

POHJOIS-SAVON LIITTO

Regional Council of Pohjois-Savo

Pohjois-Savon kulttuuriympäristöselvitys osa 2.

Pohjois-Savon kulttuuriympäristöselvitys osa 2.

Kuopio 2011

Pohjois-Savon liiton julkaisu A:66

Taitto: Marja Partanen

Painomäärä 440 kpl
Kuopio 2011

Pohjois-Savon liitto
Sepänkatu 1, PL 247, 70101 Kuopio
puh. (017) 5501 400
e-mail: kirjaamo@pohjois-savo.fi
faksi: (017) 5501 428

ISBN 978-952-5759-28-0
ISSN 1797-4402
ISBN (pdf) 978-952-5759-29-7

1	JOHDANTO	15
	Kulttuuriympäristö kaavoituksessa	16
	Yli 10 000 vuotta ihmisen historiaa Pohjois-Savossa	19
2	IISALMI	25
	Haukiniemenkadun puutalot uimarannan kohdalla	25
	Kirkkoaukio ja puistoakseli	25
	Iisalmen Uusikirkko, nykyinen Pyhän ristin kirkko	26
	Iisalmen lyseo, nykyinen lukio	26
	Entinen tyttölyseo, nykyinen Juhani Ahon yläaste	26
	Entinen kansakoulu, nykyinen keskustan ala-aste	27
	Entinen kansakoulu, Otava I	27
	Otava II	27
	Entinen vesitorni ja paloasema, nykyinen Luma-keskus	27
	Seurakuntatalo	27
	Iisalmen kulttuurikeskus	28
	Kirkkopuiston kiosk	28
	Entinen järjestöalo, nykyinen Iisalmen teatterin talo	28
	Entinen suojeluskuntatalo, nykyinen nuorisotalo	28
	Weckman-Varannin talo, nykyinen Kirkko puiston päiväkot	29
	Ortodoksinen kirkko	29
	Korolaisen talo	30
	Pohjolankatu	30
	Raatihuone	31
	Entinen Käsiyökoulu, nykyinen Naisten yhdistyksen talo	31
	Työväentalo	31
	Villa Verte	31
	Paloisvirran alue	31
	Sähkölaitoksen voima-asema	32
	Kotiseutumuseo	32
	Rautatieaseman alue	32
	Satamapuisto rakennuksineen	33
	Entinen tullikamaripakkahuone, nykyinen ravintola Olutmestari	33
	Haukiniemen uimarannan kiosk- ja pukuhuonerakennus, nykyinen rantapaviljonki	33
	Haukiniemen vedenottamo	33
	Satamapuiston kiosk	33
	Ratavartijan mökki, "Kuappi"	34
	Tori	34
	Kauppahalli	34
	Linja-autoasema	34
	Kihmulan alue	34
	Rohmulan alue	35
	Sankarinkatu 19	35
	Touhulan alue	35
	Kankaan alue	36
	Vanha kunnantalo	36
	Iisalmen maalaiskunnan vanha paloasema	36
	Kunnankatu 4, "Päivölä"	36
	Laasonlahti	36
	Iiranta-Karankajärvi maisema-alue	36
	Koljonvirran historiallinen maisema	37
	Mansikkaniemen pappila I. Pikkupappila	38
	Dolgorukin muistomerkki	38
	Mäntylän tila	38
	Kauppilan tila, nykyinen Koljonvirran tila	39
	Entinen kunnalliskoti	39
	Vanhan kirkon alue	39
	Vanha kirkko, nykyinen Kustaa Aadolfin kirkko	39
	Kellotapuli	39
	Hautausmaa	40
	Paarihuone	40
	Vanhan pappilan navetta	40
	Poroveden länsirannan viljely-maisema	41
	Savikko	41
	Sourunniemi	41

Keskustan yksittäisiä kohteita	41
Entinen Helsingin osakepankin talo, HOP	41
Savonkatu 25	41
Säästöpankin toimisto- ja liikerakennus	41
Entinen Maatalousosakepankin talo, nykyinen Taikatalo	41
Bomanin talo	42
Rantalan pappila	42
Kirkonsalmen kivikoulu	42
Olvi Oy:n vanha konttorirakennus ja johtajien asuinrakennukset	43
Kyllikinniemi	43
Haja-asutusalueet	44
Runnin kylpylä ja Saarikosken kanava	44
Kylpylähotelli	46
Entinen kylpyhuonerakennus	46
Kiurujoen kanavarakenteet: Sulkukanava, neulapato ja siltavahdin rakennukset	46
Runnin kulttuurimaisema	46
Runnin asema	47
Repola	47
Iimäki	47
Pehkola	47
Huttula	48
Peltosalmen viljelymaisema	48
Itikka	48
Ahmonsaari	48
Peltosalmi ja Kirmanjärvi maisema-alue	48
Peltosalmen viljasiilot	48
Koivikko	48
Haja-asutusalueen yksittäiset kohteet	49
Mäkitupa	49
Pörsänmäen seuratalo	49
Ryhälänmäen koulu	49
Soinlahden koulu	50
Tikkala	50
Joutsenjoen koulu	50
Viitaan koulu	50

3 JUANKOSKI	53
Juantehdas	53
Vanhan masuunin, pajan, konepajan ja puuverstaan muodostama rakennus- kokonaisuus	53
Vanha masuuni, nykyisin ruukin museona, Masuuni Brunou -nimellä	53
Paja, nykyisin museotilaa	54
Konepajarakennus, nykyisin teatteritilana	54
Puuverstas	54
Valssilaitos	54
Valimo, nykyisin liike- ja varastotilana	54
Veturitali	54
Konttori, nykyisin toimistokäytössä	54
Makasiini, "Kissanlinna"	55
Entinen tehtaan kauppa, kunnanvirasto, nykyinen soittokunnan talo	55
Ruukinpytinki, kahvilapytinki, käsityöneuvonta-asema, rukoushuone	55
Postipytinki, nykyisin majoitustiloja	55
Ruukinkartano, ruukinisännöitsijän pytinki puistoalueineen	55
Pehtorin asunto v. 1864 ja Virkailijan talo v. 1872	55
Klubitalo	56
Kosken itärannalla	56
Puuhio	56
Kartonkitehdas	56
Voimalaitos	56
Vanha apteekkinrakennus	56
Hussolanmäki	56
Työväen asuinrakennuksia	56
Taajama-alue	56
Entinen Ruukinkirkko ja pappila	56
Juankosken seuratalo	56
Juankosken tsasouna	56
Juantehtaan koulu	56
Pikonniemi	56
Hiiliuunit	56
Pikontien ja Laivarannantien ruukin ja sahan aikana rakennetut asuintalot	57
Laivarannantien eri-ikäiset entiset työväenasunnnot	57
Pikontien asuinrakennuksia	57
Puutavarayhtiön johtajan asunto	57

Entinen seurantalo	57
Asuinrakennus	57
Kauppa, nykyisin asuinrakennus	57
Säyneinen	59
Säyneisen kirkko ja kirkkoherran pappila	59
Säyneisen entinen kansakoulu	59
Saksala	59
Säyneisen ruukinpaikka/Kissakosken mylly ympäristöineen	59
Muuruvesi	60
Muuruveden kirkonkylä	60
Muuruveden kirkko, Kustila ja hautausmaa	60
Kirkko	60
Hautausmaa	62
Kustila	62
Alatalo	62
Seurantalo (Nuorisoseurantalo/Työväentalo)	62
Entinen kunnantalo	62
Laivaranta	62
Ortodoksinen rukoushuone	63
Entinen pappila	63
Heikkilän, Putaansaaren ja maatalousoppilaitoksen kulttuurimaisema	63
Heikkilä (ent. Koski) nykyinen nimi Noussionmäki	63
Lossinvartijan mökki ja piharakennukset	63
Maatalous- ja puutarhaoppilaitos	63
Entinen vanhainkoti	64
Putaansaaren uittokämppä	64
Haja-asutusalueet	65
Västinniemen ympäristö	65
Västinniemen ala-aste	65
Tilakeskuksia Västinniemen ja Riistaveden välillä	65
Narila	66
Lautala	66
Puukkomäen koulu	66
Pelonniemen koulu	66
Viitaniemen ala-aste	66
Vuotjärven Selkälänniemen kulttuurimaisema	67
Pisa	68

4 KAAVI	71
Tapuli	71
Isopappila	72
Entinen lainajyvästö, nykyinen museo	72
Entinen lääkäritalo, nykyinen Puistorinne	72
Peruskoulun ala-aste	72
Haja-asutusalueet	72
Entinen Luikonlahden koulu "Onnela"	72
Hyvärilä	73
Maarianvaaran seurantalo "Kisamäki"	73
Juutilan valimo	73
Melttusvirran taistelupaikka	74
Telkkämäen kaskialue	74
Rasinmäen kulttuurimaisema	74
Mustolanmäen pihapiiri	75
Valoharju	75

5 KEITELE	78
Keiteleen kirkonkylä	78
Kirkko	78
Pappila	79
Meijeri	79
Keiteleranta	80
Koulukeskus	80
Salmela	80
Lintuharju	80
Vaatehalli	81
Haja-asutusalueet	81
Pahkamäen koulu	81
Aholan talomuseo	81
Seppälä	81

Pasala	81
Pekkala	82
Rytkölänmäki	83
Viinikkalan koulu	83
Hamulan kylä	84
6 KIURUVESI	87
Asema-alue	87
Osulan vanha liikekeskus	87
Vanha säästöpankki	87
Osula	88
Pankkila	88
Evangelisluterilainen kirkko	88
Nivan koulurakennukset ja lähiympäristö	89
Puistola, nykyään päiväkotia	89
Entinen apteekki, Ortodoksinen kirkko	89
Nivan koulu ja opettajien asunnot	89
Tori	90
Vanha hautausmaa ja kotiseutumuseo	90
Vanha hautausmaa	90
Kellotapuli	90
Kotiseutumuseo	90
Lapinsaaren kulttuurimaisema	90
Huvila "Lappi"	91
Kirkonkylän yksittäiset kohteet	91
Vanha pappila	91
Rovastin pappila	92
Kiuruveden kunnantalo, nykyinen kaupungintalo	92
Haja-asutusalueet	92
Tuuliaismäen navetta	92
Ohenmäen koulu	93
Luupujoen koulu	93
Paara	94
Laukkalan aitat ja puotitalli	94
Piekäälä	95
Hankaniemi	95
Lapinniemi	95
Koskenjoen kylä	96
Maisema-alueet	96
Ryönänjoki ja Honkaranta	96
Heikkisenaho	96
Linni	97
Ryönä	97
Ryönänjoen entinen koulu	97
Niemiskylä	98
7 LAPINLAHTI	101
Kirkonseutu	101
Kirkko	101
Vanha hautausmaa, parihuone ja vanhan kirkon muistomerkki	101
Viljamakasiini	102
Vanha kirkonkylän raitti	102
Aarnila	102
Hirvola	102
Räsälä	102
Apula	102
Mykkälä	102
Törmälä	103
Pajuniemi	103
Pääskynpesä	103
Kasurisen paja	103
Asema-alue	103
Arttula	104
Vesiviskuri	104

Meijerin ympäristö	104
Entinen Osuusmeijerirakennus, entisen meijerin toimisto- ja asuinrakennus sekä mylly	105
Koivupiha, entinen kauppa ja meijerin isännöitsijän asunto	105
Vanha kansakoulu, nykyinen kuvataidelukio	106
Rovastilan vanha rakennuskanta, navetta ja aitta	106
Linnansalmen kulttuurimaisema	106
Linnansalmi, maatilakeskus	106
Vanhapiha	107
Valion tehtaas	108
Tervola	108
Lahdenperä	108
Roivaala	108
Kirkonkylän yksittäiset kohteet	109
Portaanpään kansanopisto	109
Sirenin koulu, entinen kirkonkylän kansakoulu	110
Väärnin pappila, kappalaisen pappila	110
Honkaniemi	110
Haja-asutusalueet	112
Väisälänmäki	112
Ala-Puurula	112
Rannan-Puurula	113
Maaningan-Lapinlahden kulttuuri- maisemat	113
Koskutmäki	114
Mäkikylän koulu	114
Karvasalmen kulttuurimaisema	114
Jussilansaari, entinen maatilakeskus	115
Alapitkän kulttuurimaisema	115
Asutuseuseo	115
Ortodoksinen rukoushuone	115
Alapitkän hovi	116
Alapitkän asema	116
Haja-asutusalueen yksittäiskohteet	117
Ahmola	117
Naarvanlahden vanha kansakoulu "Valoharju"	117
Pajujärven vanha kansakoulu	117

8 LEPPÄVIRTA	120
Kirkko ympäristöineen	120
Kirkko	120
Kanttorila	121
Kotiseutumuseo	121
Savonkadun keskusraitin rakennuksia	121
Vanha Pappila, entinen kirkkoherran pappila (nykyisin kirkkoherran virasto, taloustoimisto, kokoontumistiloja)	121
Myllymäki	122
Neliapila, entinen Huotarin hotelli ja kolme 1950-luvun liikerakennusta	122
Neliapila	123
1950-luvun asuin- ja liikerakennukset	123
1950-luvun kauppa	123
Huotarin hotelli, nykyinen Pikabaari ym.	123
Entinen Leppävirran kirkonkylän kansakoulu (nykyisin erityiskoulu)	123
Leppävirran ranta-alue	124
Marjola	124
Päiväranta	124
Toivola	124
Rantala	125
Ukkola	125
Alapihan päärakennus	125
Kirkonkylän yksittäiset kohteet	126
Kotikallio	126
Karlvikin kartano	126
Anttola	127
Leppävirran Nuorisoseuran talo	127
Kallion pappila	127
Kalmalahden entinen koulu, nykyinen Mansikkaharjun retkeilymaja	127

Sorsakoski	127
Sorsakosken tehtaat ja tehdasyhdys-kunta	127
Haringinlahden tila	129
Liisala ja puusilta	129
Teollisuusrakennukset	130
Alaverstas ja Voimalaosa	130
Ala ja Ylävoimalaitokset	130
Yläverstas (nykyinen aterinosasto)	130
Työkaluosasto	130
Entinen viljamakasiini (nyk. paloasema)	130
Ent. eläinlääkärin asuintalo (nyk. kerhorakennus)	130
Kellotalo	131
Tehtaan juhlasali "Seurala"	131
Sorsakosken koulut	131
Autonkuljettajan asunto "Autotalli "	132
Työväen asuntoalueet	132
Sorsakosken taajaman tuntumassa olevat kohteet	134
Marttila	134
Paukarlahden kylä	134
Kotalahti	135
Kohteet haja-asutusalueilla	135
Nikkilänmäen museotie	135
Kalmalahden taistelun muistomerkki	136
Lötjölä	136
Nikkilänmäki	136
Pekkala	136
Anttila	136
Mustinmäki	137
Mustiala	138
Etelätalo	138
Ilola (tai Ilolaulu)	139
Ollila	139
Takkulan kyläalue	139
Lyytikälä	139
Haja-asutusalueen yksittäiset kohteet	140
Harjulan pappila	140
Entinen Näädänmaan II kappalaisen pappila (nykyisin seurakuntatalo)	140
Entinen Länsisaamaisten koulu	140
Sarkamäen koulu	140
Vehkasaari	140
Entinen kunnan maatilan sairaalarakennus, nykyinen yksityinen palvelukoti	140
Konnuolahden MMS:n talo	141
Moninmäen MMS:n talo	141
Konnuksen kanavat	141
Taipale (Ropan Kasala)	142
Pehintaipale	142

9 NILSIÄ	145
Kankaistenlammen ympäristö	145
Joentaka/Heikkilä	145
Kirkkoherran pappila, nykyinen kirkkoherran virasto	145
Entinen Kappalaisen pappila, nykyinen Pikku pappila	145
Taajaman yksittäiset kohteet	146
Nilsin Kirkko	146
Entinen postitalo	147
Tapuli ja Hautausmaa	147
Nilsin ortodoksinen rukoushuone, nykyinen Ortodoksikirkko	147
Haja-asutusalue	148
Aholansaari	148
Paavon pirtti	148
Hyvämäen huvila	148
Nilsin mäkikylät	148
Eerikkilä	149
Kinahmi	150
Pisanmäki	150
Vuotjärven viljelymaisemat	151
Haja-asutusalueen yksittäiset kohteet	152
Esala	152
Pieksänkoski	152
Lastukosken kanavarakennus ja kanava	152
Lajula	152

10	PIELAVESI	155
Pielaveden kirkonkylä		155
Pielaveden puukirkko, ruumishuone ja hautausmaa		155
Rauhaniemi		155
Puustellintien ja sataman ympäristö		156
Puustelli		156
Entinen paloasema		157
Säästölä		157
Rantala		157
Meijeri		157
Entinen Osuuskassan talo		157
Entinen vaivaistalo, kunnanlääkärin virkatalo ja mielisairaala ympäristöineen		158
Entinen vaivaistalo (Ikälä)		158
Entinen kunnanlääkärin virkatalo		158
Entinen mielisairaala		158
Kirkonkylän yksittäiset kohteet		159
Vanha Pappila / Kirkkoherran pappila		159
Suojala		159
Rannankylän koulu		159
Entinen viljamakasiini ja piharakennus		160
Rytkölän (Suhola) pihapiiri ja lähipelto		160
Niemelä (Härköniemi) pihapiiri ja lähipellot		160
Lepikon torppa		160
Ortodoksinen kirkko ja hautausmaa		161
Lukio		162
Kotiseutumuseo		162
Haja-asutusalueet		162
Katajamäen mäkiasutusmaisema		162
Viljola (aiemmin Karhula)		162
Katajamäki		162
Säviän kulttuurimaisema		162
Siltavahdin talo		163
Kääntösilta		163
Säviän meijeri ja myllyrakennus		163
Säviän Seuran talo		164
Kirkkosaari		164
Tapuli, hautausmaa ja muistomerkki		164
Entinen pappila (Parola)		165
Heinämäki		165
Koulu		166
Holma		166
Ikälä		166
Heinämäen seuratalo		167
Räisälänranta		167
Laukkala		167
Laukkalan kirkko		168
Laukkalan koulu ”Kouluharju”		168
Pappila		168
Nuorisoseurantalo		168
Vaaraslahti		168
Vaaraslahden meijeri		168
Entinen Vaaraslahden koulu		169
Mäkikylä		169
Alatalo		169
Ranta-Jylhä		169
Haja-asutusalueen yksittäiset kohteet		170
Uurave		170
Uudisharju		170
Lepola		170
Kokkola (aiemmin Saikkola)		170
Lampaanjärven entinen koulu ”Tietola”		171
Ylämylly (Lampaanjoen Pitkäkosken mylly)		171
Saarela		172
Hemmola		172
Jokijärven entinen koulu		172

11 RAUTALAMPI	175
Rautammin kirkonkylän kulttuurimaisemat	175
Rautalammin kirkko ja keskusraitti	175
Kirkko	175
Vanha hautausmaa, kirkkopuisto ja Kellotapuli	176
Peuran museo, Kuopiontie 26	177
Malisen kauppaliike	177
Taimela	177
Entinen apteekki ei inventointitietoja	177
Pappila	178
Työväentalo	178
Kurssilanmäki, Pestuuraitti ja Mantankuja	178
Ortodoksikirkko	178
Meijeri ja Mylly	179
Kauppahuone	179
Rautalammin suurtilat	179
Korholan kartano	179
Karjalan kartano	180
Ropolan kartanomiljö	181
Sahalan kartanomiljö	182
Haja-asutusalueet	182
Juhannusmäen ja Laakkolan kulttuurimaisema	182
Juhannusmäki	182
Laakkola	182
Hanhitaipaleen kylä	183
Hanhitaipale	183
Häkkilän kulttuurimaisema	183
Vanha Häkkilä	183
Uusi Häkkilä	183
Paakkola	183
Häkkilän koulu	184
Konnekoski	184
Nipuri	184
Kerkonkosken kanavamiljö	184
Kerkonkosken ala-aste	185
Haja-asutusalueen yksittäiset kohteet	186
Maukola	186
Liimattalan koulu	186
Saahkarin-Myhinpään museotie	186
Kuorekosken mylly	187
 12 RAUTAVAARA	 190
Kuusela, Aittarinne ja Käpykuivaamo	190
Seurakuntatalo ja pappila	191
Entinen kansakoulu	191
Saarelantien ympäristö: Saarela, sillan ympäristö ja Nahkuri Halosen paikka	192
Saarela	192
Nahkuri Halosen paikka	192
Kirkkotien ympäristö	193
Tapuli	193
Nimismiehen talo	193
Haja-asutusalueet	193
Karin kulttuurimaisema	193
Entinen Ala-Luostan koulu (nykyinen NS ja MMS talo)	194
Metsänvartijan asunnot ja metsähallituksen entiset metsäkämpät	194
Kurttomäki	194
Kankaisen metsäkämpä	195
Metsäkartanon metsäkämpä	195
Haja-asutusalueen yksittäiset kohteet	195
Korkeakoski/Tiilikanjoen uittorakenteet	195
Tiilikanjoen uittorakenteet	195
Myllykoski/Kalliokoski Tiilikanjoen uittorakenteet ja myllytupa	196
Anttilan talomuseo	196
Entinen Hankamäen koulu	197
Lievisenmäen koulu "Savola"	197
Tiilikanautio	198
Nikinmäki	199

13	SONKAJÄRVI	202
Kirkko ja hautausmaa		202
Pappila		204
Ortodoksinen rukoushuone		204
Entinen Osuuspankki		204
Entinen lääkäritalo		204
Entinen Apteekki		205
Sukevan asema-alue		205
Koulu		205
Ortodoksinen rukoushuone		207
Hirsikangas		207
Vankilan paritalo		208
Männikön silta		208
Sukevan vankila-alue asuntoalueineen		208
Iskola		209
Henkilökunnan asuinalueet (Kortekangas, Etu- ja Takaharjun alueet, Urheilukentäntien rakennukset)		209
Kalliomäki		209
Haja-asutusalueet		210
Kangaslammin koulu		210
Paisuan ala-aste		210
Löytölänmäki		211
Entinen Hirvijärven koulu		211
Entinen kunnalliskoti (nyk. Ylä-Savon instituutti)		211
Aappola		211
Tyynelä		212
Jyrkän vanha ruukkialue		212
Ruukinalue ja masuunien rauniot		212
Herrala		213
Sonkakoski		213
Sonkakosken vesimylly		214
Kauppilanmäki		214
Kauppilanmäen pysäkkirakennus ja makasiini		214
Pohjoismäki ja Teerimäki		215
Tuovila		216
Kulvemäen kylä		216

14	SUONENJOKI	219
Suonenjoen rautatieasema ympäristöineen ja ratavartijan talo		219
Suonenjoen kirkko		220
Kellotapuli		220
Suonenjoen rautatieasema ympäristöineen ja ratavartijan talo		221
Asemakatu		222
Tannisen talo		222
Kutvosen liiketalo		222
Yhdyslinna		222
Erälä		223
Asemakadun muut rakennukset		223
Kirkkolanniemi		223
Kotitanhut		224
Kruununsillan eteläpuolen ranta-alue		224
Uuden keskustan maamerkit		225
Rautalammintien kivirakenteet		225
Entinen suojeluskuntatalo ja Rautalammintie 9,		225
Suonenjoen taajaman yksittäiset kohteet		225
Entinen Sammelselän koulu, nyk. Sammaltalo		225
Onnela		225
Entisen Länsi-Savon maamieskoulun 1920-luvun rakennukset		226
Harjun pappila		227
Entisen kunnalliskodin päärakennus, (nyk. Vanhamäki)		227
Lepomäen siunauskappeli		228
Suonenjoen kauppalantalo (nykyinen kaupungintalo)		228
Ortodoksinen rukoushuone kirkko		228
Iisveden tehdas- ja rautatieaseman ympäristö		230
Kolikkoinmäki		231
Venetsia		232
Yksittäiset kohteet Iisveden alueella		232
Sormula		232
Iisveden koulu ja opettajan asuinkerrostalo		232

Kohteet haja-asutusalueilla	233
Kuivataipaleen kanava	233
Elkkula ja Heikkilä	233
Elkkula	234
Heikkilä	234
Nuutilan kylä	234
Suonenjoki–Pieksämäki maantien kulttuurimaisema	235
Salmisen asema-alue	236
Mustolanmäki	236

15 TERVO 240

Tervonsalmen kulttuurimaisema	240
Entinen siltavahdin mökki	241
Meijeri	241
Kirkko ja hautausmaa	242
Ortodoksinen rukoushuone	242
Tervon kirkonkylän yksittäiset kohteet	242
Uudisharju	242
Manttu	243
Eerikkala	243
Pappila	243
	244
Kohteet haja-asutusalueilla	244
Pellonpää	244
Kunnalliskoti	245
Pirttimäki	245
Ikälä	246
Taipale	246
Kolun kanavan kasöörintalo	247
Harju	248
Haapamäen alue	248
Aro	248
Eljaksela	249
Haapamäen entinen koulu	249
Talluskylä	250

16 TUUSNIEMI 253

Tuusniemen kirkonkylä	253
Kirkko	253
Tapuli	254
Pitäjänmakasiini (nykyinen kotiseutumuseo)	254
Happola	254
Hietikko	254
Osuusliike Uurtajan konttorirakennus	255
Entinen kansakoulu (nykyinen ala-aste)	255
Vanha nimismiehen talo	255
Entinen apteekin talo	255
Ortodoksinen rukoushuone	256
Kankaala ja Lautala	256
Kohteet haja-asutusalueella	257
Tuusjärven koulu	257
Hiidenlahden entinen kansakoulu	257
Koivulahden mylly	257
Rautaharju	257
Paimensaaren perinneympäristö	258
Ohtaansalmen kulttuurimaisema	258

17 VARKAUS	260
Taipaleen kanavat	260
Entinen varikkorakennus	261
Luotsiasema	261
Varkauden tehtaot	261
Entinen keskuskonttori	262
Puunjalostustehtaot	262
Könönpellon asevelikylä	263
Kommila-Kosulanniemi	264
Kosulanniemen tehtaon johdon talot	264
Kosulanniemen virkamiestalon	264
Onnela	264
Kirkon lounaispuolen asuintalon	264
Entinen Varkauden Suomalainen yhteiskoulu (nyk. Savontien kerhotalo)	265
Entinen Tehtaon kansakoulu	265
Varkauden luterilainen kirkko ja pappila	265
Kommila	265
Yksittäisiä kohteita Kommilan alueen läheisyydessä	265
Männikkö	265
Kissankello, Päivänkakkara, Sinikello	266
Juurikantien pientalon ja Satakunnankadun kytketyt pientalon	266
Stesula	266
Päiviönsaari	267
Entinen piirilääkärin talo (nyk. kotiseutukeskus)	268
Entinen ruukinpatruunan asunto (nyk. virkamiesklubi)	268
Väinölä (nyk. kulttuuritoimisto)	268
Entinen tehtaon hotelli (nyk. museo)	269
Veikkola	269
Entinen postikonttori	269
Waltterinpuisto ympäristöineen	269
Ahlströminkadun liikerakentaminen	270
Kaupungintalon vanha osa	270
Sodanjälkeinen kerrostalorakentaminen	271
Entinen yhteislyseo (nyk. Päiviönsaaren yläaste)	271
Pikku Paratiisi	271
Kinnulankadun aravatalot ja Joutenlahden entinen terveystalo	272
Kauppakatu	273
Entisen talouskoulun vanha osa	274
Entinen KOP:n liikerakennus (nyk. toimistorakennus)	274
Entinen työväenopisto (nyk. kansalaisopisto)	274
Vesitorni	275
Ortodoksikirkko, Pirtinniemen hautausmaa, tapuli	275
Imatran Voiman rakennuksia	275
Muuntoasema	276
Konttori	276
Rivitalo	276
Yksittäiset kohteet taajaman alueella	276
Entinen Joutenlahden koulun	276
Lehtoniemen koulu	276
Puurtilan koulut	277
Entinen kunnallis- ja vanhainkoti (nykyisin mekaanisen musiikin museo)	277
Kinkamon lomamaja	278
Pitkälänniemen kartano	278
Kivirinne	279
Kangaslammin Kirkonkylä	281
Manttaalisäätiön talo	281
Pajaharju (nyk. museo)	282
Kirkonkylän koulu "Valistus"	283
Lumpeela	283
Kivenlahti	283
Niemelän pappila	284
Ala Erolan kulttuurimaisema	284
Ala Erola	284
Harjula	284
Huuhinsaari	285
Hevonlahden kulttuurimaisema	285
Luostarila	285
Kuvala	285
Ylä-Gerdttilä (Pekkolanmäki)	286

Arvolan peltomaisema	286
Arvola (Juoksula)	286
Kiiski	287
Erillisinä kohteina seuraavat tilat:	288
Launo	288
Sopalan kartano	288

18 VARPAISJÄRVI 291

Kirkonseutu	291
Kirkko	291
Seurakuntatalo	292
Entinen Kunnantupa	292
Entinen lainajvästö (nyk. käsityökeskuksen talo)	292
Kirkonkylän yksittäiset kohteet	293
Vanha pappila	293
Entinen Sutelan kansakoulu (nyk. kotiseutumuseo)	293
Paloasema	294
Haja-asutusalueet	295
Vanhatalo	295
Entinen Itäkosken koulu ”Koivikko”	295
Rönkkölä	295
Lapinmäki	295
Korpjärven kulttuurimaisema	296
Itälahti	296
Entinen Korpisen koulu (nyk. maamiesseurantalo)	296
Limaniemi	296
Jouhiniemen kulttuurimaisema	297
Jouhiniemi (Urimolahdessa)	297
Tiilikanjoen uittorakenteet	297
Korkeakoski	297
Myllykoski	297

19 VESANTO 300

Vesannon kirkkoympäristö	300
Kirkko	300
Vesannon kirkon ja joen maisema	301
Vanha kunnantupa (nykyinen kunnanvirasto)	301
Apteekkarin talo (nykyinen apteekki)	301
Jokimiljö (Versta ja Pönkkälän silta)	301
Hiekka-Aho	301
Vesannon kirkonkylän yksittäiset kohteet	302
Ortodoksinen rukoushuone	302
Pappila	303
Torpparimuseo	303
Kohteet haja-asutusalueilla	303
Niiniveden meijeriympäristö	303
Niiniveden entinen meijeri	303
Kauppa	304
Sonkarin-Tiitilänkylä	304
Korkeelan aitta	304
Vanhalan ja Mattilan kulttuurimaisema	305
Vanhala (Iso-Korhola)	305
Mattila (Vähä-Korhola)	305
(Vanha)-Ukkola	306
Laurilan aseaitta	306
Jokelan päärakennus	306
Jussila (Ritvala)	307
Oinaskylän koulu	308
Ruisahon aitat	308
Horonjärven ympäristön vanhoja maa-tiloja	308
Parikka	308
Majo	309
Lypsylä	310
Autio	310
Vesijärven maisema-alue	311
Jussilan aitta	311

20	VIEREMÄ	314
Kirkonmäki		314
Vieremän kirkko		314
Entiset koulurakennukset		315
Museo		316
Kyrönniemen kulttuurimaisema		316
Kyrönniemen pappila		316
Vanhan Ouluntien miljöökokonaisuus		317
Hiekkala		318
Karjala		318
Hukkala		319
Pehkolanniemi		319
Kohteet haja-asutusalueella		319
Nissilän kylä		319
Postitalon aitat		319
Entinen Nissilän koulu		320
Piippolan tila		320
Isomäen mäliasutus		321
Komula		321
Pikanmäki		321
Harveikon kesänavetta		321
Ala-Haajaisten kulttuurimaisema		321
Haajaisten nuorisoseuratalo ”Rantala”		322
Konolanmäki		323
Salahmin kulttuurimaisema		323
Savon järvimalmiruukit/Salahmi		324
Kartanoympäristö		324
Ortodoksinen rukoushuone		325
Salahmin nuorisoseuratalo ”Toukola”		325
Salahmin koulu		325
Kauppilanmäen kylä		325
Entinen Kauppilanmäen koulu		326
Mustinmäen navetta		326
Karankajärven kulttuurimaisema		327
Palosenmäki		327
Haja-asutusalueen yksittäiset kohteet		328
Entinen Savimäen koulu		328
Entinen Kaarakkalan koulu		328
Karsikko		328
Honkapirtti		329

1

JOHDANTO

Kulttuuriympäristö edustaa ihmisen luoman ympäristön ajallisia, tyyllisiä ja maisemallisia kerrostumia. Ne kertovat kunkin ajan arvoista tuleville sukupolville. Luomme itse myös omilla toimilamme joka päivä uutta ympäristöä. Tuleeko siitä tulevaisuuden sukupolvien arvostamaa, riippuu meistä ja arvomaailmastamme. Perusta tulevaisuudelle luodaan menneisyytemme arvostamisella ja sen ymmärtämisellä.

Pohjois-Savossa on inventoitu 4696 kulttuuriympäristökohdetta 1980–1990-luvuilla. Näistä 62 kpl on valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja alueita tai kohteita ja maisema-alueita 9 kpl. Kuopion seudun maakunnallisesti ja valtakunnallisesti merkittävät kohteet on määriteltä Kuopion seudun maakuntakaavassa ja painettu ”Kuopion seudun kulttuuriympäristö seudun vahvuudeksi” -julkaisuna. Kuopion seudun ulkopuolisista erityisesti maakunnallisesti merkittävistä alueista ja kohteista 2876 inventoidusta kohteesta tehtiin asiantuntijaselvitys Pohjois-Savon maakuntakaavan laadinnan yhteydessä. Kohteista ja alueista on haja-asutusalueella 1887 kpl ja taajama-alueella on 989 kpl. Kuopion seudun ulkopuolella on 41 kpl valtakunnallisesti merkittäviä kulttuuriympäristöjä.

Lähdeaineistojen ja maastokäyntien perusteella tehtiin kuntakohtainen lähtökohtaluettelo, joka on kunnissa käyty läpi kuntien viranomaisten kanssa. Kulttuuriympäristötyöryhmä on määritellyt keskeiset Pohjois-Savon historiaan liittyvät teemat. Selvitystyön perusteella on käynyt jo selväksi, että Pohjois-Savossa on kaikesta huolimatta vielä paljon arvokasta kulttuuriympäristöä, mutta uhkakuvat kohteiden ja alueiden rapistumisesta ovat valitettavan suuret. Kansalliset rahoituslähteet kohteiden kunnostamiseen ovat erittäin rajalliset. Onneksi moni kohde on löytänyt uuden omistajan, jolla on rahaa, taitoa ja tahtoa kunnostaa kohde entiseen loistonsa.

Seudullisia erityispiirteitä löytyy vielä paljon; pohjalaisen rakennusperinteen vaikutusta löytyy mm. Ylä-Savon läntisistä osista, Varkauden suunnassa on eteläsavolaisia piirteitä, Rautalammin kartanot ovat 1800-luvun virkamieseliitin sekä vakinaisia että loma-asuntoja. Vanhimasta päästä ellei vanhin on Rautavaaran Anttilan talo-museon sudenpyytäjän aitta vuodelta 1733.

Tämä julkaisu – Pohjois-Savon kulttuuriympäristö, osa 2 on selvitys Pohjois-Savon valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittävistä kulttuuriympäristökohteista ja -alueista pois lukien aikaisemmin käsitelty Kuopion seutu. Suurin osa kohteista ja alueista sisältyy Pohjois-Savon liiton Pohjois-Savon maakuntakaavaan. Merkittävimmät kohteet ja alueet ovat rakennussuojelumerkinnällä sr (SR) osoitettuja (rakennussuojelulailla, kirkkolaiilla, asetuksella tai sopimuksella), suurin osa on osoitettu kohteiden ja alueiden erityisominaisuutta kulttuuriympäristön näkökulmasta edustavat ma (MA) mer-

kinnällä osoitetut. Pohjois-Savon liiton toiveena on, että aineisto palvelisi maankäytön suunnittelijoiden lisäksi myös seudun matkailutoimen edustajia, museoita, kotiseutuyhdistyksiä, kouluja ja muita aiheesta kiinnostuneita tahoja tietolähteenä. Jokainen kohde ja alue ei ole pelkästään suojelukohde, vaan ne voivat palvella seutua niin imagon muodostamisessa ja nähtävyydsarvoina seudun asukkaiden ja matkailijoiden näkökulmasta, mikäli niiden arvo säilytetään tarvittavan tutkimuksen, hoidon ja tiedonvälityksen avulla.

Selvitys Pohjois-Savon arvokkaista maisema-alueista on valmistunut 2010 vuoden aikana. Kyseessä on Pohjois-Savon arvokkaiden maisema-alueiden ja maisemanähtävyyksien päivitys-inventointi ympäristöministeriön maisema-inventointiohjeen mukaisesti. Uudella selvityksellä tarkistetaan erityisesti ne kohteet, joiden rajaukset ovat vuodelta 1995. Lisäksi mukana on joitain uusia, aiemmin tunnistamattomia alueita, kuten Niemiskylä Kiuruvedellä, Takkula Leppävirralla tai Nikinmäki Rautavaaralla.

Selvityksessä on kuvattu maakunnan maisemarakenne ja tarkennettu maisemamaakuntajakoa. Tältä pohjalta on esitetty tarkennuksia valtakunnallisesti arvokkaisiin kohteisiin ja osoitettu kohteita, joilla on maakunnallista arvoa maiseman kannalta. Nyt tehdyt rajaukset on tarkoitettu hyväksyä valtioneuvostossa arviolta vuonna 2015, kun kaikissa maakunnissa on tehty samanlainen inventointi.

Kulttuuriympäristön maakunnalliset kohteet ja alueet on valittu olemassa olevien, pääosin 1990-luvulla suoritettujen kunnallisten inventointien perusteella. Useimmat inventoinnit päättyivät 1950-luvulla rakennettuihin kohteisiin, jonka johdosta inventointeja on syytä uusia osayleiskaavahankkeiden yhteydessä.

Kunnan tai kaupungin kohteiden ja alueiden esittelyssä on kartta kohteista. Valintaperusteessa merkintä R tarkoittaa rakennushistoriallista arvoa, M maisemallista ja H historiallista arvoa. Ajantasainen kohteiden ja alueiden maakuntakaavamerkintä on luettavissa nettisivuilta www.pohjois-savo.fi, Pohjois-Savon liitto, maakuntakaavoitus, Pohjois-Savon maakuntakaava.

Kulttuuriympäristötyöryhmä, suluissa varajäsen
Helena Björk, ylitarkastaja, 1.6.2010 alkaen Kimmo Haapanen, alueidenkäyttöpäällikkö, Pohjois-Savon ELY-keskus (Marjatta Strengell, tarkastaja, 6.5.008 alkaen Antti Lammi, ylitarkastaja)

Matti Laamanen, tutkija, Museovirasto (Tanja Tenhunen, intendentti)

Tapio Laaksonen, yli-intendentti, Kuopion kulttuurihistoriallinen museo (Jouko Aroaho, museonjohtaja)

Kari Viinikainen, kulttuurisihteeri, Leppävirta/Varkauden seutu)

Sari Niemi, kaavoituspäällikkö, Iisalmen kaupunki/Ylä-Savo (Mirja Nuutinen, kaavoittaja, Kiuruveden kaupunki) Matti Asikainen, toimistoarkkitehti, Kuopio/Kuopion seutu (Aila Nurmi, Marjatta Parviainen Kuopion seutuyhteistyö)

Hemmo Kauppinen, tekninen johtaja, Juankoski/Koillis-Savo (Veli Airaksinen, Anna-Liisa Happonen)

Sanna Koponen, museonjohtaja, Rautalampi/Sisä-Savo (Seija Vuorimaa, kulttuurisihteeri, Rautalampi)

Marja Turunen, maakuntasuunnittelija, Pohjois-Savon liitto, sihteeri (Mikko Rummukainen, suunnitteluavustaja, Pohjois-Savon Liitto, Marja Partanen, julkaisusihteeri, taitto)

Asiantuntijaselvitykset:

Kulttuuriympäristö, Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen, arkkitehti Hannu Puurunen ja Hanna Oijala
Maisemat, maisema-arkkitehti Mervi Koskinen

Kulttuuriympäristötyöryhmän selvitystä varten laatima teemalista

sivistys: koulut, työväentalot, seurantalot, kotiseutumuseot, kirjastot

uskonto: kirkot, luterilainen (Stenbäck: Nilsä, Muuruvesi, Varpaisjärvi, Sonkajärvi, Sjöström: Lapinlahti) / ortodoksinen (kolmilla eri tyyppiipiirustuksilla)

liikenne: museotiet, kanavarakenteet, rautateiden historia (Saahkari- Myhinpään museotie, Nikkilänmäen museotie)

elinkeinot: maatalous/Ylä-Savon maatilat ja maisemat, metsätalous/uittorakenteet (Rautavaara, metsävärtjän asunnot ja metsähallituksen entiset kämpät, Tiilikanojen uittorakenteet) Varkaus, Savon järvimalmiruukit 1800-luvun alusta, Juankoski 1700-luvun puolivälistä alkaen, ovat merkittävä osa Suomen teollisuushistoriaa

hallinto: läänilaitos/Vuonna 1775 perustetun Savo-Karjalan läänin pääkaupunkiasemasta kertovat monet julkiset rakennukset, kuten lääninhallitus, -sairaala, -vankila sekä kaupunkikasarmialue sekä tuomiokirkko. Valtion suunnittelu- ja rakennustoiminnan kehitystä valottavat myös Kuopion kuurojen ja sokeain koulut, Niuvanniemien sairaala ja Sukevan vankila Sonkajärvellä.

asuminen: Pohjois-Savon varhainen asutus: Rautalampi, Pielavesi, siirtolaisuus eli evakot/Alapitkän asutuse museo, pohjalaisuuden vaikutus Vieremällä ja Kiuruvedellä, pientalot, rivitalot, kerrostalot

loma-asuminen: huvilat (Leppävirta/Kotikallio, Sorsaveden ”kalastajamökit”)

historia: Ferdinand von Wright/Haminalahden kulttuurimaisema, Urho Kekkonen/Lepikon torppa, Paavo Ruotsalainen, Minna Canth, Suomen Sota 1809, Koljonvirta, Kalmanlahti, Paukarlahti, 1. maailmansodan valtihaudat 1800-luvun lopulta, 1914 Juankosken Nuottiniemi

uusia suunnittelijasuureksia: Kerttu Rytkönen/Iisalmi, Varkaus/kaupunginarkkitehti Kalervo Väyrynen

Antoisaa retkeä Pohjois-Savon kulttuuriympäristöön, Paula Qvick, suunnittelujohtaja, Pohjois-Savon liitto kulttuuriympäristötyöryhmän pj

Peltosalmi Kirmanjärvi, kuva: Mervi Koskinen.

Kulttuuriympäristö kaavoituksessa

Maankäyttö- ja rakennuslain myötä (2000) kulttuuriympäristön säilyttämisen ja kehittämisen painoarvo kaavoituksessa on kohonnut huomattavasti. Kaavan laatimista edeltävien inventointien ja selvitysten vaatimustaso on noussut ja niiden riittävyydestä on tullut uudella tavalla kaavan hyväksymisen ehto. Vastaavasti eritasoisten kaavojen sisältövaatimukset ovat tiukentuneet myös kulttuuriympäristön esittämisen suhteen.

Uutena ohjaustekijänä on alueidenkäytön suunnittelu-järjestelmään lisätty ”Valtakunnalliset alueidenkäyttöta-voitteet”, joiden ohjaus kulkee kattavasti läpi koko kaa-vajärjestelmän ja ulottuu vielä julkisten viranomaisten toteuttamistoimiin asti. Ne on päivitetty ja tarkennukset tulivat voimaan 1.3.2009.

”Kansallisen kaupunkipuiston” perustamisen säännök-set on myös lisätty maankäyttö- ja rakennuslakiin laa-jempien yhtenäisten kaupunkikulttuurikokonaisuuksien hallitsemiseksi kaavoituksellisten keinojen ohella.

Valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet

Tavoitteiden ensisijaisena tarkoituksena on varmistaa val-takunnallisesti merkittävien asioiden huomioon ottami-nen maakuntien ja kuntien kaavoituksessa sekä valtion viranomaisten toiminnassa. Tavoitteet antavat kaavoi-tuksen ennako-ohjaukselle sisällöllisen perustan valta-kunnallisesti merkittävissä alueidenkäytön kysymyksissä.

Kaavojen sisältövaatimukset

Maankäyttö- ja rakennuslain 5§:n mukaan alueiden käytön suunnittelun tavoitteena on vuorovaikutteiseen suunnitteluun ja riittävään vaikutusten arviointiin perus-tuen edistää mm. rakennetun ympäristön kauneutta ja kulttuuriarvojen vaalimista. Maankäyttö- ja rakennuslain sisältövaatimukset edellyttävät rakennetun ympäristön ja maiseman huomioon ottamista kaikilla maankäytön suunnittelun tasoilla.

Maakuntakaavaa laadittaessa on valtakunnalliset alu-eidenkäyttötavoitteet otettava huomioon siten kuin siitä edellä säädetään. Kaavaa laadittaessa on kiinni-tettävä huomiota maakunnan oloista johtuviin erityisiin tarpeisiin. Kaava on mahdollisuuksien mukaan yhteen sovitettava maakunta-alueeseen rajoittuvien alueiden maakuntakaavoituksen kanssa.

Kaavaa laadittaessa on kiinnitettävä erityisesti huomiota maiseman, luonnonarvojen ja kulttuuriperinnön vaalimi-seen.

Mainitut seikat on selvitettävä ja otettava huomioon siinä määrin kuin maakuntakaavan tehtävä yleispiirtei-senä kaavana edellyttää.

Jos jotakin aluetta on maiseman, luonnonarvojen, ra-kennetun ympäristön, kulttuurihistoriallisten arvojen tai muiden erityisten ympäristöarvojen vuoksi suojeltava, maakuntakaavassa voidaan antaa sitä koskevia tarpeel-lisia määräyksiä (suojelumääräykset).

Yleiskaavan tarkoituksena on kunnan tai sen osan yh-dyskuntarakenteen ja maankäytön yleispiirteinen ohjaa-minen sekä toimintojen yhteen sovittaminen.

Yleiskaavaa laadittaessa on maakuntakaava otettava huomioon siten kuin siitä edellä säädetään sekä otet-tava huomioon rakennetun ympäristön, maiseman ja luonnonarvojen vaaliminen.

Nämä seikat on selvitettävä ja otettava huomioon siinä määrin kuin laadittavan yleiskaavan ohjaustavoite ja tarkkuus sitä edellyttävät.

Jos jotakin aluetta tai rakennusta on maiseman, luon-nonarvojen, rakennetun ympäristön, kulttuurihistori-allisten arvojen tai muiden erityisten ympäristöarvojen vuoksi suojeltava, yleiskaavassa voidaan antaa sitä kos-kevia tarpeellisia määräyksiä (suojelumääräykset).

Asemakaavan tarkoituksena on osoittaa tarpeelliset alueet eri tarkoituksia varten ja ohjata rakentamista ja muuta maankäyttöä paikallisten olosuhteiden, kau-punki- ja maisemakuvan, hyvän rakentamistavan, ole-massa olevan rakennuskannan käytön edistämisen ja kaavan muun ohjaustavoitteen edellyttämällä tavalla.

Asemakaavaa laadittaessa on maakuntakaava ja oike-usvaikutteinen yleiskaava otettava huomioon siten kuin siitä edellä säädetään.

Asemakaava on laadittava siten, että luodaan edellytyk-set terveelliselle, turvalliselle ja viihtyisälle elinympäristölle, palvelujen alueelliselle saatavuudelle ja liikenteen järjes-tämiselle. Rakennettua ympäristöä ja luonnonympäristöä tulee vaalia eikä niihin liittyviä erityisiä arvoja saa hävittää.

Jos jotakin aluetta tai rakennusta on maiseman, luon-nonarvojen, rakennetun ympäristön, kulttuurihistori-allisten arvojen tai muiden erityisten ympäristöarvojen vuoksi suojeltava, asemakaavassa voidaan antaa sitä koskevia tarpeellisia määräyksiä (suojelumääräykset).

Rakennussuojelua ja maisemansuojelua koskeva lainsäädäntö pähkinänkuoressa

Maankäyttö- ja rakennuslain mukaan on mahdollista perustaa kansallinen kaupunkipuisto kaupunkimaiseen ympäristöön kuuluvan alueen kulttuuri- tai luonnon-maiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai muiden erityisten arvojen säilyttämiseksi. Päätöksen kansallisesta kaupunkipuistosta tekee ympäristöminis-teriö. Maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999) Kansal-lisen kaupunkipuiston perustamispäätökseen voidaan kunnan suostumuksella ottaa alueen olennaisten arvo-jen säilyttämiseksi tarpeellisia määräyksiä. Muut alueen hoidon ja käytön kannalta tarpeelliset määräykset anne-taan hoito- ja käyttösuunnitelmassa, jonka kunta laatii yhdessä alueellisen ELY -keskuksen kanssa.

Maankäyttö- ja rakennusasetuksessa edellytetään, että MRL:n mukaisesti kaavan vaikutuksia selvitettäessä ar-

voidaan myös suunnitelman toteuttamisen välilliset ja välittömät vaikutukset muun muassa kaupunkikuvaan ja maisemaan. Maankäyttö- ja rakennusasetus (895/1999)

Rakennusperinnön suojeleminen

Rakennusperinnön suojeleminen annetun lain perusteella suojellaan rakennetun kulttuuriympäristön ajallisen ja alueellisen monimuotoisuuden turvaamiseksi kulttuurikehitykseen tai historiaan liittyviä rakennuksia, rakennelmia, rakennusryhmiä ja rakennettuja alueita, joilla on merkitystä rakennushistorian, rakennustaiteen, rakennustekniikan, erityisten ympäristöarvojen, rakennuksen käytön tai siihen liittyvien tapahtumien kannalta. Suojelu voi koskea myös rakennuksen kiinteää sisustusta. Rakennussuojelu asemakaava-alueella sekä alueella, jolla on voimassa rakennuskielto asemakaavan laatimista varten, järjestetään pääsääntöisesti asemakaavalla. Rakennussuojelulailla ei voida suojella sellaisia laajoja aluekokonaisuuksia, joihin sisältyy peltoja, metsiä ja maisemia.

Rakennussuojelu asemakaava-alueella sekä alueella, jolla on voimassa rakennuskielto asemakaavan laatimista varten, järjestetään pääsääntöisesti asemakaavalla. Rakennussuojelulailla ei voida suojella laajoja aluekokonaisuuksia tai maisemaa. Valtion omistamien rakennusten suojelu tapahtuu asetuksella. Rakennusperinnön suojelemisesta annettu laki (498/2010)

Asetus valtion omistamien rakennusten suojelusta (480/1985) on kumottu, mutta sen nojalla tehty päätös valtion omistaman rakennuksen suojelusta pysyy voimassa, ellei suojelua pureta erillisellä päätöksellä. Mahdollisen myynnin yhteydessä kohteelle annetaan suojelumääräykset rakennusperinnön suojelusta annetun lain mukaan.

Muinaisjäännökset

Kiinteät muinajäännökset on rauhoitettu suoraan muinaismuistolain. Rauhoitus koskee sekä tunnettuja että niitä muinajäännöksiä, joita ei vielä ole löydetty. Rauhoitus ei siten edellytä minkäänlaista hallinnollista päätöstä. Lain mukaan on kaavoitusta suunniteltaessa hyvissä ajoin otettava selko siitä, saattaako kaavoituksen toimeenpaneminen tulla koskemaan kiinteää muinajäännöstä. Jos niin on laita, on siitä viipymättä ilmoitettava Museovirastolle tai maakuntamuseolle asiasta neuvottelemista varten. Muinaismuistolaki (295/1963)

Maisema-alueet

Luonnonsuojelulain mukaan voidaan luonnon- tai kulttuurimaiseman kauneuden, historiallisten ominaispiirteiden tai siihen liittyvien muiden erityisten arvojen säilyttämiseksi tai hoitamiseksi perustaa maisema-alue. Luonnonsuojelulaki (1096/1996)

Maa- ja metsätaloutta koskeva lainsäädäntö

Maa- ja metsätalouden harjoittamista ja erityisesti erilaisia tukimuotoja koskevat säännökset vaikuttavat merkittävästi kulttuuriympäristön säilymiseen ja hoitoon. Näistä tärkeimpänä voidaan mainita laki luonnonhaitta-
korvauksesta, maatouden ympäristötuesta sekä eräistä

muista ympäristön ja maaseudun tilan parantamiseen liittyvistä tuista (1440/2006), samoin kuin laki kestävän metsätalouden rahoituksesta (1094/1996)

Maa-ainesten otto

Maa-aineslain mukaan maa-aineksen ottamisen yhtenä rajoituksena on, ettei aineksia saa ottaa niin, että siitä aiheutuu kauniin maisemakuvan turmeltumista tai luonnon merkittävien kauneusarvojen tai erikoisten luonnonesiintymien tuhoutumista. Lisäksi asemakaavan tai oikeusvaikutteisen yleiskaavan alueella on katsottava, ettei ottaminen turmele kaupunki- tai maisemakuva. Maa-aineslaki (555/1981)

Tiesuunnittelu

Maantielaki edellyttää, että tiesuunnittelussa on liikenneturvallisuuden sekä liikenne- ja tieteknisten seikkojen lisäksi kiinnitettävä huomiota ympäristönsuojelunäkökohtiin. Tie on sijoitettava ja tehtävä siten, että tien ja liikenteen ympäristölle aiheuttamat haitat jäävät mahdollisimman vähäisiksi. Maantielaki (503/2005)

Ympäristövaikutusten arviointi

Lakia ympäristövaikutusten arvioinnista (YVA-laki) sovelletaan hankkeen ympäristövaikutusten arviointiin kansainvälisten sopimusten edellyttäessä arviointia tai jos hankkeesta saattaa aiheutua merkittäviä haitallisia ympäristövaikutuksia muun muassa maisemaan, kaupunkikuvaan ja kulttuuriperintöön. Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (468/1994)

Kirkkolaki ja laki ortodoksisesta kirkosta

Kirkkolain ja lain ortodoksisesta kirkosta mukaan kaikki ennen vuotta 1917 rakennetut evankelisluterilaiset ja ortodoksiset kirkkorakennukset ja hautausmaat sekä niihin liittyvät kiinteät rakenteet on suojeltu.

Myöhemmin rakennetuista kirkollisista ympäristöistä suojelupäätöksen tekee evankelisluterilaisten kohteiden osalta Kirkkohallitus, ortodoksisten kohteiden osalta Kirkollishallitus.

Kirkkolaki (1054/1993)

Laki ortodoksisesta kirkosta (985/2006)

Kulttuuriperintöön liittyvät valtakunnalliset alueidenkäyttötavoitteet:

- Alueidenkäytöllä edistetään kansallisen kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön sekä niiden alueellisesti vaihtelevan luonteen säilymistä.
- Alueidenkäytössä on varmistettava, että valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöjen ja luonnonperinnön arvot säilyvät.
- Viranomaisten laatimat valtakunnalliset inventoinnit otetaan huomioon alueidenkäytön suunnittelun lähtökohtina.
- Alueidenkäytössä on otettava huomioon kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevat kansainvälisten sopimusten velvoitteet sekä valtioneuvoston päätökset. Lisäksi viranomaisten laatimat valtakunnalliset inventoinnit otetaan huomioon alueidenkäytön suunnittelun lähtökohtina.

- Maakuntakaavoituksessa on osoitettava valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt ja -maisemat. Näillä alueilla on alueidenkäytön sovelluttava niiden historialliseen kehitykseen.

Näillä tarkoitetaan kulttuuriympäristöä ja luonnonperintöä koskevia viranomaisten laatimia valtakunnallisia inventointeja, jotka perustuvat riittävän laaja-alaiseen valmisteluun. Tätä päätöstä tehtäessä ovat olemassa seuraavat inventoinnit: Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet (Ympäristöministeriö, ympäristönsuojeluosasto, mietintö 66/1992), Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt 2009, Museovirasto, www.rky.fi ja Valtakunnallisesti merkittävät esihistorialliset suojelualuekokonaisuudet (Sisäasianministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto, tiedotuksia 3/1983). Museoviraston ylläpitämä muinaisjäänne rekisteri (<http://kulttuuriymparisto.nba.fi>) tarjoaa ajantasaiset tiedot tunnetuista muinaisjäänneksistä.

Kaavamerkinnot

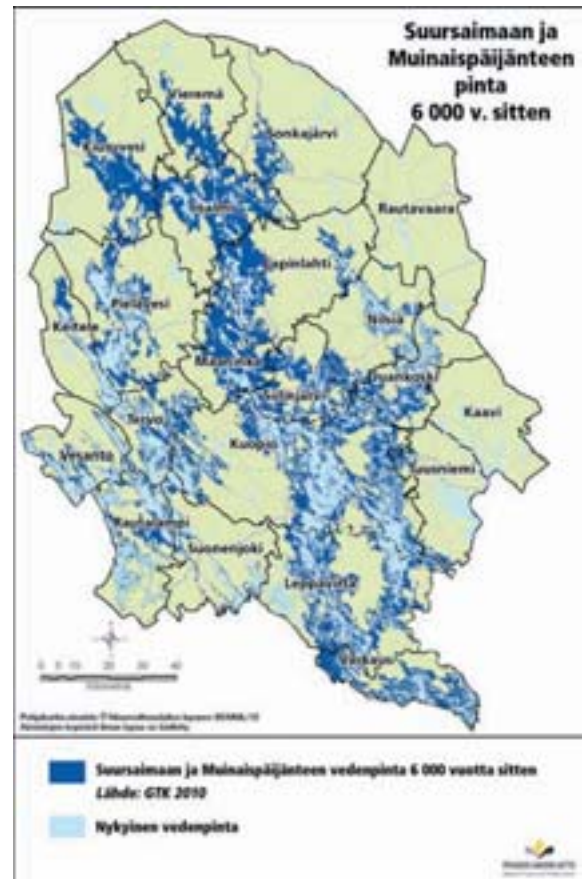
Maankäyttö- ja rakennuslain pohjalta annetussa ympäristöministeriön kaavamerkintäpäätöksessä on esitetty käytettäväksi seuraavia merkintöjä:

Maakuntakaava

- kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta tärkeä alue
- UNESCO:n maailman-perintökohde
- kansallinen kaupunkipuisto
- muinaismuistoalue
- tai -kohde
- rakennussuojelualue tai -kohde

Yleiskaava

- ympäristö- tai maisemavaurion korjaustarve
- maisemallisesti arvokas alue
- kaupunki- tai kyläkuvallisesti arvokas alue
- alue, jolla on säilytettävä ympäristöarvoja
- UNESCO:n maailman-perintökohde
- kansallinen kaupunkipuisto
- muinaismuistoalue
- tai -kohde
- rakennuslainsäädännön nojalla suojeltava alue tai kohde
- rakennussuojelulain nojalla suojeltu alue

Asemakaava

- kulttuuri-toimintaa palvelevien rakennusten kortteli-alue
- museorakennusten kortteli-alue
- muinaismuistoalue
- tai -kohde
- rakennussuojelualue tai -kohde
- maisemallisesti arvokas peltoalue
- rakennussuojelulain nojalla suojeltu rakennus
- UNESCO:n maailman-perintökohde
- kansallinen kaupunkipuisto
- kaupunki- tai kyläkuvallisesti tärkeä alue tai alueen osa
- maisemallisesti arvokas alue

Yli 10 000 vuotta ihmisen historiaa Pohjois-Savossa

Esihistoriaa; jääkauden jälkeisiä metsästäjiä

Suomen maankamara vapautui mannerjäädästä noin 3000 vuoden aikana. Vetäytyvän jäätikön reuna ohitti Kuopion alueen noin 11 000 vuotta sitten jättäen jälkeensä suurimman osan Suomea peittäneen Yoldiameren. Yoldiameren yhteys valtameriin katkesi noin 10 800 vuotta sitten, jolloin muodostui makeavesinen Ancylusjärvi. Mannerjään painosta vajonnut maa nousi Ancylusjärvestä nopeasti muodostaen Suomenselän ja Saimaan järviallas kuroutuu Itämerestä erilliseksi järveksi noin 9900 vuotta sitten.

Keskiseen Itä-Eurooppaan jääkauden aikana asuttanut väestö lähti etsimään uusia metsästysmaita pohjoisesta. He vaelsivat Suomeen etelän ja kaakon suunnalta noin 10 600 vuotta sitten. Vedestä vapautunut maa kasvoi koivu- ja mäntymetsää. Ensimmäiset asukkaat ehtivät Pohjois-Savon alueelle noin 10 400 vuotta sitten. He liikkuvivat vesireittejä ja harjuja pitkin hyville kalastus- ja metsästysmaille. Suurin osa kivikautisista asuinpaikoista löytyykin muinaisen Saimaan rannoilta. Vanhimpaan asutusvaiheeseen kuuluvat Juankosken Helvetinhaudanpuron, Siilinjärven Limalahden ja Tuusniemen Likolammen asuinpaikat. Näillä asuinpaikoilla on säilynyt kiviesineiden lisäksi valmistuksessa syntyneitä kvartsi-iskoksia, tulisijoja sekä toisinaan punamultaläikkii merkkeinä hautauksista.

Ilmaston lämmitessä esi-isämme kohtasivat Järvi-Suomessa tammia, lehmuksia ja muita jalopuita. Osoituksena alueen pyyntiväestöstä kivikauden (8600–1900 eKr.) asuin- ja löytöpaikkoja tunnetaan lähes kaikkialta maakunnasta. Noin 7000 vuotta sitten opittiin saviastioiden valmistus. Astioiden koristelu noudattaa tiettyjä trendejä, joiden mukaan asuinpaikoille voidaan määrittää ikä. Kampakeraamisen kulttuurivaiheen aikana (5000–3200 eKr.) alettiin Saimaan rannoilla lisäämään savimassaan sekoitteeksi asbestia, jolloin astioista saatiin ohutseinäisiä ja kevyitä. Nuoremman kivikauden (3100–1900 eKr.) asbestikeramiikkatyylit saivat nimensä Siilinjärven Pöljän ja Iisalmen Jysmän asuinpaikkojen mukaan.

Kivikauden loppu tuo tullessaan uudisasukkaita ja uusia tapoja erityisesti Länsi-Suomeen. Itäsuomalaiset omaksuvat lännessä alkaneen tavan haudata vainajat kiviröykkiöihin. Siinä missä lännessä kootaan suuria röykkiöitä, hautaavat Saimaan asukkaat vainajansa mataliin kivikaisoihin kallioiden päälle, komeille maisemapaikoille. Näitä hautoja kutsutaan lapinraunioiksi. Pohjois-Savossa on löydetty liki sata lapinrauniota, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ne ovat tutkimattomia.

Kaskeaminen alkaa n. 4000 vuotta sitten

Varhaismetallikausi (1900 eKr.–300 jKr.) ja rautakausi (0–1300 jKr.) merkitsivät metallinkäytön sekä maatalouden – Itä-Suomessa kaskiteknikka – omaksumista. Pohjois-Savon alueella pääasialliset kauppakumppanit olivat kuitenkin idässä. Sieltä saatiin uutta raaka-ainetta, metallia ja hyvää vuolukiveä valinmuottien tekoon. Varhaisimmat merkit viljelystä, siitepölyt ja asuinpaikoilta löytyneet hiilityneet siemenet, ajoittuvat kivikauden lopulle. Metsästys

Ihmispäinen reikäkirves, Kiuruvesi, uraliittiporfyriittia. Myöhäiskivikautista kulttuuria, 2000–1500 eKr. Suomen kansallismuseo

ja kalastus pysyivät pitkään tärkeinä elinkeinoina, mutta sen rinnalle tulivat karjanhoito, kaskipellot ja pienimuotoinen peltoviljely. Pohjois-Savon rautakausi on vielä melko huonosti tunnettu ja löydöt ovat lähinnä irtolöytöjä eli yksittäisiä, mahdollisesti eränkävijöiden hukkaamia hukatuja metalliesineitä. Lapinraunioita rakentavaan väestöön liitetään Kuopion Luukonsaaren asuinpaikan mukaan nimetty luukonsaaren asbestikeramiikka. Luukonsaaren ryhmä (900 eKr.–300 jKr.) edusti Savon ns. alkuväestöä ja samalla luultavasti alueen valtaväestöä. Kiuruvedeltä on löytynyt myös kiinnostava varhainen esinelöytö, n. 3500–4000 vuotta vanha ihmiskasvoinen reikäkirves, jonka myhälevä ilme on esteettisyydessään vertaansa vailla.

Saamelaisten ja 'lappalaisten' osuus Pohjois-Savon asutushistoriassa on vielä varsin epäselvä. Hämeestä vaikutteita ja eränkävijöitä tulee entistä enemmän viikinkiajalla, ja karjalaisten vaikutus lisääntyy 1100-luvulla. Rautakauden jälkipuolella asutuksesta kertovat löydöt, asuinpaikat, haudat ja kalmistot yleistyivät.

Keskiajalla nykyisessä Pohjois-Savossa asuvien lappalaisten talous perustui metsästykseseen ja kalastukseen. Paikannimistössä asukkaat (Lapinlahti, Lapinsalo, Lapinmäki), heidän vuotuisen elinkeinokiertoonsa kuuluvat talvikylät (siidi, Siilinjärvi, Siitinselkä), suurriistan vael-lusharjut ja -kannakset (hangas, Hankasalmi) esiintyvät koko alueella. Karjalaiset retkeilivät alueen vesistöjä pitkin Pohjanlahden perukalla olevalle Karjalan rannalle, ja tälle linjalle vedettiin Pähkinäsaaren rauhassa 1323 myös Ruotsin ja Novgorodin välinen valtakunnanraja. Keskiaikana etelämpänä asuville savolaisille ja hämäläisille perheille ja sukukylille muodostui tänne eräomistuksia. Erätaloudessa metsästyksen, varsinkin toimeentulon takaavan suurriistan ja turkisten pyynnin ja kalastuksen rinnalla esiintyi vä-

häistä kaskenpolttoa ja karjanhoitoa. Eräomistukset olivat rintamaiden taloille ja kylille tärkeitä, mistä kertoo sekin, että Hämeen ja Savon välistä rajaa käytiin 1400-luvulla useita kertoja. Maakuntarajaksi muodostui aluksi Pielaveden–Suonenjoen suunnan vesireitti.

Hallintoa kehitetään olojen vakiintuessa 1400-luvulta alkaen

Suurpitäjän kirkollinen ja hallinnollinen järjestäminen vauhdittui vasta 1400–1500 -luvulla, kun sodat ja riiat laantuivat ja olot vakiintuivat. Juvan kirkkopitäjän (1442) ja Kuopion kirkkopitäjän (1548) perustamisella järjestettiin kirkollisia oloja vielä suhteellisen vähävakisella seudulla.

Vuonna 1541 Pohjois-Savossa sijaitsi vain 6 % maakunnan veroamaksavista taloista, vaikka alue oli pinta-alaltaan noin puolet koko Savosta. Vuosisadan loppupuolella uudisasutus suuntautui voimakkaasti Pohjois-Savoon, ja seutu sai lähinnä etelästä päin kanta-asukkaansa. Toimeentulo alueella perustui vielä kauan tämän jälkeen kaskiviljelystä saatavaan satoon ja pyyntielinkeinojen antamaan saaliiseen.

Pohjois-Savossa on asuttu tuhansien vuosien ajan, mutta varsinainen nykyisen asutuksen pohja – savolainen uudisasutusvaihe – ajoittuu 1400- ja 1500-luvuille. Esihistoriallisella kaudella asumista varten rakennettiin ainakin erilaisia kotia ja laavuja, uudisasutusvaiheessa tehtiin jo hirsipirttejä. Vanhimma rakentamisesta voimme nykyään saada viitteitä arkeologisen tutkimuksen kautta.

Keskiajan lopulla ja 1500-luvulla alkoi etelän liikaväestöä asettua vakinaisesti asumaan eräsjöille. Muuttajat pakenivat myös veroja ja sotaväenottoja. Savolaisilla oli käytössään huuhtatekniikka, joka oli tullut tutuksi kaakosta käsin. Sen avulla pystyttiin raatamaan käyttöön myös järeäkasvuisia kuusikoita, mikä loi edellytykset savolaisten kaskitalouteen perustavalle erämaiden valtaukselle. Kaskiviljelyssä viljelyalan puuaines poltetaan ja vapautetaan sen ravinteet viljelykasvien, rukiin ja muiden viljalajien, nauriin, pellavan jne. käyttöön. Peltoala pysyi pienenä lannoitusainesten puuttuessa, metsästys ja kalastus jäivät sivuelinkeinon asemaan.

Pohjois-Savoon perustettiin 1550-luvulla Tavinsalmen (Kuopion) hallintopitäjä. Samoihin aikoihin Kustaa Vaasa julisti erämaat kruunun omaisuudeksi, joihin sai muuttaa vapaasti. Savolaiset ylittivät maakuntarajan ja asuttivat Pohjois-Hämeen erämaita niin, että 1571 Rautalammin talollisista suurempi osa oli savolaisia kuin hämäläisiä. Näin maakunta oli saavuttanut lännessä myöhemmän rajansa. Idässä asutustilanne vahvistettiin 25-vuotisen sodan jälkeen Täyssinän rauhassa 1595.

Maatalous pääelinkeinona aina 1900-luvun puoliväliin saakka, kaupan ja teollisuuden ensiaskeleita

Maakirjojen mukaan viljelijät olivat aluksi enimmäkseen maan omistajia, mutta veroa maksavien talonpoikien rinnalla oli myös maattomia. Keskiajalla maattomien osuus oli ollut noin 10 %. Heitä olivat käsityöläiset, palvelijat ja mökkiläiset, idässä kirvesmies-kaskenpolttajat. Maata siirtyi 1500-luvun lopulla ja 1600-luvulla verorästien vuoksi

kruunulle. Tilanne oli 1870 sellainen, että 80 % tiloista oli itsenäisiä, 15 % rälsimaata ja 1 % kruununmaata.

Maanomistuskysymykseen liittyy myös aatelin ja muiden säätyjen synty. Seurakuntien perustamisen yhteydessä talonpoikien maita siirrettiin pappiloille. Aateli sai alkunsa 1200-luvulta alkaen ratsumiehen varustaville tiloille myönnetystä verovapaudesta, joka tuli myöhemmin perinnölliseksi. Valtion hallinto- ja sotilastehtävissä palveleville läänitettiin talonpoikaismaita varsinkin 1600-luvun puolivälissä. Pohjois-Savon kannalta merkittävä oli kreivi Pietari Brahelle tällöin läänitetty Kajaanin vapaaherrakunta, johon kuuluivat mm. enimmäkseen Kuopion ja Iisalmen tilat.

Kauppa ja käsityö pyrittiin merkantilismin oppien mukaisesti rajaamaan kaupunkilaismaita. Oli tapuli- ja maakaupunkeja, joista vain edelliset saivat käydä kaupaa ulkomaiden kanssa. Sisämaassa ei ollut Savonlinnan pohjoispuolella kaupunkeja ennen 1700-luvun loppua, jolloin Kuopio perustettiin. Talonpoikaistuotteet, lähinnä voi, piti myydä Pohjanlahden rannikon kaupunkeihin, joista myös ostettiin suola pariviikkoisilla matkoilla.

Maatalous oli Suomen ehdoton pääelinkeino 1900-luvun puoliväliin asti. 1800-luvulla siitä sai elantonsa 90 % väestöstä. Viljan ja eräiden muiden kasvien viljelyn ohella karjanhoito oli tärkeä osa taloutta ja myös kalastus ja metsästys kuuluivat siihen tärkeinä sivuelinkeinoina.

Kaskeamisella oli tärkeä osuus maanviljelyksessä 1800-luvun loppupuolelle ajoittuvaan teollistumiseen saakka. Se oli ainoa tapa hyödyntää metsiä ja sen ansiosta Itä-Suomi oli viljan ylituotantoaluetta. Peltoviljelyssä käytettiin eri viljalajien ja kesannon vuorottelua, kaksi- tai kolmivuoroviljelyä. Noin 1860 kaski- ja huuhtaviljelyn vyöhyke ulottui lännessä rajalle, joka kulki suunnilleen Itä-Uudeltamaalta Varsinais-Suomen jokilatvoja kaartuen Oulun tienoilla lähelle merta ja edelleen itään Kuusamon pohjoispuolitse. Teollistumisen mukana viljelykin koneistui ja muuttui perusteellisesti 1900-luvun aikana.

Teollistumiskehitys oli alkanut Länsi-Suomessa jo 1500- ja 1600-luvun vaihteessa sulattojen, höyryvasarain, vesisahojen ja kaivosten perustamisena, mutta Itä-Suomi ja varsinkin kaukainen Pohjois-Savo säilyi kehityksen ulkopuolella, kunnes 1700-luvun puolivälissä alettiin perustaa ruukkeja tännekin. Juankoski, Salohmi, Jyrkkä, Varkaus ja Soursy Syväniemellä jalostivat rautaa järvimalmista aina 1700-luvulta 1900-luvun alkuun.

Kun ”toinen teollinen vallankumous” käynnistyi noin 1870, sen vaikutus näkyi pian täälläkin. Metsien arvo lähti nousuun, vesistöjen kanavointi käynnistyi, sahoja ja muita teollisuuslaitoksia syntyi myös Pohjois-Savon alueelle.

Aikansa kuuluisuuksia ja vaikuttajia

Kirjallisuudessa vaikutti Lapinlahden rovastin poika Juhani Aho. J.V. Snellman perusti Saima lehtensä ja suomalaisten naiskirjailijoiden esiäiti Minna Canth piti kauppaansa ja salonkia Kuopiossa. Myllykirjeistään muun ohella tunnettu Urho Kekkonen päästi ilmoille ensimmäiset aakkosensa Pielaveden Lepikon torpassa.

Pohjois-Savon mittavaa kuvataideperinnettä olivat 1800-luvulla luomassa Lapinlahden Pekka ja Eemil Halonen, kuopiolaiset Juho Rissanen ja von Wrightin perhe sekä valokuvauksen uranuurtaja Victor Barsokevitsch.

Vesiteistä teihin, rautateistä lentoliikenteeseen

Eräkaudella metsämiehet hyödynsivät Pohjois-Savon runsaita vesireittejä vaeltaessaan pohjoisen riistamaille. Samat erätiet olivat käytössä uudisasutuksen levitessä etelästä pohjoista kohti. Tieto näistä väylistä on säilynyt mm. paikannimistössä, esim. Matkusjärvet ja Matkusjoet sekä talval-päätteiset paikannimet kertovat näistä kulkureiteistä.

Asutuksen vakiintuessa tuli kulkuyhteyksien parantaminen ajankohtaiseksi. Järvien väliset virtapaikat ja kosket hankaloittivat matkantekoa, ja niitä ryhdyttiinkin perkaamaan jo 1600-luvun loppupuolella.

Vasta 1800-luvulla Saimaan vesistön kanavointityöt käynnistyivät toden teolla, Varkauteen valmistui Taipaleen kanava v. 1840 ja Leppävirralle Konnuksen kanava v. 1841. Haave Saimaan yhdistämisestä Suomenlahteen toteutui vuonna 1856 Saimaan kanavan valmistumisen myötä. Saimaan vesistön liikenteessä alkoi tuolloin voimakkaan kasvun kausi. Kanavan valmistumisella oli myös merkitystä Itä-Suomen aineelliselle ja henkiselä kehitykselle.

Tieverkosto kehittyä tiedonkulun tarpeiden mukana

Pysyvän asutuksen levitessä yhä laajemmalle alkoi myös tieverkosto kehittyä. Pohjois-Savon alueen halkovasta Mikkelistä Ouluun johtavasta kulkureitistä on tietoa 1550-luvulta. Sen lisäksi samalta ajalta tunnetaan Suur-Savosta Rautalamille ja sieltä Etelä-Pohjanmaalle johtava ura. Näiden reittien varsille syntyi myös kestiekivareita.

Pohjois-Savon tieverkosto säilyi pitkään vähäisenä ja vaikeakulkuisena, sillä hyvien vesireittien ansiosta sen kehittämiseen ei ollut tarvetta. Oikeastaan valtiovalan kiinnostus alueen tieliikennettä kohtaan heräsi vasta 1700-luvulla; asutus oli tihentynyt, postinkulkua piti parantaa ja valtakunnan itäraja oli muuttunut Uudenkaupungin rauhassa 1721 ja Turun rauhassa 1743. Yhteydet Itä-Suomesta Venäjälle vähenivät ja liikenne suuntautui alueelta enenevässä määrin Pohjanlahden rannikolle.

Myönteinen kehitys hidastui 1700-lopulla Ruotsi-Suomen ja Venäjän suhteiden kiristymisen takia. Hyväkuntoisen tiestön pelättiin edesauttavan venäläisten joukkojen etenemistä sisämaahan mahdollisen sodan syttyessä. Suomen sodan jälkeen kiinnitettiin Itä-Suomen huonoihin tieliikenneoloihin jälleen huomiota. Autonomian ajan alussa maamme rakennettiin etupäässä yhdysteitä, tienrakennuksen painopisteen ollessa maan pohjois- ja itäosissa. 1800-luvulla Savon tieverkosto tihenikin merkittävästi.

Savon rata valmistui 1889

Maamme liikenneolojen kehityksessä tärkeä tapahtuma oli Helsinki-Hämeenlinna radan avaaminen liikenteelle v. 1861. Verkkaisen alun jälkeen rautateitä rakennettiin vilkkaasti seuraavina vuosikymmeninä. Kouvola asemalta Mikkelin ja Suonenjoen kautta Kuopioon johtavan Savon radan rakennustyöt aloitettiin vuonna 1886 ja rata luovutettiin yleiselle liikenteelle 1.10.1889. Kuopio-lisalmi rata valmistui vuonna 1902, ja kun lisalmen ja Kajaanin välinen rata avattiin liikenteelle v. 1904, oli koko Savon runkorata

valmis. Tämän jälkeen keskityttiin haararatojen ja yhdysratojen rakentamiseen. Ratojen varsilta löytyy erittäin edustava otos aikakautensa nikkarityylistä puuarkkitehtuuria.

Varkauden lentokenttä valmistui 1937, Kuopion 1941

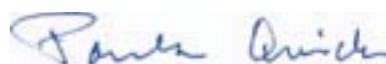
Suomen Ilmapuolustusliitto suunnitteli jo 1920-luvun puolivälissä maamme lentoliikenteen järjestämistä. Tässä yhteydessä tehdyt suunnitelmat vesilentoaseman perustamisesta Kuopioon raukesivat, mutta jo seuraavalla vuosikymmenellä alettiin tutkia mahdollisuutta rakentaa kaupunkiin maakenttä. Selvitysten jälkeen kenttä päätettiin vuonna 1939 rakentaa Siilinjärven Jälänniemelle. Kenttä valmistui lopullisesti keväällä 1941, mutta koko meneillään olevan sodan ajan se oli sotilaskäytössä. Siviili liikenteelle se avattiin v. 1945 ja Aero Oy alkoi lentää reittilentoja sinne seuraavan vuoden kesällä. Joroisten lentokenttä, jonka nimi vuodesta 1973 on ollut Varkauden lentoasema, valmistui v. 1937.

Sivistystä joka kotiin

Suomen senaatti oli antanut v. 1891 asetuksen, jonka mukaan kukin kunta on jaettava kansakoulupiireihin, joihin kuhunkin on perustettava oma koulu. Tältä ajalta on säilynyt nikkarityylisiä kouluja, mm. 1892 valmistunut Pielaveden Lampaanjärven koulu. Leppävirralle on mm. entinen Länsisaamaisten koulu.

Vuonna 1922 voimaan tulleen Yleisen oppivelvollisuuslain pohjalta Pohjois-Savon kouluverkko kehittyi laajalti. Pohjois-Savon maaseudulla on paljon eri tyyppipiirustuksilla laadittuja samankaltaisia kouluja, jotka ovat nykyään pääosin yksityisessä omistuksessa koulutoiminnan loputtua ja vaihtelevassa kunnossa. 1900-luvun alusta on säilynyt muutama jugendtyylisiä kouluja, Pielaveden Jokijärven koulu ja Keitelelen Viinikkalan koulu. Kiuruvedeltä löytyy paikallisen rakennusmestari Pekka Lindin suunnittelema entinen Ryönänjoen koulu. 1920-luvun klassismia edustaa alkuperäisyytensä hyvin säilyttänyt Kiuruveden Ohenmäen koulu. Harvinainen aivan omanlaisensa koulu on Rautavaaran entinen Hankamäen koulu v. 1930, joka on rakennettu tyyppipiirustusten nro 5 (arkkitehtitoimisto Borg, Siren ja Åberg) mukaan ja säilynyt hyvin alkuperäisenä, ainoana lajissaan Pohjois-Savossa. Sorsakoskelta löytyy kaksi edustavaa koulua kahdelta eri aikakaudelta, 1923, Uno Ullberg ja 1953, L. E. Hansten. 1930-luvulla rakennettiin useita kouluja Arkkitehti Toivo Salervon mallipiirustuksilla Lapinlahdelle ja Rautavaaralle; Naarvanlahti, Väisälänmäki, Horsmanlahti, Rautavaaralla Lievisenmäen koulu. Yksi merkittävimmistä hänen töistään on lisalmen Kirkonsalmen kivikoulu taajamakuullisen merkityksensä ja alkuperäisyytensä johdosta.

Tiivistelmä www.pohjois-savonmuisti.fi sivuilla olevista tiedoista/ Taru Heikkinen, 2002, Tapio Laaksonen "hämähäyttävä monimuotoisuus", Jukka Kauppinen, 2007, Kuopion luonnontieteellisen seuran julkaisuja 7. Tekstiä on ollut mukana valmistelemissa Tanja Tenhunen, Museovirasto ja Jouko Aroaho, Kuopion Museo Tekstin on koonnut Paula Qvick

Iisalmen kulttuuriympäristö

Iisalmen keskustan kulttuuriympäristö

2 IISALMI

Haukiniemenkadun puutalot uimarannan kohdalla

Talot on rakennettu v. 1874, v. 1909, yhden rakentamisvuosi tuntematon.

Valintaperuste: R, M

Haukiniemenkadun varrella sijaitsevat asuintalot muodostavat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun puurakentamista edustavan kokonaisuuden, mikä on järven suunnasta katsottuna merkittävä osa sataman maismaa. Rivistön ylin asuinrakennus on vuodelta 1874, sen viereinen v. 1909 sekä tämän alapuolinen v. 1874. Puutaloryhmää täydentää seuraavassa korttelissa (Haukiniemenkatu 4A) sijaitseva pieni, hyvin säilynyt asuinrakennus, jonka alkuperäistä rakentamisvuotta ei tunneta. Korttelin sisällä, tonttien rajoille rakennetut piharakennukset luovat intiimin kontrastin satamalle, kaduille ja puistoalueelle.

Kirkkoaukio ja puistoakseli

Valintaperuste: R, H, M, Puisto ja Otavankatu (ei ympäristö) valtakunnallisesti merkittävä RKY v. 2009

Kirkkopuiston ja Otavankadun muodostama akselisommitelma on historiallisesti, symbolisesti ja kaupunkikuvallisesti Iisalmen ydinkeskustan merkittävin kokonai-

suus. Symmetrinen ristiakselisommitelma on maamme asemakaavahistoriassa harvinainen. (Lähde Museovirasto) Kaupungin ensimmäisen asemakaavaehdotuksen laati maanmittari C.W. Forss v. 1857. Sen keskeisenä aiheena oli pohjois-eteläsuuntainen puistoakseli. Akselin keskipisteessä keskeisimpänä rakennuksena oli "luterilaiskirkko" suunnilleen Uudenkirkon eli nykyisen Pyhän ristin kirkon paikalla. Asemakaava ei toteutunut, mutta se vaikutti kaupungin myöhempään asemakaavoitukseen.

Myös seuraavissa lääninagronomi Alfred Sjöströmin v. 1877 laatimassa ja V. O. Lillen v. 1912 laatimassa kaavassa oli puistoakselisommitelmat. Lillen suunnitelmassa ristesivät Otavankatu ja Kirkkopuistonkatu, jonka keskelle jäi puistokäytävä. Akselin keskipisteessä oli kirkko ja puistoalue. 1930-luvulla alueen asemakaavoja laativat Bertel Strömmer ja A.W. Willberg (v. 1930) sekä arkkitehti Eino Pitkänen (v. 1935). Arkkitehti Elsi Borg laati kirkkoaukion puistosommitelman v. 1952.

Vaikka 1900-luvun alussa aikalaiset kuvasivat Kirkkopuistonkatua leveäksi "esplanaatiksi", oli puistoakselin reunustavia rakennuksia vielä harvassa. Kesäisin puistossa laidunsivat lehmät ja heinää korjattiin haasilolle.

Kirkko rakennettiin varatulle paikalleen vasta v. 1934. Kirkkoaukiota reunustavat lukion (v. 1932) ja yläasteen (v. 1957) rakennukset, entinen paloasema/vesitorni (v. 1932), Otava I:n (v. 1908) ja Otava II:n (1800-luku) puiset koulurakennukset, keskustan ala-aste (vanhempi osa v. 1940) ja seurakuntatalo (v. 1960).

Pyhän ristin kirkko, kuva: Jussi Jäppinen

Kirkkopuistossa kasvaa kahdessa rivissä koivuja ja niiden väliin jää hiekkapohjainen kevyenliikenteen tie. Puiston keskivaiheilla Pohjolankadun varrella on puinen kioskirakennus viime vuosisadan alkupuolelta.

Kirkkopuistossa on Aimo Tukiaisen suunnittelema Juhani Ahon patsas, joka pystytettiin 1961 (tällöin oli kulunut 100 vuotta Juhani Ahon syntymästä). Lisäksi puistossa ovat Kaatuneiden muistomerkki, "Myrskylintu" -muistomerkki, Kauppi-Heikin muistomerkki vuodelta 1962 sekä ortodoksisen kirkon edustalla Karjalaan jääneiden muistomerkki. Kirkkopuiston itäpäättä reunustaa useita puutaloja: Karjalankatu 7A, Nuorisotalo, entinen Suojeluskunnan talo (v. 1923), Weckman-Varannin talo (v. 1925), Korolaisen talo (v. 1925) ja Iisalmen Teatterin talo (v. 1905). Kirkkopuiston akselin itäpäähän rakennettiin Ortodoksinen kirkko v. 1957.

Kirkkopuistoa risteävä Otavankatu on kävelykatu, jonka varrelle Kirkkoaukion eteläpuolelle on istutettu tammia. Otavankatua reunustavat kerrostalot. Puutaloja on säilynyt vain yksi Kauppakadun ja Otavankadun kulmauksessa ja muutamia Otavankadun pohjoispäässä.

Iisalmen Uusikirkko, nykyinen Pyhän ristin kirkko

Arkkitehti Eino Pitkänen (valm. v. 1934, korj. v. 1992). Valintaperuste: R, H, M, valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009, 1.4.1993 suojeltu kirkkohallituksen päätöksellä

Kirkko on Iisalmen kaupungin silhuetin leimaa-antavin rakennus. Rakennus sijaitsee kaupunkikuvallisesti merkittävällä paikalla kahden puistoakselin leikkauspisteessä sekä Kirkkopuiston läntisenä päättänä vastapäätä ortodoksista kirkkoa.

Kirkko on tiilestä ja betonista rakennettu päätytornillinen basilika. Ulkoseinät on rapattu ja maalattu kalkkimaalilla. Kirkkosalia kattaa pilarien varaan rakennettu betoniholvi. Kuori on keskilaivan levyinen, runkokuonetta kapeampi ja matalampi. Tasapäätteisen länsitornin sivuilla on pystyuritetut seinämät, joissa on porrashuoneet. Rakennus on Itä- ja Pohjois-Suomen funktionalismin merkittävästi vaikuttaneen arkkitehti Eino Pitkäsen tuotantoa. Tyyllitään kirkko edustaa 1930-luvulla etenkin kirkkorakentamisessa käytettyä italialaisvaikutteista uusasiallisuutta.

Iisalmen lyseo, nykyinen lukio

Yrjö Sadeniemi, valm. v. 1932, korjauksia 2003 - 2004. Valintaperuste: R, H, M, valtakunnallisesti merkittävä RKY v. 2009

Rakennus toimi vuodesta 1932 yhteislyseona ja vuodesta 1949 poikalyseona. Kahden siipiosan muodostama rakennus on sijoitettu katujen kulmaan koulupihan avautuessa Kirkkopuistoon. Pihaa on rajattu tyylin mukaisella graniittimuurilla.

Päiviönkadun puolelle 1. kerrokseen sijoitettiin alun perin luokahuoneita, opettajien huone, rehtorin kanslia ja kirjasto, 2. ja 3. kerrokseen luokahuoneita. Alimmassa

kerroksessa olivat palveluskunnan asunnot, veistosali ja kerhohuone. Siipirakennuksen alakerrassa oli tyttöjen voimistelusalali (juhlasali) ja yläkerrassa poikien voimistelusalali.

Kirkkoaukiolla ja sen tuntumassa olevat eri vuosikymmeninä rakennetut koulurakennukset kertovat mielenkiintoisesti oman aikansa kouluhistoriasta ja rakennustyyleistä. Lyseo on 1920-luvun pohjoismaisen klassismin edustavimpia koulurakennuksia maakunnassa. Rakennuksen julkisivuissa 1920-luvun klassismin piirteitä ovat mm. matalat rapatut kohokuviokirjoitukset, ornamentit ja listoitukset sekä pyöreät medaljonkiaiheet. Aikakaudelle oli tyypillistä myös arvokkaimmissa rakennuksissa käytetty terastirappaus, jolla Iisalmen lyseon ensimmäisen kerroksen ulkopinta on rapattu. Rakennuksen arvoa lisää detaljit, kuten ikkunoiden ja ovien alkuperäisyys.

Entinen tyttölyseo, nykyinen Juhani Ahon yläaste

Arkkitehti Seppo Ruotsalainen, valm. v. 1957, korjauksia 1981 - 1982. Valintaperuste: R, M, valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Entinen tyttölyseo
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Wivi Lönnin suunnittelemassa koulurakennuksessa aloittaneelle tyttölyseolle rakennettiin uusi koulutalo v. 1957 Kuopion kaupunginarkkitehti Seppo Ruotsalaisen suunnittelemana. Tyttölyseon kausi päättyi v. 1970, jolloin se muuttui yhteislyseoksi. Rakennus on erinomainen esimerkki 1950-luvun koulurakentamisesta ja aikakaudesta, jolloin Suomeen rakennettiin mittava määrä komeita kivi- ja koulutaloja.

Rakennuksessa on 1950-luvulla suosittu sivukäytävällinen pohjakaava, missä luokat on sijoitettu käytävän toiselle puolelle. Massiivisen rakennuksen ilmettä pehmentävät hyvin säilyneet 1950-luvun detaljit: tiilen koristeellinen käyttö erityisesti sisäänkäyntien ja ikkunoiden rakenteissa, koristeelliset metalliset pinnakaiteet, funktionalismin muotiin tuomat sisäänkäyntien lennokkaat lippamaiset katokset.

Entinen kansakoulu, nykyinen keskustan ala-aste

Arkkitehti Eino Pitkänen, valm. v. 1940, laajennettiin ja peruskorjattiin 1967 - 1968, korjauksia mm. ikkunoiden uusiminen v. 2005. Valintaperuste: R, M

Arkkitehti Eino Pitkäsen suunnittelema, osittain 3-, osittain 2-kerroksinen kansakoulu korvasi aiemman v. 1908 valmistuneen puisen koulurakennuksen. Talvisota vaikeutti rakentamista ja koulu otettiin käyttöön kesken-eräisenä. Ennen koulutoiminnan alkamista rakennus oli sotilaskäytössä ja sotilassairaalana.

Valkeaksi rapattu koulurakennus edustaa ennen 1940-lukua muotiin tullutta "valkoista" funktionalismia, jota tosin koulurakennuksissa käytettiin hyvin harvoin. Julkisivuissa ei ole laisinkaan koristeaiheita, sommitteluaiheina ovat pelkistetyt muodot ja niissä ikkunakenttien ja muuripintojen vuoropuhelu.

Entinen kansakoulu, Otava I

Arkkitehti Wivi Lönn, valm. v. 1908, korjauksia 1970- ja 1980-luvuilla. Valintaperuste: R, H, M, valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Vuonna 1908 valmistunut puurakenteinen kansakoulu rakennettiin lisärakennukseksi viereisellä tontilla sijainneelle lisälmen kauppalan ensimmäiselle kansakoululle. Tämä ns. koulun uusi puoli oli arkkitehti Wivi Lönnin suunnittelema yksikerroksinen rakennus, johon tuli kuusi luokkahuonetta ja juhlasali. Rakennus katettiin rautapellillä. Koulun pihamaaksi jäi molempien koulujen välinen alue.

Rakennus edustaa lisälmessä harvinaista jugend-arkkitehtuuria. Rakennusta on korjattu 1970- ja 1980-luvuilla sekä maalattu ulkoa 1990-luvun alkupuolella.

Otava II

Suunnitellut mahdollisesti Petter Halonen, tarkkaa valmistumisajankohtaa ei tunneta, nykyinen käyttö asuinrakennus, jossa pieni yritystila
Valintaperuste: R, H, M, RKY v. 2009

Otava II
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kirkkoaukion vanhimpiin rakennuksiin kuuluva Otava 2. toimi majatalona vuosina 1897-1900 ja Seurahuoneena vuosina 1904-1917, jonka jälkeen rakennus palveli suojeluskunnan esikunnan tiloina.

Vuonna 1922 kaupunki osti rakennuksen ja kunnosti sen "virastojen taloksi", jossa kokoontuivat mm. rahatoimikamari ja maistraatti. Rakennukseen sijoitettiin myöhemmin lukutupa, kirjasto (v. 1959), kaupunginvoudin virkahuone ja poliisilaitos. Kansankirjasto ja lukutupa muuttivat rakennukseen raatihuoneen siipirakennuksesta. Kirjasto sai koko rakennuksen käyttöönsä v. 1978 ennen siirtymistään uuteen kulttuurikeskukseen v. 1989.

Alkuperäinen sisäänkäynti oli pihan puolelta. Vuonna 1902 rakennettiin länsisiipi kellareineen ja kuisti, jolloin rakennuksessa oli kaksi asuntoa kulmittain. Sisätiloihin on tehty lukuisia muutoksia. Rakennus peruskorjattiin v. 1990 harjaantumiskouluksi.

Entinen vesitorni ja paloasema, nykyinen

Luma-keskus

Arkkitehti Bertel Strömmer, valm. v. 1932
Valintaperuste: R, H, M, valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

1930-luvun kaupunkikuvaan kuului kirkkoaukion reunassa sijainnut puinen ruiskuhuone palatorneineen eli ns. "Karvisen kirkko", jonka kunnan heikettyä esitettiin ajatus uuden yhdistetyn vesitorni-palatornin rakentamisesta. Rakennuksen suunnittelijan Tampereen kaupunginarkkitehti Bertel Strömmerin mukaan "kaupungin asemakaavaneliö tulee olemaan rakennusten valmistuttua komea ja mielenkiintoinen nähtävyys, mutta kirkon ja vesitornin suunnittelu samalle neliölle tulee kohtamaan vaikeuksia". Julkisivuiltaan puhtaaksi muurattu rakennus valmistui muutamaa vuotta ennen viereistä kirkkoa ja oli lisälmen varhaisimpia funktionalistisia rakennuksia.

Paloaseman suunnittelu sattui hevos- ja autokauden murrosvaiheeseen: tilat vesitornin viereisessä siipiosassa suunniteltiin vielä hevosia käyttävälle palokunnalle. Siinä oli neljä hevosten lähtösijaa, talli ja heinävintti. Vähitellen paloasema muutettiin autoille sopivaksi, tallit heinävintteineen muutettiin varasto- ja kalustotiloiksi v. 1955. Rakennusta laajennettiin v. 1978 rakentamalla mm. kaksi autotallia sekä huoltotiloja.

Vuonna 2003 (Arkkitehtitoimisto Pekka Laatio) kiinteistö saneerattiin ja laajennettiin koulurakennukseksi (lukio-ammattioppilaitos). Paloasema oli siirtynyt jo aiemmin uuteen rakennukseen.

Seurakuntatalo

Arkkitehtitoimisto Ström & Tuomisto, valtakunnallisesti merkittävä, RKY 2009, valm. v. 1960, korjauksia vuosina 1971, 1984, 1992 ja 1998
Valintaperuste: R, H, M

Puistoakselin toisella puolen sijaitsevan kulttuurikeskuksen kanssa rakennus edustaa Kirkkopuistossa modernismin ajan julkista rakentamista. Molemmat rakennukset on massoiteltu kiertymään pienen, sisääntulopihan ympärille. Puiston puolella, jossa sijaitsee julkisia tiloja, rakennuksen ilme heijastelee 1950-lukua. Ilvolankadun puolen asuntosiipi edustaa selkeästi jo rationaalisempaa modernismia nauhaikkunoineen.

Rakennuksessa sijaitsi aiemmin kirkkoherranvirasto arkistointeen, seurakuntasali, kappeli, taloustoimisto ja seurakunnallisten työalojen toimisto. Rakennuksessa oli myös 7 asuntoa, mm. kirkkoherralle, kappalaiselle ja kanttorille. Kirkkoherra muutti Rantalan pappilaan v. 1983 ja muutkin asunnot on vähitellen muutettu virastotiloiksi. Seurakuntataloon on tehty muutoksia vuosina 1971, 1984 ja 1992.

Iisalmen kulttuurikeskus

Arkkitehti Pekka Pitkänen, v. 1989, valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009
Valintaperuste: R, M

Kulttuurikeskus
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kulttuurikeskus toteutettiin v. 1989 arkkitehti Pekka Pitkäsen laatiman, arkkitehtikilpailun voittaneen, arkkitehtuuriltaan pelkistetyin ehdotuksen perusteella. Rakennus hahmottuu koko korttelin täyttävänä kappaleena, johon Kirkkopuistoon avautuva sisäpiha on "koverrettu". Intiimiltä sisäpihalta ulkotila jatkuu suurten lasipintojen välityksellä rakennuksen sisätiloihin, sisääntuloaulaan, kahvilaan ja kirjastoon. Talon takasivulla on huolto- ja paikoituspiha. Muutoin rakennuksen julkisivut rajautuvat ympäröiviin katuihin muurimaisina.

Rakennuksen keskeisten tilojen, Eino Säisä -salin ja Carl Collan -salin ohella rakennuksessa on pienempiä kokous- ja näyttelytiloja sekä toimistotiloja. Toiseen kerrokseen johtavat portaat saavat valoa talon keskelle tavasti toteutetulta sisäpihalta.

Kirkkopuiston kioski

Rakennusmestari Korhola, mahdollisesti 1920-luku.
Valintaperuste: R, M, kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Rakennus sijaitsee kaupunkikuvallisesti merkittävällä paikalla Kirkkopuiston ja Pohjolankadun risteyskohdassa, "kaupungin keskipisteessä". Rakennus on myös kaunis esimerkki vanhojen kaupunkipuistojen tyypillisistä pienimittakaavaisista rakenteista.

Pieni, pohjakaavaltaan neliön muotoinen rakennus on tehty todennäköisesti 1920-luvulla, vaikkakin tyyliltään rakennus heijastelee vielä jugendia. Suunnittelijasta ei ole varmaa tietoa, mutta siksi on oletettu kaupungin rakennusmestari Korholaa. Kirkkopuiston kioski toimi myös linja-autojen ensimmäisenä pysäkkinä autoliikenteen alkuaikoina 1920-luvulla.

Entinen järjestötalo, nykyinen Iisalmen teatterin talo

Pekka Tenhunen, 1905, 1992 muutoksia
Valintaperuste: R, M

Alun perin asuinrakennukseksi suunniteltu talon vanhin, Karjalankadun suuntainen siipiosa rakennettiin v. 1905. Neljä huoneistoa käsittäneen rakennuksen sisäänkäynnit olivat kadun puolen ulkokulmassa ja sisäpihalta. Vuonna 1918 rakennusta laajennettiin kahdella asunnolla, jotka tulivat Kirkkopuiston suuntaiseen uuteen siipeen. Pihaan kuuluu puinen talousrakennus.

Vuonna 1969 Iisalmen Järjestöyhdistys muutti osan rakennuksesta harraste- ja kerhotoiloiksi. Osa talosta jäi vielä asunnoiksi, kunnes koko talo muutettiin Iisalmen Teatterin tiloiksi v. 1992.

Entinen suojeluskuntatalo, nykyinen nuorisotalo

Laitinen, Kuosmanen, valm. v. 1923, laajennus v. 1963
Valintaperuste: R, H, M

Koska Suomen itsenäistyttyä maassa ei ollut vielä omaa armeijaa, v. 1917 perustettu Suojeluskuntajärjestö organisoitui paikkakunnittain vapaaehtoisiksi maanpuolustusjoukoiksi. Suojeluskuntien toiminnan eräs näkyvä tulos oli järjestötalojen rakentaminen, jolla oli suuri merkitys toiminnan vahvistajana ja voiman näyttönä. Iisalmeen v. 1923 rakennettu komea suojeluskuntatalo on tästä hyvä esimerkki. Kuten Iisalmenkin talo, olivat suojeluskuntatalot tyyliltään lähes poikkeuksetta klassistisia. Rakennukseen tuli sali näyttämöineen, ravintola sekä kanslia, toiseen kerrokseen parveke ja kaksi huonetta.

Suojeluskuntien lakkauttamisen jälkeen talo muutettiin v. 1949 kaupungin juhlasaliksi ja teatteritiloiksi, missä käytössä se toimi vuoteen 1989 eli Kulttuurikeskuksen valmistumiseen saakka. Rakennukseen tehtiin v. 1963 peruskorjaus ja sisäpihan puolelle julkisivultaan rapattu laajennus. 1970-luvulla rakennukseen tehtiin useita muutoksia, mm. kellaritilat otettiin kerhohuoneiksi ja ullakkokerrokseen tehtiin biljardihuone. Vuonna 1989 rakennus muutettiin nuorisotaloksi.

Entinen suojeluskuntatalo, nykyinen nuorisotalo, uva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Weckman-Varannin talo, nykyinen Kirkko puiston päiväkot

Arkkitehti Kerttu Rytönen, v. 1925,
rakennusmestari Pekka Kröger, laajennus v. 1929
Valintaperuste: R, M

Arkkitehti Kerttu Rytösen suunnitteleman Weckman-Varannin talon rakennutti v. 1925 lääkäri Karl Axel Brynolf Weckman, jonka mukaan talo edelleen tunnetaan. Rakennukseen tuli yksi asunto, jossa oli eteinen, sali, ruokasali, keittiö, isännänhuone, sänkykamari, lastenhuone ja palvelijanhuone. Vuonna 1929 rakennusta jatkettiin rakentamalla sali, ruokasali ja eteinen. Avo-kuisteineen ja rimalaudoituksineen rakennus on hyvä esimerkki pohjoismaisesta klassismista ja Kerttu Rytösen maakuntaan laatimista suunnittelutöistä.

Kaupunki osti rakennuksen v. 1978, minkä jälkeen rakennus on palvellut päiväkotina. Rakennus peruskorjattiin 1990-luvulla, jolloin rakennus myös maalattiin ulkopuolelta. Pihalla on puinen piharakennus, jossa oli alkuaan aitta, liiteri, autotalli ja ulkokuoneet.

Ortodoksinen kirkko

Arkkitehti Ilmari Ahonen, valm. v. 1957
Valintaperuste: R, M, RKY v. 2009 aluerajaus
Ortodoksinen kirkko sijaitsee Kirkkopuiston akselin päättänä. Sen lähistöllä on useita kulttuurihistoriallisesti arvokkaita kohteita. Kirkko on yksi Suomeen toisen maailmansodan jälkeen valtion toimesta rakennetuista 13 ortodoksikirkosta, jotka rakennettiin siirtokarjalaisille korvaamaan menetettyjen Karjalan alueiden kirkkoja.

*Ortodoksinen kirkko
kuva:Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy*

Vaikka ortodoksisen kirkon piirissä kirkkorakentamisessa pyrittiin pitäytymään vanhoissa perinteissä, näkyi lisälmen Ortodoksikirkossa rakennusaikansa ilme: massoitellun määräsi liturginen käytäntö, mutta rakennedetaljeiltaan kirkko, kuten sen suunnitelleen Ilmari Ahosen muutkin kirkot, edustaa muihin maakunnan ortodoksikirkkoihin verrattuna rehellisemmin 1950-lukua. Lisälmen kirkkoa muistuttaa paljon mm. Kajaanin ortodoksikirkko, jossa kuitenkin kellotorni on rakennettu erillisenä, kuten lisälmenkin kirkossa alun perin suunniteltiin. Lopullisissa lisälmen kirkon suunnitelmissa kellot sijoitettiin sisäänkäynnin yläpuolelle.

Korolaisen talo

Arkkitehti Kerttu Rytkönen, v. 1925, laajennus v. 1945. Valintaperuste: R, M

August Korolaisen v. 1924 rakennuttama asuintalo, jonka huonetiloihin kuuluivat alun perin sali, ruokasali, isännän huone, sänkyhuone, lastenhuone, palvelijan huone sekä keittiö. 1945-1946 hirsirunkoista asuinrakennusta jatkettiin lautarakenteisella laajennuksella ja alkuperäinen aumakatto muutettiin satulakatoksi. Samoihin aikoihin rakennetun ulkorakennuksen detaljointi, kuten näyttävät räystäslisäykset ja barokkityyliset julkisivuaiheet, ovat Kerttu Rytkösen suunnitelmien tunnuspiirteitä. Rakennukset ovat merkittävä osa Kirkkopuiston alueen puutalomiljöötä.

Pohjolankatu

Valintaperuste: R, H, M

Lääninagronomi Alfred Sjöströmin v. 1877 laatimassa lisälmen kauppalan asemakaavassa puilla reunustetuiksi pääkaduiksi oli osoitettu Kirkkopuistonkadun lisäksi Pohjoisvaltakatu eli nykyinen Pohjolankatu.

Kadut olivat pitkään sorapintaisia. Alkavan autoliikenteen vaatimuksesta päällystettiin Pohjolankadun itäpuoli nupu- ja lohkokivillä v. 1932-1933 hätäaputöinä. Graniittikivet lohkottiin Paloisvuoresta. Ensimmäinen kestopäällysteinen katu tuli v. 1956, kun Pohjolankadun länsipuoli Savonkadusta pohjoiseen kaupungin rajalle päällystettiin asfalttibetonilla. Itäpuolella nupukiveys säilyi vuoteen 1990 saakka.

Kaupungin pääkatu, Pohjolankatu säilyi vilkkaasti liikennöitynä läpikulkukatuna, kunnes v. 1996 valmistui kaupungin itäpuolelle ohitustie. Vuosituhannen vaihteen tienoilla uusittiin lisälmen pääkadun ilmeelle leimalliset koivurivit.

Kadun varrelle sijoittuu useita kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia. Eteläpäässä torin tuntumassa sijaitsevat Raatihuone (v. 1899) ja linja-autoasema (v. 1965) sekä Siimeskulman puiset kaupparakennukset (1890-luku.) Pohjoiseen mentäessä kadun varrella ovat mm Villa Verte, Naistenyhdistyksen talo (1900-luvun alkup.), Työväentalo (v. 1908) ja Lappalaisen talo sekä kadun pohjoispäässä Vanha kunnantalo.

Raatihuone, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Raatihuone

Rakennusmestari P. J. Pitkänen, v. 1899, laajennus v. 1904, korjauksia ja muutoksia v. 1975 ja v. 1985
Valintaperuste: R, H, M

Raatihuone rakennettiin alun perin lisalmen reaali- ja porvarikouluksi, johon kuului myös Kauppakadun varrella voimistelusalirakennus.

Koulun piirustukset laati kuopiolainen rakennusmestari P. J. Pitkänen. Uusrenessanssityylisen rakennuksen julkisivut muistuttavat hyvin paljon hänen Kuopioon suunnittelemaansa Kuninkaankatu 6:n rakennusta (nykyinen korttelimuseon kulmarakennus).

Vuonna 1904 koulua laajennettiin 8-luokkaiseksi yliopistoon johtavaksi oppikouluksi ja v. 1927 koulusta tuli lisalmen yhteislyseo, jonka toiminta siirtyi v. 1932 valmistuneeseen uuteen lyseorakennukseen Kirkkopuistoon. Tämän jälkeen entinen koulu palveli kaupungin virastotiloina vuoteen 1975, jolloin nykyinen kaupungintalo valmistui. Rakennuksessa oli välillä valtion virastotiloja, mutta vuonna 1980 talossa tehtiin osin entistävä peruskorjaus kaupungin edustustiloiksi.

Rakennus sijaitsee kaupunkikuvallisesti merkittävällä paikalla torin tuntumassa ja Pohjolankadun eteläisenä päättäänä, eräänlaisena ”porttirakennuksena” saavuttaessa ydinkeskustaan.

Entinen Käsityökoulu, nykyinen Naisten yhdistyksen talo

1890-luku. Valintaperuste: R, H, M

lisalmen Rouvasväen Yhdistys osti rakennuksen v. 1919 ylläpitämänsä käsityökoulun tiloiksi. Rakennuksen tarkkaa rakennusaikaa ei tunneta. Koulun tiloihin kuuluivat koulurakennuksen lisäksi opettajien asuntona palvelut piharakennus sekä kaksikerroksinen aitta-puuliiteri-talli.

Rakennusta laajennettiin tekemällä pohjoispäätyyn hirsiseinäinen kutomasali v.1924.

Vuosina 1940-1944 tilat olivat sotasairaalan työtupana sekä väliaikaisina asuintiloina. Käsityökoulu toimi kiinteistössä 1970-luvulle asti. Vuosia tyhjiään ollut rakennus peruskorjattiin v. 2002 Naistenyhdistyksen taloksi, ja talon tilat ovat nykyisin erilaisten yhdistysten ja yritysten käytössä.

Työväentalo

Maalarimestari Aaro Salo, valm. v. 1908, peruskorjaus v. 1991. Valintaperuste: R, H, M

Hyvin säilynyt ja komea työväentalo muodostaa yhdessä Naistenyhdistyksen talon, Lappalaisen talon ja Villa Verten kanssa arvokkaan katkelman ”vanhaa Pohjolankatua”.

Työväentalo on pohjaratkaisultaan tyyppilinen seuran-talo. Pitkänomaisen salin toisessa päädyssä on näyttämö ja toisessa päädyssä eteinen, jonka päällä on parveke. Eteisen vieressä ovat kahvila-ravintola keittiöineen sekä muut aputilat juhlasalin suuntaisesti.

Yhdistyksen toimisto- ja kokoustilat on sijoitettu talon pohjoissivun toiseen kerrokseen. Julkisivuissa on vuosisadan alun jugendin vivahteita. Poikkeavaa on se, että talon pääjulkisivuna on Pohjolankadun puoleinen pää-tysivu, jota tämän vuoksi on korostettu muita sivuja enemmän.

Vuonna 1984 työväenyhdistys oli aikeissa purkaa talon, mikä kuitenkin lääninhallituksen päätöksellä onnistut-tiin estämään ja säilyttämään rakennus Pohjolankadun kaunistuksena. Yhdistys peruskorjasi rakennuksen osin entistään v. 1991 ja se toimii edelleen yhdistystalona.

Villa Verte

1890-luku, peruskorjaus v. 1995, nykyinen käyttö päivä-koti. Valintaperuste: R, M

Villa Verte

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Rakennus on tehty todennäköisesti 1890-luvulla asuin-rakennukseksi, myöhemmin rakennus toimi myös pos-tin ja päiväkodin tiloina.

Rakennus muutettiin v. 1995 käsityökeskukseksi, jolloin rakennukseen tulivat kahvila, käsityötila ja myyntinäyt-telytila. Myöhemmin nämä toiminnot muuttivat naisten-yhdistyksen taloon.

Paloisvirran alue

Valintaperuste: R, H, M

Vanha kulkureitti Kuopiosta kohti Oulua kulki Palois-virran yli. Virran kapeaan läntiseen mutkaan oli raken-nettu puutukkien ja arkkujen varaan silta, jota kevättul-vat usein turmelivat. Ensimmäinen kivisilta valmistui v. 1883. Tämä korvattiin 1960-luvulla nykyisellä maantie-sillalla. Virran yläpäässä sijaitseva rautatiesilta valmistui v. 1901.

Paloisniemen rannalle ns. Moleruksen niemelle perustettiin v. 1918 kansalaissodan hautausmaa, jonka mukaan paikan nimeksi vakiintui 1930-luvulla Sankariniemi. Tämän alueen puistosuunnitelma on toteutettu 1950-luvun alussa arkkitehti Elsi Borgin johdolla.

Paloisvirran kulttuurihistoriallisia kohteita ovat mm. kotiseutumuseon alue ja Eino Pitkäsén suunnittelema sähkölaitoksen voima-asema.

Paloisvirran alue muodostaa kaupunkirakenteellisesti selvän ja puistomaisuudessaan arvokkaan etelärajan kaupunkikeskustaan.

Sähkölaitoksen voima-asema

v. 1911, laajennus Arkkitehti Eino Pitkänen, v. 1939
Valintaperuste: R, M

*Sähkölaitoksen voima-asema
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy*

Kooltaan 9x12 m kokoinen sähkölaitos oli lsalmen ensimmäisiä tiilestä ja betonista muurattuja rakennuksia. Siinä oli kolme osastoa, joihin sijoituivat höyrykattila, höyryhuone ja sähkögeneraattori sekä sähköä varastoivat akkumalaattorit.

Eino Pitkäsén suunnittelema laajennus tehtiin v. 1939 Veikonkadun suunnassa. Toinen laajennus, joka suunniteltiin kaupungin rakennustoimistossa, tehtiin v. 1960 Simonkadun suunnassa.

Kotiseutumuseo

Päärakennuksen pirtti v. 1730, siirretty alueelle v. 1958, muut alueelle siirretyt rakennukset 1700-1800-luvuilta.
Valintaperuste: R, M

Paloisvirran itärannalla sijaitseva museoalue runsas-lukuisine rakennuksineen esittelee Ylä-Savon alueen vanhaan maatalouskulttuuriin liittyviä rakennustyyppejä. Asuinrakennuksen kellariin rakennetussa museotilassa on mm lsalmen entisen pappilan sisustusta esittelevä näyttelyhuone.

Rakennukset on siirretty eri puolilta maakuntaa. Ensimmäisenä siirrettiin asuinrakennus Vieremän Kumpumäeltä v. 1958. Navetta latoineen on lsalmen Ryhälänmäestä ja tuulimylly on alun perin rakennettu Lapinlahden Martikkalaan. Aittoja pihapiirissä on vanhan tavan mukaan useita.

Rautatieaseman alue

1900-luvun vaihteesta alkaen

Valintaperuste: R, H, M.

Valtakunnallisesti merkittävässä luettelossa RKY v. 2009

Savon rautatietä, jota oli tehty Kuopioon saakka v. 1889, jatkettiin lsalmeen v. 1902 ja edelleen Kajaaniin ulottuvaksi v. 1904. lsalimesta tuli risteysasema ja sen merkitys kasvoi, kun Ylivieskan rata otettiin käyttöön v. 1925.

Asemarakennus rakennettiin B. Granholmin ”III luokan ilman ravintolaa olevan aseman” piirustusten mukaan vuosina 1900 - 1902. Sitä laajennettiin vuosina 1904 ja 1930. Asema on ainoa tällä rataosuudella III luokan piirustusten mukaan toteutettu asemarakennus.

Tiilinen tavaramakasiini rakennettiin v. 1901. Aseman ja tavaramakasiinin väliin jäävään puistoon siirrettiin 1980-luvulla aiemmin asemapäällikön talon läheisyydessä Paloisvirran rantatörmällä sijainnut huvimaja. Asemarakennuksen kaakkoispuolella on puolipallon muotoinen, graniittilohkoista tehty pommisuoja vuodelta 1940.

Asema-aukion eteläpuolella puistomaisessa ympäristössä on alueen yhtenäisimpänä säilynyt kokonaisuus: pohjoiseteläsuunnassa kulkeva raitti ja sen varrella olevat asuin- ja talousrakennukset.

Lähimpänä Paloisvirtaa sijaitsevat rakennusmestarin talo ja talousrakennus (v. 1901). Seuraavana asemalle päin ovat asemapäällikön talo (v. 1901), talousrakennus sekä kellari ja ulkorakennus (v. 1901) ja lähimpänä asemaa ratamestarin asuinrakennus (v. 1932) sekä kellari- ja ulkorakennus (v. 1901). Radan toisella puolella sijaitsevat aseman veturitallit.

Malminkadun varrella on kaksi v. 1926 valmistunutta kaksikerroksista asuinrakennusta. Tavaramakasiinia vastapäätä sijaitsevat yksikerroksinen asuinrakennus neljälle perheelle vuodelta 1901 sekä ns. jälleenrakennustalo vuodelta 1945, neljän perheen yksikerroksinen asuinrakennus.

Asema-aukio ja Savonkadun itäpään nupukiveys tehtiin vuosina 1935-1936. Kivet lohkottiin Paloisvuoresta ja tehtiin hätäaputöinä. Asema-alueen arvokkaaseen ympäristöön kuuluvat puistoalueet lehmusrivistöineen.

Satamapuisto rakennuksineen

1850-luvulta alkaen. Valintaperuste: R, H, M

Satama-alue liittyy laivaliikenteen historiaan. Kauppala oli kunnostanut satama-aluetta 1860-luvulta lähtien. Ensimmäisen kivilaiturin suunnitteli Alfred Sjöström ja nykyisen insinööri Uno Gylling. Kivet kiilattiin Paloisvuoresta.

Satamassa oli aiemmin rantamakasiinit, joihin kauppiaat varastoivat laivoillaan kuljettamat kauppatavaransa. Höyrylaivaliikenne oli vilkasta aina 1930-luvulle asti.

Entinen tullikamaripakkahuone, nykyinen ravintola Olutmestari

Johan Härkönen, v. 1893, siirto nykyiselle paikalle v. 1909, pieni laajennusosa v. 1912.

Valintaperuste: R, H, M

lisalmen ensimmäisessä kaupunginkokouksessa v. 1892 päätettiin tilata piirustukset tullikamarille ja pakkahuoneelle, jotta "tullinkanto saataisiin alkamaan". Pakka- ja tullihuone oli jo aiemmin päätetty rakentaa satama-alueelle, keskelle kolmionmuotoista puistoa, joka oli merkitty vuoden 1891 asemakaavaan.

Satamaradan valmistuttua v. 1907 lähelle laituria, tullaattavia tavaroita alkoi saapua myös rautateitse. Tällöin päätettiin siirtää pakkahuone puiston keskeltä lähemmäs satamaradan raiteiden ääreen aiemmin paikalta palaneen kauppamakasiinin paikalle. Vuonna 1912 rakennuksen yhteyteen rakennettiin kylkiäinen.

Rahtilaivaliikenne hiljeni 1930-luvulla ja loppui 1950-luvun alkuvuosiin tultaessa. Sota-aikana rakennus oli osittain puolustusvoimien ja asunnontarvitsijoiden käytössä ja sodan jälkeen se toimi varastona ennen vuoden 1988 muutosta ravintolaksi. Rakennus edustaa 1800 - 1900-lukujen vaihteen kertaustyyliä ja on ainoa lisalnessa säilynyt satamamakasiini.

Haukiniemen uimarannan kiosk- ja pukuhuonerakennus, nykyinen rantapaviljonki

Eino Pitkänen, rak. v. 1934, korjaustöitä

Valintaperuste: R, M

Haukiniemen uimaranta oli alkuaan kaupunkilaisten venevalkama ja hevosten uittopaikka. Ranta puhdistettiin v. 1933 uimakäyttöön - aluksi kokeilumielessä. Kun uimarannalla oli paljon käyttäjiä, se kunnostettiin ja alueelle rakennettiin v. 1934 arkkitehti Eino Pitkäsen suunnittelema, funktionalistinen kiosk- ja pukuhuonerakennus.

Rakennuksen puolipyöreän avokuistin kalustus on mainiosti tyyliin sopiva, mahdollisesti alkuperäisen tyyppinen, mikä antaa kohteelle lisäarvoa.

1950-luvulla rakennettiin uimala laitureineen, hyppytelineineen ja pukusuojineen.

Uimarannan kahvila ja pukuhuone
kuva: Arkkitehtitsto Hannu Puurunen Oy

Haukiniemen vedenottamo

Arkkitehti Bertel Strömmer, v. 1932, useita laajennuksia ja korjauksia. Valintaperuste: R, M

Vesitorni-paloasema ja vedenottamo valmistuivat v. 1932 arkkitehti Bertel Strömmerin suunnittelemina. Vedenottamoa laajennettiin v. 1963 rakentamalla pohjoispuolelle vaakaselkeytyslaitos ja eteläpuolelle valvomot, kemikaalivarasto, muuntamo ja pumppaamo. Vuonna 1982 vanhan osan kaakkoispuolelle ja vanhimman osan länsipuolelle rakennettiin siilo.

Vuonna 1996 rakennettiin mm. sisäänkäyntikatokset ja kokoustilan ikkunoita Poroveden suuntaan suurennettiin.

Satamapuiston kiosk

Rakentaja Kalle Väisänen, 1890-luku.

Valintaperuste: R, M

Satamapuiston kiosk
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Satamapuiston rantapaviljonki/kiosk rakennettiin satamapuistoon samoihin aikoihin kuin tullikamari-pakkahuone Sen rakensi puuseppä Kalle Väisänen Haukiniemenkatu 6 sijainneessa verstaassaan.

Kioskin alkuperäinen väri oli uusrenessanssirakennuksissa suosittu vaaleanruskea tummin listoin. Puukoriste-lut muistuttavat tullikamari-pakkahuoneen koriste-luja. Rakennuksen keskiosassa on nelikulmainen, kaarevin luukuin varustettu kioskiosa, jota ympäröi 8-kulmainen katos.

Ratavartijan mökki, "Kuappi"

v. 1907

Valintaperuste: R, M

Rakennus on tehty v. 1907 ratavartijan mökiksi, joka siirrettiin nykyiselle paikalleen radan varrelta. Rakennuk-sessa toimii "maailman pienin ravintola Kuappi".

Tori

Valintaperuste: R, H, M

1800-luvun loppupuolelta 1900-luvun alkukymmenille torista ja satamasta muodostui kaupungin talouselä-män keskus. Torikaupan järjestely oli ollut uudelle kau-pungille ensimmäinen huomattavampi tehtävä. Aluksi myynti tapahtui pöydiltä, mutta myöhemmin ruokatava-raa sai myydä myös maistraatin piirustusten mukaan ra-kennettavista "lauhkoista". Vuosisadan alun toriaukiota reunustivat v. 1875 istutetut koivut, läntisellä törmällä oli soittolava ja itäpuolella aidalla ympäröity niittyaukio.

Jo W. Forssin v. 1857 laatimassa asemakaavassa tori oli sijoitettu kahden korttelin kokoisena nykyisen torin ja linja-autoaseman alueelle. Alfred Sjöströmin v. 1877 laatimassa asemakaavassa tori sijaitsee samalla paikalla kuin Forssin kaavassa. Vuonna 1912 V. O. Lillen laati-massa asemakaavassa toriksi määräytyi torialueen län-tinen puolisko, Louhen- ja Riistakatujen välinen alue. Nykyisen linja-autoaseman kohdalle oli piirretty puisto-sommitelma.

Kauppahalli

Arkkitehti J.V. Strömbergin, v. 1926, peruskorjaus 2000-luvulla (36). Valintaperuste: R, H, M

Kauppahalli

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kauppahalli rakennettiin v. 1926 arkkitehti J.V. Ström-bergin suunnitelmien mukaan. Halli kuuluu hänen myö-häisen klassistisen kautensa tuotantoon. Talvisodan ai-kana halli oli puolustusvoimien käytössä ja v. 1939 se toimi ammuslataamona. Halliin tuli 24 myymäläkoppia ja 4 isompaa myymälää, lihentarkastamo, kahvila ja kellarivarastoja. Torimyynti tapahtui hallin länsi- ja ete-läpuolella.

Linja-autoasema

Kauko Tiihonen, v. 1965

Valintaperuste: R, M

Autoliikenteen kasvaessa kaupunki varasi v. 1928 kaup-pahallin vierestä Kauppakadun varresta paikan linja-au-toille, "linja-autopirssin". Ensimmäinen puurakenteinen linja-autoasema rakennettiin v. 1936.

Nykyinen 1960-luvun suoraviivaista modernismia edus-tava linja-autoasema rakennettiin torialueen keskelle niin, että länsipuolelle jäi varsinainen torialue ja itä-puolelle linja-autoaseman aukio pysäköintialueineen. Alueen itäreunassa on lasiteräsrakenteinen arkkitehti Raimo Saarenniiran suunnittelema taksiasema.

Kihmulan alue

1920-luvulta alkaen

Valintaperuste: R, M

Kihmulan aluetta

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Alue oli ensimmäinen kaupungin omakotialue. Kau-punki vuokrasi 1920-luvulta alkaen asutuspulaa helpot-takseen pieniä asuntotontteja kaupungin eteläpuolella sijaitsevalta metsäiseltä hylkyluonteelta, jolle rakennettiin 65 tonttia kahteen riviin Kihmulankadun molemmin puolin. Vaikka monia rakennuksia on muutettu tyyliin sopimattomasti, tiivis korttelirakenne on säilynyt yhte-näisenä: asuinrakennukset tonttien rajoilla, usein ulko-nurkissa, piharakennukset tyypillisimmin korttelien kes-kiosassa naapuritonttien rajoja vasten.

Rohmulan alue

1940-1950 luku

Valintaperuste: R, M

Rohmulan aluetta

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Paloisvirran eteläpuoli oli jo vuoden 1912 asemakaavassa varattu asumiseen, mutta aluetta alettiin rakentaa vasta O. I. Meurmanin v. 1943 laatiman kaavan mukaan.

Puutarhakaupunki-ihanteiden mukaisessa kaavassa Meurman huomioi erityisesti paloturvallisuuden ja terveellisuuden. Runsaat lehtipuut eristivät asunnot liikenneväylistä ja kaikilla pihoidilla oli puutarhapalsta.

Erilliset ulkorakennukset eivät myöskään vieneet pihoilta tilaa, koska taloustilat tuli rakentaa kellariin. Yhtenäisen rakentamisen edistämiseksi kaupunki hankki mallipiirustuksia asuinrakennuksille, joista pääosa oli 2-asuntoisia omakotitaloja. Nimi Rohmula syntyi rakentamisaikana, jolloin rakennustarvikkeista oli suuri pula. Tällöin jotkut hankkivat tarvikkeita ”rohmuamalla”. Vehreytensä säilyttänyt, huomattavan suuri ja yhtenäisenä säilynyt alue kehystää osaltaan kaupungin eteläistä komeaa sisään-tulonäkymää.

Sankarikatu 19

Asuntopulaa helpottaakseen kaupunki rakensi v. 1945 alueelle ensimmäisen kerrostalonsa. Kaksikerroksinen puurakennus pystytettiin valtion samana vuonna aloittaman aravalainoituksen turvin.

Touhulan alue

Pääasiassa 1940-1950 luku

Valintaperuste: R, M

Touhulan rakentaminen alkoi Otto-livari Meurmanin laadittua v. 1947-1948 asemakaavamuutoksen, jossa alueen 48 tonttia varattiin pääasiassa kahden perheen taloille. Tontit olivat niin väljiä, että niihin oli mahdollista rakentaa myös talousrakennuksia. Kesät v. 1949 ja v. 1950 olivat alueella vilkasta rakennusaikaa, mistä juontaa nimi ”Touhula”.

Touhulan aluetta, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kankaan alue

(1920-luvulta alkaen)

Valintaperuste: (R, H, M)

Kaupungin pohjoispuolelle alkoi kehittyä mökkiläisasutusta 1900-luvun alussa. Alueen omistaja maaseurakunnan virkatalo ei asettanut läheskään sellaisia esteitä asumiselle kuin kaupunki, jolla oli tiukka mäkitupien ja muiden vastaavien rakentamiskielto.

Kankaan alue rakentui erityisesti 1920-luvulla, jolloin kaupunkiin pyrki paljon väkeä maaseudulta. Aluetta leimaa ikänsä ja käyttönsä puolesta monipuolinen rakennuskanta, johon kuuluu mm. lisalmen maalaiskunnan aikaiset hallinnolliset rakennukset.

Vanha kunnantalo

Vanha lainajyvästö, v. 1927 muutettu kunnantaloksi

Valintaperuste: R, H, M

Vanha kunnantalo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Entisen lisalmen maalaiskunnan puolella sijaitseva vanha kunnantalo oli alkuaan kruununmakasiini eli lainajyvästö. Rakennuksen tarkkaa ikää ei tunneta. Maalaiskunta muutti valtiolta ostamansa rakennuksen kunnantaloksi v. 1927 rakennusmestari Eino Sorrin piirustuksiin. Rakennukseen tuli toimistotilojen lisäksi asunnot kunnankirjurille ja vahtimestarille. 1930-luvun lopulla asunnot muutettiin toimistotiloiksi ja ulkoseinät vuorattiin keltaiseksi maalatulla laudoituksella.

liranta-Karanka, kuva: Mervi Koskinen

Kuntaliitoksen yhteydessä rakennus muutettiin kaupungin toimistokäyttöön, minkä jälkeen rakennukseen on tehty pieniä sisäpuolisia muutos- ja korjaustöitä. Ulkiväri muuttui tummahan vihreäksi 1970-luvun alussa.

lisalmen maalaiskunnan vanha paloasema

suunnittelija tuntematon (v. 1945-1951)

Valintaperuste: R, H, M

Vuonna 1933 voimaantullut palolaki velvoitti kunnat järjestämään palontorjunnan, mistä kertoo useissa kuntakeskuksissa seuraavina vuosikymmeninä rakennetut, letkunkuivatustornistaan helposti tunnistettavat paloasemat. Rakennuksen sisä- ja ulkopuoli on säilyttänyt melko hyvin rakennusaikaisen asunsa.

Kunnankatu 4, "Päivölä"

1800-luku

Valintaperuste: M

Puinen kaksikerroksinen asuintalo, joka on alkuaan toiminut ehkä kestäkievarina. Myöhemmin talo on palvelut myös kärjätalona. Rakennus on ollut 1920-luvun alussa kunnan toimitalona ja myöhemmin kunnan asuntolana.

Laasonlahti

1900-luvun vaihde.

Valintaperuste: R, H, M

1900-luvun vaihteessa syntyi Laasonlahden pohjukkaan pieniä torpparituloja, jotka kuuluivat silloiseen Niiralanien tilaan. Eläntönsä torpparit saivat käymällä töissä pääasiassa Luunimellä olut- ja nahkatehtaissa sekä sahalla. Laasonlahden valmistui mantereen kautta tie vasta 1950-luvulla, mitä ennen matka kaupunkiin kuljettiin kesällä veneillä ja talvella jalkaisin jäätä tai maata pitkin. Alue on säilyttänyt pienipiirteisen ja ilman kaavoitusta syntyneen rakenteensa. Vanhojen mökkien pieni koko luo alueelle siirtolapuutarhamaisen ilmeen.

liranta-Karankajärvi maisema-alue

Valintaperuste: M, lisalmen reitin kulttuurimaisema, maisemainventointi 2009

lismesta Valkeiskylän kautta Vieremälle kulkee harju, joka on osa Joensuusta Raaheen ulottuvaa pitkää harju-

Iiranta-Karanka, kuva: Mervi Koskinen

jaksoa. Harjua rajaavat vesistöt ovat syntyneet kallioperän ruhjeisiin. Ranta-alueet harjun liepeillä ovat savikoita ja muita hienojakoisia viljelyyn soveltuvia maa-aineksia. Alue on Pohjois-Savon savikkoalueen perinteistä viljelyseutua, jonka pitkä historia heijastuu tasapainoisessa elävässä kulttuurimaisemassa. Rantojen viljavat savikot ovat luoneet edellytykset pitkään jatkuneelle vakaalle maataloudelle. Vesistöihin viettävät avikkorannat ovat kauttaaltaan viljeltyjä. Vanhinta asuttua ja viljeltyä aluetta ovat Iiranta, Tikanniemi ja Valkeisjärven ympäristö.

Iisalmen vesireitti ja harjujaksoa seurannut vanha Ouluntie ovat tarjonneet hyvät kulkuyhteydet etelään ja pohjoiseen sekä ohjanneet asutuksen sijoittumista. Vanha Ouluntie oli kahden vuosisadan ajan merkittävä tieyhteys Savon ja Pohjanmaan välillä. Varsinainen maantie rakennettiin 1700-luvulla. Nykyinen kantatie 88 rakennettiin 1960-luvulla. Se kulkee pitkälti samaa linjaa vanhan postitien kanssa. Karankajärven kohdalla nykyinen tie kulkee peltoalueen halki, kun vanha Oulun tien linja seuraa harjua idempänä.

Maatilojen pihapiirit sijaitsivat selänteen ja metsän reunavyöhykkeellä tai saarekkeilla peltojen keskellä. Tiivein rakentamisen vyöhyke on harjuselänteen reunalla. Varsinkin Iirannan kohdalla asutus seurasi harjua ja tietä lähes nauhamaisena. Loivapiirteisesti kumpuilevat alavat rantapellot viettävät vesistöihin. Maisemakuvaaja rajaavat harjuselänne, pihapiirien puusto ja rannan kasvillisuusvyöhyke. Suurimman häiriön maisemakuvaan aiheuttavat harjun maanottoalueet.

Rajaus sisältää Iirannan, Valkeiskylän ja Karankajärven viljelyaukeat. Iirannan kohdalla rajaus seuraa lännessä harjua, idässä rajaus kulkee liveden selkää siten, että maisemakuvassa visuaalisen rajan muodostavat Iisaari, Vitikkasaari ja Tikanniemi ovat kokonaisina mukana rajauksessa. Valkeiskylän ja Karankajärven viljelyaukeat on otettu kokonaisuudessaan mukaan rajaukseen. Rajaus kulkee niitä ympäröivien rajaavien metsäisten selänteiden linjaa.

Koljonvirran historiallinen maisema

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Sillan pohjoispuolella on Mansikkaniemi. Virran eteläpuolella avautuvan Kirkonsalmen rannalla on Iisalmen entisen maaseurakunnan kirkkomaisema. Virran länsipuolen Kauppilan (nykyisen Koljonvirran) tilan rakennukset sekä Iso- ja Pikku-lin rantamat muodostavat laajemman maisema-alueen viljelysmaisemien sijoittuessa rantaviivan suuntaisesti. Aluetta halkoo vanhan Ouluntien sijoilla kulkeva valtatie, jonka varressa sijaitsee useita vanhoja maatilapihapiirejä, kuten entinen vänrikin sotilasvirkatalo Pienpartala sekä 1870-luvulla lukkarin talona toiminut Kattaala.

Suomen sodasta tunnetun Koljonvirran maisema avautuu parhaiten virran ylittävältä sillalta. Silta, jolla saatiin Sandelsin johdolla eräs Suomen sodan maineikkaimista voitoista (27.10 1808), sijaitsi nykyisen sillan eteläpuolella.

Koljonvirta, kuva: Iisalmen kaupunki

Mansikkaniemen pappila I. Pikkupappila

1840-luku

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Pappilan rakennutti 1840-luvun loppupuolella rovasti Johan Lorenz Lagus. Vuosina 1865-1876 pappilassa asui kirjailija Juhani Ahon isä Theodor Brofelt. Tällöin pappila oli vuoraamaton ja maalaamaton hirsirakennus, jossa oli neljä huonetta ja keittiö. Pihapiirin tuparakennus on rakennettu samoihin aikoihin kuin pappila, kaksi aittaa on 1840-luvulta.

Pappila muutettiin museoksi v. 1958, jonka jälkeen lähistölle on siirretty tuulimylly Ruotaanmäestä ja ennen Suomen sotaa Koljonvirran tilalla sijainnut eloaitta. Aitan seinissä näkyy taistelun muistona luotien jälkiä.

Dolgorukin muistomerkki

1848

Valintaperuste: H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Suomen sodassa kaatuneen venäläisen ruhtinas Dolgorukin muistomerkki on venäläisten v. 1848 pystyttämä ja Suomen vanhin rautainen muistomerkki. Ruhtinas Dolgoruk kaatui luultavasti lähellä nykyistä Mansikkaniemen tilaa virran itärannalla, johon muistomerkki on pystytetty.

Mäntylän tila

Mahdollisesti 1840 - 1850 -luku, aitta v. 1890

Valintaperuste: R, M, kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Mansikkaniemi ja sillä sijainneet Pienpappilan ja Mäntylän tilat on aikoinaan lohkottu Iisalmen pappilan maista. Pappilan tila on ensimmäisen kerran mainittu maarekisterissä v. 1798. Mäntylän pihassa oleva yksikerroksinen paritupamallien asuinrakennus on mahdollisesti rakennettu samoihin aikoihin kuin Mansikkaniemen kappelaisen virkatalo, mahdollisesti jo 1840-luvulla, mutta viimeistään rakennuksen eteisen seinähirteen kaiverretun vuosiluvun mukaan v. 1890.

lisalmen kaupunki osti v. 1981 pääosan Mäntylän tilan maista, pihapiirin vasta v. 2005. Asuinrakennuksessa toimi vuosina 1985-1987 Soitinmuseo, minkä jälkeen se on ollut tyhjiillään. 1960-luvulle asti Ouluntie kulki Mäntylän asuinrakennuksen pohjoispuolella. Kun nykyinen tie rakennettiin, tie siirtyi Mäntylän pihan etelälaitaan ja rakennusryhmä jäi jyrkän tieleikkauksen reunalle. Tällä sivulla ollut navetta purettiin ja talliaittarakennus siirrettiin nykyiselle paikalleen pihan länsilaitaan.

Kauppilan tila, nykyinen Koljonvirran tila

Ainakin 1700-luku

Valintaperuste: R, H, M

Koljonvirran länsirannalla sijainneen Koljonvirran, alkuaan Kauppilan tilalla vietti lapsuutensa Marttaliiton perustaja, kirjailija ja opettaja Alli Niskanen (1866-1926). Tilan päärakennus paloi 1800-luvun lopulla, jonka jälkeen paikalle siirrettiin Vieremältä savupirtti v. 1894.

Rakennusta on jatkettu ainakin kahdesti. Pihapiirissä on entinen rengin asuntona ollut aitta 1900-luvun alkupuolelta, vilja-aitta 1920 -1930-luvulta, 1900-luvun alussa rakennettu navetta sekä kellari ja sauna. Pihapiiriin ja maisemaan on nykyisen matkailuyrityksen myötä rakennettu uusia huolto- ja majoitusrakennuksia.

Entinen kunnalliskoti

Axel Mörne, 1924

Valintaperuste: R, M

Koljonvirran sairaala, entinen Fredriksdalin kartano siirtyi kunnan omistukseen v. 1894, jonka jälkeen se muutettiin kunnalliskodiksi ja myöhemmin B-mielisairaalaksi. Kunnalliskodin kolmikerroksinen rapattu tiilirakennus on rakennettu v. 1824 ja on monia aikakauden kunnansairaaloita ja kunnalliskoteja Suomeen suunnitelleen arkkitehti Axel Mönnen työ (vrt. Varkauden entinen kunnalliskoti).

Entinen kunnalliskoti, Koljonvirta
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Sairaalaa laajennettiin v. 1967 uusilla B-mielisairaalan rakennuksilla, jotka tulivat maisemaan liiankin hallitsevaksi peittäen vanhan päärakennuksen.

Vanhan kirkon alue

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

lisalmen seurakunta erotettiin omaksi seurakunnakseen Kuopiosta v. 1627. Kirkkopitäjään kuuluivat koko Ylä-Savon alueet. Porovedestä pohjoiseen työntyvän Kirkkosalmen itärannan kirkko, kellotapuli ja hautausmaa muodostavat vaikuttavan maisemakokonaisuuden saavuttaessa kaupunkiin pohjoisesta. Samassa maisemassa kirkon pohjoispuolella sijainneen Isonpappilan pihapiiristä on jäljellä kivinavetta ja kirkolle johtava koivukuja. Pappilan 1700-luvun lopulla rakennettu kustavilaistyylinen päärakennus siirrettiin v. 1967 Helsinkiin Seurasäiden ulkomuseoon.

Vanha kirkko, nykyinen Kustaa Aadolfin kirkko

Kirkonrakentaja Simo Silve'n, rak. v. 1780

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Vanha kirkko on seurakunnan kolmas, ensimmäinen tuhoutui tulipalossa v. 1700, toinen kirkko purettiin huonokuntoisena nykyisen valmistuttua. Muodoltaan poikkeuksellisen suuri erivartinen ristikirkko valmistui kalajokelaisen kirkonrakentajan Simo Silve'nin johdolla v. 1780.

Kirkon sisätilat ja julkisivut uudistettiin arkkitehti F.A. Sjöströmin suunnitelmin v. 1876, jolloin mm sisäholvi uusittiin. Arkkitehti Rafael Blomstedtin suunnittelemana, ensimmäisiin puukirkkojen restaurointeihin kuuluvassa korjauksessa kirkko palautettiin alkuperäistä vastaavaan asuun 1920-luvun barokkisävyteistä muutokieltä käyttäen. Tämän jälkeen kirkkoon tehdyt muutokset 1970-luvulla ja 2000-luvun alussa ovat olleet vähäisempiä.

Kellotapuli

v. 1756

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Kirkon pohjoispuolella sijaitseva kellotapuli on tyypiltään ns. pohjalainen renessanssitapuli, jonka pohjakerroksena on seitsemän metrin korkuinen pitkänurkkainen hirsikehikko. Tämän kaartuvan vesikaton päällä on neliskulmainen kellohuone ja ylinä kahdeksankulmainen lanterniini. Kellotapuli on rakennettu 1700-luvun puolivälissä toisen kirkon aikana, tarkka rakentamisaika ja rakentaja eivät ole tiedossa. Tapulin rakenteelliset yksityiskohdat viittaavat siihen, että sen tekijänä olisi ollut Kiuruveden ja todennäköisesti myös Pielaveden Kirkkosaaressa tapulin rakentaja Anders Brovall. Vuonna 1752 tapuli oli valmis, koska tällöin se tervattiin Anders Brovallin johdolla.

Vuonna 1877 päätti seurakunta laudoittaa tapulin rakennusmestari Johannes Storen ehdottamalla tavalla. Samalla avattiin sisäänkäynnin päälle kolmiosainen ikkuna ja verhottiin kelloluukut ulkopäin. Kirkon paanukatto muutettiin kesällä v. 1909 peltikatoksi.

Vanha kirkko, kuva: Jussi Jäppinen

Hautausmaa

Valintaperuste: H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Vanhin kirkkotarha lienee pääosiltaan sijainnut nykyisen kirkon lounais- ja länsipuolella, missä aiemmat kaksi kirkkoa myös todennäköisesti sijaitsivat. Kirkkotarhaa ympäröi alkuaan puuaita. Kirkon aidasta mainitaan mm., että Suomen sodassa poltetun aidan tilalle tehtiin v. 1810 uusi aita höylätyistä säleistä. Vuoden 1840 rovastintarkastuksessa todettiin aluetta ympäröineen, edellisenä kesänä tehty kaunis, turpeella katettu kiviaita. Nykyisen kirkon lattian alle ei ole haudattu vainajia.

Hautausmaa-aluetta on laajennettu ainakin v. 1797 ja 1860-luvulla. Kun aiempi kirkon ja hautausmaan sivuitse kulkenut Oulun maantie siirrettiin kauemmas nykyiselle paikalleen, laajennettiin aluetta v. 1927 arkkitehti Rafael Blomstedtin yleissuunnitelman mukaan itään, jonne sijoitettiin myöhemmin v. 1939-1944 sodissa kaatuneiden sankarihauta-alue. Laajennusalueen itäpuolella sijaitsee v. 1952 käyttöön vihitty siunauskappeli.

Rakennuksen suunnitteli arkkitehti Rafael Blomstedt v. 1946 järjestetyn arkkitehtuurikilpailun perusteella. Julkisivuiltaan rapatun, tiilikattoisen rakennuksen arkkitehtuuri liittyy 1920-luvun klassismiin.

Iisalmen vanhan kirkon hautausmaa on maisemallisesti vaikuttava kokonaisuus ja mielenkiintoinen vainajien henkilöhistorioista kertovine hautamuistomerkkeineen. Mm. kellotapulin tuntumassa sijaitsee Juhani Ahon hauta, jonka muistokiveen on kiinnitetty taiteilija Jenny Soldan-Brofeldin muovailema kirjailijan rintakuva.

Paarihuone

Rakennusmestari P. J. Pitkänen, v. 1903

Valintaperuste: H, M, kuuluu aluerajaukseen RKY v. 2009

Hautausmaan eteläpäähän rakennettiin v. 1903 kuopiolaisen rakennusmestari P. J. Pitkäsen laatiman piirustuksen mukaan goottilaisvaikutteinen puinen paarihuone, ”ullakko”.

Vanhan pappilan navetta

Valintaperuste: R, H

Isopappila siirtyi Iisalmen maalaiskunnan omistukseen v. 1967. Samana vuonna päärakennus purettiin siirrettäväksi Seurasaareen. Pihapiirissä sijainneista talousrakennuksista on jäljellä kiilakivistä rakennettu navetta, joka siirtyi v. 1978 nuorisolautakunnan hallintaan. Rakennus on ulkoasultaan hyvin säilynyt, vaikka sisätilat on uuden käytön myötä muutettu.

Poroveden länsirannan viljely-maisema

Valintaperuste: R, M

Kaupungin taajama-alue rajautuu läntiseltä sivultaan Poroveden kohti pohjoista kapenevaan salmeen, jonka pohjoisena päätteenä on Koljonvirta siltoineen. Salmen länsirannan maisemaa luonnehtivat laajahkot, loivasti rannoille viettävät peltomaisemat, jotka luovat harmonisen kaupunkialueelta nähtävän kaukomaiseman ja vastapainon taajamalle. Kulttuurimaiseman vanhoja maatilakeskuksia ovat Savikko ja Sourunniemi.

Savikko

Päärakennus 1913 - 1914

Valintaperuste: R, M

Savikko, Porovesi, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Peltojen ympäröimän Savikon tilakeskuksen muodostaa vuosina 1913-1914 rakennettu päärakennus ja eri-ikäiset talousrakennukset, joista vanhin on v. 1860 rakennettu aitta.

Sourunniemi

Päärakennus on siirretty paikalle v. 1925

Valintaperuste: R, M

Linnuntietä vain noin kilometrin päässä kaupungin ydinkeskustasta sijaitseva Sourunniemen vanha tilakeskus muodostaa ympäröivine peltolineen erittäin kauniin kulttuurimaisemakokonaisuuden. Piha-alueilla on säilynyt poikkeuksellisen paljon vanhaan maatalouteen liittyvää rakennuskantaa. Päärakennus on siirretty tiiviisti rakennettuun pihaan aiemmin palaneen paikalle v. 1925.

Keskustan yksittäisiä kohteita

Entinen Helsingin osakepankin talo, HOP

Arkkitehtitoimisto Runar Finnilä, v. 1929, muutoksia 1970-1980-luvulla, v. 1990 pankkitilat muutettiin täysin. Valintaperuste: R, H, M

Ennen oman pankkirakennuksen valmistumista Suomen Kauppanpankki Oy:n haarakonttori oli toiminut vuodesta 1910. Vuonna 1929 valmistuneen pankkirakennuksen ensimmäisessä kerroksessa olivat pankkisali ja holvit, johtokunnan huone ja teehuone. Toisessa kerroksessa

oli kaksi asuntoa uudenaikaisine wc- ja kylpyhuoneineen. Pankkisali oli juhlaava pilareineen, tammikalusteineen ja ootrattuine seinineen. Vuonna 1958 osa tiloista muutettiin parturikampaamoksi. HOP:n lisälmen konttori sulautui v. 1986 SYP:n sivukonttoriin. Vuonna 1990 pankkitilat muutettiin ravintolaksi, jolloin arvokas pankkisalalin sisustus hävitettiin. Rakennus on kuitenkin säilynyt ulkoasultaan lähes alkuperäisessä, uusklassisistisessa hahmossaan.

Savonkatu 25

Eino Pitkänen, v. 1937, A. Kettunen laajennus

v. 1949. Valintaperuste: R, M

Arkkitehti Eino Pitkäsen suunnittelema rakennus tehtiin v. 1937 - 1938 Ylä-Savon Tukkuliikkeen myymälä- ja varastotiloiksi. Tasakattoisen rakennuksen katujulkisivua kiertää funktionalismille tyypillinen lippa upotettuine valaisimeen ja ulkoseinät ovat tyylille ominaiset vaaleaksi rapatut. Vuonna 1949 rakennusta laajennettiin Savonkadun suuntaisesti kahdella liikehuoneistolla sekä v. 1962 muutettiin vanhemman osan Savonkadun puoleinen yhdeksän ikkunan rivi rakennusmestari Kauko Savinaisen suunnitelmien mukaan neljäksi suureksi näyteikkunaksi.

Samalla tontilla on vanhempi kaksikerroksinen rapattu, detaljeiltaan klassismiin viittaava varastorakennus 1920- ja 1930-lukujen taitteesta. Sen yläkerrassa toimi mm. v. 1941-1950 Ylä-Savon Tukkuliikkeen omistama kahvinpaahtimo, jossa valmistettiin kahvinkorviketta. Siinä toimi myös vaatteita valmistava "Vaatehtimo", jonka toiminta oli laajimmillaan 1950-luvun puolivälissä. Rakennukset edustavat kaupungissa harvinaista vanhempaa liike- ja varastorakentamista.

Säästöpankin toimisto- ja liikerakennus

Eino Pitkänen, 1938

Valintaperuste: R, M

lislmen Säästöpankki rakennutti 4-kerroksisen asuin- ja liikerakennuksen Savonkadun varteen v. 1938. Rakennuksen ensimmäisessä kerroksessa sijaitsivat tilat seitsemälle myymälälle. 2. ja 3. kerroksessa oli asuntoja. Funktionalismin suosimia aiheita rakennuksessa ovat mm. päädyn 2. ja 3. kerrosten kohdalla erkkeri sekä sisäpihan puolella lähes rakennuksen mittainen parveke. Liiketilojen suuret näyteikkunat muodostavat 1. kerrokseen ikkunanauhan. Rakennus muistuttaa paljon Eino Pitkäsen vuotta aiemmin Kuopioon Puijonkatu 33:een suunnittelemaa liiketaloa.

Entinen Maatalousosakepankin talo, nykyinen Taika-talo

Kerttu Rytkönen, v. 1924, muutoksia v. 1959

Valintaperuste: R, M

Suomen Maatalousosakepankillä oli vuodesta 1919 haarakonttori lislalmessa. Se suuntautui maanviljelijöiden maatalousharrastusten tukemiseen ja sai asiakaskuntansa maaseudulta.

Pankki rakennutti oman talon v. 1924 Savonkadun ja Riistakadun kulmaukseen arkkitehti Kerttu Rytkösen suunnitelmin. Rakennus edustaa Kerttu Rytkösen klassista tuotantoa julkisivujen rikasmuotoisine aiheineen. Sisäänkäynti pankkiin oli rakennuksen kulmasta. Pankkialin lisäksi rakennuksessa oli johtajan huone, holvitiilat ja kahvihuone sekä viisi myymälätilaa. Vuonna 1959 pankin sivukonttori lakkautettiin, Pankin tilat muutettiin myymälätiloiksi ja Savonkadun puolen ikkunoita muutettiin.

Bomanin talo

Helge Lundström v. 1952, E Laitinen laajennukset v. 1962 ja v. 1970). Valintaperuste: R, M

Varatuomari ja lisalmen pormestari Kyösti Bomanin itselleen rakennuttama asuintalo. Rakennuksen ensimmäiseen kerrokseen tulivat oleskelutilat, herran huone ja palvelijan huone, toiseen kerrokseen makuuhuoneet sekä parveke erkkerin yläpuolelle. Rakennus on harvinainen säilyneisyydessään hienostuneine detaljeineen sekä edustaessaan 1950-luvun varakkaamman väen yksilöllistä asumista.

Rantalan pappila

Kerttu Rytkönen v. 1928
Valintaperuste: R, M

1920-luvun klassismia edustava pappilarakennus valmistui v. 1928 Kerttu Rytkösen suunnittelemana lisalmen

maaseurakunnan toisen kappalaisen asunnoksi. Pihapiiriin kuuluneet talousrakennus jyvä- ja ruoka-aittoineen, toinen talousrakennus, tuparakennus, sauna ja rihi ovat myöhemmin purettu. Kun Isosta pappilasta kirkkoherran asuntona luovuttiin, korjattiin Rantalan pappila v. 1957 kirkkoherran pappilaksi. Pappilaa on kunnostettu v. 1982 ja myöhemmin v. 1997, jolloin julkisivun väri palautettiin vastaamaan alkuperäistä ruskeaa sävyä.

Vuonna 1957 pihapiiriin rakennettiin arkkitehti L.V. Huttusen suunnittelema kirkkoherran virasto- ja kappalaisen ym. seurakunnan työntekijöiden asuinrakennus. Rakennus edustaa tyyliltään 1950-luvun loppua rapattuine julkisivuineen ja puhtaaksi muurattuine punatiilipilareineen.

Kirkonsalmen kivikoulu

Arkkitehti Toivo Salervo v. 1930
Valintaperuste: R, H, M

Kirkonsalmen kivikoulu rakennettiin tontilla sijainneen v. 1877 rakennetun lisalmen kirkonkylän kansakoulun lisärakennukseksi. Koulun piirustukset laati tunnettu koulurakennusten suunnittelija arkkitehti Toivo Salervo. Rakennuksen muodonantoon vaikutti kansakoulusuunnitelmille annetut ohjeet tavoitteista halpuuteen, rakenteiden yksinkertaisuuteen ja tyyliässä kansanomaiseen vaatimattomuuteen. Rakennuksen julkisivuissa tyyli-aiheita on käytetty 1920-luvun klassismille tyyppisesti niukasti, aiempia klassismin kausia vapaampaa julkisivusomittelua ilmentää mm. ensimmäisen kerroksen

Bomanin talo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kirkonsalmen kivikoulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

ikkunoiden yläpuoliset rappaamalla muotoillut kuvioaiheet. Rakennuksen alakertaan tuli yksi luokka, keittola ja naisopettajan asunto, yläkertaan kaksi luokkaa ja toisen opettajan asunto. Detaljeiltaan erittäin hyvin säilynyt ja maalaiskunnan historiasta kertova rakennus on vuodesta 1993 ollut tyhjiillään.

Olvi Oy:n vanha konttorirakennus ja johtajien asuinrakennukset

Vanha konttorirakennus, lääninarkkitehti Öhman v. 1878

Johtajan asuinrakennus, E. V. Hyvärinen v. 1941

Isännöitsijän asuinrakennus, Eino Pitkänen v. 1953

Valintaperuste: R, M

1800-luvulla viinankotitarvepolttua ja viinankäyttöä sen aiheuttamane ongelmiseen pyrittiin ehkäisemään mm. perustamalla olutpanimoita, koska oluen nauttiminen nähtiin viinanjuonnin vastapainona.

Vuonna 1878 Luuniemelle perustettu oluttehdas oli Puustisen myllyn ja sahan lisäksi ensimmäisiä lisälmen alueen teollisuuslaitoksia. Lääninarkkitehti Öhman laati aluesuunnitelman ja rakennuspiirustukset sekä valvoi rakennustöitä. Alkuperäisestä oluttehtaasta on säilynyt nykyisin tehtaan konttorina toimiva hirsirunkoinen rakennuksen osa, rakennuksen muut siipiosat on myöhemmin korvattu nykyisillä tehdasrakennuksilla. Konttorirakennus oli 1900-luvun alkuun asti julkisivuiltaan nikkarityylinen ja hirsipintainen. Nykyinen julkisivulauoitus on nähtävästi vuosisadan alkuvuosikymmeniltä. Osa ikkunoista on jugendvaikutteisia.

lisälmen Oluttehdas Oiva Oy:n pitkäaikainen johtaja E.W. Åberg rakennutti v. 1941 yksityisasunnon tehdas-

alueen tuntumaan. Kaksikerroksinen massoitteeltaan puhdaspiirteinen funktionalistinen rakennus on ainutlaatuinen edustustason asuntoarkkitehtuurin luomus maakunnassa. Rakennuksen suunnittelun kokonaisvaltaisuus ja laadukkaiden materiaalien käyttö näkyy esim. jalopuisten ikkunoiden detaljointina ja koko julkisivun terastirappauksena.

Johtajan asunnon tuntumaan rakennettiin v. 1953 isännöitsijän asuinrakennus Eino Pitkäsen suunnittelemana. Rakennus edustaa sodanjälkeistä romanttissävytteistä funktionalismia harjakattoineen ja koristeellisesti veistettyine kattotuolinpäineen. Asuinrakennusten sijoitus ja piha-alueet sulautuvat kauniisti valoisaan rantamännikköön funktionalismin periaatteiden mukaan.

Kyllikinniemi

Suunnittelija tuntematon, rakennettu v. 1904

Apteekkari Väinö Ignatius rakennutti kansallisromanttisen, vaimonsa Kyllikin mukaan nimetyn huvilan perheelleen v. 1904. Väinö Ignatius oli ostanut v. 1903 Runnin kylpylän, jossa vierailut marsalkka Mannerheim yöpyi samoilla matkoillaan Kyllikinniemen vierashuoneessa.

Muutettuaan Helsinkiin v. 1919 perhe myi huvilan Peltoalmelle perustetun sahan omistajalle, joka muutti rakennuksen sahan konttoriksi ja isännöitsijän asunnoksi. Myöhemmin rakennus on jälleen muutettu asuinkäyttöön. Huvilan suunnittelijaa ei tunneta, mutta rakennus muistuttaa paljon Pekka Halosen Tuusulan Halosenniemeen rakentamaa ateljeekotia. Kyllikinniemen rakennusmestarina toimi taiteilijan veli Antti Halonen muiden veljien toimiessa rakennusmiehinä.

Olvin johtajan asuinrakennus, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Haja-asutusalueet

Runnin kylpylä ja Saarikosken kanava

Valintaperuste: R, H, M, valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Laajahkossa puistossa polveilevan, synkkärantaisen Kiu-rujoen etelärannalla sijaitseva Runnin kylpylä on tunnettu maan vanhimpiin kuuluvasta, yhä käytössä olevasta terveyslähteestään. Kiinnostus terveyslähteisiin oli levinnyt Ruotsi-Suomeen Keski-Euroopasta jo 1600-luvulla. Suomessa tunnettiin käytössä olevia terveyslähteitä ainakin 25 kpl ennen 1770-lukua. Vesihoidot yleistyivät ensin säätyläisten keskuudessa saaden vahvan yleislääketieteellisen leiman ja 1800-luvulla ne porvarillistuivat keskisäädyn tapakulttuuriksi. Kylpylät olivat 1800-luvulla ja vielä 1900-luvun alussa tärkeimpiä vastuunkantajia sairaan- ja terveydenhoidossa. Piirilääkärien tehtäviin kuului terveyslähteiden etsiminen ja valvonta. Terveyslähdeitä oli Suomessa kuitenkin 1800-luvun alussa niin runsaasti, ettei kaikille riittänyt säädösten edellyttämiä lääkäreitä. Lisälleen saatiin ensimmäinen piirilääkäri v. 1862. Aiemmin alue kuului maan suurimman eli Kuopion piirilääkärin piiriin, jossa oli yli 100 000 asukasta.

Runnin terveyslähteestä löytyy maininta teoksesta "Geografie öfver Konungariket Sverige", jossa kerrotaan lähdeä käytetyn 1755 alkaen mm. vatsatautien ja reumatismin hoitoon. 1700-luvun lopulla ja vielä 1800-luvun alussa lähde tunnettiin "Gregori Brunn"-nimellä evers-tiluutnantti Gregori Aminoffin mukaan, joka asui Larin-

niemeksi kutsutussa luutnantinpuustellissa Haapajärven kylässä. Luutnantti vieraili usein lähteellä, jolle tilalta vei kinttupolku. Lähdeä käyttäneen rahvaan keskuudessa nimi "Brunn" muuntui Runniksi.

Lähteen ensimmäiset rakennukset olivat ilmeisesti 1760-1770-luvulla kaivovieraiden vapaaehtoisten maksujen turvin rakennetut honkahirsinen kaivuhuone, sali, kaksi kamaria, pieni keittiö ja aitta, jotka kuitenkin jo 1780-luvulla olivat päässeet rappeutumaan. Vuonna 1797 Kuopion läänin maaherra kenraalimajuri Simon Wilhelm Carpelan osti terveyslähteen alueen valtiolta, jolle se oli siirtynyt talonpoikien jätettyä maa-alueiden verot maksamatta. Carpelan rakensi paikalle komean Wilhelmsdalin kartanon ja aloitti huomattavan uudisviljelytoiminnan. Hän kunnosti myös lähteen ympäristöä ja rakennutti lautamajan vedenjuojille ja rahvaan majoittamiseen. Säätyläiset majoittuivat Carpelanin tilalla ja rahvas lähteen lautamajassa tai lähiseudun mökkeihin. Lähteen suojaksi Carpelan rakennutti hirsisen juomarakennuksen v. 1808 tai v. 1809. Vuonna 1866 lähteelle rakennettiin lautainen paviljonki ja pieni puuvaja suihkua varten.

1800-luvun toisella puoliskolla Runnin omistajat vaihtuivat tiheään. Vuonna 1887 lisälmen rovastin poika Bror Gabriel Lagus hankki Wilhelmsdalin tilan terveyslähteen. Hän rakennutti 1889 uuden suurenlaisen juomahallin sekä ruiskukylpyhuoneen (ryöppyhuoneen), jossa oli omat kammionsa miehille ja naisille. Lähteen lähistöllä oli lisäksi kaksi saunaa, joissa potilaita kupattiin ja hierottiin.

Runnin kylpylähotelli, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

1900-luvun alkupuolella oli kylpyläharrastuksen painopiste siirtynyt Suomen rannikon paikkakunnille kuten Hankoon, jonne virtasi varakkaampaa säätyläisväkeä ja venäläisiä. Näissä vettä käytettiin mitä erilaisimmissa muodoissa hoitoihin, ohjelmaan kuului myös aurinko-, ilma- ja sähkökylvyt sekä valo- ja sädehoidot.

Myös sairasvoimistelun ja uintiharrastuksen viriäminen synnytti rantaelämän. Sisämaan kylpylät säilyttivät kuitenkin kansanomaisen luonteensa. Runnista kehittyi myös seudun rahvaan piirissä hyvin suosittu nykypäiviin kestänyt juhannuksenviettopaikka.

1903 tilan osti apteekkari Väinö Ignatius, jonka johdolla Runnille perustettiin menestyvä osakeyhtiö. Tällöin paikalle ryhdyttiin rakentamaan todellista parantolaa: v. 1904 korjattiin runnihuone I. juomahuone, Runninsaa-reen rakennettiin uusi silta ja merkittävimpanä rakennustoimena v. 1904 valmistui uusi majoitus- ja ruokailurakennus ja v. 1910 kylpyhuonerakennus.

Vuonna 1908 yhtiö sai valtiolta merkittävän raha-avustuksen ja lainan lisärakennuksia ym. varten. Avustuksen ehtoina oli mm, että laitoksen tuli säilyttää kansanomainen luonteensa, kaikille todistettavasti köyhille oli ilmaiseksi annettava lääkärin apua ja lähdevesi ja laitoksen kaikki rakennukset oli pidettävä hyvässä kunnossa. Valtionapu ja samalla myös vapaapaikkojen tarjoaminen varattomille päätttyi v. 1920.

Ensimmäisen maailmasodan ajoista alkaen Runnista tuli kuitenkin seurapiirien suosima kylpylä, jossa mm. Carl Gustaf Mannerheim vietti kesää 1919. Runnin suosiota nosti myös sen luonnonläheisyys ja kansanomaisuus, joka sopi 1920-luvun uusiin ihanteisiin. Näihin aikoihin Runni olikin maan suosituin vesihoitopaikka.

Seuraavalla vuosikymmenellä 1920-luvun lopun lama ja uudet rantalomaihanteet tyrehtyttivät kylpylän kannattavuuden ja se siirtyi Vapaussodan Invalidien liitolle, jolloin kylpylästä tuli hotellin ohella sotainvalidien huolto- ja kuntoutuspaikka. Vuonna 1951 yhtiö kuitenkin myytiin kannattamattomana Maaseudun lomaliitolle, joka rakennutti v. 1980 nykyisen ravintola- ja kylpylärakennuksen. (Edellä kuvatun Runnin historian lähteenä käytetty "Iisalmen Runni-Terveyslähde ja Kylpylä" progradu tutkielmaa 1998, Juha Rantapää).

Matalauomainen, peltomaisemien kehystäjä Kiurujoki kanavoitiin 1900-luvun alussa vesiliikenteelle kulkukelpoiseksi.

Joki olikin höyrylaivaliikenteen valta-aikana 1900-luvun alussa vilkkaasti liikennöity. Samaan maisemaan 1920-luvulla rakennettu Savon ja Pohjanmaan rautatiet yhdistävä poikittaisrata tyrehtytti laivaliikenteen. Myöhemmin 1950-luvulla rakennettu maantieyhteys Iisalmesta oikaistiin Kiuruvedelle linjaamalla tie Runnin alueen pohjoispuolelta, mikä osaltaan hiljensi Runnin elämää.

Runnin koulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kuitenkin kylpylän tuntumaan rakentuneen kyläkeskuksen koulu ja kauppa ovat edelleen toiminnassa (v. 2007).

Kylpylähotelli

v. 1904

Valintaperuste: R, H, M, valtakunnallisesti merkittävässä luettelossa v. 2009

Nikkarityyliseen, 43x11 metrin kokoiseen hotellirakennukseen tuli alun perin 20 asuinhuonetta ja 8x11 metrin suuruinen valoisa ruokasali, joka toimi myös seurustelu- ja lukusalina. Vuonna 1908 rakennuksen majoitustilat laajennettiin 40 huoneeksi ottamalla ullakko käyttöön.

Vuonna 1911 rakennuksen ruokasalia suurennettiin jatkamalla sitä keittiöön ja rakentamalla tilalle uusi keittiö. Osin tyhjiillään ollut hotellirakennus peruskorjattiin 1990-luvun lopulla ja se toimii taas majoitus- ja ravintolakäytössä.

Entinen kylpyhuonerakennus

Taiteilija Antti Halonen, valm. v. 1910

Hirsirakenteiseen ja konehuoneen osalta tiilirakenteiseen rakennukseen tuli neljä varsinaista saunaa, kaksi suihkuhuonetta ja kahdeksan pukeutumishuonetta. Mansardikattainen rakennus on korjattu 1990-luvulla.

Kiurujoen kanavarakenteet: Sulkukanava, neulapato ja siltavahdin rakennukset

Valintaperuste: R, H, M, valtakunnallisesti merkittävässä luettelossa v. 2009, Nivan siltavahdin rakennukset ei kuulu valtakunnalliseen rajaukseen

Alueella on Kiurujoen oikaiseva Saarikosken kanava. Vuonna 1906 valmistunut kanava on viimeinen Suomeen rakennettu puusulkuinen kanava. Kun Iisalmi-Ylivieskan poikkirata tyrehdytti laivaliikenteen, suljettiin kanava liikenteeltä 1930-luvulla. Vuosituhannen vaihteessa kanava restauroitiin ja avattiin 70 vuotta suljettuna oltuaan jälleen käyttöön. Vuosisadan alkupuolelta peräisin olevista Kiurujoen vesirakenteista on jäljellä ns. neulatammi, jolla on säännöstelty Kiuruveden ja sen pohjoispuolen vesien korkeutta.

Aikaisemmin maanviljelijöiden vedenjärjestely-yhtiön hallinnassa ollut pato on nykyään valtion vastuulla.

Kohdassa jossa Runnin kylätie ylittää Kiurujoen, Nivan kääntösillan kupeessa, sijaitsevat siltavahdille rakennettujen jugendtyyliset asuinrakennus, piharakennus ja saunamökki.

Kiurujoen kanavarakenteet, kuva: Mervi Koskinen

Runnin kulttuurimaisema

Valintaperuste: M, jokiasutus, kanava- ja kylpylä, Mervi Koskinen

Kiurujoki on lyhyt polveileva joki, joka yhdistää Kiuruveettä ja Haapajärveä. Runnin viljelymaisema on syntynyt Kiurujoen laajahkoon laaksoon.

Runni edustaa Pohjois-Savossa melko harvinaista jokiasutusta. Pellot sijoittuvat matalan Kiurujoen rantaan viettäville savikoille, talot ovat jokirannassa tai hieman syrjästä joelta kumpareilla peltojensa keskellä. Metsät ja vesistöt lomittuvat luontevasti asutukseen.

Ympäröivää maisemaa luonnehtivat loivalinjaiset moreenimäet, oiden väliin jää suoperäisiä painanteita. Kiurujoen ympäristössä maasto on lähdeperäistä.

Kiurujoki kanavoitiin vuosisadan vaihteessa vesiliikenteelle kulkukelpoiseksi. Joki oli höyrylaivaliikenteen aikaan 1900-luvun alussa vilkkaasti liikennöity. Samaan maisemaan 1920-luvulla rakennettu Savon ja Pohjanmaan rautatiet yhdistävä poikittaisrata tyrehdytti laivaliikenteen. 70 vuotta suljettuna ollut Saarikosken puusulkukanava restauroitiin ja avattiin uudelleen liikenteelle 2000-luvun alussa.

Runnin rautapitoisen terveyslähteen ympärille syntyi Runnin kylpylä, joka on yksi Suomen vanhimmista yhä käytössä olevista terveyslähteistä. Ensimmäiset vieransa se vastaanotti 1700-luvun lopulla. Kylpylään liittyy myös puistoalue Kiurujoen rannassa. Runnin kyläkeskus kauppoineen ja kouluineen on rakentunut kylpylän tuntumaan.

Runnin kulttuurimaisema, kuva: Mervi Koskinen

Rajaus käsittää Runnin viljelymaiseman. Runnin kylpylä ja kulttuurimaisema olivat vanhassa RKY -listauksessa laajemmalla rajauksella kuin uudessa (RKY 2009). Uudessa rajauksessa on mukana vain kylpylä ja Saarikosken kanava.

Tässä esitetty Runnin maisema-alue vastaa suurinpiirtein vanhaa RKY-rajasta. Kylpyläympäristö on jätetty pois rajauksesta, koska se on huomioitu jo uudessa RKY-rajauksessa.

Runnin asema

Valintaperuste: R, M

1800-luvun lopulta asti oli pohdittu poikittaisradan tarvetta Savon radalta Pohjanmaan radalle. Junien kulku ei häirinnyt kylpylän rauhaa, sillä Runnin asema rakennettiin siitä kahden kilometrin päähän.

Työt käynnistettiin v. 1917. Iisalmi-Ylivieska radan vihkiminen käyttöön v. 1926 oli vuosikymmenen kohokohta paikkakunnalla, kun vihkiäisjuna pysähtyi Runnilla ja juhlaväki, pääministeri Kyösti Kallion johdolla vieraili aterioimassa kylpylässä.

Runnin asemarakennus valmistui v. 1923 todennäköisesti Bruno Granholmin suunnittelemana (inventointitieto puuttuu). Asemarakennus, kuten muutkin rataosuuden asemat, edustaa 1920-luvun klassismia selkeine massoitteiluineen, rimalaudoituksineen ja leveine ulkonurkkine listoineen.

Repola

Valintaperuste: R, M

Vanha maatilapihapiiri Haapajärveen työntyvällä Pesolanniemellä runsaan 5 km:n päässä kylpyläalueelta. Päärakennus on paritupa, jonka pirttipää on vuodelta 1894 ja kamaripääty ilmeisesti vuodelta 1905.

Pirtti on ollut kylän ensimmäisiä uloslämpiviä. Vuonna 1955 on korjattu kivijalkaa, lattioita sekä ikkunoita. Uusi kuisti on rakennettu v. 1994.

Iimäki

Valintaperuste: R, M

Iimäki on pienialainen kaakko-luodesuuntainen, kalliosydäminen moreenikumpare, joka sijaitsee metsäisellä alueella selvästi ympäristöstään erottuen mäen eteläosaan.

Vanha maatali-asutus sijoittuu yhtä lukuun ottamatta mäen eteläosaan. Vanhojen peltoalueiden metsittäminen takia kulttuurimaisema-alue on viime vuosikymmeninä pienentynyt ja käsittää enää Pehkolan ja Huttulan pihapiirit lähipeltoineen.

Pehkola

1800-luku

Pehkola, Iimäki, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Yhtenäinen hirsirakennusten muodostama vanha maatilakeskus sijaitsee lähes mäen korkeimmalla paikalla, josta avautuu laaja näköala länteen. Lähes kaikki rakennukset ovat 1800-luvulta. Neliöpihana säilyneen asuinpihassa on paritupa, vuoraamaton navetta karjalatoinen ja alueelle tyypillinen puotiaita. Riihi- ja latorakennukset tulotien tuntumassa täydentävät kokonaisuutta.

Huttula

Päärakennus v. 1898, aitta v. 1865, riihi ym.

Pehkolan naapuritalo Huttulan pihapiirin päärakennus on v. 1898 ja vanhin aitta v. 1865. Vaikkakin lähiympäristö on metsittynyt, pihapiiri muodostaa Pehkolan kanssa maisema-alueen arvokkaimman osan.

Peltosalmen viljelymaisema

Valintaperuste: R, H, M, valtakunnallisesti merkittävä RKY v. 2009

Poroveden ja Peltosalmen liittymäkohdassa sijaitsevaa maanviljelysmaisemaa luonnehtivat laajat ja komeat näkymät jatkuvat hyvin hoidettujen peltojen yli Porovedelle ja sitä idässä rajamaan harjuselänteeseen. Taajamatoimintojen, teollisuuden, liikenteen ja maatalouden sijoittuminen maisemarakenteen ehdoilla luo suurmaisemalle harmonisen ja vaikuttavan ilmeen.

Itikka

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä luettelossa, RKY v. 2009

Itikka, Peltosalmi, kuva: Arkkitehtitsto Hannu Puurunen Oy

Itikan tilan vanha päärakennus on perimätiedon mukaan rakennettu omistajansa säveltäjänä tunnetun Per Gustaf Collanin Puolasta saamien vaikutteiden mukaan. Keskiosaltaan kaksikerroksisessa rakennuksessa on yhdellä huoneparilla jatkettu karoliininen pohjakaava, maitohuone on vuodelta 1910 ja veranta 1940-luvulta. Tilaan kuuluu myös asuinrakennus 1800-luvun lopulta ja vilja-aitta vuodelta 1910. Talouspihojen eri-ikäiset maatalousrakennukset kertovat osaltaan maatalouden kehityksestä sekä kehystävät maamerkkeinä peltomaisemaa. Päärakennuksessa on tehty huolellinen, osin ennistävä peruskorjaus 2000-luvun vaihteessa.

Ahmonsaari

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä luettelossa, RKY v. 2009

Peltosalmen kulttuurimaiseman keskeisimmän alueet muodostavat Ahmonsaaren ja Itikan maatilat laajoine Poroveden etelärantoihin rajoittuvine peltoineen. Ahmonsaaren päärakennus on aiemmin ollut henkikirjurin virkatalo, jonka vanhin osa on valmistunut 1700-luvulla. Myöhemmin rakennusta on suurennettu v. 1877 ja muutettu v. 1929.

Peltosalmi ja Kirmanjärvi maisema-alue

Peltosalmen ja Kirmanjärven alue sijaitsee maiseman solmukohdassa, jossa harju ja vesistöt kohtaavat. Harjun itäpuolelle jää pitkäomainen Kirmanjärvi. Länsipuolella on Nerkoonsjärvi, johon yhdistyy kapean Peltosalmen kautta Porovesi. Maisemaa luonnehtivat harjun ja vesistöjen rajaamille alaville savimaille syntyneet vauraat viljelysmaat ja pohjoisessa Peltosalmen taajamatoiminnot. Ohenmäen harjuselänteellä on runsas esihistoriallisen ajan kulttuuriperintö. Viljelykset ja kylätiestö seuraavat rantojen muotoa nauhamaisesti. Tilat sijoittuvat harvakseltaan kyläteiden varteen omien peltojensa keskelle tai metsän rajaan. Peltojen yli aukeaa avoimia näkymiä järvimaisemaan. Eri toiminnot ovat sijoittuneet sopusointuisesti maiseman ehdoilla. Elinvoimaista viljelysmaisemaa, jossa näkyy pitkään jatkunut maatalous. Pitkästä kulttuurihistoriasta kertovat harjualueen arvokas arkeologinen kulttuuriperintö ja rantavyöhykkeen vanhat kartanomaiset maatilat.

Peltosalmen viljasiiilot

Valintaperuste: R, M

Kauas näkyvänä maamerkinä siiilot korostavat komeasti harjualueutta. Valtioneuvosto päätti v. 1961, että valtion viljavarasto rakennetaan lislmeen. Peltosalmi oli sopiva paikka hyvien liikenneyhteyksiensä ansiosta. Kunta hankki tarvittavan maa-alueen myydäkseen sen valtiolle. Jo saman vuoden syyskuussa vietettiin siiilojen harjannostajaisia.

Koivikko

Valintaperuste: R, H, M

Koivikko, Peltosalmi, kuva: Arkkitehtitsto Hannu Puurunen Oy

Peltosalmi, Kirmanjärvi maisema-alue, kuva: Mervi Koskinen

Taajama-alueen eteläpuolella Peltosalmen harju-alueella sijaitseva Koivikko muodostaa arvokkaan kartanomaisen kokonaisuuden itään avautuvine lähipeltoineen. Vuonna 1844 valmistunut empiretyylinen pääarakennus on mahdollisesti C. L. Engelin suunnittelema.

Myöhemmin rakennusta on jatkettu palvelusväen siivellä. Pihapäärakennus I. Pikkupuoli on ollut käräjätupa ja perimätiedon mukaan Suomen sodan aikaan v. 1808-1809 venäläisen sotajoukon päällikkö Dolgorukin asemapaikkana Sandelsin ollessa Partalassa.

Haja-asutusalueen yksittäiset kohteet

Mäkitupa

Rakennettu v. 1930, korjauksia 1980-luku
Valintaperuste: R, H

*Mäkitupa, Pörsänmäki
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy*

Sourunsalon koulun vieressä, Huotarintien varrella sijaitseva "Mäkituvan" rakensi paikallinen raittiusjärjestö yhdistystalokseen v. 1930 aiemman paikalta tulipalossa tuhoutuneen paikalle. Rakennus muistuttaa massoitte- lultaan Pörsänmäen nuorisoseurantaloa.

Molemmat puurakenteiset yksikerroksiset talot ovat julkisivuiltaan suhteellisen koristeettomat, mutta kummankin sisäänkäyntiä on juhlistettu kuistien ylle rakennetulla tornilla ja näiden huipulle asennetuilla lipputangoilla.

Pörsänmäen seuratalo

Rakennettu v. 1922, korjauksia sisätiloissa 1990-luku
Valintaperuste: R, H

*Pörsänmäen seuratalo
kuva: Arkkitehtitsto Hannu Puurunen Oy*

Hirsirunkoinen vaakaponttilaudoituksella vuorattu, hirsirunkoinen nuorisoseurantalo "Seurala" edustaa pääpiirteissään aikansa yhdistystaloissa suosittua melko pelkistettyä linjaa, joskin rakennuksen juhlava sisäänkäynnin yläpuolelle sijoitettu lipputankoon päättyvä torni viittaa 1900-luvun vaihteen huvilarakentamiseen (kuten naapurikylässä sijaitseva Mäkituvan torni).

Ryhälänmäen koulu

Rakennettu v. 1919 - 1920
Valintaperuste: R, H

Koulu on lakkautettu v. 1967, jonka jälkeen rakennus on muutettu asuinkäyttöön.

Soinlahden koulu

Rakennettu v. 1919 - 1920

Valintaperuste: R, H

Alkuperäisen ulkovuorauksensa ja ikkunansa säilyttänyt rakennus kuuluu jugendajan koulurakennuksiin. Koulu on lakkautettu 1980-luvun vaihteessa, jonka jälkeen koulu on muutettu nykyiseen asuinkäyttöön. Ulkorakennuksessa on toiminut mm. navetta sekä koulun keittola.

Akkolahti

Päärakennus rakennettu v. 1887 - 1889, eri-ikäisiä talousrakennuksia. Valintaperuste: R, M

Peltosalmen eteläpuolella Nerכוןjärven länsirannalla sijaitseva Akkolahden vanha pihapiiri muodostaa maisemallisesti erittäin viehättävän ja hyvin hoidetun kokonaisuuden, jonka maisemallista arvoa lisää vanhoille maatilapihoille tyypilliset pihtakuuset.

Tilan vanha päärakennus on 28 metriä pitkä, lautavuorattu hirsirakennus. Pihaan on rakennettu v. 1987 uusi päärakennus, vanha asuinrakennus on säästynyt tyypillisiltä asuinrakennusten saneeraustoimilta.

Tikkala

Päärakennus rakennettu 1800-luvulla, eri-ikäisiä talousrakennuksia

Valintaperuste: R, M

Nerkoonniemen pohjoiskärjessä sijaitseva maisemallisesti harmoninen vanha maatilapihapiiri sijaitsee Nerohvirran rantoja seurailevassa peltomaisemassa. Rannalle johtaa pihasta komea kuusiaita kertoen vesistön aiemasta merkityksestä kulkuväylänä.

Joutsenjoen koulu

Kansakoulutyyppi "Esko" rakennettu v. 1955

Valintaperuste: R

Joutsenjoen koulu on hiljan lakkautettu tiilirunkoinen ja julkisivupinnoiltaan roiskerapattu 1950-luvun koulurakennus, joka on säilyttänyt myös hyvin aikakaudelle tyypillisiä piirteitä ja detaljeja kuten alkuperäiset ikkunat, betonitiilikatteen ja opettajien asunnon parvekkeen ohuesta metallitangosta taivutetun parvekekaiteen.

Rakennus on tehty kouluhallituksen laatimalla tyyppi-piirustuksella "Esko". Sodan jälkeisen aikakauden kansakoulurakennuksissa oli uutuutena välituntien viettoa varten rakennetut katokset. Joutsenjoen koulussa katos on muodostettu pääsisäänkäynnin viereen pidennetyllä räystäällä ja sitä tukevilla pilareilla.

Viitaan koulu

Valintaperuste: R

Suojeltu rakennussuojelulailla

Hernejärventie 266

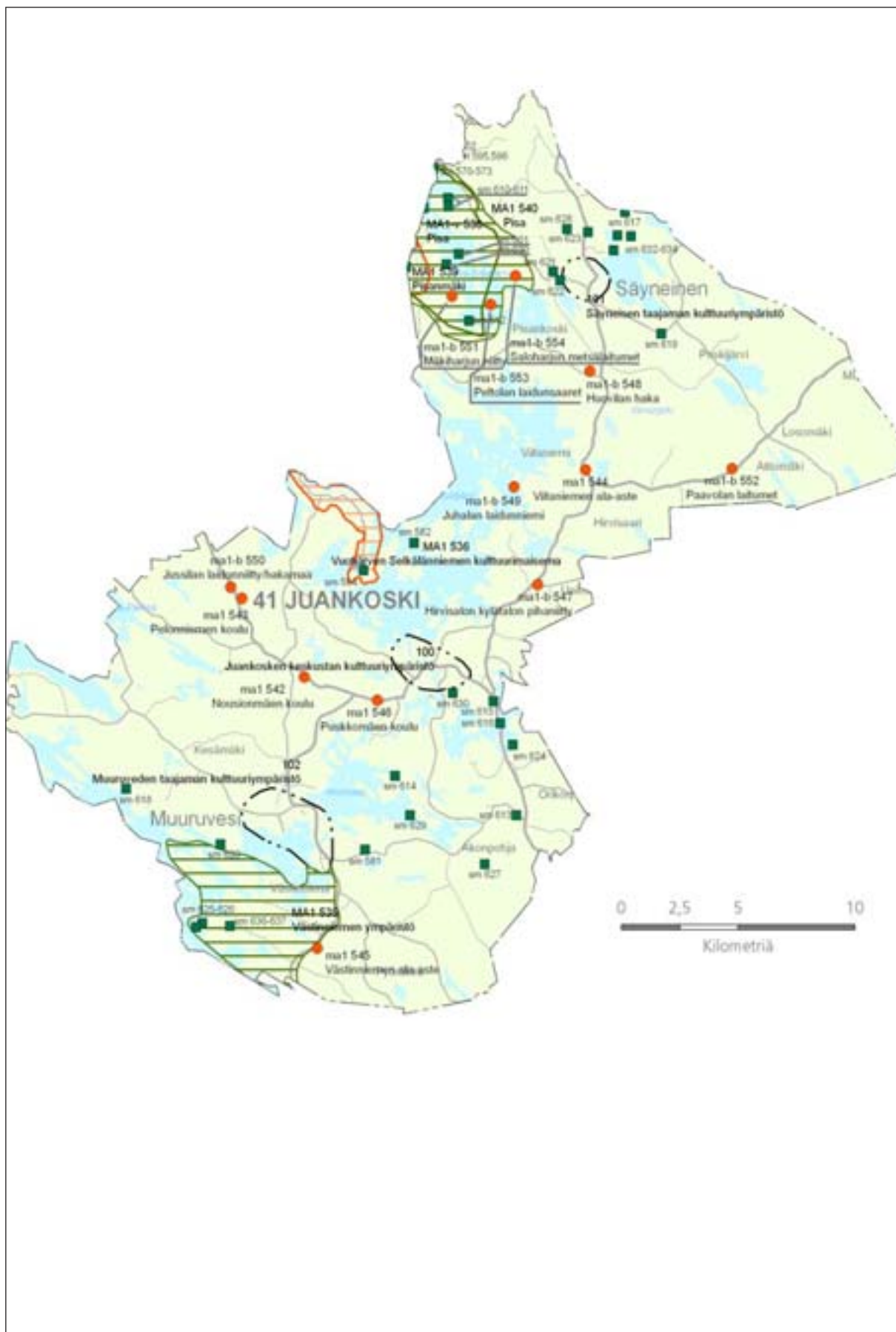
Koulu on rakennettu v. 1935 rakennusmestari Atte Ket-tusen suunnitelmien mukaan ja se toimi kouluna kesään 2006 saakka ja on nyt asuinkäytössä. Rakennus on puo-litoistakerroksinen, hirsirunkoinen ja satulakattoinen. Ulkopuolelta rakennus on pääosin alkuperäisessä asussa.

Kaupungin taholta tehdyt korjaukset on toteutettu kunnioittaen julkisivujen ominaispiirteitä. Alkuperäiset ovet ja ikkunat on säilytetty. Julkisivuissa on 1920-luvun klas-sismin tyyli-omaisuuksia. Sisätiloissa on tehty muutoksia huonejaoissa, käyttötarkoituksissa ja pintamateriaaleissa. Rakennus on hyvässä kunnossa.

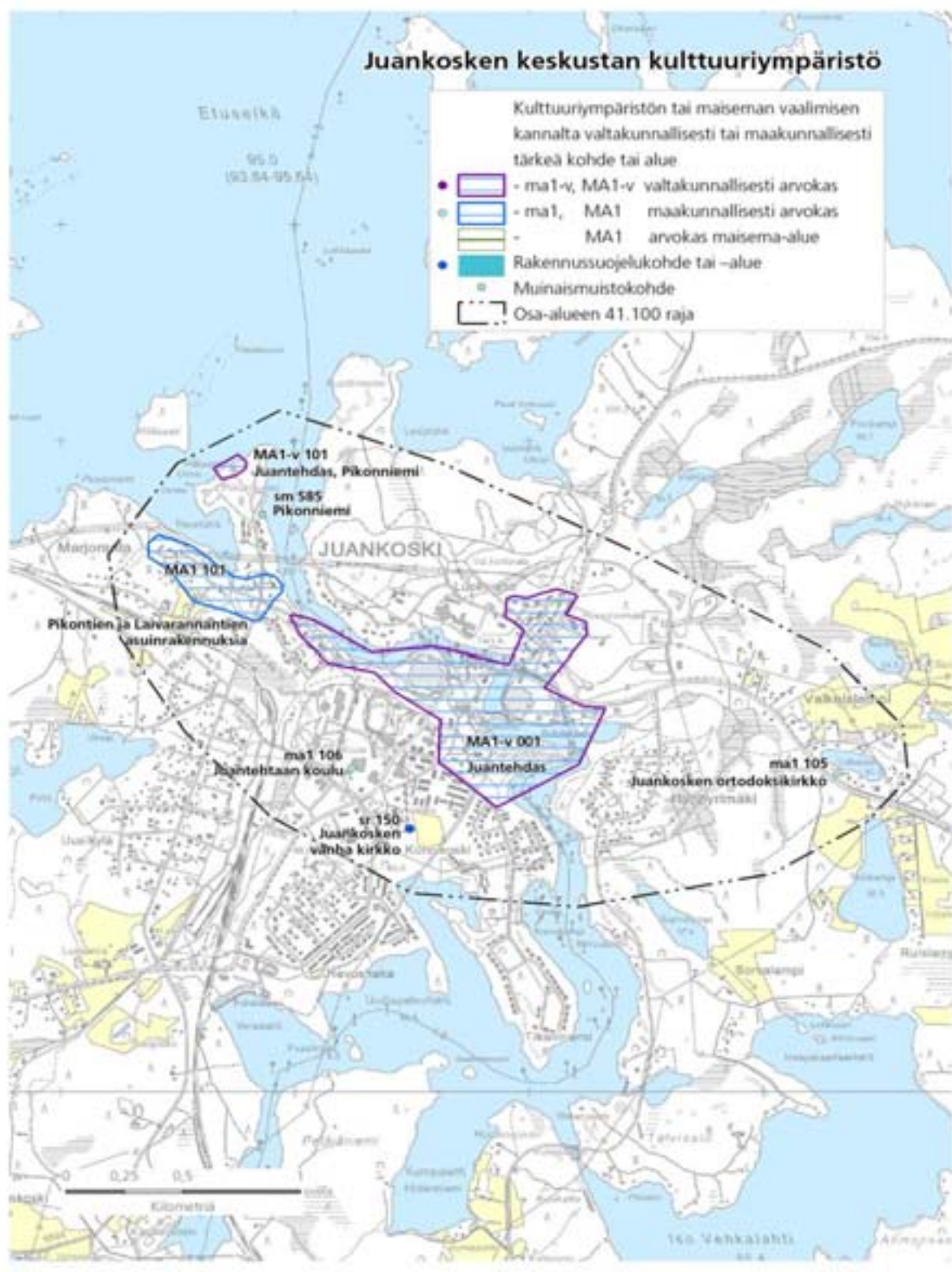
Tikkala, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Juankosken kulttuuriympäristö

Juankosken keskustan kulttuuriympäristö

Juantehdas, kuva: Jussi Jäppinen

3 JUANKOSKI

Juantehdas

Valintaperuste: R, H, M

Juankosken vanha ruukinalue, valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Juantehtaan (Strömsdal) ruukki on Suomen vanhin ja parhaiten säilynyt järvimalmia hyödyntänyt Savon ruukkikokonaisuus. Savon järvimalmiruukit kuvastavat rautateollisuuden uuden painopisteen syntymistä 1800-luvun alun muuttuneissa valtiollisissa olosuhteissa Itä-Suomeen, jossa raudan lähteenä olivat järvi- ja suomalmi. Strömsdal Juankoskella on ainoa jo Ruotsin valan aikana perustettu järvimalmiruukki.

Strömsdalin ruukki on perustettu v. 1746 Vuoksen vesistöön kuuluvien Vuotjärven ja Akonjärven väliseen Juankoskeen. Vanhan ruukkialueen rakennuskanta on suurelta osin 1800-luvun jälkipuoliskolta, taloudellisen vapautumisen ajalta. Erityisesti ruukkitoimintaan liittyneet tuotantorakennukset ovat tärkeimmiltä osiltaan yhä jäljellä. Teollista toimintaa entisten ruukkirakennusten tuntumassa ovat jatkaneet kartonkitehdas ja viirätehdas.

Ruukin omistajat vaihtuivat usein ja omistussuhteet olivat epämääräisiä. Ruukin kukoistuskausi alkoi 1850-luvulla parantuneiden kauppayhteyksien (Saimaan kanava v. 1856) takia. Tällöin ruukki oli venäläisen hovineuvoksetar Anastasia Ponomarevan omistuksessa.

Vuonna 1904 tehtaan osti vapaaherra Anthon von Alfthan, joka rakennutti ruukin yhteyteen puuhiomon ja höyrysahan. Ruukin toiminta jatkui 1910-luvulle. Teollista toimintaa entisten ruukkirakennusten tuntumassa jatkavat kartonkitehdas ja viirätehdas.

Juantehtaan teollista kokonaisuutta täydentävät ruukinkartano, virkailija- ja työväenasunnot talousrakennuksineen sekä monet ruukkiihteisön toimintaan liittyvät rakennukset.

Työväenasunnot ovat ryhmittyneet lähinnä kahdelle alueelle, Pikonniemeen johtavan tien varteen ja Husso-lanmäelle kartonkitehtaan pohjoispuolelle. Kosken län-sirannan ruukinaikaisiin teollisuusrakennuksiin kuuluu punatiiliset entiset valimo-, paja- ja verstasrakennukset sekä keskusraitin molemmin puolin kosken partaalle rakennetut puurakennukset.

Aikoinaan teolliseen toimintaan olennaisesti kuuluneista vesivoimalaitteista on jäljellä kosken pato, mutta masuunin puhalluskoneitten ja pajojen kankivasaroitten voimanlähteet, vesirattaat ja turbiinit on purettu ja niihin vettä johtaneet kanavat on hävitetty tai täytetty jo vuosikymmeniä sitten.

Kaksi suurta, tyypiltään ainutlaatuista tiilistä hiiliuunia (v. 1890) on ruukinkoskelta n. 1,5 km luoteeseen Pikonniemen kärjessä.

Vanhan masuunin, pajan, konepajan ja puuverstaan muodostama rakennuskokonaisuus

RKY v. 2009

Vanha masuuni, nykyisin ruukin museona, Masuuni Brunou -nimellä

v. 1859

Nykyistä v. 1859 rakennettua masuunia edelsi kaksi aikaisempaa masuunia, joista ensimmäinen oli toiminnassa jo v. 1751. Takkirautaa valmistanut masuuni oli käytössä vuoteen 1910. Raudanvalmistuksen loputtua itse sulatusuuni purettiin, mutta masuunirakennus kunnostettiin varasto- ja verstaskäyttöön. Vuosina 1990-1991 masuunirakennus kunnostettiin museo- ja kokoustiloiksi.

Valimo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Paja, nykyisin museotilaa

v. 1904

Kiinteästi masuunin kanssa yhteen rakennettu yksikerroksinen "raastupa" oli tila, jossa masuunista juoksetettu sula rautamalmi valettiin harkoiksi. Masuunin raudanvalmistuksen päättyttyä v. 1910 raastupaa on käytetty tehtaan pajana.

Konepajarakennus, nykyisin teatteritilana

v. 1890-1891

Raastuvan jatkona sijaitseva tiilinen konepajarakennus rakennettiin paikalla sijainneen puisen pajarakennuksen tilalle aluksi kankirautapajaksi. Myöhemmin tila muutettiin konepajaksi.

Puuverstas

v. 1890-1891

Tiilirunkoinen rakennus on toiminut puuverstaana, jossa valmistettiin mm. valutöissä tarvittavat mallit. Myöhemmin virranpuoleisiin huoneisiin on rakennettu sosiaalitiloja.

Valssilaitos

Walfred Brehmer v. 1858

Rakennukset ja laitteet suunnitteli myös Högforsin vastaavat rakenteet suunnitellut Walfred Brehmer. Laitteisto oli pääosin valmistettu Högforsissa ja Taalintehtaalla. Rakennuksessa harkkorauta jalostettiin putlausmenetelmällä valssaus- ja takotöihin sopivaksi. Masuunin ja Valssilaitoksen välissä kulki aikanaan vesikanava, josta koneet saivat käyttövoimansa.

Vuonna 1872 käyttövoimaksi muutettiin kaasu. 1900-luvulla rakennusta on käytetty varastona ja tehtaan paaloasemana, jolloin ovia on uusittu ja suurennettu.

Valimo, nykyisin liike- ja varastotilana

v. 1875

Punatiilinen valimo on rakennettu v. 1875. Myöhemmin rakennusta on levennetty ja pidennetty, kuitenkin alkuperäistä rakennustyyliä noudattaen. Levennys näkyy katonharjan epäkeskisyytenä. Valimotoiminnan loputtua rakennus toimi kartonkitehtaan kehysnaulaamona. 1990-luvun lopulla rakennus peruskorjattiin liike- ja varastotiloiksi.

Veturitali

v. 1904

Kapearaiteisen rautatien veturitalli rakennettiin kylän keskustaan v. 1904. Tehtaan tavarankuljetuksessa käytetty rautatie on purettu. Veturi "Pikku Pääsi" on nähtävyytenä masuuni Brunoun edessä.

Konttori, nykyisin toimistokäytössä

v. 1865

Hirsirunkoinen, lautavuorattu v. 1865 ruukin konttoriksi rakennettu talo toimii edelleen alkuperäisessä eli toimistokäytössä vaikkakin sisätiloiltaan 1950- ja 1970-luvulla perusteellisesti muutettuna. Rakennusta on jatkettu 1910-luvulla.

Makasiini, "Kissanlinna"

v. 1904

Rakennus on toiminut valimon valumallien varastona ja myöhemmin Strömsdal Oy:n konttorin varastona. Rakennus on siirretty nykyiselle paikalleen 1970-luvulla.

Entinen tehtaan kauppa, kunnanvirasto, nykyinen soittokunnan talo

v. 1889

Juankoskentien varrelle, keskeiselle paikalle tehtaan kaupaksi rakennettu talo on valmistunut v. 1889. Myöhemmin taajaman keskeisellä paikalla sijaitsevaa taloa on käytetty mm. kunnanvirastona ja soittokunnan talona. Rakennus peruskorjattiin 2000-luvun alussa.

Ruukinpytinki, kahvilapytinki, käsityöneuvonta-asema, rukoushuone

v. 1860

Alun perin tehtaan työntekijöiden asunnoiksi rakennettu pitkä yksikerroksinen hirsipintainen talo on 1980-luvulla muutettu mm. kahvilaksi. Myöhemmin rakennus on toiminut muiden julkisten palvelujen kuten käsityöneuvonta-aseman, matkailuneuvonnan ja rukoushuoneen tiloina.

Postipytinki, nykyisin majoitustiloja

v. 1863

Kahvilapytingin kanssa samoihin aikoihin rakennettu työväen asuinrakennus. Rakennusta on jatkettu 1920-luvulla. Rakennus peruskorjattiin 1990-luvun lopulla vie-reisen hotellin majoitustiloiksi.

Ruukinkartano, ruukinisännöitsijän pytinki puisto-alueineen

v. 1826

Inventointitieto puuttuu

Empiretyylinen rakennus sijaitsee Patruunanmäellä korkean rantapenkereen päällä.

Pehtorin asunto v. 1864 ja Virkailijan talo v. 1872

Ruukinkartanon länsipuolella on kaksi 1800-luvun puolivälin jälkeen rakennettua virkailijataloa "Taivaanpankko" ja "Alakyökki" samanikäisine talousrakennuksineen.

Pehtoorin asunto

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vesitorni, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Klubitalo

1800-luku

Kosken itärannalla

Valintaperuste: R, H, M, kuuluvat alueeseen "Juantehdas" valtakunnallisesti merkittävä, v. 2009

Puuhio

v. 1904-1908

Kartonkitehdas

v. 1906-1908

Voimalaitos

1920-luku

Vanha apteekinrakennus

inventointi puuttuu

Hussolanmäki

Työväen asuinrakennuksia

Valintaperuste: R, M, ei inventoitu

Hussolanmäki, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Taajama-alue

Entinen Ruukinkirkko ja pappila

kirkonrakentaja Henrik Heselius v. 1861-1864

Valintaperuste: R, H

Juankosken kirkon rakentaminen liittyy Juantehtaan historiaan. Tehdas osallistui 1860-luvulla sekä kirkon rakentamiseen että papin viran kustannuksiin. Tuolloin Juankoski kuului Nilsin seurakuntaan itsenäisesti toimivana tehdasseurakuntana. Omaksi seurakunnaksi Juankoski erotettiin Muuruvedestä v. 1923, johon tämä oli liitetty Muuruveden itsenäistyessä 1900-luvun vaihteessa.

Juankosken kirkko toimi aluksi sekä kouluna sekä kirkkona. Lisäksi rakennuksen päädyssä oli papin asunto vuoteen 1958. Tilat muutettiin v. 1961 peruskorjauksessa kerho- ja kokoustilaksi.

Koulukirkon salin vasemmalla puolella olleet pulpetit on myöhemmin poistettu. Uusi kirkko valmistui v. 1990.

Juankosken seurantal

Valintaperuste: R, M

Juankosken tsasouna

Toivo Paatela v. 1954.

Valintaperuste: R, H

Juankosken tsasouna (rukoushuone) rakennettiin talkoovoimin Juankosken itäpuolelle Ruislammille v. 1954, jolloin lähipitäjissä ei ollut vielä ortodoksirukoushuoneita tai -kirkkoja. Kirkkosalin pohjamuoto on kahdeksankulmio, johon on liitetty alttari ja eteistilat. Keskellä katonharjaa on kattoratsastaja kelloja varten.

Rakennukseen tehtiin v. 1985 talkoovoimin peruskorjaus kirkoksi muuttamisen yhteydessä. Tällöin sisälle asennettiin mäntypanelointi sekä uudistettiin kalusteita ja ikonostaasi.

Juantehtaan koulu

inventointi puuttuu

Juantehtaan koulu

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Pikonniemi

Hiiliuunit

Vuori-insinööri L.M. Ottelin v. 1889-1890

Valintaperuste: R, H, M, valtakunnallisesti merkittävä, RKYv. 2009

Kaksi suurta, tyypiltään ainutlaatuista tiilistä hiiliuunia. Raudanvalmistuksessa tarvittiin runsaasti hiiltä, joita varten hiilenpolttouuneja rakennettiin ruukkien yhteyteen erityisesti 1800-luvun jälkipuoliskolla. Pikonniemen kärkeen rakennetuista kahdeksasta uunista jäljellä olevat kaksi uunia ovat ainoat maassamme säilyneet ehjät esimerkit tästä hiiliuunityyppistä.

Museoviraston v. 1999-2001 suorittaman restauroinnin tavoitteena oli uuneihin ajan kuluessa syntyneiden vaurioiden korjaaminen. Toinen uuneista toimii näyttelytilana.

Hiiliuunit, kuva: Juha Rajahalme

Pikontien ja Laivarannantien ruukin ja sahan aikana rakennetut asuintalot

Laivarannantien eri-ikäiset entiset työväenasunnot

Valintaperuste: R, M

Tässä selvityksessä on huomioitu Laivarannantien pitkät työväenpytyngit, vaikkakin rakennuksia on paljon muutettu. Rakennukset ovat ruukin ja sahan aikana rakennettuja asuintaloja.

Pikontien asuinrakennuksia

Valintaperuste: R, M

Tie jatkuu Pikontienä, jonka varrella on useita 1900-luvun vaihteen jälkeen rakennettuja puisia asuintaloja (inventoimatta).

Puutavarayhtiön johtajan asunto

Pikontien länsipäässä, mäellä oleva, nikkarityylinen puutavarayhtiön johtajan asunto.

Entinen seuratalo

Pikontien- ja Pikonniementien risteyksessä oleva jugendaiheinen rakennus (entinen seuratalo) ja tätä vastapäätä.

Asuinrakennus

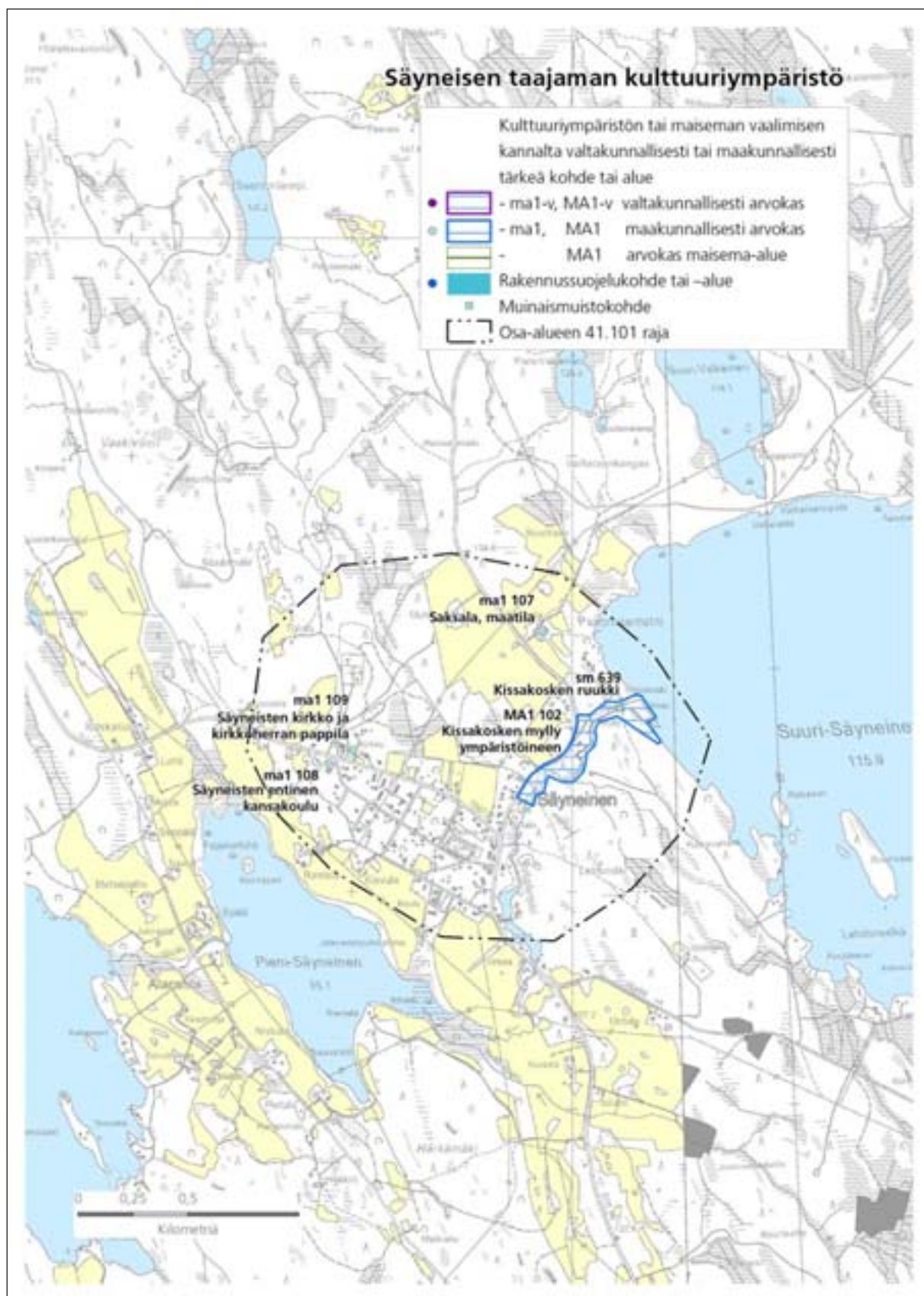
Entistä seurataloa vastapäätä oleva asuintalo (entinen työväenasunto) piharakennuksineen.

Kauppa, nykyisin asuinrakennus

Pikontien entinen kauppa v. 1920

Johtajan asunto, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Säyneinen

Säyneisen kirkko ja kirkkoherran pappila

Kirkko: Esko Suhonen v. 1939

Valintaperuste: R, M

Kaj Michael v. 1939

Valintaperuste: R, M

Säyneisen seurakunta itsenäistyi Kaavin seurakunnasta v. 1921, jonka jälkeen Säyneisen kansakoulun länsisiipi palveli kirkkotilana, kunnes nykyinen kirkko rakennettiin v. 1939.

Kirkko edustaa 1940-luvun funktionalismin romanttista vaihetta, joka on kirkkorakentamisessa harvinainen Savossa. Poikkeuksellista oli myös seurakuntatalon toimintojen sijoittaminen kirkon yhteyteen. Nämä muodostavat rakennuksen länsisiiven.

Säyneisen seurakunta liitettiin v. 1971 Juankoskeen kuntaliitoksessa. Ensimmäiseksi Säyneisen pappilaksi seurakunta osti vanhan maalaistalon, jonka uusi pappila v. 1956 korvasi. Uuteen rakennukseen tuli papin virkasunto, kirkkoherranvirasto ja papin virkahuone. Suurin ulkopuolinen muutos on ollut tiilikaton korvaaminen tiilijäljitelmäpellillä.

Säyneisen entinen kansakoulu

Heikki Kettunen v. 1896

Valintaperuste: R, M

Kirkkoa vastapäätä sijaitseva Säyneisen entinen kansakoulu on edustava esimerkki jugendkauden koulurakentamisesta. Rakennuksen julkisivuissa on säilynyt aika-kauden kouluille tyypillinen runsas puuleikkaukoristelu ja vuorauksessa pysty- ja vaakalaudoituksen yhdistäminen. Myöhempien vuosikymmenien aikana monista tämän ajan kouluista on karsittu koristelaudoituksia.

Saksala

Paavo Kettunen v. 1861

Valintaperuste: R, M

Säyneisen taajaman pohjoispuolella sijaitsevaan Saksalan vanhaan maatilana pihapiiriin kuuluu mm. päärakennus vuodelta 1861, tyypiltään ja iältään harvinainen navetta 1800-luvun puolivälistä, sekä kaksi aittarakennusta 1800-luvulta. Kulmittain päärakennuksesta on väentupa, josta tosin tupaosa on siirretty Muuruveden kotiseutumuseon päärakennukseksi. Tuvan kattohirsissä vuosiluvut 1800 ja 1850-luku. Pihan tuntumassa maantien varrella on komeat riihi- ja latorakennukset. Aikoinaan maatila on ollut 800 ha:n suurtila.

Säyneisen ruukinpaikka/Kissakosken mylly ympäristöineen

Valintaperuste: R, H, M

Juantehtaan patruuna Tigerstedt perusti v. 1830 masuunin Suuri-Säyneisestä Pieni-Säyneiseen laskevan Ryöpyäjoen yläjuoksulla Kissakoskelle.

Kissakosken mylly, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Ennen tätä alueen talonpojat olivat valmistaneet järvi-malmista rautaa harkkoyhteissä, joista kertovat vielä alueelta löytyneet yli 40 hytinpaikkaa. Masuunin tuotanto kesti vuoteen 1858 asti, minkä jälkeen tuotanto keskitettiin Juantehtaalalle.

Ruukin raunioiden kohdalle on myöhemmin rakennettu hirsirunkoinen vesimylly. Nykyisen Kissakosken myllyn paikalla olleesta vasarapajasta on jäljellä n. 25x10 m laaja kivijalka ja pengerrys. Myllyn pohjoispuolella olleesta ruukin padosta on muistona enää joitain hirsiiä ja vasarapajalle johtaneen voimakanavan jäännökset. Vanha ruukinranta kokonaisuudessaan toimii nykyään viehättävänä Säyneisen kylän ranta- ja ulkoilualueena.

Muuruvesi

Muuruveden kirkonkylä

Valintaperuste: R, H, M

Muuruveden kirkko, Kustila ja hautausmaa

Muuruveden kirkko, Kustila ja hautausmaa muodostavat sekä maisemallisesti, että rakennus- ja kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoisen ja ehyen kokonaisuuden. Kirkon suunnitellut Josef Stenbäck on suunnitellut Kustilan navetan, kun taas Kustilan päärakennuksen on piirtänyt rakennusmestari K.A. Honkavaara, joka on suunnitellut huomattavan määrän alueen suurtilojen päärakennuksia ja valvonut useiden Stenbäckin suunnitteleminen kirkkojen rakentamisen.

Kirkko

J. Stenbäck v. 1901-1904

Valintaperuste: R, H, M, kirkkolaki

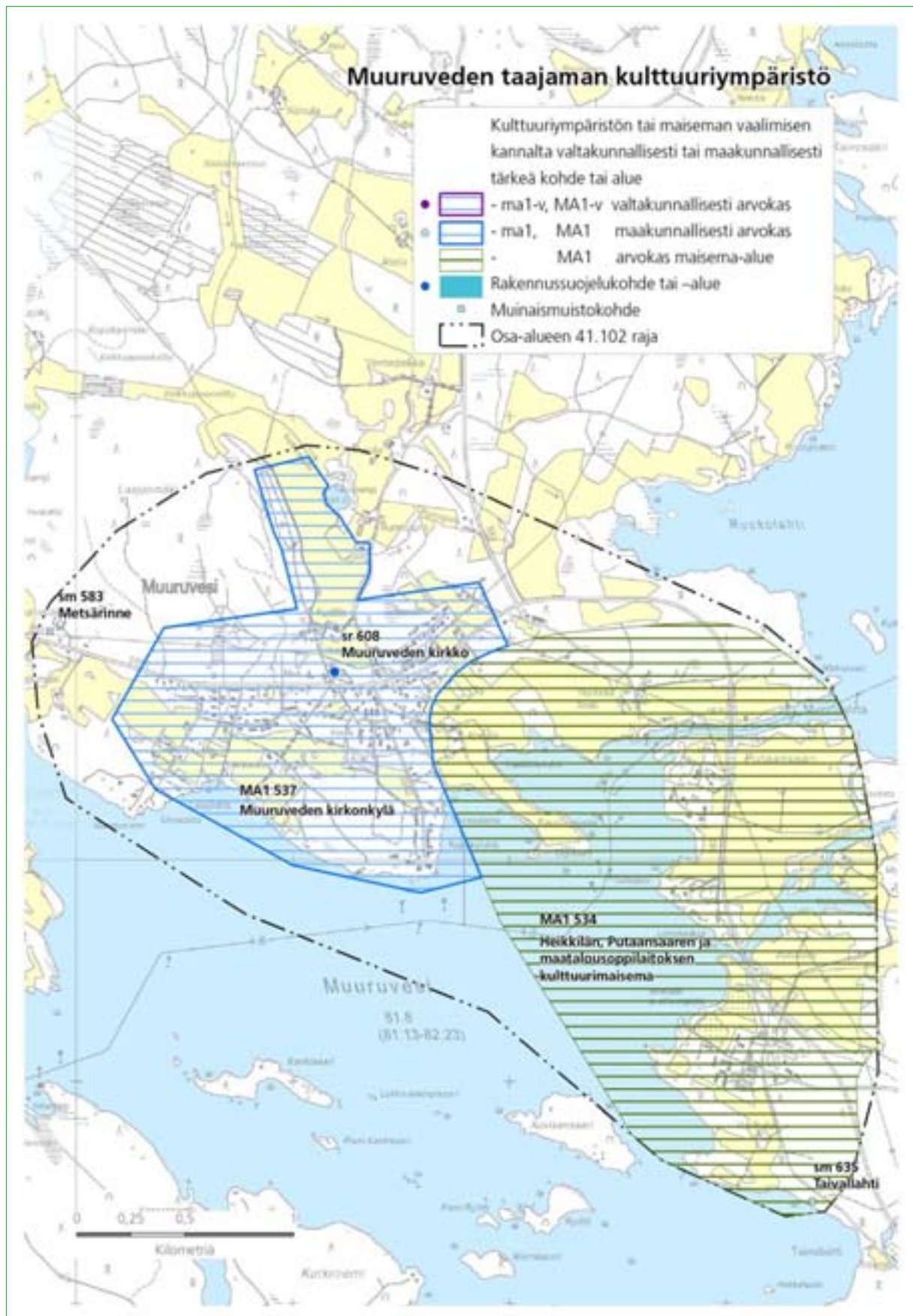
Muuruveden kirkon suunnitteli 1900-luvun vaihteen tuotteliain kirkkoarkkitehti Josef Stenbäck, jonka 1900-luvun alun suunnitelmissa alkoi näkyä jugendivaikutteita. Kivikirkkojen esikuvina olivat keskiaikaiset kivikirkot ja niiden koristeornamenttien aiheina kotimaiset kasvit ja eläimet.

Muuruveden, Varpaisjärven ja Nilsin kirkot kuuluvat Stenbäckin luonnonkivipintaisiin maaseutukirkkoihin, joissa Yhdysvalloista vaikutteita saanut luonnonkiven käyttö oli karkeaa ja primitiivisen ekspressiivistä ("Rubblestone technique"). Maaseutukirkoissa sommittelu oli arkkitehdin kaupunkikirkkoihin verrattuna myös huomattavasti vapaampaa (Nikula, Suomen taide).

Tyylin muuntautuminen vapaampaan ja arkaaisempaan kansallisromantiikkaan alkoi näkyä Stenbäckin 1900-luvun alussa suunnittelemissa kirkoissa. Ensimmäisissä luonnoksissa (v. 1901) Muuruveden kirkko oli uusgoottilainen keskiaikaisine tiilikomerokoristeluineen. Lopullisissa piirustuksissa julkisivuja oli yksinkertaistettu poistamalla uusgotiikan piirteet. Talkootöinä pystytetyn kirkon rakennustöistä vastasi rakennusmestari K.A. Honkavaara.

Muuruveden kirkko, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kirkko peruskorjattiin v. 1962, jolloin mm. neljä rautakaminaa korvattiin sähkölämmityksellä. Samalla sisämaalaus uusittiin siten, että holvien koristemaalaukset peittyivät. Vuonna 1975 alkuperäinen kivilaattakate korvattiin kuparilevytyksellä.

Hautausmaa

Valintaperuste: R, M, ei inventointitietoja

Toiselta pitkältä sivultaan viehättävästi peltomaiseman rajaamalle pitkänomaiselle hautausmaalle kuljetaan Kustilan pihapiiriin vierestä. Hautausmaan porttina on suurehko puurakennus, jonka molemmat sivut palvelivat alun perin ruumisarkkujen säilytystiloina. Samantyyppinen, mutta pienempi porttirakennus sijaitsee Juankosken Vuotjärven kylän paikallishautausmaalla.

Kustila

Päärakennus K.A. Honkavaara n. v. 1900, laajennettu useaan kertaan, peruskorjaus ark. Anja Wahlberg v. 1985, navetta J. Stenbäck v. 1904.

Valintaperuste: R, H, M

Kustilan navetta, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Tila on ollut Zitting-suvun omistuksessa 1900-luvun alusta lähtien, mutta on tunnettu jo 1700-luvulla, jolloin paikalla on ollut suuri savupirtti. Talossa on asunut mm. valtiopäivämies O.P. Zitting, jonka ansiosta kirkonkylä sai maatalouskoulun ja meijerin. Zitting rakennutti tilan nykyisen päärakennuksen ja navetan.

Vuosien 1913-1921 muutostöissä taloa korotettiin toisella kerroksella, johon tuli kesähuoneita ja palvelusväen huoneet.

Vuosina 1906-1908 rakennetun navetan suunnitteli Muuruveden kirkon rakennusvaiheessa J. Stenbäck paikakunnalla käydessään iltatöinänsä. Osin puurakenteisen ja osin lohkokivirakenteisen navetan seinämateriaalina on käytetty kirkon rakennuskiviä.

Muonamiehen mökki. Sijainti on kilometrin päässä länteen tilakeskuksesta.

Alatalo

Päärakennus v. 1842?, korjauksia K.A. Honkavaara 1900-luvun alku, Anja Wahlberg v. 1985.

Valintaperuste: R, H, M

Alatalon, perimätiedon mukaan Muuruveden vanhimpana pidetyn asuintalon tarkkaa ikää ei tiedetä, mutta tuvan kattohirressä näkyy vuosiluku 1842. Rakennus oli aiemmin suorassa kulmassa nykyiseen nähden. Isäntä Juho Zitting muutti talon uloslämpiväksi ja siirretti talon nykyiseen suuntaansa 1860-luvulla. Tällöin osa huoneista säilyi entisestä rakennuksesta. Zittigin aikana talon ruokasali toimi käräjätalana ja toinen eteinen Muuruveden ensimmäisenä postitoimistona. Neljältä sivulta rakennusten rajaavan pihan, v. 1900 rakennetun navetan pohjakerros on samaan aikaan rakennetun kirkon rakennuskiveä.

Kylältä pihaan johtavan Kaartotien pienet asuintalot täydentävät miljöötä (ei inventoitu).

Seuratalo (Nuorisoseuratalo/Työväentalo)

v. 1905

Valintaperuste: R, H, M

Lomalautavuorattu hirsirunkoinen rakennus valmistui nuorisoseuran käyttöön v. 1905. Rakennusta on laajennettu myöhemmin satulakattoisella, klassistisella salisivellä.

Vuosina 1935-1945 rakennus oli suojeluskunnan käytössä, jonka jälkeen siirtyi Manttaalikunnan omistukseen. Myöhemmin talo on ollut urheiluseura "Jyskeen" käytössä (1992 inventoinnin aikana).

Entinen kunnatalo

Valintaperuste: R, M

Entinen kunnatalo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Nuorisoseurataloa vastapäätä sijaitseva nykyisin asuinikätyössä oleva rakennus on aiemmin ollut kunnantalona ja leipomona. Taitekattoisen lautavuoratus rakennuksen erityispiirteensä on kaksikerroksinen kuisti.

Laivaranta

Valintaperuste: R, M

Rannassa on vielä rantamakasiini, joka oli alun perin rakennettu entisen osuuskaupan varastoksi. Rakennus toimi rannassa sijainneen, nykyisin asuinrakennuksena olevan kaupan varastona vuoteen 1954.

Ortodoksinen rukoushuone

Insinööri Leo Honkala v. 1962.

Valintaperuste: R, H, M

Rukoushuone on vihitty käyttöön v. 1962

Entinen pappila

K.A. Hall (myöhemmin K.A. Honkavaara) v. 1905

Valintaperuste: R, H, M

Muuruvedelle rakennettiin pappila- ja kirkkorakennukset seurakunnan itsenäistyttyä omaksi seurakunnaksi Nilsistä. Rakennuksen ulkohahmo oli alun perin hyvin koristeellisin puuleikkauksin verhoiltu, mikä näkyy K.A. Hallin v. 1905 signeeraamissa piirustuksissa. Suunnitelmassa näkyi selvästi aikakauden huviloissa suosittu sveitsiläistyli, joiden tyypillisiä piirteitä oli mm. rakennuksen pohjakaavan vinkkelimuoto ja koristeelliset kuistit. Eri-tyisenä muotiaiheena näytti tuolloin olleen L-muotoisen pohjakaavan sisäkulmaan vinottain rakennetut monimuotoiset kuistirakennelmat, joiden leviämiseen lienee vaikuttanut arkkitehti Josef Stenbäckin Suomen teollisuuslehdessä esittelemät huvilapiirustukset.

Myöhemmissä muutoksissa Muuruveden pappilan verhouksen detaljeja on paljon karsittu ja kuisteja muutettu. Myös sisätiloja on muutettu, v. 1955 purettiin kaikki 11 uunia. Pappilaan johtaa kirkonmäeltä yhdystie, jota rajaa komea koivukuja. Pihapiiriin kuuluneet palvelusväentupa, aitat ja pitkä talli- ja liiterirakennus sekä hieman kauempana sijainneet navetta ja riihi ovat kaikki purettu. Nykyisin pappila on yksityisomistuksessa.

Heikkilän, Putaansaaren ja maatalousoppilaitoksen kulttuurimaisema

Heikkilä (ent. Koski) nykyinen nimi Noussionmäki

K.A. Honkavaara 1924

Valintaperuste: R, M

Heikkilä (ent. Koski)

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Tilan aiempi päärakennus sijaitsi lähempänä rantaa. Rakennuksen oletetaan palvelleensa myös kievarina, koska rannassa oli laivalaituri. Vanha päärakennus siirrettiin myöhemmin Västinniemen nuorisoseurantaloksi. Heikkilä kuuluu Juankosken ja lähikuntien maataloihin, joihin 1900-luvun ensivuosisikymmeninä rakennettu komeita,

jopa kartanotyyppisiä päärakennuksia. Monet näistä suunnitteli K.A. Honkavaara. Heikkilän tilan v. 1924 valmistunut päärakennuksen malli on harvinainen: katto-muotona päädyistään aumattu säterikatto.

Uudelta Muuruveden sillalta nähtynä tilakeskus talousrakennuksineen muodostaa komean maiseman peltöjen ja avoimien rantanäkymien kehystämänä.

Lossinvartijan mökki ja piharakennukset

Valintaperuste: R, M

Lossinvartijan mökki ja piharakennukset

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Ennen Muuruveden sillan valmistumista v. 1962 maantie Västinniemen kulki Heikkilän pihan kautta rantaan, josta edelleen kuljettiin lossikyydillä vanhainkodin rantaan. Rantaan johtaneen vanhan tien paikan osoittaa vielä peltomaisemassa kaunisti näkyvä koivukuja. Lossinhoitajaa varten valtio rakensi rantaan mökin ulkorakennuksineen arviolta 1920-luvulla.

Maatalous- ja puutarhaoppilaitos

Martti Pasanen v. 1929

Valintaperuste: R, H, M

Paikalla sijaitsi aiemmin Kauniskankaan tila joka ostettiin v. 1908 perustetun maamieskoulun käyttöön. Koulu toimi ensin matalassa hirsirakennuksessa ennen v. 1929 valmistunutta, kolmikerroksista, tiilirunkoista uusklassistista päärakennusta. Suorassa kulmassa päärakennuksen toisella sivulla sijaitsee alun perin kuusihuoneiseksi työväenasunnoksi v. 1928 rakennettu, ajalle tyypillinen rimalaudoitettu hirsirakennus avokuisteineen ja balusteripyväineen.

Vuodesta 1920 tilalla toimi myös kotitalouskoulu. Nykyisin tila toimii puutarhaoppilaitoksena.

Eri aikakausina rakennetut asialliset maatilarakennukset muodostavat yhdessä hoidettujen viljelymaisemien kanssa miellyttävän ja elinvoimaisen maisemakuvan.

Maatalous- ja puutarhaoppilaitos, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Entinen vanhainkoti

K.A. Honkavaara, suunnitelmat v. 1913 kunnalliskodiksi.

Valintaperuste: R, M

Muuruveden kunta perusti Putaansaaren kunnalliskodin v. 1913 ja rakensi samana vuonna kaksikerroksisen, 18 huoneen päärakennuksen, jonka piirsi paikkakunnalle monia rakennuksia suunnitellut rakennusmestari K.A. Honkavaara. Kohteesta on säilynyt alkuperäiset laveeratut piirustukset. Näissä kellertävällä sävyllä ja runsain listoituksin verhoiltu myöhäisjugendia edustava rakennus oli nimetty Muuruveden köyhäintaloksi.

Kunnalliskotiin rakennettiin omaa maataloustuotteiden käyttöä ja myyntiä varten tarpeelliset talousrakennukset, joista pihassa on säilynyt v. 1919 rakennettu tiilirunkoinen karjarakennus.

Putaansaaren uittokämpä

Valintaperuste: H, M

Putaansaaren eteläreunassa sijaitsee "Putaan kämpä" edustaa seudun historiaan liittyvää uittorakennusperinnettä.

1900-luvun alusta lähtien 1950-luvulle asti uitto oli seudulla merkittävä sivu- ja pääelinkeino. Karhovedellä oli laaja puun käsittelyalue, jossa kesäisin työskenteli eri yhtiöiden palveluksessa lähes kaksi sataa työmiestä. Puita tuotiin uittamalla tai hevosilla hyvinkin laajalta alueelta Karhonvedelle, josta ne edelleen uitettiin Kuopioon. Jokaisella uittoyhtiöllä oli alueella oma alueensa, jossa ne puiden lajittelun jälkeen hoiti niiden niputuksen, kuorinnan ja lastauksen.

Yhtiöt rakensivat kämppeä lähinnä työnjohtoa ja kiertäviä työntekijöitä varten joko paikallisten tai yhtiön omien kirvesmiesten avulla. Lähistölle rakennettiin sauna ja muut tarpeelliset rakennukset. Talvisin kämppeä saattoivat käyttää savottalaiset. Pohjakaavaltaan yksinkertaisessa kämpässä oli yleensä, kuten Putaan kämpässä, tupa työmiesten ruokailua ja yöpymistä varten ja rakennuksen toisessa päädyssä keittiö sekä johtajan huone.

Haja-asutusalueet

Västinniemen ympäristö

Valintaperuste: M

Kartanomaiset suurtilat viljelymaisemassa muodostavat poikkeuksellisen maiseman Pohjois-Savossa.

Maisemainventointi 2009

Västinniemen pienipiirteisessä maisemassa Akonveden ja Muuruveden rannoilla kallioiset niemet ja saaret vuorottelevat tasaisten rantapeltojen, rehevän metsäkasvillisuuden ja harjuympäristöjen kanssa. Melavesi, Muuruvesi ja Akonvesi ovat Nilsin reitin alaosan suuria järviä, jotka laskevat Kallavedeen. Järvenselät mutkittelevine rantaviivoineen ja saaristoineen antavat maisemalle sen ominaisuutensa.

Nilsin reitin vesistöt ovat tarjonneet ikivanhan kulkureitin Kallavedeltä pohjoiseen. Sen merkityksestä kertovat muinaisjäänne- ja vanha asutus ja höyrylaiva-ajan satamapaikat. Västinniemen seutu on vanhaa viljelyaluetta, jossa on Pohjois-Savon mittakaavassa poikkeuksellisen paljon vauraita, kartanomaisia suurtiloja. Tiloista vanhimmat ovat 1500-luvulta. 1900-luvun ensivuosisikymmeninä useille tiloille on rakennettu komeita, kartanotyyppisiä päärakennuksia. Monet näistä suunnitteli K.A. Honkavaara.

Maiseman kokoava tekijä ovat komeille paikoille - niemiin, saariin ja maiseman saarekkeille - rakennetut vanhat tilat ja niitä ympäröivät erilliset viljelyaukeat. Pelloilta aukeaa kauniita vaihtelevia näkymiä järvien selkäviesille. Maisemassa on vakiintuneen, pitkään viljelyssä olleen kulttuurimaiseman leima.

Eri aikakausina rakennetut maatarakennukset muodostavat yhdessä hoidettujen viljelymaisemien kanssa miellyttävän ja elinvoimaisen maisemakuvan.

Rajaukseen on otettu Muuruveden rantavyöhykkeen vanhojen suurtilojen maisemakokonaisuus. Viljelymaisemia yhdistää maantie ja/tai vesistö. Muuruveden taajama-alue on jätetty rajauksesta pois.

Taajamaan liittyy mm. Kustilan kartanomainen tila, joka jää kuitenkin eri puolelle taajamaa eikä hahmotu maisemallisesti samaan kokonaisuuteen.

Västinniemen ala-aste

Arkkitehti Toivo Salervo v. 1936

Valintaperuste: R

Västinniemen ensimmäinen kansakoulurakennus paloi v. 1927. Tämän jälkeen koulunkäyntiä jatkettiin Västinniemen nuorisoseurantalossa kunnes uusi koulurakennus valmistui.

Tyypipiirustuksilla toteutettu rakennus on aikakaudelle tyypillinen, klassishenkinen rimalaudoitettu korkeaharjainen koulutalo.

Tilakeskuksia Västinniemen ja Riistaveden välillä

Västinniemen ja Riistaveden välille sijoittuvia suurtiloja on esitetty valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuurihistorialliseksi kokonaisuudeksi (esitys Kuopion museo v. 1994). Juankosken alueella tiloja: Lautala, Kosken-Heikkilä, Narila, Kallinsaari.

Västinniemi, kuva: Mervi Koskinen

Västinniemi, kuva: Mervi Koskinen

Narila

1870-luku, laajennuksen v. 1927 suunnitellut mahdollisesti K.A. Honkavaara.

Valintaperuste: R, M

Vuonna 1721 perustettu tila ollut pitäjän suurimpia ja pihapiiri on kokonaisuutena pitäjän vanhimpia. Päärakennuksen vanhimmat osat ovat 1800-luvulta. Alun perin yksikerroksista, vanhimmilta osin luultavasti 1870-luvulla peräisin olevaa rakennusta on jatkettu suurella tuvalla ja korotettu v. 1927. Laajennuksen suunnittelijana on mahdollisesti ollut K.A. Honkavaara.

Päärakennusta vastapäätä on osin luonnonkivinen navettarakennus, jonka vanhimmat osat 1860-luvulta.

Lautala

K.A. Honkavaara v. 1917

Valintaperuste: R, M

Vuonna 1565 perustettu Lautalan maatila sijaitsee Västinniemen Jokiniemessä maisemallisesti komealla paikalla. Alkuperäisestä kantatilasta on lohkottu mm. Muuruveden kirkon tuntumassa oleva Kosken-Heikkilä. L-muotoon rakennettu taitekattoinen päärakennus on vuodelta 1917 ja harkko- ja luonnonkivinen navetta vuodelta 1871. Aiemmasta päärakennuksesta siirrettiin osa v. 1932 maito- ja meijerihuoneeksi, jonka jatkoksi rakennettiin kuusi huonetta käsittävä aitta. Höyrylaivaliikenteen aikana (1890-1950-luku) laiva kävi tilan niemessä olevalla laiturilla pari kertaa viikossa.

Puukkomäen koulu

Valintaperuste: R, M, (ei inventointia)

Pelonniemen koulu

Kunnan rakennusmestari K.A. Honkavaara v. 1921.

Valintaperuste: R, H, M

Nilsjä-Juankoski tien varressa sijaitsee tyypillinen korkeaukkoinen, puurakenteinen kansakoulu, joka on detaljeiltaan säilyttänyt hyvin rakennusaikansa klassiset piirteet kuten avokuistit ristikkokaiteineen, rimalaudoitetut julkisivut ja ikkunat tasajakoisine puitteineen. Sisätiloja on jonkin verran muutettu mm. rakentamalla saniteettitilat. Koulu lakkautettiin v. 1992, minkä jälkeen kyläyhdistys on huolehtinut rakennuksesta.

Viitaniemen ala-aste

Urakoinut Heikki Kettunen v. 1906-1908, siirretty nykyiselle paikalle v. 1936

Suunnittelijana mahdollisesti Eino Sorri.

Valintaperuste: R, M

Viitaniemen kylätien varrella sijaitseva aumakattoinen, yksikerroksinen koulu on siirretty nykyiselle paikalleen v. 1935 luultavasti Eino Sorrin suunnitelmien mukaan. Alkuperäisen koulurakennuksen oli urakoinut luultavasti Heikki Kettunen, joka oli myös mukana Säyneisen kansakoulun rakennusurakassa.

Puukkomäen koulu
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Pelonniemen koulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Rakennus on hirsirunkoinen ja vuorattu keltaisella vaakapaneloinnilla, aumatun katon pitkillä räystäillä on klassismin suosimat lunetti-ikkunat. Pihaan kuuluu 1930-luvulla rakennettu kauniisti talon tyyliin sopiva ulkorakennus. Koulu on lakkautettu v. 1992.

*Viitaniemen ala-aste
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy*

Vuotjärven Selkälänniemen kulttuuri- maisema

Valintaperuste: M

Pohjoisosaltaan aluerajaus ulottuu Nilsiäns puolelle. Maisema-alueetta halkova kylätie kulkee aluksi Nilsiästä alkavan harjun päällä, joka eteläpäässään työntyy pitkään Vuotjärven niemeen, maisemapiirteiden samalla loiventuessa. Tie tarjoaa vaihtelevia ja mielenkiintoisia näkymiä vastarantojen maisemiin, yli järveen laskevien peltojen. Paikoin tie kulkee hyvin kapeiden kannasten yli. Rakennuskanta muodostuu pääasiallisesti maatilarakentamisesta, joka on maakunnalle tyypillistä. Toimivilla maataloilla monen ikäiset tuotantorakennukset kertovat maatalouden nopeasta kehityksestä ja reippaasti uudistetut tai uudet asuinrakennukset rakennusmuotien seuraamisesta.

Vaikka vanhempaa rakennuskantaa alueella näyttää säilyneen suhteellisen vähän, on alue hieno esimerkki rakentamisen sijoittamisesta maisemakuvaan sitä harmonisesti jäsentäen. Alueen erityispiirteenä on alueen keskivaiheilla (perustettu 1930-luvulla) hautausmaa, jonka portti muistuttaa tyypiltään Muuruveden hautausmaan porttia.

Vuotjärven Selkälänniemi, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Pisa, kuva: Mervi Koskinen

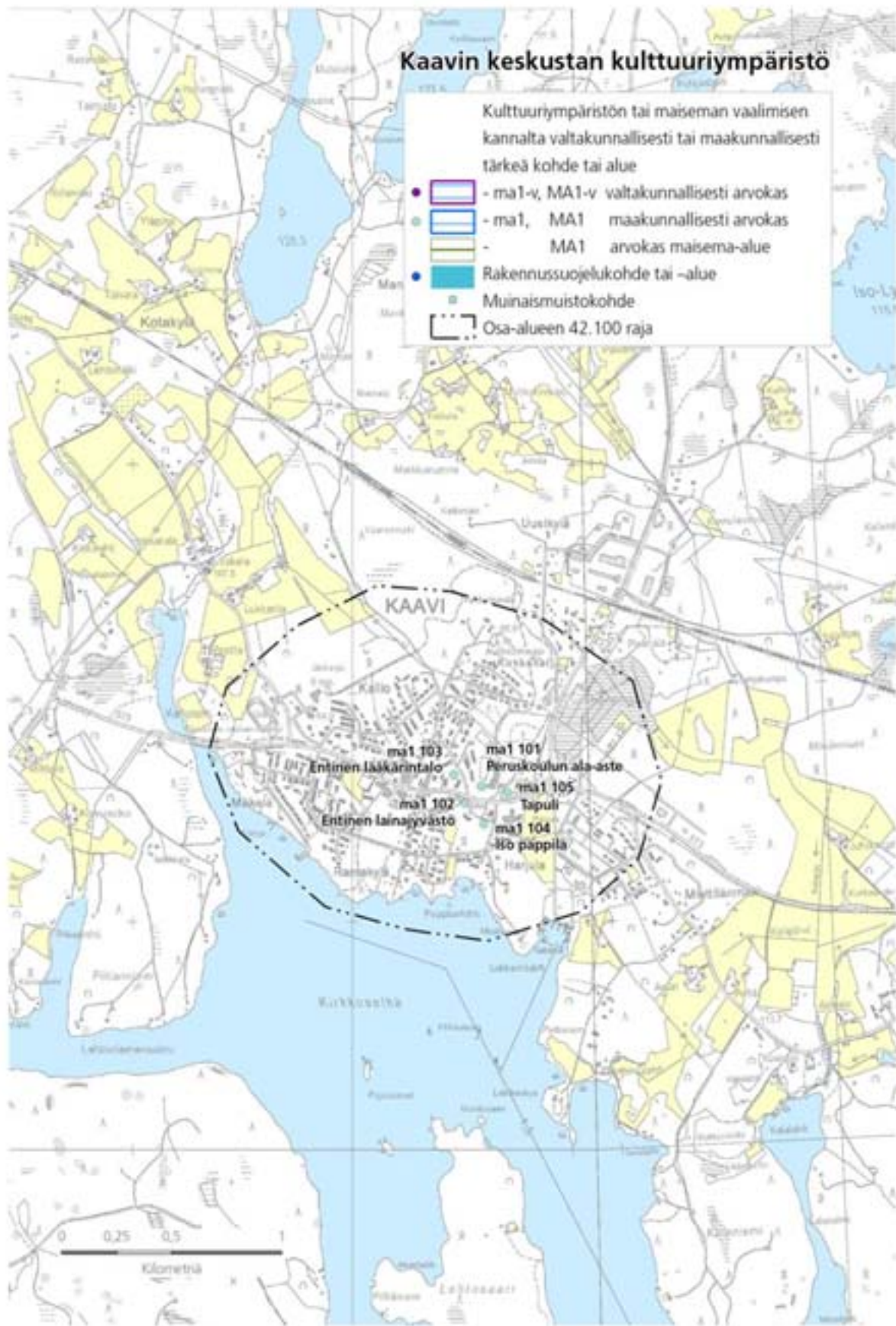
Kaavin kulttuuriympäristö

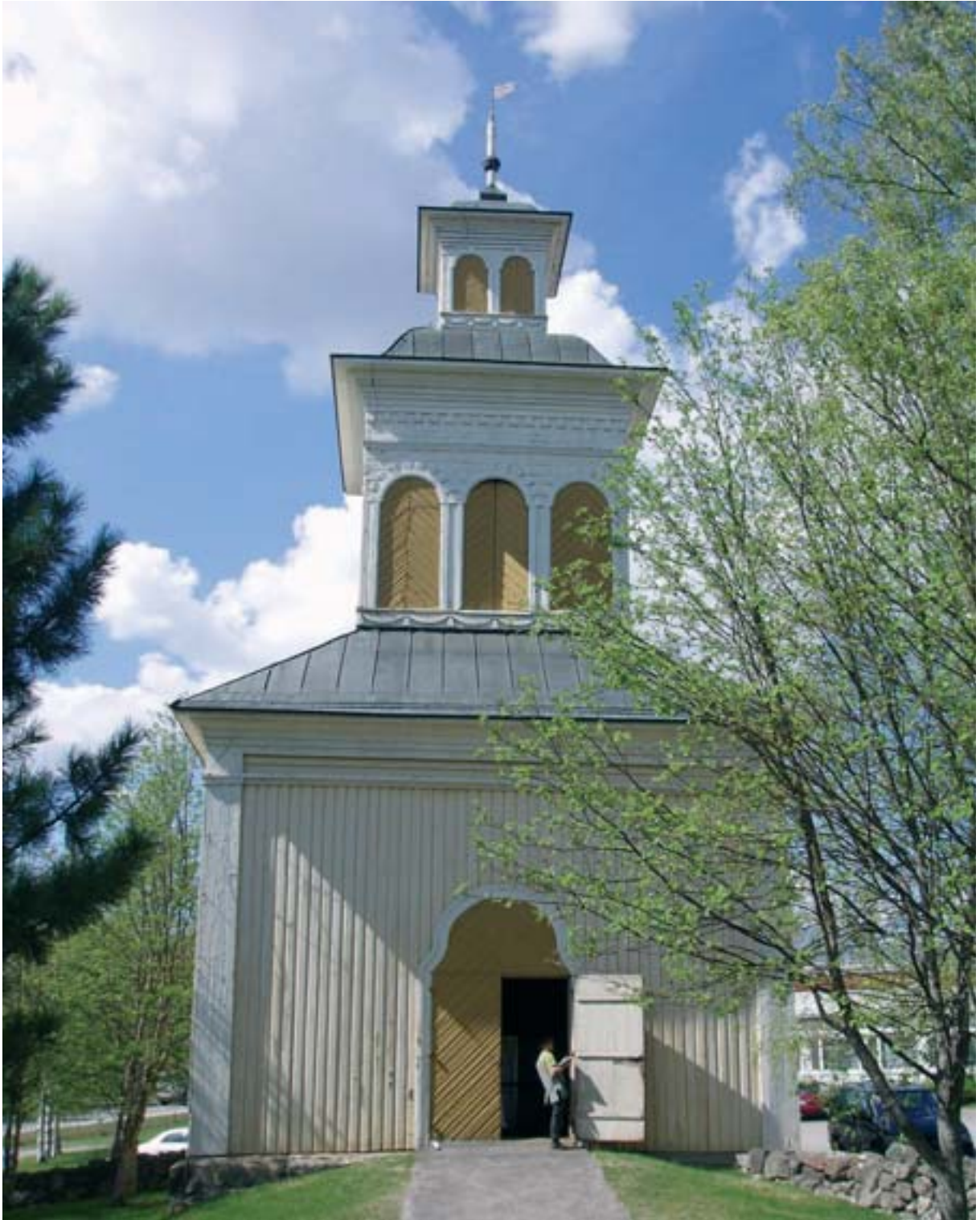

Kaavin keskustan kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta valtakunnallisesti tai maakunnallisesti tärkeä kohde tai alue

- - ma1-v, MA1-v valtakunnallisesti arvokas
- - ma1, MA1 maakunnallisesti arvokas
- - MA1 arvokas maisema-alue
- Rakennussuojelukohde tai -alue
- Muinaismuistokohde
- Osa-alueen 42.100 raja

Tapuli, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

4 KAAVI

Tapuli

V. 1772, tuuliviirissä vuosiluku 1778, siirretty nykyiselle paikalleen v. 1815

Valintaperuste: R, M

Kolminivelinen tapuli rakennettiin Kaavin ensimmäisen kirkon viereen nykyisen sankarihautausmaan alueelle, josta se on siirretty v. 1815 Kaavin toisen kirkon viereen. Ensimmäinen kirkko oli rakennettu v. 1671 Kaavin kappeliseurakunnalle. Kirkko paloi v. 1980 ja nykyinen valmistui v. 1983.

Alkuperäisellä paikallaan tapuli on nähtävästi ollut läpikuljettava, koska sisäpuolella on säilynyt toiset ulko-ovet, jotka on naulattu seinään kiinni ilman saranoita.

Ulkoerähuksena oleva vankka puoliponttilauditus lienee tehty 1830-luvun vaihteessa. Nykyinen vaalea väritys on 1980-luvulta, aiemmin julkisivut ovat olleet sävyiltään voimakkaammat.

Isopappila

V. 1830, suurimmat muutokset 1880-1890-luvulta, 1920-luvulta sekä vuodelta 1964 ja 1987

Valintaperuste: R, M

Vuonna 1830 rakennettu pappila on alun perin ollut tyypillinen empirevaikutteinen aumakattoinen rakennus voimakkaasti korostettuine räystäänalus- ja nurkkalistoineen sekä symmetrisine julkisivuineen. 1880-1890-luvulla rakennuksen huonejärjestystä muutettiin monin tavoin sekä rakennettiin keittiölle itäpäätyyn lapekatoinen kuisti, joka on myöhemmin v. 1987 korvattu avokuistilla. Tällöin ulkokuuraus uusittiin ja maalattiin harmaalla öljymaalilla. Myös pääjulkisivun avokuisti korvattiin luultavasti 1800-luvun lopulla nikkarityylisellä lasikuistilla.

Vuonna 1921 länsipäädyen isännänhuone muutettiin kansliaksi, joka sai 1940-luvulla oman sisäänkäyntinsä vilpolaan. Vuoden 1987 muutoksissa vilpola korvattiin avoterassilla, ulkokuuraus uusittiin lisälämmöneristämisen yhteydessä ja ikkunat ja ulko-ovia vaihdettiin. Viimeisimmässä korjauksessa v. 2007 pappilan ulkoseinät maalattiin 1800-luvun alkuvuosikymmenien oletettuun sävyyn.

Rakennuksen käyttö kirkkoherran pappilana päättyi v. 1964. Tämän jälkeen rakennuksessa toimi kirkkoherranvirasto vuoteen 1976 uuden virastorakennuksen valmistumiseen saakka, joka rakennettiin pappilan kivinavetan paikalle. Nykyisin rakennusta käytetään seurakuntatalona. Muusta pappilan vanhasta rakennuskannasta on jäljellä kellari ja aittarakennus.

Entinen lainajvästö, nykyinen museo

V. 1845

Valintaperuste: R, M

Pappilan viereen v. 1845 rakennettu viljamakasiini palvelee lukuisten muiden lainajvästöjen tavoin kotiseutumuseona (muutettu museoksi v. 1977 jälkeen). Rakennus muodostaa yhdessä pappilan ja tapulin sekä näihin liittyvien puistoalueiden kanssa Kaavin kirkonkylän vanhimman miljöökokonaisuuden, jolle lähistöllä sijaitsevat entinen lääkäritalo ja kansakoulu luovat ajallista kerroksellisuutta.

Entinen lääkäritalo, nykyinen Puistorinne

V. 1930, laajennettu 1950-luvulla

Valintaperuste: R, M

Kaavin keskusraitin kulttuurirakennuksiin kuuluva talo on rakennettu kunnanlääkärin asunto- ja vastaanottiloiksi. Rakennus edustaa tuolloin maalaiskunnissa vallinnutta tapaa rakentaa kunnanlääkäreille komeita virka-asuntoja. Hirsirunkoisen, korkeaharjaisen talon

alkuperäinen ilme oli kunnioitusta herättävän symmetrisen ja juhlava. Talon nykyinen asu, ikkunat, kuistirakenteet ja sisätilat ovat pääasiassa säilyneet 1950-luvulta, jonka jälkeen rakennuksen itäpäätyyn on rakennettu matalalappeinen lisäke. Vaikka rakennus on alun perin 1930-luvulta, ovat monet 1940- ja 1950-luvun detaljit, kuten vanerilevystä taivutettu porras ja lakatut vaneriovet säilyttämisen arvoisia.

Peruskoulun ala-aste

V. 1932

Valintaperuste: R, M

Peruskoulun ala-aste, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kirkonkylän historialliseen maisemakokonaisuuteen kuuluva entinen kansakoulu, nykyinen peruskoulun ala-aste oli Kaavin ensimmäinen julkinen kivistä rakennus. Klassistisen kaksikerroksisen koulurakennuksen suunnitelti rakennusmestari Martti Pasasen. Rakennus edustaa koulurakennuksen suunnittelussa 1920-1930-luvulla ylivoimaisesti suosituimpana tyylinä käytettyä klassismia. Julkisivut ovat 1930-luvulle tyypillisen niukasti detaljoidut.

Rakennus on peruskorjattu v. 1998, jolloin ikkunat ja ovet on vaihdettu sekä sisäänkäyntien eteen lisätty avokatokset.

Haja-asutusalueet

Entinen Luikonlahden koulu "Onnela"

Urakoi Heikki Kettunen v. 1904

Valintaperuste: R, M

Onnela on vanha Luikonlahden koulu, joka sijaitsee kylässä keskeisellä paikalla. Hyvin säilyneen koulun rakensi seudulla monia kouluja urakoinut, Säyneisiltä kotoisin ollut Heikki Kettunen. Yksikerroksiseen kouluun tuli kaksi luokkaa, opettajan kaksihuoneinen asunto, opettajan huone ja keittiö. Alun perin punaiseksi maalattu hirsirakennus vuorattiin v. 1926 vaaka- ja pystylaudoituksella ja maalattiin keltaiseksi.

Myöhemmin rakennus on maalattu vihertäväksi (v. 1939) ja siniharmaaksi (v. 1964). Nykyisin rakennuksella julkisivuissa on laudoituksen uusrenessanssille tyypillinen vaalea pääsävy kehystettynä tummemmalla maalatuin vuorilistoin. Kaavin Niemikylän Männikkölän entinen kansakoulu muistuttaa malliltaan hyvin paljon Onnelaa.

Hyvärilä

Valintaperuste: M

Valtakunnallisesti merkittävä perinnemaisema.

Niinivaarassa sijaitsevan Hyvärilän tilan metsälaidun, niittyalue ja kaskimetsä on luetteloitu valtakunnallisesti merkittävä perinnemaisemaksi (Heli Ilaskivi /Pohjois-Savon perinnemaisemat). Tilan mailla harjoitettiin kaskenpolttoa vielä 1960-luvulla, mitkä lienevät Suomen ehkä viimeisimmät kaskenpoltot.

Tilakeskus sijaitsee kiviaitojen kehystämien laitumien keskellä mäen laella. Päärakennus on 1800-luvulta, aitta 1840-luvulta ja navetta on rakennettu v. 1938.

Maarianvaaran seurantalo "Kisamäki"

V. 1930, peruskorjaus 1984-85

Valintaperuste: R, M

Maarianvaaran "Kisamäki" pystytettiin alun perin lainajvästön ja Nuorisoseuran yhteiseksi taloksi. Rakennuksen tontin lahjoitti Enso-Gutzeit Oy.

Lainajvästön toiminta lakkasi v. 1960, jolloin talo jäi nuorisoseuralle. Hirsipintainen ja luonnonkivisokkelille rakennettu talo on säilyttänyt alkuperäisen ilmeensä, mm. ovet ja ikkunat. Hämmöltään rakennus on Rasiinmäen Valoharjun tavoin hyvin yksinkertainen ja selkeä, vain kuistien katoksia on juhlistettu persoonallisella muotoilulla.

Juutilan valimo

V. 1930, peruskorjaus v. 1984-1985

Valintaperuste: R, H, M

Juutilan tilalla on harjoitettu vuodesta 1881 lähtien perinteistä vaskenvalantaa eli kuparipohjaisten metalliseosten, pronssin ja messingin valantaa. Juutilan valimo perustettiin aikana, jolloin kotiteollisuutena harjoitettu vaskenvalu eli parasta aikaansa. Valimon tuotevalikoimaksi muodostui ajalleen tyypillinen kokoelma kelloja, kulkusia ja tiukuja. Aktiivisen tuotekehittelyn tuloksena syntyi omaperäisiä ratkaisuja ja tunnistettavia tyylipiirteitä, joiden ansiosta Juutilan esineet voidaan erottaa omaksi ryhmäkseen. 1960-luvulla tuotantoon tulivat kirkonkellot, joista 1980-1990-luvuilla tuli valimon tärkein tuoteryhmä.

Juutilan tilan vanhan, alun perin savutuvaksi rakennetun asuinrakennuksen jatkoksi rakennettu valimo jäi tyhjilleen uusien työtilojen valmistuessa v. 1983. Vanha valimorakennus on myöhemmin siirretty pihapiiriin ulkopuolelle ja avattu valimomuseoksi v. 2004.

Juutilan valimo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Melttusvirran taistelupaikka

Valintaperuste: H

Suomen sodan aikainen taistelupaikka, jolle on pystytetty muistokivi ja opastaulu (Melttuksen taistelu käytiin vuoden 1808 syksyllä). Paikka sijaitsee Kaavilta Outo-kumpuun päin johtavan tien varrella Retusen kylällä.

Telkkämäen kaskialue

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009. Alue (90 ha) on v. 1989 rauhoitettu asetuksella luonnonsuojelualueeksi.

Vehkalahden kylän Telkkämäki, valtakunnallinen kaskimuseo, edustaa pohjoissavolaista maaseudun kulttuurimaisemaa. Jo ennen v. 1749 alkanutta isojakoa Telkkämäellä on ollut torppa peltoineen. Virallisesti Telkkämäen palsta lohkottiin Mustolanmäestä 1870-luvulla, jolloin torppaan asettui asumaan Mustolanmäen isännän poika Matti Mustonen.

Tilalla on harjoitettu kaskeamista 1940-luvulle asti. Tilan rakennukset, pihat ja pellot on kunnostettu 1990-luvulta alkaen metsähallituksen ylläpitämäksi museoalueeksi. Nykyinen päärakennus on peräisin 1800-luvun loppupuolelta. Talo on kunnostettu 1900-luvun alkupuolen asuun.

Päärakennuksen lisäksi pihapiirissä on navetta, riihi, aitat ja savusauna. Kauniisti harmaantuneiden rakennusten lisäksi pihapiiriin kuuluvat siellä kesäisin laiduntavat alkuperäisrotuiset lampaat, lehmät, kanat ja hevoset. Laiduntamisen ja niittämisen ansiosta Telkkämäen pihaluheet säilyvät kauniina ketoina.

Telkkämäen museopihasta vajaan kilometrin päässä kylätien varrella sijaitsee Rietulan pihapiiri, jonka asuinrakennus ja navetta ovat 1920-luvulta, sauna ja aitta 1930-luvulta.

Rasinmäen kulttuurimaisema

Valintaperuste: R, H, M

Telkkämäen vieressä sijaitseva Rasinmäen alue on vanhaa kaskikulttuurin aluetta, joka kaskeamisen päättymisen jälkeen on muuttunut Telkkämäen alueen tavoin maisemakuvaltaan sulkeutuneeksi ja metsävaltaiseksi.

Yksittäisinä kohteina tulevat esille Mustolanmäki ja Valoharju.

Telkkämäen kaskialue, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Valoharju, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Mustolanmäen pihapiiri

Valintaperuste: R, M

Rasinmäen kylällä sijaitsee Mustolanmäen vanha maatilapihapiiri, jonka paritupatyyppinen päärakennus ja aittarivi ovat 1800-luvun jälkipuolelta ja eläinsuojat 1930-luvulta. Pihatien tuntumassa sijaitsevat kärryliiteri, riihi ja paikallista rakennusperinnettä edustava kiviseinäinen paja. Samalla rakennustekniikalla on rakennettu talon saunan eteishuoneena palveleva kota, jollainen on myös Telkkämäen torpan saunan yhteydessä. Kotien seinät ovat paikallista liuskekiveä, mitä on käytetty myös Mustolanmäen tuvan uunin muuraamiseen.

Valoharju

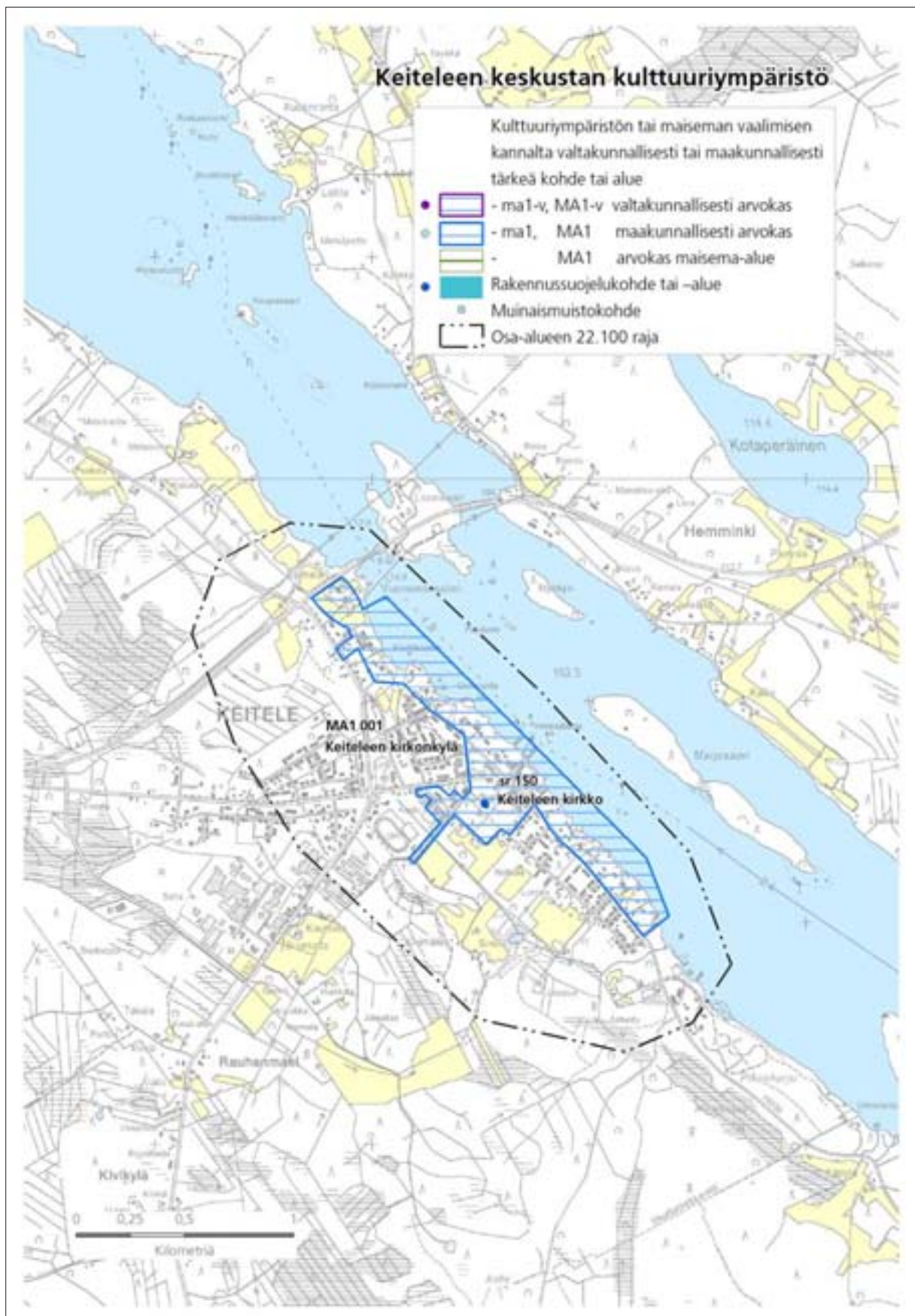
V. 1929-1931

Valintaperuste: R, M

Keskellä Rasinmäen kylää sijaitsee v. 1931 valmistunut vanha maalaisliiton talo, jota on kunnostettu v. 1987. Myöhemmin talon sisäänkäynnin edestä on purettu avokuisti. Talo on pohjaltaan selkeä suorakaiteen muotoinen satulakattainen hirsipintainen ja tyyppillisesti varsin niukasti koristeltu yhdistyksen talo.

Keiteleen kulttuuriympäristö

Kirkko, kuva: Jussi Jäppinen

5 KEITELE

Keiteleen kirkonkylä

Valintaperuste: R, H, M

”Vuonamonsalmen lounaisrannalla sijaitseva kirkonkylä on rantanäkymiensä osalta säilyttänyt perinteisen mittakaavansa. Rantavyöhykkeelle on ominaista rehevä puusto. Puukirkon ohella kyläkuvalle ovat tärkeitä vanha satamaranta, meijeri, koulukeskus sekä pappila” (lainaus RKY 1993 Rakennettu kulttuuriympäristö).

Kirkko

Arkkitehti Wolmar Westling v. 1876

Valintaperuste: R, M,

Keitele erosi Pielaveden seurakunnasta itsenäiseksi seurakunnaksi v. 1871, mistä seurasi pian kirkon rakentaminen keskelle perustettua pitäjää Äimetyrkankaalle. Tyypiltään uusgotiikkaa edustavan, päätytornillisen ja kahdella poikkilaivalla varustetun pitkä/ristikirkon suunnitteli Yleisten rakennusten ylihallituksen arkkitehti Wolmar Westling. Työnjohtajaksi valittiin tunnettu haapajärveläinen kirkonrakentaja Mikko Karjalahti, joka oli aiemmin rakentanut Savon alueella Vesannon (v. 1857) ja Tuusniemen (v. 1869) kirkot.

Heti Keiteleen kirkon valmistuttua Karjalahti siirtyi Pielaveden kirkon rakennusmestariksi.

Kirkon rakennustarvikkeet koottiin seurakuntalaisilta ja rakennusosia työstettiin myös pitäjän taloissa: Vuonamon Raatikkalassa sahattiin kirkon ovet, lattiapalkit ja ikkunalaudat. Vuonamon Aholassa väännettiin mm. vitsaksia hirsien ja kivijalan nostamista varten.

Alun perin pärekattoinen ja hirsipintainen kirkko vuorattiin ja maalattiin v. 1889 sekä katettiin huovalla ja myöhemmin pellillä. Vuonna 1928 kirkkoon asennettiin lämmitys kaminoilla ja v. 1948 sähkövalaistus. Ensimmäisessä varsinaisessa peruskorjauksessa (suunnittelija arkkitehti Toivo Anttila) v. 1938 välikatto ja sivusiipien ulko-ovet uusittiin. Vuoden 1966 korjauksessa (suunnittelija arkkitehti Veikko Larkas) uusittiin penkit ja saarnatuolin paikkaa muutettiin. Vuonna 1987 lämpökeskus uusittiin rakennusmestari Niilo Saastamoinen suunnitelmin.

Kirkkoa ympäröi puisto, jossa on vanha hautausmaa ja sankarihautausmaa. Uusi hautausmaa on kirkolta lounaaseen puolen kilometrin päässä, jossa on myös ruumishuone.

Hautausmaan parihuone (ei inventointitietoja).

Pappila

1890 (valm. v. 1876)

Valintaperuste: R, M

Seurakunta osti kirkon tuntumasta Keitele-nimisen maatilankirkkoherran puustellin paikaksi. Myös kirkko oli rakennettu tältä tilalta hankitulle maalle. Ensimmäiset vuodet maatilankirkon vanha päärakennus palveli pappilana kunnes se v. 1890 korvattiin uudella asuinrakennuksella. Tämän viereen rakennettiin v. 1966 uusi pappila, jolloin edelliseen saneerattiin seitsemän vuokrahuoneisto. 1970-luvulla ikkunat vaihdettiin tuon ajan tyylin mukaisiksi. Ikkunat on myöhemmin v. 1993 muutettu lähemmäs alkuperäistä mallia. Vanhoista pappilan aikaisista rakennuksista on päärakennuksen lisäksi säilynyt väentupa eli renkitupa, joka kunnan omistuksessa on toiminut mm. päiväkotina.

Pihapiiristä on purettu 1890-luvun vaihteessa rakennettu tuparakennus, jossa oli mm. Keiteleen ensimmäinen kuntahuone. Pappilan kivinavetta purettiin v. 1968 rakennetun kerrostalon tieltä. Vuonna 1991 vanha pappila siirtyi Keiteleen kunnan omistukseen, mutta on tällä hetkellä homevaurioiden takia tyhjillään.

Meijeri

Konsulentti Snellman ja O. Salonen, valmistui v. 1910.

Valintaperusteet: R, M

Keiteleen meijeriosuuskunta päätti v. 1908 rakentaa uudet ajanmukaiset tilat meijerille aiemman rakennuksen tilalle, joka oli korjattu meijeriksi vanhasta rakennuksesta.

Keitelerauta, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Meijeri, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Suunnitelmat uuteen meijeriin ja myllyn käsittävään rakennukseen saatiin Kuopion maanviljelysseuran konsulteilta. Pohjakaavion laati Snellman ja rakennusmestari O. Salonen. Jugendvaikutteisen rakennuksen ensimmäinen kerros on lohkokivestä, jonka päälle seinät on muurattu punatiilestä elävöitettyinä vaalealla rappauksella. Rannanpuolelle rakennettiin myöhemmin julkisivultaan rapattu asunto-osa, joka viimeisimmässä korjauksessa kokonaisuudessaan purettiin.

Vuonna 1937 rakennus sähköistettiin ja v. 1950 mylly peruskorjattiin. Koska tilat olivat kuitenkin riittämättömät, yhdistettiin Keiteleen yhtiömeijeri v. 1957 Säviällä sijaitsevaan Pielaveden seudun osuusmeijeriin. Meijeri ja myllytoiminta lakkasivat Keiteleen rakennuksessa v. 1970. Kunnan omistuksessa rakennus on peruskorjattu esimerkillisesti uuteen käyttöön kunnan päivätyökseksi.

Keiteleranta

Vanhin osa 1936

Valintaperuste: R, M

Nykyinen hotelliravintola Keitelerannan kiinteistö on alun perin ollut Keiteleen osuuskaupan myymälä- ja asuinhuoneistorakennus, joka selittää rakennuksen osuuskaupafunkikseen viittaavan ilmeen.

Vanhin osa on rakennettu v. 1936 ja v. 1938-1939 rakennettiin järven puolelle erillinen yksikerroksinen kahvilaosa, jonka kellari muutettiin leipomotiloiksi. Vuonna 1955 rakennukset liitettiin yhteen ja kahvilaosaa korotettiin kerroksella.

Kauppa lopetti toiminnan kiinteistössä v. 1982, jonka jälkeen kiinteistö muutettiin hotelli- ja ravintolakiinteistöksi. Tällöin Pikontien puoleiseen pätyyn rakennettiin lisäsiipi. Rakennuksen edestä noustiin ennen kirkkopolkua myöten kirkonmäelle rannasta, jossa on nyt vierasvenesatama.

Koulukeskus

Valintaperuste: R, M

Koulukeskuksen rakennusryhmään kuuluu v. 1955 Maaseudun keskusrakennustoimiston suunnitelmien mukaan valmistuneet keskuskansakoulurakennus ja opettajien asuntola. Rakennusten perustukset on tehty säästöbetonista, seinät tiilestä ja julkisivut rapattu pesu-betonilla. Rakennukset on peruskorjattu vuosina 1995-1996, jolloin rakennusten ikkunat vaihdettiin ja opettaja-asuntoihin tehtiin omat saunatilat.

Salmela

1800-luku

Valintaperuste: R, M

Kirkonkylän alkuperäistä rakennuskantaa edustava Salmela on rakennettu vanhojen maatalojen tapaan vaihteittain. Ensimmäisessä vaiheessa luoteispäädyn tupaja porstua, seuraavassa vaiheessa v. 1878 kaakkoispääty ja v. 1915 luoteispäätyä on jatkettu kamarilla ja salilla. Kuistit on rakennettu myöhemmin. Rakennus vuorattiin ensimmäisen kerran 1930-luvulla.

Pihan aitat ovat 1800-luvulta, mutta niiden tarkkaa ikää ei tunneta. Asuinrakennusta vastapäätä oleva navetta on 1900-luvulta. Salmelan talossa on pidetty Keiteleen kunnan ja seurakunnan itsenäistymiseen liittyviä kokouksia 1870-luvulla.

Lintuharju

1910-luku

Valintaperuste: R, M

Salmelan naapurissa oleva Lintuharju on luotsi Kauppi-sen v. 1910 rakentama pihapiiri, johon kuuluu kaksihuoneinen aitta ja asuinrakennus. Eteisen, keittiön ja kaksi kamaria käsittävän asuinrakennuksen hirret siirrettiin Pahkamäki-nimisen tilan tallirakennuksesta ja pihatu-vasta, joka oli rakennettu v. 1856. Rakennuksen alkupe-räinen asu on säilynyt lähes muuttumattomana.

Pahkamäen koulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vaatehalli

Maalari Juho Laine 1950

Valintaperuste: R, M

Vaatehallin ovi, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vuonna 1950 valmistunut liike- ja asuinhuoneistoja kääntävä rakennus on paikallisen maalarin suunnittelema sekä rakentama, johon hänen kerrotaan saaneen vaikutteita Amerikan matkaltaan. Yläkerran kattoon tehtiin mm. kattoikkuna. Talo on lautarunkoinen ja ulkoseiniltään vaaleaksi rapattu. Alakerran liikehuoneistoissa ovat olleet puhelinkeskus, postikonttori, parturi ja viimeksi vuodesta 1965 vaate- ja kenkäkauppa.

Rakennuksen erityispiirteinä ovat harvinaiset 1950-luvun kauppaliikkeiden ulko-ovet vapaamuotoisine (kengänpohjan malli) ikkunalasituksineen.

Haja-asutusalueet

Pahkamäen koulu

Valintaperuste: R, M

Rakennus oli alun perin Roinila-nimisen maatilan vanha päärakennus 1800-luvun lopulta, joka v. 1920 ostettiin koulukäyttöön. Kouluun tehtiin perusteellinen sisäremontti v. 1936 rakennusmestari Eino Sorrin suunnitelmien mukaan. Koulu lakkautettiin v. 1971, jonka jälkeen rakennus on ollut mm. kylätoimikunnan käytössä.

Osin kaksikerroksinen rakennus edustaa poikkeuksellista maatalosta kouluksi muutettua koulutyyppiä.

Aholan talomuseo

Valintaperuste: R, M

Keiteleen kunta osti osan Aholan tilan rakennuksista v. 1978 kotiseutumuseoksi.

Varsinaiseen museokokonaisuuteen kuuluvat kolmessa vaiheessa rakennettu asuinrakennus, riihi ja alueelle siirretty aittarakennus. Asuinrakennuksen aiemmin savutupa ollut suuri tupa on rakennettu 1820-1830-luvulla, pieni tupa ja kamarit v. 1855-1856. Nuorimmassa osassa rakennuksen keskellä, lautavuoratussa laajennuksessa on aiemmin ollut kaksi maitokamaria.

Tulotien varrella sijaitseva suurikokoinen riihi on arvioitu rakennetun 1800-luvun alkupuolella. Vieressä oleva vilja-aitta on siirretty paikalle aiemman kotiseutumuseon (Suonlaita) pihalta.

Pihaan on rakennettu ennen talon muuttamista museoksi myös karjarakennus (1950-luvun tyyppi) sekä muita maatalousrakennuksia. Museota ympäröivät avoimet hakamaat, joita käytetään edelleen laitumina.

Talo sijaitsee yhdellä Vuonamon kylän vanhimmista asuinpaikoista.

Seppälä

Päärakennus 1800-luku

Valintaperuste: R, M

Keiteleen kirkonkylään kulkevan, komean kuusiaidan kehystämän, vanhan kylätien varrella sijaitseva Seppälän kantatila esiintyy maakirjoissa jo 1600-luvulla. Myöhemmin tila on toiminut myös kestikievarina. Sen vanha päärakennus on poikkeuksellisen suuri, kooltaan 30x10 metriä ja rakennettu v. 1924. Rakennuksen pihajulkisivulla on pitkä avoveranta, josta kuljetaan erikseen tupaja vieraspuolelle. Taitekattoinen rakennus muistuttaa hyvin paljon Vuonamojärven länsirannalla sijaitsevan Lehdon tilan v. 1924 valmistunutta päärakennusta.

Talouskeskukseen kuuluu uudempi yksikerroksinen asuinrakennus, aittarivi 1850-luvulta, sementtitiilinen karjarakennus vuodelta 1929 sekä muita 1900-luvun talousrakennuksia.

Pasala

Päärakennus v. 1903.

Valintaperuste: R, M

Pasalan kantatilan väljästi rakennettu vanha maatila-pihapiiri on merkittävä osa Tossavanlahden kulttuuri-alueen. Tilan päärakennus on rakennettu v. 1903 entisen rakennuksen tuhouduttua tulipalossa samana vuonna talon kengitystöiden yhteydessä. Uuteen päärakennukseen tuli tupapuoli ja vieraspuoli saleineen ja nurkkakamareineen.

Kuistiksi rakennettiin suuremmissa maataloissa näihin aikoihin yleistynyt kaksi sisäänkäyntiä käsittävä pitkänomainen malli, jossa ulko-ovien väliin oli rakennettu lasitettu kuistiosa. Rakennus peruskorjattiin 1970-luvulla ja vuorattiin vasta 1980-luvulla.

Pihapiiriin kuuluu vuonna 1867 rakennettu yksihuoneinen vilja-aitta, jossa poikkeuksellista on sen säilynyt jalasrakenne. Pohjois-Savossa aitan hirsiseinät salvottiin tyypillisimmin nurkkakiville ilman erityisiä, hirsikehän alle asetettuja puurakenteita. Maisemassa merkittävä on myös pihasta sivummalla sijaitseva 1800-luvulla rakennettu riihirakennus lato-osineen.

Pekkala

Valintaperuste: R, H, M

Pekkala, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Pekkalan kantatila on ollut Saastamoisen suvulla vuodesta 1935. Nykyisen päärakennuksen suunnitteli ja rakensi v. 1890 silloinen isäntä Abel Saastamoisen. Talon hirret ostettiin metsäyhtiöltä, jonka tukkilautta oli juutunut liian vähäisen veden takia jokuomaan. Talon pihasivulle rakennettiin pitkä, ajanmukainen lasitettu kuisti kaksine sisäänkäynteineen, talon alle tuli kellari, johon kulku järjestettiin ulkokautta.

Asuinrakennusta vastapäätä on v. 1900 rakennettu 100 lehmäparren porakivinavetta, jonka suunnitelmat osallistivat 1900-luvun vaihteessa kivinavettojen suunnittelukilpailuun. Navetan pihanpuoleisen sivun kivimuurin särmät ovat poikkeuksellisen tarkasti muotoiltu, mistä johtuen saumarako on hyvin pieni eikä tiivistelaastia ole näkyvissä. Navetan takajulkisivu on sen sijaan koottu yleisemmän tavan mukaan työstetyistä porakivistä saumalaastia käyttäen. Navetan alkuperäinen taitekatto muutettiin 1930-luvulla satulakatoksi. Sisätiloja on tuotantotekniikoiden kehittymisen myötä useamman kerran muutettu, mm. alkuperäiset navetan poikkisuuntaiset syöttöparret on käännetty pituussuuntaan.

Tilakeskukseen kuuluu useampia aittarakennuksia, joista mm. navetan ja asuinrakennuksen välissä on kuusi huonetta käsittävä luhtiaitta, joista yksi aittahuone on yläsavolaiseen tapaan ollut tallina. Kauempana niityllä sijaitsevat jäänteet harvinaisista tervan- ja viinankeittoon käytetyistä kotarakennuksista. Pekkala on aikoinaan kuulunut verotaloihin, joilla on ollut oikeus ja myös velvollisuus polttaa viinaa ennen vuoden 1866 kotipolttokieltoa. Pekkalan kantatilan maatilapihapiiriin saavutaan komeaa seudun suurille taloille ominaista lehtikuusikujannetta pitkin.

Pasala, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Rytkölänmäki

Valintaperuste: (R, M)

Tila on lohkottu läheisestä Mustinmäen tilasta. 1800-luvulle ja 1900-luvun alkuun ajoittuvat, hyvin hoidetut hirsipintaiset rakennukset muodostavat viehättävän väljästi rakennetun kokonaisuuden, jossa 1870-luvulla rakennettu päärakennus jakaa pihan kahteen osaan, etu- ja takapihaan. Tästä johtuen rakennuksessa on kummallakin sivulla sisäänkäynnit, joista etupihalle päin on rakennettu puuleikkauksin koristeltu vieraskuisti. Rakennuksessa aiemmin ollut savutupaosa on myöhemmin purettu pois.

Takapihaa rajaa aumakattoinen v. 1935 rakennettu entinen karjarakennus sekä kaksi yksittäisaittaa, joista toisen oveen on veistetty vinoruutu- eli ns. rombikuviointi.

Etupihaa rajaa yläsavolainen tallin ja aittarakennuksen yhdistelmä rakennus 1800-luvun loppupuolelta. Tulotien tuntumassa on suurempi eloiitta, ja kauimpana piha-alueella vanha, navettana ja latona käytetty hirsirakennus.

Viinikkalan koulu

Valintaperuste: R, M

Jugendvaikutteinen, tyhjillään, ei tehty inventointia, yksityisomistuksessa.

Vuonamolahden rannalla, piilossa metsittyneen pellon takana sijaitseva Viinikkalan vanha koulu on julkisivuiltaan poikkeuksellisen hyvin alkuperäisenä säilynyt jugendtyylinen koulurakennus. Mm. persoonalliset räystäslautaleikkaukset ja ullakon pyöröikkunat ovat jäljellä.

Myöhemminhän koulurakennuksista usein karsittiin aiempien tyylikausien aiheita.

Hamulan kyläraitti, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Hamula, Niiniveden Tukiaisselkä , kuva: Mervi Koskinen

Hamulan kylä

Valintaperuste: R, M, raittikylä

Maisemainventointi 2009

Hamulan niemellä sijaitseva, kylätien varrelle syntynyt vanhojen tilojen muodostama kyläkokonaisuus on poikkeuksellinen seudun kangasmetsävaltaisessa maisemassa. Kaakkoluoteissuuntainen kylätie kulkee niemen harjanteella kapean peltoalueen ympäröimänä, jossa tilakeskukset sijaitsevat jonkin matkan päässä toisistaan. Tien linjausta on muutettu viimevuosikymmeninä, aiemmin se kulki mm. Vesterilän ja Räsälän pihapiirien läpi.

Hamulanlahti on pieni suojaisa lahti Rautalammin reitin suurimpiin järviin kuuluvan Nilakan eteläosassa, Tukiaisselän pohjukassa. Tukiaisselkää erottaa Nilakan selkävesistä Hamulanniemenistä alkava tiheä saarten linja. Rautalammin reitti on ollut tärkeä liikkumisen väylä, jonka kautta seudulta on ollut yhteys Keski-Suomeen ja Hämeeseen. Pysyvä maanviljelyyn perustuva asutus levisi vesireittiä pitkin rantojen vanhoille eräsjöille 1500-luvulla.

Maisema on pienipiirteistä, juovaista drumliinimaastoa, jonka luode-kaakkosuuntautuneisuus on erittäin selvä. Kapeat, pitkänmuotoiset drumliiniselänteet vuorottelevat pienten suojuottien kanssa. Maisemarakenteen juovaisuus näkyy myös maisemakuvassa: pellot ovat muodoltaan kapeita luode-kaakkosuuntaisia suikaleita maaperän painanteiden mukaan.

Hamulanniemellä sijaitseva, vanhojen tilojen muodostama tiivis kyläkokonaisuus on poikkeuksellinen seudun metsävaltaisessa maisemassa. Kaakko-luoteissuuntainen kylätie kulkee Hamulanniemen harjanteella kapean peltoalueen ympäröimänä. Tilakeskukset sijaitsevat jonkin matkan päässä toisistaan.

lältään kylänraitin rakennuskanta on melko samankäistä, rakennettu 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Asutusta on myös Hamulanlahden luoteisrantaa rajaavan Kansanmäen korkeimmilla paikoilla Hamulanlahden rannan tuntumassa. Hamulanlahden pohjukan kosteikoille raivatut niityt ovat nykyisin peltona.

Hamulan kylänraitti kapeine peltoaukeineen muodostaa yhtenäisen maisemakokonaisuuden. Kylänraitilta aukeaa näkymiä Hamulanlahdelle ja vastarannalle Kansanmäelle. Niiniveden Tukiaisselkä on aiemmin luultavasti näkynyt kylälle, mutta nyt rantavyöhykkeen metsä peittää näkymät.

Alueen maisemassa merkittävät pihapiirit luoteesta kaakkoon ovat Hannula, Pohjoisaho, Malila, Vesterilä ja Räsälä.

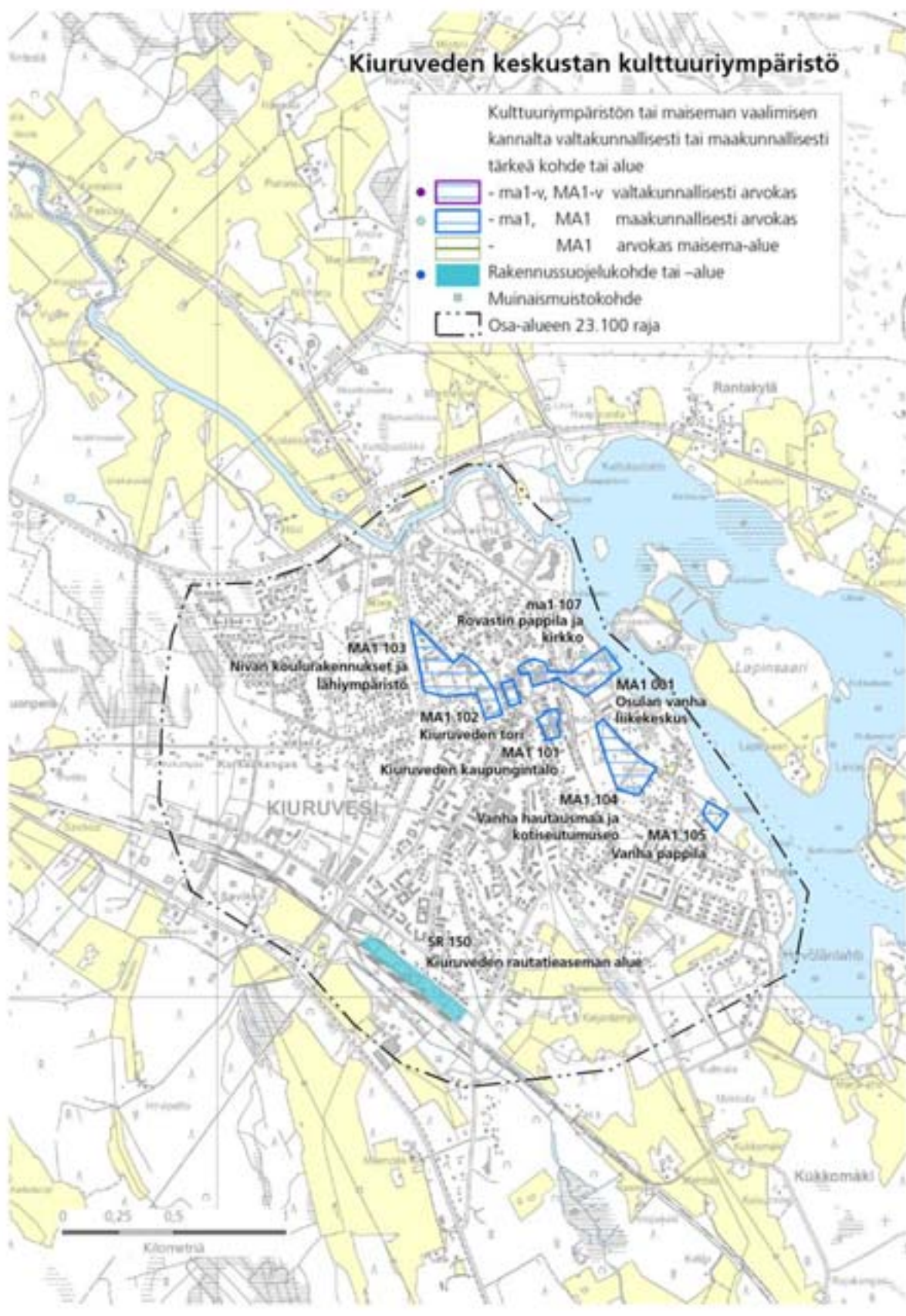
Rajaus sisältää Hamulan kyläkokonaisuuden: kylänraitin Hamulanniemellä, Kansanmäen ja Koutajoen laakson Kansanmäen luoteispuolella.

Pihoilta puolisen kilometrin päässä sijaitseva järvenselkä Niiniveden Tukiaisselkä on aiemmin luultavasti näkynyt kylälle, nyt rantavyöhykkeen metsä peittää näkymät.

Kiuruveden keskustan kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta valtakunnallisesti tai maakunnallisesti tärkeä kohde tai alue

- - ma1-v, MA1-v valtakunnallisesti arvokas
- - ma1, MA1 maakunnallisesti arvokas
- - MA1 arvokas maisema-alue
- Rakennussuojelukohde tai -alue
- Muinaismuistokohde
- Osa-alueen 23.100 raja

6 KIURUVESI

Asema-alue

Tyypipiirustukset Carl Ungern, Gunnar Aspelin ja Ivar Pladhan

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009, kuuluu valtakunnallisen menettelytapasopimuksen rautatieasemiin.

Savon ja Pohjanmaan yhdistävä poikittaisrata vihittiin käyttöön v. 1926. Rakentaminen oli alkanut lisäalasta ja eteni Ylivieskaan Kiuruveden kautta, jonne väliaikainen liikennöinti aloitettiin v. 1923. Lähes koko alueen rakennukset on rakennettu vuosina 1923-1924 ja ne edustavat aikakauden uusklassismia. Kiuruveden asemarakennus on komea mansardikattoinen, osin kaksikerroksinen 1920-luvun rautatierakennus.

Asemarakennuksen lähellä on kaivo koristeellisine kansirakennuksineen. V-luokan kaksikerroksiseen asemarakennukseen tuli neljä virkahuonetta, odotussali ja virkailijoille kuusi asuinhuonetta. Aseman lähetyville tuli varastomakasiini, vaihdekopit, huoltorakennus ja rata-autotalli. Alueen koillispuolella on säilynyt punatiilipintainen vesitorni. Aseman kaakkoispuolelle rakennettiin kaksi asuinrakennusta talousrakennuksineen.

Aseman sijainti, alun perin keskustan ulkopuolella, ohjasi taajaman kasvua asemansuuntaan. Keskustasta tällöin asemalle rakennettu Asematie on edelleen yksi taajaman pääkaduista, vaikka aseman matkustajaliikennettä palveleva käyttö on 2000-luvulla päättynyt.

Kiuruveden asema, kuva: Arkkitehtitsto Hannu Puurunen Oy

Osulan vanha liikekeskus

Valintaperuste: R, H, M

Osulan vanhassa liikekeskuksessa on säilynyt rakennushistoriallisesti mielenkiintoisia liikerakennuksia sekä maaseututaajamille tyypillistä sotien välistä rakennuskantaa. Kirkonkylän keskusta alkoi muodostua 1800-luvun lopulla risteysalueelle maakaupan vapauduttua. Risteysalue noudattelee arkkitehti Otto I. Meurmanin laatimaa Kiuruveden taajaväkisen yhdyskunnan asemakaavaa vuodelta 1926.

Vanha säästöpankki

Rakennusmestari Pekka Lind v. 1916

Valintaperuste: R, H, M

Osulan vanha liikekeskus, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Alueen vanhin rakennus on v. 1916 valmistunut vanha *Vanha säästöpankki*, kuva: *Kiuruveden kaupunki*

Säästöpankki, jonka suunnitteli paikkakunnalla vaikuttanut rakennusmestari Pekka Lind (suunnitteli mm. Ryönän ja Honkarannan koulut sekä Linnilän tilan laajennuksen). Rakennus on ulkopinnaltaan rapattu, mutta runkona on harvinainen pystyhirsirunko.

Vuonna 1923 rakennus sai koulurakennuksiin erikoistuneen arkkitehti Toivo Salervon suunnitteleman tiilirunkoisen, yhteiskoulun käyttöön tarkoitetun laajennuksen. Säästöpankki muutti rakennuksesta v. 1962 uuden liike-talon valmistuttua torin laidalle ja koulutoiminta lakkasi rakennuksessa v. 1986. Kunta osti rakennuksen Säästöpankilta v. 1989, minkä jälkeen tiloja ovat käyttäneet eri järjestöt ja kansalaisopisto.

Osula

N. Pulkka/KK:n rakennusosasto v. 1916, laajennus Paavo Lehtonen v. 1963

Valintaperuste: R, H, M

Vuonna 1907 perustetun Työväen Osuiskaupan myymälä toimi aluksi työväentalolla. Vuonna 1938 rakennettiin uusi funktionalismia edustava toimitalo, jonka oli suunnitellut osuiskaupan rakennusosastolla N. Pulkka. Kaksikerroksisen rakennuksen ensimmäiseen kerrokseen tuli myymälätilat ja toiseen kerrokseen kahvila, toimisto sekä johtajan asunto.

Vuonna 1963 rakennusta laajennettiin. Vaikka tiloihin ja julkisivuihin on tehty paljon muutoksia, näkyy rakennuksesta ennen 1940-lukua kirkonkyläiläisen ilmettä mullistanut reipasotteinen osuiskaupafunkis.

Pankkila

Jaakko Tähtinen v. 1952

Valintaperuste: R, M

Pohjoismaiden Yhdyspankki rakensi v. 1952 Jaakko Tähtisen suunnitteleman uuden pankkirakennuksen korvaamaan vanhat tilat, jotka sijaitsivat pankin v. 1915

ostamassa, alun perin kauppa- ja asuintiloiksi rakennettuna kauppakartanossa.

Vanhan Säästöpankin vieressä sijaitsevaan pankkirakennukseen tuli tyypillisesti liikehuoneistot ensimmäiseen ja asuinhuoneita toiseen kerrokseen. Pankkilaa on melko paljon muutettu detaljeiltaan, mutta ulkohahmoltaan se on merkittävä Osulan risteyskruunun välisen rakennuskannassa. Hahmoltaan se on myös tunnistettavissa SYP:n monille Suomen paikkakunnille 1950-luvulla rakentamaksi pankkirakennukseksi, jotka ovat Jaakko Tähtisen suunnittelema (Pohjois-Savossa mm. Suonenjoen Asemakadun entinen pankkirakennus).

Evangelisluterilainen kirkko

Bertel Liljeqvist v. 1941

Valintaperuste: R, H, M

Kiuruveden v. 1941 valmistunut rapattu pitkäkirkko on kunnan kolmas kirkko. Aiempi, v. 1852 vanha hautausmaahan keskelle rakennettu kirkko oli palanut v. 1937. Paikkakunnalla syntynyt arkkitehti Saara Kivikanervo laati uuteen kirkkoon ensimmäiset luonnokset, mutta seurakunta päätyi modernien luonnosten sijaan perinteisempään, Bertel Liljeqvistin suunnittelemaan kirkkotyyppiin. Kirkon tunnusmerkkeinä on suhteellisen korkea harjakatto, vaaleiksi rapatut ulkoseinät, korkeatornin huippu ja pääoven portaalimainen korotus.

Kiurujärven avoimessa rantamaisemassa sijaitseva kirkko on Pohjois-Savon kirkkoista ehkäpä parhaiten säilyttänyt näkyvyytensä taajamakuvaan - muissa kasvillisuus yleensä peittää kirkon.

Evangelisluterilainen kirkko

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Ortodoksikirkko, kuva: Kiuruveden kaupunki

Nivan koulurakennukset ja lähiympäristö

Niemisenkadun varrella sijaitseva Ortodoksikirkko ja Puistola sekä Nivan koulurakennukset muo-dostavat laajahkon puistomaisen julkisten rakennusten alueen.

Puistola, nykyään päiväkot

Siirretty paikalle v. 1910, laajennettu ja korotettu v. 1923, peruskorjaus arkkitehti Mirja Nuutinen v. 1985. Valintaperuste: R, H, M

Talon kehikko on siirretty paikalle vanhasta rakennuksesta v. 1910. Rakennuksen osti v. 1914 kunnan-lääkäri Aaro Väänänen asunto- ja vastaanottotiloikseen. Vuonna 1923 rakennusta korotettiin toisella kerroksella. Vuonna 1963 rakennus siirtyi kunnalle, joka muutti sen asutokäyttöön. Nykyiseen asuun ja toimintaan rakennus peruskorjattiin v. 1885.

Entinen apteekki, Ortodoksinen kirkko

Apteekkirakennus rakennettu 1910-1920-luvun vaihteessa, muutettu kirkoksi ja vihitty käyttöön v. 1957. Valintaperuste: R, H, M

Kiuruvedelle perustettiin v. 1949 siirtokarjalaisten myötä ortodoksinen seurakunta. Kirkkorakennukseksi muutettiin aiemmin apteekkina toiminut rakennus. Muutossuunnitelmat oli laatinut Yleisten rakennusten ylihallituksen arkkitehti Selim Savonius. Muutossuunnitelmissa mm. poistettiin osa yläkerran huoneista sekä portaikko parvekkeineen, julkisivut rapattiin ja katolle rakennettiin torni.

Rakennuksessa olleet pystyhirsiset väliseinät poistettiin v. 1960. Rakennuksessa olleesta kirkkoherran asunnosta on myöhemmin tehty seurakunnan toimitiloja.

Alkuperäisen rakennuksen oli apteekkari Berndt Emil Forsblom rakennuttanut seudulle poikkeuksellisesti tiilirunkoisena, koska tämän aiempi puinen apteekkirakennus oli tuhoutunut tulipalossa.

Aivan keskustan tuntumassa sijaitseva kirkko puistoi-neen on taajaman liikerakennusten lomassa huoliteltu ja vehreä keidas.

Nivan koulu ja opettajien asunnot

Arkkitehti Aarne Timonen v. 1958, peruskorjaus arkkitehtitoimisto Nylund (valm. v. 2002) Valintaperuste: R, H, M

Nivan koulurakennus ja opettajien asunnot rakennettiin v. 1958 taajaman julkisista rakennuksista useita suunnitelleen, Kiuruvedeltä kotoisin olleen arkkitehti Aarne Timosen suunnittelemana. Aiemmat kansakoulut sijaitsivat nykyisen kunnantalon paikalla.

Rakennukset edustivat sodanjälkeistä romanttissävyyteistä ja herkkää suunnittelua, mikä näkyi mm parvekkeiden ja räystäiden detaljoinneissa. Vaihtelevien, eri rakennusmassoja korostavien ja aikakaudelle tyypillisten vaaleiden värien käyttö on vielä nähtävissä opettajille rakennetuissa kolmessa pienkerrostalossa. Koulurakennuksen pohjaratkaisuna oli aikakaudella suosittu sivukäytävämalli, myöhemmässä peruskorjauksessa ja laajennuksessa koulun sivukäytävistä on tosin luovuttu.

Opettajan asunnot sijaitsivat katulinjoihin nähden vi-
nossa kulmassa valoisien, ympäristöön saumattomasti
liittyvien piha-alueiden keskellä, mikä oli yksi funkiona-
lismien suosimista kaupunkisuunnittelupiirteistä.

Kolme pienkerrostalotyyppistä opettajan asuintaloo-
vat koko maakunnassa poikkeukselliset, tyypillisempää ai-
kakaudelle oli asuntojen rakentaminen joko itse koulu-
rakennukseen (Pielaveden lukio) tai yhteen kerrostaloon
(Rautavaara ja Juankoski). Rakennukset muodostavat
yhdessä viereisen yläasteen kanssa komean kouluraken-
nusten kokonaisuuden.

Tori

O.I. Meurmanin asemakaava v. 1928, torialueen kehit-
tämissuunnitelma arkkitehti Jari Saarnio v. 1998.
Valintaperuste: R, H, M.

Arkkitehti Otto I. Meurman suunnitteli v. 1928 Kiuru-
veden taajaväkisen yhdyskunnan asemakaavan, jossa
tori oli sijoitettu nykyiselle paikalle. Tori alkoi muodostua
varsinaisesti 1930-luvulla "laahkojen" eli lautarakenteis-
ten myyntikojujen myötä.

Vuonna 1938 rakennettiin torin eteläpäähen Lottakah-
vila, joka toimi myöhemmin linja-autoasemana vuoteen
1969. Tori sai nykyisen hahmonsaa 1950-1960-luvuilla
kolmen eri pankin rakennettua liiketalonsa sen ympäril-
le, mm. arkkitehti Aarne Timosen Osuuspankin kol-
mikerroksisen asuin ja liikerakennuksen (rakennettu v.
1951).

Torikokonaisuutta on myöhemmin kehitetty arkkiteh-
tuurikilpailun (v. 1989) avulla, jonka perusteella torialue
on laatoitettu ja aukion pohjoispäähen on rakennettu
kioskeille ja kahvilalle toritalo. Kiuruveden tori on - Kuopion torin ohella - maakunnallisesti yksi parhaiten taaja-
makuvassa keskeiseksi, edelleen eläväksi julkiseksi tilaksi
hahmottuvista torikokonaisuuksista.

Vanha hautausmaa ja kotiseutumuseo

Vanha hautausmaa ja kellotapuli edustavat taajaman
vanhinta säilynyttä miljööä. Viereinen kotiseutumuseon
alue tukee kaupunkikuvallisesti aluetta luontevasti.
Huomionarvoinen on myös Kirkkotien kulku hautaus-
maan aidan vieressä vanhojen arvoon sopivien puiden
suojassa.

Vanha hautausmaa

Perustettu v. 1762

Valintaperuste: R, H, M

Vanha hautausmaa perustettiin v. 1762 nykyisen hau-
tausmaan pohjoisosaan, jonne muutamia vuosia myö-
hemmin rakennettiin pitäjän ensimmäinen kirkko ja
tapuli. Kirkkotarhan ympärille rakennettiin hirsiaita paa-
nukattoisine porttirakennuksineen. Aita on myöhemmin
korvattu nykyisillä kiviainoilla. Nykyisen sankarihautaus-
maan paikalla oli aikaisemmin toinen kirkko.

Vanha hautausmaa, kuva: Kiuruveden kaupunki

Tämän tuhouduttua tulipalossa v. 1937, rakennettiin
nykyinen kirkko hautausmaan ulkopuolelle muutaman
sadan metrin päähän.

Kellotapuli

V. 1762

Valintaperuste: R, M

Tapuli on rakennettu Kiuruveden ensimmäisen kirkon
yhteydessä pohjalaisen rakennusmestari Anders Broval-
lin johdolla v. 1765. Tapuli on kolminivelinen pohjalainen
renessanssitapuli lisalmen ja Pielaveden kirkkosaaren
tapulien tavoin, jotka oletetaan myös Anders Brovallin
rakentamiksi. Tapulin nykyinen asu on vuodelta 1896,
jolloin tapuli vuorattiin, katto uusittiin ja kellojen alus-
laudointu vahvistettiin.

Tapulin käyttö kellojen soittamiseen jäi uuden kirkon
valmistuttua, mutta tapulin alatila palveli ruumishuo-
neena vuoteen 1975.

Kotiseutumuseo

Museo perustettu 1970-1980 luvuilla

Valintaperuste: R, H, M

Kiuruveden nykyisen kotiseutumuseon pihapiiri on
muodostettu 1970-1980 luvuilla, jolloin paikalle siirret-
tiin museon aiemmalta paikalta, Museomäeltä aitat ja
tuulimylly, Luupuviedeltä Hyvärilän v. 1915 rakennettu
asuinrakennus, navetta Koivujärvellä sekä navettalato ja
sauna Sulkavanjärveltä.

Hautausmaan viereen alun perin lainajyvästöksi v. 1860
rakennetusta ja myöhemmin arkkitehti Aarne Timosen
suunnitelmin siunauskappeliksi muutetusta rakennuk-
sesta tehtiin esinemuseo v. 1977.

Lapinsaaren kulttuurimaisema

Valintaperuste: R, H, M

Runsaan kilometrin pituinen, Kiurujärvessä sijaitseva La-
pinsaari rajaa taajaman itäosaa luoden yhdessä kauem-
pana näkyvän Hingunniemen laidunmaisemien kanssa
hienon maisemanäkymän.

Kiuruveden toinen kirkkoherra rakennutti Lapinsaareen itselleen v. 1902 asuintilan, joka edelleen toimii maatilana. Myöhemmin päärakennus sai jugendpiirteitä K.P. Lappalaisen, merkittävän kiuruvetisen liikemiehen, ostettua tilan.

Huvila "Lappi"

Arkkitehti Saara Kivikanervo v. 1933, korjattu arkkitehti Aimo Nissi 2000-luvulla

Valintaperuste: R, H, M

Huvila "Lappi", kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Saaren metsäiseen osaan K.P. Lappalainen rakennutti itselleen v. 1933 Lappi-nimisen eläkeläishuvilan. Pienehkön kaksikerroksisen rakennuksen suunnitteli hänen arkkitehdiksi valmistunut tyttärensä, Saara Kivikanervo.

Kaksikerroksisen rakennuksen yläkerta suunniteltiin tyttären perheen kesälomavierailuja varten. Hirsirunkoinen vaakalaudoituksella vuorattu kuutiomainen rakennus edustaa varhaista funktionalismia kulmaikkunoihin ja epäsymmetrisine julkisivuineen.

Kirkonkylän yksittäiset kohteet

Vanha pappila

1810-luvulla, laajennus ja kattomuodon muutos 1870-1880-luvun vaihe, muutoksia rak.mest. O.V. Salmi v. 1952, peruskorjauksia Esko Tiikkainen v. 1984.

Valintaperuste: R, H, M

Kiuruvedelle perustettiin v. 1763 lisalmen kirkkopitäjään kuuluva kappeliseurakunta. Kappalaisen asuinpaikaksi ostettiin Kiurujärven rannalta Hyvölänniemen tila. Tälle 1810-luvulla rakennettua vanhaa pappilaa kutsutaan siksi myös kappalaisen pappilaksi. Talo oli alun perin matala, aumakattoinen empirerakennus. 1870-1880-luvun vaihteessa rakennusta laajennettiin sekä muutettiin katto satulakatoksi. Vuonna 1952 edellisessä laajennuksessa rakennetut keittiö ja huone purettiin uuden eteisen ja porrasjärjestelyjen tieltä ja keittiö rakennettiin uuteen paikkaan. Rakennuksen alle rakennettiin tilat keskuslämmitykselle ja saunalle. Samalla huoneista purettiin uunit, sisäkattoja laskettiin ja seiniä levytettiin. Yläkertaan rakennettiin yhden asuinhuoneen lisäksi useita huoneita. Myöhemmät ovat olleet osittain palauttavia (sisäkattolevytyksiä poistettu).

Vanha Pappila, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kiuruveden kunnantalo, nyk. kaupungintalo, kuva: Kiuruveden kaupunki

Pihapiirissä on säilynyt leikkimökki 1880-luvulta ja 1800-luvun puolivälissä rakennettu aitta, jossa toimi mm Kiuruveden ensimmäinen posti (v. 1882-1902). Pappila on toiminut kappalaisen virka-asuntona.

Rovastin pappila

V. 1884, laajennus Juhani Malmiäyräs v. 1939
Valintaperuste: R, H, M

Kiuruvesi itsenäistyi v. 1862 lisälmen emäseurakun-nasta. Tällöin kappalaisen pappila jätettiin pitäjänapulaiselle ja kirkkoherralle rakennettiin v. 1884 uusi virkatalo sitä varten hankitulle maalle kirkonkylän rantaan. Pappilaan kuuluneista rakennuksista on jäljellä vain päärakennus, kun muut, tuparakennus, talli, navetta, jyvääitta, halkovaja, huussi, kellari, sauna, riihi ja puoti on purettu.

Pappila on pohjaltaan karoliininen jatkettuna yhdellä huoneparilla. Ulkovuoraus on luultavasti 1890-luvulta, pääteltyä vuorauksen koristetyypistä, joka on samanlainen kuin v. 1896 vuorattu kellotapuli. Vuonna 1939 pappilaa laajennettiin Juhani Malmiäyräksen suunnittelema arkisto- ja virastosiivellä sekä kellarilla. Tällöin yläkertaan tehtiin myös asuinhuoneita. Rakennuksen käyttö pappilana on päättynyt v. 2005, rakennuksen omistaa edelleen seurakunta. Vuodesta 2007 se on ollut nuorten toimintapaikkana. Siellä toimii myös rippikoulu- ja nuorisotyön toimisto.

Kiuruveden kunnantalo, nykyinen kaupungintalo

Arkkitehdit Reijo ja Kari Niskasaari, Kaarlo Viljanen, Ilpo Väisänen v. 1984
Valintaperuste: R, H, M

Kiuruveden kunnantalo, vuodesta 1993 kaupungintalo, rakennettiin arkkitehtikilpailussa voittaneen ehdotuksen perusteella.

Suunnitelmat edustivat tuolloin uutta "Oulun koulun" tyyliä, mille oli ominaista perinteisen muotokie- len soveltaminen moderniin rakennustekniikkaan. Päätös uuden kunnantalon rakentamisesta oli tehty kunnan 100-vuotisjuhlien yhteydessä v. 1973. Kunnantalon paikalta purettiin v. 1885 rakennettu kansakoulu, joka oli vuodesta 1958 palvellut kunnantalona. Rakennus edustaa myös aikakautta, jolloin lukuisiin kuntiin rakennettiin suuria ja näyttäviä kunnantaloja.

Haja-asutusalueet

Tuuliaismäen navetta

Valintaperuste: R, M

Aittojärven kylällä, Tuuliaismäen tilalla on säilynyt parsi-tyypiltään harvinainen hirsinavetta, joka lienee myös seudun vanhimpia. Kiuruvesi on kuulunut kansantieteel- lisesti jo varhain ns. luontinavettojen alueeseen. Näissä lanta luotiin päivittäin ulos navetasta, kun ns. sekason- tanavetassa lanta luotiin vain keväällä ulos. Tuuliaismäen navetassa lehmäparret on salvottu kapeista hirsistä ja ne sijaitsivat vanhan tavan mukaan rakennuksen sivusei- nillä, siten että lehmät olivat kytkettyinä pää sivuseinään päin. Keskellä rakennusta on puinen silta ja päätysei- nälle päättyvät lantakourut.

Myöhemmissä navettatyypeissä betonista valettujen syöttöpöytien yleistyttyä 1900-luvun alkuvuosikymme- ninä syöttöpöytä sijoitettiin keskelle navettaa.

Tila on muodostettu v. 1801 isojaossa. 1860-luvulla ra- kennettu asuinrakennus oli aiemmin paritupa, myöhem- min rakennuksen toinen pää on siirretty muualle. Tila sijaitsee pienen peltosaarekkeensa keskellä metsäisellä Suomenselän alueella.

Ohenmäen koulu

Valintaperuste: R (ei inventointitietoja)

Ohenmäen koulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Korpjoella sijaitseva Ohenmäen koulu on vuosia ollut tyhjiillään. Kaksikerroksinen malliltaan kuutiomainen klassistinen koulu on kuitenkin tyyppinsä hyvä edustaja, joka on julkisivuiltaan säilyttänyt alkuperäiset detaljinsa. Koulun tyyppillisiä 1920-luvun klassismin tunnusmerkkejä ovat pystyrimoitettut julkisivut, ristikkokaitein varustetut avokuistit ja ullakon ns. lunetti-ikkunat. Peilirakenteisissa ulko-ovissa ja niihin liittyvissä ikkunoissa on käytetty klassismin pyörö- ja kaariaiheita. Samalla 1920-1930-luvun mallilla on rakennettu Varpaisjärven Petäyksen entinen koulu, jonka rakennushistoriallista arvoa laskee kuitenkin myöhemmin rakennukseen asennetut, tyyliin sopimattomat ikkunat.

Luupujoen koulu

Valintaperuste: (R)

Luupujoen 'naisopettajan kansakoulun' suunnitteli Filip Ronimus v. 1927. Rakennukseen tehtiin koulun puolelle luokkahuone, alaluokka/käsityöhuone sekä eteinen. L:n muotoisen pohjakaavan siivessä oli opettajan 2 huoneen ja keittiön asunto. Asunnon puolelta johtivat portaat ullakolle ja pieneen kellariin. Rakennusta lämmitettiin uuneilla.

Hirsirunkoisen koulurakennuksen perustuksena on lohkokotut kivet. Julkisivut on verhoiltu peiterimäpystylaudoituksella, ullakon kohdalla pystypaneelilla. Alkuperäinen kate on vaihdettu peltikatteeseen. Asunnon ja koulun sisääntulojen kohdalla on pienet kattolipat. Katetta lukuun ottamatta rakennuksen julkisivut ovat säilyneet alkuperäisinä.

Koulurakennus edustaa 1920-luvun hirsistä koulutyyppiä, joka on säilynyt julkisivuiltaan, huonejaoltaan ja detaljeiltaan pitkälle alkuperäisessä asussaan.

Rakennuksen ikkunajaossa on nähtävissä myöhäisen jugendin piirteitä ja rakennuksen hahmossa uusklassismin henkeä. Keittola ja piharakennus edustavat samaa ajanjaksoa. Rakennukset muodostavat harvinaisen aitona säilyneen 1920-luvun kansakoulun pihapiiriä edustavan kokonaisuuden.

Luupujoen koulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Laukkalan aitat, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Paara

asuinrakennuksen keittiö- ja kamariosa v. 1901, aitta n. v. 1808, muutoksia rak.mest. Pekka Lind.

Valintaperuste: R, M

Paaran tila on Remes-suvun kantatila vuodelta 1622. Pihapiiri sijaitsee loivassa Osmankijärven rantamaisemassa, jossa pihapiiri näkyy pitkälle, erityisesti sen suuri kolmikerroksinen, pohjalaistyyppinen aitta. Aitan rakensivat perimätiedon mukaan härmäläiset Suomen sodan aikoihin. Aitassa on mm. Suomen suurin oven avain. Toinen samantyyppinen taitekattoinen aitta sijaitsee Pohjois-Savossa Pielaveden Vaaraslahdessa. Asuinrakennus muodostuu v. 1901 rakennetusta keittiö- ja kamariosasta ja sen yhteyteen v. 1928 siirretystä tuvasta, joka oli aiemmin pihan toisella puolen savutupana. Rakennuksen ikkunat ja ulko-ovi sekä kulmistaan viistetty kuisti on 2000-luvun alussa uusittu. Navetta on rakennettu v. 1914 porakivistä.

Laukkalan aitat ja puotitalli

Valintaperuste: R

Laukkalan tila on ollut asuttu ainakin 1700-luvulta. Pihan vanhimmassa rakennuksessa, korkeassa otsallisessa ruisaitassa on vuosiluku 1777, muut rakennukset ovat miltei kaikki 1800-luvulta. Ruisaitan parina toisena yksittäisäittana on matalampi, v. 1898 rakennettu "otra-aitta".

Erityisen hieno on v. 1830 rakennettu suuri puotitalli. Rakennuksen päätyharjan alla on komeat räystäskonsolilaudoitukset ja sivuräystään alaiset hirret on salvottu muuta hirsiseinää ulommas. Tämä Pohjanmaalta tullut rakennustekniikka näyttää levinneen Pohjois-Savon kunnissa Kiuruvedelle ja jonkin verran Pielavedelle, muualla rakenne näkyy vain muutamissa yksittäisissä kohteissa.

Ns. puotitalli on myös rakennetyyppinä seudulla yleinen, oletettavasti nimensäkin perusteella pohjanmaalta periytyvä aittatyyppi. Rakennus sijaitsi yleensä asuinrakennuksen vieressä tai sitä vastapäätä. Siihen kuuluvan talliosan tunnistaa yleensä oven yläpuolisesta luukusta, josta hangottiin heinät ylisille sekä oven viereisestä ikkunasta.

Laukkalan tallissa on säilynyt myös osa pilttuista, joissa hevoset seisoivat kiinnitettynä päät poikkiseiniin päin. Puotiosassa säilytettiin yleensä ruoka- ja taloustarvikkeita, yläkerran tiloja käytettiin vaate- ym. varastoina ja kesäisin asumiseen. Laukkalan puotiosan lautaoveen on kaiverrettu vinoruudutuskuvio, mikä oli talonpoikainen tapa jäljitellä arvorakennusten koristeellisia paneelioivia.

Piekäälä

mm. savutupa v. 1857
Valintaperuste: R, H, M

Paikalla on asuttu 1500-luvulta. Piha sijaitsee maisemallisesti viehättävästi loivasti kumpuilevien peltöjen keskellä. Pihapiirin rakennuksista vanhimpia ovat 1800-luvun alun aitat ja puotitalli. Nykyinen päärakennus on 1920-1930-luvulta. Hieman ulompänä nykyisestä pihapiiristä on v. 1857 rakennettu savutupa, joka on muutettu kotimuseoksi. Savutuvan uunin kiviosa on rakennettu salvotun hirsirakenteen päälle. Savutuvan tun-
tumassa on yli satavuotias riihi- ja latorakennuksia.

Hankaniemi

Valintaperuste: R, H, M

Hankaniemen tila on yksi Kiurujärven rantamaiseman leimallisista ja vanhimmista sukutiloista. Paritupatyyppinen päärakennus on rakennettu vaihteittain kolmesta omille nurkilleen salvotuista hirsikehikoista, joista vanhin on 1820-luvulta. Rakennusta korotettiin v. 1913.

Ullkolle rakennettiin huoneet kuitenkin vasta peruskorjauksessa v. 2002. Tila oli Lappalaisten suvulla 1700-luvulta 2000-luvulle. 1900-luvun vaihteessa tilan omisti paikkakunnan monipuolisena liikemiehenä tunnettu K.P. Lappalainen. Hän mm. perusti tilan rantaan tiilitehtaan. Pihan vanha, muutamia vuosia sitten purettu navetta oli rakennettu tehtaan tiilistä. Tilan vanhoista rakennuksista on jäljellä valkoisin nurkkalautoituksin suojattu, pohjalaistyyppinen aitta sekä vanha paja. Pihaa kehystävät rantalaitumet on mainittu Pohjois-Savon perinnebiotooppiluetteloinnissa (Hankaniemen rantahaka)

Lapinniemi

Päärakennuksen vanhin osa 1840-luvulta
Valintaperuste: R, H, M

Näkyvästi omalla niemellään Kiurujärven eteläosassa sijaitseva Lapinniemi on isojaossa v. 1788 muodostettu kantatila. Kolmessa vaiheessa rakennetun paritupatyyppisen, ulkoseiniltään osin päreillä vuoratun asuinrakennuksen vanhin osa on vuodelta 1840.

Koskenjoen kulttuurimaisema, kuva: Kiuruveden kaupunki

Tuvan yli 100 vuotta vanha uuni on muurattu hirsikehikolle kuten myös Heikkisenahon tuvan uuni. Pihaan kuuluu aittoja 1700- ja 1800-luvuilta.

Koskenjoen kylä

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Koskenjoen kulttuurimaisema edustaa Pohjois-Savossa harvinaista joenvarsiasutusta, joka on sijoittunut Osmanginjärven ja kirkonkylän välisen koskenjoen ja sen koillisrantaa seuraavan maantien varrelle. Tilakeskukset ympäröivine viljelmineen antavat maisemalle tasapainoisen ja eheän ilmeen. Rannoiltaan pääosin avoin joki kulkee loivapiirteisenä, melko huomaamattomana peltojen halki. Vanhimmat rakennukset ovat 1700-luvulta (Suvannon ja Palosen aitat), mutta kyläkuvalle on tunnusomaisempaa 1900-luvun rakennuskanta).

Maisema-alueet

Ryönänjoki ja Honkaranta

Valintaperuste: M, savolainen harvarakenteinen ranta-asutus, Maisemainventointi 2009

Ryönänjoen kylä levittäytyy Kiurujärven länsirannalle ja Kiurujärveen laskevan yönänjoen ympärille. Honkarannan kylä on Kiurujärven itärannalla. Kapea Syväsalmi yhdistää kyliä.

Pellot ovat keskittyneet Kiurujärven ja Ryönänjoen viljalle rantavyöhykkeelle. Kaunis viljelymaisema avautuu Kiurujärvelle ja Ryönänjoelle. Asutus on ylempänä rannasta, pellon ja metsän rajassa. Vauraat maatilojen pihapiirit hallitsevat maisemaa omilta kumpareiltaan peltojensa keskellä. Pellot, puustoiset pihapiirit ja rannat sekä metsäsaarekkeet lomittuvat luontevasti toisiinsa. Rantaan johtavat koivukujat kertovat vesireitin tärkeyttä. Ympäröivä maasto on pinnanmuodoiltaan tasaista.

Ryönänjoki ja Honkaranta kuuluvat Kiuruveden vanhimpiin kyliin. Kylien elinkeino- ja asutusrakenteeseen ovat vaikuttaneet hyvät kulkuyhteydet. Vesireitit olivat ensimmäisiä kulkuväyliä. Iisalmen vesireitin varhaisesta merkityksestä kertoo rantojen tuntumasta löytyvä runsas arkeologinen kulttuuriperintö, joka ulottuu kivikaudelta rautakauteen.

Laivaliikenne Kiurujärvellä alkoi viime vuosisadan loppupuolella. Vilkkaimmillaan se oli vuosisadan alkupuolella, kun pitkään ajettu Kiurujoen kanavointihanke toteutui vuonna 1906. Laivareitin vakiopysähdyspaikkoja oli Ryönässä, Rytynniemessä, Karsikolla ja Lapinniemessä. Kiuruveden ensimmäinen varsinainen maantie Runnilta kirkonkylään rakennettiin 1850-luvulla Kiurujärven eteläpuolelle. Näin Ryönänjoelta oli varhain myös tieyhteydet ulkomaailmaan.

Ryönänjoen historian erityispiirteinä on varhainen teollisuus- ja yritystoiminta. Ryönänjoella toimi aikoinaan kolme mylly- ja sahalaitosta, joista on jäljellä vielä yksi myllyrakennus.

Vanhat maatilat ovat säilyttäneet hallitsevan asemansa maisemassa ja kylärakenne on varsin alkuperäinen. Rakennuskanta on molemmissa kylissä kerroksellista: vanhaa kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa on säilynyt runsaasti, pihapiireissä on myös uudempiä rakennuksia.

Rajaus sisältää Ryönänjoen ja Honkarannan kylien keskusalueet, joita Kiurujärven Syväsalmi yhdistää. Rajaus seuraa luontevia metsän reunavyöhykkeitä.

Heikkisenaho

Valintaperuste: R, M

Heikkisenaho on v. 1891 muodostetun vanhan maatilan pihapiiri, jossa kaikki rakennukset, pientä latoa lukuun ottamatta, on rakennettu ennen toista maailmansotaa. Maalaamattomine hirsipintoineen rakennukset luovat viehättävän ja yhtenäisen kokonaisuuden. Asuinrakennuksen tupa on rakennettu 1800-luvulla, keittiö ja kamarit v. 1927.

Pihaan kuuluu kolmiosainen puotitallirakennus sekä hirsirunkoinen v. 1938 rakennettu navetta. Tulotien varrella on eloaitta. Pihapiirin ulkopuolella sijaitsee rihipiha, joskin sen rakennukset ovat varsin huonokuntoiset. Pihaa ympäröiviä peltoalueita kiertää kivaitoja. Rakennuksissa on säilynyt vanhat sisustukset, joka nostaa kohteen arvoa.

Ryönänjoki, viljelymaisema, kuva: Mervi Koskinen

Linni

Päärakennuksen vanhin osa vuodelta 1894, muutoksia rak.mest. Pekka Lind.

Valintaperuste: R, H, M

Linni, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Lindin suvulla vuodesta 1876 ollut Linni on viereisestä Heikkisenahosta aikoinaan erotettu tila. Useassa vaiheessa rakennetun päärakennuksen tupaosa (vanhin osa) on vuodelta 1894. Jugendilmeensä rakennus sai Kiuruvedellä paljon vaikuttaneen rakennusmestari Pekka Lindin suunnittelemana. Hyvin hoidettu pihapiiri on kartanomaisen monine rakennuksineen ja suurine vanhoine puineen.

Ryönä

Päärakennuksen vanhin osa 1850-luku, vuoraus ja lasikuisti v. 1931

Valintaperuste: R, H, M

Ryönän tila on Kiuruveden vanhimpia. Sen verotustiedoista on asiakirjamerkintöjä vuodelta 1548. Muinaislöytöjen perusteella on pääteltävissä, että pihapiirin paikalla lieene sijainnut kivikautinen asuinpaikka. Paritupatyyppisen asuinrakennuksen vanhin osa on 1850-luvulta. Myöhemmät laajennukset on rakennettu omille nurkilleen. Vuoraus ja koristeellinen lasikuisti on vuodelta 1931. Pihapiiriin kuuluu maakunnalle tyypillisesti riviin vierekkäin rakennettuja aittoja, jotka näkyvät avoimen laidunmaiseman ympäröiminä uudempien nykyaikaisten maatalousrakennusten kanssa pitkälle järven toiselle puolen. Pihassa on säilynyt metallirakenteinen tuuliroottori, 1900-luvun alun innovaatio, jota maataloilla käytettiin yleisesti mm veden nostamiseen kaivoista ja järvistä navetoihin.

Ryönänjoen entinen koulu

Pekka Lind v. 1918

Valintaperuste: R, M

Ryönänjoen koulu kuuluu rakennusmestari Pekka Lindin suunnittelemiin jugendrakennuksiin. Osin taitekattonen, rimalaudoitettu puurakennus valmistui v. 1918 ja lakkautettiin v. 1972, jonka jälkeen rakennus on muutettu asuinkäyttöön. Säilyneistä erityispiirteinä merkittäviä ovat hienot puuleikkaukset ikkuna- ja ovikehyslaudoissa.

Ryönänjoen entinen koulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Viljelyaukea Niemisjärven rantamilla, kuva: Mervi Koskinen

Niemiskylä

Valintaperuste: M, seudun vanhin asutus ja viljely
Maisemainventointi 2009

Niemiskylän viljelyaukea on Ylä-Savon suurimpia yhtenäisiä viljelyalueita. Viljelykset ovat keskittyneet Niemisjärven, Pieniveden ja Hirvijärven ympärille tasaisille rantamaille. Vesistöt kuuluvat Niemisjärven reittiin, joka lisälmen vesireitin latvareitti.

Järvet ovat matalia ja loivarantaisia. Alueen luonto on vehmasta ja pienmuodoiltaan vaihtelevaa. Niemisjärven peltoaukeat ovat keväisin muuttolintujen tärkeä levähdys- ja ruokapaikka.

Viljavat rantasavikot ovat tarjonneet poikkeuksellisen hyvät edellytykset tuottoisalle maanviljelylle. Rannat ovat lähes kauttaaltaan alavaa, avointa peltoa tai rantaniittyjä. Loivat, vehmaat rantapellot ja niityt puustoineen ja maatilojen pihapiireineen muodostavat laaja-alaisen, yhtenäisen kulttuurimaisemakokonaisuuden. Monin paikoin järville aukeaa kauniita, avoimia näkymiä. Viljely jatkuu edelleen elinvoimaisena ja maisemassa on vakiintuneen kulttuurimaiseman tuntu.

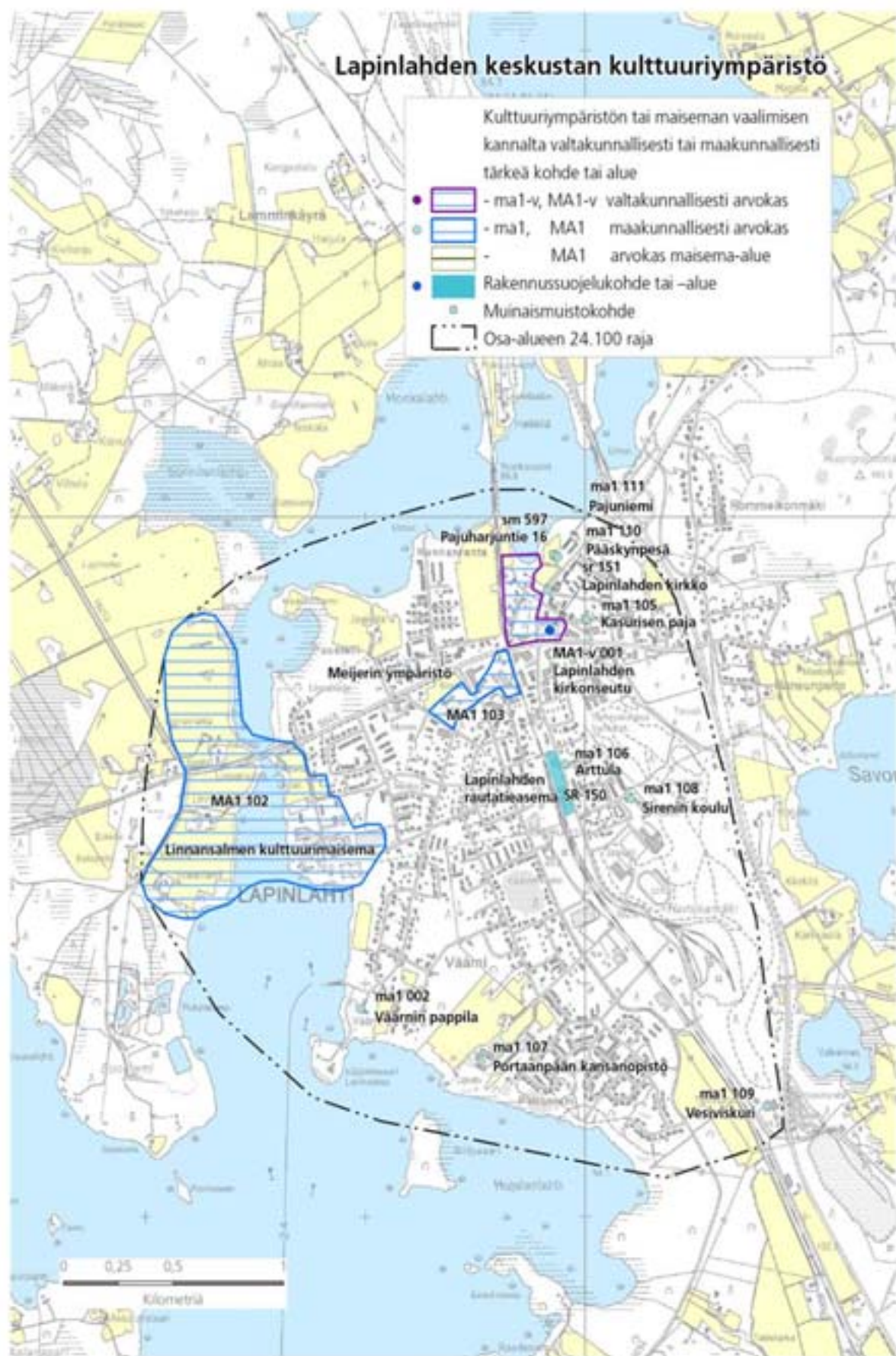
1500-luvulta lähtien kylänä tunnettu Niemiskylä edustaa Kiuruveden vanhinta pysyvää asutus- ja viljelykerrostumaa. 1600-luvulla Niemisjärven ympäristö kuului jo Kiuruveden tiheimmin asuttuihin alueisiin. Varhaisemmasta asutuksesta ja vesireitin merkityksestä kertovat myös muinaisilta rannoilta löydetty kivikauden asuinpaikat ja esinelöydöt.

Niemisjärven pohjoispuolta kulkeva Iisalmi – Ylivieska -rata valmistui vuonna 1926. Niemiskylän asema oli käytössä 60-luvulle saakka. Kylän keskusta kasvoi Niemisjärven ja Hirvijärven väliselle alueelle osittain radan ja aseman rakentamisen seurauksena 1900-luvun alkupuolella. Rajaus sisältää Niemisjärven ympäristön yhtenäisen viljelyaukean. Rajaus seuraa peltoaukeaa ympäröivien selänteiden luontevaa linjaa.

Lapinlahden keskustan kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta valtakunnallisesti tai maakunnallisesti tärkeä kohde tai alue

- ma1-v, MA1-v valtakunnallisesti arvokas
- ma1, MA1 maakunnallisesti arvokas
- MA1 arvokas maisema-alue
- Rakennussuojelukohde tai -alue
- Muinaismuistokohde
- Osa-alueen 24.100 raja

7 LAPINLAHTI

Kirkonseutu

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Kirkonseutu on säilynyt omana saarekkeenaan uudisrakentamisen ja tiejärjestelyjen muuttamassa kirkonkylämiljöössä. Alueeseen kuuluu vanha hautausmaa ja sankarihautausmaa, lainajvästö ja vanhankirkon paikka muistokivineen sekä näiden länsi- ja pohjoispuolella olevan asutus.

Kylän pääraitti kulki aiemmin vanhan hautausmaan länsipuolella, lainajvästön ja entisen kirkonpaikan vieritse Mykkälän kievariin. Rautatien rakentaminen 1900-luvun alussa katkaisi raitin, mutta sen sijainti on edelleen hahmotettavissa.

Kirkko

F.A. Sjöström v. 1880.

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Lapinlahden seurakunta oli itsenäistynyt omaksi seurakunnakseen lisäalasta v. 1858. Jo noihin aikoihin suunniteltiin kappeliseurakunnan aikaisen kirkon korvaamista suuremmalla. Hanke toteutui vasta v. 1880, jolloin vihittiin käyttöön ajalle tyypillinen länsitornillinen pitkäkirkko, joka tosin oli poikkeuksellisen runsaasti uusgotiikan ja uusrenessanssin aiheihin koristeltu. Rakennuksen suunnitteli yksi maamme kuuluisimmista uusrenessanssimestareista, arkkitehtuurikoulutuksensa G.T.H. Chiewitzin opissa saanut F.A. Sjöström. Laatokan Karjalassa sijainneen Kurkijoen kirkon ohella Lapinlahden kirkko oli ainoita Sjöströmin suunnittelema puukirkkoja. Kirkon rakensivat kokkolalaiset rakennusmiehet mestari Johannes Storen johdolla.

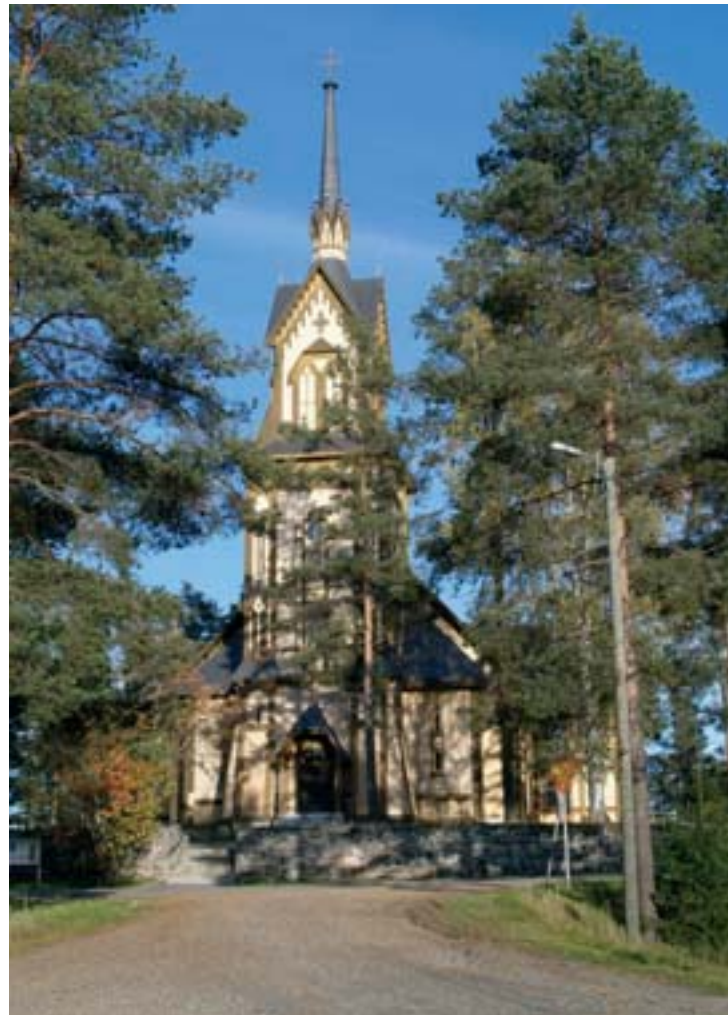
Kirkon alkuperäinen paanukatto korvattiin v. 1912-1913 galvanoidulla pellillä. Perusteellisesti kirkko korjattiin v. 1955-1956 arkkitehti Kauno S. Kallion suunnitelmien, joissa mm. saarnastuoli muutettiin nykyiselle paikalle, permantokerroksen penkit uusittiin ja kirkko varustettiin sähkölämmityksellä. Viime vuosikymmenien korjauksissa kirkkoon on tehty useita pienempiä muutoksia. Näissä on mm. pyritty palauttamaan kirkon ulko- ja sisäväriä aiempaan asuunsa.

Vanha hautausmaa, pariuhuone ja vanhan kirkon muistomerkki

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Lapinlahden vanha hautausmaa vihittiin käyttöön v. 1831. Aluetta laajennettiin vuonna 1858. Hautausmaa oli käytössä vuoteen 1887, mutta osa siitä otettiin käyttöön 1900-luvun sotien sankarihautausmaaksi.

Kirkko, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Muu osa aluetta on metsäistä puistoa, jossa on jäljellä alkuperäisiä hautamuistomerkkejä. 1960-luvulla hautausmaa ympäröitiin nykyisellä puu-aidalla ja porteilla. Hautausmaahan liittyy sen pohjoispuolelle v. 1842-1843 rakennettu hirsipintainen ja koruton pariuhuone.

Lapinlahden ensimmäinen kirkko oli suunniteltu intendenttikonttorissa Charles Bassin aikakaudella. Rakennustyöt Mykkälän maista erotetulle hiekkakentälle aloitettiin v. 1826, mutta kirkko saatiin käyttöön vasta v. 1834. 1840-luvun puolivälissä kirkkoon saatiin Mikael Toppeliuksen seinämaalauksia, jotka onnistuttiin kirkon purkamisen yhteydessä pelastamaan ja ovat nyt kansallismuseossa Helsingissä.

Uusklassiseen tyyliin rakennettu pitkänomainen, mitoitetaan n. 22x11 metrin kirkko purettiin v. 1881 uuden kirkon valmistuttua. Hirret käytettiin kirkonkylän kansakoulun rakentamiseen. Kirkon paikalle v. 1951 pystytetyn muistomerkkin suunnittelivat taiteilija Arttu Halonen ja maanviljelijä Taavetti Sormunen.

Viljamakasiini

v. 1859, korjauksia 1960-luvulla ja v. 1988
Valintaperuste: R, H, M
Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Lainajvästö- eli pitäjänmakasiinijärjestelmä on peräisin Ruotsinvaltan ajoilta. Isonvihan jälkeen maa oli suurelta osin saatettu autioksi ja tarvittiin erityisiä toimenpiteitä viljelyn edistämiseksi. Satovaihteluiden tasaamiseksi ryhdyttiin suunnittelemaan paikallisia pitäjänmakasiineja, joiden osakkaita olisivat paikkakunnan tilalliset. Rakennukset olivat suurehkoja, varkauksien varalta vankasti rakennettuja ja sijaitsivat kirkon tuntumassa.

Lapinlahden makasiini valmistui v. 1859 talollisten Johan Lustigin ja Adam Räihän urakoimana. Katto tehtiin kaksinkertaiseksi puolentoista tuuman laudoista, seinät punamullattiin, nurkkalaudat valkaistiin ja ovet maalattiin öljymaalilla valkoisiksi.

Kunnallishallinnon eriydyttyä kirkon toiminnasta 1860-luvulla siirtyi makasiinien valvonta kuntakokouksille, Lapinlahdella v. 1875. Omistus siirtyi kunnallisasetuksen mukaan manttaalikunnalle, joka v. 1950 lahjoitti rakennuksen kotiseutuyhdistykselle kotiseutumuseotiloiksi.

Vanha kirkonkylän raitti

Vanhan kirkonkylänraitin varren rakennuksista ovat jäljellä sankarihautausmaan lounaispuolella Aarnila, Hirvola ja Räsälä.

Sankarihautausmaan luoteispuolta rajaavat Apula, Mykkälä ja Törmälä.

Aarnila

Arkkitehti Leka 1930-luku
Valintaperuste: M
Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Ensimmäisenä kirkon suunnasta sijaitseva Aarnila on rakennettu 1930-luvun lopulla pappilan puretuista talousrakennusten hirsistä helsinkiläisarkkitehti Lekan piirustuksilla. Myöhemmin Aarnilan pihasauna jäi uuden tiejärjestelyn, Linnansalmentien alle.

Hirvola

1800-luvun lopulla
Valintaperuste: M
Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Hirvola oli kunnan kanttorin lisäksi Hirvosen asuntona 1800-luvun loppupuolella, mutta rakennuksen tarkkaa ikää ei tiedetä. Rakennukseen tehtiin peruskorjaus ja autotallilaajennus v. 1988 sekä uusittiin ulkovooraus ja ikkunat.

Räsälä

v. 1926
Valintaperuste: R, M
Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Räsälä on nimismies Robert Räsäsen itselleen n. v. 1926 rakennuttama kaksikerroksinen asuin- ja virkatalo. Hirsrunkoisessa rakennuksessa on 1920-luvulla kirkonkylään muotiin tullut taitekatto sekä muistumana jugendajalta poikkipäädyn räystään alle rakennettu parveke, joka näyttää olevan suosittu Lapinlahden vuosisadan alun rakennuksissa (vrt. Linnansalmen talo, Törmälä, Honkaharju).

Apula

Valintaperuste: R, H, M
Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Apulan rakensi opettaja Väisänen asunnokseen. Hän piti talossa myös kunnan ensimmäistä kirjakauppaa. Kunta osti Apulan v. 1928 ja korjasi sen lääkärin virka-asunnoksi ja vastaanottotiloiksi. Tällöin rakennus sai nykyisen asunsa, mm. 1920-luvun klassismille tyypillisen avokuis-tin balusteripylväineen ja leveät ikkunoiden sivulaudoitukset.

Mykkälä

Valintaperuste: R, H, M
Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Mykkälä, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Mykkälän vanha nimi on livolanniemi sen ensimmäisen isännän livo Ollikaisen mukaan. Tämä myi tilan v. 1829 Juhana Mykkäselle, joka osti Väärnin pappilan vanhan tuvan hirret ja rakensi niistä nykyisen päärakennuksen eteläpäähän. Se toimi ensin kievarina isäntäväen asuessa pihalla sijainneessa toisessa rakennuksessa. Vuonna 1859 Juhana Mykkänen laajensi rakennusta tuvalla ja kahdella kamarilla. Kievarin pito päättyi Mykkälässä v. 1916, kun talollinen August Ollikainen teki Mykkälää edullisemman tarjouksen majatalon pitämisestä. Rakennusta on myöhemmin muutettu ajanmukaiseksi, mutta pohjoispäädyn suuri tupa on säilytetty. Mykkälän piha-piiriin kuuluu uudempia maatilarakennuksia ja vanha talousrakennus.

Törmälä

Valintaperuste: M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Törmälä, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kirkonkylän taajaman kaukomaisemaan hyvin näkyvä Törmälä on nahkuri Juho Kettusen vuonna 1899 rakentama asuintalo. Nykyisen hahmonsä Törmälä sai 1920-luvun korotuksessa, jolloin harjakatto muutettiin taitekatoksi, ja rannanpuolelle rakennettiin samanlainen parveke poikkipäädynharjan alle kuin nimismiehen talossa.

Pajuniemi

1800-luku.

Valintaperuste: M

Kirkon ympäristökokonaisuutta täydentävät maakunnallisesti merkittävät Pajuniemi ja Pääskypesä kirkolta lisälmeen päin johtavan tien varrella. 1800-luvulla rakennettu Pajuniemi sijaitsee näkyvällä paikalla Pajuharjun alueella, jossa oli vähäistä mäkitupa-asutusta 1800-luvun puolivälin jälkeen. Pajuharju on rakennettu vaihteiden: vanhimpaa maantienpuoleista osaa on jatkettu vinkkeliosalla vuosisadan vaihteessa. Laajennuksen rakennutti tehtailija Kontinen, joka myös perusti rantaan kunnan ensimmäisen höyryvoimalla toimineen myllyn ja sahan. Pihaan on rakennettu 1960-luvulla ulkorakennus ja sauna. 2000-luvulla kiinteistö on siirtynyt kunnalle, joka on tehnyt asuinrakennukseen laajan korjauksen.

Pääskypesä

1880- ja 1890-lukujen vaihte

Valintaperuste: (M)

Pääskypesän vanhin osa on rakennettu 1880- ja 1890-lukujen vaihteessa. Vuonna 1900 kauppias Katainen laajensi rakennusta nykyiseen kokoonsa, jolloin rakennuksen ulkonurkkaukseen rakennettiin tuon ajan kauppoille tunnusomainen sisäänkäynti. Talo palveli 1990-luvulle asti kauppaliikkeenä, jolloin Lapinlahden kunta hankki kiinteistön ja korjautti rakennuksen käyttöönsä. Tällöin mm. kirkonpuolelle 1960-luvulla puhkaistut suuret myymälän ikkunat palautettiin aiempien kaltaisiksi. 2000-luvulla rakennus on myyty yksityiselle asuinkäyttöön.

Kasurisen paja

Hirsirakennus, siirretty pajaksi v. 1921

Valintaperuste: H, M

Kirkon lähistöllä sijaitseva ns. Kasurisen paja edustaa taajamissa harvinaisia, vanhoista elinkeinoista kertovia piharakennuksia, jotka ovat yleensä aittoja lukuun ottamatta kadonneet kirkonkylästä. Seppä Kusti Kasurinen oli v. 1921 ostanut asunnokseen kirkon lähistöltä yksikerroksisen 1800-luvun lopulla rakennetun hirsirakennuksen, jonka pihaan hän siirsi ostamansa vanhan riihen pajaksi v. 1921.

Kusti Kasurisen monipuolisen ja taitavan sepän maine levisi maakuntaan. Kiireisimpinä aikoina 1920-luvulla hänellä oli kaksi seppää takomassa ja apumiehiä 7-8. Tällöin pajaan rakennettiin kylkiäinen. Paja on ulkoasultaan ja sisätiloiltaan lähes alkuperäinen, mutta ahjo on purettu.

Pihapiiriin kuuluvat 1920-luvun lopulla korotettu asuinrakennus, hirsinen pariaitta 1900-luvun alusta ja muita ulkorakennuksia eri ajoilta.

Asema-alue

Bruno Granholm v. 1902

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Asemarakennus, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Asema kuuluu Kuopio-lisalmi osuuteen Savon radasta, jonka rakentaminen oli aloitettu Kuopiosta v. 1898. Rataosuuden rakennusten suunnitelmat laati rautatiehallituksen arkkitehti Bruno Granholm. Asemat oli kokonsa ja merkittävyytensä mukaan jaettu luokkiin I-V sekä pysäkkeihin ja laituriin.

Lapinlahden v. 1902 valmistunut asema on edustava kokonaisuus V-luokan asemasta, jossa on yhtenäinen rakennuskanta ja hyvin hoidettu asemapuisto. V-luokan asemassa oli toisessa päässä asemapäällikön yhden huoneen ja keittiön kokoinen asunto ja toisessa päässä oli odotushuone ja pieni huone. Vuonna 1927 rakennusta laajennettiin alkuperäistä rakennustyyliä noudattaen.

Arttula, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Tällöin eteläpään tuli uusi odotussali ja asemapäällikön huonetta suurennettiin. Pihamaalla on alkuperäisistä talousrakennuksista navetta, liiteri, sauna ja maa-kellari eli kuoppa.

Asemarakennuksen pohjoispuolella on tavaramakasiini ja jonkin matkan päässä henkilökunnan asunto ulko-rakennuksineen. Kolme asuntoa käsittänyt rakennus on 1990-luvulla muutettu motellityypiseksi majoitus-tilaksi.

Lapinlahden kunta on hankkinut ja kunnostanut asema-alueen 1990-luvun lopulla.

Arttula

Vanhin osa on rakennettu v. 1902

Valintaperuste: H, M

Asematien miljööseen kuuluvaa asema-aluetta vastapäätä sijaitseva taiteilija Arttu Halosen asuintalo Arttula on merkittävä ennen kaikkea kulttuurihistoriansa takia, vaikkakin Arttu Halosen irtaimisto ehdittiin huutokaupata talon tultua myyntiin 2000-luvun alussa. Rakennuksen vanhin osa, tupa ja kamarit on rakennettu v. 1902.

Arttu Halonen osti talon v. 1919 ja laajensi sitä v. 1932 nykyiseen kokoonsa, jolloin pihan puolelle rakennettiin keittiö ja vieraseteinen. Arttu Halosen tuolloin taloon tekemissä muutoksissa näkyi kansallisromanttinen tyyli.

Vesiviskuri

Bruno Granholm v. 1902, siirto 1980-luvulla ja muutokset v. 1995

Valintaperuste: R, H, M

Lapinlahden aseman vesiviskuri on siirretty (1980-luvulla) Lapinlahden ”Matin ja Liisan” huoltoasemalle matkailutarkoituksiin. Viskurirakennus kuului höyryveturiaikakauden rautateiden rakennustyyppisiin. Sen tornimaisessa tilassa sijaitsi suuri vesisäiliö, josta laskettiin (”viskattiin”) vettä vetureihin.

Lapinlahden viskurin matalat sivusiivet olivat alun perin avonaiset halkokatokset. 1990-luvulla katokset muutettiin myymälätiloiksi ja seinät lasitettiin.

Viskuri muodostaa yhdessä Matin ja Liisan aseman pihalle siirretyn vanhan höyryveturin ja ”Oulunkoulun” arkkitehtuuria edustavan huoltamorakennuksen kanssa nostalgisen, mutta samalla kunnan kulttuuriperinteistä kertovan autoliikenteen taukopaikan.

Meijerin ympäristö

Valintaperuste: R, H, M

Entiset meijerin rakennukset (meijeri sekä siihen liittyvät mylly ja vanha kunnantalo), Koivupiha, entinen kirkonkylän kansakoulu ja vanhan pappilan piharakennukset muodostavat kirkonkylän keskustassa kulttuurihistoriallisesti monipuolisen julkisten rakennusten miljöökokoisuuden.

Entinen Osuusmeijerirakennus, entisen meijerin toimisto- ja asuinrakennus sekä mylly

Entinen Osuusmeijerirakennus v. 1907

Entisen meijerin toimisto- ja asuinrakennus, myöhemmin kunnantalotalo v. 1920

Mylly v. 1942 jälkeen

Valintaperuste: R, H, M

Lapinlahden v. 1905 perustettu Osuuskunta Osuusmeijeri oli saanut tontin kirkonkylän keskustasta manttaalikunnan maista vastavalmistuneen rautatien varrelta. Lapinlahden Osuusmeijeri aloitti toimintansa v. 1907 rakennetussa meijerirakennetussa.

Alun perin jugendtyylisen, tiilipintaisen rakennuksen pääjulkisivuissa oli kaksi holvattua ovisyvennystä, joissa oli tiilimuurauksen ohella käytetty hakattua luonnonkiveä. Kaariholvattujen ikkunoiden yläosat olivat tyylimukaisesti pieniruutuisia. Vuonna 1916 rakennuksen takasivulle rakennettiin tiilirunkoinen voima-asema ja meijereille tyypillinen savupiippu (purettu 1980-luvun lopulla). Entisen toimisto- ja asuinrakennuksen siirryttyä konkurssin takia kunnan omistukseen, rakennettiin v. 1930 näitä varten meijerin rungon jatkoksi 1920-luvun klassismia edustava samankorkuinen osa (kts. alla entisen konttorirakennuksen siirtyminen kunnan omistukseen).

Myllyn ja meijerin puuosien tuhouduttua jatkosodan aikana tulipalossa, meijeri korjattiin perusteellisesti: jugend-piirteet hävitettiin ja julkisivut rapattiin kauttaaltaan, ikkunat muutettiin uusiasiallisen säännöllisiksi ja palossa tuhoutuneet vesikatot muutettiin aumakatoiksi. Eteläsisivun lastaussilta ja tiiliseinäinen laajennus on nähtävästi tehty v. 1962 jälkeen. Myös pohjoissivuille on myöhemmin rakennettu matalia laajennuksia.

Meijeritoiminta päättyi rakennuksessa v. 1975. Rakennuksen siirryttyä kunnan omistukseen 1980-luvulla tilat ovat olleet pienteollisuus- ja asuinkäytössä.

Meijeriosuuskuntien toiminta oli 1900-luvun alussa hyvin monipuolista. Vuonna 1916 Lapinlahden meijeriosuuskunta rakennutti meijerin viereen puurakenteisen myllyn ja sikalan. Vuonna 1924 perustettiin Onkiveden rantaan myös saha ja sen yhteyteen voimalaitos, joka tuotti höyryä ja sähköä sahalle ja meijerille.

Mylly ja meijerin puiset osat paloivat jatkosodassa v. 1942. Uusi tiilirunkoinen mylly rakennettiin funktionalismin hengessä tasaiseksi rapattuine julkisivuineen. Rakennuksessa on myöhemmin rakennettuja puurunkoisia laajennusosia.

Vuonna 1920 valmistui meijerille muhkea, osin kaksikerroksinen toimisto- ja asuinrakennus. Taitekattoisen hirsirakennuksen tilat oli jaettu kahteen päätyosaan, joita yhdisti keskellä valoisa, suuri kahvilasali. Meijerimentyvä konkurssiin v. 1929 rakennus siirtyi kunnan omistukseen, joka 1930-luvun lopulla muutti rakennuksen kunnantalokseen. Tällöin rakennuksen alle kaivettiin

tila pannuhuoneelle ja huonekohtaiset uunit purettiin. Huonetiloja muutettiin, mm. suurta keskussalia pienennettiin. Ensimmäisen kerroksen asuntoon muutti kunnansihteeri ja yläkerran asuntoihin mm. kättilö/terveydenhoitaja. Myöhemmissä korjauksissa seinä ja lattioita levytettiin ja kattoja laskettiin.

Toiminta kunnantalona päättyi 1980-luvulla, jonka jälkeen rakennuksen tilat ovat olleet vuokrattuna. Viimeisin peruskorjaus (v. 2006) oli osin palauttava, mm. tällöin otettiin esiin salin korkea sivuiltaan viistetty sisäkatto. Julkisivuiltaan rakennus on säilyttänyt hyvin alkuperäisen myöhäisjugendin ilmeen. Rakennukseen kuuluva pitkä ulkorakennus on korjattu päärakennuksen peruskorjauksen yhteydessä.

Koivupiha, entinen kauppa ja meijerin isännöitsijän asunto

vanhin osa rakennettu 1860-luvulla

Valintaperuste: R, H, M

Koivupiha, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Meijerin alueeseen kuuluva Koivupiha sijaitsee rautatien ylittävän, 1970-luvulla rakennetun Linnansalmentien katveessa. Aiemmin, ennen rautatien rakentamista, kirkonkylän vanha kirkkotie kulki talon sivuitse.

Asuinrakennuksen tarkkaa ikää ei tunneta, mutta se lie-nee rakennettu 1860-luvulla. Vuonna 1864 talon osti Lapinlahden ensimmäinen kauppias Petter Jääskeläinen, joka piti rakennuksessa kauppaa perillisineen 1900-luvun vaihteeseen.

Alkuaan rakennus oli nykyistä pidempi ja yksikerroksinen. Kaupan lisäksi siinä toimi kirkonkylän kieväri 1870-luvulla. Radan puoleinen pääty purettiin 1920-luvulla, ja rakennukseen tehtiin ullakkohuone. Rakennukseen tehtiin korjauksia 1950-luvulla, mm. ikkunat vaihdettiin. 1960-luvulle tultaessa kiinteistö siirtyi Lapinlahden Osuusmeijerille, joka muutti rakennuksen isännöitsijän asunnoksi. Myöhemmin kunta osti ja korjasi kiinteistön. Nykyisin se on jälleen siirtynyt yksityiseen asuinkäyttöön. Pihan kaksikerroksinen luhtityyppinen aittarakennus on rakennettu 1920-1930-lukujen vaihteessa.

Vanha kansakoulu, nykyinen kuvataidelukio

Lääninarkkitehti Ferdinand Öhman v. 1883

Valintaperuste: R, H, M

Vuonna 1883 valmistunut yksikerroksinen puuraken-
teinen kansakoulu kuuluu maakunnan vanhimpiin säi-
lyneisiin kansakouluihin. Sen hirret saatiin Lapinlahden
ensimmäisestä, v. 1834 valmistuneesta kirkosta. Koulua
on useaan kertaan muutettu ja laajennettu. Samoin
koulukäyttö on muuttunut kansakoulusta, yhteiskoulun
ja ala-asteen kautta lukioksi.

Rovastilan vanha rakennuskanta, navetta ja aitta

Valintaperuste: R, H, M

Pappilan navetta, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Lapinlahden seurakunta itsenäistyi v. 1858, mutta rovas-
tin virka-asunto, johon kuului tuohon aikaan tarpeelliset
maatalousrakennukset, saatiin rakennettua vasta 1880-
luvulla. Hirsinavetta lahosi kuitenkin nopeasti, joten se
korvattiin jo v. 1898 maanviljelijä Pekka Tikkasen suun-
nittelemalla porakivinavetalla. Vuonna 1974, Eemil Ha-
losen 100-vuotissyntymäpäivänä rakennukseen avattiin
Eemil Halosen museo.

Rovastinpappilan vanha päärakennus purettiin 1960-
luvun alussa ja paikalle rakennettiin v. 1963 kirkkoher-
ran asunnon ja kirkkoherranviraston käsittävä rakennus
(arkkitehti Tuomas Väyrynen), jota on v. 1976 laajen-
nettu (arkkitehti Esko Laitinen).

Päärakennuksen vieressä on Tuomas Väyrysen lämpö-
keskukseksi 1960-luvulla suunnittelema rapattu raken-
nus. Rakennukset on myöhemmin myyty kunnalle ja
muutettu päiväkotikäyttöön

Aiemmasta pappilakulttuurista muistuttavat puisto-
mainen piha, hirsinen aittarakennus, vanhat säleaidat
ja pala viljelyksessä olevaa peltoa Linnansalmentien ja
piha-alueen välissä.

Linnansalmen kulttuurimaisema

Valintaperuste: (R, H, M)

Lapinlahden taajama sijaitsee metsäisen Haminanmäen
länsirinteellä, joka kuuluu Vieremälle ulottuvaan harju-
vyöhykkeeseen. Tätä molemmin puolin kehystää järvi-
vyöhyke, jonka savipohjaiset rannat on tyypillisesti rai-
vattu pelloiksi. Nämä avoimet kulttuurimaisemat, kuten
Lapinlahdella Linnansalmen ja Lahdenperän alueet, luo-
vat parhaimmillaan selkeän rajan taajamaan.

Linnansalmen kulttuurimaisema sijaitsee kirkonkylän
pääkadun Linnansalmentien läntisenä päätteenä. Sal-
men länsiranta on säilynyt maanviljelyskäytössä Linnan-
salmen ja Vanhanpihan pihapiirejä ympäröivine laitumi-
neen, peltoineen ja niittyineen. Itärannalla ovat Valion
tehtaat, Tervolan talo ja uudempaa omakotiasutusta,

Olenainen osa Linnansalmen kulttuurimaisemaa on
savolainen järvimaisema, joka avautuu etelään Onki-
vedelle ja pohjoiseen kapeana, ruohikkoisena vesistönä.
Kaakkoon, Onkiveden yli näkyy Väärnin pappilan mai-
sema ja Väärninsaari. Salmen yli kulkee Martikkalaan
ja Väisälänmäelle johtava tie, joka siltoineen on tehty
1960-luvulla.

Linnansalmi on Ollikkalan kylän vanhimpia asutettuja
alueita, kirjallisia tietoja kiinteästä asutuksesta on 1500-
luvulta lähtien. Linnansalmen nykyinen maisema kertoo
erityisesti alueen elinkeinohistoriasta. Nimensä matala
salmipaikka sai eräkaudella, jolloin se oli Olavinlinnan
kruununvoudin omistuksessa. Loivien rantapeltotensa
ylälinjaan sijoittuneet yksittäiset maatilapihapiirit, Lin-
nansalmi, Vanhapiha ja Ilvesniemi muodostavat tyypilli-
sen yläsavolaisen järvenranta-asutustyyppin.

Peltojen rakenne ja savipitoisuus kertovat 1800- ja
1900-luvuilla seudulla yleisesti tehdyistä järvenlaskuista,
joilla saatiin maata erityisesti niittyheinää varten. Teol-
lisen aikakauden jalostuselinkeinoja edustaa taajaman
puoleiselle rannalle 1950-luvulta jatkuvasti laajentuneet
Valion tehtaat.

Linnansalmi, maatilakeskus

Päärakennuksen ikää ei tunneta, navetta v. 1900.

Valintaperuste: (R, H, M)

Linnansalmen talo on Halosen taiteilijasuvun kantatila,
jonka pirtissä syntyivät mm. serkukset Pekka (v. 1865),
Eemil (v. 1875) sekä Arttu (v. 1885) Halonen. Monilukui-
nen Halosen perhekunta joutuivat luopumaan talosta v.
1888 perimätiedon mukaan ruokavelkojen takia, mutta
Eemil Halonen osti tilan takaisin v. 1908 ja asui tilalla
vuoteen 1919 ennen muuttamistaan Helsingin Siltasaa-
reen.

Linnansalmi, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Useaan kertaan laajennetun vanhan päärakennuksen tarkkaa ikää ei tiedetä. Tuvan puoli on alkuaan rakennettu savutuvaksi, jonka itäpäädyssä oli jo 1870-luvulla keittiö, isäntäväen makuuhuone ja eteinen. Eemil Halosen ostettua tilan, rakennusta jatkettiin ja korotettiin muuttamalla katto taitekatoksi. Itäpäähän tehtiin sali ja kaksi makuukammaria.

Rakennuksen keskelle tuli kaksikerroksinen kuistirakennelma, jonka toisessa kerroksessa oli kansallisromanttikan aikana muotiin tullut, katonharjan alle sijoitettu parveke. Itäpäätyyn tuli viihtyisä ateljeetila, jossa oli suuri päätyikkuna ja pohjoislappeella kattoikkuna (ikkunoitten rakenteet ovat säilyneet).

1940-luvulla taloon tehtiin peruskorjaus, jossa mm. vuorattiin hirsiseinät peiterimoituksella, kuistin parveke poistettiin ja taloon asennettiin keskuslämmitys. Pihaan rakennettiin uusi maatilan päärakennus 1990-luvulla, jolloin vanha jäi tyhjilleen. Vanhaa rakennusta on sen jälkeen vähitellen korjattu pyrkien palauttamaan sen alkuperäinen asu.

Pihapiiriin kuuluu komea porakivinavetta, jonka rakensi v. 1900 tällöin tilan omistanut merikapteeni Ulrik Stenbäck. Navetassa oli parret 60 lehmälle, sikala ja talliosa.

Rakenteellisesti ja teknisesti navetta oli edistyksellinen: perustukset kaivettiin kahden metrin syvyyteen ja juotokuppeihin tuli vesi automaattisesti vesijohtoa pitkin. Rakennusta kunnostettiin 1940- ja 1950-luvuilla, jolloin sen asu hieman muuttui. 1990-luvulla tilalle valmistui uusi asuinrakennus.

Vanhapiha

Vanhapihan tilan asuinrakennus on hirsirunkoinen, pohjakaavaltaan tyypillinen talonpoikaistalo. Rakennusta on eri vaiheissa korjattu ja muutettu. 1900-luvun alussa rakennuksessa oli kaksi tupaa ja niiden välissä pienempiä huoneita. Pohjoispään tupa on myöhemmin purettu, mutta osia sen kivijalasta säilynyt.

Rakennuksen iästä ei ole löytynyt asiakirjatietoja, mutta v. 2004 tehdyn ajoituksen mukaan eteläpäädyn tuvan hirret ovat 1880-luvun lopulta ja muu osa rakennusta 1830-luvun lopulta.

Rakennusta korotettiin v. 1939, jolloin vinttiin tehtiin kaksi asuinhuonetta. Viimeisin entistävä peruskorjaus tehtiin 1990-luvulla. Vanhapihan tilalle siirrettiin vuosina 1992-1993 v. 1900 rakennettu Nerkoon kylän kansakoulu, jossa nykyisin toimii Arkkitehtuuri- ja ympäristökulttuurikoulu Lastu.

Vanhapiha,kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Lisäksi pihapiirissä on entinen navetta, joka 1990-luvulla kunnostettiin verstaserakennukseksi. Vanhapihan rakennuskannasta on lisäksi säilynyt hirsinen yksittäisaitta. Rantaan laskeutuvan vanhan pihatien varteen on 1990-luvulla rakennettu savusauna vanhalle saunanpaikalle.

Valion tehta

Linnansalmen itärannalla, kirkonkylän taajaman laidassa sijaitsevat Valio Oy:n Lapinlahden tehta

Merkittävimmät osat tehdaskompleksista ovat Valion arkkitehtien Matti K. Mäkisen ja Kaarina Löfströmin suunnittele

Tervola

Tehtaiden lähettyvillä on taidemaalari Kalle Halosen (1899-1947) kotitalo Tervola, joka on säilynyt 1920-luvun asussaan. Rakennuksen ullakkokerroksessa on tallella Halosen ateljeehuone.

Lahdenperä

Kirkonkylän pohjoispuolella on noin 4 km pitkä vesireitti, joka alkaa Lapinlahti-nimisestä lahdesta ja johtaa Salonsalmen ja Honkasalmen kautta Linnansalmeen, jossa reitti aukeaa Onkivedelle. Lahdenperän kylän viljelysmaisema on muodostunut pari kilometriä pitkän Lapinlahden kumpuileville itä- ja pohjoisrannoille. Pohjoisesta lahteen laskevan Suurijoen laaja suisto on aikoinaan ollut tärkeä niittyalue. Lännessä lahtea rajaa Honkaharju, joka on osa Siilinjärveltä Vieremälle ulottuvaa harjujaksoa.

Lahdenperän ympäri kiertävältä soratieltä, entiseltä Kuopio-lisalmi tieltä, avautuu maisema erityisen hienosti. Nykyiselle paikalleen "viitostie" siirrettiin 1950-luvun lopulla. Lahdenperällä on useita vanhoja pihapiirejä ja edelleen toimivia maatiloja, joissa on eri-ikäistä rakennuskantaa, mm. Roivaala ja Koivulahti. Lahdenperän kulttuurimaisema on edustava esimerkki savolaisesta järvenranta-asutuksesta.

Roivaala

ei ole inventoitu

Maatilapihapiiri, näkyvä sijainti rannalla.

Lahdenperä, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kirkonkylän yksittäiset kohteet

Portaanpään kansanopisto

Rakennusmestari Antti Pitkänen v. 1924.

Valintaperuste: R, H, M

Suomen itsenäistymisen jälkeen syntyi vapaan sivistystyön aatteisiin perustuva kansanopistoliike. Portaanpään kristillinen kansanopisto rakennutti Lapinlahden kunnan lahjoittamalle maalle puisen kaksikerroksisen päärakennuksen. Tämän tuhouduttua heti valmistumisen jälkeen tulipalossa rakennettiin uusi v. 1924 kivirakenteisena. Mitoiltaan ja hahmoltaan toistensa kaltaiset rakennukset suunnitteli kuopiolainen rakennusmestari Antti Pitkänen.

Rakennuksen tyyli edustaa sotien välisellä aikakaudella opisto- ja koulurakentamisessa hyvin suosittua klassismia. Rakennukseen tuli kasarmimaiset huoneet 8-12 oppilaalle, jotka myöhemmissä muutoksissa 1970-luvulla on jaettu pienemmiksi. Julkisivun erityispiirteenä on poikkipäädyn katon kaarimuoto. Ikkunat on vaihdettu 1970-luvulla.

Opistoon kuuluneet vanhat maatalousrakennukset on yhtä aikaa päärakennuksen kanssa tehtyä sauna ja v. 1935 valmistunutta aittaa lukuun ottamatta purettu.

Portaanpään kansanopisto, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Sirenin koulu, entinen kirkonkylän kansakoulu

Arkkitehti J.S. Siren v. 1952-1954

Valintaperuste: R, H

Sirenin koulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Sirenin koulu edustaa kasvaviin kirkonkyläin 1950-luvulla rakennettuja komeita kivikouluja, joista edelleen monet kuuluvat taajamien huomattavimpiin julkisiin rakennuksiin. Suunnittelijansa mukaan nimetty Sirenin koulu rakennettiin kansakouluksi meijerin vieressä olleen vanhan kansakoulun käytyä ahtaaksi.

Myöhemmin koulu on toiminut lukiona ja peruskouluna. "Sirenin koulu" kuuluu arkkitehti J.S. Sirénin myöhäiskauden suunnittelutöihin. Paremminkin hänet tunnetaan 1920-luvun klassismin merkittävimmän työn eli Eduskuntatalon suunnittelijana. Yhteistä molemmille rakennuksille on Sirenin huolellisesti mietityt detaljit.

L-muotoisen Lapinlahden koulurakennukseen tuli opetustilat aputiloineen. Luokat oli järjestetty ajalle tyypillisesti sivukäytäväratkaisun mukaan. Sirenin suunnittelemaa kolmikerroksista opettajien asuintaloa ei tontille rakennettu.

Väärnin pappila, kappalaisen pappila

Valintaperuste: R, H, M

Väärni hyväksyttiin lislmen emäseurakunnan kappalaisen virkataloksi v. 1767. Nykyistä v. 1839 valmistunutta päärakennusta edeltänyt ensimmäinen pappilarakennus siirrettiin Mykkälän tilan kievarirakennuksen jatkoksi. Vuoden 1939 talonkatselmuksessa todettiin tilalla olleen 13 erillistä rakennusta ja että kappalainen oli saanut Väärnin tilan tyydyttävään kuntoon aiemmasta rapioista.

Pohjakaavaltaan karoliinisen päärakennuksen julkisivuissa on säilynyt 1800-luvun alkuvuosikymmenillä vallinneet empiren piirteet: puolipyöreät "lunetti-ikkunat", leveät nurkkalaudoitukset, T-karmi-ikkunat (vaikkakin uusittu 1980-luvulla), vaakalaudoitus ja aumattu katto-muoto.

Alkuperäinen lautakatto on vaihdettu myöhemmin pärekatteeksi, joka on v. 1936 korvattu nykyisellä savitiilikatteella. Samalla eteläjulkisivuun tehtiin poikkipääty, joka mahdollisti kahden huoneen rakentamisen ullakko-kerrokseen. Lasitettu umpikuisti on mahdollisesti alkuperäinen. Tiilinen, saunaosaston käsittävä laajennusosa on 1960-luvulta.

Pihassa sijaitsi aiemmin mm. v. 1858 rakennettu asuintupa, jossa Väärnin apupapit asuivat. Asuintuvassa syntyi myös Juhani Aho, tämän isän Gustaf Theodor Brofeltin ollessa Väärnissä apupappina.

Pihasta hieman sivummalla sijaitsee v. 1910 paikkeilla rakennettu pappilan entinen porakivinavetta. Vanhasta rakennuskannasta on jäljellä päärakennuksen tuntumassa suurehko tiiliholvattu maakellari sekä 1900-luvun puolivälissä osittain savitiilestä rakennettu piharaken-nus.

Väärnin aika pappilana päättyi v. 1994 kappalaisen muutettua talosta. Seurakunta myi kiinteistön yksityiselle, joka on huolellisesti ja osin entistään kunnostanut rakennuksen v. 2007-2008.

Honkaniemi

Päärakennuksen vanhin osa 1800-luvulta, toinen asuinrakennus 1900-luvun vaihe.

Valintaperuste: R, M

Honkaniemen tilan pihapiiri sijaitsee Lapinlahden läpi pohjoiseen kulkevan harjun kapealla, Honkasalmeen kuroutuvalla metsäisellä niemikkeellä.

Maatila on aikoinaan ollut kirkonkylän suurimpia taloja. Vanhasta rakennuskannasta on jäljellä kaksi suurta asuinrakennusta ja erilaisia aittoja.

Tilan päärakennuksen vanhinta osaa, pienekköä 1800-luvulla rakennettua savutupaa on jatkettu useaan kertaan. 1800-luvun lopulla tuvan molempiin päihin veistettiin huoneet omille nurkilleen. Nykyiseen kokoonsa ja tyyliinsä talo laajennettiin v. 1917 kuopiolaisen rakennusmestari Sonnisen suunnitelmin, joista on säilynyt kauniit laveerauspiirustukset. Näiden mukaan talo sai kansallisromanttisen ilmeensä. Taloa korotettiin ja toiseen kerrokseen rakennettiin tyylin mukaisesti rakennuksen runkolinjasta sisäänvedetty parveke ja monimuotoinen kaksikerroksinen kuisti.

Rakennukseen on tehty peruskorjaukset 1970- ja 2000-luvuilla, joissa julkisivut ovat säilyneet kuistin ikkunoiden vaihtamista lukuun ottamatta v. 1917 suunnitelmien mukaisina.

Honkaniemen aitat, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kuopio-lisalmi rataosuuden rakentamisen (v. 1898-1902) yhteydessä pystytettiin kulmittain päärakennukseen nähden toinen asuinrakennus ratatöitä valvo-
neen insinöörin virka-asunnoksi. Töiden päätyttyä kunta
vuokrasi rakennuksen kunnanlääkärin virka-asunnoksi
ja vastaanottotiloiksi vuoteen 1928 asti, minkä jälkeen
talo on ollut omistajien käytössä.

Rakennuksen v. 1981 tehdyssä peruskorjauksessa ikku-
nat vaihdettiin ja alkuperäinen pitkä lasikuisti korvattiin
kahdella lyhyemmällä. Julkisivuissa on kuitenkin säilynyt
vuosisadan vaihteen rautatierakennuksista peritty ilme.

Pihaan saavutaan suuren 1800-luvulla rakennetun ta-
lousrakennuksen sivuitse, jossa on ollut maituhuone,
talli ja aitta. Rakennuksen ulkovuoraus on oletettavasti
Sonnisen suunnittelema, koska se muistuttaa tyyliltään
paljon päärakennusta.

Väisälänmäki, kuva: Jussi Jäppinen

Haja-asutusalueet

Väisälänmäki

Vihreä kirja - arvokkaat maisema-alueet

Valintaperuste: R, H, M

Kansallismaisema, valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Suurehkolla Onkiveden kehystämällä niemialueella koiva Väisälänmäki kuuluu Pohjois-Savon edustavimpiin mäkikiiliin, joissa lakialueen maaperän hedelmällisyys ja ilmaston edullisuus on hyödynnetty maanviljelykseen. Väisälänmäki tunnetaan erityisesti kaskiviljelystä, jonka valtakausi oli 1700-luvulta 1800-luvun lopulle.

Maisemallisesti Väisälänmäki on merkittävä sekä Onkiveden maisemaa hallitsevana elementtinä että korkealta mäeltä avautuvien laajojen näkymien ansiosta.

Kylän vanha rakennuskanta sijaitsee väljäkösti korkean mäen etelä- ja lounaisrinteellä. Mäen pihapiirit, Ylä- ja Ala-Puurula, Roivaala (kuva seuraavalla sivulla) ja Väisälä ovat pienialaisten peltojen, rinnelaitumien ja hakamaiden ympäröimiä. Kiinteä asutus mäelle on syntynyt 1500-luvulta lähtien.

Maisema-alueeseen kuuluu myös Väisälänmäen juurella, Onkiveden rannalla sijaitseva Rannan-Puurulan maatalapihapiiri rantapeltoineen. Pihapiirien vanhin säilynyt rakennuskanta on 1700- ja 1800-luvulta.

Alueella on arvoa monien Suomen kultakauden taiteilijoiden innoituksen lähteenä: monet Pekka Halosen kuuluisat taulut ovat alueelta. Eero Järnefelt maalasi Väisälänmäen rinteiltä ”Raatajat rahanalaiset” ja Rannan-Puurulan pihalta ”Isäntä ja rengit”.

Ala-Puurula

Valintaperuste: R, H, M

Kuuluu kansallismaisemaan, valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009. Ei ole inventoitu.

Ala-Puurula on parhaiten mäkikylän taloista vanhat piirteensä säilyttänyt pihapiiri. Asuinrakennus, navetta, aitta ja talli muodostavat avoimen neliöpihan, joka näkyy kylätielle viehättävästi omenapuutarhan ja rinnepeltojen ympäröimänä. Asuinrakennuksen keittiössä ja kamarissa on säilynyt savilapiot.

Hirsisen navetan sisusta on säilynyt 1900-luvun alkupuolen asussaan.

Väisälänmäki, kuva: Jussi Jäppinen

Rannan-Puurula

Päärakennuksen vanhimmat osat 1700-luvulta, navetta v. 1899, aitta 1800-luvun alku.
Valintaperuste: R, H, M
Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Rannan-Puurula sijaitsee Onkiveden rannalla Väisälänmäen itäpuolella. Tasainen ja hedelmällinen rantavyöhyke on asutettu ilmeisesti jo 1500-luvulla, mutta varhaisimmat tiedot ”Rannan talosta” ovat 1700-luvun alusta.

Rannan-Puurulassa on säilynyt neliöpihapiiri. Asuinrakennuksen vanhimmat osat, sali ja kamari on muodostettu 1700-luvun savutuvasta. Eteläpäädyn suuri tupa on 1800-luvulta. Nykyisen ulkoasunsa rakennus on saanut 1900-luvun alussa.

Porakivinavetta on vuodelta 1899, aitta vuodelta 1770 (laajennettu v. 1913) ja talli 1800-luvun lopulta.

Roivaala, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Uudempi maatalouteen liittyvä selkeäpiirteinen ja asiallinen rakennuskanta yhdessä hoidettujen rantalaitumien kanssa muodostavat esimerkillisen vanhan, edelleen maataloutta harjoittavan maatilakokonaisuuden.

Maaningan-Lapinlahden kulttuurimaisemat

(Maaninkajärven ja Väisälänmäen maisemat)

Maaningan ja Lapinlahden kulttuurimaisemat edustavat monipuolisesti lisälmen reitin viljelyalueelle tyypillisiä maiseman piirteitä. Pohjois-Savon mittakaavassa poikkeuksellisen laajat yhteneväiset savikkoalueet ja kulkureittinä toiminut vesireitti ja harju ovat vaikuttaneet alueen asutuksen ja viljelyn varhaiseen kehittymiseen. Vesireitillä kapeat selkävedet, niitä erottavat niemet, saaret ja kapeikot vuorottelevat. Rannat ovat kauttaaltaan viljeltyjä, vastarannoille aukeaa näkymiä.

Avoin viljelymaisema rajautuu pehmeäpiirteisiin metsäisiin selännealueisiin. Maaninkajärven rannoilla savikot ovat laajimmillaan. Onkiveden rannalla viljelty savikko-
vyöhyke on kapeampi ja moreenipeite tulee paikoitellen kiinni vesistöön.

Väisälänmäki on ympäristöään selvästi korkeampi jyrkkäpiirteinen moreenimäki, joka hallitsee maamerkkinä Onkiveden maisemia varsinkin 5-tien suunnasta. Mäen lakialueen hedelmällinen maaperä ja edullinen ilmasto on hyödynnetty viljelyyn.

Väisälänmäen laki on puoliavointa, kumpuilevaa maanviljely- ja karjatalousmaisemaa. Yhtenäinen rakennuskanta, vanhat pihapiirit, viljelykset, niityt ja laidunmetsiköt muodostavat eheän ja tasapainoisen kokonaisuuden. Lähi- ja kaukonäkymät ovat monivaiheiset – mäenrinteillä maisemakuva on paikoin sulkeutunutta metsämaisemaa, paikoin puoliavointa viljelymaisemaa, kylätieltä ja puuttomilta pihamailta avautuu vaikuttavia näkymiä moneen suuntaan.

Rantapellot rajaavat vyöhykkeenä mäen rinteitä. Leppälahden ja Kuivaniemen tasapainoinen viljelymaisema on yksi Väisälänmäen kansallismaisemaa kehystävistä näkymistä.

Maaninkajärven ympäristö on avointa vaurasta maa-seutumaisemaa. Viljelykset viettävät loivasti rantaan. Rinteiden yläosassa peltoaukeat rajoittuvat metsään. Vaihtelua maisemaan tuovat kanavamiljööot sekä muusta asutuksesta luonteeltaan poikkeavat Tuovilanlahden ja Maaningan kylät.

Avoin järvimaisema ja puustoiset rannat vuorottelevat. Maisema on edustavimmillaan Haatalan ja Halolan ympäristössä sekä Tuovilanlahdessa.

Maaninkajärven ympäristössä historiallinen kerroksellisuus näkyy maisemassa poikkeuksellisen selvästi. Maisemassa on elementtejä esihistoriasta nykypäivään.

Asutusrakenne on monipuolinen – alueelta löytyy niin harvarakenteista ranta-asutusta, mäkikyläasutusta kuin savolaisessa ympäristössä poikkeuksellisia tiiviitä rantakyläkin. Alueella on myös runsaasti luontoarvoja.

Väisälä, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Koskutmäki, Jussila, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Koskutmäki

Valintaperuste: (R, M) (ei ole inventoitu)

Lapinlahden kunnan itäpuolella maisematyyppi muuttuu perusilmeeltään laajojen metsäalueiden selän-
nemaisemaksi, jossa saarekemaisten peltoaukiot ovat päävesistön ranta-alueita pienialaisempia ja vanha rakennuskanta vaatimattomampaa ja kuin piilossa metsäisten taipaleiden takana mäkien lakialueilla ja rinteillä. Tämän maisematyyppin alueita Lapinlahdella edustavat Pitkämäki, Mäkikylä ja Koskutmäki, joista Koskutmäen alue on maisemaltaan rakennuskannaltaan yhtenäisin kokonaisuus.

Koskutmäki on loivahko pelloksi raivattu mäkialue, jossa viisi vanhaa maatilapihaa sijaitsee näkymäetäisyydellä toisistaan. Pihoille johtavat kapeat, peltotiemäiset hiekkatiet myötäilevät edelleen viljelyksessä olevia mäenkumparepeltoja, joiden reunoilla on säilynyt vanhoja riihiä ja latoja. Alueeseen kuuluvat mm. Jussilan, Väisälän, Hiekkalan ja Tuomikon pihapiirit.

Mäkikylän koulu

(ei inventoitu)

Karvasalmen kulttuurimaisema

Valintaperuste: R, M

Onkiveden loivapiirteiset ja hedelmälliset rannat ovat olleet otollisia maanviljelykselle. Rantavyöhykkeen vanhat maatilat ovatkin aikoinaan olleet seudun vauraimpia. Lapinlahden kirkolta Onkiveden itärantaa parikymmentä kilometriä Tölvälle asti seurailevan rantatien varrella sijaitsee monia vanhoja maatiloja, joista Karvasalmen alueen tilat muodostaa yhden merkittävimmistä rantavyöhykkeen kulttuurimaisemista. Aluerajauksen itäpuolella Askolan tilan pihapiiri edustaa maisemarakenteeseen kauniisti sijoitettua, 1900-luvun puolivälin pihapiiriä. Sen rakennukset ovat hyvä esimerkki kuinka konstailemattomat, mutta hyvin hoidetut asialliset rakennukset luovat viehättävää maatalousmaisemaa. Usealla tilalla kuten Hemmolassa on karjaa, mikä on maiseman elinvoimaisuuden perustekijä.

Karvasalmi, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Jussilansaari, entinen maatilakeskus

Valintaperuste: (R, M)

Jussilansaari on kolmisen kilometriä pitkä saari, joka on miltei kiinni Karvasalmen ranta-alueessa. Nimensä saari on saanut siellä sijaitsevasta vanhasta Jussilan maatilasta. Tilan rakennukset tuhoutuivat 1900-luvun alussa tulipalossa. Uusi kaksikerroksinen päärakennus rakennettiin vanhan kaltaisena ja samalle paikalle. Talo on säilynyt ulkoasultaan hyvin rakentamisaikansa nikkarityyliä heijastelevassa asussa. Pihapiirin jäljellä olevat ja talousrakennukset kertovat tilan 1900-luvun alun vauraudesta. Kulmittain päärakennuksesta sijaitsee hirsipintainen pehtoorin asunto, jota vastapäätä on suuri porakivinavetan raunio. Talousrakennuksista poikkeuksellinen on punatiilipintainen riihi/viljankuivaamo. Maisemassa pitkälle Karvasalmen puolelle näkyvä, pihaa rajaava pihtakuusiaita antaa pihalle kartanomaisen luonteen.

Alapitkän kulttuurimaisema

Valintaperuste: R, H, M

Alapitkä on rautatiepysäkin ja Maaningantien risteykseen kasvanut taajama, jonka pohjoispuolen avoimessa peltomaisemassa on nähtävissä alueen asutushistorian monipuolisia vaiheita. Vanhat maatilakeskukset, kuten Hovi ja Räsälä sijaitsevat pienehkön Alapitkänjärven rantailla. Siirtokarjalaisuudesta kertovat museoksi muutettu Yrjö Muren asutustila ja ortodoksirukoushuone.

Asutusmuseum

tyyppipiirustusten mukainen asuinrakennus v. 1952, navetta v. 1948

Valintaperuste: R, H, M

Lapinlahdelle sijoitetut siirtokarjalaiset tulivat pääasiassa Laatokan Karjalasta Salmista, kuten myös asutustilan v. 1947 saanut Yrjö Mure. Alapitkänjärven rannalle perustetulle tilalle valmistui seuraavana vuonna navetta, jossa asuttiin kunnes asuinrakennus valmistui v. 1952. Tilalla asuttiin vakituisesti 1970-luvulle. 1990-luvun lopulla tilalle päätettiin perustaan siirtolaisasutuksesta kertova museo, joka avattiin Asutusmuseum -nimisenä v. 2000. Asuintalo, sauna, navetta ja puimala ovat säilyneet hyvin alkuperäisessä asussa. Museon monipuolinen esineistö ajoittuu 1930-luvulta 1970-luvulle.

Ortodoksinen rukoushuone

Arkkitehti Kaj Englund v. 1952

Valintaperuste: R, H, M

Huomattava osa Pohjois-Savoon, Pohjois-Karjalaan ja Oulun läänin eteläosiin asutetuista siirtokarjalaisista oli ortodokseja, mikä näkyy näihin maakuntaan rakennettujen ortodoksikirkkojen ja rukoushuoneiden, muuta maata suhteellisesti suuremmassa määrässä. Kirkkojen ja rukoushuoneiden rakentaminen kuului osana valtion rahoittamaan siirtoväen asuttamiseen. Oman kirkollisen perinteen tukemisen katsottiin helpottavan uusille asuinsijoille juurtumista.

Ortodoksinen rukoushuone, kuva: Arkkitehtitsto Hannu Puurunen Oy

Alapitkän rukoushuoneen suunnitteli arkkitehti Kaj Englund, joka oli myös monipuolisesti mukana jälleenrakennuskauden asuntotyyppien kehittämisessä. Alapitkän rukoushuoneen mallin Englund otti kuitenkin suoraan Suomen itärajan takaisista hirsirunkoisista rukoushuoneista. Myöhemmät rukoushuoneet rakennettiin tavallisesti jälleenrakennustoimikunnan toimesta kehitettyjen tyyppi- ja mallistojen mukaan.

Alapitkän rukoushuone oli 1960-luvulle vuoraamaton, minkä jälkeen se on vuorattu rimalaudoituksella. 1980-1990-luvuilla rakennusta on muokattu perinteisemmän näköiseksi lisäämällä lautakatto ja julkisivuihin koriste- listoja.

Alapitkän hovi

Valintaperuste: H, M

Alapitkän hovin nimellä tunnettu maatilan pihapiiri sijaitsee näkyvällä paikalla valtatievarrella. Pihaan johtaa komea kuusikuja. Kirjailija Johannes Linnankoski asui Hovin tilalla v. 1907 ja viimeisteli talon ullakkohuoneessa Pakolaiset -näytelmän.

Hirsirunkoinen päärakennus on tehty 1800-luvulla. Rakennuksen ulkonäköä ja huonejakoa on muutettu myönteiseen. Viimeisimmässä korjauksessa ulkonäkö on pyritty palauttamaan perinteisemmän näköiseksi.

Pihapiiriin kuuluvat myös pikkuaitta, luhtiaita, kivina- vetta ja työtuja.

Alapitkän hovi, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Alapitkän asema

Bruno Granholm v. 1902?

Valintaperuste: R, H, M

Asema kuuluu Kuopio-lisalmi osuuteen Savon radasta, jonka rakentaminen oli aloitettu Kuopiosta v. 1898. Rataosuuden rakennusten suunnitelmat laati rautatiehallituksen arkkitehti Bruno Granholm.

Alkujaan asemarakennus käsitti vain radansuuntaisen osan, muu osa on 1920-luvun tehtyä laajennusta. Rakennuksessa oli aikoinaan odotushuoneen ja virka- huoneen lisäksi asemapäällikön asunto. Alapitkän asemarakennuksessa on poikkeavaa se, että laajennuksen jälkeen talo sijaitsee ikään kuin pääty radalle päin, tavallisesti asemat ovat aina radan suuntaisia.

Asema-alueen alkuperäisistä rakennuksista ovat säilyneet makasiini, navetta, sauna ja maakellari. Pihapiirissä ollut huvimaja on siirretty 1970-luvulla Siilinjärven asemalle. Aseman eteläpuolella on alun perin rautatiekirjurin ja asemamiehen asunnot käsittänyt rakennus piharakennuksineen. Aseman pihapiiri on ollut vuosia tyhjiillään, toinen pihapiiri on yksityiskäytössä. Rakennukset ovat ulkonaisesti alkuperäisasussaan.

Haja-asutusalueen yksittäiskohteet

Ahmola

Päärakennuksen vanhimmat osat 1700-luvulta, aittoja luultavasti 1800-luvulta.
Valintaperuste: R, M

Onkiveden rannalla sijaitsevan Ahmolan tilan hirsipinalla oleva yhtenäinen rakennuskanta edustaa pääosin 1800-luvun talonpoikaista rakentamista. Rakennusten julkisivuihin on tehty myöhemmin hyvin vähän muutoksia.

Omilie nurkille salvotun päärakennuksen tupa ja porstua ovat 1700-luvulta. Rakennusta on 1800-luvulla jatkettu kahdesti kammareilla. 1900-luvun alussa ulkoseinät saivat nykyisen pärevuorauksen ja ikkunat koristelistoitukset. Asuinrakennusta lähinnä on Ylä-Savossa tyypillinen tallin ja aittoja käsittävä kaksikerroksinen hirsirakennus (vrt. Kiuruvedellä samaa rakennustyyppiä kutsuttiin ”puotitalliksi”). Aittojen yläpuolisten huoneissa ovat säilyneet vanhan tyyppiset ilman kittiä lasitetut ikkunapuitteet.

Pihapiiriin kuulu lisäksi kaksi yksittäisaittaa, elo- ja ruoka-aitta. Eloaitassa on maakunnassa harvinainen nurkakivien ja hirsiseinien väliin rakennettu erityinen hirsinen jalasrakenne, jotka olivat tyypillisimpiä Pohjanmaan vilja-aitoissa.

Naarvanlahden vanha kansakoulu ”Valoharju”

Arkkitehti Toivo Salervo tyyppiirustusten mukaan v. 1934.
Valintaperuste: R, M

Harju-nimisestä tilasta erotetulle tontille v. 1934 valmistunut Valoharjun kansakoulu on rakennettu kouluhallituksen yliarkkitehti Toivo Salervon mallipiirustuksilla. Samantyyppiset mutta tiilirunkoiset koulut ovat Lapinlahdella Väisälänmäellä ja Horsmanmäellä. Myös Rautavaaralla rakennettiin 6 kpl tätä koulutyyppiä kokoa ym. yksityiskohtia varioiden (vrt. Rautavaaran Lievisenmäen koulu). Valoharju on muutettu yksityisasunnoksi, mutta on säilyttänyt klassistishenkiset detaljinsa kuten puolipyöreät katto- ja ovenpäälysikkunat sekä avokuistit klassistisaiheisine päätykolmioineen ja pylväänpäineen.

Pajujärven vanha kansakoulu

Valintaperuste: R, M

Pajujärven koulu rakennettiin kouluhallituksen mallipiirustusten mukaan ja se valmistui v. 1904. Opetustyö Pajujärvellä oli alkanut vuokratiloissa jo v. 1901. Koulurakennus on hirsirunkoinen ja vuorattu uusrenessanssityylisellä laudoituksella. 1970-luvulla rakennukseen tehtiin siipiosa, jossa on koulukeittiö. Pihapiirissä on hirsinen ulkorakennus ja maakellari. Koulutoiminnan lakauttamisen jälkeen koulu on myyty yksityiskäyttöön.

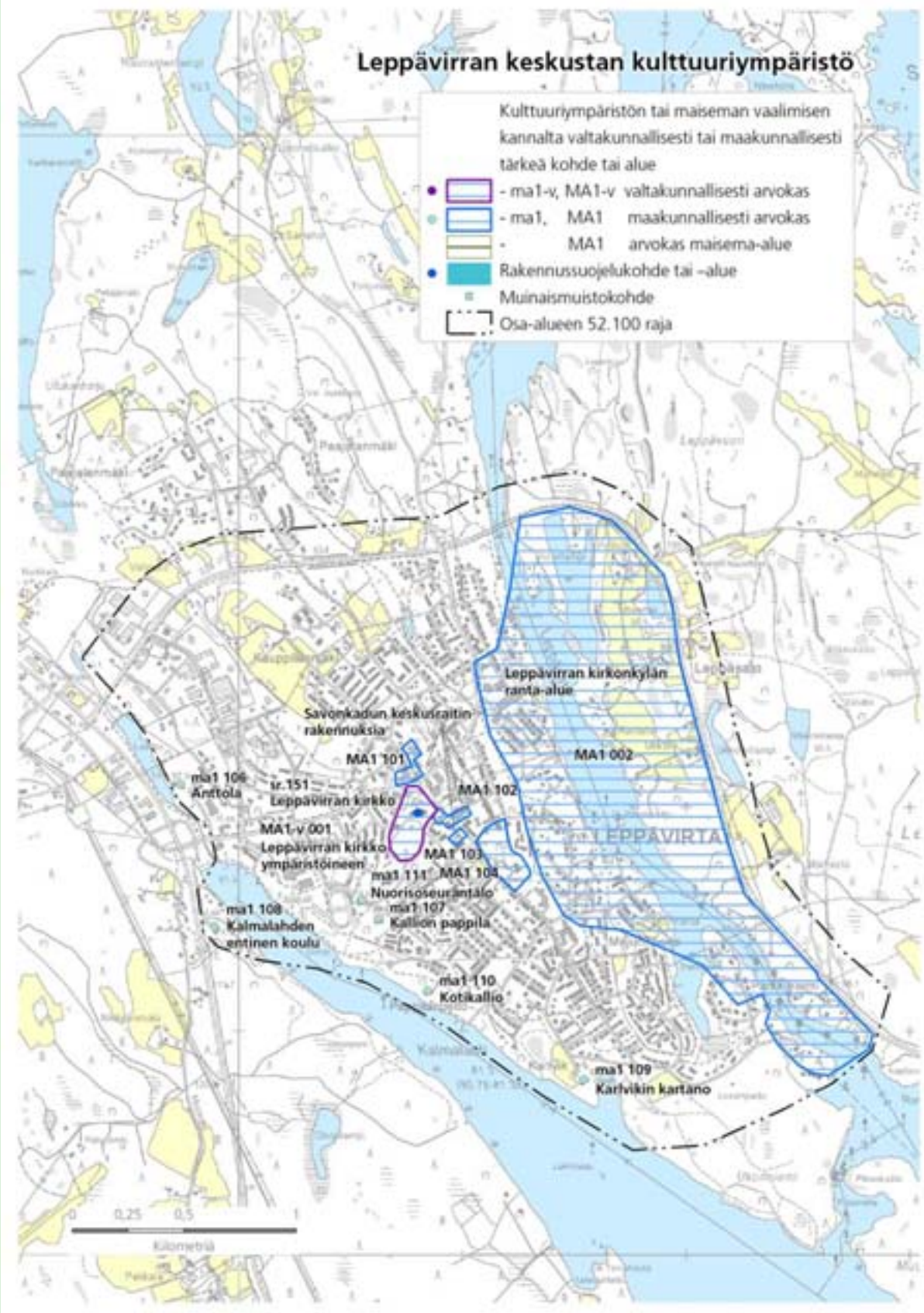
Ahmola, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Leppävirran kulttuuriympäristö

Leppävirran keskustan kulttuuriympäristö

Kirkko, kuva: Jussi Jäppinen

8 LEPPÄVIRTA

Kirkko ympäristöineen

Valintaperuste: R, H, M
Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Leppävirran kirkko on säilynyt kylän keskuspuistona, hautausmaa- ja kirkkopuistoalue siisteine luonnonkivi-aitoineen luovat keskusta vihreyttä ja toimivat arvokaina julkisina puistoina.

Kirkko

Suunniteltu yli-intendentin konttorissa, piirustukset allekirj. v. 1835 C.L. Engel ja A.W. Arppe
Valintaperuste: R, H, M
Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Nykyinen kirkko on Leppävirran neljäs kirkko. Se rakennettiin v. 1846 C.L. Engelin suunnittelemana. Kirkko on Kuopion ohella ainoa maakuntaan 1800-luvun puolella rakennettu kivikirkko. Leppävirtalaisetkin olisivat halunneet saada rakentaa kirkon puusta, mutta keisari hylkäsi anomuksen.

Koska kirkon urakoinnista tehtiin monia valituksia, voitiin kirkko vihkiä käyttöön tarpeellisten korjausten jälkeen vasta v. 1861.

Kirkko kuuluu keskeiskirkkojen jälkeen muotiin tullessiin tornillisiin pitkäkirkkoihin, jotka alkoivat Engelin intendenttikaudella (v. 1824-1840) yleistyä kaupungeissa, kun taas maaseudulla rakennettiin edelleen yleisemmin ristikirkkoja. Leppävirran kirkon pohjakaavan esikuvana voidaan pitää v. 1826 rakennetun Helsingin Vanhan kirkon tilasommitteluperiaatetta: päämassana on itälänsisuuntainen runkokuone, johon pohjoisessa ja etelässä liittyy hyvin lyhyet, ulkoapäin ristivarren tapaiset eteistilat. Leppävirran kirkkoa tyypiltään lähinnä on Loimaan v. 1837 valmistunut kivikirkko. Kirkko edustaa 1800-luvun puoleen väliin Suomen autonomian ajan kirkkorakentamisessa vallinnutta usklassista tyyliä.

Kirkon paanukatto muutettiin v. 1908-1910 pelliksi ja keltainen ulkoveritys "paperossin väriseksi". Vuonna 1948 salaman iskusta alkanut tulipalo tuhosi kirkon kattorakenteet, jonka jälkeen rakenteet uusittiin. Vuosien 1980-1982 peruskorjauksessa perustuksia vahvistettiin betonilla, penkkien päädyt uusittiin vanhan mallin mukaan ja ulkoseinät maalattiin alkuperäiseen sävyyn.

Kanttorila, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kanttorila

Rakennettu v. 1913

Valintaperuste R, M

Kuuluu RKY 2009 aluerajaukseen.

Kirkon ja hautausmaan viereisen, jugendtyylisen talon rakennutti todennäköisesti Ville Koponen n. v. 1913. Tämän sisar testamenttasi talon seurakunnalle v. 1947. Ville Koponen piti rakennuksessa Leppävirran ensimmäistä kirjakauppaa, joka sijaitsi nykyisen keittiön paikalla. Seurakunta antoi talon kanttorin virka-asunnoksi. Vuonna 1983 talo myytiin yksityisomistukseen ehdolla, ettei julkisivuja muuteta. Tonttialue on vuokralla seurakunnalta.

Kotiseutumuseo

Vanhin osa on vuodelta 1848, laajennus

1900-luvun alussa

Valintaperuste: R, H, M

Museo on alun perin rakennettu viljamakasiiniksi, jonka vanhin osa on vuodelta 1848. Rakennusta jatkettiin 1900-luvun alussa nykyiseen kokoonsa. Viljavarastona rakennus toimi 1940-luvulle asti. Vuonna 1956 kunta osti sen museokäyttöön. Tällöin hirsipintainen rakennus laudoitettiin ulkoa ja sisätilat muokattiin museokäyttöön purkamalla mm. kaksinkertaiset jyväläarit (hinkalot).

Savonkadun keskusraitin rakennuksia

Valintaperuste R, M

Leppävirran pääkadulla Savonkadulla on säilynyt uudemman rakentamisen lomassa rakennuskantaa 1900-luvun alusta 1950-luvulle. Tämä antaa monipuolisen ja värikkään kuvan kirkonkylän raitin aikaisimmista rakennustyypeistä ja -tyyleistä.

Vanha Pappila, entinen kirkkoherran pappila (nykyisin kirkkoherran virasto, taloustoimisto, kokoontumistiloja, Savonkatu 21)

Päärakennus v. 1899, 1800-luvulla rakennetut riviäittä ja kivikellari

Valintaperuste: R, H, M

Kotiseutumuseo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Nykyisen pappilan paikalla on sijainnut pappila 1600-luvulta lähtien, jolloin seurakunta itsenäistyi Kuopion emäseurakunnasta. Vuodelta 1899 oleva nykyinen pappilarakennus rakennettiin v. 1899 edellisen, osuusmeijerirakennuksen tarpeisiin puretun pappilarakennuksen paikalle.

Uusin pappila rakennettiin v. 1966, jolloin vanhan pappilan käyttö asuntona päättyi ja rakennus muutettiin kirkkoherranvirastoksi ja seurakunnan kokoontumistiloiksi.

Vanha pappila sijaitsee Savonkadun varrella laajahkon puistoalueen keskellä, jossa pappilan vanhasta rakennuskannasta on vielä jäljellä 1800-luvulla rakennetut riviaitta ja kivikellari.

Riviaitta, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Myllymäki

1900-luvun alku

Valintaperuste: R, H, M

Myllymäki on 1900-luvun alussa yksikerroksiseksi asuinrakennukseksi rakennettu talo, jonka v. 1921 Kansallis-Osake-Pankki osti liiketilakseen. Rakennusta korotettiin kerroksella, johon tulivat uudet asuintilat. Tällöin rakennus sai myöhäisjugendin etenkin kirkonkylillä muotiin tulleet piirteensä. Pihasaunan rakennutti pankinjohtaja Jussi Hänninen 1940-1950-luvuilla. Hän kertoi ottaneensa mallin kesäasuntonsa saunasta. Pankin toiminta lakkasi rakennuksessa v. 1961, jolloin se myytiin yksityisasunnoksi.

Myllymäki, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Neliapila, entinen Huotarlin hotelli ja kolme 1950-luvun liikerakennusta

Neliapila v. 1904-1905, hotelli v. 1930, liikerakennukset 1950-luvulla

Valintaperuste: R, M

Aivan ydinkeskustassa on neljä vanhaa liikerakennusta, Neliapila, entinen Huotarlin hotelli ja kolme 1950-luvun rakennusta. Nämä liikekeskustaan pienipiirteisyyttä luovat rakennukset ovat merkityksellisiä myös katutilan kannalta sijaitessaan lähellä katulinjaa ilman suuria kaatumiljöötä hajauttavia parkkialueita.

1950-luvun kauppa, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Neliapila

Valintaperuste M

Neliapila rakennettiin alun perin asuinrakennukseksi ja sekatavarakaupaksi. Rakennusta laajennettiin v. 1960 uudella, tasakattoisella kauppapuolella. Varastorakennus on alun perin rakennettu navetaksi.

1950-luvun asuin- ja liikerakennukset

Valintaperuste M

Neliapilan lähistöllä on kaksi rapattua 1950-luvulla rakennettua asuin- ja liiketaloa (ei inventoitu), jotka edustavat 1950-luvun liikerakentamista. Näissä oli tyypillisesti liiketilat katukerroksessa ja asuintilat ylemmissä.

1950-luvun liiketalo

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

1950-luvun kauppa

Valintaperuste M

Kirkkokaaren ja Leppävirrantien kulmauksessa on kaksi-kerroksinen 1950-luvulle tyypillinen kauppaliike.

Rakennus on toiselta sivultaan rakennettu perinteisesti aivan katulinjaan kiinni, mikä luo katutilalle miellyttävän ilmeen (ei inventoitu).

Huotarin hotelli, nykyinen Pikabaari ym.

Valintaperuste M

Hirsirunkoinen entinen Huotarin hotelli (nykyinen Pikabaari ym.) valmistui v. 1930. Yläkerrassa sijaitsi kahvila ja hotelli, joita piti Kustaava Huotari. Alakerran huoneet palvelivat aluksi asuntona, mutta 1930-luvun lopulla osin kauppatiloina. Vaikka sisätiloja on paljon muutettu, on rakennus miljöön kannalta hyvin merkittävä sijaitessaan hyvin keskeisellä paikalla pääkatujen risteyksen tuntumassa.

Entinen Leppävirran kirkonkylän kansakoulu (nykyisin erityiskoulu)

Leppävirran kirkonkylän kansakoulu toimi vuoteen 1922 kunnantalon yhteydessä. Tällöin valmistui varsinainen koulurakennus arkkitehti Juho Nykäsen suunnittelemana. Hirsirunkoiseen kouluun tuli opetustilojen lisäksi tyypillisesti opettajien asunnot. Rakennuksen arvokkuutta latistaa myöhemmät tyliin sopimattomat ikkunoiden vaihdokset. Savonkadun puolella on säilynyt puistokaistaleena koulun vanhaa puutarhaa.

Huotarin hotelli, nyk. Pikabaari, kuva: Kari Jämsen

Leppävirran ranta-alue

Valintaperuste: R, H, M

Kirkonkylän keskustaa rajaa kapea ja hyvin jyrkkä-rantainen virta, Leppävirta. Virta ylitettiin 1800-luvun alussa kahden veneen päälle rakennetulla lossilautalla, jota useasti jouduttiin uusimaan. Viimeinen lossilautta oli käytössä vuoteen 1880, jonka jälkeen siirryttiin "rautaponttuuniin". Ensimmäinen varsinainen silta, joka oli kääntösilta, rakennettiin valtion ja kunnan kustannuksella vuosina 1904-1906. Tämä oli käytössä vuoteen 1966, jolloin se purettiin nykyisen, ylempänä virralla olevan betonisillan korvattua sen.

Salmen komeat maisemat houkuttelivat erityisesti 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien varhaista huvila-asutusta. Osa rakennuksista muutettiin huviloiksi paikalla sijainneista savutuvista, mutta osa rakennettiin nimenomaan huviloiksi. Tästä Ranta-alueen asutuksesta on jäljellä Marjola, Päiväranta, Rantala ja Toivola. Ukkola ja Toivola edustavat virka- ja porvarisluokan itselleen hankkimia maatiloja.

Marjola

1920

Valintaperuste R, M

Marjola, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Paikalla on ollut talo ainakin 1800-luvun lopulla. Nykyiset rakennukset ovat 1920-luvulta, jolloin tilan osti entinen Karlvin kartanon isäntä Paul Wahl, joka asui tilalla vuoteen 1956 asti. Tämän jälkeen alkuperäinen kuisti on osittain purettu.

Rakennus on tyypillinen 1920-luvulla lautavuorattu taitekattonen ja noppamainen, etenkin taajamissa muotiin tullut rakennus. Piharakennuksista on jäljellä aitta (rakennettu v. 1927) ja sauna (rakennettu 1900-luvun alussa), mutta pihaan kuuluneet huvimaja ja laivalaituri ovat hävinneet.

Päiväranta

Rakennusmestari Eino Sorri v. 1920

Valintaperuste: R, M

Päiväranta, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Hieman kauempana varsinaisesta ranta-alueesta sijaitsevasta Männistön maatilasta erotettu Päiväranta rakennettiin kansakouluopettaja Kaarlo Riihikalliolle ja tämän vaimolle "vanhan päivän asunnoksi" virran itärannalle, vanhan sillan viereiselle tontille. Vuonna 1921 rakennetun huvilan piirustukset laati Kuopion läänissä maaseutualueilla laajasti vaikuttanut rakennusmestari Eino Sorri, joka toimi Kuopion läänin maanviljelysseuran rakennusneuvojana vuodesta 1920.

Vuonna 1934 rakennus sai nykyisen ulkovuorauksen ja tiilikaton sekä päätyyn lasiverannan ja rannan puolelle avoverannan.

Toivola

Asuinrakennus v. 1892, navetta ja aittarakennus siirretty paikalle v. 1890, leikkimökki ja uimahuone 1900-luvun alku.

Valintaperuste: R, M

Nykyisistä ranta-alueen rakennuksista ehkäpä huvilamaisin on Toivola, vaikkakin se rakennettiin kirkkoherra Daniel Fredrik Wallenin kahdelle tyttärelle ympärivuotiseen asumiseen. Sisärukket eivät kuitenkaan viihtyneet pitkään talossa, vaikka sen sijaintia sanottiin Leppävirran kauneimmaksi. Sisäruksilta talo siirtyi huvilakäyttöön heidän veljelleen ja edelleen tämän perillisille.

Päärakennukseen tehdyt muutokset ovat vähäisiä, rakennusosia on lähinnä vain uusittu vanhan mallin mukaan. Julkisivujen ikkunalistoituksissa näkyy harvinaisena vielä vanha maalauskoristelu. Yläkertaan on tehty kaksi huonetta lisää. Sisustuksena on mm. huonekaluja vanhasta pappilasta.

Aitan ja navetan käsittävä piharakennus on siirretty nykyiselle paikalleen pappilasta, jossa se oli rovestin aittana. Piharakennukseen on myöhemmin tehty autotalli. Uimahuone ja leikkimökki ovat vuosisadan alusta. Lahden pohjukassa on sijainnut ennen myös suuri puutarha.

Rantala

Alun perin rakennettu torpaksi 1900-luvun alussa
Valintaperuste: R, M

Rantala on Päivärannan eteläpuolella sijaitseva, alun perin 1900-luvun alussa Männistön tilan torpaksi rakennettu, kamarin ja huoneen käsittänyt talo. Seuraavina vuosikymmeninä rakennusta laajennettiin useampaan kertaan, mm. 1930-luvulla rakennuksen omistanut nimismies Havas laajensi taloa kanslia-huoneella, jona se palveli vuoteen 1950 asti. Hänen aikanaan rakennettiin myös nykyinen sauna ja aitta.

Rantala on säilyttänyt talonpoikaisen ulkonäön ja sitä voisikin asunsa perusteella paremmin luonnehtia lomamökiksi kuin huvilaksi.

Ukkola

Päärakennus 1800-luvulta, aitat, navetta v. 1920 alussa
Valintaperuste: R

Kauempana maanviljelykseen sopimattomasta, maastoltaan jyrkkäpiirteisestä rantavyöhykkeestä sijaitsee Ukkolan entinen maatila, joka on ollut mm. kruununvoutien omistuksessa.

Päärakennuksen ikää ei tunneta, mutta sen oletetaan olleen pystyssä ja julkisivuiltaan nykyisen kaltainen jo 1870-luvulla. Tällöin tilaa oli tarjottu kappalaisen pappilaksi Harjulan pappilan palon jälkeen. Kappalainen ei kuitenkaan suostunut muuttamaan sanojensa mukaan ”moiseen lasipalatsiin”. Rakennuksessa näyttääkin olevan tuon ajan rakentamiseen verrattuna poikkeuksellisen paljon lasipintaa. Hyvin harvinainen on myös sisään-tulojulkisivun umpikuistin ja takajulkisivun avokuistien sijoitus rakennuksen runkolinjan sisäpuolelle. Rakennus edustaa sveitsiläistyyliä (uusgotiikan muoto puurakentamisen yhteydessä), joka näyttää levinneen erityisesti Pohjois-Savon maakuntien eteläisten kuntien suurtilojen ja kartanoiden rakennustyyliksi. Tunnusomaista näissä olivat koristeellisesti sahatut ja räystäään alle asetetut konsolituet sekä ikkunavuorilaudat, joissa yläpuolta koristivat laudasta muotoillut kruunuaiheet ja hammaslistat. Ukkolan talossa on myös lehtisahalla muotoillut profiililautakaiteet, joita esiintyi alueen varakkaimpien talojen kuisteissa.

Pihassa on aittarivi 1800-luvulta ja poikkeuksellisen myöhäinen lohkokivinavetta vuodelta 1920. Tällöin navetat tehtiin suurissa taloissa tyypillisemmin jo tiilestä.

Alapihan päärakennus

Päärakennus n. v. 1860
Valintaperuste: R, M

Ukkolan tapaan kruununvoutien omistuksessa ollut Kulvikin kartano sijaitsee rantalinjasta kauempana ylevämmällä alueella. Päärakennuksen rakennutti oletettavasti kruununvouti Gustaf F. Kulvik (isäntänä v. 1859-1873).

Alapihan päärakennus, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Aikoinaan tila on ollut hyvin merkittävä ja keskeinen Leppävirralla. Esim. yksi omistajista, Juho Laitinen oli perustamassa Leppävirran meijeriä ja oli mukana kehittämässä lokomobiilia sähkön tuottamiseen.

Kartanosta on säilynyt ainoastaan päärakennus ja aitta. Laaja, omenapuita kasvava puutarha on nykyään puistoalueena. Päärakennus on hyvä esimerkki 1800-luvun puolivälin jälkeen seudulle levinneestä sveitsiläistyylistä, jonka piirteitä Alapihan päärakennuksessa ovat mm. katon poikkiharja eli frontoni, räystäään alapuoliset tukikonsolit ja hyvin loiva kattokulma.

Päärakennus on sisältä täysin muutettu, ulkohahmo on säilyttänyt rakennusaikaisen hahmonsäilyttämättä toisen kerroksen sivuräystäiden alle puhkaistuja ikkunoita ja päädyn parveketta.

Alapiha siirtyi 1950-luvulla kunnalle, joka muutti päärakennuksen oppilasasuntolaksi. Nykyään rakennus kuuluu osana Alapihan kouluun, jonka uudemmat rakennukset sijaitsevat päärakennuksen alapuolella.

Kirkonkylän yksittäiset kohteet

Kotikallio

1917

Valintaperuste: R, M

Kotikallio, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Apteekkari Hämäläinen rakennutti v. 1917 Kalmalahden länsirannalle jugendvaikutteinen huvilan. Rakennuksen osti v. 1927 Tilda Löthman-Koponen, jonka aikana (v. 1927-1959) huvilan elämä oli vilkasta ja vieraita kävi paljon, mm. presidentti Kyösti Kallion nimi löytyy vieraskirjasta.

Taajamarakenteessa Kalmalahden itärannalla sijaitseva huvila on hiljattain esimerkiksi korjattu. Vihreä piha sulautuu hyvin puistomaiseen rantavyöhykkeeseen, jossa huvilan rantapenkereelle v. 1910 rakennettu, sievä pieni sauna täydentää idyllisen rantamaiseman. Pihaan kuulunut aitta on purettu 1990-luvun jälkeen.

Karlvikin kartano

Nykyinen asu 1800-luvun loppu

Valintaperuste: R, M

Karlvikin kartano, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kalmalahden puistomaisella rantavyöhykkeellä sijaitseva Karlvikin kartano on Alapihan kartanon ohella ainoita Leppävirralla säilyneitä kartanoita. Leppävirta oli yksi nykyisen Pohjois-Savon alueen emäpitäjästä, joissa vauraiden suurtilojen lisäksi etenkin hallintovirkamiehet hankkivat asuintiloja ja rakensivat arvonsa mukaiset rakennukset.

Päärakennus on rakennettu todennäköisesti kolmessa vaiheessa, joista vanhin osa on läntinen pääty. Asutusta tilalla on ollut jo 1600-luvulla, jolloin paikan nimi oli Rynnänranta. 1700-luvulla piirimaanmittari K.J. Haartmanin omistuksessa tilan nimi muutettiin Karlvikiksi. Myöhemmin tilan omistajat vaihtuivat usein. Näistä rakennusten kannalta merkittävimpiä oli Leppävirran tuomiokunnan tuomari M. Brunou (omisti tilan v. 1870-1901), joka kunnosti ja laajensi päärakennuksen nykyiseen muotoonsa: Tällöin rakennettiin ns. kavaljeerien siipirakennus, jossa käräjiä seuraavat nuoret tuomarit asuivat. Seuraavina omistajina oli mm. Paul Wahl, joka oli mahdollisesti Varhaisen tehtaiden perustajan poika.

Päärakennuksen 1800-luvun lopun nikkarityyliset julkisivut ovat säilyneet hyvin, sisätiloihin on tehty muutoksia (inventoinnissa kerrottiin mm., että keskuslämmityksen asentamisen yhteydessä huonetiloja jonkin verran muutettu).

Pihaan kuuluu vielä muutamia talousrakennuksia ja vanha puutarha. Vanha navetta korvattiin 1950-luvulla uudella. Lähiympäristö on metsäistä ranta-aluetta, vanhat peltoalueet ja tienvarsinäkyvät tulotietä kohti kartanoa ovat kasvamassa umpeen.

Anttola

Rakennettu v. 1854, muutoksia 1900-luvun alussa
Valintaperuste: R, M

Anttola on Leppävirran lukkari Anders Lundsonin v. 1854 rakentama ja hänen mukaan nimensä saanut talo. Aiemmin paikalla oli läheisen Vokkolan kartanon, Laakunharjun torppa. Samainen lukkari oli aiemmin rakentanut Kallion asuinrakennuksen. Vuodesta 1907 vuoteen 1975 rakennuksen omisti suntio ja suutari Lukkarinen. Tämän jälkeen omistus siirtyi pariksi vuosikymmeneksi kunnalle, joka myi talon jälleen yksityiselle asutokäyttöön.

Talon rakennushistorian näkyvin muutos on ollut 1900-luvun alussa aumakaton muutos jyrkäksi satulakatoksi, jolloin myös kuistia korotettiin. Vuonna 1991 peruskorjauksessa palautettiin rakennuksen alkuperäinen karo-liininen asu. Pihapiirin talousrakennukset on purettu 1980-luvulla.

Leppävirran Nuorisoseuran talo

Valmistui v. 1902
Valintaperuste: R, M

Tontti saatiin lahjoituksena Vokkolan kartanon omistajalta Emil Enwaldilta. Hirsinen talo valmistui v. 1902 Leppävirran VPK:n ja NS:n yhteishankkeena. Vuonna 1936 VPK toiminta tyrehtyi ja talon käyttö jäi kokonaan nuorisoseuralle. 1950-luvulta alkaen talon käytön taantuessa myös sen kunto pääsi ränsistymään, kunnes v. 1981 purku-uhan saaneena taloa alettiin kunnostaa talkootöillä. Tällöin rakennusta laajennettiin, kuisti uusittiin kokonaan ja rakennettiin kellari sosiaalitiloja varten.

Kallion pappila

1840
Valintaperuste: R, M

Hautausmaan eteläpuolella puistomainen vyöhyke jatkuu nuorisoseurantalolle ja Kallion pappilalle, jotka muodostavat pihoineen viihtyisän kokonaisuuden.

Kallion pappilan rakennutti 1840-luvulla Leppävirran lukkariksi v. 1823 valittu Anders Lundson, paikkaa kutsuttiin tällöin Tanssikallioksi. Paikka kulki monen omistajan, mm. kruununvouti Gustaf Kulvikin kautta seurakunnalle v. 1944. Muutaman vuoden kuluttua tilasta päätettiin ensimmäisenä kappalaisen pappilana, koska aiempaa Harjulan kappalaisen pappilaa pidettiin sijainniltaan kaukaisena.

Vuonna 1963 peruskorjauksessa talon toiseen pätyyn tehtiin seurakuntasisäiset tilat. Myöhemmin rakennukseen on saneerattu kolme vuokrahuoneistoa.

Kalmalahden entinen koulu, nykyinen Mansikkaharjun retkeilymaja

1907
Valintaperuste: R, M

Näkyvällä paikalla Kuopioon johtavan valtatievarrella sijaitseva Kalmalahden koulu rakennettiin v. 1907 vanhan, huonokuntoiseksi todetun koulun tilalle, joka oli aloittanut poikakouluna v. 1872. Koulu kuuluu nähtävästi vuosisadan vaihteen mallipiirustusten mukaan rakennettuihin koulurakennuksiin, joita Leppävirralla on mm. Saahkarlahden koulu.

Kalmalahden koulu on muutettu 2000-luvulla Mansikkaharjun retkeilymajaksi. Piharakennus on 1950-luvulta.

Sorsakoski

Sorsakosken tehtaat ja tehdasyhdyskunta

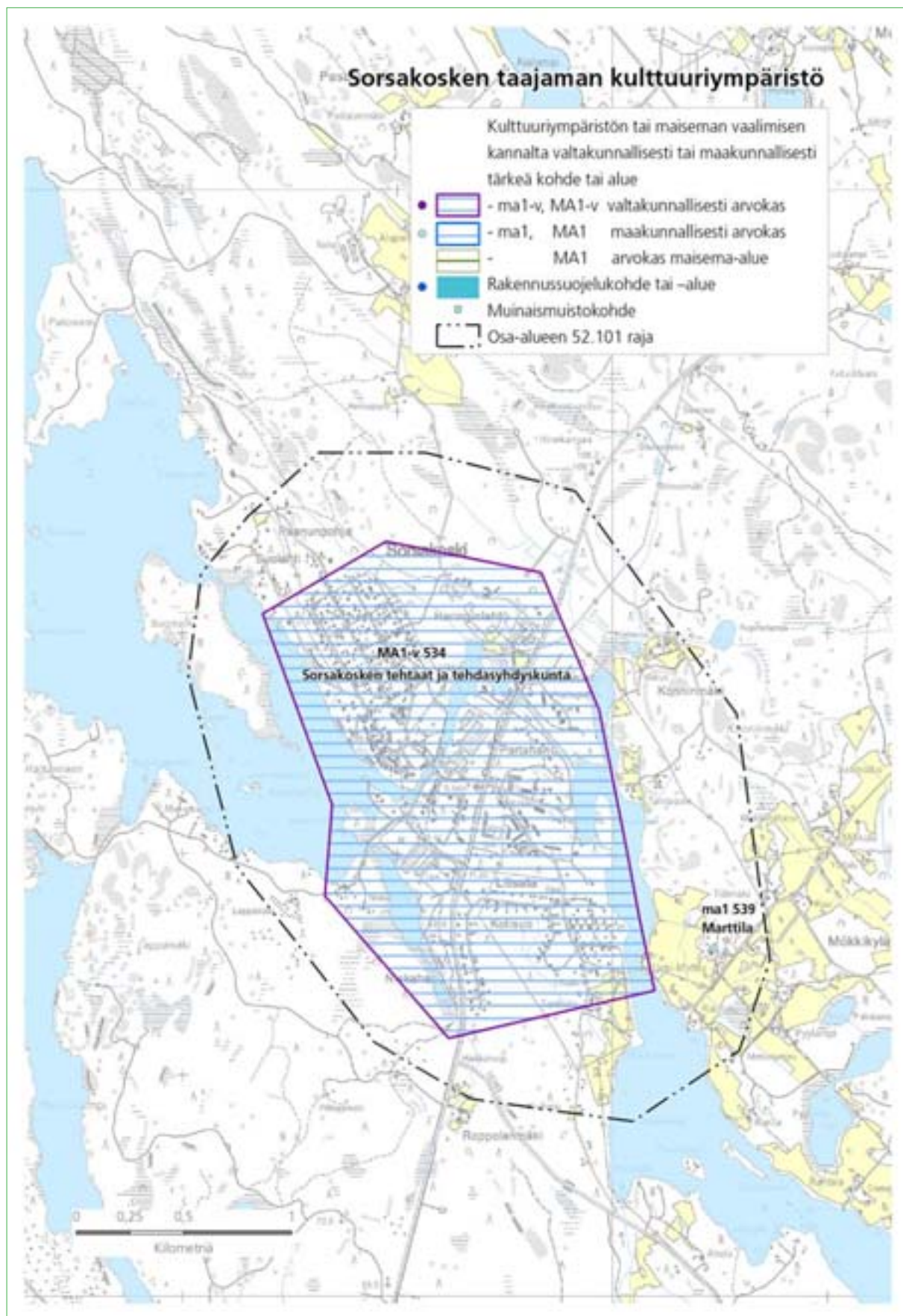
Valintaperuste: R, H, M
Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Teollisuusrakennus, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Sorsakosken sahan ja hienotaetehtaan ympärille kehittynyt teollisuustaaajama edustaa hyvin 1800-luvun loppupuolella Sisä-Suomen vesistöjen yhteyteen perustettuja pieniä teollisuusyhdyskuntia, joissa yhtiö on vastannut myös asuntojen ja peruspalvelujen rakentamisesta. Hackmanin tehtaan merkituotteet ovat olleet käytössä Suomen kotitalouksissa 1500-luvun alkupuolelta alkaen.

Tehdasalue on syntynyt Sorsajoen koskien varrelle, jossa tehtaan vanhat rakennukset sijoittuvat kylän pääraitin Sorsakoskentien varteen. Rakentaminen on pienimittakaavaista ja jyrkkäpiirteisen maaston muotoihin hyvin sovitettu, mikä luo asuin- ja tehdasympäristölle viihtyisän puistomaisen ilmeen. Teollisuuden säilyminen edelleen alueella on eduksi ympäristölle ja kuten Juankosken taa-jamassa, monikerroksinen tehdasalueen rakennuskanta kylän keskellä edustaa historiallista jatkuvuutta.

Sorsakosken teollisuushistoria alkoi joen varrelle 1700-luvun lopulla perustetusta sahaustoiminnasta. Sahan tuottamat laudat ja lankut kuljetettiin talvisin järvien jäitä pitkin ja kesäisin soutamalla Varkauden alapuolelle Haapasaaresen, josta ne avoveden aikana lastattiin lotjiin ja proomuihin Lappeenrantaa tai Joutsenoon. Sahan lisäksi 1800-luvun alun teollisuuteen kuului Haringinlahden tilalle perustetut mylly ja tiilitehdas.

Viipurilainen toiminimi Hackman & Co hankki 1800-luvun alussa osan sahasta ja alueen maista kiinteistöineen. Vuonna 1818 myös Haringinlahden tila siirtyi yhtiön haltuun. Tämän jälkeen alkoi Sorsakosken voimakas kehityksen kausi. Saha uusittiin 1800-luvulla kahdesti, mutta tuhouduttuaan tulipalossa 1898 sitä ei enää rakennettu uudelleen vaan Sorsakoskella siirryttiin metalliteollisuuteen. Ensimmäinen metalliverstas oli rakennettu jo v. 1880, jossa oli valmistettu puukkoja ja luistimia.

1900-luvun vaihteessa Hackman hankki kaksi muuta alueen suurta tilaa Liisalan ja Marttilan, jolloin yhtiö omistuksessa oli yhteensä 2700 hehtaaria. Sotien jälkeisten maanluovutuslakien perusteella yhtiö joutui luovuttamaan kolmesta omistamastaan suurtilasta kahden kaikki viljelysmaat, joista muodostettiin 24 viljelystilaa. Väliaikaisen maanvuokrauslain perusteella yhtiö veloitettiin vuokraamaan Haringinlahden tilalta ja tehdaspalstalta osia viljelysmaista. Sodanjälkeinen vuosikymmen merkitsi Sorsakoskelle suurta kasvun aikaa. Tällöin alueelle asutettiin n. 400 karjalaista siirtolaista.

Haringinlahden tila

Päärakennus 1800-luvun loppu, kivinavetta, hirsitali, meijeri ym. talousrakennuksia 1800-luku
Valintaperuste: R, H, M
Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Sorsakosken historian keskeisestä tilasta Haringinlahdesta oli tullut verotettava tila v. 1793, jolloin alueella toimitettiin Isojako. Tällöin tilalla oli tiilitehdas ja mylly. Viipurilainen Hackman osti Haringinlahden v. 1818, mitä ennen tilan omistajat olivat vaihtuneet tiheään. Tilan maanviljelys ja karjanhoito oli edistyskellistä ja esimerkiksi seudun talonpojille 1800-luvun. 1900-luvun alusta tilaa hoiti koulutettu tilanhoitaja, joka asui päärakennuksessa.

Joen pohjoispuolella sijaitsevan pihapiirin rakennukset ovat pääasiassa 1800-luvulta. Päärakennuksen jugend-vaikutteinen ulkovaalaus on vuodelta 1913. Tällöin sisätiloihin rakennettiin asunnot tilanhoitajalle, meijerinhoitajalle ja tarkastuskarjalle sekä tilat vierailijoille (maatalousneuvojille ym.). Ennen näitä muutoksia talossa oli ollut mm. työmiesten käyttämä suuri ruokatus. 1970-luvulla rakennus muutettiin poikamiesasuntolaksi. Tällöin tilan maatalous oli lopetettu ja pellot paketoitu.

Päärakennusta vastapäätä on korkea ja syvärunkoinen hirsinen tallirakennus ja kulmittain tätä luonnonkivinen navettarakennus. Rakennuksiin kuuluu myös viljamakasiini, jonka erityispiirteenä on hyvin koristeelliset, ta-

vallisimmin seudun arvokkaimmissa asuinrakennuksissa 1800-luvun puolivälin jälkeen käytetyt räystäskonsolit (vrt. Liisalan päärakennus).

Viljamakasiini, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Ympäröivien peltojen heinittyminen ja pusikoituminen latistaa pihapiirin maisemallista arvoa.

Liisala ja puusilta

Päärakennuksen vanhin osa alun perin savutupa, muutettu uloslämpiväkeksi v. 1811, laajennus 1850-luku, talousrakennuksia 1800-luvulta, puusilta v. 1963
Valintaperuste: R, M
Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Liisala, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Nykyisen taajamarakenteen alueella sijaitseva Liisalan tila on yksi kolmesta Osmajärven alueella Isojaossa v. 1793 merkityistä tiloista. kaksi muuta olivat Heikkilä ja Haringinlahti. Hackman osti tilan 1900-luvun vaihteessa. 1940-luvulla tilan maat jaettiin pika-asutuslain mukaisesti siirtolaisille.

Nykyisillä omistajilla talo on ollut vuodesta 1978, minkä jälkeen päärakennusta on korjattu kuitenkin julkisivujen 1800-luvun piirteet säilyttäen.

Päärakennuksen vanhin osa on ollut savutupa, joka v. 1811 muutettiin uloslämpiväksi. Nykyiseen kokoonsa talo laajennettiin v. 1850, jolloin rakennus sai nykyisen empirevaikutteisen ulkohahmon. Liisalan pihapiirissä on säilynyt maatilan ajasta kertova kivinavetan raunio, vanha aitta ja kellari. Hoidettu piha ja puutarha hedelmäpuineen luovat pihapiiristä kauniin ja puistomaisen osan taajama-aluetta. Liisalan ja Marttilan maisemaan kuuluu v. 1963 rakennettu puusilta.

Teollisuusrakennukset

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Alaverstas ja Voimalaosa

Vanhin osa v. 1880, laajennus v. 1891, voimalaosa v. 1911.

Ensimmäinen jatkuvaan tuotantoon tarkoitettu metalliverstas sijoitettiin alaputouksen vanhaan myllyrakennukseen, joka on tiilisistä teollisuusrakennuksista vanhin. Tätä laajennettiin v. 1891 viisitoista metriä pitkäksi. Verstaassa valmistettiin aluksi käytetyistä sahaviiloista puukkoja myyntiä varten sekä luistimia. Alaverstaaseen liitettiin voimalaosa v. 1911. 1910-luvulla puuverstaassa valmistettiin kaikki tehtaan tarvitsemat puuosat (ikkunat, ovet). 1980-luvulla rakennuksessa on toiminut tehtaan museo.

Ala ja Ylävoimalaitokset

Alasorsa v. 1936, Yläsorsa v. 1941-1943

Sorsakosken nykyiset voimalaitokset sijaitsevat Sorsajoen ylä- ja alajuoksulla, mistä on peräisin laitosten nimet Ala- ja Yläsorsa.

Alavoimalaitoksen rakentamisen yhteydessä padottu alajuoksu aiheutti ns. "Välimeren" eli vesialtaan syntymisen. Hackman-yhtiölle kuuluneet voimalaitokset omistaa nykyään Savon Voima Oy.

Yläverstas (nykyinen aterinosasto)

Vanhin osa v. 1898, laajennuksia mm. v. 1913 suunnittelija Uno Ullberg.

Punatiilinen hienotaeverstas eli ns. ylätehdas valmistui palaneen sahan perustuksille v. 1898. Rakennus oli aluksi kaksikerroksinen, 11 m leveä ja 30 m pitkä, myöhemmin sitä on jatkettu useita kertoja.

Työkaluosasto

V. 1909

Vuonna 1909 valmistui tiilirunkoisen työkaluosaston vanhin osa ja laajennus 1920-luvulla. Rakennuksessa tuotettiin mm. puunjalostusteollisuuden koneteriä.

Entinen viljamakasiini (nyk. paloasema)

Vanhin osa 1800-luvun viljamakasiini

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Paloasema, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Aivan teollisuusrakennusten tuntumassa sijaitsee nykyisin paloasemana toimiva entinen viljamakasiini, jonka alkuperäistä rakennusaikaa 1800-luvulla ei tarkalleen tiedetä. 1920-luvulla rakennus oli Hackmanin kaupan varastona. 1940-luvulla kaupan toiminnan päätyttyä rakennus muutettiin paloasemaksi rakentamalla siihen jatko-osa ja letkunkuivatustorni.

Paloasema on teollisuusrakennusten vieressä koskimiljöölle hyvin leimaa-antava rakennus.

Ent. eläinlääkärin asuintalo (nyk. kerhorakennus)

1900-luvun vaihde

Valintaperuste: R, M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Entinen eläinlääkärin asuintalo eli Koskenpolvi sijaitsee niemessä Alavoimalaitoksen yhteyteen syntyneen patoaltaan eli "Välimeren" rannalla. Rakennus muutettiin v. 1965 tehtaan johtajan asunnoksi, jolloin tiloihin ja julkisivuihin tehtiin suuria muutoksia.

Entinen eläinlääkärin talo
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Myöhemmin rakennus on muutettu kerhotaloksi. Rakennuksen monimuotoisessa hahmossa näkyy vuosisadan vaihteen huvilatyyli, joskin rakennuksen ikkunoiden (v. 1965) ja ulko-ovien muuttaminen on tuhonnut julkisivujen olennaisia piirteitä.

Kellotalo

V. 1910

Valintaperuste: H, M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Korkealla mäenkumpareella teollisuuslaitosten tuntumassa sijaitseva ns. kellotalo on rakennettu vuoden 1910 tienoilla ja nimensä se on saanut talon harjalle rakennetusta kellosta, jota soitettiin työpäivän alkamisen ja päättymisen sekä ruokatunnin merkiksi.

Aluksi kelloa soitettiin käsin, mutta 1950-1960 lukujen vaihteessa kello sähköistettiin. Myöhemmin kello korvattiin tehtaan sireenillä. Kellotaloa sanotaan myös Postinmäeksi, sillä rakennuksessa toimi posti vuoteen 1938. Tämän jälkeen asunto oli kolmen perheen vuokra-asuntona, minkä jälkeen talo on myyty yksityiselle ja korjattu yhdeksi asunnoksi.

Tehtaan juhlasali "Seurala"

V. 1902, korotus 1930-luvulla

1950-luvulla sisätilojen muutoksia

Valintaperuste: H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY 2009

Sorsakosken seuratalo eli tehtaan juhlasali "Seurala" rakennettiin Oravikoskelta siirretyistä Hovintuvan hirsistä. Valmistuneessa talossa pidettiin paikkakunnan juhlat kesäaikaa lukuun ottamatta, jolloin niitä pidettiin "Lystimehässä". Seuralassa oli myös lukusali, jonne Hackman oli tilannut sanomalehtiä. Talossa oli myös jonkinlainen kirjasto ja kahvila. Vuosina 1948-1949 juhlasalissa aloitti Sorsakosken Kino.

Taloa korotettiin 1930-luvulla, jolloin toiseen kerrokseen tuli huoneita. 1950-luvulla eteisaulaa avarrettiin ja näytämö ja juhlasali uusittiin. Tällöin myös vanha kuisti purettiin ja sisäänkäynti uusittiin.

Seurala sijaitsee keskeisellä ja näkyvällä paikalla teollisuusrakennuksien tuntumassa.

Sorsakosken koulut

Uno Ullberg v. 1923, uudempi koulu L. E. Hansten

v. 1953

Valintaperuste: M, R

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Sorsakosken kaksi komeaa koulurakennusta kuuluvat maakunnan komeisiin kansakoulukokonaisuuksiin. Rakennukset ovat laadukkaita esimerkkejä rakennusaikausiensä koulusuunnittelusta, joissa molemmissa suunnittelijoina olivat nimekkäät arkkitehdit.

Kansakoulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vanhemman v. 1923 valmistuneen, 1920-luvun klassismia puhtaasti edustavan hirsirunkoisen koulun suunnitteli Viipurissa syntynyt arkkitehti Uno Ullberg, jonka aikaisempia merkittävimpiä töitä oli Viipuriin rakennettu Hackmanin liiketalo. Luultavasti tästä yhteydestä poiki suunnittelutyöt Sorsakoskella (vrt. Yläverstaan laajennus v. 1913). Hackmanin rakennuttamaan kouluun tuli luokkien lisäksi neljä asuntoa opettajille ja koulukeittiö. Myöhemmin asunnot muutettiin luokkatiloiksi.

Rakennus myytiin tontteineen kunnalle v. 1947. Tällöin koulun tilat todettiin jo pieniksi, mikä johti uuden koulutalon rakentamiseen v. 1953. Tällöin vanhan koulun ullakolle rakennettiin asuntoja.

1970-luvulla vanha koulu jäi pois koulukäytöstä. Viimeinen peruskorjaus on tehty v. 2007. Nykyisin vanha koulu on päiväkodin tiloina.

Uudemman koulun suunnitteli helsinkiläinen arkkitehti L.E. Hansten. Tämän samoihin aikoihin muuallakin suunnitelmista töistä Hämeessä Länkipohjan (suunnittelu v. 1951, Hämeen läänissä) keskuskansakoulu muistuttaa hyvin paljon massoitteilultaan Sorsakosken koulua. Sorsakosken koulu on detaljeiltaan poikkeuksellisen hienosti säilynyt (ovet, ikkunat, sisääntulokatokset, sisäkaiteet ym.), mikä tulee ehdottomasti huomioida mahdollisissa korjauksissa.

Autonkuljettajan asunto "Autotalli"

1919

Valintaperuste: M,R

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Sorsakoskentien varrella sijaitseva tiilirunkoinen, mansardikattoinen ns. "Autotalli" oli alunperin kahden perheen asuntona toisessa kerroksessa ja autotallit maan-tason kerroksessa käsittänyt rakennus. Myöhemmin asunnot on yhdistetty yhdeksi.

Työväen asuntoalueet

1910-luvulta 1950-luvulle

Valintaperuste: M, R, H

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY 2009

Sorsakosken työväen asuinalueet sijaitsivat tehdas-alueen ympärille eri vaiheissa rakennetuilla alueilla, joille yhtenäisenä piirteenä on hienovarainen maaston ja luonnonpiirteiden huomioiva rakentaminen.

Ensimmäiset työväestön asuintalot on taajamasta purettu tai hävinnyt. Vanhimmat Hackmanin rakennuttamat työväen asuintalot sijaitsivat pienellä Sorsaveteen pistävällä Kuukonniemellä, jossa kaksi 1910-luvulla ja yksi v. 1929 rakennettua, nykyisin yhden perheen asunnoiksi muutettua taloa piharakennuksineen muodostavat yhtenäisen ja ranta-alueen maisemaan hyvin sopivan kokonaisuuden.

Työväen asuinalueita, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Koulurakennuksia vastapäätä, tien toisella puolen sijaitseva ns. Lähteenkorvan asuinkasarmi on alun perin rakennettu v. 1916. Tiilirunkoinen kaksikerroksinen rakennus on ainoa tehtaan rakennuttamista varsinaisista asuinkasarmeista. Asunnot olivat ensiksi valmistuneessa pohjakerroksessa yksihuoneisia. Kolme vuotta myöhemmin asuinkäyttöön rakennetun toisen kerroksen asunnot tehtiin kaksihuoneisiksi. 1920-luvulla myös alakeran asunnot muutettiin kaksihuoneisiksi. Myöhemmin taloon on tehty useita peruskorjauksia. Nykyisen ulkoasunsa talo on saanut 1950-luvulla.

Ennen 1930-lukua tehtaan työväki asui pääasiassa tehtaan rakennuttamissa asunnoissa. 1930-luvulta eteenpäin tehdas ei enää pystynyt tarjoamaan kaikille asuntoa, vaan pyrki edistämään omakotirakentamista. Tämän johdosta v. 1936 Haringinlahden tilasta erotettiin kosken luoteispuolelta 100 asuintonttia. Tehdas rakennutti myös muutamia kymmeniä tyyppitaloja (Annala ja Honkalahden tyyppitalot).

Kanavatien varressa on muutama 1930-luvun lopulla ruotsalaisilla tyyppitalopiirustuksilla rakennettu suurehko yhden perheen hirsirunkoinen talo, jotka rakennettiin yhtiön toimihenkilöiden käyttöön. Kapearunkoisten, loivakattoisten talojen hahmo on hyvin klassistinen lunettikkunoineen ja päätyräystäiden kissanpenkkeineen.

Toisen maailmansodan jälkeen Liisalan tilalta erotettiin 35 hehtaarin alue, jolle kaavoitettiin rintamamiehiä ja siirtolaisia varten 96 asuintonttia. Alueen rakentaminen oli kuitenkin hidasta, koska tontteja ei myyty ennen kuin ostaja oli ollut tehtaan palveluksessa kolme vuotta. Myös talotyyppi piti valita yhtiön esittämistä malleista. Näitä olivat ainakin kolme erikokoista Puutalo Oy:n suunnittelemaa talopakettia.

Sorsaveden rantalinjalle luo erityispiirteensä 1920-1930-luvulta säilyneet venevajat. Paikkakunnalla oli aiemmin poikkeuksellisen runsas pienvenekanta, mikä johtui huonoista maantieyhteyksistä ja yhtiön myötämielisestä suhtautumisesta saarien ja rantojen virkistyskäyttöön.

Venevajoja, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Sorsakosken taajaman tuntumassa olevat kohteet

Marttila

Päärakennus 1800-luku

Valintaperuste: R, M

Marttila, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Marttilan tila sijaitsee kaava-alueen ulkopuolella Osmajärven itärannalla ja edustaa järven toisella rannalla olevan Liisalan tilan kanssa Sorsakosken vanhimpia maatiloja. Piha-alue sijaitsee mäellä ja sen länsipuolelle avautuu järveen rajautuva peltomaisema.

Tilan vanhoista vaiheista on säilynyt hyvin vähän tietoa. Isostajaosta saakka maatila on ollut Nykäsen suvulla 1900-luvun vaihteeseen, jolloin tila siirtyi Hackmanin omistukseen. Sotien jälkeen maa-alueet pihapiiriä lukuun ottamatta luovutettiin siirtolaisille.

Päärakennus on ollut jo 1800-luvulta nykyisessä koossaan ja oli vuorattu päreillä vielä 1940-luvulla, jolloin julkisivut laudoitettiin peiterimoituksella ja ikkunoita uusittiin. Rakennus edustaa nähtävästi ns. talonpoikais-empireä, joka oli varsinaisen empireaikakauden, säätyläisluokan ulkopuolelle levinnyt heijastuma. Kun empireä käytettiin 1800-luvun alkupuolella kartanoiden ja pappiloiden päärakennuksien tyylinä, suurissa maatiloissa, kuten luultavasti Marttilassa, päärakennuksiin tyyli vaikutti vielä 1800-luvun puolivälin jälkeen. Piha-rakennuksista on säilynyt v. 1958 rakennettu navetta, v. 1938 rakennettu talli sekä muita talousrakennuksia, joiden iästä ei ole tietoa.

Paukarlahden kylä

Valintaperuste: M

Tyypillinen järvenrannan savikolle syntynyt rantakylä
Maisemainventointi 2009

Paukarlahden kylä on syntynyt Paukarlahden rannan alavalle rantavyöhykkeelle.

Paukarlahti, kuva: Mervi Koskinen

Museotie, kuva: Jussi Jäppinen

Paukalahti on Koiruksesta lähes irti kuroutunut pyöreämuotoinen pieni lahti. Lahti sijaitsee Koiruksen ja Humalaselän solmukohdassa, jossa rikkonaiset niemet ja saaret erottavat selkivesiä. Lahden rannat ovat matalat ja ruovikkoiset. Rannan kumpuilevaa savikkoaluetta rajaavat loivamuotoiset moreenimäet.

Asutus sijoittuu Paukalahden ranta-alueelle viljelysten lomaan. Maisemaa jäsentävät tilustiet ja maatilojen rakennusryhmät. Useissa pihapiireissä on 1800-luvun tai 1900-luvun alun kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia. Huomattavimpia pihapiirejä ovat Jussila, Kivelänharju ja Ristola. Kylän alkuperäinen rakenne on parhaiten hahmotettavissa vanhalta maantieltä ja tilusteiltä sekä vesistön suunnalta. Valtatien oikaisu jakaa kylän rakenteellisesti kahtia. Rakennuskanta on kerroksellista – edustettuina ovat vanhojen pihapiirien lisäksi sotien jälkeisten vuosikymmenten talotyypit 1940- ja 1950-luvun puolitoistakerroksisista taloista 1980-luvun yksikerroksisiin puutaloihin. Karjatalous on edelleen päätoimista suurilla tiloilla. Leppävirran pohjoisosan valtatie 5 muutosmaakuntakaavaan kuuluvat alueet, ympäristöministeriö vahvisti kaavan 27.11.2008.

Kylän ydinalue Paukalahden rannalla on avointa, osittain puoliavointa maatalousmaisemaa, jota laidunmaat luonnehtivat. Edustavin kylämaisema jää vanhan tien ja rannan väliin, jossa maisemaa hallitsevat vauraat tilakeskusten pihapiirit. Uudempien pientalojen ryhmä hahmotuu omana kokonaisuutenaan ja jää hieman erilleen maiseman ydinalueesta. Peltojen keskellä on puustoisia kivirauniokasvoja, joita laiduntaminen pitää puoliavoina. Koko kyläaukea avautuu vain muutamasta harvasta kohdasta. Näkymät järven suuntaan ovat lehti-puuston peittämät.

Leppävirran pohjoisosan valtatie 5 muutosmaakuntakaavaan kuuluvat alueet, ympäristöministeriö vahvisti kaavan 27.11.2008.

Kotalahti

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY 2009

Nikkiläkaivos aloitti toimintansa Oravikoskella v. 1959. Yhtenäisenä säilynyt kaivosrakennusten ja asuntoaluiden muodostama kokonaisuus on luokiteltu edusta-

maan maamme rakennettua kulttuuriperintöä. Kotalahden alueen rajauksesta on neuvoteltu Museoviraston kanssa ja päädytty pienempään, tulevan päätöksen mukaiseen rajaukseen, kuin vuoden 1993 julkaisussa.

Tiehankkeen ympäristövaikutusten arvioinnin yhteydessä alueelta on löydetty seuraavat valtakunnallisesti arvokkaiksi luokitellut alueet: Oravikoski/Haasianlahden laitumet, Paukarahti/Melaseen haka sekä Jussilan haka-saarekkeet.

Leppävirran pohjoisosan valtatie 5 muutosmaakuntakaavaan kuuluvat alueet, ympäristöministeriö vahvisti kaavan 27.11.2008.

Kohteet haja-asutusalueilla

Nikkilänmäen museotie

Valintaperuste: R, M, kaunis ja edustava mäkipyläkokonaisuus

Tielinja valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Kuuluu Tiemuseon v. 1980 valitsemaan 19 Suomen tiehistoriasta kertoviin teihin. Alla luetellut, tien varrella olevat kohteet eivät kuulu valtakunnalliseen ja tiemuseon määrittämään rajaukseen.

Nikkilänmäen yksityinen tie on Leppävirran ja myös koko Pohjois-Savon vanhimpia, edelleen käytössä olevia teitä. Leppävirran talonpojat raivasivat tielinjan 1600-luvulla, jolloin se palveli lähinnä postiliikennettä ratsupolkuna. 1770-luvulla tie kunnostettiin Kustaa III toimesta kärryillä kuljettavaksi Kuninkaantiekseksi. Tällöin se tuli osaksi Savontietä, joka 10 kynnärän (5,9 m) levyisenä yhdisti Suomenlahden ja Pohjanlahden rannikkokaupungit. Nykyinen maakunnan pääväylä, VT5, kulki Nikkilänmäen kautta aina 1950-luvulle saakka (Lähde: teksti opastaulusta Kalmalahdessa). 2,4 km pitkä maastoa kauniisti myötäilevä tie nimettiin museotieksi v. 1985. Mäenrinnettä peltoineen kauniisti myötäilevä tie kulkee perinteisesti talolta talolle, joiden vanha rakennuskanta ja pihapuustot liittävät tien viehättävästi kulttuurimaisemaan.

Nikkilänmäen kylä sijoittuu jyrkkärinteisen Nikkilänmäen lakialueelle Leppävirran keskustan kupeessa. Kantatilat sijoittuvat mäenrinnettä myötäilevän kylätien (Nikkilän-

mäen museotie) varteen tai hieman syrjään siitä omien tilusteidensa päähän. Rehevä piha- ja tienvarsi puusto liittyy kylätien kauniisti osaksi kulttuurimaisemaa. Pellot levittäytyvät talojen takana mäen laelle ja länsirinteille. Tilat ovat suuria ja vauraita ja hallitsevat dramaattisesti maisemaa jyrkän rinteen päältä. Kylän pohjoispäässä on mökkejä ja muuta vanhaa tienvarsi-asutusta.

Nikkilänmäen yksityinen tie on Leppävirran ja koko Pohjois-Savon vanhimpia, edelleen käytössä olevia teitä. Leppävirran talonpojat raivasivat tielinjan 1600-luvulla, jolloin se palveli postiliikennettä ratsupolkuna. 1770-luvun lopulla tie kunnostettiin käreillä kuljettavaksi kuninkaantienksi ja se tuli osaksi Savontietä, joka yhdisti Suomenlahden ja ohjanlahden rannikkokaupungit. Nykyinen viitostie kulki Nikkilänmäen tietä pitkin 1950-luvulle saakka, jolloin tielinjaus oikaistiin Nikkilänmäen itäpuolelta.

Nikkilänmäen maisema on poikkeuksellisen kaunis ja edustava mäkikyläkokonaisuus, jonka ehjänä säilymistä museotie on tukenut. Kauniisti kylätielle aukeava maisema vanhoine tiloineen, laitumineen ja niittyineen ilmentää monipuolisesti seudun kulttuurihistoriaa.

Kalmalahden taistelun muistomerkki

V. 1808 taistelun muistoksi v. 1933 pystytetty
Valintaperuste: H

Tien pohjoispäässä, museotieopasreiden vieressä on Kalmalahdessa v. 1808 käydyn taistelun muistomerkki, jonka Leppävirran suojeluskunta pystytti v. 1933.

Lötjölä

1900-luvun vaihteessa.
Valintaperuste: R, M

Museotien pohjoispäähän on vanhastaan sijoittunut mökkejä ym. tienvarsi-asutusta. Lötjölä kuitenkin edustaa varakkaamman kansanosan rakentamista. Talon on todennäköisesti rakennuttanut kruununvouti Kalonius 1900-luvun vaihteessa.

Nimensä talo on saanut viimeisiltä omistajiltaan, Lötjösiltä, jotka ostivat paikan v. 1958. Rakennuksen nikkari-tyylinen ulkokuva koristeellisine puuleikkauksineen ja ikkunoineen on säilynyt, joskin pitkään asumattomana olon uhkana on rakennuksen ränsistyminen ja pihan pusikoituminen.

Nikkilänmäki

ei inventointia
Valintaperuste: M

Tien pohjoispäässä on vanha peltojen keskellä oleva maatalon pihapiiri. Komean kuusiaidan kehystämään pihan johtaa koivukuja. Asuinrakennus on 1940-1950-luvulta.

Nikkilänmäki, kuva: Mervi Koskinen

Pekkala

rakennukset 1870-luvulla
Valintaperuste: R, H, M

Liikemies ja kauppias Pekka Kansanen rakennutti tilan yksikerroksen päärakennuksen ja kivenavetan samoihin aikoihin kuin kirkonkylällä kaupakartanonsa (v. 1878). Pekkalan vanha maatilapiha sijaitsee jyrkästi nousevalla mäellä, josta etenkin luonnonkivenavetta näkyy alhaalla kulkevalle viitostielle. Navetta edustaa seudullista 1800-luvun lohkokivestä tai peltokivistä muurattua navetatarakennustyyppiä. Kivi näyttää olleen alueella myös pienempien tilojen karjasuojissa käytetty rakennusmateriaali, kun siitä maakunnan pohjoisemmissa osissa rakensivat vain varakkaimmat porakivitekniikan yleistettyä 1900-luvun vaihteessa. Särkykivi- ja peltokivenavetat ovat maakunnan pohjoisosissa harvinaisia.

Talusrakennuksiin kuuluu mm. maidonkäsittelyyn ja -jäähdystiloiksi rakennettu aitta, jota tarvittiin voin valmistamiseen myyntiä varten. Kauppias Pekka Kansanen vei voita laivoillaan aina Pietariin asti. Tilan riihessä vilja puitiin hevosiakerron avulla.

Anttila

Pohjalaisten rakennusmiesten rakentama v. 1870.
Valintaperuste: R, M

Anttila, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Anttilan edelleen maanviljelystä harjoittava tila sijaitsee Pekkalan vieressä tämän eteläpuolella. Tila on ollut samalla suvulla vuodesta 1738 lähtien.

Mustinmäki, kuva: Mervi Koskinen

Talo on sijainnut nykyisellä paikalla vuodesta 1838, johon se on tiettävästi rakennettu kenraalikuvernöörin käskystä. Tällöin kievarina toiminut entinen päärakennus sijaitsi muutamaa sataa metriä kauempana mäellä.

Keväällä matkatessaan kuvernööri oli raskaine vaunui-
neen juuttunut rinteeseen ja koska hän oli loppumatkan
joutunut kävelemään kievariin, antoi hän käskyn siirtää
rakennus alemmas rinteestä. Kievari toimi talossa v.
1921 asti.

Julkisivuiltaan empireaiheisen päärakennuksen ovat ra-
kentaneet pohjalaiset kirvesmiehet v. 1870 (kivijalassa
oleva vuosiluku), jotka olivat olleet rakentamassa kir-
konkylälle kirkkoa. Päärakennuksen viereen rakennettiin
v. 1905 komea, alaosaltaan lohkokivinen ja yläkerroksil-
taan hirsinen tallirakennus. Alempana pihassa sijaitsee
taitekattoinen, 1880-luvulla rakennettu alaosastaan
harkko- ja porakivistä rakennettu navetta, jota 1930-lu-
vulla laajennettiin lisäksiivellä. Vanha tie kulkee edelleen
halki pihapiirin, jossa vanha, hyvin hoidettu rakennus-
kanta ja pihapuusto muodostavat hyvin harmonisen ko-
konaisuuden.

Mustinmäki

Valintaperuste: M, R, edustava mäkikylä

Maisemainventointi 2009

Valtakunnallisesti merkittävä maisema-alue

Mustinmäki ja Tahvanalanmäki ovat melko pienialaisia
moreenikumpareita vaihtelevan, metsäisen mäkimaas-
ton keskellä. Mustinmäki on mäistä korkeampi ja sel-
keämuotoisempi. Mustinmäen länsipuolella on Orin-
noron kapea kalliorotkomuodostuma, joka on syntynyt
jääkauden aikana mannerlaattojen liikkua.

Mustinmäki, kuva: Mervi Koskinen

Mustinmäen ja Tahvanalan kylät ovat tyypillisiä savolaisia mäkikylä, joiden lakialueen hedelmällisyys ja suotuisa ilmasto on hyödynnetty maanviljelykseen. Mustinmäen laki on avointa ja elävää maatalousmaisemaa, jota vaikeuttavat kaukonäkymät luonnehtivat. Asutus sijoittuu perinteisille vyöhykkeille ja maatilojen pihapiirit ovat säilyttäneet hierarkisen merkityksensä maisemassa. Viljelysten avautuvat kylätien molemmille puolille laskeutuen varsinkin länsipuolella jyrkästi rinteitä alas. Rinteiden alaosassa pellot vaihtuvat laidunnettaviin metsähakoihin. Laidunmaat ovat edelleen oleellinen osa kulttuuri- maisemaa.

Maisemakuvalle ovat luonteenomaisia Mustinmäen jyrkiltä länsirinteiltä Tahvanalanmäelle ja Leppävirran kirkon suuntaan aukeavat laajat metsäiset kaukonäkymät. Lähinäkyviä rajaavat mäen alarinteen rehevä puusto ja kumpareella sijaitsevat Hiekkakankaan ja Ollilan tilakeskukset. Mustinmäen ylärinteet ja laki ovat kokonaan avoimina viljelyksinä, joita jäsentävät rakennusryhmät pihapuineen sekä aidoiksi kootut kiviröykkiöt. Maisema on eheä ja rauhallinen. Idässä rinne on loiva ja polveileva, joten näkymäalue rajoittuu selkeästi Mustinmäen puustoiseen itäosaan ja Huttupuron ympäristön metsiköihin. Rinteiden alaosassa pellot vaihettuvat laidunnettaviin metsähakoihin. Etelässä Mustinmäkeä rajaavat maantie ja Sakaleenmäki. Tahvanalan mäkikylästä aukeaa kauniita näkymiä Mustinmäen suuntaan.

Mustiala

Päärakennus v. 1883.

Valintaperuste: M, kuuluu valtakunnallisesti merkittävään alueeseen, maisema 1992

Mustiala, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Aikoinaan suurin Mustinmäen tiloista, Mustiala, on aiemmin ollut sotilasvirkatalo, jonka maista useat kylän nykyiset tilat on muodostettu. Vuonna 1920 tila myytiin yksityisille. Päärakennus on vuodelta 1886, joskin sitä on muutettu ja lyhennetty (1950-luvulla).

Etelätalo

Vanha päärakennus v. 1883

Valintaperuste: R, M

Kuuluu valtakunnallisesti merkittävään maisema-alueeseen v. 1992

Leppävirta–Heinävesi tie kulki Etelätalon pihapiirin läpi aina 1980-luvulle asti, jolloin nykyinen tielinjaus valmistui Mustinmäen peltoalueen eteläpuolelle. Vanha päärakennus on vuodelta 1883 ja navetta rakennettu vuotta myöhemmin. Myös talli on 1800-luvulta. Päärakennus jäi tyhjilleen uuden talon valmistuttua v. 1965.

Ilola ja Etelätalo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Takkula, kuva: Mervi Koskinen

Ilola (tai Ilolaulu)

Päärakennus 1870-luku.

Valintaperuste: M

Kuuluu valtakunnallisesti merkittävään maisema-alueeseen v. 1993.

Tila on erotettu v. 1796 Mustialan sotilasvirkatalosta. Talon kamaripää on rakennettu 1870-luvulla ja toinen pää 1900-luvun alussa. 1980-luvun alussa talo on perusteellisesti remontoitu, jolloin myös ikkunat on vaihdettu. Riviaitta on vuodelta 1915. Taloa vastapäätä on v.1921 rakennettu kivinavetta. Talli on purettu 1950-1960-luvuilla.

Ollila

Päärakennus 1903

Valintaperuste M

Ollilan tila sijaitsee erillään varsinaisesta Mustinmäen kyläraitista. Nykyiselle Heinävesi-Leppävirta tielle piha näkyy peltojen keskellä hyvin jyrkän mäen laella. 1950-luvulla peruskorjattu päärakennus on vuodelta 1903 ja kivinavetta vuodelta 1925. 1950-luvulla purettiin rakennusten muodostamasta neliöpihasta suuri talirakennus.

Takkulan kyläalue

Valintaperuste: R, M, tyypillinen haja-asutusalueen rantakylä, Mervi Koskinen

Takkula, kuva: Mervi Koskinen

Takkula on muutaman talon muodostama rantakylä, johon kuuluu yhtenäinen viljelyaukea Aluslammen rannalla ja hajanaisempaa asutuksesta Hyväjärven tuntumassa. Maisema on kallioperän ruhjelinjojen mukaan suuntautunutta. Myös pitkänomaiset kapeat vesistöt ovat syntyneet kallioperän ruhjeisiin. Maaperä on kumpuilevaa moreenia.

Edelleen aktiivisena jatkuva maanviljely ja karjatalous ovat maiseman kannalta merkittävimpiä elinkeinoja. Hyväjärven rannalla on arvokas perinnemaisemakokonaisuus, Männykön laitumet. Erilaisten metsälaidunten ja niittyjen muodostama monipuolinen ja laaja kokonaisuus on yksi Leppävirran karjapitäjän edustavimmista perinnebiotoopeista.

Maisemakuva on pienipiirteinen ja vaihteleva. Suurin osa maisema-alueesta on suljettua metsäistä maisemaa, jonka keskelle viljelyaukeat, laitumet ja niityt tuovat vaihtelua. Aluslammen rannalla Takkulan viljelyaukea muodostaa oman yhtenäisen kokonaisuutensa. Maisema hahmottuu parhaiten peltoalueita mukailevalta kylätieltä, joka kulkee vanhalta pihapiiriltä toiselle. Puusarekkeet rytmittävät maisemaa ja avoimet, puoliavoimet ja suljetut näkymät vaihtelevat. Maisemaa elävöittävät kiviaidat ja yksittäiset kivet sekä kukkivat teiden varret. Hyväjärven rannalla Männykön laitumet muodostavat oman maisemakokonaisuutensa, jossa metsälaitumet ja niityt vuorottelevat. Rajaukseen sisältyy Takkulan varsinaisen viljelyaukean lisäksi myös Männikön arvokas perinnemaisemakokonaisuus.

Lyytikälä

Päärakennuksen tupaosa v. 1878

Valintaperuste: R, M

Kylätie kulkee läpi Lyytikälän pihapiiriin, jossa on vanha esimerkillisesti säilytetty ja runsaslukuinen rakennuskanta. Talous- ja asuinpihat muodostavat hienon kokonaisuuden, jonka vanhaan maatilapihaan kauniisti sopivat kiviaidat liittävät viehättävästi peltomaisemaan. Lyytikälän kantatila on ollut Lyytikäisillä 1700-luvulta. Kahdessa osassa rakennetun päärakennuksen kamariosa lienee vanhempi kuin v. 1878 rakennettu tupaosa, joka on alun perin ollut savutupa.

Pihaan v. 1915 siirrettyä tuparakennusta on käytetty meijerinä, johon kylältä tuotiin maitoa separoitavaksi. Toisessa päädyssä asuivat palvelijat. Vuonna 1989 rakennus kunnostettiin vanhalle väelle asunnoksi. Pihan aitoista kaksi on 1800-luvulta (tai vanhempia). Kylätien varrella lähellä pihaa sijaitsee kaksi työvälle rakennettua mökkiä.

Eläinsuojat ovat hevostallia lukuun ottamatta luonnonkiveä. Sikalarakennus on valmistunut v. 1908 ja arkkitehti Juho Nykäsen suunnittelema navettarakennus v. 1915. Vanhat riihi- ja puimalarakennukset muodostavat oman tasapainoisen kokonaisuuden varsinaisen piha-alueen pohjoispuolelle.

Haja-asutusalueen yksittäiset kohteet

Harjulan pappila

Lääninarkkitehti Ferdinand Ohmann, päärakennuksen tupaosa v. 1873.

Valintaperuste: R, M

Harjulan pappila, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Leppävirralla on ollut vuodesta 1651 kappalaisen virka. Ensimmäinen kappalaisen virkatalo sijaitsi Konnuslahdessa, josta v. 1755 pitäjänkokous päätti siirtää sen lähemmäs kirkonkylää Harjulaan. Kesäkuussa v. 1871 kaikki pappilan rakennukset tuhoutuivat tulipalossa, jonka jälkeen harkittiin jälleen uuden pappilan paikan hankkimista, mm. Ukkolan tilaa. Kun tämä ei kelvannut kappalaiselle, rakennettiin uudet rakennukset Harjulaan, jossa pappila toimi vuoteen 1948.

Kivinavetan ja v. 1873 valmistuneen päärakennuksen suunnitteli lääninarkkitehti Ferdinand Ohman. Päärakennus muistuttaa hahmoltaan empireajan aumakattoisia pappiloita, mutta yksityiskohdiltaan rakennuksessa on kertaustyylien piirteitä kuten vinoruudutuksella lasitettu umpikuisti. Rakennuksen räystäslaudoissa ovat säilyneet myös aikakaudelle tyypilliset, sahatut lehdykkäaiheet; samanlaiset ovat mm. Pielaveden kirkon ja paarihuoneen räystäissä. 1960-luvulta alkaen seurakunnan leirikeskuksena toimivasta pappilasta on päärakennuksen lisäksi jäljellä tilanhoitajan eli pehtoorin asunto, aittarivi ja maitohuoneena palvellut aitta, kellari ja istutettu puisto. Leirikeskuksen aikana päärakennukseen ja pehtoorin asuntoon tehdyistä muutoksista julkisivuihin on vaikuttanut näkyvimmin ikkunoiden vaihtaminen.

Entinen Näädänmaan II kappalaisen pappila (nykyisin seurakuntatalo)

Rakennusmestari Eino Sorri v. 1930

Valintaperuste: M, H

Leppävirran pitäjän itäosilla oli jo 1860-luvulta lähtien vireillä hanke oman saarnahuoneen ja papin saamiseksi seudulle. Kuitenkin hanke toteutui vasta, kun Leppävirran seurakunta osti v. 1929 Haaralan tilan, jolle Eino Sorrin laatimien piirustusten mukaan rakennettiin pappila v. 1930 (II Kappalaisen pappila). Rukoushuonetta ei kuitenkaan rakennettu vaan jumalanpalveluksia alettiin pitää Haaralan tuvassa, jota korjattiin tarkoitukseen sopivaksi. Vuonna 1938 kirkkosalia suurennettiin poistamalla väliseinä, jolloin eteinen saatiin salitilaksi. Sotien jälkeen pappilaan kuuluneet pellot ja osa metsäalueesta luovutettiin pika-asutukseen. Kun v. 1963 seurakunnan toisen kappalaisen virka siirrettiin Sorsakoskelle, jäi Näädänmaan pappila tyhjilleen. Vuonna 1975 talo muutettiin kylälaisten toivomuksesta seurakuntataloksi ja vanha rukoushuone myytiin purettavaksi.

Entinen Länsisaamaisten koulu

ei inventoitu

Valintaperuste: M,R

Tyypillinen 1900-luvun vaihteessa rakennettu, ”vinkkelimallinen”, hirsirunkoinen puukoulu. Samaa tyyppiä ovat Leppävirralla esim. Kalmalahden ja Sarkamäen koulut. Länsisaamaisten koulu on kuitenkin julkisivultaan parhaiten säilynyt alkuperäisenä. Rakennuksen väri - seinäpintoja tummemmat ikkunapuitteet ja listat - on rakennusajalle tyypillinen.

Sarkamäen koulu

ei inventoitu

Valintaperuste: M,R

Tyypillinen 1900-luvun vaihteessa rakennettu ”vinkkelimallinen” koulu

Vehkasaari

Vehkasaaren huvila v. 1910-1920-luvun klassismia

Valintaperuste: R

Tiedot inventoinnista v. 2006.

Vehkasaaren pohjoispäässä sijaitseva Vehkasaaren huvila edustaa 1900-luvun varhaista klassismia. Huvila on mantereelta 1910-luvulla siirretty vanha hirsirakennus, julkisivujen klassistiset aiheet kuten avokuisti pylväikköineen on tehty siirron yhteydessä. Pihaan kuuluu myös samoihin aikoihin rakennettu hirsipintainen ateljeerakennus, jonka julkisivuissa on aiheita kansanomaisista luhtiaitoista, jotka näyttää olleen suosittuja 1920-luvulla rakennetuissa piharakennuksissa. Päärakennuksen rannapuoleista pihaa rajaavat massiiviset kaarevat kivirakenteet, joiden välistä laskeutuu kiviportaat rantaan.

Entinen kunnan maatalan sairaalarakennus, nykyinen yksityinen palvelukoti

V. 1927

Valintaperuste: R

Nikkilänmäen itäpuolella on sijainnut ennen kunnan maatila ja vanhainkoti. Alueella on ollut, kunnan tiloille tyypillisesti, lukuisa määrä tilanpitoon kuuluneita rakennuksia, joista jäljellä on enää vain tilanhoitajan talo, muutama varasto ja navetta. Alueella sijainnut v. 1894 rakennettu vaivaistalo ja hulluinhuone purettiin 1960-luvun lopulla. Vuonna 1927 rakennettu sairaalarakennus on poikkeuksellisesti julkisivuiltaan puhtaaksimuurattu punatiilirakennus. Klassismia edustavan rakennuksen julkisivuja on jonkin verran muutettu.

Konnuslahden MMS:n talo

Antti Rantama v. 1950

Valintaperuste: R, M

*Konnuslahden MMS:n talo
kuva: Arkkitehtitsto Hannu Puurunen Oy*

Konnuslahden maamiesseura on perustettu v. 1945 ja viisi vuotta myöhemmin valmistui seuran oma talo Antti Rantaman piirustuksilla. Tyypillinen, hahmoltaan hyvin yksinkertainen ja suurilinjainen seurojentalo sijaitsee näkyvällä paikalla Konnuslahden kylätien varrella ja on hyvä esimerkki myös onnistuneesti korjatusta, kylämaisemaa ryhdikkäästi komistavasta talosta.

Moninmäen MMS:n talo

V. 1939

Valintaperuste: (R)

1920-luvun alussa perustetun Moninmäen maamiesseuran talo valmistui n. v. 1939. Yksinkerroksinen suorakaiteen mallinen talo edustaa 1920-luvun jälkeen rakennettujen seurojen talojen tapaan klassismia, vaikkakin rakennuksen ikkunapienotus on 1930-luvulle tyypillinen. Rakennusta on kunnostettu muutaman kerran, mm. v. 1978 talkoilla.

Konnuksen kanavat

Kolme eri kanavaa v. 1835-1841, v. 1865-1871, v. 1969-1971.

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Konnuksen kanava-alue muodostaa laajahkon puisto-maisen alueen, jossa kolme eri-ikäistä kanavaa ja niiden vieressä oleva, osittain perattu luonnonuoma antavat havainnollisen kuvan kanavarakentamisesta 150 vuoden aikana.

Konnuksen kanava, kuva: Kari Jämsen

Ennen kanavien rakentamista Saimaan ja Kallaveden välistä, Konnuksen ja Varkauden koskien kautta kulkevaa vesireittiä oli käytetty jo vuosisatoja. Sisävesiliikenteen kasvaessa 1800-luvun alussa kosket olivat huomattavana esteenä, kunnes v. 1835-1941 kummankin kosken viereen rakennettiin kanavat, jotka olivat ensimmäiset valtion rakennuttamat kanavat Suomessa.

Saimaan kanavan valmistuttua ne eivät kuitenkaan enää vastanneet kasvavaa liikennettä, jolloin uudet kanavat rakennettiin vanhojen viereen v. 1865-1871 osittain nälkävuosien hätäaputoinä. Vanha kanava muutettiin uittoväyläksi v. 1917-1921. Kolmas kanava rakennettiin v. 1969-1971 syväväylää varten.

Taipale (Ropan Kasala)

Vanha päärakennus 1790-luku
Valintaperuste: R, M

Ropan Taipale on Kasasen suvulla 1790-luvulta lähtien ollut kantatila. Perimätiedon mukaan vanha päärakennus on pystytetty jo 1700-luvun puolella. Tilan uusi päärakennus on 1970-luvulta, mutta vanha on säästetty ja säästynyt suuremmilta muutoksilta. Rakennuksen julkisivun puhtaat empiiren piirteet, kuten nurkkien kiviharkotusta imitoivat nurkkapilasterit, poikkiharja eli frontoni ja ullakon puolipyöreä rukki-ikkuna hammaslautakoristuksineen ovat hyvin harvinaisia ennen 1800-luvun puoltaväliä rakennetuissa maakunnan talonpoikaisrakennuksissa. Kuisti ja asuinhuoneiden ikkunalistoitukset ovat lisätty rakennukseen myöhemmin.

Konnus, kuva: Jussi Jäppinen

Lasiverannallinen kahden sisäänkäynnin käsittävä lasikuisti oli hyvin muodikas 1900-luvun alun maatalojen asuinrakennuksissa.

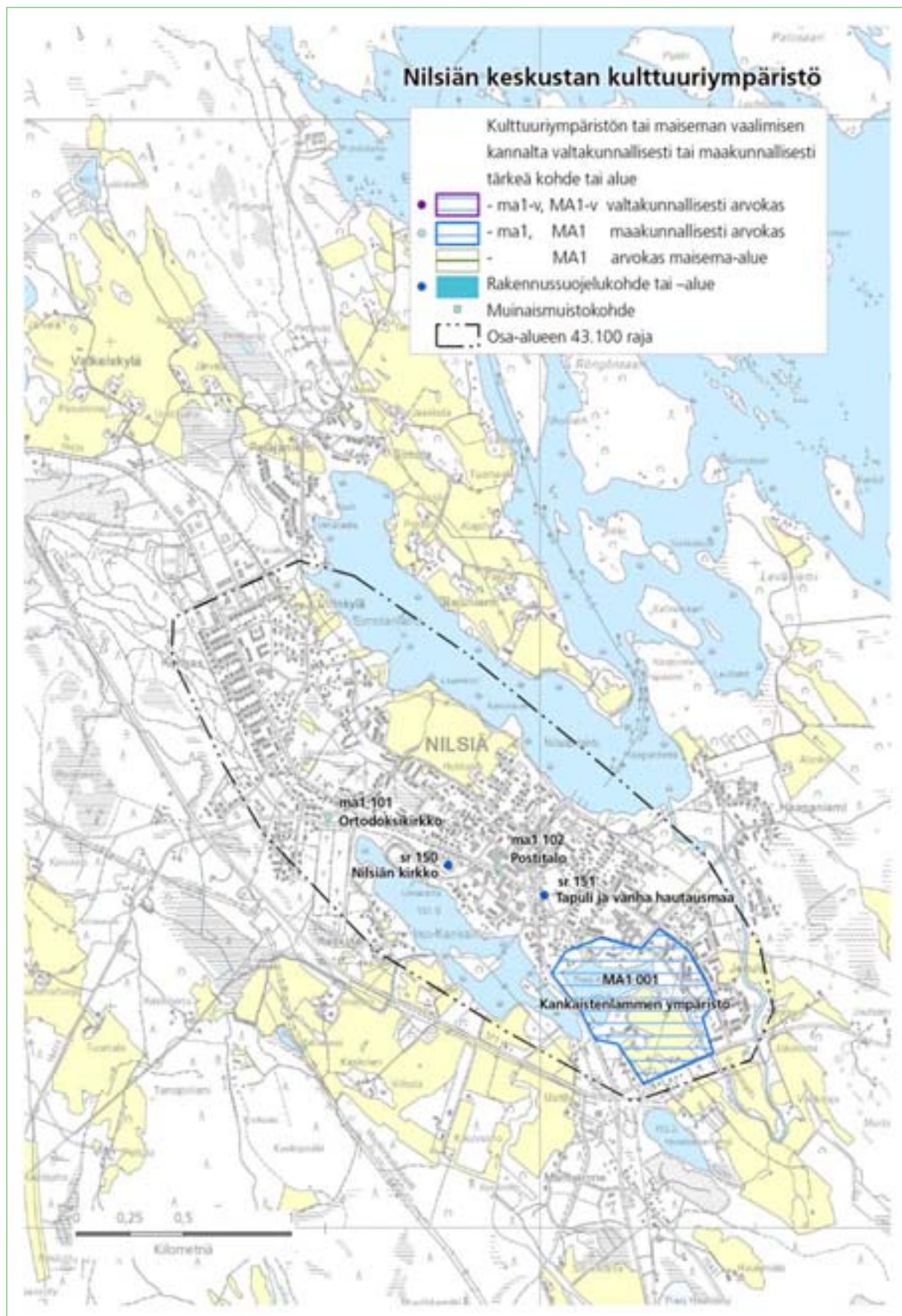
Aitat on siirretty uuden asuinrakennuksen tieltä pihassa kauemmaksi jyvääitan jatkoksi. Vanhaa asuinrakennusta vastapäätä sijainnut navetta on purettu ja uusi rakennettu sivummalle. Tuulimylly on loitommalla pihasta. Pihan ulkopuolella sijaitsee pienistä luonnonkivistä rakennettu paja. Tilalla on harjoitettu kauppaa 1960-luvulle asti. Saliosan viimeinen kamari oli varastona ja tavaroiden esittely ja myynti tapahtui tuvassa. Taipaleen tilan rannassa on ollut matkustaja- ja tavaraliikenteen laituri. Myös postitie Haapamäkeen on kulkenut Ropan kautta.

Pehintaipale

Vanha päärakennus 1870-luku
Valintaperuste: R, M

Länsi-Saamaisessa, Kuopion kirkkoherra Laurentij Kauhasen mainitaan ostaneen Pehintaipaleen tilan Pehkoselta 1560-luvun alussa. Vuoden 1571 verotietojen mukaan tilalla on mainittu olleen maakunnan toiseksi suurin karja. Aitan kattohirressä on omistajan mukaan vuosilukumerkintä 1500. Päärakennus on pohjalaisen rakennusmestari Antti Kylmäperän 1870-luvulla rakennuttama. Tiili- ja kivirakenteinen karjarakennus on rakennettu v. 1891. Rakennuksen tiilet on valmistettu omissa tiilitehtaassa. Pihassa on pappila-ajalta peräisin oleva kirkkotalli, 1870-luvun meijerirakennus ym.

9 NILSIÄ

Kankaistenlammen ympäristö

Valintaperuste: R, H, M

"Nilsin keskustaajaman itäosassa sijaitsee Kankaistenlammen rannalla kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoinen rakennuskokonaisuus. Lammen eteläpuolella on Heikkilän (Joentak) talo, jonka puisen päärakennuksen rovasti Hjellman rakennutti v. 1808. Talousrakennukset ovat vanhimmilta osin 1800-luvun keskivaiheilta pääosan ollessa 1900-luvun alusta. Heikkilään liittyy muistoja mm. Juho Rissasesta. Pappilanjoen pohjoispuolella sijaitsevat Nilsin pappilat, kirkkoherranpappila 1840-luvulta ja kappalaisen pappila 1860-luvulta." (ote julkaisusta "Rakennettu kulttuuriympäristö").

Joentak/Heikkilä

Pohjalaisten kirvesmiesten rakentama v. 1808.

Valintaperuste: R, H

Kankainen, Joentak

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Heikkilän rakennutti Nilsin seurakunnan rovasti Hjellman maatilakseen. Sen puhdaspiirteinen empiretyylinen päärakennus on pohjalaisten kirvesmiesten v. 1848 rakentama, aittarakennuksessa on vuosiluku 1849 ja siihen liitetty talliosa on vuodelta 1906. Jugendvaikutteinen navetta on vuodelta 1914 ja riipi v. 1906.

Puhdaspiirteistä empireä edustavassa päärakennuksessa on karoliininen pohjakaava, kahdeksan huonetta ja keittiö omalla sisäänkäynnillä, joka on 2000-luvun vaihteen jälkeen uudistettu. Kulttuurihistoriaan Heikkilän liittävät taidemaalari Juho Rissasen talon salissa maalaamat teokset "Leiväntekijät" ja "ruumiinpesijät".

Pihamaan kallioon on hakattu edellisten omistajien nimiä. Kirkkoherra Hjellmanin jälkeen omistajina oli 1800-luvulla virkamiehiä ja kauppiaita ennen siirtymistä Heikkilän suvulle, jolla se on ollut 1900-luvun loppupuolelta. Tämän jälkeen rakennukseen on tehty suurehko peruskorjaus ja piha-alue on raivattu.

Tilaa idässä ja etelässä ympäröivä peltoalue, "Joentaan niitty", on luokiteltu merkittäväksi perinnemaisemaksi (Pohjois-Savon ympäristökeskus 2007).

Kirkkoherran pappila, nykyinen kirkkoherran virasto

v. 1860, L.V. Huttunen v. 1959 laajennus, korjauksia v. 1991-1992

Valintaperuste: H, M

Nilsin seurakunta oli itsenäistynyt Kuopion emäseurakunnasta vuonna 1816. Kirkkoherran pappilan seurakunta rakensi kolmannen kirkkoherran aikana, ennen tätä pikkupappila (vrt. seuraava kohde) oli kirkkoherran käytössä (vrt. Joentak yllä).

Päärakennukseen tehtiin v. 1959 suuria julkisivuun vaikuttaneita muutoksia, mm. ikkunat muutettiin malliltaan 1950-luvulle tyypillisiksi, kuistit uusittiin ja pohjoispäätä jatkettiin tiilirunkoisella kirkkoherranvirastolla.

Talon käyttö pappilana päättyi v. 1991. Tämän jälkeen kirkkoherran asunto jaettiin pienemmäksi asunnoksi ja kanttorin ja pappien työtiloiksi. Pihassa on luhtiaita, kaksi kellaria ja rannassa v. 1953 rakennettu saunarakennus.

Entinen Kappalaisen pappila, nykyinen Pikku pappila

v. 1860, L.V. Huttunen v. 1959 laajennus, korjauksia v. 1991-1992

Valintaperuste: H, M

Kirkkoherran pappilan naapuri, pikku pappila rakennettiin v. 1840 alun perin kirkkoherran virka-asunnoksi. Kirkkoherran pappilan valmistuttua v. 1860 Pikku pappila toimi kappalaisen asuntona. Vuonna 1883 talo muutettiin kahdeksi asunnoksi, joista toisesta on v. 1987 tehty seurakunnan kerhotila. Korjaustöiden yhteydessä vanhat ikkunat on korvattu täysin erityyppisillä ikkunoilla, mikä on huomattavasti vaikuttanut rakennuksen julkisivuihin. Pihaa rajaa kaksi punamullattua talousrakennusta.

Kappalaisen pappila

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Taajaman yksittäiset kohteet

Nilsin Kirkko

Arkkitehti Josef Stenbäck v. 1902-1906

Valintaperuste: R, H, M

Suojeltu kirkkolaitilla

Nilsin kolmas kirkko valmistui v. 1905.

Kirkon arkkitehti Josef Stenbäck oli vuosisadan vaihteen tuotteliain kirkkojen suunnittelija (n. 30 kirkkoa). Tämän Pohjois-Savoon suunnittelemaat kirkot valottavat mielenkiintoisesti kirkkoarkkitehtuurin kehitystä 1800-luvun lopulta 1900-luvun alkuvuosikymmenille.

Kirkko, kuva: Kari Jämsen

Nilsin kirkko kuuluu vielä uusgotiikan vaiheeseen keskiaikselille sijoitettuine päätytorneineen ja suippokaariikkunoineen, joskin julkisivumateriaalina on punatiilen sijasta kansallisromantiikan aikana suosittu paikallinen kivimateriaali, tässä tapauksessa Tahkovuoresta louhittu kvartsiitti. Myös detaljeissa näkyy kansallisromantiikka, kuten keskiaikaisten kirkkojen päätyihin viittaavissa poikkilaivojen päätykolmioissa, jotka ovat yläosiltaan rapattuja. Stenbäckin Nilsin kirkon aikoihin suunnittelema Muuruveden kirkko oli julkisivuiltaan selkeästi kansallisromanttinen.

Rakennusmestarina toimi monissa seudun kivirakennustoissa mukana ollut Kalle Alfred Honkavaara, joka tuli Nilsin kirkon työmaalle Muuruveden kirkon valmistuttua.

Suurin sisäpuolen korjauksista tehtiin v. 1939-1940, jolloin asennettiin keskuslämmitys, uusittiin saarnastuoli ja sisämaalaus. Vuonna 1969 entinen kattilahuone muutettiin sosiaali-tiloiksi ja v. 1976 uusittiin ikkunat. Kirkon torninhuippu on rakenteeltaan erikoinen, sillä se on kokonaan ladottu kvartsiittiharkoista. Alttaritauluna on v. 1907 Juho Rissasen maalaama ”Kristuksen ristinmatka Golgatalle”, jonka malleina taiteilija on käyttänyt paikakuntalaisia.

Entinen postitalo

Rakennushallituksen tyyppipiirustusten mukaan v. 1930, korjauksia v. 1977 ja v. 1995-1996
Valintaperuste: R, H, M

Nilsin entinen postitalo on yksi postilaitoksen vuosien 1919-1937 välisenä aikana rakennuttamista 51:stä posti- ja lennätintoimipaikasta. Rakennushallituksen tyyppipiirustuksilla rakennettu postitalo lienee ainoa tyyppiään Pohjois-Savossa. Katulinjaan kiinni rakennettuna se edustaa lähellä sijaitsevien kellotapulin ja kirkon kanssa keskustan pääkadun varren ennen 1940-lukua valmistunutta rakennuskantaa.

Rakennuksessa sijaitivat sekä työtilat että postinhoitajan asunto. Yksikerroksinen, 1920-luvun klassismia edustava rakennus on säilynyt hyvin rakennusaikaisessa asussaan, julkisivun rakennusaikaisista detaljeista tyypillisiä ovat mm. ikkunoiden leveät pystyvuorilaudat, puolipyöreät kattoikkunat ja seinäpintojen pystyvuorilaudotus. Kunta on kunnostanut rakennuksen 1990-luvulla pienyrityksille liikekäyttöön.

Tapuli ja Hautausmaa

Yli-intendenttikonttorissa arkkitehti Anton Wilhelm Arppe v. 1843.
Valintaperuste: R, H, M

Nilsin ensimmäisen kirkon aikana rakennettu kellotapuli sijaitsee vanhan hautausmaan ja pääkadun rajalla, jossa se erottuu merkittävänä maamerkinä taajaman lähes täysin uudistuneesta rakennuskannasta. Vuonna 1843 rakennettu, kaksinivelinen, alkuperäisenä säilynyt kellotapuli on maakunnassa varhaisimpia, selkeästi

uusgotiikkaa edustavia rakennuksia. Mm. Karttulan samana vuonna rakennettu kellotapuli on selvästi empirehenkinen ja muutettu alkuperäisestä asusta. Tapuli rakennettiin aikana, jolloin Suomessa kirkollisten rakennusten suunnittelusta vastasivat intendenttikonttorin arkkitehdit ja rakennukset myös toteutettiin tarkemmin suunnitelmien mukaan. Aiemmin itseoppineet kansanrakentajat olivat vaikuttaneet paljon tapulien ulkonäköön. Nilsin tapulin suunnitellut Anton Wilhelm Arppe tunnetaan paremmin empiretyylisistä rakennuksistaan, kuten Kaavin palaneen kirkon suunnittelijana.

Tapulin urakoi kuopiolainen apteekkari Kellgren. Julkisivujen uusgotiikalle tunnusomaisia piirteitä on mm. ovien ja kelloluukkujen suippokaarimuoto, joka toistuu leveiden nurkkapilastereiden koristeaiheena. Kelloluukkujen yläpuolella on myöhemmin erittäin suosituksi ikkunamuodoksi tullut neliapila-aihe (vrt. Pielaveden kirkko ja pappilan kuisti). Paanukattoa on korjattu v. 1913 ja v. 1975, jolloin rakennus maalattiin museoviraston määrittämien sävyjen mukaan.

Tapulin kahdella sivulla on pariovet, jotka johtavat puistoalueeksi muutetulle hautausmaalle. Hautausmaalla on muistokivi paikalla, jonne Nilsin kappeliseurakunta oli rakentanut v. 1796 ristikirkon. Kirkko purettiin v. 1915 nykyisen kirkon valmistumisen jälkeen.

Nilsin ortodoksinen rukoushuone, nykyinen Ortodoksikirkko

Arkkitehti Toivo Paatela v. 1954
Valintaperuste: R, H

Alun perin rukoushuoneeksi rakennettu Nilsin ortodoksikirkko kuuluu siirtoväelle jälleenrakennusohjelman ja rahoituksen turvin toteutettuihin kirkollisiin rakennuksiin (vrt. Lapinlahden, Juankosken ym. rukoushuoneet). Puutavara saatiin lahjoituksina.

Rakennuksen suunnitteli arkkitehti Toivo Paatela, joka Ilmari Ahosen kanssa on suunnitellut suuren osan jälleenrakennusohjelman turvin toteutetuista kirkkoista. Heidän suunnitelmistaan kehitettiin tyyppipiirustukset rakentamisen valvonnan helpottamiseksi.

Ortodoksikirkkojen ja rukoushuoneiden rakennustyylistä virisi 1950-luvulla vilkas keskustelu, johon otti osaa mm. rakennushistorian professori Pettersson. Ortodoksiväestö toivoi rakennuksista samantyyliä kuin rajan taakse jääneet rakennukset. Niistä useat kirkot olivat olleet uusklassistisia kun taas rukoushuoneet edustivat karjalaista puuarkkitehtuuria (vrt. Alapitkän rukoushuone Lapinlahdella). Ortodoksikirkon piirissä pyrittiin yleensä hyvin voimakkaasti säilyttämään vanhat perinteet. Toivo Paatelalta tilatut Juankosken, Nilsin ja Siilinjärven rukoushuonepiirustukset eivät kuitenkaan olleet perinteiseen tapaan Karjalan rukoushuoneiden kopioita. Nilsin rukoushuonepiirustukset hyväksyttiin lopulta yhdeksi kuudesta tyyppirukoushuoneista, mm. Juuan rukoushuone on rakennettu samoilla piirustuksilla.

Haja-asutusalue

Aholansaari

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Paavon pirtti

Savutupa v. 1852, kammarit v. 1930.

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009, suojeltu v. 1981 rakennussuojelulla

Aholansaaressa sijaitseva vaatimaton pirtti on körttiläisen herätysliikkeen johtohahmon Paavo Ruotsalaisen kotitalo. "Savon herännäisyyden johtaja Paavo Ruotsalainen asui 1830-luvulta kuolemaansa saakka Aholansaaressa, tuvan ja kaksi kamaria käsittävässä hirsirakennuksessa. Ukko-Paavon pirtti on säilynyt perinteisessä asussaan vaikkakin siinä on myös myöhempiä lisä." (ote julkaisusta "Rakennettu kulttuuriympäristö").

Rakennuksen "Paavon ja Riitan kammarit" ovat 1930-luvulta, suuri savutupa on rakennettu Paavo Ruotsalaisen kuolinvuonna 1852 ja keittiö 1900-luvun alkupuolelta.

Paavo Ruotsalaisen tyttärenpoika Aabraham Markkanen myi Aholansaaren v. 1913 Varpaisjärven kirkkoherra Kleofas Hyvämälle, joka muutti Paavon pirtin museoksi jo 1930-luvulla. Tällöin keittiön ja kamarien alle tehtiin betoniperustus. Vuonna 1952 tuvan turvekatto uusittiin malkakatoksi. Keittiön ja kamarien päälle jätettiin vanha malkakatto.

Kun saari sotien jälkeen jaettiin kahdeksi asutustilaksi, vanha pihapiiri jäi Ruustinna Hyvämälle tämän kuolemaan v. 1955 asti, jolloin Herättäjäyhdistys peri pihapiirin. Vuonna 1969 yhdistys osti toisen asutustiloista.

Vuonna 1982 Paavon pirtin rakennuksen vesikatto uusittiin kokonaan tekemällä huopakatto, jonka päälle asennettiin uudet tuohet ja riu'ut eli malkapuut. Katteen alustaksi tehtiin uusi ruodelaudoitus. Myös keittiön ja kamarien savupiiput poistettiin katon yläpuolisilta osin tässä vaiheessa.

Hyvämäen huvila

V. 1919

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Kirkkoherra Kleofas Hyvämäki rakensi saareen pappilan v. 1919, jota myöhemmin on kutsuttu Hyvämäen huvilaksi. Vuonna 1970 rakennus muutettiin nykyiseen käyttöönsä majoitusrakennukseksi. Rakennus on kaksikerroksinen, laudoituksella vuorattu hirsitalo.

Nilsin mäkikylät

Sänkimäki-Pohjois-Sänkimäki

Valtakunnallinen (valtioneuvostonperiaatepäätös 1995)

Kinahmi, maakunnallinen (valtioneuvoston periaatepäätös 1995)

Valintaperuste: tyypillinen pohjoissavolainen mäkiasutus, Maisemainventointi 2009

Mäkikylämaisema, kuva: Kari Jämsen

Sänkimäen, Pohjois-Sänkimäen ja Kinahmin kylät edustavat tyypillistä Nilsin seudun mäkitasutusta. Alue on pinnanmuodoiltaan vaihtelevaa moreenimaastoa.

Korkeimmat selänteet kohoavat horisontin yläpuolelle vaaroina. Maisemarakenne viljavine mäenlakinne tarjoaa hyvät edellytykset mäkitasutukselle.

Kinahmi on maisemassa selvästi erottuva pitkänmuotoinen, metsäinen selänne. Sänkimäen ja Pohjois-Sänkimäen selänteet sen länsipuolella ovat polveilevampia eivätkä yhtä selvämuotoisia. Mäkien välisessä notkelmassa on pieniä järviä ja lampia sekä soita, joista osa on raivattu pelloiksi. Vesistöillä ei ole suurta merkitystä metsäisessä maisemakuvassa.

Pohjois-Sänkimäki muodostaa tiiviin ja yhtenäisen kyläkokonaisuuden. Kylätie ulkee selänteen lakialueen halki, asutus on keskittynyt sen molemmille puolille tilusteiden päähän. Pohjois-Sänkimäen laki on kauttaaltaan viljeltyä, avointa maisemaa, jota puuryhmät, laidunmetsiköt, pensaikot ja aidat elävöittävät. Sänkimäellä asutus ja viljelykset ovat sijoittuneet hajanaisemmin ja vuorottelevat metsän kanssa.

Valtakunnallisesti arvokkaan alueen raja-alue laajenee. Kinahmin ja Sänkimäen maisema-alueet ja niitä yhdistävä metsämaisema on yhdistetty samaan rajaukseen. Raja-alue seuraa mäkien reunalinjaa ja luontevia metsän rajoja.

Mäkitasumaisema, kuva: Kari Jämsen

Eerikkilä

Päärakennus v. 1912, aitta 1920-luvulta, navetta v. 1933, riipi 1800-luvun lopulta.

*Sänkimäki, Eerikkilä
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy*

Kinahmi, kuva: Mervi Koskinen

Kinahmi

Valintaperuste: M

Kinahmi on n. 10 km:n pituinen ja 1,5 km:n levyinen, ympäristöstään selvästi hahmotuva, pohjois-eteläsuuntainen kvartsiittiselänne, joka on kauttaaltaan moreeni nverhoama. Selänteen kummallakin puolella on asutusta, joista länsipuolen asutus on viljelymaisemineen yhtenäisempää ja sijoittuu nauhamaisesti rinteen juurille selännettä sivuavan maantien varrelle.

Kinahmi, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Asutus on syntynyt 1700-luvulla. Vanhimmat tilat ovat Uusipiha ja Vanha Parviala. Kaskenpoltto on jatkunut 1930-luvulle. Elinvoimainen maatalous, erityisesti karjan-

hoito näkyy ja ylläpitää maisemakuva. Rakennuskantaa on paljon uudistettu viime vuosikymmeninä. Pölkkyuron alueella on vanhaa rakennuskantaa (itä-puolella).

Pisanmäki

Valintaperuste: M, H

Valtakunnallisesti merkittävä maisema-alue (valtioneuvoston periaatepäätös 1995)

Pisan vuori on ikivanha näköalapaikka ja retkeilykohde, joka on tunnettu Täyssinän rauhan rajamerkistä. Huipun näkötorista on pitkään käyty ihailmassa pohjoissavolaisia vaaramaisemia.

Pisan alue on poikkeuksellisen jylhää ja varsin koskemattomana säilynyttä järvisuomalaista vaaramaisemaa. Metsän ja veden mosaiikkia kehystävät voimakaspiirteiset pinnanmuodot. Pisan ja Kypäräisen kalliomäet ovat ympäristön kiillegneisiä kovempaa kvartsiittia ja ovat siksi jääneet jyrkkärinteisiksi kohoumiksi. Pisa kohoaa jyrkästi Valkeisen järvestä: korkeusero sen itärinteillä on 500 metrin matkalla 175 metriä. Länsirinne viettää jyrkkänä Ison Pisalammen rantaan. Kypäräinen kohoaa monessa kohdin jyrkenteinä lähes 100 metriä Ala-Siika-järven pinnasta.

Vuotjärvi, Tiaissalo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kallioperää peittää epätasainen pohjamoreenikerros, mutta jyrkiltä rinteiltä moreeni on huuhtoutunut pois jättäen jäljelle avokalliot. Alueen järvet ovat jyrkkärantaista ja syviä ja vedet jokseenkin luonnontilaisia. Pisan lakialue on rauhoitettu vuonna 1963 luonnonsuojelualueeksi, ja osa Huosiaisniemestä on metsähallituksen erikoismetsää. Pisa ja suuri osa läheisten järvien rannoista kuuluu valtakunnalliseen rantojensuojeluohjelmaan.

Esihistoriallisen ajan kulttuuriperintö Pisan ja Ala-Siikajärven tuntumassa on rikas. Ala-Siikajärven rannoilla, Likolahden pohjukassa sekä Hörskynsaarella ja Tuohisaarella on pienipiirteistä viljelymaisemaa. Suurin yhtenäinen asutus- ja viljelyalue on muutaman tilan muo-

dostama pienipiirteinen kyläkokonaisuus Ala-Siikajärven pohjoisrannalla. Ala-Siikajärven ja Valkeisen rantamilla on myös arvokkaita perinnemaisemia edelleen käytössä.

Pisan ja Kypäräisen rinteillä maisema on enimmäkseen suljettua metsämaisemaa, jota hallitsevat dramaattiset kalliomuodot. Pisan huipun näkötorjasta näkee pitkälle metsän ja veden mosaiikkina auekeavaan kaukomaisemaan. Järvien rannoilla on pieniä viljelyksiä, jotka korostavat taustanaan kohoavia jylhiä erämaisia selänteitä.

Vuotjärven viljelymaisemat

Valintaperuste: M

Vuotjärven maisema-alue sijaitsee Juankosken rajalla, suurin osa alueesta kuitenkin Juankosken puolella (kts. Juankosken kohdekuvaukset).

Maatilat ovat sijoittuneet vesistöjen molemmilta puolen viljelymaiseman lävitse viehättävästi kulkevan kylätien varrelle, tietä avautuu viehättäviä pitkiä näkymiä järvenlahtien yli vastarantojen pelloille ja pihuille.

Nilsin puolella tie kulkee maaston korkeimmalla kohdalla, pohjois-eteläsuuntaisella harjanteella, Juankosken puolella maasto vähitellen loivenee tasaiseksi kangasmaaksi.

Pisa, rajamerkki, kuva: Mervi Koskinen

Haja-asutusalueen yksittäiset kohteet

Esala

Esaia Pietikäinen, päärakennus v. 1864

Valintaperuste: M, R

Esala, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Palonurmen kylällä sijaitseva Esalan pihapiiri muodostaa maisemallisesti ehyen ja hyvin hoidetun vanhan maatilapihiiriin, johon liittyy omana kokonaisuutena lukuisten vanhoja talousrakennuksia kuten latoja käsittävä kotimuseoalue.

Pihapiirissa on kaksi punamullattua asuinrakennusta vuosilta 1860 ja 1864, kivinavetta on rakennettu pelolta raivatuista kivistä v. 1904, luhtiaitta, jossa Ruukinpatruuna Dahlströmin nimikirjaimet ja vuosiluku 1854.

Pihaan saavutaan viehättävästi koivukujaa pitkin, jonka sivussa on hirsinen nelilappeinen vilja-aitta.

Pieksänkoski

Esaia Pietikäinen, päärakennus v. 1886, v. 1900, jatkettu kahdella kamarilla, v. 1935 korotettu.

Valintaperuste: M, R

Pieksänkosken tila sijaitsee samannimisen kosken tuntumassa ja kosken ylittävän maantien varrella. Maantie kulkee aivan päärakennuksen päätyä sivuten, osa tilan talousrakennuksista sijaitsee tien toisella puolen. Koski oli 1950-luvulle saakka merkittävä vesiliikenneväylä. Alueella oli vielä v. 1950 luvulla mylly ja sahatoimintaa. Kosken rannoilla on edelleen vanhaa asutusta, jota uudempi omakotiasutus täydentää.

Päärakennusta on 1900-luvun alussa jatkettu ja v. 1935 korotettu jolloin keskiakselille rakennettiin frontoni. Rakennuksen julkisivut ovat ikkunoiden uusimista lukuun ottamatta säilyneet 1930-luvun asussa, sisätiloihin on tehty muutoksia 1980- ja 1990-luvuilla. Pieksänkosken muu vanha rakennuskanta on inventoimatta.

Lastukosken kanavarakennus ja kanava

Ei ole inventoitu.

Valintaperuste: R, H

Lastukoski, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kanava rakennettu v. 1904 Syväniemen ja Vuotjärven välille.

Lajula

Päärakennus 1800-luvun alku, savutuvan hirsissä vuosiluku 1711

Valintaperuste: R

Lajula, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kolmessa vaiheessa rakennettu maatilan asuinrakennus, asuinrakennuksen vanhin osa 1800-luvun alusta, mutta sen tupaosa on rakennettu savutuvasta, joissa on vuosiluku 1711. Lohkokivinavetta, aittoja, entinen talli.

Pihapiiri muodostaa tasapainoisen paikallisesti merkittävän kokonaisuuden. Maakunnallista merkittävyyttä kohteelle antaa asuinrakennuksen tupaosan hirsien veistetty vuosiluku 1711, joka on maakunnan vanhimpia rakennuksien iästä kertovista merkinnöistä.

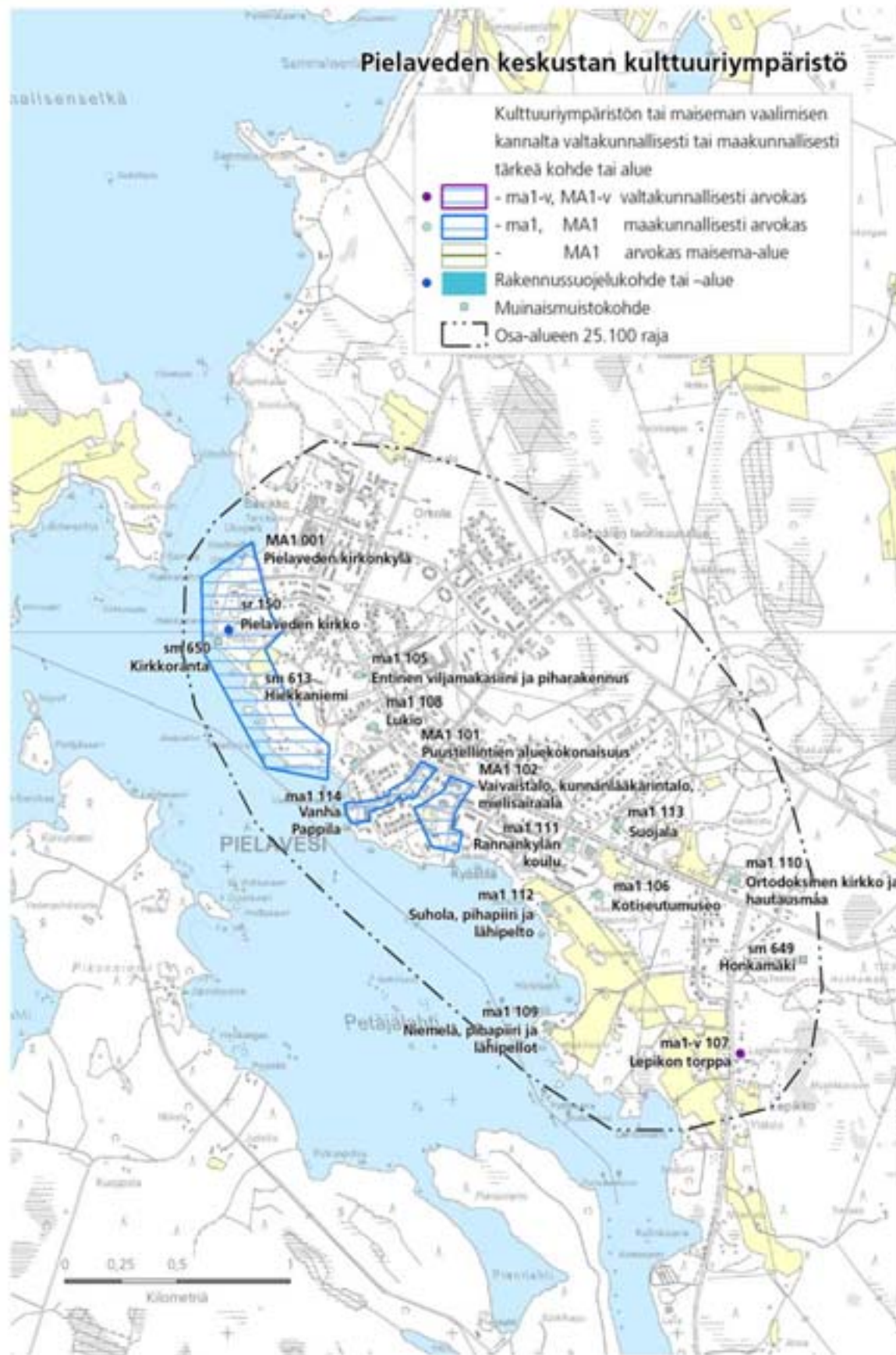
The map illustrates the spatial distribution of water quality sampling points in Pielavesi. Key features include:

- Sampling Points:** Numerous red dots are scattered across the lake, each labeled with a code (e.g., MAI 530, MAI 531, MAI 532, MAI 533, MAI 534, MAI 535, MAI 536, MAI 537, MAI 538, MAI 539, MAI 540, MAI 541, MAI 542, MAI 543, MAI 544, MAI 545, MAI 546, MAI 547, MAI 548, MAI 549, MAI 550, MAI 551, MAI 552, MAI 553, MAI 554, MAI 555, MAI 556, MAI 557, MAI 558, MAI 559, MAI 560, MAI 561, MAI 562, MAI 563, MAI 564, MAI 565, MAI 566, MAI 567, MAI 568, MAI 569, MAI 570, MAI 571, MAI 572, MAI 573, MAI 574, MAI 575, MAI 576, MAI 577, MAI 578, MAI 579, MAI 580, MAI 581, MAI 582, MAI 583, MAI 584, MAI 585, MAI 586, MAI 587, MAI 588, MAI 589, MAI 590, MAI 591, MAI 592, MAI 593, MAI 594, MAI 595, MAI 596, MAI 597, MAI 598, MAI 599, MAI 600, MAI 601, MAI 602, MAI 603, MAI 604, MAI 605, MAI 606, MAI 607, MAI 608, MAI 609, MAI 610, MAI 611, MAI 612, MAI 613, MAI 614, MAI 615, MAI 616, MAI 617, MAI 618, MAI 619, MAI 620, MAI 621, MAI 622, MAI 623, MAI 624, MAI 625, MAI 626, MAI 627, MAI 628, MAI 629, MAI 630, MAI 631, MAI 632, MAI 633, MAI 634, MAI 635, MAI 636, MAI 637, MAI 638, MAI 639, MAI 640, MAI 641, MAI 642, MAI 643, MAI 644, MAI 645, MAI 646, MAI 647, MAI 648, MAI 649, MAI 650, MAI 651, MAI 652, MAI 653, MAI 654, MAI 655, MAI 656, MAI 657, MAI 658, MAI 659, MAI 660, MAI 661, MAI 662, MAI 663, MAI 664, MAI 665, MAI 666, MAI 667, MAI 668, MAI 669, MAI 670, MAI 671, MAI 672, MAI 673, MAI 674, MAI 675, MAI 676, MAI 677, MAI 678, MAI 679, MAI 680, MAI 681, MAI 682, MAI 683, MAI 684, MAI 685, MAI 686, MAI 687, MAI 688, MAI 689, MAI 690, MAI 691, MAI 692, MAI 693, MAI 694, MAI 695, MAI 696, MAI 697, MAI 698, MAI 699, MAI 700, MAI 701, MAI 702, MAI 703, MAI 704, MAI 705, MAI 706, MAI 707, MAI 708, MAI 709, MAI 710, MAI 711, MAI 712, MAI 713, MAI 714, MAI 715, MAI 716, MAI 717, MAI 718, MAI 719, MAI 720, MAI 721, MAI 722, MAI 723, MAI 724, MAI 725, MAI 726, MAI 727, MAI 728, MAI 729, MAI 730, MAI 731, MAI 732, MAI 733, MAI 734, MAI 735, MAI 736, MAI 737, MAI 738, MAI 739, MAI 740, MAI 741, MAI 742, MAI 743, MAI 744, MAI 745, MAI 746, MAI 747, MAI 748, MAI 749, MAI 750, MAI 751, MAI 752, MAI 753, MAI 754, MAI 755, MAI 756, MAI 757, MAI 758, MAI 759, MAI 760, MAI 761, MAI 762, MAI 763, MAI 764, MAI 765, MAI 766, MAI 767, MAI 768, MAI 769, MAI 770, MAI 771, MAI 772, MAI 773, MAI 774, MAI 775, MAI 776, MAI 777, MAI 778, MAI 779, MAI 780, MAI 781, MAI 782, MAI 783, MAI 784, MAI 785, MAI 786, MAI 787, MAI 788, MAI 789, MAI 790, MAI 791, MAI 792, MAI 793, MAI 794, MAI 795, MAI 796, MAI 797, MAI 798, MAI 799, MAI 800, MAI 801, MAI 802, MAI 803, MAI 804, MAI 805, MAI 806, MAI 807, MAI 808, MAI 809, MAI 810, MAI 811, MAI 812, MAI 813, MAI 814, MAI 815, MAI 816, MAI 817, MAI 818, MAI 819, MAI 820, MAI 821, MAI 822, MAI 823, MAI 824, MAI 825, MAI 826, MAI 827, MAI 828, MAI 829, MAI 830, MAI 831, MAI 832, MAI 833, MAI 834, MAI 835, MAI 836, MAI 837, MAI 838, MAI 839, MAI 840, MAI 841, MAI 842, MAI 843, MAI 844, MAI 845, MAI 846, MAI 847, MAI 848, MAI 849, MAI 850, MAI 851, MAI 852, MAI 853, MAI 854, MAI 855, MAI 856, MAI 857, MAI 858, MAI 859, MAI 860, MAI 861, MAI 862, MAI 863, MAI 864, MAI 865, MAI 866, MAI 867, MAI 868, MAI 869, MAI 870, MAI 871, MAI 872, MAI 873, MAI 874, MAI 875, MAI 876, MAI 877, MAI 878, MAI 879, MAI 880, MAI 881, MAI 882, MAI 883, MAI 884, MAI 885, MAI 886, MAI 887, MAI 888, MAI 889, MAI 890, MAI 891, MAI 892, MAI 893, MAI 894, MAI 895, MAI 896, MAI 897, MAI 898, MAI 899, MAI 900, MAI 901, MAI 902, MAI 903, MAI 904, MAI 905, MAI 906, MAI 907, MAI 908, MAI 909, MAI 910, MAI 911, MAI 912, MAI 913, MAI 914, MAI 915, MAI 916, MAI 917, MAI 918, MAI 919, MAI 920, MAI 921, MAI 922, MAI 923, MAI 924, MAI 925, MAI 926, MAI 927, MAI 928, MAI 929, MAI 930, MAI 931, MAI 932, MAI 933, MAI 934, MAI 935, MAI 936, MAI 937, MAI 938, MAI 939, MAI 940, MAI 941, MAI 942, MAI 943, MAI 944, MAI 945, MAI 946, MAI 947, MAI 948, MAI 949, MAI 950, MAI 951, MAI 952, MAI 953, MAI 954, MAI 955, MAI 956, MAI 957, MAI 958, MAI 959, MAI 960, MAI 961, MAI 962, MAI 963, MAI 964, MAI 965, MAI 966, MAI 967, MAI 968, MAI 969, MAI 970, MAI 971, MAI 972, MAI 973, MAI 974, MAI 975, MAI 976, MAI 977, MAI 978, MAI 979, MAI 980, MAI 981, MAI 982, MAI 983, MAI 984, MAI 985, MAI 986, MAI 987, MAI 988, MAI 989, MAI 990, MAI 991, MAI 992, MAI 993, MAI 994, MAI 995, MAI 996, MAI 997, MAI 998, MAI 999, MAI 1000).
- Highlighted Areas:** Several areas are circled in orange and yellow, indicating specific regions of interest or higher sampling density.
- Scale:** A scale bar at the bottom right indicates distances from 0 to 10 kilometers.

Pielaveden keskustan kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta valtakunnallisesti tai maakunnallisesti tärkeä kohde tai alue

- - ma1-v, MA1-v valtakunnallisesti arvokas
- - ma1, MA1 maakunnallisesti arvokas
- - MA1 arvokas maisema-alue
- Rakennussuojelukohde tai -alue
- Muinaismuistokohde
- Osa-alueen 25.100 raja

Pielaveden kirkonkylä

Valintaperuste: R, H, M

”Pielaveden kirkonkylä on keskeisiltä osiltaan uudistunut, mutta sen rantavyöhyke on säilyttänyt monia perinteisiä elementtejä. Hiekkasalmen rannalla sijaitsevan kirkon lisäksi rantamaisemaan antavat lisänsä vanha laivaranta ympäröivine rakennuksineen sekä pappila.”
Rakennettu kulttuuriympäristö

Pielaveden puukirkko, ruumishuone ja hautausmaa

Ferdinand Öhmann, valmistunut v. 1878

Valintaperuste: R, H, M

1800-luvun puolivälissä todettiin Kirkkosaaren vanhan kirkon olleen aivan liian pieni seurakunnalle, jolloin esitettiin uuden kirkon rakentamista järvenlahden toiselle puolelle. Rakentamaan päästiin vasta 1870-luvulla. Ennen rakennustöitä seurakunta joutui muutaman kerran anomaan lupaa saada rakentaa kirkko kiven sijasta puusena.

Kirkko edustaa 1800-luvun puolivälin jälkeen yleistyntä länsitornillista pitkäkirkkotyyppiä. Kirkon runkokuoneen muodostaa kapea keskilaiva ja sivulaivat lehtereineen. Runkokuoneesta erkanevat kapeat ja lyhyet ristivarret. Arkkitehtuurin lähtökohtana olivat uusgoottilaiset tiilikirkot.

Lääninarkkitehti Ferdinand Öhmanin Pielavedelle laatimista vaihtoehtoisista tiili- ja hirsikirkon ehdotuksista näkyy, kuinka uusgotiikan muoto- ja detaljivalikoimaa voitiin soveltaa puurakennuksiin. Esim. tiilirakenteisessa ehdotuksessa ikkunoiden yläosan muoto oli gotiikalle tunnusomainen suippokaari, kun ne puurakenteisessa vaihtoehdossa oli muotoiltu tylppäkulmaisiksi kolmioiksi. Ikkunat olivat aikakaudelle poikkeuksellisesti jo alusta alkaen kaksinkertaiset.

Kirkon rakennusmestarina toimi haapajärveläinen kirkonrakentaja Mikko Karjalahti, joka oli aiemmin ollut mukana Tuusniemen kirkon (v.1867-69), Keiteleen kirkon (v. 1877) ja Saarelan kartanon päärakennuksen (v. 1886) rakennustöissä. Pielaveden kirkon jälkeen Karjalahti hoiti Pielaveden vanhaan pappilaan vuonna 1881 tehdyn laajennus- ja muutostyön. Kirkkomaata ympäröi harmaakivaita.

Vuonna 1881 kirkko vuorattiin leveällä vaakapaneelilla ja maalattiin keltaiseksi valkoisin listoin. Vuonna 1891 pärekaton tilalle vaihdettiin sinkkipeltikate. 1950-luvulla korjattiin sisätiloja, mm. asennettiin sähkövalaistus- ja lämmitys sekä rakennettiin kirkon alle ruumishuone. 1990-luvun peruskorjauksessa rakennettiin urkuperäille alle huonetilat saniteetti- ym. tiloja varten sekä siirrettiin alttari kuorissa kesemmälle.

Ruumishuone, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Hautausmaan reunalle rakennettiin kirkon kanssa samaan aikaan hirsirunkoinen ruumishuone, joka nykyisin toimii varastona.

Rauhaniemi

Päärakennus on valmistunut v. 1865, luhtiaitta 1860-luvulla

Valintaperuste: R, H, M

Rauhaniemi, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Virkamiesasumista edustava Rauhaniemi rakennettiin v. 1865 kärejätaloksi. Rakennus vuorattiin vasta 1950-luvulla. Tällöin myös pärekatto vaihdettiin huovaksi. Vuonna 1965 asennettiin vesi- ja viemärijohdot sekä parannettiin eristystä.

Piharakennuksessa on toiminut mm. yhteiskoulu ja myöhemmin sitä on käytetty leivintupana. Talvisodan aikana piharakennuksessa asui siirtolaisia. Rakennuksen perustukset ja ikkunat on uusittu 1930-luvun lopulla.

Alun perin savusaunaksi tehty sauna on rakennettu yhdistämällä kaksi rakennusta ja muutettu 1950-luvulla uloslämpiväksi.

Puustelli, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Puustellintien ja sataman ympäristö

Valintaperuste: R, H, M

Puustellintien varsi, Puustellilta eli nykyiseltä kunnanvirastolta satamarantaan, muodostaa mielenkiintoisen katualueen eri-ikäisine ja -tyyppisine rakennuksineen. Laivaliikenteen aikaan Puustellintie oli ilmeisesti keskeisin kirkonkylän raiteista.

Puustelli

Rakennettu 1870-1880-luvuilla, peruskorjaus v. 2006-2007

Valintaperuste: R, H, M

Nykyisen kunnanvirastona toimiva Puustellin nimellä tunnettu talo on rakennettu 1870-1880-luvuilla. Alun perin tila, jolla nykyinen rakennus sijaitsee, oli väepelin virkatalo eli puustelli. Tämä tunnettiin 1800-luvun alkupuolella nimellä Weberilä (Veeperilä). 1800-luvun lopulla virkatalo oli vuokralla mm. kauppias Abel Jäntillä. Tällöin talo toimi kievarina ja päärakennuksen tupa oli hollitutupa. 1920-luvulta lähtien talo on ollut Pielaveden kunnan omistuksessa ja toiminut kunnanvirastona.

Rakentamisessa on käytetty pääosin vanhoja hirsii, joista osa on ajoitettu aivan 1700-luvun alkuun. Hirret ovat peräisin rakennuksesta tai rakennuksista, joitten alkuperää on mahdoton tarkasti enää jäljittää. Todennäköistä kuitenkin on, että rakentamisessa on ainakin osittain hyödynnetty puustellin vanhojen rakennusten hirsii, joten seinissä saattaa olla "aitoja" puustellin hirsiiä jopa 1700-luvun alusta lähtien.

Rakennuksen peruskorjaus valmistui vuonna 2007. Ulkonaisesti rakennus säilyi nykyisessä asussaan lukuun ottamatta vesikatolle tehtyjä uusia IV-piippuja sekä kadun puolelle tehtyä invaramppia, jota varten entiseen oviaukkoon avattiin ovi.

Korjauksen yhteydessä tehdyssä rakennushistoriaselvityksessä voitiin todeta, että aiemmissa sisätiloihin tehdyistä muutoksista huolimatta rakennus on säilyttänyt yllättävän hyvin vanhoja piirteitään. Vanhaa huonejakoa voi hahmottaa säilyneistä hirsiseinistä, ja etenkin ullakon ja lattioitten rakenteissa on säilynyt paljon 1800-luvulta olevia ja osin jopa vanhempia rakenteita. Korjaustyön toteutusvaiheessa tehty mielenkiintoinen löytö ovat lattian täytepohjana säilyneet vanhat veistetyt lattialankut eli kellekset. 1800-luvulta säilyneitä rakennusosia ovat

muutamat ikkunat etenkin luoteispäädyn huoneissa. Todellinen harvinaisuus on kellarin ovena säilynyt leveä peiliovi, joka tyyppinsä perusteella voi olla 1700-luvulta. Ovi on mahdollisesti aikanaan ollut hollituvan ovena.

Entinen paloasema

Valintaperuste: R, M

Puustellin viereen 1950-luvulla rakennettuun paloasemaan on myöhemmin sijoitettu osa kunnanviraston toimintoista. Ryhdikäs massoiteltu ja raikas väritys luovat rakennukselle hauskan ilmeen.

Säästölä

Rakennettu 1900-luvun alkupuolella

Valintaperuste: R, M

Säästölä on hirsirunkoinen kaksikerroksinen, vuosisadan vaihteen liike- ja asuintalo. Nimensä rakennus sai säästöpankin mukaan, joka toimi rakennuksessa vuodesta 1927 1940-luvulle. Tällöin katukerros oli konttoritiloina ja yläkerta pankkineitien asuintoina. Ennen pankkia rakennuksessa oli kauppa.

Talon julkisivuille antaa arvokkuutta katon frontonit, päätyräystäiden viistoukset ja koristeelliset ikkunalistoitukset. Kadun puoleisessa ulkonurkassa on ollut, kaupaliikkeille tyypillinen ovi. Alakerran ikkunat on vaihdettu 1950-luvun remontissa tyyliin sopimattomiksi ja sisätiloja on myös melkoisesti muutettu.

Säästölä, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Rantala

Rakennettu v. 1876

Valintaperuste: H, M

Kauppias Petter Lyytikäinen rakensi kirkonkylän rantaan sivuliikkeen Saarelan kartanossa toimineen pääliikkeensä lisäksi. Kirkonkylän asukkaat eivät suostuneet myymään Lyytikäiselle maata. Koska hän omisti vesiosuuden rannasta, hän rakensi kauppansa ja rantamakasiinin veden päälle paalujen varaan. Viereisen laivalaiturin ansiosta rannasta ja Rantalasta muodostui keskeinen paikka kirkonkylässä. Kauppatoiminnan lakattua 1930-luvulla Rantala oli mm. Helluntaiseurakunnan käytössä, jolloin sen aiemmin punaiseksi maalatut hirsiseinät verhoiltiin lomalaudoituksella. Vuonna 1991 rakennus tuli kunnan omistukseen, joka peruskorjasi rakennuksen sataman palvelutaloksi.

Meijeri

Rakennettu v. 1909

Inventointitiedot puuttuu

Valintaperuste: R, M

Puurakennus, jonka yhteyteen tuli jo alun perin mylly, vieressä tiilipintainen rakennus.

Entinen Osuuskassan talo

Inventointitiedot puuttuvat

Valintaperuste: R, M

1950-luvun tyylikäs liike- ja asuinrakennus, nykyinen käyttö kunnan toimistotiloina.

Entinen vaivaistalo, kunnanlääkärin virkatalo ja mielisairaala ympäristöineen

Entinen vaivaistalo (Ikälä), kunnanlääkärin talo, mielisairaala ja kunnansairaala muodostavat aluekokonaisuuden. Kukin suurehko puurakennus sijaitsee omalla puutarhamaisella tontillaan. Rakennusten piha-alueet muodostavat puistomaisen ympäristön, jonka erityispiirteinä ovat suuret jalot havupuut kuten pihtakuuset ja sembramännyn. Puusto on kuitenkin istutettu vasta 1900-luvun puolivälissä, 1900-luvun alkupuolella maisema oli avointa peltoa.

Entinen vaivaistalo (Ikälä)

Valdemar Arbelius, valmistunut v. 1896, laajennettu v. 1915, peruskorjaus 1980-1990-luvun vaihteessa
Valintaperuste: R, M

Paikalla oli Ikälä-niminen maatila, jonka kuntakokous hankki rakennuksineen vaivaistaloksi. Kun tilan päärakennus tuhoutui tulipalossa v. 1895, rakennettiin uusi kertaustyyliä edustava hirsirunkoinen päärakennus. Koska neljä isoa potilashuonetta käsittävä rakennus todettiin pian ahtaaksi, laajennettiin sitä jo v. 1915. Samoihin aikoihin tilan nimi muutettiin kunnalliskodiksi. 1950-luvulla asuintiloja laajennettiin edelleen ottamalla osa ullakkoa käyttöön.

Kunnalliskotiin kuuluvat maatalousrakennukset kuten suuri taitekattoinen navetta on myöhemmin purettu.

Rakennus toimi kunnalliskotina uuden kunnalliskodin valmistumiseen saakka (v. 1982). Tämän jälkeen rakennusta on vuokrattu mm. pienyrityksille.

Entinen kunnanlääkärin virkatalo

Rakennettu 1910-luvulla
Valintaperuste: R, M

Komea talo rakennettiin tarkoituksellisesti ”kaikki vaatimukset täyttäväksi”, jotta olisi varmistettu lääkärin saaminen pitäjään. Alakertaan tuli kahden kamarin, salin, ruokasalin ja keittiön käsittävä lääkärin asunto ja vastaanottotilat. Yläkertaan tuli kaksi palvelijan huonetta ja kaksi makuuhuonetta. Myöhäisjugendia edustavassa talossa kattomuotona on harvinainen päädyistään aumattu mansardikatto.

Rakennus oli kunnanlääkärin virka-asuntona 1980-luvun alkuun, jonka jälkeen se on myyty yksityiselle ja remontoitu osittain hoitolaitoskäyttöön. Tällöin talon rannanpuoleisen sivun altaaniparvekkeen suojaksi on rakennettu katos ja pihanpuolelle kattoikkunat. Pihaan kuuluu 1930-luvulta rakennettu rantasauna.

Entinen mielisairaala

Valdemar Arbelius v. 1916
Valintaperuste: M

Kunnanlääkärin talon viereen rakennettiin kunnan ja valtion pitkällisen kiistelyn tuloksena mielisairaala v. 1916. Valtiovalta vaati kuntaa rakentamaan suuremman mielisairaalarakennuksen kuin kunta omasta mielestään

Ikälä, entinen vaivaistalo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

olisi tarvinnut. Rakennukseen tuli 10 potilashuonetta, kanslia ja keittiötilat sekä yläkertaan kaksi asuntoa hoitajille. Takapihalle järjestettiin korkealla teräsaidalla rajattu potilaiden ulkoilupiha.

Vuonna 1953 rakennukseen asennettiin sähköt ja keskuslämmitys. Vuonna 1961 käyttö mielisairaalana päättyi ja tilaan sijoitettiin Ikälän vuodeosasto. Vuonna 1981 talo myytiin yksityisomistukseen.

Rakennukselta johtaa Ikälän pihaan viehättävä pihtakuusikuja.

Kirkonkylän yksittäiset kohteet

Vanha Pappila / Kirkkoherran pappila

Valmistunut noin v. 1829, suuria korjauksia ja muutoksia v. 1881 ja v. 1981

Valintaperuste: R, M

Pielavesi itsenäistyi omaksi kirkkoherrankunnaksi v. 1811, mutta pappila valmistui vasta 1820-luvun lopulla. Rakennuksen pohjakaava oli sovellutus 1700-luvun virkatalojen huonejärjestyksestä. Pappilarakennuksen keskellä oli korkea sali, pohjoispäädyssä keittiö ja kamari sekä eteläpäädyssä kaksi kamaria. Ulkoeteiseen nousi kuistin molemmilla sivuilta portaat. Ullakolla oli kaksi lämmitettävää vinttikamaria.

Vuonna 1846 ulkoseinät laudoitettiin ja maalattiin seuraavana vuonna öljymaalilla. Vuonna 1881 rakennusta jatkettiin puolet pidemmäksi ja alkuperäinen taitteinen lautakatto uusittiin päreillä katetuksi satulakatoksi. Samalla rakennettiin nykyiset kolme sisäänkäyntiä. Peruskorjaus tehtiin samanaikaisesti Pielaveden uuden kirkon ulkovouraustyön kanssa, mistä kertoo myös joidenkin vuorausdetaljen samankaltaisuus: mm. keskimmäisen kuistin nelisakarainen ikkuna on täsmälleen kirkon julkisivuissa olevan ikkunan kaltainen.

Vuonna 1959 rakennettiin kirkkoherralle uusi pappilarakennus lähelle vanhaa, joka muutettiin tällöin seurakuntataloksi. Rakennus peruskorjattiin v. 1981 ja viereen rakennettiin kaksi uudisrakennusta nuoriso- ym. seurakuntatiloineen. Näiden paikoilla sijaitsivat aikoinaan pappilan ulkorakennukset.

Suojala

Arkkitehti Eino Pitkänen, suunniteltu v. 1927

Valintaperuste: R, H, M

Suojala on arkkitehti Eino Pitkäsen varhaiskauden työ. Taloa ei täysin rakennettu piirustusten mukaan. Rakennukseen käytettiin paikalla olleen VPK:n talon rakenteita kuten osia kivijalasta ja hirsiseinistä. Osa sisäovista on jugendhenkisiä, mistä voi päätellä niiden saattavan olla peräisin aiemmasta VPK:n talossa.

Taloon tuli juhlasali, kahvila, suojeluskunnan kanslia sekä asunnot vahtimestarille ja aluemestarille.

Seinät ovat olleet aikoinaan maalaamatonta vaakalautaa, yläosassa on ollut pystypanelointi. Rakennus edustaa julkisivuiltaan hyvin niukkaaleista klassisismia, tyyliaiheina miltei vain kuistin antiikkihenkinen päätykolmiokatos ja pilarit.

Suojala, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Talon omisti VPK vuoteen 1928, jolloin se siirtyi suojeluskunnalle. Suojeluskuntien lakkautuksen jälkeen v. 1944 talo oli vuoteen 1958 Pielaveden Hevosystäväinseuralla, jolta se siirtyi eri urheiluseurojen ja VPK:n muodostamalle yhtiölle. Vuonna 1992 talo lahjoitettiin Pielavesiseuralle, joka korjautti talon palauttaen sen vastaamaan alkuperäistä asua. Korjaussuunnitelmat laati Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy.

Rannankylän koulu

Rietrik Pulkkinen, puurakennus valmistui v. 1884

Rapattupintainen koulu on valmistunut v. 1959

Valintaperuste: R, H, M

Rannankylän puukoulu, Pielaveden vanhin koulu valmistui v. 1884. Rakentamiseen käytettiin Kirkkosaaressa puretun vanhan kirkon hirsä. Kivijalan kivet tuotiin kirkon kiviainesta. Koska koulusta aiottiin tehdä niin suuri, että se riittäisi ”ikuisiksi ajoiksi”, riittivät hirret kuitenkin vain yhden varvin verran ikkunoiden yläpuolelle. Kivijalan kivet tuotiin Kirkkosaaressa kirkon kiviainesta.

Koulua korotettiin v. 1925 arkkitehti Toivo Salervon piirustuksien mukaan, että yläkertaan tuli voimistelu- ja veistosali. Puukoulun ikkunat ja ulko-ovet uusittiin v. 1988.

Oppilasmäärän kasvettua puukoulun viereen rakennettiin v. 1959 lisärakennus, johon tuli koululuokkien lisäksi voimistelusali, kerhuhuone ja neljä asuntoa opettajille sekä kunnankirjasto. Rakennuksen ulkohahmoon antaa lisänsä viimeisimmässä peruskorjauksessa asennetun koneellisen ilmastoinnin vaatimuksesta katolle rakennettu suuri konehuone.

Entinen viljamakasiini ja piharakennus

M. Väisänen, on rakennettu v. 1875

Valintaperuste: R, H, M

Pielaveden ensimmäinen viljamakasiini sijaitsi Lammasalossa, josta se siirrettiin v. 1865 mantereen puolelle. Tämän tuhouduttua tulipalossa rakennettiin uusi hirsirunkoinen viljavarasto v. 1875 todennäköisesti vanhan paikalle.

Vuosina 1911-1917 viljapulan aikana myytiin viljavarastot tyhjiksi, minkä jälkeen rakennus oli sekalaisessa käytössä ja rappeutui. Sodan jälkeen kunta muutti manttaalikunnalta ostamansa rakennuksen asunnoiksi, joita tuli kahteen kerrokseen. Kellariin rakennettiin sauna- ja pesutilat sekä varastoja. Rakennuksen ikkunat on myöhemmin muutettu kuusiruutuisiksi. Rakennusta on kutsuttu ”kuusipiippuiseksi” piippujen lukumäärän mukaan. Rakennus on kirkonkylän pääkadun Puistotien varrella, pihan puolella vastapäätä asuinrakennusta on suurehko, rimalaudoitettu varstorakennus rajaamassa valoisaa pihaa.

Rytkölän (Suhola) pihapiiri ja lähipelto

Asuinrakennus tehty 1880-luvulla, navetta rakennettu

v. 1924, hirsiaitta 1800-luvun lopulta

Valintaperuste: R, H, M

Tila on ollut Rytkölän suvulla vuodesta 1858. Talossa on pidetty aikoinaan kunnan ensimmäiset kuntakokoukset. Talo on toiminut aikoinaan myös kestikievarina.

Ennen nykyistä päärakennusta pihassa oli ”värjärin mökki”. Perimätiedon mukaan nykyistä päärakennusta on ollut rakentamassa samat miehet, jotka rakensivat Pielaveden kirkon. Hirret rakennukseen on kaadettu talon mailta, joita samalla raivattiin pelloiksi.

Nykyinen ulkoverhoilu on vuodelta 1914 ja konesaumattu peltikatto 1950-luvulta. Vuosina 1981-1991 rakennusta on peruskorjattu sisäpuolisia eristyksiä lisäämällä ja uusimalla ikkunat. Vuonna 2007 oli suunnitella päättykuistin korjaus.

Pihapiiriin kuuluu v. 1924 sementtitiilestä rakennettu, taitekattoinen navetta ja päärakennuksen edustalla oleva 1800-luvun lopulla rakennettu hirsiaitta, jonka alla on luonnonkivistä holvattu kellari. Kapea aiemmin järvenpohjana ollut peltoalue erottaa pihan taajamasta, jonne pihapiiri hahmottuu arvokkaana kokonaisuutena.

Niemelä (Härköniemi) pihapiiri ja lähipellot

Päärakennus on rakennettu v. 1897

Valintaperuste: R

Härkölänniemessä sijaitsevan Niemelän tilan rakennutti lääninkamreeri J.B. Jauhiainen v. 1897. Myöhemmin talo on palvellut nimismiehen virkatalona sekä sota-aikaan taloon majoitettiin siirtolaisia.

Rakennus oli hirsipinnalla 1940-luvulle, jolloin julkisivut vuorattiin lomalaudoituksella. Muuten päärakennus on säilynyt lähes alkuperäisessä asussaan. Talon herrasväen puolella on alkuperäiset kaakeliuunit ja sisäkattaina paneelikatot, joiden laudat ovat käsin höylättyjä. Rakennuksessa on kolme kamaria, sali, ruokasali, keittiö, entinen separaattorihuone, konttori, väentupa, kaksi eteistä ja kellari.

Erityispiirteinä ovat mm. sveitsiläistyylliset sisääntulokatojen puuleikkaukset. Väentuvassa on säilynyt alkupeäinen raakalautalaipio. Piha-alueella on päärakennuksen ikäinen luhtiaitta sekä rantasauna, liiteri ja muutamia maatalouteen liittyviä vanhoja talousrakennuksia.

Lepikon torppa

Päärakennus on rakennettu 1800-luvun puolivälissä kahdessa vaiheessa, korotettu 1900-luvulla, ennallistettu 1900-luvun vaihteen asuun

Valintaperuste: R, H

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Kirkonkylän läheisyydessä sijaitseva presidentti Urho Kekkosen (1900-1986) synnyinkoti, Lepikon torppa.

Lepikko oli kohonnut mäkituvasta torpaksi todennäköisesti 1800-luvun puolivälissä. Asuinrakennuksen vanhin osa on ollut alun perin savutupa, joka siirrettiin paikalle 1860-luvulla. Tähän liitettiin kamariosa v. 1863 omille nurkilleen.

Torpan osti v. 1900 Pielavedelle muuttanut metsätyönjohtaja Juho Kekkonen ja samana vuonna syntyi poika Urho. Näihin aikoihin Juho Kekkonen teki asuinrakennukseen monia muutoksia: savutupa muutettiin uloslämpiväksi, tuvan pyöreät hirret veistettiin suoriksi, pienet kuusiruutuiset ikkunat vaihdettiin suurempiin T-mallisiin ja savutuvan kiuas korvattiin uloslämpivällä uunitakalla.

Kekkoset muuttivat torpasta v. 1906. Myöhempien omistajien aikana Lepikko korotettiin kaksikerroksiseksi ja ulkoseinät vuorattiin pystylaudoituksella.

Vuonna 1964 perustettu Lepikkosäätiö osti torpan v. 1966 ja suoritti entistämistyöt Alfred Kolehmainen johdolla.

Rakennus ennallistettiin nopeasti vuosisadan alun asuun ja avattiin museoksi vielä saman vuoden syksyllä. Pihaan kuuluu 1800-luvulta peräisin oleva savusauna ja aitta. Entisen karjarakennuksen paikalle on rakennettu matkailijoiden ravintola.

Lepikon torppa, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Ortodoksinen kirkko ja hautausmaa

Rakennusmestari Korhonen, valmistunut v. 1957

Valintaperuste: R, H, M

Kuopion läänin jälleenrakennuskauden kirkkoista Piela-veden ortodoksinen kirkko edustaa selkeimmin itärajan taakse jääneiden kirkkojen tyyliä. Kirkon piirustusten esikuvana oli Valamon luostarin Pyhän Johannes Kastajan Skiitan kirkko, jotka kuopiolainen rakennusmestari Korhonen sovelsi Piela-veden kirkkoon.

Rakennuksen hahmo tukeutuu ortodoksiperinteeseen, rakenteiltaan ja materiaaleiltaan kirkko kuuluu 1950-luvun rakentamiseen.

Kirkko sijaitsee näkyvällä paikalla pääkadun itäpäässä ja hahmottuu kirkonkylään saavuttaessa maamerkkinäisesti eräänlaisena taajaman "avainrakennuksena".

*Ortodoksinen kirkko
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy*

Lukio

1950-luvun koulurakennus
Valintaperuste: R, M

Lukio, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Pielaveden lukio on yksi Pohjois-Savon tylykkäimmistä 1950-luvun koulurakennuksista. Koulu muodostuu useasta suuresta siipiosasta, joissa on myös ollut opettajien asunnot. Osa rakennuksesta, mm. loivasti kaareva keski-osa, on rakennettu laajennuksena (1960-luvulla).

Rakennuskokonaisuuden arvoa lisää alkuperäisten detailien säilyminen (mm. ulko-ovet ja ikkunat).

Kotiseutumuseo

Perustettu v. 1958
Valintaperuste: R

Museoksi v. 1958 perustetulle alueelle on siirretty kuusi seudun rakennusperinnettä edustavaa rakennusta. Päärakennus on vanha pappilan väentupa, jossa on neljä huonetta ja jonka tupa on sisustettu 1900-luvun alkupuolen tyyliin. Toinen kamareista esittelee suutarin ja nahkurin tarvikkeita, toinen kamari on sisustettu 1900-luvun alun pappilan henkeen. Muita pihan rakennuksia ovat kala-aitta, savupirtti, luhtiaitta, riihi ja tuulimylly.

Haja-asutusalueet

Katajamäen mäkiasutusmaisema

Valintaperuste: R, M

Viljola ja Katajamäki -nimiset vanhat maatilapihapiirit sijaitsevat Katajamäen lakialueella, joka on pohjoissavolaiselle mäkiasutukselle tyypillisesti raivattu pelloksi. Väljästi rakennetuilta, avoimilta pihoilta aukeaa komeat näkymät yli Pielaveden ja Lapinlahden välisen metsäisen vedenjakajaseudun.

Viljola (aiemmin Karhula)

Valintaperuste: R, M

Viljolan pihaan Katajamäen aukealle lakialueelle johtaa pihlajien ja pajujen reunustama jyrkkä vanha kärrytie. Päärakennuksen edustalla on hirsirunkoinen navetta ja tätä kulmittain lautarakenteinen talli. Pihan yhdellä sivulla ollut pihanpäärakennus on purettu.

Päärakennus on rakennettu useammassa vaiheessa, mutta sen tarkkaa ikää ei tunneta. Savutuvaksi alun perin rakennettu vanhempi osa on oletettavasti 1800-luvun lopulta, avokuisti 1900-luvun alusta ja uudempi, kolme kamaria käsittävä pääty pieniruutuisine ikkunoinneen on vuodelta 1919. Tämän jälkeen, WC:n rakentamista lukuun ottamatta, rakennukseen on tehty hyvin vähän muutoksia.

Asuinrakennuksen takana on matala kaksiosainen vaate- ja makuuaittana toiminut rinta-aitta, jota on myös käytetty kauppapuotina. Tämän vieressä kulmittain on pieni ruoka-aitta.

Hieman sivummalla sijaitsee Ylä-Savon alueelle tyyppilinen, kaksikerroksinen eloaitta, jonka sisäseinässä on rakentamisajankohdasta kertova vuosiluku 1834. Aitassa on säilynyt myös veistetyistä hirsistä huolellisesti salvotut jyvähinkalot. Pihanpäärakennus on siirretty pois pihasta.

Katajamäki

ei inventoitu
Valintaperuste: M

Katajamäki niminen vanha autioitunut talon pihapiiri sijaitsee Viljolan naapurissa. Asuinrakennus on rakennettu luultavasti 1900-luvun alussa, aitta voi olla vanhempi. Rakennukset ovat melko huonossa kunnossa.

Säviän kulttuurimaisema

Valintaperuste: R, H, M

Pohjois-Savon kolmesta vesireitistä läntisin, Rautalammin reitti kuuluu Kymijoen vesistöön, mistä syystä sen liikenne on ollut miltei täysin erillään maakunnan muusta vesiliikenteestä. Reitti saa alkunsa Kiuruveden ja Pielaveden pitäjien rajoilta, mistä vedet kerääntyvät Pielaveteen ja laskevat Säviän kanavan kautta edelleen Nilakkaan.

Mahdollisuus Pielaveden ja Iisveden väliseen liikenteeseen avautui Säviän ja Kolun kanavien valmistuttua 1890-luvun alkupuolella. Liikenne oli alkanut Pielaveden ja Nilakan välillä jo v. 1877, mutta Säviän virta oli varsinkin kuivaan aikaan niin matala, että ainoastaan pienet alukset pääsivät siitä läpi. Alkuperäisestä suunnitelmasta rakentaa kanava virran eteläiseen pääuomaan jouduttiin luopumaan, koska Pielavesijärven lasku-uoma olisi jouduttu töiden ajaksi tukkimaan.

Katajamäki, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Nilakan ja Pielaveden välinen, v. 1892-93 rakennettu Saviän avokanava on 420 metriä pitkä, 9 metriä leveä ja 2 metriä syvä.

Kanavan rakentamisajalta on säilynyt kääntösilta ja siltavahdin mökki.

Siltavahdin talo

Tyypipiirustukset, rakennettu v. 1893
Valintaperuste: R, H, M

Saviän kanavanvartijan mökki ja pihapiiriin kuuluvat ulkorakennukset sauna ja ulkokuonerakennus on rakennettu v. 1893 kanavavartijoiden eli "kanavahaiden" käyttöön. Heidän tehtävänä oli valvoa kanavaliikennettä, käyttää kääntösiltaa ja kerätä kanavan käyttömaksut. Alkuperäisessä käytössä rakennukset olivat vuoteen 1972, jolloin uusi kanava ja maantiesilta valmistuivat.

Kamarin, keittiön ja eteisen käsittävä mökki edustaa tyypipiirustuksin toteutettua kanava- ja rautatieasema-arkkitehtuuria.

Kanavan merkitys oli suurimmillaan 1910-luvulla, jolloin kanavassa kulki noin 1000 alusta vuodessa.

Kääntösilta

Tyypipiirustukset, rakennettu v. 1893
Valintaperuste: R, M

Maaliikennettä varten kanavan yli tehtiin kääntösilta. Sen perustuksiksi rakennettiin 226 kuutiota kivimuuria. Silta jäi pois käytöstä maantiesillan valmistuttua v. 1972, mutta se on säilytetty.

Saviän meijeri ja myllyrakennus

Valintaperuste: R, M

Meijerin suunnitteli Antti Koponen, valmistunut v. 1915, mylly rakennettu v. 1950 (suunnitelmat Keskusosuusliike Hankkijan tyypipiirustukset).

Meijeri aloitti toimintansa v. 1899 Saviän yhteismeijerinä, joka muutaman vuoden päästä muutettiin osuusmeijeriksi.

Nykyinen tiilinen meijerirakennus rakennettiin vanhan tilalle v. 1915 kuopiolaisen rakennusmestari Antti Koposen suunnitelmin. Suunnitelmista on säilynyt mm. rakenteita esittävä leikkauspiirustus ja meijerisalin laipiorakenteiden rautabetonikannakkeiden piirustus. Seinät muurattiin tiilestä, poikkeuksena jäähuoneen sisäseinät, jotka valettiin betonista. Savupiippu muurattiin nelis-

kanttiseksi kuten Vesannon meijerissä. Jo seuraavana vuonna meijeriä laajennettiin toisella kerroksella, johon tuli asunto meijerskalle ja kokouksetilat. Vuonna 1929 toiseen päätyyn rakennettiin laajennuksena uusi myllyosa. Seuraavassa remontissa v. 1969-1970 meijeriä laajennettiin 90 neliön myymälä- ja varastotilalla lastauskatokseen ja terasseineen sekä uudistettiin vanhoja tiloja.

Säviän meijari ja myllyrakennus
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Tiilirakennuksen viereen rakennettiin v. 1950 puurakenteinen myllyrakennus Keskusosuusliike Hankkijan v. 1941 laatimien mallipiirustusten mukaan.

Meijerialue on Pielavedellä vanhin teollisuushistoriaan liittyvä miljöökokonaisuus. Tiilinen meijerirakennus yhdessä uudempien, omaa aikaansa edustavien rakennusten kanssa muodostaa jännittävän ja dynaamisen kokonaisuuden.

Säviän Seuralan talo

Valintaperuste: M

Kirkkosaari

Valintaperuste: R, H, M)

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Muinainen Hämeen ja Savon maakuntaraja on kulkenut Pielaveden kirkkosaarella, jossa saaren keskeisen sijainnin ja vesireitin merkityksen vuoksi ovat sijainneet myös Pielaveden ensimmäiset kirkot.

Pielavesi on perustettu lisalmen kappeliksi v. 1683, jolloin seurakunnan ensimmäinen kappeli rakennettiin Lammassaloon eli myöhempään Kirkkosaareen, jossa ehti olla kaksi kirkkoa, kunnes kirkonpaikaksi valittiin v. 1870 luvulla nykyinen kirkonkylä. Paikalla on muistomerkki, vanha hautausmaa sekä kellotapuli vuodelta 1758. Entisen kappalaisen pappilan puinen päärakennus on vuodelta 1909.

Tapulin rakensi todennäköisesti kokkolalainen kirkonrakentaja Anders Brovall, joka johti ilmeisesti myös Kirkkosaaren toisen kirkon rakennustöitä v. 1758-1768.

Tapuli, hautausmaa ja muistomerkki

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Pielaveden vanhimpiin rakennuksiin kuuluva Kirkkosaaren kellotapulin täsmällistä valmistumisaikaa ei tunneta, mutta voidaan päätellä, että tapuli olisi rakennettu 1740- ja 1750-lukujen vaihteessa. Kellotapuli oli käytössä kolmen (kahden) saarella sijainneen kirkon aikana vuoteen 1878, jolloin sen kellot siirrettiin nykyisen kirkon torniin.

Tapuli on tyypiltään poikkeuksellisen solakka pohjalainen renessanssitapuli. Rakennusmestarina lienee toiminut lisalmen emäseurakunnassa näinä aikoina vaikuttanut Anders Brovall, jonka töitä ovat myös Kiuruveden toisen kirkon aikana rakennettu tapuli (v. 1769) ja lisalmen Kustaa Aadolfin kirkon tapuli (v. 1752). Näihin verrattuna Kirkkosaaren tapuli on säilynyt alkuperäisimmässä asussaan vuoraamattomana. Myös kattona on edelleen paanukate (uusittu viimeksi v. 1985). lisalmen ja Kiuruveden tapuleissa katot on myöhemmin pellitetty.

Tapulin hirrestä salvotussa pohjakerroksessa on pohjoiseteläsuuntainen läpikäytävä, jonka toisella puolella sijaitsevasta parihuoneesta johtaa tikkaat piiru- ja lautarakenteiseen kellokerrokseen. Tämän päällä on kahdeksankulmainen lanterniini, jonka huipulta kohoaa puinen viiritanko. Viirin tekstinä on luettavissa ”anno 1748”.

Tapuli todettiin 1850-luvulla korjauskelvottomaksi, mutta vuonna 1884 se päätettiin kuitenkin säilyttää muistomerkkinä.

Kirkkosaaren tapuli
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Entinen pappila (Parola), kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Entinen pappila (Parola)

Valintaperuste: R, M

Rakennusmestari P.J. Pitkänen, nykyinen päärakennus on valmistunut v. 1909.

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Pielaveden kappeliseurakunta oli perustettu vuonna 1683, jolloin seurakunta velvoitettiin rakentamaan kappeli ja perustamaan hautausmaa sekä varustamaan kappalaista varten ”kaunis pieni tupa”. Ensin kappalaisen virkataloksi oli osoitettu Hyväristen perintötila Kiuruveden Koskenkylässä. Vuonna 1705 kappelikunta osti lisäksi Juhonpoika Niskaselta puolet tilasta, jolle rakennettiin pappila kirkon ja tapulin lisäksi. Pappilan ensimmäiset rakennukset paloivat vuoden 1764 tienoilla. Tämän jälkeen rakennettu pappilan päärakennus korvattiin uudella v. 1821.

1800-luvun toisella puoliskolla pappila oli päässyt huonoon kuntoon ja jäi siksi useiksi vuosiksi asumattomaksi. Vuoden 1888 katselmuksessa määrättiin lähes kaikki pappilan rakennukset uudelleen rakennettaviksi. Vuonna 1892 valmistunut päärakennus tuhoutui kuitenkin tulipalossa, minkä jälkeen rakennettiin nykyinen päärakennus entisen paikalle. Jugendaiheisen pappilan suunnitteli rakennusmestari P.J. Pitkänen.

Talo luovutettiin Karjalasta evakkoina tulleille Patrosille v. 1946 viljelytilaksi, mistä lähtien tilaa on kutsuttu omistajien mukaan Parolaksi. Samoihin aikoihin seurakunta

hankki kirkonkylältä Kyöstilän kappalaisen virka-asunoksi. Jo 1880-luvulla oli keskusteltu kappalaisen virkatalon siirtämisestä mantereelle, jossa kirkko ja pitäjän keskus jo silloin oli.

Heinämäki

Valintaperuste: R, M

Tyypillinen Keski-Suomen järvisuudun kaunis vedenjakajaseudun mäkikylä.

Maisemainventointi 2009

Heinämäki sijaitsee Vuoksen ja Kymijoen vesistöalueiden välisellä karulla vedenjakajaylängöllä. Vesistöjä on vain vähän eikä niillä ole suurta merkitystä maisemakuvassa. Kallioperää peittää kauttaaltaan moreeni, joka muodostaa luode-kaakkoisuuntaisia selänteitä. Soita on mäkien välisissä painanteissa ja laajahkoilla alavilla alueilla.

Heinämäen pellot ovat keskittyneet mäen viljaville laki-alueille ja lämpimille rinteille. Kylä muodostuu kahdesta erillisestä viljelyaukeasta. Keskeisimmän maisematilan muodostavat Holman, Mäkelän ja Ikälän maatilat ympäröivine peltoineen. Vanhimmat tilat ovat maisemassa hallitsevilla paikoilla peltojensa keskellä mäen lakipaikoilla ja rinteillä. Pihapiireissä on myös säilynyt kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa. Tärkein tie on kylän läpi kulkeva lisalementie. Sen kanssa risteää kylän keskellä Korppisentie. Uudempi asutus on keskittynyt teiden varsille. Kylän keskustaksi hahmottuu teiden risteys, jossa on myös koulu.

Heinämäki, kuva: Mervi Koskinen

Maisemakuvassa vuorottelevat metsä ja mäen lakialueen viljavat vainiot. Mäen avoimelta laelta aukeaa pitkiä näkymiä ympäröivän vedenjakajaseudun karuun metsämaisemaan. Kylän erityispiirre ovat tienvarsia ja pihoja kehystävät komeat lehtikuuset ja sembramännyt.

Rajaus sisältää Heinämäen selännealueen ja idässä näkymiä rajaavan metsäisen Vuorimäen.

Koulu

Valintaperuste: R, M
Valmistunut v. 1907

Näkyvällä paikalla, teiden risteyksessä sijaitseva Heinämäen koulurakennus valmistui v. 1907. Tontin koulu oli saanut lahjoituksena Kymi Oy:lta.

Koulua laajennettiin 1930-luvun puolivälissä. Tällöin ulkoseinät vuorattiin pystylaudoituksella ja koko rakennus sai tiilikatteen, joka on myöhemmin (v. 1986) korvattu konesaumatuilla peltikatteella. 1980-luvulla koulun peruskorjauksessa asennettiin rakennukseen lämminvesijärjestelmä ja sisä-WC:t. Koulu toimii edelleen.

Holma

Päärakennus on rakennettu 1800-luvun lopulla, pihanpäärakennus v. 1918
Valintaperuste: R, H, M

Holman tila on ollut Heinämäen kylän keskeisimpiä taloja. Talon isäntä Ville Tossavainen tarjosi päärakennuk-

sen ”hyyrihuoneeksi” kansakoulukäyttöön ennen kylän koulurakennuksen valmistumista (v. 1907). Talossa toimi myös postipysäkki ja puhelinosuuskunnan keskus v. 1911-1928 sekä alakoulu 1930-luvulla koulun laajennuksen aikana.

Päärakennus on rakennettu 1800-luvun lopulla kahdessa vaiheessa. Rakennukseen on tehty peruskorjaus 1990-luvulla, jolloin mm. uusittiin ikkunat ja 1920-luvulla pysty- ja vaakalaudoituksena tehty ulkovuoraus.

Pihaan kuuluu eri-ikäisiä talousrakennuksia sekä taitekattoinen pihanpäärakennus, joka rakennettiin v. 1918 opettajien ja palvelusväen käyttöön.

Ikälä

Aitta 1820-luku
Valintaperuste: R, M

Ikälän maatila on esimerkki eri-ikäisten ja -tyyppisten rakennusten muodostamasta hyvin hoidetusta ja tasapainoisesta tilakeskuksesta, jossa asialliset rakennukset muodostavat maaseuturakentamisen kehityksestä kertovan kokonaisuuden. Asuinpihasta erillään sijaitsee hallimaiset kuivaamo- ja varastorakennuksien ryhdikäs rakennusryhmä.

Ikälä, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Tilalla on säilynyt pohjoissavolaiselle rakennusperinteelle harvinainen kolmikerroksinen taitekattoinen eloaikka, joka hahmoltaan vastaa Kiurujoen Paaran tilalle pohjalaisten rakentamaa aittaa. Tilan isännän Christer Ikäheimon v. 1820 rakentaman aitan erityispiirteinä on puutapein kiinnitetyt tukiföljarit, koristeelliset laudoitukset räystäissä ja nurkkasalvosten yläosassa. Sivuseinien kolme ylintä hirsikertaa on pohjalaiseen tapaan salvottu alempaa seinälinjaa ulommas.

Heinämäen seuratalo

Rakennettu 1920-1930-luvulla
inventointitiedot puuttuvat
Valintaperuste: R

Räisälänranta

Valintaperuste: M, R

Vaaraslahden kylään kuuluva Räisälänrannan yhteinen kulttuurimaisema edustaa järvenrantasijaintista maanviljelysmaisemaa, jossa maisemallisesti merkittäviä maatiloja ovat Nuutila, Räisälä, Ala-Räisälä ja Kivelä. Näiden säilynyt rakennuskanta on suhteellisen vanhaa, joskin rakennuksien rakennushistoriallinen arvo on kärsinyt myöhemmissä korjauksissa mm. ikkunoiden uusimisen takia.

Räisälänranta, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Räisälän tilalla, yhdellä Vaaraslahden vanhimmista asuinpaikoista on asuttu jo 1600-luvun alusta asti. Päärakennus on valmistunut v. 1850. Kulmittain tähän nähden sijaitsee Ala-Räisälä. Räisälän vieressä sijaitsee Nuutila, joka vaaleine päätykolmioineen muistuttaa Räisälän asuinrakennusta.

Samalla peltoaukealla sijaitseva Kivelän tila on lohkottu Räisälän kantatilasta. Kun Kivelän aikaisempi päärakennus tuhoutui tulipalossa, tehtiin v. 1931 uuden päärakennuksen seinät kalkkihiekkatiileistä ja rapattiin, mikä on rakenteeltaan ajalleen ja maatiloilla harvinainen rakenneratkaisu. Talon vastaavana mestarina toimi Piela-veden rakentamiseen paljon vaikuttanut kunnan rakennusmestari Eemil Ikäheimo.

Laukkala

Valintaperuste: M, R

Laukkala, Pitkälänniemi

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Laukkala ja Vaaraslahti ovat Pielaveden pohjoisosien suurimmat kyläalueet. Molemmassa asutus on tyypillisesti melko hajanaista eikä erityisen selviä kyläkeskuksia hahmotu. Alueilta voidaan pikemminkin hahmottaa pienempiä kyläaluekokonaisuuksia. Alueen pohjoisosia luonnehtii Saimaan ja Päijänteen vesistöalueiden vedenjakajaseudun metsäselänteiset maisemat, jossa asutus on harvaa, vanhimman asutuksen sijoittuessa tyypillisesti mäkien lakialueille kuten Mäkikylässä. Vaaraslahden ja Laukkalan kyläalueiden välissä on kulkenut myöhäiskeskiajalla savolaisten ja hämäläisten eräalueiden raja korkean Hirvimäen kautta.

Alueen eteläosat rajoittuvat Pielavesijärven runsaasti polveileviin rantoihin, joilla perinteinen asutus peltomaisemineen muodostaa oman maisematyyppinsä. Näistä yksi viehättävimpiä on Pitkälänniemi, jossa vanhojen pihojen rakennuspaikat ja näitä yhdistävät hiekkatiet sijaitsevat rannoille laskevien mäkipeltojen yläpäässä muodostaen yhdessä perinteisen maalaishäiraitin tunnelmaa.

1900-luvun aikana maanteiden, koulujen ja kauppajen ym. julkinen rakentaminen ohjasi ja kyläkeskusten muotoutumista tienvarsille. Tämä maisematyyppi on kuitenkin häviämässä tienvarsien metsittämisen ja toimintojen lakkaaminen seurauksena.

Laukkalan kirkko

Rakennusmestari Emil Ikäheimo,
rakennettu v. 1939-1940
Valintaperuste: R

Pielaveden pohjoisosiin oli kaavailtu pitäjän laajuuden ja huonojen tieyhteyksien takia omaa kappelikirkkoa jo v. 1859, mutta hanke lykkäytyi seuraavalle vuosisadalle. Kunnan rakennusmestari Eemil Ikäheimo laati ensin piirustukset tiilirunkoisesta kirkosta, mutta myös puurakenteisen vaihtoehdon kirkkohallintokunnan epäillessä muuratun kirkon tulevan puurunkoista paljon kalliimmaksi. Tiilirunkoisena rakennetun kirkon mallin Eemil Ikäheimon kerrotaan saaneen Heikki Klemetin teoksesta ”Suomalaisia Kirkonrakentajia”. Eino Pitkäsen lisalmen Kirkkopuistoon suunnittelella ja v. 1934 valmistuneella kirkolla näyttää olleen myös paljon vaikutusta rakennuksen hahmoon.

Kirkon rakentaminen alkoi kesäkuussa v. 1939, mutta talvisodan syttyminen syksyllä v. 1939 ja sitä seuranut sota-aika hidastutti kirkon valmistamista. Kirkkoon asennettiin v. 1969 kamiinalämmityksen tilalle keskuslämmitys. Vuonna 1973 kirkon yhteyteen rakennettiin seurakuntasali, jota laajennettiin v. 1986-1987. Arkkitehtuuriltaan laajennukset edustavat ajalleen tyypillistä asiallista ja melko vaatimatonta rakentamista eivätkä siksi vie huomiota itse kirkolta.

Laukkalan koulu ”Kouluharju”

Valmistunut v. 1893
Valintaperuste: R

Kansakoulu aloitti Laukkalassa v. 1893, jolloin koulupiiriin kuului myös nykyisen Kiuruveden kyläalueita kuten Koivujärvi, Sulkava ja Niemisjärvi. Tällöin rakennettu koulurakennus osoittautuikin heti liian pieneksi ja lisätiloja täytyi vuokrata lähitaloista. Kun oppivelvollisuuslain tullessa v. 1921 voimaan oppilasmäärä kasvoi, rakennettiin Niemisjärven koulu. Laukkalan koulussa koulutoiminta loppui v. 1967 ja vuodesta 1971 koulukiinteistö on ollut yksityisasuntona. Koulurakennus on uudesta käytöstä huolimatta säilyttänyt ominaispiirteensä.

Hirsirunkoinen koulu on vuorattu 1930-luvun lopulla pystylaudoituksella. Klassistiset ikkunalaudoitukset lienee tehty samassa yhteydessä. Betonirunkoiset ulkoportaat ja avokuistirakenteet on tehty nähtävästi 1920-1930-luvuilla. Koulupiha sijaitsee kauniilla paikalla Pielavesijärven rantamaisemassa. Pihassa on säilynyt 1920-luvulla rakennettu hirsirunkoinen ulkorakennus ja sauna.

Pappila

Rakennusmestari Eino Sorri
valmistunut v. 1950
Valintaperuste: R

Vuonna 1944 oli päätetty seurakunnan apulaisen (myöhemmin kappalaisen viran) perustamisesta ja sijaintipaikaksi Laukkala, koska sinne oli muutamia vuosia aiemmin valmistunut uusi kirkko.

Pappilan suunnitteli Kuopion läänin maaseuturakentamiseen merkittävästi vaikuttanut rakennusmestari Eino Sorri ja urakoitsijana toimi kunnan rakennusmestari Eemil Ikäheimo. Pappila rakennettiin v. 1950 noin kilometrin päähän Vaaraslahteen johtavan tien varrelle. Rakennus on ulko- ja myös sisätiloiltaan säilynyt hyvin sodanjälkeistä pientalorakentamista edustavassa asussa, mm. sisätiloissa on ajalle tyypilliset lakatut vaneriovet ja Enso-tyyppisillä tapeteilla verhoiltuja seinäpintoja. Pappila jäi tyhjilleen v. 1965. Vuonna 1970 tämä seurakunnan kolmas pappisvirka lakkautettiin, minkä jälkeen pappila myytiin yksityiskäyttöön.

Nuorisoseuratalo

Inventointitiedot puuttuvat.

Vaaraslahti

Valintaperuste: R, M

Vaaraslahti kuuluu Laukkalan ohella Pohjois-Pielaveden suurimpiin kyliin. Maisemaltaan kyläalue on metsävaltaista, jossa asutus ja maanviljelys ovat saarekemaisesti melko hajanaista eikä siksi hahmotu yhtenäisenä kulttuurimaisema-alueena. Alueella on kuitenkin säilynyt monipuolisesti 1900-luvun kylärakentamista edustavaa rakennuskantaa vanhojen maatilojen lisäksi.

Kylän keskuksena on Kiuruvedelle ja Laukkalaan johtavien teiden risteys, jossa vanhaa rakennuskantaa edustavat puurakenteiset mylly, nuorisoseuratalo ja kauppa, joka on edelleen toiminnassa. Vaaraslahden tien varressa sijaitsee vähävaraisempien asumista edustava ”Litran mökkialue” (ei inventoitu), jolla olevat pienikokoiset mökit on nykyään muutettu lomakäyttöön.

Vaaraslahden meijeri

Valmistunut v. 1827
Valintaperuste: R

*Vaaraslahden meijeri
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy*

Vaaraslahden v. 1904 perustetun meijerin ensimmäinen meijerirakennus rakennettiin v. 1910. Tämän korvasi v. 1927 valmistunut meijerirakennus.

Paikan valintaan Hirvilahden rannalta vaikutti Hirvijärven Itälahden etelärannalta saatavan puhdas vesi, jota tarvittiin runsaasti meijerin toimintaan. Tiilirunkoisen ja julkisivuiltaan rapatun rakennuksen urakoi rakennusmestari Abel Riipinen Pieksämäeltä. Rakennus on julkisivuiltaan yksi maakunnan parhaiten säilyneistä meijereistä uudesta käyttötarkoituksesta huolimatta.

Entinen Vaaraslahden koulu

Valintaperuste: R, M

Urakoi rakennusmestari Emil Ikäheimo valmistunut v. 1929

Kiuruvedelle johtavan tien varressa sijaitseva Vaaraslahden entinen koulu kuuluu 1920-luvun alussa vilkastuneeseen koulurakentamisen vaiheeseen, joka syntyi v. 1921 säädetyn oppivelvollisuuslain myötä kasvaneiden oppilasmäärien ja uusien koulupiirijakojen takia. Tällöin koulujen mallit, kuten oletettavasti Vaaraslahden koulunkin, saatiin kouluhallituksen tyyppipiirustuksista.

Vaaraslahden kaksikerroksinen klassismivaikutteinen koulu muistuttaa mm. Juankoskella Västinniemiessä sijaitsevaa entistä kansakoulurakennusta.

Mäkikylä

Valintaperuste M, R (ei inventoitu)

Pielaveden tien varressa sijaitsee kolmen erillistalon muodostama mäkiasutuskokonaisuus, jossa kukin maatila sijaitsee omalla mäen harjalla ja joiden pihoilta on näkymäyhteys naapurimäelle. Lähimpänä ja näkyvästi

Kiuruvedelle menevän tien varressa sijaitsee Lokinmäki, kun taas Välikartun ja Leppämäen tilat eivät näy tielle. Tilojen rakennuskanta on hyvin hoidettua, joskin Lokinmäen päärakennukseen on vaihdettu tyylisiin sopimattomat ikkunat.

Alatalo

Neliöpihan rakennukset 1800-luku

Valintaperuste: M, R

Räisälänrantaan johtavan tien varressa sijaitsevan Alatalon päärakennus ja erilaiset aitat muodostavat ehyen 1800-luvulla rakennetun neliöpihan. Pihassa on lisäksi uudempi asuinrakennus, joka lienee vaikuttanut siihen, että vanhan päärakennuksen rakennushistorialliset piirteet ovat säilyneet.

Ranta-Jylhä

Valintaperuste: M

Ranta-Jylhä sijaitsee laajahkolla Pielavesijärveen itäpuoleltaan rajoittuvalla alueella, joka on merkittävä erityisesti pelto- ja niittymaisemiensa takia. Viehättävät Rantamaisemat kivikkoisten kuivien laidunmaiden ylitse ovat maakunnallisesti harvinaisia. Itse alueen rakennuskanta on suhteellisen uutta ja vanhoista asuinpaikoista muistuttaa muutamat aitat.

Mäkikylä, Leppämäki, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Haja-asutusalueen yksittäiset kohteet

Uurave

Päärakennus on valmistunut v. 1892

Valintaperuste: R, M

Uurave, aitta, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Uurave on vanha sukutila, jonka nykyinen päärakennus on rakennettu v. 1892 aikaisemman palaneen päärakennuksen paikalle. Rakennusta uudistettiin 1930-luvulla mm. vaihtamalla pärekatto tiileksi ja vuoraamalla hirsipinnalla olleet ulkoseinät vaaka- ja pystypaneloinnilla.

Julkisivun puolella on koko maatilojen kuistityyppinä Pohjois-Savossa laajan suosion saavuttanut pitkä lasikuisti, josta johtaa sisäänkäynnit tupa- ja vieraspuolille. Uuravessa rakennuksen vieraspuolta pidettiin kestävävarina 1920-luvulle asti.

Pihassa on taitekattoinen kaksikerroksinen aitta, joka on ollut aiemmin läpiajettava. Aitassa on tallella Pohjois-Savossa harvinainen jalkarakenne. Aittaa on muutamia kertoja siirretty pihan alueella.

Uudisharju

Päärakennus on valmistunut 1800-1900-luvun vaihteessa

Valintaperuste: R

Uurave ja Uudisharju ovat Pyhäjärvelle johtavan tien varrella Nilakan länsipuolella toistensa naapureina sijaitsevat maatilat. Uudisharjun päärakennuksen tarkkaa ikää ei tunneta, mutta sen oletetaan valmistuneen 1800-1900-luvun vaihteessa. Nykyisen muodon talo on saanut v. 1926 tehtyjen uudistusten myötä. Yksikerroksisessa rakennuksessa on tupa, keittiö ns. puhelinhuone, sali ja kaksi makuuhuonetta.

Talon rakennushistoriallista arvoa lisää sen säilyneisyys 1920-luvun asussa, mm. ikkunat ovat tältä ajalta. Maatilan muu rakennuskanta on uutta (uusi asuinrakennus) tai uudistettua, joten vain vanha päärakennus on suojelukohde.

Lepola

Suunnittelijoina omistaja Seiti Kuosmanen ja rakennusmestari Emil Ikäheimo, 1920-30-luku

Valintaperuste: R

Lepolan kahdeksankulmaisen talon suunnitteli sen ensimmäinen omistaja Seiti Kuosmanen, joka halusi itselleen poikkeavan talon. Tarinan mukaan hän piirsi rakennuksen tupakka-askin kanteen, joista lopulliset piirustukset teki kunnan rakennusmestari Emil Ikäheimo.

Rakennus on rankorakenteinen. Eristeenä on alun perin käytetty hiilimurskettä, joka saatiin lähistöllä sijainneesta hiilimiilusta. Kaksikerroksisen rakennukseen ensimmäiseen kerrokseen tuli asuintilat ja toiseen kesähuone ja ullakkotila. Rakennuksen alle tuli matala kellari.

Lepola, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Rakennusta on vuosien varrella jonkin verran muutettu: alkuperäinen pärekate on vaihdettu palahuopakatteeksi, vanha vaakalaudoitettu kaksilehtinen ulko-ovi on vaihdettu puristelevyoveksi ja portaan suojaksi on rakennettu monikulmainen avokatos. Sisälle on lisätty lämpöeristettä ja rakennettu WC-tila.

Kokkola (aiemmin Saikkola)

Tupaosa 1700-luvulla, 1800-luvun alussa jatkettu

Valintaperuste: R, H

Talo on alkuperäiseltä nimeltään Saikkola, nimi muutunut v. 1776 syntyneen Martti Kokkosen tultua taloon kotivävyksi. Päärakennuksen tupaosa on alun perin ollut todennäköisesti 1700-luvulla rakennettu savutupa, joka on siirretty nykyiselle paikalleen muutaman sadan metrin päästä. Muutettaessa tupa uloslämpiväksi sen seinät on piiluttu ja katto verhoiltu helmiponttipaneelilla. 1800-luvun alussa rakennusta on jatkettu salilla, ruokasalilla, ruokahuoneella kahdella kamarilla ja porstualla.

Kaksikerroksisen eloitin rakentamisesta kertoo sen oven avainkilpeen kaiverrettu teksti "Martikainen 1811". Aitan seinässä on myös karsikkolauta, joita oli tapana kiinnittää erityisesti aittojen ovien yläpuolelle aitan omistajan kuoltua.

Karsikkolautoja näyttää säilyneen erityisesti Kiuruveden ja Pielaveden seuduilla, mahdollisesti seudulla lautojen kiinnitys aittoihin oli muita alueita yleisempää. Pihan sivulla, päärakennuksen etupuolella oleva ruoka- ja maakuuaittoina käytetty riviaitta on 1800-luvun lopulta.

Lampaanjärven entinen koulu "Tietola"

Valmistunut v. 1892

Valintaperuste: R

Lampaanjärven v. 1892 valmistunut, kunnan toiseksi vanhin säilynyt koulu, kuuluu nikkarityyliä edustaviin kansakoulurakennuksiin. Tyyli oli erityisen suosittu kansakoulujen ensimmäisessä rakennusvaiheessa 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä. Myöhemmin näistä kouluista on karsittu koristeita tai muutettu vastaamaan vallitsevien aikakauden tyyliä. Lampaanjärven ulkovuorauksen detaljeissa on kuitenkin säilynyt ulkovuorauksen alkuperäisiä detaljeja kuten muotoillut kattotuolien päät ja kuistikatoksen kannatinrakenteet.

Ullakon viisikulmainen ikkunamuoto yläosan salmiakkijakoisine puitejakoineen oli myös suosittu nikkarityylin aihe, jollainen on säilynyt myös kirkonkylässä Rannankylän puukoulun julkisivussa. Oppilasmäärän kasvaessa pihaan rakennettiin uusi koulu "Taitola" v. 1928, jota laajennettiin 1960-luvulla. 1970-luvulla uudempi koulu vuorattiin profiloidulla pellillä. Tietola on myyty yksityiselle 1990-luvulla.

Ylämylly (Lampaanjoen Pitkäkosken mylly)

Rakennettu 1840-luvulla ja kunnostettu myllypato

Valintaperuste: R, M

Lampaanjoen Pitkäkoskessa sijaitseva vesimylly on rakennettu mahdollisesti 1840-luvun tienoilla, mikä on pääteltävissä avainkilpeen kaiverretusta vuosiluvusta. Paikkaa kutsuttiin Ylämyllyksi erotukseksi alempana koskessa sijainneesta Alamylystä, joka purettiin 1900-luvun alussa. Mylly oli kyläläisten yhteisöomistuksessa vuoteen 1992, jolloin se siirtyi yksityisomistukseen.

Hirsirunkoisessa rakennuksessa alun perin ollut kivi-perusta on v. 1945 muutettu betonirakenteiseksi. Samalla rakennusta korotettiin hirsikerrosten yläpuolisella laudoituksella ja asennettiin toisen kerroksen ikkunat. 1950-luvulla hirsirakennuksen pitkille nurkille veistetyt nurkat sahattiin lyhyiksi ja laudoitettiin.

Vuonna 1993 rakennukseen tehtiin laajahko korjaus, jossa kivijalkaa vahvistettiin ja alimpia hirsitä vaihdettiin, seiniä tuettiin lisäämällä följareita ja joen puoleisen päätyyn lisättiin kolmionmallinen ikkuna. Myllyn takana oli omalla vesirattaalla pyörivä raamisaha vuoteen 1910 asti. Myllyn yhteydessä on ollut myös pärehöylä (v. 1915-1960) ja sirkkelisaha (v. 1947-1960). 1940-1950-luvuilla myllyssä oli generaattori, jolla tuotettiin sähkö omaan ja seitsemään lähitalouteen. Puurakenteinen, ns. neulatammi on kunnostettu 2000-luvun vaihteessa.

Ylämylly, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Myllyn vieressä on vanhaa, joskin paljon uudistettua rakennuskantaa, mm. entinen myllärin asunto.

Saarela

Lääninarkkitehti Ferdinand Öhmann, valmistunut v. 1878 (eri valmistumisvuosi on ilmoitettu Pielavesi-kirjassa v. 1886)

Valintaperuste: R, H, M

Karttulasta Pielavedelle muuttanut kauppias Petter Lyytikäinen rakennutti v. 1878 kauppakartanon Saarelan, luonnonkauniille paikalle Pielavesijärven länsirannan tuntumassa sijaitsevaan Suursaareen. Kauppias harjoitti ajan tavan mukaan monipuolista liiketoimintaa sekä maataloutta kaupankäynnin lisäksi. Kaupankäyntiä varten Suursaaren rantaan rakennettiin laivalaituri.

Päärakennuksen rakentaja oli haapajärveläinen rakennusmestari ja kirkonrakentaja Mikko Karjalahti, joka samoihin aikoihin 1880-luvun vaihteessa johti Pielaveden kirkon rakentamisen.

Päärakennukseen tuli kaikkiaan 25 huonetta, joista salit ja makuuhuoneet kaksikerroksiseen keskiosaan, kaupan konttori ja kauppatilat oikeanpuoleiseen päätyyn sekä keittiö, väentupa ja apulaisten huoneet vasempaan yksikerroksiseen päätyyn. Etu- ja takasivuilla rakennettiin suuret, rakentamisaikana varakkaan väestön suosioon tulleet avokuistit.

Väriykseltään päärakennuksen julkisivujen panelointi oli aikoinaan lehmuksenvihreä ja ikkunalistojen ollessa vaalean ruskeat. Talousrakennukset olivat punaiset.

Kartanoon kuuluneet lukuisat rakennukset on miltei kaikki purettu, navettaa ja päärakennuksen vieraista kaksikerroksista asuinrakennusta lukuun ottamatta.

Hemmola

Päärakennus v. 1830, muutoksia 1800-luvun loppu ja v. 1957-1958

Valintaperuste R, H

Hemmola on Kuivaniemen kantatiloja, joka on aikoinaan ollut nykyisen Jäppilän kunnan alueelta saapuneiden Tossavaisten eränautinta-alueita. Tila on edelleen Tossavaisten suvulla. Vuonna 1830 valmistunut päärakennus on perimätiedon mukaan saanut hahmonsia Laukon kartanon vanhan päärakennuksen mukaan, kun Elias Lönnrot vieraillessaan talossa matkallaan Nilakan yli oli piirtänyt mallin talosta silloiselle isännälle Hemmo Juhonpoika Tossavaiselle.

Rakennus edustaa ns. talonpoikaisempireä, jolle tyypillistä on talonpoikaiseen rakentamiseen säätyläistaloista lainatut muodikkaat aiheet kuten aumattu katto, leveät nurkkalistoitukset ja voimakkaasti profiloidut koteloidut räystäät. Hemmola on koottu kolmesta noin 9x9 metrin kokoisesta hirsikehikosta. Päädyissä olleiden tupien välissä oleva hirsikehikko on jaettu suureksi eteiseksi ja kahdeksi porstuanperäkamariiksi.

Tuvat olivat savutupia 1800-luvun lopulle, jolloin pohjoispäädyyn tupa muutettiin saliksi ja kahdeksi kamariksi. Salipäädyyn umpikuisti on mahdollisesti näiden muutosten ajoilta. Kuistinoven päällä on samanlainen nelisakarainen ikkuna kuin 1880 tienoilla rakennetuissa Pielaveden kirkossa ja Ison Pappilan kuistissa.

Vuosien 1957-1958 peruskorjauksessa tuvan kuistia pienennettiin, osa ikkunoista vaihdettiin matalampiin, ulkovoorausta uusittiin ja tuvan laipiota laskettiin. Viimeisimpiä muutoksia on tuvan puoleisen kuistin uusiminen. Tyyliin sopimattomista ikkunamuutoksista ym. huolimatta Hemmolan päärakennus on rakennushistoriansa takia maakunnallisesti merkittävä kohde esimerkkinä rakennustyylien soveltamisesta talonpoikaiseen rakentamiseen.

Entisestä neliömäisestä pihapiiristä on jäljellä vanha aitarivi 1800-luvun alusta ja tallirakennus vuodelta 1913, joka on myöhemmin muutettu autotalliksi.

Jokijärven entinen koulu

(ei inventoitu)

Rakennettu nähtävästi 1900-luvun alussa

Valintaperuste: R

Jokijärven entinen koulu

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Lähellä Pielaveden rajaa Jokijärvellä sijaitseva entinen kansakoulu edustaa jugendajan kansakouluja, jonka julkisivut ja kuistit on säilyttänyt poikkeuksellisen hyvin alkuperäiset, persoonalliset puuleikkaukset. Myös saunassa ja ulkorakennuksessa on käytetty jugendaihteita. Tyypiltään ja detaljoinniltaan koulu muistuttaa Keiteleen Vuonamonlahden itärannalla sijaitsevaa Viinikkalan koulua.

Rautalammin kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen
kannalta valtakunnallisesti tai maakunnallisesti
tärkeä kohde tai alue

-

Rautammin kirkonkylän kulttuuri-maisemat

Valintaperuste: R, H, M

Ainutlaatuinen vanhan emäpitäjän kartanomaista maatilojen muodostamaa maisemaa

Maisemainventointi 2009

Rautalammin kirkonkylä on syntynyt maiseman solmu-kohtaan, jossa kapeana kulkeva Rautalammin vesireitti rajaa harjuselännettä. Rautalammin maakunnallisena erityispiirteensä ovat kartanomaiset maatilat, joiden muuta maakuntaa suurempi määrä juontuu kunnan historiasta suuren alueen hallinnallisena keskuksena, emäpitäjänä. Monet näistä suurtiloista sijaitsevat kirkonkylän tuntumassa luoden taajaman rajoille avoimia maisemavyöhykkeitä.

Rautalammin kirkko ja keskusraitti

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Rautalammin kyläraitti alkoi rakentua 1900-luvun alussa ja yhtäjaksoiseksi se oli rakennettu viimeistään 1930-luvulla. Kirkonkylän raitti oli osa Vaasan ja Kuopion välistä maantietä, joka rakennettiin 1700-luvun loppupuolella yhdistämään läänin hallintokaupunkeja. Raitilla sijaitsevat kauppahuoneet ja makasiinit, kunnantoimisto ja ensimmäiset pankit.

Kirkonkylä sijaitsee metsäisellä pitkänomaisella, pohjois- ja eteläsuultaan vesistöjen rajaamalla harjulla. Kirkonkylän halki kulkeva keskusraitti on muotoutunut kirkon länsipuolitse kulkeneen vanhan maantien linjaan.

Raitin keskivaiheilla, pienellä kumpareella sijaitsee aikoinaan emäpitäjän väestön määrän mukaan rakennettu komea kirkko, johon liittyy suuri ja lehtevä hautausmaa.

Keskusraitin varrella on jäljellä muutamia vanhoja liike- ja toimitaloja sekä kirkonkylälle harvinainen, v. 1938 rakennettu Peuran museon päärakennus. Kirkonkylän pienipiirteistä, vanhaa raitistoa ja rakentamista on säilynyt myös Pestuuraitin, Mantankujan ja Kurssilantien alueilla.

Rautalammin maakunnallisena erityispiirteensä on kartanomaiset maatilat, joiden muuta maakuntaa suurempi määrä juontuu kunnan historiasta suuren alueen hallinnallisena keskuksena, emäpitäjänä. Monet näistä tiloista sijaitsevat kirkonkylän tuntumassa luoden taajaman rajoille arvokkaita, avoimia maisemavyöhykkeitä. Näistä näkyvimpiä ovat ehkäpä Eepperin ja Korholan pihapiirit, jotka rantapeltoineen kuuluvat olennaisena osana komeaan sisääntulonäkymään saavuttaessa kirkonkylälle idästä.

Kirkko

C.A. Engel, rakennettu v. 1842-1844

Valintaperuste: R, M

Kuuluu valtakunnallisesti merkittävään alueeseen

RKY v. 2009

Rautalammin suuri puukirkko on rakennettu Axel Magnus Tolpon johdolla 1842-1844. Muodoltaan se on hallikirkko, jonka ristikeskiöstä kohoaa nelikulmainen, lanterniiniin päättyvä torni. Kellot ovat erillisessä, kirkkoa vanhemmassa tapulissa.

Kirkko on suurimpia puukirkkoja maassamme. C.A. Engelin suunnitelmien mukaan tehty kirkkoa pidetään arkkitehtonisesti erittäin arvokkaana. Kirkko on myös nuorena kuolleen isänsä, C. L. Engelin tavoin arkkitehtina intendenttivirastossa työskennelleen C.A. Engelin yksi harvoista tunnetuista töistä. Tyyliltään kirkko edustaa empireä, joka näkyy etenkin hyvin alkuperäisessä asussaan säilyneissä ulkofasadeissa.

Kirkon arkkitehtuurista on todettu sen olevan hyvin merkittävä ja mielenkiintoinen esimerkki aikansa pyrkimyksestä kehittää uudenlainen suuri ja avara kirkkotyyppi vielä silloin vallalla olleen ristikupolikirkon rinnalle.

Rautalammin kirkonkylän kulttuurimaisema, kuva: Mervi Koskinen

Kirkko, kuva: Jussi Jäppinen

Kirkon rakenteissa on erikoista tiilestä muuratut salin kattorakennetta ja tornia kantavat pilarit. Kirkossa oli alun perin paanukatto, mikä erittäin loivien kattopin-tojen takia jo v. 1854 jouduttiin muuttamaan peltikat-teeksi.

Arkkitehti Kauno S. Kallion v. 1927 suunnittelemassa peruskorjauksessa asennettiin kirkkoon lämmityskamii-nat, siirrettiin saarnastuoli nykyiselle paikalleen, uusittiin penkit sekä maalattiin kirkko sisä- ja ulkopuolelta. Al-kuperäinen ulkoseinien väri oli asiakirja- ja väriselvitys-ten perusteella nykyistä keltaista hieman punertavampi, ”hiekkakiven sävyinen”, koriste- ja nurkkalistat olivat valkoiset. Ulko-ovet maalattiin vanhojen asiakirjalähteiden mukaan ”seetrivärillä, mikä mahdollisesti tarkoitti keltaokralla oottrattua pintaa. Kirkon väritystä muutet-tiin 1800-luvun lopulla, sillä vuosisadan lopulla otettu valokuva kertoo, että kirkon ulkonurkat ja ikkunalistat olivat tällöin seiniä tummemmat.

Vuonna 1966 uusittiin lämmitys öljyllä toimivaksi. Seu-raavassa peruskorjauksessa v. 1974-1975 (suunnittelija arkkitehti Hannele Arantola) mm. rakennuksen ulko- ja sisäväritys muutettiin, rakennettiin nykyinen lämmitys-järjestelmä, korjattiin sakasti nykyasuunsa sekä tehtiin WC-tilat ja morsiushuone.

Uusimmissa peruskorjaussuunnitelmissa v. 2007-2008 (suunnittelija arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy) suurimpia töitä ovat vesikattojen uusiminen, tiettyjen rakennusteknisten vaurioitten korjaus, sisä- ja ulkomaa-laus sekä talotekniikan (LVI-, sähkö- ja automaatiotek-niikka) peruskorjaus sekä sprinklerilaitteiston asennus. Kirkon pohjoispuolella oleva maanalainen tekninen tila rakennetaan myös uudelleen. 1920-luvun ja vuoden 1974 korjauksessa tehdyt muutokset pääosin säilyte-tään, kuten esimerkiksi kirkkosalin väriasu.

Vanha hautausmaa, kirkkokuisto ja Kellotapuli 1768

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Rautalammin keskusraitin toista puolta hallitsee suuri pitkänomainen hautausmaa, joka kasvillisuudeltaan on säilynyt puistometsätyyppisenä.

Kolminivelinen kellotapuli on edellisen kirkon ajalta vuo-delta 1768. Tapuli on muutoin alkuperäisessä hahmosa-an, mutta seinät laudoitettiin ja tapulin huippu muu-tettiin uuden kirkon rakentamisen yhteydessä nykyiseen muotoonsa.

Peuran museo, Kuopiontie 26

Arkkitehti Toivo Anttila v. 1938

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY 2009

Arkkitehti Toivo Anttilan suunnitelmien mukaan v. 1938 valmistunut tiilirunkoinen museorakennus. Kauppaneuvos ja Korholan kartanon omistaja Peura osti kirkonkylästä tontin museorakennusta varten Malisen kauppa-liikkeen vierestä. Museoesineistö koostui aluksi Korholan kartanon emännän Aina Josefina Peuran keräämistä esineistä, jotka tämä oli ennen museon rakentamista kerännyt kotimuseoon kartanon tuparakennukseen. Myöhemmin Peurat lahjoittivat perustetulle Peuran museosäätiölle tontin rakennuksineen.

Peuran museo, kuva: Jussi Jäppinen

Klassismin aiheilla detaljoitu museorakennus käsittää aumakattoisen näyttelyosan ja pohjoispäädyn matalamman, satulakattoisen vinkkeliosan, jossa on sisäänkäynti, toimisto ja vahtimestarin asunto. Aumakatolla on ulkonema, jossa toistuu koristesyvennyksinä seinän ikkunoiden arkkiolttimuoto. Laadukkaita ja huolellisin detaljein toteutetut roiskerapatut julkisivut ovat säilyneet hyvin alkuperäisinä. Museossa on näyttelytilaa kolmessa kerroksessa, toimisto ja vahtimestarin asunto. Museorakennuksen kanssa samaan aikaan rakennettiin tontille museotyöntekijöitä varten asuinrakennus.

Museoon liittyy puistoalue, jonne on siirretty erityyppisiä talonpoikaisrakennuksia eripuolilta seutua: savutupa Tuovilanlahden Hovinmäeltä, kolme aittaa Rautalammilta ja tuulimylly Pieksämäeltä. Venetilas on rakennettu paikan päällä. Ennen museon rakentamista paikalla oli viereiseen Malisen kauppa-liikkeeseen kuulunut karjarakennus sekä edelleen pystyssä oleva kahdesta aitasta muodostettu ns. kirkkotalli.

Malisen kauppaliike

Rakennettu v. 1877

Valintaperuste: R, M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Kerkonkosken sahakoulun opettaja ja kunnallismies August Malinen perusti kaupan Rautalammin keskusraitin eteläsivulle v. 1877.

Vuonna 1937 kauppakiinteistön rakennukset siirtyivät kauppaneuvos Peuralle ja myöhemmin Peuran museosäätiölle, joka vuokraa rakennusta liikekäyttöön (lounaskahvila ja majoitustiloja). Rakennus sijaitsee vanhojen liiketilojen tapaan kiinni katulinjassa, josta on suora sisäänkäynti liikehuoneistoon. Pihanpuolella suuren avoverannan tilalla oli aiemmin puolipyöreä veranta.

Malisen liikkeen vieressä samoin katulinjaan rakennettuna sijaitsee toinen vanha liikerakennus ”Pilvenpiirtäjä”, joka siirrettiin paikalle v. 1925-1926. Rakennus oli aiemmin Lassilan virkatalon päärakennus.

Taimela

Rakennusurakka ja piirustukset: Veikko Liimatainen v. 1913

Valintaperuste M

Kirkonkylän raitin kaakkoispäässä sijaitsee vanhojen asuinkiinteistöjen lisäksi Taimela ja vanha apteekki. Rautalammin ompeluseuralle päätettiin rakentaa oma rakennus v. 1912, koska sillä ei ollut vakinaista paikkaa kokoontumis- ja käsitöiden myyntiä varten. Talkootyönä rakennetussa talossa pidettiin myös seurakunnan kokouksia, rippi- ja pyhäkoulua. Väliaikaisesti rakennusta toimi myös kulkutautisairaala.

Kunta osti rakennuksen ja käyttö muutettiin käsityöneuvonta-asemaksi v. 1988. Myöhemmin rakennus on myyty yksityiskäyttöön.

Entinen apteekki ei inventointitietoja

Rakennusurakka ja piirustukset: Veikko Liimatainen v. 1913

Valintaperuste: R, M

Entinen apteekki, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Taimelaa vastapäätä sijaitsee v. 1933 rakennettu entinen apteekkirakennus, joka on nykyisin majoituskäytössä. Vaaleaksi rapattu, klassismia edustava aumakattoinen rakennus on julkisivuiltaan säilynyt kadunpuoleisia sisäänkäynnin muutoksia lukuun ottamatta alkuperäisessä asussa.

Pappila

Arkkitehtitoimisto K. Ström & Tuomisto, valmistunut v. 1956
Valintaperuste: M, R

Rautalammin seurakunta tuli emäseurakunnaksi v. 1561. Isön pappilan pinta-ala v. 1910 oli 2457 hehtaaria, joloin siihen kuului 23 torppaa, 40 mäkitupaa ja yhdeksän tonttia. 1930-luvun loppuun mennessä erotettiin pappelasta 44 itsenäistä tilaa.

Pappilan pihapiiri lukuisine talousrakennuksineen säilyi vuoteen 1955, jolloin laadittiin uuden pappilan piirustukset ja nykyistä pappilarakennusta edeltänyt, vuonna 1810 valmistunut taitekattoinen, kustavilaista tyyliä edustava kaksikerroksinen pappilarakennus purettiin.

Uuteen pappilarakennukseen tuli kirkkoherran asunnon lisäksi virastohuoneet. Autotalliosalla rakennukseen liittyvään siipirakennukseen tuli asunnot kappalaiselle, kanttoriurkurille, suntiotalonmiehelle ja kanslia-apulaiselle. Rakennusta on peruskorjattu v. 1992 (suunnittelija Hannele Arantola), jolloin kirkkoherranvirasto siirrettiin kirkonkylän keskusraitilta ostettuun entisen KOP:n kiinteistöön ja vapautuneisiin tiloihin sijoitettiin vierashuone ja nuorisotoimisto. Samassa korjauksessa uusittiin myös ikkunat ja tiilikatto.

Julkisivuiltaan slammatut, tiilikatteiset yksikerroksiset rakennukset istuvat viehättävästi pihapiiriin, jolle rannan puolella vanha pihapuusto ja avoimet rantapellot luovat puistomaisen ja arvokkaan taustan. Vanhoista rakennuksista ainoana säilytetty, v. 1878 rakennettu luonnonkivinavetta rajaa ja luo tasapainoa sisääntulopihalle.

Työväentalo

Vanhin osa 1880-luvulla, v. 1921 näyttämösiipi, v. 1963 kuisti
Valintaperuste: M,R

Rautalammin komea työväentalo on rakennettu vaiheittain. Kauppias Wilhelm Pöyhönen oli 1880-luvulla rakentanut talon vanhimman osan, jonka työväenyhdistys v. 1906 osti ja kunnosti vuoteen 1909 mennessä. Kaupanpito jatkui talossa 1940-luvulle asti. Kauppapuodissa olivat vuokralaisena Työväenosuuskauppa ja Osuusliike Kansanvoima. Rakennusta laajennettiin v. 1921 näyttämösiivellä ja v. 1963 valmistui pihanpuolelle tasakattoinen kuisti, joka on myöhemmin muutettu loivaksi pulpettikatoksi.

Kurssilanmäki, Pestuuraitti ja Mantankuja

Vanha kirkonkylän rakennuskantaa, vanhat kujat
Valintaperuste: M,R

Alue laskee kaakossa jyrkkärintaiseen Pitkälahteen, jonka rantatonttien rakennuksissa toimi kirkonkylän ensimmäiset kauppaliikkeet, kuten Kustaa Jalkasen v. 1873 Kurssilan taloon perustama kauppapuoti. 1930-luvulle jatkuneesta kaupanpidosta on jäljellä väentupa ja vanha leveillä lankuilla vuorattu (tai lankuista rakennettu) päärakennus.

Makasiinirakennus ja puotirakennus on purettu. Rannalla on säilynyt sauna ja venevaja. Aikoinaan piha ja kautui kauppapihaan ja talouspihaan sekä rannanpuoleiseen puutarhaan.

Kurssilan naapurissa rantaan laskevalla rinteessä on myös Neuvosen kauppaliikkeenä tunnettu rakennus, joka Kurssilan tapaan on myöhemmin muutettu kokonaan asuinkäyttöön. Aiemmin Kurssilanmäki oli vilkas kylän keskus, jossa pidettiin mm. markkinoita. Myöhemmin, maanteiden rakentamisen myötä kaupat siirtyivät täältä rannan tuntumasta nykyiselle keskusraitille.

Kirkonkylän pienipiirteistä, vanhaa raitistoa ja rakentamista on vielä jäljellä Pestuuraitin, Mantankujan, Kurssilantien ja Mäkitien alueilla, joissa rakennukset ja kujamaisina pysyneet tiet on sovitettu maaston muotoihin ilman ruutukaavaa. Mäkitien varrella sijaitsee alun perin kirjakaupaksi v. 1902 rakennettu talo, jonka seuraavalla vuosikymmenellä osti Suomen Kauppapankki liiketilakseen. Nykyään helluntaiseurakunnan omistuksessa oleva rakennuksen ulkoasu on säilynyt hyvässä kunnossa ja suuremmilta muutoksilta.

Korttelialueella on monia paikallisesti merkittäviä asuin-kohteita kuten nyt tyhjillään oleva Tiiholan pihapiiri, jotka yhdessä säilyneen kortteli- ja kujarakenteen kanssa muodostavat maakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden.

Ortodoksikirkko

Ilmari Ahonen v. 1959
Valintaperuste: M, R

Rautalammin v. 1950 perustettu ortodoksiseurakunta toimi ennen oman kirkkorakennuksen valmistumista eri kouluilla ja mm. Taimelassa. Maanlunastustoimikunnan toimesta varattiin kylän keskeltä Latsinmäeltä tontti kirkolle sekä kirkkoa ja hautausmaata varten.

Ensimmäiset piirustukset laati kuopiolainen rakennusmestari Korhonen, joka oli v. 1953 tehnyt Pielaveden kirkon suunnitelmat. Jälleenrakennustoimikunta ei kuitenkaan hyväksynyt Korhosen piirustuksia, vaan pyysi toimikunnan arkkitehti Ilmari Ahosen laatimaan uudet piirustukset.

Vuonna 1959 rakennettu Rautalammin ortodoksikirkko edustaa jälleenrakennusajan yleisempää kirkkotyyppiä, joka on selkeästi 1950-luvun rakennustyyliin perustuvaa, kun taas Pielaveden ortodoksikirkko on tyyppiltään aikakauden kirkoista harvinainen.

Kirkon vieressä on Ilmari Ahosen v. 1959 suunnittelema pappilarakennus.

Meijeri ja Mylly

Valintaperuste: M, R

Meijeritoiminta alkoi v. 1933 edellisen meijerin konkurssipesältä ostetussa meijerirakennuksessa, joka oli rakennettu v. 1927, alakerta sementtitiilistä ja yläkerta hirsistä. Rakennusta laajennettiin v. 1948-1949. Seuraavina vuosikymmeninä puurakenteisen toisen kerroksen ulkoseinät on levytetty.

Meijeri ja mylly, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Meijeriin kuului sen alkuajoista alkaen myllytoiminta, mutta erillinen myllyrakennus saatiin vasta v. 1951. Mylly on komeimpia puurakenteinen rakennustyyppinsä edustaja maakunnassa ja yhdessä meijerin kanssa kokonaisuus kertoo maatalouden tuotantohistoriasta. Kunnan omistuksessa. Meijerissä asuntoja ja koulujen tiloina.

Kauppahuone

Valintaperuste: M, R

Keskusraitin länsipäässä on Kauppahuoneena tunnettu rapattu kaksikerroksinen liikerakennus, johon liittyy takapihalla rankorakenteinen varastorakennus. Kauppahuone (rakennettu 1930-1940-luvulla) koostuu kahdesta satulakattoisesta rakennusmassasta, joiden julkisivudetaljoinnissa on klassismin ja myös funktionalismin piirteitä.

Rautalammin suurtilat

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Kuvaus

Rautalammin suurtilat on maan varsinaisen kartanovyöhykkeen ulkopuolelle syntynyt ilmiö, joka on leimannut alueen kulttuurimaisemaa. Säätyläisten rakentamilla suurtiloilla on suuri merkitys Rautalammin kirkonkylän maisemassa.

Suurtilojen kulttuurimaisema liittyy Hankavedestä pohjoiseen nouseviin kapeisiin lahtiin. Sahalan ja Korholan tilojen arvokkaat rakennusryhmät sijaitsevat laajojen peltojen tuntumassa.

Karjalan kartano sijaitsee kirkonkylän itäpuolella niin, että sillä on maisemallinen yhteys Rautalammin kirkkoon. Kirkonkylän ulkopuolella, Hankaveden itäpäässä on Ropolan kartano kaksikerroksisine päärakennuksineen ja järveen laskeutuvine puistoineen.

Sahalan tilan päärakennus ja talousrakennukset on rakennettu 1800-luvun alkupuolella. Sahalalla on keskeinen asema Z. Topeliuksen Finland framstäldt i teckningar –teoksen Rautalammin maisemaa esittelevässä piirroksessa. Rautalampi on harvoja maaseutua esittäviä piirroksia yllä mainitussa teoksessa.

Historia

Rautalammin muodostui isojaossa useita säätyläistiloja virkatalojen liikamaille. Sahalan eli Tyyrinvirta on 1500-luvun rälssitila, joka oli 1560-luvulla Olavinlinnan linnanvouti Kustaa Fincken omistuksessa. 1600- ja 1700-luvuilla tilan omistus siirtyi monta kertaa. Rovasti Krogius osti sen 1781, jolloin nykyinen talouskeskus rakennettiin. Tila siirtyi nykyiselle suvulle 1873. Korholan kartano, Sahala ja Ropola ovat siirtyneet matkailu- ja ravintolakäyttöön.

Korholan kartano

Päärakennus v. 1867, pihanpäärakennus 1800-luku, navetta v. 1925

Valintaperuste: H, R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Korholan kartanon pihapiiri sijaitsee runsaan kilometrin päässä taajamasta maisemallisesti viehättävästi vesistöjen ja peltoaukeiden ympäröimänä.

Nykyisen Korholan maat ovat aikoinaan kuuluneet Vaaajasalon rälssikylää. 1600-luvulla maat siirtyivät valtiolle isossa reduktiossa. 1800-luvulla Birger Weszynthius hankki tilan ja lähistön talonpoikaistalon maat, joista hän muodosti Korholan kartanotilan. Vuonna 1890 tila siirtyi Adolf Peuralle, jonka pojasta kauppaneuvos Heikki Peurasta tuli Kartanon seuraava omistaja (v. 1906) ja yksi seudun tunnetuimmista liikemiehistä. Vuonna 1971 Peuran perikunta myi tilan nykyisille omistajille, joiden aikana osa rakennuksista on muutettu matkailukäyttöön.

Pihapiirissä on säilynyt runsaasti kartanoajan rakennuksia: keskiosaltaan kaksikerroksinen, empireä edustava päärakennus (v. 1867), pihanpäärakennus (1800-luvulta), seudulle tyypillinen räystäskonsoleilla koristettu riviaitta, puutarhurin mökki ja kuusikulmainen sveitsiläistyylinen huvimaja. Vuonna 1925 rakennetussa tiilirakenteisessa ”karjakartanossa” oli paikat 108 lehmälle, 20 hevoselle, 10 sialle; rannalla sijaitsi rouva Peuran uimahuone höyrykoppeineen. Vuonna 1947 tilan maita lohkottiin asutustiloiksi, joille osa tilan rakennuksista jäi. Pihapiirissä ja vanhoilla kartanoon kuuluvilla mailla on säilynyt vielä muutamia seudulle 1800-luvulla rakennettuja sahalankkurakennuksia.

Päärakennusta on remontoitu ja maalattu 1970-luvulla luvulla sekä 1980-luvulla, jolloin mm. ikkunat vaihdettiin

Korholan kartano, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

ja sisäseinät lisäeristettiin. Heikki Peura oli perustanut tilalle kirkonkylän ensimmäisen meijerin, jonka paikalle kartanon pihaan on v. 1983 rakennettu uusi asuinrakennus.

Karjalan kartano

Nikkarityylinen päärakennus v. 1873, väentupa v. 1865
Valintaperuste: R, M
Valtakunnallisesti merkittävä RKY v. 2009

Eepperin ja Karjalan kartanon pihapiirit sijaitsevat Toholahden ja Äijäveden yhdistävän salmen itärannalla, joka avautuu salmen ylittävältä sillalta arvokkaana kirkonkyän

sisääntulonäkymänä. Rantavyöhykkeellä on myös Mattilan vanha pihapiiri, joka tosin ei rantapuuston takia näy maisemaan. Karjalan rakennukset ryhmittyvät miespihaan ja karjapihaan. Miespihaan kuuluu päärakennuksen ja alatalon lisäksi kaksikerroksinen aitta. Karjapihan rakennuksiin kuuluvat navetta (kuva seuraavalla sivulla), meijeri-aitta ja uudempi varastorakennus, jonka paikalla sijaitsi aiemmin talli. Luonnonkivistä 1880-luvun alussa rakennettu navetta on yksi maakunnan sievimmistä. Pihatien varrella sijaitsee vilja-aitta ja liiteri.

Navetta, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Sveitsiläistyyliä edustava päärakennus on Rautalammin kihlakunnan piirilääkäri Johan Vilhelm Roschierin rakentama v. 1873. Tämä oli ostanut Toholahden niemessä sijaitsevan maatilan kymmenisen vuotta aiemmin Daniel Karjalaiselta. Päärakennusta vastapäätä sijaitsee alatalo, jossa Roshier oli asunut ennen päärakennuksen valmistamista. Tämän jälkeen alatalo jäi väentuvaksi palveluväelle. Päärakennus on lämpökeskukseen rakennettua tiilipiippua lukuun ottamatta säilynyt alkuperäisenä, sisätiloja on muutettu enemmän, mm. lisäeristämisen takia.

Sisäkatoissa on harvinaisia vanhoja kattomaalauksia, joista esim. förmaakin kattomaalaus on signeerattu v. 1883. Alatalo on korjattu v. 1989 nykyiseen käyttöön asuinrakennukseksi. Karjalan puutarhan suunnitteli silloinen lääninagronomi. Pihaan johtaa nykyään naapuritalon (Eepperin) ja peltoaukean reunassa kulkeva koi-vukujan kehystämä sisääntulotie. Myös rantaan johtaa lehtipuukuja.

Ropolan kartanomiljö

(ei inventointitietoa) v. 1868

Valintaperuste: M, R

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Ropola muodostettiin Toholahden etelärannalle 1700-luvun lopulla. 1800-luvun lopulla kartanon omistanut tuomari Olsson myi tilan vanhaan pappis- ja tuomarisukuun kuuluvalle J. Fellmanille. Tämä teetti talon ympärille englantilaistyyllisen puutarhan, joka on säilynyt lähes ennallaan. Niemen kärkeä kiertävät kävelypolut, joiden varrella on kaksi huvimajaa.

Päärakennus on maakunnallisesti ainutlaatuinen myöhäsklassismia edustava kartanorakennus, jonka arvoa lisää julkisivujen säilyneisyys alkuperäisessä asussa. Vain etufasadin aiempi umpikuisti on uusittu avokuistiksi ja

keittiön sisäänkäynnin viereisiä ikkunoita on muutettu. Julkisivut ikkunoihin ja sisäänkäynteihin on sommiteltu kuusiruutuisine ristikarmi-ikkunoihin klassismille tyypillistä symmetriaa noudattaen, mutta detaljoinnissa (puuleikkauksissa ja räystäskonsoleissa) näkyy 1800-luvun toisella puolella suosittu nikkarityyli. Rakennuksen valmistumisvuosi 1868 on päätelty sen ullakon hormiin merkityn vuosiluvun mukaan.

Ropola luhtiaitta, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Pihapiirin jakaa kahtia (Kartanon puoleiseen ja navetan puoleisiin osiin) tilanhoitajalle v. 1828 rakennettu asuinrakennus, jonka aiemmin läpikuljettava sola rakennettiin umpeen peruskorjauksen yhteydessä v. 1983. Kartanorakennuksen vieressä kulmittain on 1860-luvulla rakennettu lankkurakenteinen luhtiaitta, jonka kummassakin kerroksessa on kolme huonetta. Karjapihan puolella on luonnonkivinavetta, joka tyypiltään muistuttaa Karjalan kartanon navettaa sekä kalustovaja vellikelloineen ja tämän takana vilja-aitta. Kartanoalueeseen kuuluu lähipellon reunaan n. 1820-luvulla rakennettu pehtoorin mökki, joka myöhemmin on muutettu kotimuseoksi.

Sahala, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Sahalan kartanomiljöö

1700-luku

Valintaperuste M, R, H

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Alkuaan osana Tyrvirran rälssitilaa ollut Sahala oli v. 1561 Kustaa Fincken verolle ilmoittama tila. Finckesuvun jälkeen tilan omistajina olivat Skytte-, Bjelke- ja de la Motte-suvut. 1790-luvulla rovasti Krogius perusti uuden talon lampuoti Sahasen paikalle ja rakennutti tilan rakennukset. Nykyinen päärakennus on 1790-luvulla rakennettu väentuparakennus, joka on todennäköisesti rakennettu Krogiuksen Tyrvinvirtaan v. 1788 perustaman sahan puutavarasta. Vanha päärakennus purettiin ja siirrettiin v. 1920 Tyrvinvirtaan koulurakennukseksi. Nykyistä päärakennusta on muutettu mm. rakentamalla puistonpuoleinen terassi v. 1925. Myöhemmin rakennusta on muutettu mm. rakennettu tiloja kellariin.

Suurikokoinen navetta- ja tallitilat varastoineen käsittänyt karjarakennus on rakennettu vaihteittain, joista vanhimmat osat ovat 1790-luvulta. 1882 rakennettiin kivistä 100 lehmän navettaosa, jota on myöhemmin pienennetty. Lisäksi pihalla on hirsirunkoinen, 1920-luvulla puuliiteriksi muutettu tallirakennus.

Haja-asutusalueet

Juhannusmäen ja Laakkolan kulttuurimaisema

Muutama kilometri kirkonkylältä länteen sijaitsevat toisensa naapureina Juhannusmäen ja Laakkolan pihapiirit Hankaveden rantaan rajoittuvien peltoalueidensa kehystäminä. Laakkolan ranta-alueella on maakunnallisesti arvokas niittyalue, jolla kasvaa mm. valtakunnallisesti uhanalaista ahosilmäruohoa.

Juhannusmäki

Päärakennus 1800-luvun alku (ent. Johannesburg)

Valintaperuste: M, R

Tila on ollut mm. von Fieandt ja Malmberg -sukujen omistuksessa ennen Sahalan kartanosta muuttaneita Jalkasia. Empiretyylinen päärakennus on 1800-luvun alusta ja se on perimätiedon mukaan siirretty "Sikosalmen sillankorvasta" ja rakennettu aivan vastaavalaisena Juhannusmäelle. Rakennus oli muistitiedon mukaan virkatalon pihanpäärakennus. Rakennuksessa on karoliininen pohjakaava, johon on tehty vain vähän muutoksia.

Vuonna 1921 tilalla riehui tulipalo, jossa säästyivät päärakennuksen lisäksi vain pihanpää ("tuparakennus") ja hieman sivummalla sijainnut paja. Pihan päärakennus on arviolta rakennettu 1700-1800-lukujen vaihteessa alunperin savutuvaksi. Tulipalon jälkeen pihaan on rakennettu uudet talousrakennukset kuten v. 1925 navetta punatiilistä.

Laakkola

Valintaperuste: M, R, H

Päärakennuksen suunnittelija arkkitehti Jalmari

Peltonen, rakennettu v. 1938-1939

Laakkolan piha, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Laakkolan torpasta muodostettiin henkikirjuri Östlingin uudistalo Rautalammilla v. 1776 toteutetussa isossa-jaossa. 1880-luvulla tila siirtyi lukkari Abel Hytöselle ja v. 1935 nykyiselle omistajasuvulle. Nykyiset rakennukset muodostavat väljän suorakaiteen muotoisen pihan, jonka läpi aiemmin kulki tie naapuritaloon Juhannusmäen tilalle. 1980-luvulla tie on rakennettu kiertämään piha-alueen. Talo oli myös aikanaan kruununvoudin omistama. Tästä muistona oli pihassa "pieksukoivu, jossa oli 1930-luvulle asti vankien kiinnisittomista varten rautarengas.

Vuosina 1938-1939 vanhan puretun päärakennuksen paikalle rakennettiin uusi päärakennus arkkitehti Jalmari Peltosen suunnittelemana. Jalmari Peltonen oli yksi 1930-luvun tuotteliaimmista, mutta kuitenkin yksi anonyymeiksi jääneistä arkkitehteistä yhdessä Helge Lundströmin, Ole Gripenbergin ja T.A. Elon kanssa. Päärakennus on klassismia mukaileva ja julkisivultaan rapattu. Runko on muurattu paikanpäällä lyödyistä sementtitiilistä.

Päärakennuksen vieressä on puurakenteinen yksikerroksinen v. 1913 rakennettu väentupa, jossa on kivinen 25 leivän leivinuuni. Rakennuksen toisessa päädyssä sijaitsi aiemmin tilan meijerihuone. Tätä päätyä on päärakennuksen läheisyyden takia lyhennetty v. 1938. Pihassa on lisäksi aittoja 1800-luvulta ja länsilaidalla v. 1913 rakennettu porakivinavetta, jossa on samankaltainen aumattu päätyrystäs kuin Juhannusmäen tiilinavetassa.

Hanhitaipaleen kylä

Hanhitaipale

Päärakennus

Valintaperuste: M, R

Hanhitaipale, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Hanhitaipaleen rälssin rajat on määritelty jo vuoden 1585 asiakirjoissa. 1600-luvulla syntynyt Hanhitaipaleen talo kuului alun perin Lepaan kartanolle, jolta tila siirtyi ratsumestari Ugglalle ja tämän suvulta 1700-luvulla everstiluutnantti Tigerstedtille. Tällöin tilan päärakennus sijaitsi nykyisen navetan pohjoispuolella mäen rinteessä, jossa rakennuksen kivijalka sekä pihaan johtavan tien kiviaidat on edelleen näkyvissä. 1800-luvun alussa tilan osti Jalkasen suku, joka rakensi uuden asuinrakennuksen nykyisen paikalle. Talo piharakennuksineen paloi 1890-luvulla lukuun ottamatta rantaan johtavan tien varressa sijainnutta vilja-aittaa. Nykyinen päärakennus on rakennettu palaneen paikalle sekä sen läheisyyteen luonnonkivinavetta ja kaksikerroksinen riviaitta 1890-luvulla.

Pihaa ympäröi v. 1995 lähtien kunnostettu perinnemaisema-alue ”Hanhitaipaleen haka”, joka on arvotettu maakunnallisesti merkittäväksi. Kivinen ja katajainen laidunrinne sekä tilan pihapiiri muodostavat järvimaisemaan liittyen hyvin viehättävän kokonaisuuden.

Häkkilän kulttuurimaisema

Valintaperuste: M, R

Häkkilän kylä sijaitsee Vahvanen-nimisen järviolueen rannoilla. Alue on ollut asuttuna ainakin vuodesta 1548. Samalla vuosisadalla se liitettiin Hanhitaipaleen rälssimaihin, jotka Jalkasen suku osti 1800-luvun alussa. Tällöin osa Jalkasen sukua muutti Häkkilän kylän tiloille Paakkolaan, Häkkilään ja Uuteen-Häkkilään, joiden pihapiirit edelleen muodostavat maiseman keskeiset alueet. Järven eteläpuolella sijaitsee v. 1907 rakennettu komea koulu. Sekä Uuden-Häkkilän että Paakkolan mailta on löytynyt entisten sotilastorppien kiviperustuksia. Tilojen vanhaa rakennuskantaa on esitelty kansatieteellisissä julkaisuissa (Albert Hämäläinen v. 1930 ja Teppo Korhonen 1980-luvulla)

Vanha Häkkilä

Valintaperuste: M, R

Tilalla on asunut v. 1548 Antti Häkkinen, josta paikka lienee saaneen nimensä. Vanhojen valokuvien perusteella piha on umpinainen ja sinne on kuljettu kaarevilla aiheilla koristellun aitan portin läpi (valokuva s. 177 Kansatieteellisiä kuvauksia, Albert Hämäläinen). Umpi-pihaisuus mainitaan erikseen myös ”Suomen maatilat” kirjassa 1930-luvulla, mikä osoittaa sen olleen tällöin harvinainen. Pihassa oli tuolloin 11 rakennusta.

Näistä ei ole jäljellä kuin isopuoti eli jyväättä, päärakennus, pytinki ja karjarakennus. Pytinki eli vanha pihanpäärakennus on nyt asuinrakennuksena, johon tehtiin peruskorjaus v. 1958. Vanhan päärakennuksen tupa on jäänyt kesäasunnoksi ja kamaripääty on muutettu konevarastoksi 1970-luvulla. Vanha päärakennus on perimätiedon mukaan 1700-luvulta. Kylätie kulkee edelleen pihan läpi siten, että luonnonkivistä 1900-luvun alussa rakennettu navetta jää eri puolelle kuin asuinrakennukset.

Uusi Häkkilä

Päärakennus ja osa talousrakennuksista rakennettu 1880-luvulla

Valintaperuste: M, R

Uusi Häkkilä sijaitsee Vanhan Häkkilän vieressä, josta sen maat on lohkottu. 1880-luvulla rakennetun päärakennuksen erityispiirteenä on etu- ja takafasadien frontonit. Myöhemmät rakennuksen korjaukset ovat jonkin verran muuttaneet julkisivujen ilmettä, kuten T-mallisten ikkunoiden muuttaminen 1980-luvulla kaksiruutuisiksi. Muutoin julkisivuissa on säilynyt piirteitä 1800-luvun lopulla maaseudun varakkaisiin taloihin levinneestä nikkarityylistä kuten koristeelliset räystäskonsolit, pysty- ja vaakavuorauksen yhdistäminen sekä tyypillinen väritys (tummat ikkuna- ja nurkkalistat yhdistettynä vaaleisiin seinäpintoihin).

Paakkola

Päärakennus ja osa talousrakennuksista rakennettu 1700-luvun lopulla tai 1800-luvun alussa

Valintaperuste: M, R

Häkkilän kylän tilojen päärakennuksista Paakkola on säilynyt alkuperäisimmässä asussaan, joskin se on tyhjiilleen jäännin jälkeen (1960-luvulta) päässyt melko huonoon kuntoon. Purettu on myös siihen kulmittain kuulunut koristeellinen vinkkeliosa, missä erityispiirteenä oli rakennuksen rungon sisään rakennettu avokuisti (kuva kirjassa ”Kuisti”, Teppo Korhonen).

Päärakennus on vuorattu leveällä vaakalaudoituksella, jossa nurkat on vuorattu levein, empiretyylistä kivihaikotusta jäljittelevin aihein. Vuoraus saattaa olla 1800-luvun alkupuolelta. Rakennuksessa on poikkeuksellista myös karoliininen pohjakaava (sali keskellä rakennusta). Rakennuksen ikää ei tarkalleen tiedetä.

Paakkola, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Päärakennuksen lisäksi pihassa on jäljellä enää 1800-luvulla rakennettu kolmihuoneinen aitta. Tämän eturäystään alla on säilynyt seudulla harvinainen riimalauta, jollaisia on muualla maakunnassa yleisimmin Kiuruvedellä. Autioituneen ja heinittyneen pihan läpi kulkevan tien toisella puolen on navetan luonnonkivistä muurattu kivijalka. Lähempänä rantaa on v. 1965 rakennettu tilan uusi päärakennus.

Häkkilän koulu

Valmistunut v. 1907

Valintaperuste: M, R

Koulurakennus valmistui v. 1907 Jalkasten luovuttamalle tontille Pieni-Vahvasen rannalle. Alun perin koulussa oli vain yksi opettaja, mutta v. 1939 muutossuunnitelmissa toiselle opettajalle erotettiin keittiö ja kamari entisestä opettajan asunnosta. Samassa remontissa uusittiin uunit, ulkovuoraus ja ikkunat, jotka kuitenkin säilyivät rakennuksen tyyliin sopivina.

Rannalla on 1950-luvulla rakennettu sauna ja pihalla talousrakennuksessa oli alun perin kolme käymälää, aitta, liiteri ja yhden lehmän navetta ja heinälato.

Koulu lakkautettiin v. 1968, minkä jälkeen se on myyty yksityisomistukseen.

Konnekoski

Valintaperuste: M

Nipuri

Maatilan päärakennus

Valintaperuste: M, R

Nipuri, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Nipuri on alun perin kuulunut isojaossa perustettuun Montus-Nipurin uudistilaan. Nipurissa oli aluksi torppa ja Montuksessa tuomari von Shoultzin maatila, josta ei ole enää jäljellä kuin suuri kivistä holvattu kellari. Montus-Nipurin osti 1860-luvulla nimismies Ivar Lindbohm ja asettui Nipuriin, jonne rakennutti v. 1875 uuden päärakennuksen vanhan asuinrakennuksen viereen, joka oli siirretty kirkonkylältä pihanpäärakennukseksi 1850-luvulla.

Myöhemmin tätä on korjattu useaan kertaan ja nykyisessä ulkoasussa on paljon 1920-luvun piirteitä. Alkuperäisessä asussaan säilynyt päärakennus on rakennettu tavallista talonpoikaisrakennusta komeammaksi virkatoksi tuolloin muotiin tulleen nikkarityylin mukaan. Rakennuksen keskiosa on rakennettu kaksikerroksiseksi poikkipäädyn avulla, jonka alla pihajulkisivuissa on harvinainen rakennuksen runkolinjan sisään vedetty avokuisti. Tätä vastapäätä oli väentupa, jossa kyläläiset kävivät mm. tanssimassa. Mäellä sijaitsevassa pihassa on jäljellä 1930-luvulla rakennetun navetan punatiiliseinät.

Henkilöhistoriallista mielenkiintoa Nipurille tuo se, että kuvanveistäjä Ville Valgren mainitsee talon muistelmis-
saan "Sydämeni kirja". Nipuri sijaitsee lähellä vanhaa luonnonvaraista kalastuspaikkaa, Konnekoskea, joka yhdistää Hankaveden Keski-Suomen maakunnanrajavesistöön olevaan Konneveeteen.

Kerkonkosken kanavamiljö

Valintaperuste: M, R

Kerkonkosken ja Kiesimän kanavat kuuluvat valtakunnallisesti merkittäviin RKY v. 2009 alueisiin.

Kanavanvartijan talo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Rautalammin Kerkonkosken ja Kiesimän väylät sekä Konneveden Neiturin väylä ovat puunjalostusteollisuuden tarpeita varten rakennettuja ja muodostavat maisemallisesti merkittävän osan 1918-1927 rakennettua Keitele-lisveden kanavareittiä. Kanavat palvelevat uittoa. Kerkonkosken varrella sijaitsee vanha mylly ja meijeri ja alueeseen liittyy myös muistoja sahateollisuudesta.

Kerkonkoski on entisen Suur-Rautalammin vanhimpia myllypaikkoja. Ensimmäinen mylly koskeen rakennettiin jo 1700-luvun alkupuolella. Vuosina 1858-1885 koskessa toimi Hackman & Wahlin rakentama saha, josta nähtävästi on peräisin seudun kylien lankkurakennusten puutavara.

Nykyinen myllyrakennus on valmistunut 1840-luvulla. Ensimmäisestä maailmansodasta lähtien myllyn yhteydessä olevalla sähkölaitoksella tuotettiin sähköä kylälle vuoteen 1955 asti, jolloin loppui myös viljan jauhatus ja myllylaitteet myytiin. Vuonna 1979 jälkeen rakennus kunnostettiin kyläläisten talkoilla myllymuseoksi, johon jauhatuslaitteet saatiin Gust. Raninin myllystä Kuopiosta ja Pylkökosken myllystä. Keski-Suomen vesistöihin rajoittuvien kuntien hanke saada kanavaväylä Iisveden-Konneveden-Keiteleen vesistöjen välille sai Suomen senaatin suostumuksen v. 1917. Laivaväylän pituudeksi tuli 25,5 km. Kerkonkosken kanava yhdistää Kiesimänsjärven ja Niiniveden.

Kanavaa varten perattiin Kerkonjokea vajaa 5 km v. 1919-1927. Väylälle rakennetut sulut eroavat aikaisemmin muualle rakennetuista siten, että sulkuportit tehtiin raudasta puun sijasta. Vettä ei myöskään sulutettaessa lasketa porteissa olevien luukkujen kautta, vaan veden kulku tapahtuu sulkumuureissa olevien johtojen sisällä.

Niiniveden puoleiseen saareen rakennettiin kanavamiehille asuinrakennus, sauna ja ulkorakennus. Kanavaka-

sööri sai kanavan etelärannalta asunnon ja ulkohuoneen, jotka v. 1969 korvattiin uudella kanavahoitajan asuinrakennuksella. Nämä v. 1920-1921 valmistuneet rakennukset suunnitteli rautatiehallituksen rakennussuunnitteluosaston arkkitehti Thure Hellström. Kanavan valmistuttua tuli Saimaan kanavan alueita suunnitellut Martti Parikka suunnittelemaan Kerkonkosken varteen koristeistutuksia.

Kerkonkosken kylän keskus syntyi joen pohjoiselle rannalle, jonne kaupat ja käsityöläisten asunnot keskittyivät vielä 1900-luvun alussa. Raitti kylän läpi kulki kosken yli puisen sillan, jonka kohdalla on säilynyt vanha puurakenteinen mylly. Kanavan valmistuttua 1920-luvulla kylä oli jo tasapainoisemmin ryhmittynyt joen molemmin puolin. Kylänraitin pohjoispuolella on vanhasta riihestä tehty seurojentalo, jonka edustalla aukeaa viehättävä Huttulan maatilan rakennusten ja peltojen muodostama kulttuurimaisema.

1960-luvulla rakennettiin Vesannon maantietä varten uusi ja korkeampi maantiesilta 200 metriä idemmäksi ja vanha silta purettiin, mikä katkaisi Kerkonkosken kylänraitin. Vähitellen kylän kaikki kaupat ovat lopettaneet toimintansa.

Kerkonkosken ala-aste

ei ole tehty inventointia

Valintaperuste: M, R

2-kerr. tiilir/funktionalismi

Kerkonkosken ala-aste, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Haja-asutusalueen yksittäiset kohteet

Maukola

Valintaperuste: M, R, H

Rautalammin vanhimpia asuinpaikkoja

Maukolassa asui 1500-luvulla kappalainen Johan Pietaripoika Clito, joka oli ostanut eränkäyntialueena olleen paikan hämäläisiltä. Isossajaossa maatila jaettiin neljään osaan. 1900-luvulla tila päättyi huutokaupassa Siikakoskessa toimineen uittoyhtiön johtajan omaisuudeksi.

Maukola sijaitsee luonnonkauniilla niemellä Hankaveen kuuluvan Pitkälähden suulla. Sen itäpuolella on Taliniemi, missä sijaitsi Rautalammin ensimmäinen kirkko.

Maatilan neliöpihan rakennuksista päärakennus ja väentupa ovat 1800-luvulta, osin luonnonkivistä muurattu karjarakennus 1900-luvulta. Väentupaa vastapäätä sijaitsee avosolainen 1900-luvun alussa rakennettu, kahdeksanhuoneinen aitta. Näiden lisäksi rakennuksiin kuuluu mm riihi, aitta, sauna, paja ja kellari.

Maukola, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

1800-luvulla rakennettu päärakennus ja väentupa on 1930-luvulla peruskorjattu, jolloin ulkoseinät vuorattiin ensimmäisen kerran. Tältä ajalta ovat vuorauksen nurkkapilasterit ja räystäiden komeat kissanpenkit.

Liimattalan koulu

v. 1915

Valintaperuste: M, R

Liimattalan koulu aloitti toimintansa koulurakennuksen valmistuttua v. 1915. Koulu alkoi kaksiohjaajaisena, mutta v. 1929 toinen opettajan virka lakkautettiin. Tyyliään koulu on säilynyt melko hyvin rakentamisaikansa myöhäisjugendin piirteet, joskin suurin osa ikkunoista on vaihdettu ja asennettu alkuperäisestä poikkeavasti syvemmälle seinärakenteeseen.

Liimattalan koulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Inventoinnin (1990-luku) jälkeen yksityisomistukseen siirtyneet asuinrakennukset sijaitsevat luonnonkauniissa Liimattalan harjumaastossa.

Saahkarin-Myhinpään museotie

Valintaperuste: M, R

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Vihreä kirja - arvokkaat maisema-alueet

”Saahkarin-Myhinpään tie on yksi niistä museoteistä, jotka tiehallinto on valinnut kuvaamaan tienpidon historiaa Suomessa. Se antaa hyvän käsityksen Suomen maanteiden muodosta ja geometriasta vielä 1900-luvun alussa.” RKY v. 2009.

Nykyisen Hanksalmen kylän, Suoliveden asukkaat anoivat ratsutien tekoa jo v. 1855 Rautalammin kirkolle. Myös Rautalammin lhalaisen kylältä toivottiin parempia yhteyksiä. Kuitenkin vasta v. 1894 määräsi kuvernööri tien tehtäväksi. Kun pula-aikana tarvittiin hätäaputoita, otettiin tiehanke kuntakokouksessa käsiteltäväksi. Rakentaminen aloitettiin v. 1901 ja tiestä tehtiin kyläpolkua muistuttava ratsutie.

Vuonna 1909 kylätie päätettiin leventää maantiekse ja rakentaminen annettiin Asarias Pöntiselle, joka teetti kyläläisillä tietä urakalla pätkittäin. Tie valmistui v. 1912. Tie valittiin v. 1982 yhdeksi Suomen vanhasta tiestöstä kertovaksi tiemuseokohteeksi, joksi tämän lisäksi Pohjois-Savossa on nimetty Leppävirran Nikkilänmäen tie.

Saahkarin ja Myhinpään välinen tie (12 km) kulkee metsäisessä luonnonmaisemassa, jonka varrella on hyvin vähän rakentamista.

Saahkari-Myhinpään museotie, kuva: Risto Tuhkanen

Kuorekosken mylly

Valintaperuste: M, R

Myllykokonaisuus, pato, ruuhi, päärakennus

Kuorekosken mylly sijaitsee vajaan puolentoista kilometrin päässä Saahkarin–Myhinpään museotieltä. Kuorekoski on viimeinen putous Pieni-Myhijärven ja Mehtijärven välisessä joessa Konneveden alueella.

Kerkonkoskeen rakennettiin 1830-luvulla Rautalammin ensimmäinen saha. Sahausta tällä erämaasahalla harjoitettiin 1850-luvulle saakka. Ensimmäinen mylly koskeen rakennettiin v. 1855 ja nykyinen mylly on rakennettu v. 1904. Alun perin se toimi vesirattaalla, mutta jo 10 vuotta myöhemmin siihen asennettiin turbiini. Myllyn yhteydessä on toiminut sirkkelisaha sekä pärehöylä, jota varten rakennukseen kuuluu rankorakenteiden sahakatos. Viimeiset viljat myllyssä jauhettiin 1970-luvulla. Myllyrakennusta on kunnostettu 1990-luvulla.

Kosken alaosalla on 1900-luvun alusta peräisin oleva entinen myllärin asuintalo, joka näyttää säilyneen julkisivultaan hyvin alkuperäisessä asussa. Pihapiirissä on lisäksi aitta, sauna ja yli 150 vuotta vanha kellari.

Kuorekoski on Pohjois-Savon ainoa täydellinen myllykokonaisuus patoineen ja ruuhineen. Pato on noin 2,5 metriä korkea kivipato. Myllyaukosta alkaa 33 m pitkä katettu uusi, painekyllästetystä puusta rakennettu myllyruuhi. Kokonaisuuteen kuuluu myös 50 metriä pitkä uittoruuhi, joka on kunnostettu v. 1988.

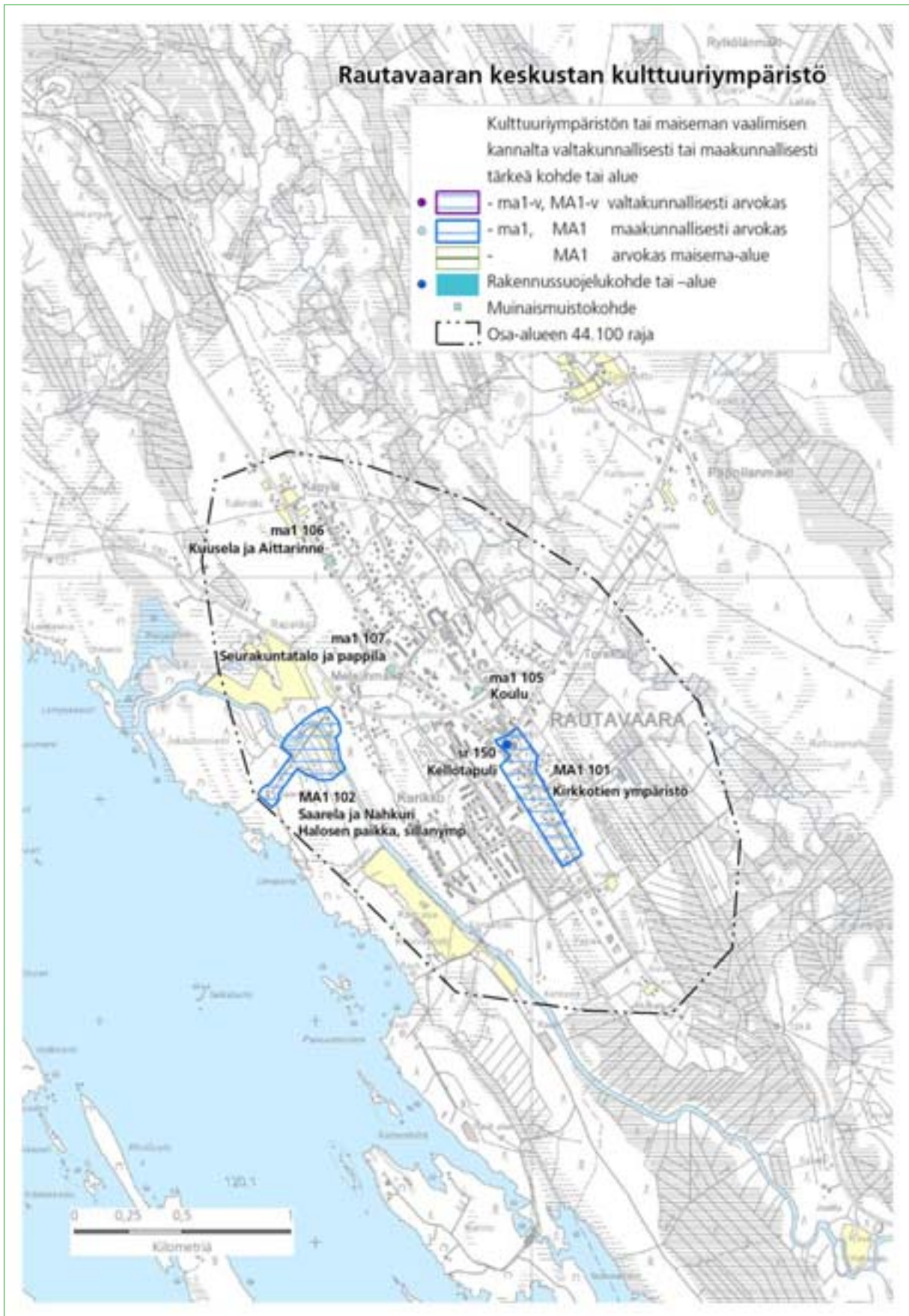
(Lähde "Pohjois-Savon vesirakenteet", Tuulikki Heikkilä v. 1991 diplomityö)

Kuorekosken mylly, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Rautavaaran kulttuuriympäristö

11 RAUTAVAARA

Kuusela, Aittarinne ja Käpykuivaamo

Kuuselan päärakennuksen vanhin osa 1880-luvulta, Aittarinne 1910-luvun jälkeen

Valintaperuste: R, H, M

Maantien toisella puolen aittarinteessä sijaitseva pihapää on v. 1932 Sonkajärven Vehmasmäeltä siirretty rakennus, muut rakennukset ovat Oy Kaukas Ab:n rakennuttamia ja muutettu myöhemmin matkailukäyttöön majoitustiloiksi.

Oy Kaukas Ab osti vanhan riiden käyttöönsä käpykaristamoksi, jota on myöhemmin käytetty mm. autotallina.

Kuusela, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kuusela on 1900-luvun vaihteessa Rautavaaran nimismiehen omistuksessa ollut maatila, joka siirtyi 1910-luvulla Oy Kaukas Ab:n piiriesimiehen virkataloksi. Kaukas Osakeyhtiö oli yksi metsäyhtiöistä, joiden käytössä oli merkittävä osa Rautavaaran 1900-luvun rakennuskannasta. Kirkonkylällä on metsäyhtiöiden hallussa olleista rakennuksista säilynyt Kuuselan lisäksi kuitenkin vain Saarela.

Kuuselan pihapiiriin rakennettiin ja siirrettiin yhtiön aikana useita rakennuksia. Myöhemmin Tulimäen tien kummallekin puolelle sijoittuneiden rakennusten kokonaisuus on jaettu useammalle omistajalle.

Kuuselan päärakennus on alkuaan 1880-luvulla rakennettu paritupa, jota on myöhemmin kahteen kertaan jatkettu. Rakennuksessa on erikoista pieniruutuiset ikkunat, joista kuusi on 20-ruutuisia ja yksi 30-ruutuinen.

Aittarinne, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Pappila, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Seurakuntatalo ja pappila

Arkkitehti Veikko Larkas, valm. v. 1957

Valintaperuste: R, M. Ei inventoitu

Rautavaaran seurakunta perustettiin Nurmeksen rukoushuonekunnaksi v. 1816 ja kappeliseurakunnaksi v. 1849. Itsenäinen seurakunta Rautavaarasta tuli v. 1894. Nykyistä pappilaa edelsi 1800-luvun lopulla rakennettu kirkkoherran pappila, joka sijaitsi puolitoista kilometriä koilliseen Pappilanmäellä. Uusi pappila rakennettiin v. 1957 kirkonkylälle, jonka jälkeen vanha pappilarakennus purettiin. Uuteen pappilaan tuli tilat myös kirkkoherranvirastolle. Rakennuksen viereen rakennettiin samoihin aikoihin seurakuntatalo. Rakennukset sijaitsivat väljästi 1950-luvulle tyypillisesti mäntyjä kasvavalla valoisalla piha-alueella, joka liittyy luontevasti ympäröivään metsäalueeseen.

Rakennukset edustavat 1950-luvulle tyypillistä, detaljeiltaan ja materiaaleiltaan huolellisesti toteutettua arkkitehtuuria. Pappilarakennus on asiallinen ja koristeeton, kun taas seurakuntatalon rapattu seinäpintoja on elävöitetty punatiilipinnoilla ja sommitteluaiheina on käytetty kuusikulmaisten ikkunoiden ryhmää. Seurakuntatalon hahmolle antaa juhlavuutta keski-aikaisista kivikirkoista tuttu, erittäin jyrkkä ja suurilapainen harjakatto. Päätykolmiossa on persoonallinen julkisivurappaukseen sommiteltu mosaiikkiristi, joka myös muistuttaa keskiajan kivikirkkojen päätykolmioiden koristeaiheita.

Edelleen alkuperäisessä käytössä olevaa pappilarakennusta laajennettiin v. 1987 ja tämän jälkeen 1990-luvun jälkeen tehdyssä peruskorjauksessa ikkunoita ja ovia on vaihdettu.

Entinen kansakoulu

Ei inventoitu

Valintaperuste: R, M

Entinen kansakoulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kirkonkylän entinen kansakoulu on komea 1950-luvun kolmikerroksinen koulurakennus, kirkonkylän yksi komeimpia julkisia rakennuksia. Koulu on lähitulevaisuudessa jäämässä tyhjilleen.

Saarelantien ympäristö: Saarela, sillan ympäristö ja Nahkuri Halosen paikka

Valintaperuste: R, H, M

Kohde on noin kilometrin päässä kirkonkylän keskustasta länteen sijaitseva pienialainen maisemakokonaisuus, johon kuuluu Saarelan asuinrakennus, viehättävä puusillan miljö ja jokimaisema, jossa nahkuri Halosen piha luo maisemalle historiallista kerroksisuutta.

Saarela

Asuinrakennus 1910-luvun loppu, piharakennus 1950-luku

Valintaperuste: R, M

Saarela on hirsirunkoinen, alun perin metsäyhtiö Saastamoisen piiripäällikölle rakennuttama hirsirunkoinen asuintalo. Pihan muut rakennukset, nykyisin tallina käytettyä (1950-luvulta) piharakennusta lukuun ottamatta on purettu.

Saarela oli kunnan omistuksessa v. 1978-1987, jonka jälkeen se myytiin yksityisomistukseen ja peruskorjattiin. Tällöin sisäpuolelle on lisätty lämmöneristystä ja sisäverhous uusittu, takasivulle on rakennettu parveke.

Pihaan johtavaa Saarelan tietä kehystää komea kuusikuja.

Saarela, asuinrakennus

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Nahkuri Halosen paikka

Asuinrakennus 1800-luvulta, laajennettu 1940-luvulla
Valintaperuste: R, M

Saarelantien ja Keyritynjoen varressa sijaitseva vanha valoisa pihapiiri. Rimalaudoituksella vuoratussa asuinrakennuksessa on avokuistit päädyssä ja pitkällä sivulla. Pihassa on pieni maalaamaton aitta ja alempana joella sauna. Talo on kuulunut nahkuri Haloselle ja edustaa kirkonkylän käsityöläisten rakentamista.

Saarela, Nahkuri, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kirkkotien ympäristö

Valintaperuste: R, M

Kirkon ja hautausmaan kaakkoispuolella on joukko 1900-luvun alkukymmeninä rakennettuja asuinrakennuksia, jotka on aikoinaan rakennettu seurakunnalta vuokratulle maalle ja myöhemmin lunastettu. Monet asukkaista olivat käsityöläisiä. Tontit olivat kookkaita, asuinrakennus sijoitettiin Kirkkotien varteen, harja tien suuntaan.

Vaikka myöhemmin tontteja on lohkottu ja uusia rakennuksia on noussut vanhojen lomaan ja alueen ilme on epäyhtenäinen, luovat vanhat rakennukset vielä säilyttämisen arvoista katutilaa. Säilyneitä rakennuksia ovat mm. Rossisen talo (1920-luku), puhelinkeskuksen talo (1900-luvun alku), Rissasen talo (v. 1923) sekä hautausmaata vastapäätä sijaitseva 1950-luvun rapattu rakennus.

Tapuli

E. Lohrmann, C. Bassi, valmistunut v. 1888

Valintaperuste: R, M

Tapuli, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Rautavaaran ensimmäinen kirkko rakennettiin Charles Bassin piirustusten mukaan v. 1825-1827, mutta se valmistui lopullisesti vasta v. 1864 (lähde "Perinnealbumi"). Kirkko oli tasavartinen ristikirkko, joka tuhoutui tulipalossa v. 1979. Kaksinivelinen kellotapuli valmistui v. 1888 arkkitehti Lohrmannin v. 1858 allekirjoittamien piirustusten mukaan. Tapuli näyttää vanhojen valokuvien ("Perinnealbumi") perusteella säilyneen 1900-luvun vaihteen asussa tornin kelloluukkujen muuttamista lukuun ottamatta.

Kirkkotietä reunustaa puustoltaan metsäinen vanha hautausmaa.

Nimismiehen talo

Rakennettu v. 1929

Valintaperuste: R, M

Kirkkotien eteläpäässä sijaitseva talo rakennettiin v. 1929 nimismiehen virkataloksi, jossa oli asunto ja virkahuone. Nähtävästi 1970-luvun lopulla rakennus muutettiin kokonaan poliisiasemaksi, jolloin se samalla peruskorjattiin. Vuonna 1990 rakennus korjattiin nykyiseen käyttöönsä kahdeksi vuokra-asunnoksi, kun poliisin toimitilat siirrettiin tällöin valmistuneeseen kunnantaloon.

Rakennuksen julkisivut on koristeltu poikkeuksellisen runsain klassistisin aihein, jotka ovat säilyneet ulkovieien ja ikkunoiden vaihtoa lukuun ottamatta erittäin hyvin. Eteläpäädyn kuisti on nähtävästi poistettu 1950-luvulla, jolloin rakennus vuorattiin rimalaudoituksella. Sisätiloissa on tehty huomattavia muutoksia. Huonejako on muutettu, uunit purettu, sisäovet vaihdettu sekä seinä- ja lattiapinnat levytetty.

Haja-asutusalueet

Karin kulttuurimaisema

Valintaperuste: R, M

Kari, Ala-Luostan kyläkeskus on muodostunut joen rannan tuntumaan. Asutusta alueelle on aikoinaan houkuttanut järvimalmi. Nykyisin toimivat jokivarren maatilat pitävät maiseman avoimena ja elinvoimaisena.

Karinjoen eteläpuolella sijaitsee Karisalmen (päärakennus vuodelta 1910) viehättävä maatilapihiiri ja pohjoispuolella Karinurmen (asuinrakennus vuodelta 1932) kauppa- ja asuinrakennus. Näiden taitekattoiset ja toisiaan paljon muistuttavat päärakennukset ovat säilyttäneet alkuperäisen 1930-luvun ilmeensä. Myös Karinurmen lähinaapuritalon, Toivalan päärakennus (1930-luvulta) on ollut taitekattoinen, joskin rakennusta on paljon myöhemmin muutettu. Myös Toivalan päärakennuksissa on harjoitettu kauppatoimintaa.

Entinen Ala-Luostan koulu (nykyinen NS ja MMS talo)

Kansakoulujen mallipiirustus, rakennettu v. 1904
Valintaperuste: R, M

Entinen Ala-Luostan koulu,
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Ala-Luostan kansakoulun rakensi seudulla monia rakennuksia urakoinut Heikki Kettunen kansakoulujen mallipiirustusten (no 1) mukaisilla piirustuksilla. Vuonna 1904 valmistunut vinkkelimallinen koulurakennus on v. 1902 valmistuneen Suojärven koulun ohella kunnan vanhimpia. Rakennuksen julkisivuissa on säilynyt alkuperäiset ikkunat, ulko-ovet sekä rakennusajalle tyypillinen pysty-

ja vaakapaneloinnin muodostama ulkovuoraus. Piharakennus on rakennettu vuodesta 1901 koulurakennuksen toimineen Olli Toivasen entisen tuvan hirsistä. Koulu lakkautettiin v. 1968, minkä jälkeen koulu on myyty Ala-Luostan nuorisoseuralle ja maamiesseuralle.

Metsänvartijan asunnot ja metsähallituksen entiset metsäkämpät

Metsänvartijan taloja rakennettiin v. 1860 luvulta alkaen valtion maille, joita Rautavaaralla on jäljellä useita (5 kpl inventoitu). Metsänvartija oli metsähallituksen virkamies, joka asui ja viljeli tilaa valvoen valtion omistamien metsien käyttöä. Alueelle rakennettiin myös valtion omistamia metsätorppia sekä metsätyökämppejä. Metsänvartijoiden virat lakkautettiin Rautavaaralla 1960-luvulla, minkä jälkeen tilat on yleensä lunastettu yksityisomistukseen.

Kurttomäki

Asuinrakennus valmistunut v. 1897, kamaripääty 1940-luvulla
Valintaperuste: R

Kurttomäellä on säilynyt ehyt ja alkuperäisen asunsa säilyttänyt entinen valtion metsänhoitajan torppa, joka lunastettiin omaksi luultavasti 1920-luvulla.

Kurttomäki, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Nykyinen asuinrakennus on paikalla neljäs. Paritupa-tyyppisessä rakennuksessa on tupa ja kaksi kamaria. Näiden välissä on porstua ilman etuseinän kuistia sekä nykyisin keittiönä käytetty entinen ruokahuone. Tuvan liuske-kivi-uuni on 1900-luvun alusta. Tupa on sisustettu talon alkuperäisillä huone- ja työkaluilla. Piha-alueella on säilynyt osin hirsirunkoinen karjarakennus, josta lounaispäädyssä ollut vinkkeliosa on purettu. Mäen lounaisrinteellä sijaitsee erilliset lato ja riihi. 1950-luvulla tupaa ja riihtä käytettiin savottakämpänä, jolloin talonväki asui kamareissa. Riihen seiniä vuorattiin tällöin aaltopahvilla.

Maalaamattomat hirsipintaiset rakennukset muodostavat harmonisen kokonaisuuden laajojen metsämaiden avautuessa pihasta lounaaseen. Vanhat pihapiiriä ympäröineet pellot kasvavat nyt parikymmentä vuotta vanhaa koivua.

Kankaisten metsäkämpä

Valmistunut 1940-luvun lopulla

Valintaperuste: R, H

Metsähallitus rakensi Kankaisten entisen metsäkämpän piharakennuksineen 1940-luvun lopulla. Asuinrakennus on ulkopuolelta säilyttänyt alkuperäisen ilmeensä, sisäpintoja ja huonetiloja on muokattu muutettaessa rakennus nykyiseen käyttöönsä metsähallituksen vuokrakämpäksi.

Metsäkartanon metsäkämpä

Valmistunut 1950-luvulla

Valintaperuste: R, H

Metsätyökämpä, sauna, talli ja ulkorakennus olivat vuoteen 1980 metsähallituksen omistuksessa, jonka jälkeen rakennukset siirtyivät kunnan omistukseen. Hirsipintaisessa kämppärakennuksessa on tupa, neljä makuuhuonetta, keittiö ja kaksi eteistä. Yksikerrokset, satulakattoiset rakennukset muistuttavat Kankaisten kämppärakennuksia. Kämppärakennusta on kunnostettu 1980-luvulla ja v. 1999, jolloin tiloihin rakennettiin viemäri- ja vesijohdot sekä sisä-WC.

Haja-asutusalueen yksittäiset kohteet

Korkeakoski/Tiilikanjoen uittorakenteet

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY 2009

Tiilikanjoen uittorakenteet

Kuvaus

Tiilikanjoen uittorakenteet ovat uittosäätöjen kumoutuessa jäämässä vesistöön merkkeinä maakunnan pitkistä ja merkittävästä uittotoiminnasta. Rautavaaran ja Varpaisjärven kuntien rajalla kulkee Tiilikanjoen uittoväylä. Myllykosken (toinen nimi on Kalliokoski) on uittoa varten rakennettu 1920-luvun taitteessa n. 20 m pitkä, molemmin puolin uomaa oleva kivisuiste.

Metsäkartanon metsäkämpä, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Varpaisjärvellä sijaitsevassa Korkeakoskessa on betoninen 70 m:n pituinen, viitisen metriä leveä uittoränni 1940-1950-luvuilta. Korkeakosken yläpuolella on suvanto, josta vesi laskee padossa olevan aukon kautta betonisuisteisiin samoin kuin sen länsipuolella virtaavaan koskeen.

Tiilikan uiton kämpppä, jossa on iso tupa, kaksi kamaria ja keittiö, on vuodelta 1946. Heti sotien jälkeen rakennettu yksinkertainen puurakennus sijaitsee Sammakkojärven pohjoispäässä Rautavaaran kunnassa, Tiilikkajärven kansallispuistossa.

Historia

Puutavaran uitto puroja pitkin alkoi Tiilikanjoen seudulla 1870-luvulla. Tiilikanjoen väylän uittosääntö on vuodelta 1922. Suisteet ja säästöpadot rakennettiin puutavaran irtouittoa varten, joka tapahtui kevättulvan aikaan. Säästöpadoilla säädeltiin veden korkeutta patoamalla joen yläpuolista järveä. Suisteilla tehtiin koskipaikkoja sujuvan tukinkulun mahdollistamiseksi.

Uittomiehet asuivat maakorsussa, kunnes kämppiä rakennettiin. Uiton kämpppä rakennettiin 1946 Itkonjoen suuhun lähelle Tiilikkajärveä. Uittokämpä toimii nykyään vuokrakämppanä. Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Tiilikanjoki perattiin uiton tarpeiden takia 1950-luvulla. Samalla vuosikymmenellä uitto myös loppui. Uittosääntöä ollaan kumoamassa, mutta laitteet jätetään paikoilleen. Tiilikanjokea on kunnostettu kanoottireitiksi.

Korkeakoski sijaitsee Tiilikkajoessa Varpaisjärven ja Rautavaaran rajalla. Korkeakosken yläpuolella on suvanto, josta vesi laskee sekä padossa olevan aukon kautta betonisuisteisiin että itse koskeen tämän länsipuolella.

Myllykoski/Kalliokoski Tiilikanjoen uittorakenteet ja myllytupa

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Älänteenkoski eli Myllykoski sijaitsee Tiilikanjoessa Rautavaaran ja Varpaisjärven rajalla reilun kilometrin päässä Älänteenjärvestä.

Myllykoski, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Koskessa ollut mylly on palanut 1950-luvulla, mutta hirsiseinäinen myllytupa on edelleen pystyssä. Rannassa on vanha, seudulle tyypillinen pulpettikattoinen sauna-rakennus. Saunaa on jatkettu myöhemmin liiteriosalla. Kosken rannoille (v. 1917-1922 välillä), noin 30 metrin pituudelle rakennetut kiviset ohjesuisteet ovat tallella, puusuisteet ovat aikojen myötä hävinneet.

Anttilan talomuseo

Valintaperuste: R, M

Anttilan talomuseo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Rautavaaran kirkolta 6 km Nikinmäellä sijaitsee Anttilan yksityinen talomuseo, johon on kerätty paikallista pienviljelijä- ja metsätyömiessperinnettä. Pihan rakennukset on rakennettu paikalle 1800-luvun puolivälin jälkeen ns. sudenpyytäjän aittaa lukuun ottamatta.

Alun perin sudenpyytäjän aitta oli rakennettu v. 1733 Rautavaaran Luikonautiolle, jossa sudenpyytäjä Heikki Korhosella oli myös pieni asuinrakennus. Aitan seinähuoneissa on yhä säilynyt loveukset, joista sudenpyytäjä ampui susia haaskalta.

Myöhemmin v. 1870 aitta siirrettiin Nikinmäkeen kyläläisten käyttöön ruumisaitaksi, jonkin matkan päähän nykyiseltä paikaltaan. Myöhemmin, ennen museopihaan siirtoa v. 1991, rakennusta käytettiin latona, jolloin aitan jatkoksi oli rakennettu pariladon toinen puolikas. Aitta on maakunnan vanhimpia rakennuksia, joista rakennusvuosi on tiedossa (vrt. Vesannolla ruotuväen aseaitta on vuodelta 1732 tai 1739, Nilsin Lajulan päärakennuksen savutuvan hirsin merkitty vuosiluku 1711).

Museon päärakennus on vuodelta 1859, vilja-aitta ja vaatimaton navetta 1900-luvun alusta. Hieman ulompana pihasta sijaitsevat riihi, latoja ja sauna. Rakennukset muodostavat viehättävän ja autenttisen kokonaisuuden ympäröivien viljely- ja laidunmaisemien kanssa.

Entinen Hankamäen koulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Entinen Hankamäen koulu

Tyypipiirustuksen on laatinut Arkkitehtitoimisto Borg, Siren, Åberg, rakennettu v. 1930
Valintaperuste: R

Puumalan koulun nimellä toiminut Hankamäen entinen koulu on poikkeuksellisen komea ja hyvin alkuperäiset detaljinsa säilyttänyt hirsirunkoinen kansakoulurakennus. Rimalaudoitettu, keskiosaltaan kaksikerroksinen koulurakennus valmistui v. 1930 maalauskansakoulujen tyypipiirustus no 5 mukaan. Tyypipiirustuksen oli laatinut helsinkiläinen arkkitehtitoimisto Borg, Siren, Åberg v. 1922. Koulun ensimmäiseen kerrokseen kuuluu koulukeittiö, veistosali ja opettajan asunto, toiseen kerrokseen luokkahuone ja toinen opettajan asunto.

Koulu lienee ainoa maakunnassa säilynyt, näillä tyypipiirustuksilla rakennettu koulurakennus. Julkisivujen harvinaisena erityispiirteenä on mm. klassismin aikana jonkin verran käytetty, alapinnaltaan viistoksi muotoiltu koteloräystä, joka on säilynyt myös koulun saunarakennuksessa. Koulussa on myös alkuperäinen peltikatto varustettuna jalkarännein ja taidokkaasti muotoilluin syöksytorvin.

Koulu on lakkautettu 1970, minkä jälkeen rakennus on myyty yksityisomistukseen ja käytetty varastona. Pihalualue ja koulun lähiympäristö on vesakoitunut eikä koulu enää näy maisemassa.

Lievisenmäen koulu "Savola"

Tyypipiirustuksen on laatinut Toivo Salervo (Rakennettu v. 1938)
Valintaperuste: R

Lievisenmäen koulu "Savola"
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Nikinmäki, kuva: Mervi Koskinen

Hirsirunkoinen, yksikerroksinen Lievisenmäen koulu on rakennettu Toivo Salervon maalauskansakouluja varten laatiman tyyppipiirustuksen mukaan. Tämä klassismia edustava, loivalla aumakatolla varustettu koulumalli näyttää olleen Rautavaaralla kuten myös Lapinlahdella sotien välisen ajan suosituin malli. Tyyppipiirustuksia on käytetty Rautavaaralla mm. Lehtovaaran, Issakan ja Har-sukankaan kouluihin.

Samoilla piirustuksilla on rakennettu myös Lapinlahdella Valoharjun ja Sonkajärven Vehmasmäen koulu. Piirustuk-sia voitiin nähtävästi soveltaa kivirakentamiseen kuten Lapinlahden Horsmanmäen ja Väisälänmäen kouluissa. Rakennusten yksityiskohdissa näkyy paikallisten raken-tajien käsiala, esim. kuistien pylväiden koristelussa.

Savolan koulutoiminta lakkautettiin v. 1963, minkä jälkeen koulu on myyty yksityisomistukseen. Koulu si-jaitsee laajojen, nykyisin lähes asumattomiksi jääneiden metsäselänteiden keskellä, mikä kertoo alueella 1930-1950-luvuilla olleesta asutuksesta.

Tiilikanautio

Valintaperuste: R, H, M

Tiilikanautio sijaitsee Tiilikan kansallispuistossa, joka muodostuu Tiilikkajärveä ympäröivästä alueesta. Mai-semalle on ominaista suot ja järven hiekkaiset rannat. Suomen historiaan alueen liittyy Rajasaaressa sijaitseva Täyssinän rauhan (v. 1595) rajakivi ja Tiilikanautio, joka oli Suomen sodan kuuluisan sissipäällikön Olli Tiaisen (v. 1770-1821) synnyinpaikka.

Arvellaan, että paikalle asettui ensin Olli Tiaisen isoisä isonvihan aikoihin (v. 1713-1721). Antti piileskeli Tiili-kanautiolla tekemänsä murhan takia 7 vuotta, kunnes rauhan tultua ilmoittautui yhteiskunnan jäseneksi.

Tiaisen köyhä tila Tiilikanautiolla ei pystynyt elättämään monilapsista perhettä, joten Olli Tiainen kävi räätäliopin ja naimisiin mentyään ryhtyi hoitamaan appensa tilaa Nurmeksien Ylikylässä. Vuonna 1808 Tiainen valittiin Nurmeksien talonpoikaisjoukkojen päälliköksi ja Suomen sodassa hänen johtamansa sissisota venäläisiä vastaan oli hyvin menestyksestä. Kerrotaan, että venäläis-päällikkö ruhtinas Dolgorugi sanoi pelkäävänsä Tiaista ja hänen joukkojaan enemmän kuin kolmeatuhatta varsinaista sotamiestä. Sodan käännyttyä tappiolliseksi Tiaisen oli lähdettävä pakomatkalta palkkionmetsästäjät kannoillaan Ruotsiin, josta hän palasi vasta v. 1818. Vii-meiset vuotensa hän vietti Ylikylässä Ruotsin hallituksen myöntämän rajakapteenin eläkkeen turvin.

Tiaisten suku muutti 1920-luvulla pois Tiilikanautiolta ja paikka jäi asumattomaksi. Tiaisten ajalta ei ole säilynyt rakennuksia, mutta saunan luona on heidän aikoihinsa raudanjalostukseen käytettyjen rautahyttien pohjia ja romahtaneen maasaunan jäänteet. Nykyiset rakennuk-set ovat 1920-luvulta, jolloin autiotilalle asettunut Pekka Jauhiainen rakensi rappeutuneet rakennukset uudelleen. Torpassa asuttiin ja maita viljeltiin 1960-luvulle asti. Ny-kyisen Tiilikan kansallispuiston autiotupana palvelevaan pihapiiriin kuuluvat 1990-luvulla kunnostetut torppa, navetta, lampola ja savusauna.

Nikinmäki

Valintaperuste: M

Maisemainventointi 2009

Nikinmäen asutus edustaa tyypillistä Pohjois-Savon itäosien vaara-asutusta. Pohjois-Savon itäosan vaaramaisemat ovat karua, yksitoikkoista metsäseutua. Maisemalle antavat leimansa luoteesta kaakkoon kulkevat vaaraselänteet ja niiden väliin jäävät soiset metsämaat ja järvet.

Asutus ja viljelykset ovat keskittyneet mäkien viljaville ja ympäristöään lämpimämmille lakialueille sekä etelä- ja lounaisrinteille. Nikinmäki on Keyritynjärveä lännessä rajaavan selkeämuotoisen luode-kaakkosuuntaisen vaaraselänteen pohjoisin laki.

Rautavaara oli levotonta rajaseutua 1800-luvun alkupuolelle saakka, joten asutus on nuorta. Nikinmäelle ensimmäiset tilat perustettiin 1700-luvulla. Seutu oli köyhää ja niukka elanto perustui sekatalouteen - kasveamiseen, pienkarjatalouteen, metsästykseseen ja kalastukseen - vielä 1900-luvun taitteessa. 1900-luvun alkupuolelta lähtien metsätalous on ollut merkittävin elinkeino.

Nikinmäen asutus muodostuu muutamasta pientilasta. Pellot ja asutus ovat keskittyneet mäen etelän ja lounaan puoleiselle rinteelle. Kylätie kulkee luontevasti mäen rinnettä seuraten talolta talolle.

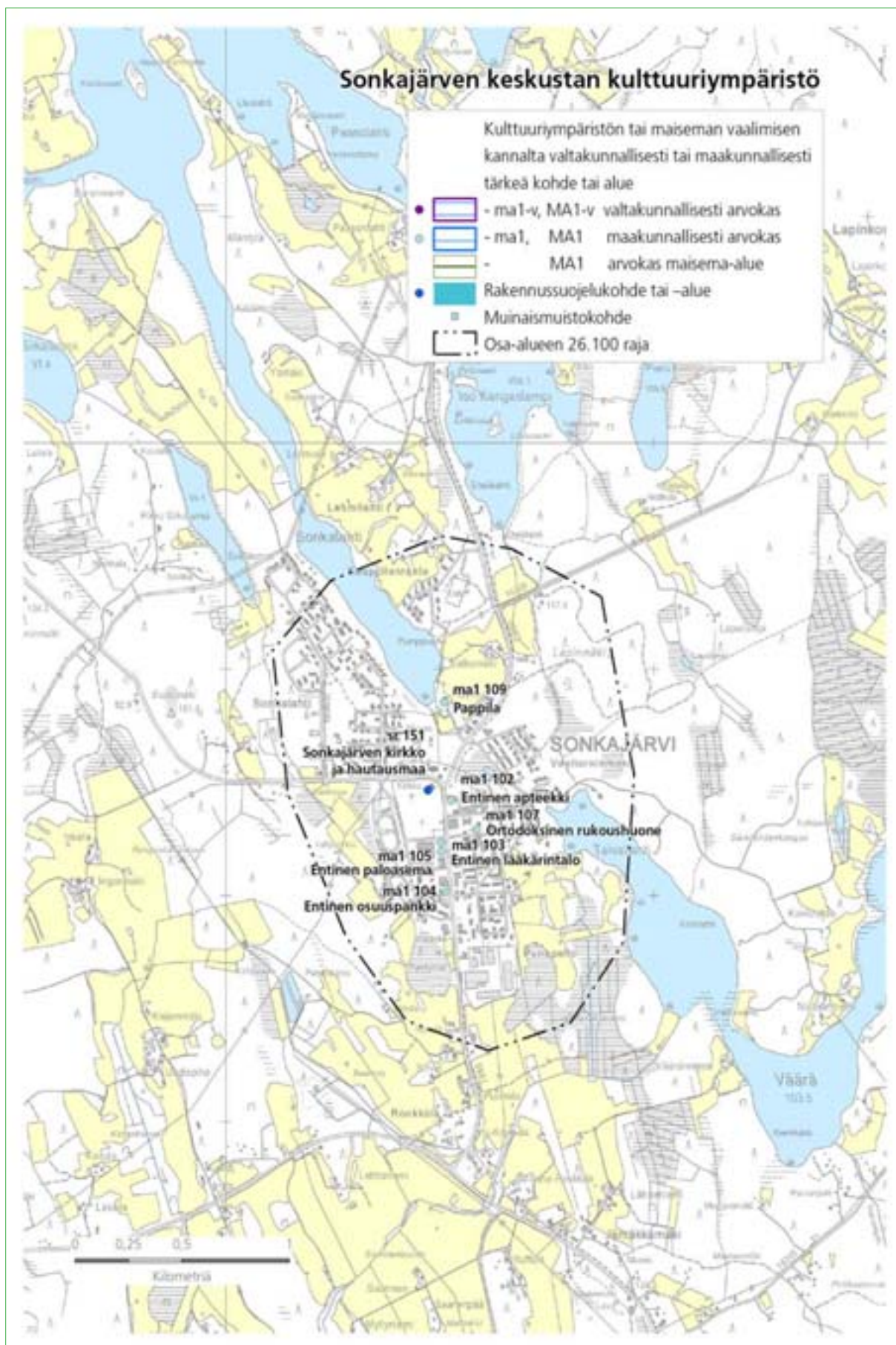
Maisemassa hallitsevalla paikalla on Anttilan tila, jossa toimii talomuseo. Pihan rakennukset on rakennettu paikalle 1800-luvun puolivälin jälkeen. Rakennukset muodostavat eheän kokonaisuuden ympäröivien viljely- ja laidunmaisemien kanssa.

Vanhat pelto- ja laidunalueet ovat säilyneet avoimina, vaikka pienimmät tilat ovat lopettaneet toimintansa. Mäen laelta aukeaa pitkiä näkymiä ympäröivään metsämaisemaan, jota järvet rytmittävät.

Rajaukseen sisältyy Nikinmäen lakialue. Rajaus seuraa selännettä ympäröivien suoperäisten metsämaiden rajaa.

Sonkajärven kulttuuriympäristö

12 SONKAJÄRVI

Kirkko ja hautausmaa

J. Stenbäck (v. 1908)

Valintaperuste: R, M

Iisalmen koillispuolen kyläalueista oli v. 1854 perustettu oma Rutakon rukoushuonekunta. Vuonna 1897 mää-

rättiin senaatin päätöksellä alueella muodostettavan Sonkajärven kirkkoherrankunta, mikä edellytti oman kirkon rakentamista. Rutakon rukoushuonerakennuksena oli tähän asti palvellut Sonkakankaalle siirretty hirsinen pirttirakennus, jonka viereen oli siirretty kellotapuliksi muutettu tuulimylly.

Sonkajärven tornillinen, kaksilaivainen kirkko on rakennettu v. 1908-1910 Josef Stenbäckin piirustuksilla. Tämän suunnittelemaa kirkkoja oli juuri valmistunut lähikuntiin: Nilsisään ja Vuolijoen kirkot olivat valmistuneet

Sonkajärven kirkko, kuva: Jussi Jäppinen

v. 1906, Varpaisjärven ja Muuruveden kirkot v. 1904. Keväällä 1907 Stenbäckin käydessä sopimassa kirkon luonnosten laatimisesta Sonkajärvellä hänellä oli meneillään kirkonrakennustyömaat Rauman eteläpuolella Pyhärannassa ja Terijoella Karjalan kannaksella. Sonkajärven kirkko oli Stenbäckin suunnittelemista kirkoista 21.

Kirkon rakennusmestarina toimi K. A. Honkavaara (ent. Hall), joka oli valmistunut v. 1901 rakennusmestariksi Helsingin teollisuuskoulusta, jossa myös Stenbäck oli opettajana. Heti valmistuttuaan hän siirtyi Stenbäckin kirkonrakennustyömaille. Sonkajärven kirkon rakentamisen jälkeen hän toimi yksityisenä urakoitsijana.

Kirkko rakennettiin lyhyessä ajassa, puolessatoista vuodessa ja vihittiin juhlallisesti käyttöön v. 1910. Rakennusmateriaalina ns. musta kivi, gabro, joka tunnetaan myös mustan graniitin nimellä. Kivi oli louhittu parin kilometrin päästä Sihverinmäestä. Kiven valinnan ratkaisi sen läheisyys rakennuspaikkaan. Työn alussa osa seurakuntalaisista olisi halunnut käytettävän vaaleanharmaata graniittia, mutta koska se olisi täytynyt kuljettaa kauempaa, olisivat rakennuskustannukset kasvaneet. Vaaleaa graniittia on käytetty kuitenkin julkisivujen koristeaiheena mm. sisäänkäyntien portaaleissa ja ikkunoiden ympärillä.

Julkisivut muurattiin Yhdysvalloista tulleella Rubble-muuritekniikalla, jossa käytettiin erikokoisia, suorakaitteenmuotoisia, ulkopinnaltaan muokkaamattomia kiviä.

Kirkon arkkitehtuurissa yhdistyvät sisätilaa hallitsevan pitkäkirkon ja ulkoarkkitehtuuria leimaavan ristikirkon ainekset. Ajankohdan rakennuksille tyypillinen epäsymmetria ilmenee sisätilassa toispuoleisena lehteriratkaisuna ja eksteriöörissä tornin sijoittamisena keskiakselista sivuun. Samanlainen tornin sijoitus oli monille Stenbäckin kirkoille tyypillinen ratkaisu. Ensimmäisenä hän toteutti sen v. 1898 valmistuneessa Euran kirkossa ja sitten Muuruvedellä, Varpaisjärvellä, Vuolijoella, Pyhärannassa, Karunassa ja Luvialla. Poikkeuksena oli vain Nilsin kirkko. Stenbäck suunnitteli pohjan kaksilaivaisena, jolloin sisätila ja torni voitiin toteuttaa matalampana. Toispuoleisen lehteriratkaisun Stenbäck toteutti muutamissa muissakin pienissä maalaiskirkoissa kuten Varpaisjärvellä, Vuolijoella sekä Luvialla, joka rakennettiin osittain samoilla piirustuksilla kuin Sonkajärven kirkko. Merkittävimmät erot ovat Sonkajärven kirkon barokkimaisemmat detaljit.

Kirkon sisäseinät on muurattu tiilestä ja holvit valettu betonista. Pinnat on rapattu ja ne oli alun perin kalkittu harmaiksi punertavin koristeaiheihin. Kirkko oli jo alusta lähtien suunniteltu lämmitettäväksi. Alkuperäinen kaloriferilämmitys vaihdettiin 1980-luvulla kiertoilmalämmitykseksi.

Kirkonkylän pappila, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Sisämaalaus uusittiin v. 1969 ja kirkko peruskorjattiin v. 2000-2002 Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy:n laatimien suunnitelmien mukaan.

Kirkkoa ympäröi puistomaisen alueen muodostama hautausmaa-alue, jonka vanhimmat, Rutakon rukoushuonekunnan aikana v. 1855 perustetut osat sijaitsevat kirkon etelä- ja länsipuolella. Vuonna 1921 hautausmaata laajennettiin yhdestä hehtaarista neljän hehtaarin kokoiseksi. Vanhat puiset ja peltiset hautamuistomerkit ovat alueelta hävinneet, jäljellä on joitain valurautaisia ristejä. Nämä sekä muutama vanha korkea hautakivi sijoittuvat hautausmaan itäiselle sivulle. Kirkon etupuolelle on sijoitettu sankarihautausmaa-alue.

Hautausmaata ja kirkkoa ympäröimään Stenbäck oli suunnitellut puu- ja kivirakenteiset aidat, joihin kuului takorautarautaportit. Kiviaitaa ja portteja ei kuitenkaan toteutettu ja puuaitakin poikkesi Stenbäckin suunnitelmista. Aidan rakentamista tosin käsiteltiin kirkon rakennustoimikunnan kokouksissa usean vuoden ajan, mutta kun yhtään urakkatarjousta rakentamiseen ei saatu, päätettiin hankkeesta luopua ja aita varten hankitut kivet käyttää pappilan rakennustarpeiksi. (lähde "Ylä-Savon kirkot" M-T. Knapas)

Pappila

W.W. Wuorimo, päärakennus on valmistunut v. 1919
Valintaperuste: R

lisaimeen kuuluneen Rutakon rukoushuonekunnan saarnaajalle oli rakennettu v. 1857 pappila Sonkalahden rannalle. Nykyinen pappilan päärakennus on valmistunut v. 1919 W.W. Wuorimon signeeraamilla piirustuksilla. Samoihin aikoihin valmistuivat myös Wuorimon suunnittelemat navetta, talli, tuparakennus sekä edelleen pihapiirissä olevat sauna ja aitat. Tuparakennuksen paikalla on nykyisin v. 1980 rakennettu autotalli.

Taitekattoisessa päärakennuksessa ja vilja-aitassa on myöhäisjugendin piirteitä, piha-aitan luhtityyppi oli suosittu erityisesti 1920-luvun klassismin aikana. Lautavuoratun päärakennuksen sivulle rakennettiin v. 1939 seurakuntavirastoa varten tiilirunkoinen arkistosiipi, joka v. 1976 purettiin. Myös 1960-luvulla tehdyt suurehkot huonetilojen muutokset on myöhemmissä korjauksissa palautettu lähemmäs alkuperäistä. Ikkunat ovat 1970-luvulla uusittuja. Rakennus toimii edelleen pappilana. (Lähde Kuopion läänin pappilat)

Ortodoksinen rukoushuone

Arkkitehti Ilmari Ahonen (valmistunut v. 1961)
Valintaperuste: R, M

Sonkajärven kirkonkylään v. 1961 valmistunut ortodoksinen rukoushuone on hyvä esimerkki arkkitehti Ilmari Ahosen töiksi helposti tunnistettavista monista ortodoksirukoushuoneista, joille oli muita suunnittelijoita selvemmin ominaista 1950-luvun rakennusaiheiden ja -tekniikan soveltaminen ortodoksiliturgian vaatimaan tilaohjelmaan. Osaa Ahosen piirustuksista käytettiin tyyppi- ja mallipiirustusten tavoin useamman kirkon rakentami-

sen, kuten Sonkajärven rukoushuoneen, joka on kopio vuotta aiemmin valmistuneesta Maaningan kirkonkylän rukoushuoneesta. Näiden Ilmari Ahosen suunnitelmien kohteiden yhteisinä piirteinä oli yleensä jyrkkö kourutiilellä katettu katto, sileällä pystyautoituksella verhoillut ulkoseinät ja tasasivuisten, kuusikulmaisten ikkunoiden käyttö. Ikkunoiden sommittelu julkisivuissa on hyvin harkittua. Usein keinona luoda rauhallinen ja tasapainoinen julkisivu oli yhden pienen ikkunan sijoittaminen toiselle pitkälle sivulle (vrt. Sonkajärven rukoushuoneen takajulkisivu).

Sonkajärven kirkonkylän ortodoksinen rukoushuoneen pohjakaava on suorakaiteen muotoinen. Sivultaan avoin kellotorni on sijoitettu runkokuoneen katonharjan jatkoksi sisäänkäynnin yläpuolelle kuten Rautalammin ortodoksikirkossa. Kummassakin rakennuksessa on myös sisäänkäyntiportaikko suojattu kellotornin alaosan viistoilla seinäkkeillä. Rukoushuoneen valaistus on poikkeuksellisesti ratkaistu kattoikkunoilla.

Entinen Osuuspankki

Valmistunut v. 1928
Valintaperuste: R, M

Vuonna 1908 perustettu Rutakon Osuuskassa toimi aluksi Taipaleen talon kamarissa ja kansakoululla. Vuonna 1928 osuuskassa rakennutti oman liike- ja asuintalonsa. Rakennuksessa on säilynyt alkuperäisten ikkunoiden ja ulko-oven lisäksi mm. näiden rappauksella muotoillut kehysprofiloinnit. Sisääntuloporras kadulle on uusittu.

Rakennusajalleen tyyppisesti talo sijaitsee kiinni katu-
linjassa ja on kaksikerroksinen. Katukerros on edelleen varattu liiketiloiksi ja yläkerta asuinhuoneiksi. Tiilestä muurattu ja rapattu, julkisivusommitelultaan ankaran symmetrinen klassismia edustava rakennus on aikoinaan ollut kirkonkylällä varmasti kunnioitusta herättävä. Osuuspankki lopetti toimintansa rakennuksessa v. 1962.

Entinen lääkäritalo

V.B. Adolfsson (valmistunut n. v. 1931)
Valintaperuste: R, M

Entinen lääkäritalo,
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Rakennus valmistui v. 1931 kunnanlääkärin asunto- ja vastaanottotiloiksi kolme vuotta kunnanlääkärin viran perustamisen jälkeen. Ennen tätä lääkärin vastaanotto oli sijainnut vuokratiloissa Punapello-nimisellä maatilalla. Entinen osuuspankintalo ja lääkärintalo edustavat kirkon lisäksi pääraitin vanhinta säilynyttä rakennuskantaa. Lääkärien asuin- ja vastaanottorakennukset edustavat kirkonkylän 1920-luvun jälkeistä julkista rakentamista. Lääkäritaloja, jotka olivat pienimmissäkin kunnissa komeita, on säilynyt Sonkajärven lisäksi mm. Kiuruvedellä, Tervossa, Kaavilla, Varkaudessa, Pielavedellä ja Varpaisjärvellä.

Rakennus oli lääkärin asuin- ja vastaanottotiloina 1960-luvun lopulle asti, jolloin valmistuivat uusi lääkärin asuintalo ja poliklinikkarakennus. Nykyään puoli-toistakerronkorkeudessa on neljä huoneistoa sekä entisessä vastaanottotilassa taksiasema. Klassismia edustavan yksikerroksisen, hirsirunkoisen rakennuksen huonejärjestys kauniine ovineen ja ikkunoineen on säilynyt pääpiirteissään.

Entinen Apteekki

Valintaperuste: H

Toisin kuin lääkärit, apteekkarit rakennuttivat usein kirkonkylälle itse talonsa, joiden komeudesta päätellen ammattikunta kuului 1900-luvun vaihteesta alkaen varakkaaseen porvaristoon. Pohjois-Savossa entisiä apteekkarien taloja on säilynyt ainakin Rautalammilla ja Kiuruvedellä (muutettu myöhemmin ortodoksikirkoksi). Juankosken nykyisellä tehdasalueella on 1920-luvun klassismia edustava entinen apteekkarin talo. Sonkajärven apteekkari rakennutti kirkkoa vastapäätä 1920-luvulla hirsirunkoisen talon. Jo 1940-luvulla talo oli siirtynyt kunnan omistukseen kunnanvirastoksi. Ennen uuden kirjaston valmistumista 1990-luvulla talo oli kunnankirjaston tiloina. Nykyisin kunnan omistamaa rakennusta käytetään mm. harraste- ja toimintatiloina. Talon rakennushistoriallista merkittävyyttä vähentää siihen tehdyt tyyliin sopimattomat muutokset.

Sukevan asema-alue

Rautatiehallituksen yliarkkitehti Bruno Granholm, suunniteltu v. 1900, Valintaperuste: R, M

Sukevan rautatieasema kuuluu Iisalmi-Kajaani väliseen rautatieosuuteen, jonka rakentaminen aloitettiin v. 1902 rautatieosuuden Kuopiosta Iisalmeen valmistuttua. Kajaanin radan rakennukset rakennettiin Bruno Granholmin Kuopio-Iisalmi väliselle rataosuudelle piirtämien tyyppi- ja piirustusten mukaan Kajaanin asemaa lukuun ottamatta.

Asema-alue on rakennettu V luokan aseman tyyppi- ja piirustuksin. Alueella on jäljellä kaksi asuinrakennusta piharakennuksineen. Asemarakennuksen pohjoispuolella ovat ratamestarin rakennukset, eteläpuolella 1940-luvulla rakennettu pumpumestarin asunto piharakennuksineen. Eteläisimpänä sijainnut, v. 1942 valmistunut

rakennusmestarin talo on purettu 2000-luvun alussa. Asemarakennuksen vieressä radan varressa on tavaramakasiini ja aseman takapuolella piharakennus.

Sukevan asema, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Ulkoasultaan asemarakennus on säilynyt lähes muuttumattomana, sisäosat on uusittu. Asemarakennuksessa näkyy Bruno Granholmin aikana rautatieasemien suunnitelmiin uusrenessanssin jälkeen tullut kansallisromantiikka. Julkisivut ovat epäsymmetrisiä erilaisine katoksineen ja frontoneineen, ja julkisivulaudoitus on yksinkertaisempaa. Mm ikkunalinjan alapuolinen aiemmin suosittu peililaidan käyttö on jäänyt pois. Koristeet keskittyvät ikkunoiden ja ovien kehyksiin ja päätyrystäiden listoitukseen. Asemarakennus ei ole enää alkuperäisessä käytössä. Asuinrakennukset pihoinen on myyty yksityiskäyttöön.

Koulu

Vanhin osa on valmistunut v. 1889, laajennukset v. 1910 ja v. 1915

Valintaperuste: R, M

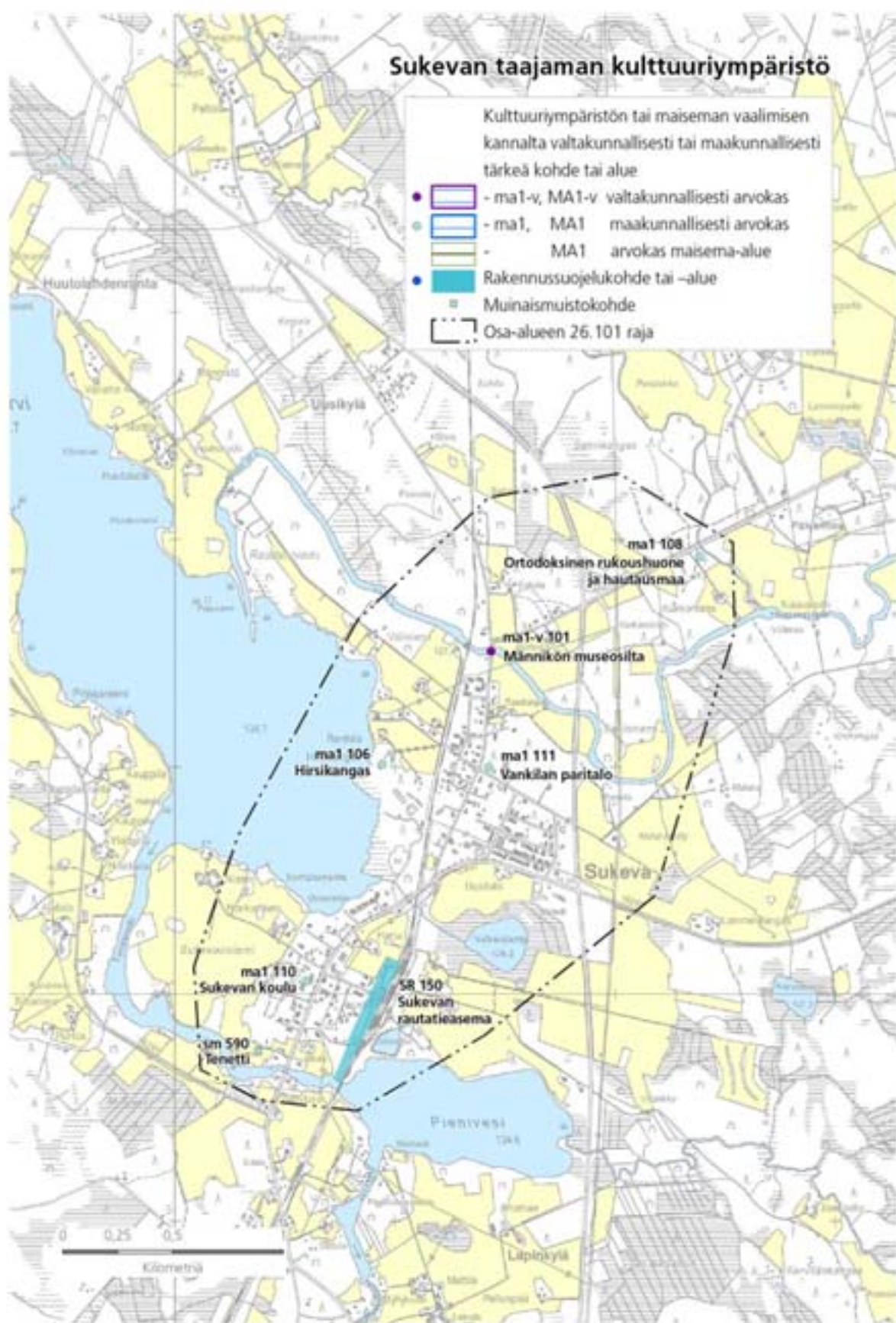
Sukevan koulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Sukevan kansakouluopetus alkoi tyypillisesti vuokratiloissa v. 1887 ennen oman koulurakennuksen pystyttämistä. Koulu on kookas, pohjakaavaltaan U-mallinen lautavuorattu hirsirakennus, jonka vanhin osa rakennet-

Sukevan taajaman kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta valtakunnallisesti tai maakunnallisesti tärkeä kohde tai alue

- - ma1-v, MA1-v valtakunnallisesti arvokas
- - ma1, MA1 maakunnallisesti arvokas
- - MA1 arvokas maisema-alue
- Rakenussuojelukohde tai -alue
- Muinaismuistokohde
- Osa-alueen 26.101 raja

tiin v. 1889. Vuonna 1910 rakennettiin toinen luokkahuone ja opettajan asunto. Vuonna 1915 laajennettiin koulua vielä kolmannella luokalla ja toisen opettajan asunnolla. Koulun julkisivuissa on jugendin piirteitä, mikä näkyy kuitenkin vain ullakon ikkunoissa, koska pääkerroksen ikkunat on 1960-luvulla modernisoitu.

Puukoulun viereen rakennettiin v. 1955 kivirakenteinen koulurakennus. Yhdessä rakennukset ovat taajaman keskeisimmät julkiset rakennukset.

Vanhempi rakennus aiotaan lähivuosina muuttaa päiväkodiksi, jota varten laadituissa suunnitelmissa on mm esitetty ikkunoiden muuttaminen alkuperäisen malliksi.

Ortodoksinen rukoushuone

Arkkitehti Ilmari Ahonen, valmistunut v. 1960
Valintaperuste: R, M

Rakennus ja siihen liittyvä hautausmaa sijaitsee Sukevan taajama-alueen rajalla vankila-alueelle johtavan tien varrella. Rukoushuone valmistui vuotta aiemmin (v. 1960) kuin Sonkajärven kirkonkylän rukoushuone. Tyyliltään Sukevan rukoushuone edustaa suunnittelijansa Ilmarin Ahosen ”tyypillisimpiä”. Pohjakaavaltaan rakennus on kuten Leppävirran rukoushuone. Sisäänkäynti on keskelle kirkon länsipäätä sijaitsevan kellotornin alta, pohjoispäädyn sivuun on liitetty matala ruumishuone.

Detaljit, kuten salin korkeat viisikulmaiset ikkunat ja kellotornin malli muistuttavat lähinnä samana vuonna valmistunutta Vesannon rukoushuonetta. Näihin verrattuna Sonkajärven rukoushuone on ”modernimpi”, enemmän 1950-luvun lopun yleislinjaa noudattavaa.

Rakennuksen maakunnallista arvoa nostaa sen alkupe-
räisten rakennusosien ja detaljien säilyttäminen: tiilikaton liittyminen lovettuun päätyräystäslautaan, alkupe-
räiset 1950-luvulle tyypilliset huolellista rakentamista edellyttävät ikkunoiden vuorilautarakenteet ja kauniit lasiovet vetimineen. Kirkon pihaan ja sen vieressä ole-
valle hautausmaalle johtaa uudehko lautarakenteinen porttikatos ja leveistä pystyлаudoista rakennettu aita.

Hirsikangas

Rakennettu v. 1922-1923, laajennussiipi v. 1978
Valintaperuste: R

Sukevajärven rannalla sijaitsi 1900-luvun alussa valtion omistama saha, josta muistona on vielä Hirsikankaaksi kutsuttu talo. Sukevanjärven itärannalla, lähellä taajaman keskustaa on v. 1922-1923 rakennettu, entinen valtion metsänhoitajan ja sahan johtajan asuin- ja toimistorakennus. Vuodesta 1958 lähtien se on ollut Sukevan seurakunnan omistuksessa. Metsänhoitajalle rakennetut navetta- ja muut piharakennukset on kaikki purettu.

Hirsikangas, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Asuintalo edustaa koko Ylä-Savon seudulla hyvin harvinaista varakkaan virkamiesluokan rakentamista. Hirsirunkoinen rakennus on monimuotoinen, erkkerein ja kaariaiheisin kattoikkunoin sommiteltu myöhäisjugendin edustaja. Metsänhoitajan aikana talon alakerrassa oli keittiö, vierashuone ja järven puolelle erkkeri-ikkunoin avautuva kookas toimistohuone, yläkerrassa oli makuutilat. Seurakunnan omistuksessa tiloja on muutettu ja pintoja levytetty. Vuonna 1978 rakennusta laajennettiin lasisiivellä, johon tuli seurakuntasali ja nuorisotyötiloja.

Vankilan paritalo

Rakennettu v. 1948

Valintaperuste: R (puutteellinen inventointitieto)

Matarantien ja Sukevantien risteyksen koillispuolella sijaitsee v. 1948 rakennettu ns. lääkärintalo, joka rakennettiin silloisen vankilan lääkärin asunnoksi. Vankilan lääkäri toimi myös toisena kunnanlääkärinä.

Rakennus muistuttaa tyypiltään Sukevan vankila-alueelle, Takaharjuntien ja Vankilantien varrelle rakennettuja asuintaloja. Nämä ovat suorakaiteen muotoisia, syvärunkoisia, ohuella rappauksella (slammauksella) päällystettyjä paritaloja. Sisäänkäynnit ovat rakennusten päädyissä, joihin on runkolinjan sisäpuolelle ”leikattu” avokuisti kulmapilareinaan tiilipilarit, jotka on ajalle tyyppillisesti jätetty rappaamatta. Kuistin pohjamuodon kaa-revalinjainen muuraus oli suosittu funktionalismin aihe. Lääkäri- ja vankila-alueen talojen ulkoeräilyksiä yhdistää rakennusten koristeelliset puiset päätykolmiot.

Männikön silta

Harald Backman/Tie- ja vesirakennushallitus (rakennettu v. 1925-1926, kunnostettu v. 1999)

Valintaperuste: (R, M)

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Raudanjoen ylittävä, Männikön museosilta on kolmi-aukkoinen teräsbetoninen ulokepalkkisilta, jonka pituus on 28 m ja jänneväli 16 m. Molemmissa päissä on 6 m pitkät ulokkeet. Sillan suunnitelmat valmistuivat Tie- ja vesirakennusten ylihallituksessa v. 1924. Savo-Karjalan tiepiiri kunnosti ja entisöi sillan v. 1999, jolloin se myös merkittiin viralliseksi tiemuseokohteeksi.

Sukevan vankila-alue asuntoalueineen

Valintaperuste: R, M, H

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Kuvaus

Sukeva on yksi 1910-luvulla perustetuista maatalousvankiloista, jotka sijoitettiin kauas keskuspaikoista, koska tarkoituksena oli vankityövoimalla raivata ja kuivata soita viljelysmaaksi.

Sukevan keskuslaitos selliosastoineen, hallintorakennuksineen, maatilakeskuksineen ja talousrakennuksineen sijaitsee selkeästi omana ryhmänään, ja henkilökunnan asuinalueet kuten Takaharju, Etuharju, Iskola ja Kortekangas muodostavat itsenäisiä rakennettuja sarakkeita

metsäisessä maastossa. Alueen suunnittelusta pidettiin 1920-luvulla arkkitehtikilpailu, mutta asemakaava ja rakennukset suunniteltiin vankeinhoitolaitoksen oman arkkitehdin U. Sjöholmin toimesta.

Historia

Vankien käyttö maataloustyössä oli uusi ilmiö 1900-luvun alun vankeinhoitoalan kehityksessä. Maatalous- ja suovankiloina toimineista vankisiirtoloista tuli tehokas keino sopeutua kasvaneeseen vankimäärään. Tarkoituksena oli myös kuivata soita viljelysmaaksi ja asutustoimintaan.

Laajojen suoalueiden Sukeva perustettiin 1914 Helsingin kuritushuoneen alaiseksi vankilasiirtolaksi. Tällä kruununpuiston alueella oli maata yli 3000 hehtaaria, josta vuosien saatossa raivattiin viljelykseen pääasiassa miestyövoimaa käyttäen runsaat 1000 hehtaaria. Vankisiirtolasta tuli 1919 hallinnollisesti itsenäinen varavankila, josta ajan kuluessa kehittyi omavarainen maatalousvankila. Vankilan tiilitehdas ja saha perustettiin 1920-luvulla.

Alkuaikoina vankila toimi laajalla alueella erilaisissa puurakennuksissa. Tiilirakenteinen Iskolan vankilaosasto maatilarakennuksineen valmistui 1925 ja Kalliomäen keskusosasto 1936. Varavankilasta tuli keskusvankila 1939. Yhteiskunnallisten ja taloudellisten muutosten seurauksena maataloustoimintaa supistettiin 1960-luvulla ja talousrakennuksia on myöhemmin saneerattu teollisuus-, vankilan koulutus- ja kuntoutustoimintaan. Sukevan vankisiirtola aloitti toimintansa v. 1914 silloisessa Sukevan kruununpuistossa. Sukevan tarkoitus oli toimia työsiirtolana, jossa vangit oppisivat ammatin, ja samalla tarkoituksena oli saada soita raivattua ja kuivatua viljelysmaaksi.

Vankila muodostettiin pääasiassa entisestä Iskolan, Kalliomäen ja Kestilän tiloista. Aluksi vankila oli hajautettuna useaan pieneen yksikköön, joita oli laajimmillaan 6 kpl. Päälaitos oli Kukkopurola ja muita osastoja olivat tulipalossa v. 1922 tuhoutunut Korttikangas nykyisen Kortekankaan paikalla, Kalliomäki, Mattila, Someroskoski ja Viinijärvi.

Rakentaminen oli alkuvuosina suunnittelematonta. Vanhimmat vankilan käytössä olleet rakennukset on purettu. Pitkäjänteisempi rakennustoiminta alkoi 1920-luvulla. Alueen suunnittelusta pidettiin 1920-luvulla arkkitehtikilpailu, mutta asemakaava ja rakennukset suunniteltiin vankeinhoitolaitoksen arkkitehdin U. Sjöholmin toimesta.

Iskolan osasto rakennettiin v. 1922-1925. Kalliomäen osasto, jossa sijaitsee nykyinen päälaitos, rakennettiin v. 1929-1936. Tämän länsipuolella on yhtenäiset Etu- ja Takaharjun asuinalueet sekä Kortekankaan asuinalue, joka rakennettiin v. 1928-1931. Nykyisin vankila-alueeseen kuuluvista rakennuksista vanhimpia ovat Iskolantien ja Vankilantien risteykseen v. 1917 rakennetut asuintalot. Rakennuksia vankila-alueella on toistasataa.

Peltoalueilla on suuria, vankeinhoitolaitoksessa suunniteltuja latoja, joiden jyrkkäharjainen tyyppi on tunnistettavissa myös esim. Keravan vankilan pelloilla.

Iskola

Uno Sjöholm (päärakennus v. 1923)

Iskola, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Iskolan avo-osastona on ehyt, pääasiassa 1920-luvulla rakennettu kokonaisuus, jonka asemakaavan ja rakennukset on suunnitellut vankeinhoitohallituksen arkkitehti Uno Sjöholm. Kolmikerroksinen, selliosastoksi rakennettu päärakennus muodostaa maatarakennusten kanssa tiukan symmetrisen suorakaiteen. Puimala sekä tiilirakenteiset navetta ja talli rakennettiin v. 1928. Talli on 1950-luvulla muutettu selliosastoksi, muut rakennukset ovat pääasiassa maatalouskäytössä. Henkilökunnan asuinrakennukset sijaitsevat keskuspihaa kiertävän tien ympärillä. Rakennukset olivat alun perin kahden perheen taloja.

Henkilökunnan asuinalueet (Kortekangas, Etu- ja Takaharjun alueet, Urheilukentäntien rakennukset)

Kortekangas v. 1928-1931, Etuharjun rakentaminen 1930-luvulla, Takaharju rakentaminen 1950-luvulla

Etuharjuntie, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Alueella on kahdeksan kahden perheen asunnoiksi rakennettua taloa, jotka sijaitsevat kahdessa rivissä Koulutien molemmin puolin. Toisen rivistön päässä sijaitsee yhteinen sauna- ja pesularakennus, joka on kaksikerroksinen puhtaaksimuurattu tiilirakennus.

Asuinrakennukset ovat yhtä lukuun ottamatta tiilirunkoisia ja rapattuja, ja niiden pohjakaavat ovat toistensa peilikuvia. Kummassakin päässä on sisäänkäynnit keittiön ja kahden huoneen kokosiini asuntoihin. Rakennuksissa on ullakon lisäksi myös kellarit, joihin saadaan luonnonvaloa poikkeuksellisessa paikassa käytettyjen puolipyöreiden ikkunoiden kautta. Runsaasti detaljoidut julkisivut edustavat 1920-luvun klassismia, joskin asuinhuoneiden ikkunat ovat 1930-luvulla yleistyneitä, pelkillä pystykarmeilla jaettuina. Jokaiseen rakennukseen liittyy puutarhainen piharakennus. Rakentamisen yhtenäisyys ja puutarhamaisuus yhdistää alueen 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä Euroopassa syntyneisiin puutarhakaupunki-ideoihin.

Kortekankaan koillispuolella, vajaan kilometrin päässä sijaitsevat Etu- ja Takaharjun henkilökunnan asuintalojen aluekokonaisuudet. Etuharjun talot ovat detaljeiltaan, rakennustekniikaltaan ja tyyliltään Kortekankaan talojen kaltaisia, mutta hieman suurempia ja aumakattoisia. Etuharjun ja Kortekankaan yhdistävän Urheilukentäntien varrella on kaksi johtajien asuinrakennusta; v. 1931 rakennettu muistuttaa tyyliltään Kortekankaan taloja ja v. 1944 rakennettu Takaharjun taloja sekä Sukevan lääkäritaloa.

Takaharjun alueen 1950-luvun tiilirunkoisten, satulakattoisten asuinrakennusten yksityiskohdat kuten tiilipintaisten pilarien käyttö kuisteissa ja päätykolmioiden puukoristeaihe yhdistää ne Sukevan lääkäritaloon ja Urheilukentäntien varrelle sijaitsevaan johtajan asuntoon.

Kalliomäki

Päärakennus useassa vaiheessa, joista vanhin v. 1928-1929, maatalousrakennukset rakennettu pääasiassa v. 1929

Vankilan hallintokeskusta ryhdyttiin keskittämään Kalliomäelle 1930-luvulta alkaen. Mäen korkeimmalla kohdalla sijaitsevan päärakennuksen ensimmäinen, nykyisin selliosastona toimiva osa valmistui v. 1929. Tätä laajennettiin v. 1932-1933 rakennetulla nelikerroksisella selliosastolla. Rakennuksen uusimmat osat ovat luoteisivulle v. 1984 rakennettu selliosasto ja v. 1988 rakennettu keittiö.

Päärakennuksen kaakkoispuolella on ryhmä entisiä maatalousrakennuksia, joista lähes kaikki ovat yksikerroksisia tiilirakennuksia. Näiden käyttötarkoitus ja sisätilat on myöhemmin muutettu. Rakennusten ulkoasut ovat säilyneet kohtalaisen hyvin.

Haja-asutusalueet

Kangaslammin koulu

Rakennettu v. 1939

Valintaperuste:

Kangaslammin koulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Sonkakoskelle johtavan tien varressa sijaitseva Kangaslammin koulu valmistui v. 1939. Rapattu, tiilirunkoinen yksikerroksinen rakennus edustaa kansakoulurakennuksissa vielä tuolloin yleisesti käytettyä hyvin niukkaaleistä klassismia; julkisivut ovat tiukan symmetriset, ainoina elementteinä ovat ikkunat, ovet ja tuuletusluukut. Ikkunoiden pielet ovat tasaiset ilmat mitään smygygirappauksia tai koristeita. Vanhat ikkunat on säilytetty.

Näiden puitejakona on 1930-luvulla muotiin tullut malli. Koulu lakkautettiin v. 1963, minkä jälkeen koulu oli seurakunnan omistuksessa ja myöhemmin hiihtokeskuksen käytössä. Rakennuksen ulkoasu on säilynyt hyvin, sisätiloja sen sijaan on muutettu melkoisesti 1980-luvun lopussa. Lammen rannalla säilynyt, koulurakennuksen kanssa samoihin aikoihin opettajan käyttöön rakennettu tiilirunkoinen sauna, on maakunnassa yksi harvoista säilyneistä tiilirunkoisista koulujen saunarakennuksista. Pihasta on purettu puurakenteinen huussi- ja puuliiterirakennus.

Paisuan ala-aste

Tyypipiirustukset/Yrjö Sademies (vanhempi rakennettu v. 1907, uudempi (inventoimatta) koulurakennus 1950-luvulla)

Valintaperuste: (R, H)

Ennen oman koulurakennuksen valmistumista v. 1906, koulutoiminta oli Paisualla alkanut v. 1904 vuokratiloissa. Koulu rakennettiin arkkitehti Yrjö Sadeniemen mallipiirustusten mukaan. Tämä korkeaukkoinen ja suuri-ikkunainen koulutyyppi levisi yleiseksi koko maahan ja muodostui kansakoulun helposti tunnistettavaksi rakennustyyppiksi. Paisuan koulupihaan kuuluu 1950-luvulla rakennettu rankorakenteinen koulurakennus sekä tämän kanssa nähtävästi samoihin aikoihin rakennettu piharakennus. Uudempi koulu on julkisivuiltaan hyvin säilyttänyt alkuperäiset piirteensä, mm. ikkunat ja ovet heloineen, vanhempaa koulurakennusta on muutettu enemmän. Koulutoiminta on lakannut v. 2008. Yhdessä rakennukset muodostavat tyypillisyydessään kansakouluhistoriasta kertovan kokonaisuuden.

Löytölänmäki, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Löytölänmäki

(asuinpaikka 1500-luvun puolivälistä, nykyiset vanhimmat rakennukset 1800-luvulta)
Valintaperuste R, M

Hyvin viehättävä ja maatalouden historiasta monipuolisesti kertova mäkimaisema Löytölänmäki lienee yksi Sonkajärven vanhimpia asuinpaikkoja. 1500-luvun puolivälistä on tietoja paikalla asuneista Rautaparran (myöhemmin nimi muutettu Partaseksi) suvusta, josta polveutuvat mm. lisalmen Partalan isännät. Mäen lalialueelle sijoittunut pihapiiri ympäröivine peltoineen edustaa myös Suomenselän harvaan asutun maisema-maakunnan vanhinta asutustyyppiä.

Löytölänmäen pihapiirin iäkkäimmät rakennukset ovat maatilän puolitoistakerroksinen entinen päärakennus ja kolme aittaa pihan itäisivulla. Edellinen navetta sijaitsi lähempänä vanhaa päärakennusta. Tilalle on rakennettu uudempia talousrakennuksia, jotka osaltaan jatkavat maiseman rakennushistoriaa. Uuden päärakennuksen rakentaminen on tavallaan ”pelastanut” vanhan päärakennuksen muutoksilta.

Löytölänmäen navetan länsipuolella on entinen Alapihan pihapiiri. Alempana, runsaan kilometrin päässä pihasta metsävyöhykkeellä sijaitsee kunnostettu puro-mylly, jonka alkuperäistä ikää on vaikea arvioida. Myllyä on käytetty pääasiassa kevät- ja syystulvien aikana. 1950-luvulla se oli pärehöylän voimanlähteenä. Myllyrakennus on kunnostettu v. 2007.

Entinen Hirvijärven koulu

Valmistunut v. 1921
valintaperusteet R

Koulutyö aloitettiin v. 1916, kuten lähes kaikissa muissakin koulupiireissä, vuokratiloissa ennen oman koulurakennuksen valmistumista. Hirvijärven koulu on jugendvaikutteinen, alkuperäisessä asussaan säilynyt rakennus. Rakennus on esimerkki eri tyylisuuntien näkymisestä melko pitkällä ”viiveellä” koulurakennuksissa. Esimerkiksi jugend oli kaupungeissa 1920-luvulla jo väistynyt klassismin tieltä.

Koulupihaan kuuluu koulurakennuksen ikäinen ulkorakennus. Koulu on lakkautettu v. 1969, jonka jälkeen se on ollut ensin tienrakentajien huoltotilana ja nykyään matkailukäytössä. Rakennus on säilyttänyt erittäin hyvin alkuperäisen sisä- ja ulkoasunsa.

Entinen kunnalliskoti (nyk. Ylä-Savon instituutti)

Rakennustyöt v. 1939-1942, sota viivästytti rakentamista
Valintaperuste: R, M

Sonkajärven kunnalliskoti sijoitettiin Aittokosken länsirannalta pakkohuutokaupasta hankitulle Myllylän tilalle. Kunnan rakennusmestari Hugo Helenius laati v. 1937 ensimmäiset piirustukset, joita sosiaaliministeriö ei kuitenkaan hyväksynyt, vaan esitti uusien pohjaksi ministeriössä arkkitehti Kalman laatimat.

Rakentaminen aloitettiin v. 1939, mutta viivästyi sodan aiheuttamien vaikeuksien takia. Päärakennus ja karkakartano valmistuivat pääosin vuoden 1942 aikana. Puurakenteinen talousrakennus ja työnjohtajan asunto valmistuivat v. 1940. Valkeaksi rapattu suorakaiteen mallinen ja kaksikerroksinen, kookas päärakennus muistuttaa paljon aikaisempien vuosikymmenien raskaasti ja symmetrisesti massoiteltuja kunnalliskoteja, erotuksena vain julkisivudetaljoin, jossa näkyy jonkin verran funktionalismin piirteitä, kuten päätyparvekkeiden kaarevassa muodossa.

Entinen kunnalliskoti, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Päärakennuksen ensimmäisessä kerroksessa on keittiö, ruokasali, johtajan asunto ja toimistotilat, toisessa kerroksessa on keskikäytävän molemmin puolin erikoisia potilashuoneita. Kummassakin päädyssä on kaksijuoksuinen porras, jonka välitasanteella on myös pääsisäänkäyntien katoksina toimivat parvekkeet. Kellaria käytettiin aluksi myös potilastiloina, mutta se muutettiin myöhemmin huoltotiloiksi.

Käyttö kunnalliskotina loppui 1980-luvun puolivälissä, jonka jälkeen tilat peruskorjattiin Ylä-Savon instituutin käyttöön. Pohjakaavaa ei ole tarvinnut kuitenkaan paljoa muuttaa. Puutarhan puolelle on rakennettu uusi avoterassi. Pihan muut rakennukset on myös säilytetty ja otettu käyttöön. Työnjohtajan asuinrakennus on muutamia vuosia sitten korjattu kauniisti ja asiantuntevasti.

Aappola

Asuinpaikka 1500-luvun puolivälistä, nykyiset vanhimmat rakennukset 1800-luvulta
Valintaperuste: R, M

Aappola on Paisuan vanhimpia asuinpaikkoja. Mäen ylärinteessä sijaitsevaan pihapiiriin on aiemmin kuulunut toistakymmentä rakennusta, jotka ovat muodostaneet kolmelta sivulta suljetun pihan. Suurin osa rakennuksista on purettu tai siirretty muualle. Jäljellä on asuinrakennuksen lisäksi kolme erillisaittaa ja sauna sekä kaksi latoa.

Aappola, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Oletettavasti 1800-luvulla rakennettu asuinrakennus on alun perin ollut paritupa, jossa keskellä on ollut porstua ja kamari. Länsipäädyn pirtti on purettu 1920-luvulla. Länsipäädyn ja porstuan ja kamarin tilalle on 1930-luvulla rakennettu kaksi kamaria. Toisen päädyn pirtti on alun perin ollut savupirtti, jonka uuni v. 1893 muutettiin uloslämpiväksi. Tällöin myös laipio uusittiin, seinähirret veistettiin ja lattialaudat käännettiin.

Rakennuksen vaihteittain rakentamisesta kertoo päätyjen erirakenteiset ikkunat. Pirtin ikkunatyypinä on harvinainen kitti-ikkunarakennetta edeltänyt ikkuna, jossa lasit on upotettu puitteeseen tehtyihin uriin. Ikkunapenkit on myös tehty vanhan mallin mukaan yhdestä lankusta. Paikka on ollut asumattomana 1950-luvulta, mutta rakennuksia on kuitenkin huolella kunnostettu ja piha-alueesta huolehdittu. Maalaamattomat rakennukset pienialaisten ja suojaisten niittyjen keskellä muodostavat erittäin viehättävän kokonaisuuden.

Tyynelä

Päärakennus, karjarakennus, kellari, aitat, sauna 1920-luku, riipi v. 1952, vanhempi riipi ja talli, ikä ei inventoinnissa tiedossa

Valintaperuste: R, M

Parin kilometrin päässä Kauppilanmäen rautatiepysäkestä sijaitsevan Tyynelän pihapiiri muodostaa hyvin harmonisen ja asiantuntemuksella hoidetun miljöö, jossa suurin osa rakennuksista on 1920-luvulta. Valtio luovutti nykyiselle omistajasuvulle tilan pika-asutuksen yhteydessä v.

1946, tätä ennen paikka oli kuopiolaisen liikemies Taavetti Lappalaisen kesäasuntona. Väljästi pihapiiriin sijoitetuista rakennuksista navetta ja komea karjarakennus seisovat toisiaan vastatusten, näiden eteläpuolella on suurin osa muista talousrakennuksista. Karjarakennuksen navettaosa on tiilestä ja rapattu, mutta tallirakennus on vanhaan pohjoissavolaiseen tapaan hirrestä. Talli vaikuttaa detaliensa (mm. rombikuviainen heinäparven luukku) perusteella 1920-lukua vanhemmalta.

Jyrkän vanha ruukkialue

Järvimalmiruukki/1831-1918

Valintaperuste: R, M, H

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Ruukinalue ja masuunien rauniot

Valintaperuste: R, M, H

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Jyrkän ruukki kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin Savon järvimalmiruukkeihin. Ne kuvastavat 1800-luvun alkupuoliskolla tapahtunutta rautateollisuuden painopisteen syntymistä Itä-Suomeen, jossa raudan lähteenä olivat järvi- ja suomalmi. Näitä hyödyntäviä Pohjois-Savon ruukkeja ovat Jyrkän lisäksi Vieremän Salahmi, Karttulan Souru ja Pieksänmaan Haapakoski sekä Juankosken Juantehtaan ruukkialue, joka on vanhin ja parhaiten säilynyt järvimalmia hyödyntänyt ruukki.

Jyrkkä, kuva: Jussi Jäppinen

Vuonna 1831 perustettu Jyrkkäkosken ruukki sijaitsee Kiltuanjärven ja Haapajärven välisessä koskipaikassa. Ruukin perusti raahelainen kauppias ja laivanvarustaja Zachris Franzen, joka omisti myös Salahmin ruukin Viemällä.

Liiketoiminnalle aiheutti hankaluuksia erityisesti ruukin sijainni syrjäisessä paikassa vaikeiden kulkuyhteyksien päässä. Vuonna 1856 ruukki siirtyi osaksi Paul Wahl & Co:n suuryhtymää, jonka omistuksessa ruukki toimi v. 1908 asti. Tällöin ruukin osti A. Ahlström Oy, joka lopetti raudanjalostuksen. Ensimmäisen maailmansodan aiheuttaman raudan suuren kysynnän takia ruukki kuitenkin otettiin muutamaksi vuodeksi käyttöön, mutta suljettiin lopullisesti v. 1919.

Vanhimman, v. 1835 rakennetun masuunin rauniot ovat kosken keskellä sijaitsevalla Masuunansaarella. Kosken itärannalla oleva masuuni on vuodelta 1874. Tässä englantilaisesta tiilestä rakennetussa masuunissa tuotettiin takki- ja kankirautaa sekä nauloja ja valutavaroita.

Masuunin raastupa eli uunia ympäröivä puurakennus tuhoutui tulipalossa v. 1901, minkä jälkeen rakennettiin uusi. Sekin paloi v. 1934, mutta masuunin uuni, ”piippu” säilyi. Masuunin yhteydessä ollut kankirauta- ja naulapaja olivat palaneet jo 1890-luvulla.

Vuonna 1938 masuunin piipun viereen rakennettiin mylly, johon liitettiin v. 1947 saha ja pärehöylärakennukset. Myllynä rakennus toimi vuoteen 1963. 1980-luvulla myllyn yläkertaan sijoitettiin kahvila ja saharakennus muutettiin näyttelytiloiksi. Vuonna 1874 tehdyn ns. uuden masuunin tiilinen, rautavanteilla sidottu, valurautajaloilla seisova kuilu-uuni suojattiin pienellä katoksella 1980-luvulla. Vuosina 1996-1998 toteutettiin ruukinalueella museoviraston toimesta suuri korjaus- ja restaurointityö. Uudempi, v. 1874 valmistunut skottilaistyyppinen tiilimasuuni on yksi neljästä maassamme kokonaisuudessa säilyneestä masuunista. Raunio konservoitui saumaamalla se kokonaan uudelleen ja korvaamalla rapautuneet ja puuttuneet tiilet uusilla. Masuunin ym-

pärille rakennettiin teräs- ja puurakenteinen suojarakennus, joka toimii myös näyttelytilana. Muutaman vuoden kuluttua suojarakennuksen valmistumisesta sitä täydennettiin hiilisillalla, joka hahmottaa alkuperäistä ilmettä.

Vanhemman masuunin raunio suojattiin modernilla katosrakenteella. Ruukinalueella tehtiin laajoja maisemanhoitotöitä ja alue varustettiin opasteilla. Ruukinalueelle siirrettiin myös vanha paja korjaustyömaan tarpeisiin ja ruukin toiminnallisen kehittämisen tueksi. Kosken itärannalla on kaksi hiiliuunia 1950-luvulta, jotka kunnostettiin restauroinnin yhteydessä käyttökuntoon. Ruukinalueen restaurointitöiden pääsuunnittelijana toimi Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy. Ruukinalueen lähiympäristö on kaunista, osin puistomaista koskimaisemaa. Koskessa sijaitsevat Lystinsaari ja Lemmensaari ovat perinteisesti olleet virkistyskäytössä.

Herrala

Herrala 1830-luku, Pikku-Herrala siirretty paikalle v. 1867

Valintaperuste: R, M, H

Kuuluu valtakunnallisesti merkittävään alueeseen luettelossa v. 2009

Länsirannalla on ruukinhoitajan kartano Herrala 1830-luvulta ja tämän tuntumassa päärakennusta vanhempi aittarivi. Rakennusta on muutettu etenkin pinnoiltaan ja detaljeiltaan (ovet, ikkunat) paljon alkuperäisestä. Itäpäädyn aiempi pieni pulpettikattoinen kuisti on korvattu keittiön ja pannuhuoneen käsittävällä laajennuksella luultavasti 1950-luvulla. Myös yläkerta on otettu käyttöön. Rakennuksen alkuperäinen pohjakaava oli paritupa, jossa porstuan takana oli kaksi kamaria. Ruukitoiminnan päätyttyä Herralassa asuivat A. Ahlströmin virkailijat ja vuodesta 1949 alkaen yhtiön ylläpitämä metsäkoulu. Myöhemmin Herrala on myyty yksityiselle.

Herralan pihapiiriin siirrettiin Eskelänniemestä ”Pikku-Herrala” v. 1867. Rakennus palveli ruukin lasten kouluna v. 1868-1878. Varsinaisen koulun valmistuttua Pikku-Herralasta tuli tehtaan isännöitsijöiden, konttoristein ja työnjohtajien asunto. Myöhemmin siinä asuivat A. Ahlström Oy:n työntekijät. Rakennus on pienekö rimalaudoituksella vuorattu paritupatyypinen hirsirakennus.

Sonkakoski

Vesimylly rakennettu v. 1939

Valintaperuste: R, M

Sukevan suunnalta Hirvijärveltä etelään virtaavan joen rantamaisemat muodostavat Pohjois-Savossa harvinaisen joen varren kulttuurimaiseman. Ranta-alueella luonnehtii kapea peltovyöhyke maatiloiheen, jolle avautuu kauniita näkymiä etenkin joen länsipuolella kulkevalta maantieltä. Sonkakoski sijaitsee alueen eteläpäässä Jyrkäntien ja Sonkakoskentien risteyksessä. Vanhaa rakennuskantaa on säilynyt joen länsirannalla Koskelan (entinen Mustola) ja itärannalla Mustosen suvun omistamassa pihapiirissä, jota vastapäätä joen toisella puolen on vielä toiminnassa oleva Sonkakosken vesimylly.

Sonkakosken vesimylly

Vesimylly on rakennettu v. 1939

Sonkakosken vesimylly

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Mustosen suku on harjoittanut mylläriä Sonkakoskella jo neljän sukupolven ajan. Ensimmäinen suvun mylläreistä oli Johan Fredrik Mustonen, joka osti myllyoikeudet yhden kiviparin myllyyn ruukinpatruuna Franzenilta v. 1872. Ensimmäinen mylly sijaitsi kosken itärannalla, tämän korvasi v. 1891 toiselle puolelle Johan Mustosen rakentama mylly.

Nykyisen myllyn rakennutti tämän pojanpoika Kalle Edvard Mustonen v. 1939 n. 300 metriä alavirtaan aikaisemman myllyn paikasta.

Jauhatuksen ja pärehöylän lisäksi kuusi taloa sai sähköä myllystä, jonka voimanlähteenä oli aluksi vesivoimalla käyvä turbiini.

Myllyä suurempi urakka oli kanavan kaivaminen. Tämän kahden metrin syvyisen ja neljän metrin levyisen uoman kaivamiseen tarvittiin kaksitoista miestä.

Myllyn toiminta lopetettiin v. 1969, mutta 1980-luvun lopulla nykyinen omistaja kunnosti myllyn käyttöön. Tällöin myllyyn asennettiin uusi turbiini ja konehuone.

Kauppilanmäki

Valintaperuste: R, M

Kts. Kauppilanmäen aluekuvaus/Vieremän kunnan kohdekuvaukset

Kauppilanmäen pysäkkirakennus ja makasiini

Rautatiehallituksen yliarkkitehti Bruno Granholm suunnitelmia v. 1900)

Valintaperusteet R

Kauppilanmäen pysäkki, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Näkymä Pohjoismäeltä, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kauppilanmäen pysäkki kuuluu Kauppilanmäen kylä-alueeseen, joka on määritetty Vieremän kunnan maakunnallisesti merkittäväksi kulttuurimaisema-alueeksi. Pysäkki rakennettiin Iisalmi–Kajaani rautatieosuudelle, jonka rakentaminen aloitettiin v. 1902 rautatieosuuden Kuopiosta Iisalmeen valmistuttua. Kajaanin radan asemat ja pysäkit rakennettiin Bruno Granholmin Kuopio-Iisalmi väliselle rataosuudelle v. 1900 piirtämien tyyppi-
piirustusten mukaan.

Kuten Sukevan rautatieasemarakennuksessa julkisivuiltaan hyvin säilyneessä Kauppilanmäen pysäkissä näkyy vuosisadan vaihteessa kansallisromantiikka ja siihen vaikuttanut sveitsiläistyli. Tyypillisimpinä piirteinä ovat katonharjojen ”venyttäminen” ja hyvin koristeelliset konsolirakenteet, joilla räystäät kannatetaan. Myös tällöin muotiin tulleet ikkuna- ja ovilistoitusten kovertaminen, uurroskuviolla koristelu on säilynyt Kauppilanmäen pysäkissä.

Asuntoon vievän sisäänkäynnin yllä on säilynyt myös harvinainen, koristeellisin valurautatuin kannatettu sisäänkäyntikatos.

Alunperin rakennuksessa on ollut toimisto ja odotushuone sekä henkilökunnan asuintiloja. Sisätiloja on uusittu 1980-luvulla. Asema toimi matkustajaliikenteen pysäkkinä vuoteen 1978 asti.

Pysäkkirakennuksen eteläpuolella on jäljellä varastorakennus. Molemmat rakennettiin vuonna 1905. Hieman sivummalla rinteessä on säilynyt, joskin paljon muutettuna, yksi rautatien työntekijöille rakennettu asuinrakennus.

Pohjoismäki ja Teerimäki

Valintaperuste: M

Pohjoismäki sijaitsee kunnan kaakkoispuolella Pohjois-Savo rajaavan erittäin harvaanasutun Maanselän vedenjakajaseudulla. Maisema edustaa hyvin alueen kaaria mäkiasutusta. Mäeltä avautuu komeat äärettömiltä vaikuttavat metsämaisemat. Rakennuskanta on pääosin uusittua tai muutettua.

Kulvemäen kylä, Pihlajaharju kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Tuovila

Valintaperuste: R, M
Asuinrakennus 1700-luvulta

Alueen ja mahdollisesti koko seudun vanhinta rakentamista edustaa Teerimäessä sijaitseva Tuovilan päärakennus, joka on rakennettu 1700-luvun lopulla valtion metsänvartijan asunnoksi.

Rakennus käsittää pirtin porstuan ja porstuan takana olevan peräkamarin (nykyisin keittiönä) sekä toisen päädyn kaksi kamaria, jotka kaikki on rakennettu samanaikaisesti. Rakennuksen korjauksessa v. 1956 ikkunat ja sisätiloissa mm. vanha liuskekivi uuni uusittiin.

Piharakennusten tarkkaa ikää ei tiedetä. Navetta on 1930-luvulta. Pihassa olevasta kahdesta aitasta toinen lienee 1900-luvun alusta, toinen on 1800-luvulta. Sen hirret on aitoille tyypillisesti myöhemmin käännetty.

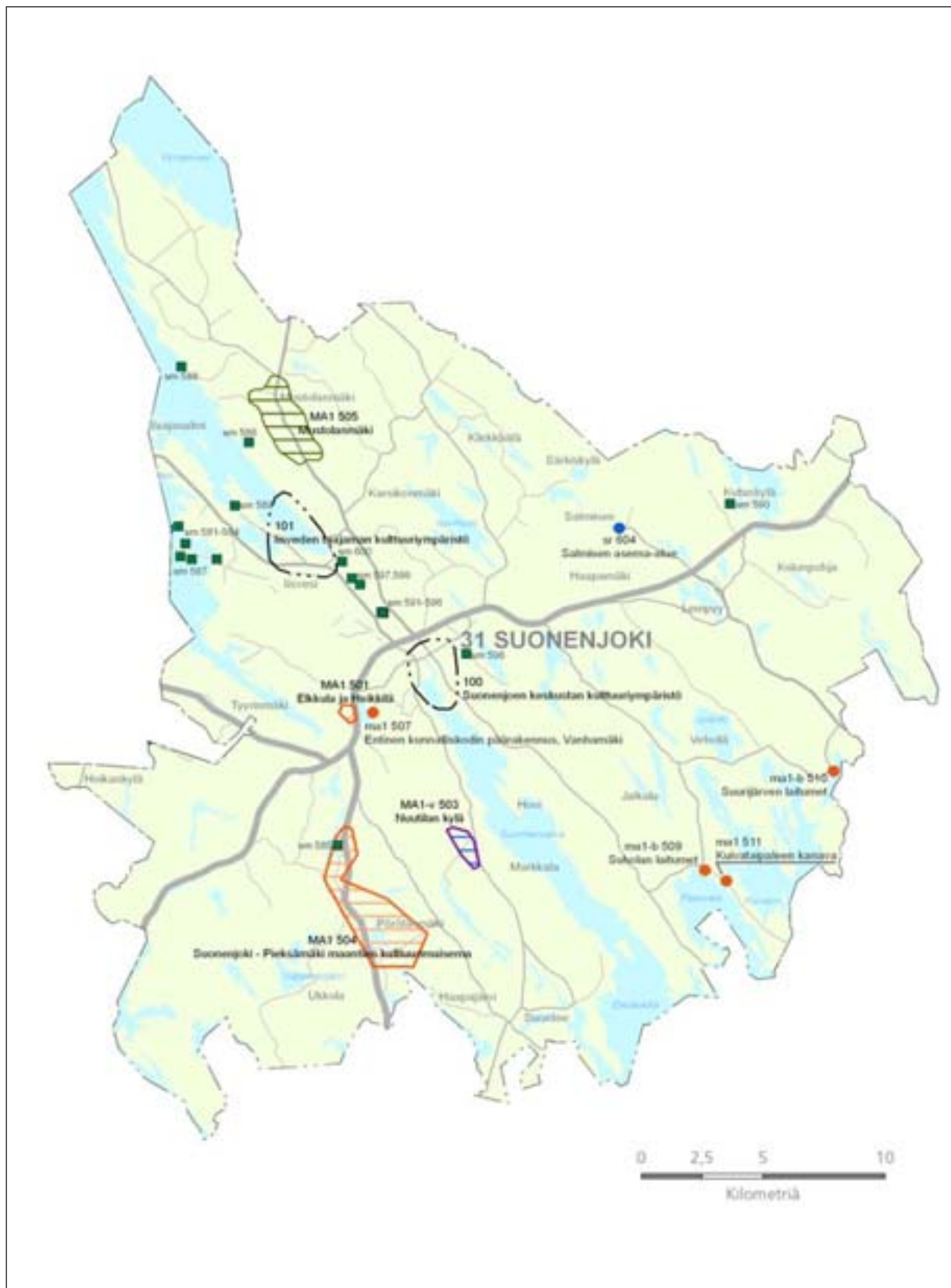
Kulvemäen kylä

Valintaperuste: M

Kulvemäki edustaa maisematyyppiltään Pohjoismäen kaltaista harvaa mäkiasutusta. Pihapiirit ovat kuitenkin yhtenäisemmin 1950-luvun hahmossa ja selkeämmin tienvarteen nauhamaisesti ryhmittyneet.

Maiseman kehitykseen on olennaisesti vaikuttanut aiemmin kylän läpi Jyrkälle johtaneen maantien siirtäminen alueen eteläpuolelle 1980-luvulla. Vanha kylätie on enää pätkittäin käytössä. Osa entisistä tilakeskuksista on vain kesäaikaisessa käytössä ja jotkut kokonaan autioina. Ennen avoimet näkyvät ovat monin paikoin kasvamassa umpeen, kun peltoja on jäänyt pois viljelykäytöstä ja ojat vesakoituneet.

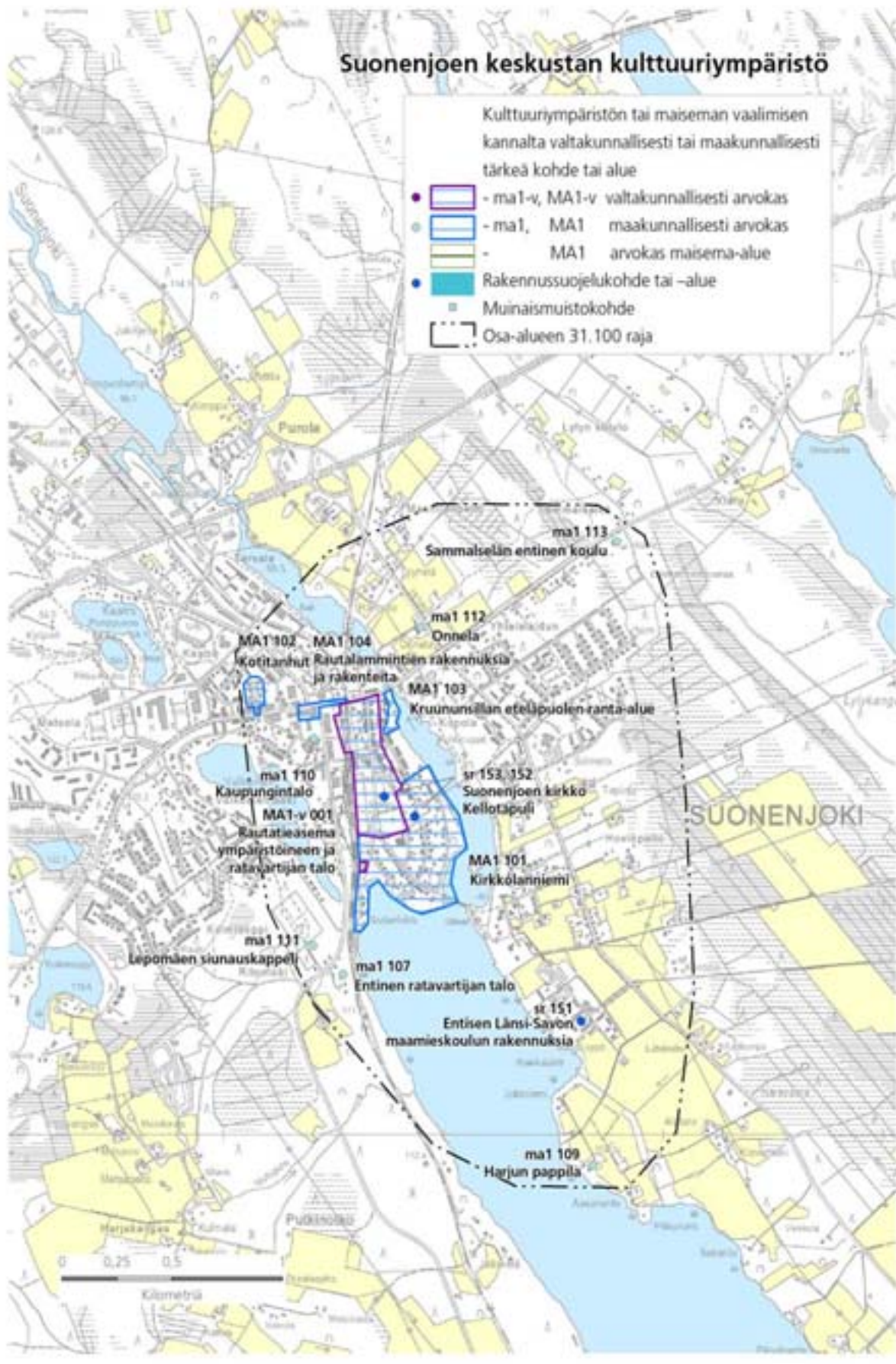
Suonenjoen kulttuuriympäristö

Suonenjoen keskustan kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta valtakunnallisesti tai maakunnallisesti tärkeä kohde tai alue

- - ma1-v, MA1-v valtakunnallisesti arvokas
- - ma1, MA1 maakunnallisesti arvokas
- - MA1 arvokas maisema-alue
- Rakennussuojelukohde tai -alue
- Muinaismuistokohde
- Osa-alueen 31.100 raja

Kirkko, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

14 SUONENJOKI

Suonenjoen rautatieasema ympäristöineen ja ratavartijan talo

Valintaperuste: R, M, H

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Kuvaus

Suonenjoen rautatieasema ympäristöineen kuvastaa kirkonkylän muodostumista liikenteen ja talouden solmukohdaksi 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Suonenjoen kirkko laajoine puistoineen, Savon radan rautatieasema ja Asemakadun liikekorttelit muodostavat eheän, kaupungin kehitysvaiheita kuvastavan kokonaisuuden.

Asema, joka on Oulun radan pienen aseman piirustusten mukainen, sijaitsee Suonenjoen kirkonkylän vanhassa keskustassa kirkon lähituntumassa. Se on tyypillinen maaseutuasema, jossa asemapihan lisäksi on asuinalue ja pieni veturitalli. Suonenjoen rautatieasemalta erkanevat lisveden satamarata saha- ja tehdasalueelle Pielisjärven rannalle. 1920-luvun arkkitehtuurille ominainen ratavartijan talo sijaitsee kapean Suontienselän rannan

tuntumassa. Asemakatu liikerakennuksineen perustuu arkkitehti Otto-livari Meurmanin v. 1921 Suonenjoen taajaväkeä yhdyksuntaa varten tekemään asemakavaan. Puinen päätytornillinen pitkäkirkko on rakennettu v. 1865. Asemapuisto liittyy kirkkoa ympäröivään puistoon.

Historia

Suonenjoen alue erotettiin Pieksämäen seurakunnasta omaksi rukoushuonekunnaksi 1781 ja kappeliksi 1795. Rautalammin seurakuntaan Suonenjoki liitettiin 1811. Omaksi seurakunnaksi Suonenjoki itsenäistyi 1870. Kirkko valmistui 1865 ja sen suunnitteli F. Öhman. Tappuli valmistui 1823.

Savon rata rakennettiin vuosina 1887-1889. Suonenjoen IV-luokan asemarakennus valmistui v. 1889 Knut Nylanderin tekemin suunnitelmin. Rakennusta laajennettiin v. 1899 ja v. 1915. Suonenjoen kunnassa oli parhaimmillaan kuusi liikennepaikkaa, joista kirkonkylän asema Suonenjoki oli vilkkain. Savon radan ja lisveden haararadan valmistuminen v. 1889 sekä lähivesien kanavoinnit tekivät Suonenjoesta keskuspaikan 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Kirkonkylästä muodostettiin taajaväkinen yhdyskunta 1923, kauppala 1967 ja kau-

punkki 1977. Kirkko ja rautatieasema-alue sekä näiden puistoalueet muodostavat ehjän ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaan ympäristön.

Suonenjoen kirkko

Kirkko v. 1865 suunnitteli Ferdinand Öhman, korjauksia K.S. Kallio v. 1956-1957

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009, kirkkoluilla suojeltu.

Suonenjoen rukoushuonekunta oli muodostettu Kuningas Kustaa III:n määräyksestä v. 1781 Pieksämäelle, Leppävirralle ja Rautalamille kuuluneista maa-alueista. Vuonna 1795 se muutettiin Pieksämäen ja myöhemmin v. 1811 Rautalammin emäseurakunnan alaiseksi kapeliseurakunnaksi. Suonenjoen ensimmäinen kirkko rakennettiin Kirkkolanniemen alueelle. Tsaari Aleksanteri II:n määrättyä v. 1856, että Suonenjoesta on muodostettava itsenäisen seurakunta, päätettiin pitäjänkokouksessa uuden kirkon rakentamisesta. Koska vanhan kirkon sijaintia pidettiin ahtaana, uuden kirkon paikka muutettiin tästä noin 200 metriä kaakkoon.

Suonenjoen v. 1863-1865 rakennetussa päätytornillisessa kirkossa on piirteitä sekä pitkä- että ristikirkkoista kuten näinä vuosikymmeninä maakuntaan rakennetuissa muissakin kirkoissa (Keitele, Vesanto, Pielavesi). Kirkon suunnitteli Kuopion lääninarkkitehti Ferdinand Öhman aikakauden kirkonrakentamisessa vallinneen uusgotiikan mukaisesti. Lähtökohtana olivat goottilaiset kivi- ja tiilikirkot, joiden piirteitä sovellettiin puurakentamiseen. Esim. Suonenjoen kirkon alkuperäinen punaokran sävyinen ulkoveritys jäljittelee puhtaaksimuuratun tiiliseinää. Suonenjoen kirkon julkisivut on Lapinlahden kirkon ohella maakunnan uusgoottilaisten kirkoista runsaimmin koristellut.

Kirkon rakentamista hidastutti rakennustarvikkeiden saaminen. Mm. järeä puutavara jouduttiin kuljettamaan kaukaisista metsistä. Alkuperäisiä suunnitelmia muutettiin rakennusaikana siirtämällä kellotorni kirkon länsipäättyyn. Kirkossa oli alun perin pärekatto. Vuonna 1909 se katettiin pellillä. 1920-luvulla ulkoseinät maalattiin harmaaksi arkkitehti Ilmari Launiksen mukaan. Myöhemmin vuoden 1970 maalauksessa värisävy muutettiin lähemmäs alkuperäistä. Kirkon sisätiloja on muutettu julkisivuja enemmän. Ensimmäiset lämmityslaitteet (kamiinat) asennettiin v. 1903. Vuosina 1956-1957 kirkkosaliin ilme karsittiin alkuperäisestä koristeellisuudesta arkkitehti K.S. Kallion suunnitelmien mukaan. Tällöin parvekkeita laskettiin alemmas ja uusittujen penkkien alle asennettiin sähkölämmittimet.

Kellotapuli

Kellotapuli v. 1823

Valintaperuste: R, M

Kellotapuli oli päätetty rakentaa heti ensimmäisen kirkon valmistuttua Suonenjoelle v. 1785. Varojen puutteen takia tapulin rakentamista ei päästy kuitenkaan heti aloittamaan ja myöhemmin Suomen sota lykkäsi

rakentamista. Siksi v. 1794 Tukholmasta hankittu kello ripustettiin aluksi avonaiseen kellotelineeseen. Se siirrettiin v. 1823 silloin valmistuneeseen kaksiniveliseen tapuliin. Nykyisen kirkon valmistuttua kello siirrettiin kirkon kellotorniin ja tapuli jäi tyhjilleen. Suonenjokelaiset eivät olisi halunneet kirkkoon kellotornia, josta arkkitehti Öhman ei kuitenkaan suostunut luopumaan.

Kellotapuli, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vuosina 1919-1927 tapuli oli kirkon halkoliiteri ja v. 1922 se kunnostettiin seurakuntasaliksi. 1970-luvulla naapurissa sijaitseva lukio vuokrasi tilan luokkahuoneeksi, jolloin tapuliin asennettiin sähkölämmitys. Tämän jälkeen tapuli on ollut varastona ja kirpputorina. Käyttötarkoituksien vaihdellessa sisätiloja on muutettu, mm. välikattoa laskettu. Myös julkisivut ovat jonkin verran muuttuneet. Tapulin vastakkaisilla sivuilla olleista pariovista toinen on poistettu 1920-luvulla. Oven sivuille ja muille julkisivuille on lisätty ikkunoita. Kuitenkin julkisivujen rakennusaikainen empireilme on säilynyt. Poikkeuksellista tapulissa on muihin maakunnan tapuleihin verrattuna kellotasoa kiertävä rautakaide.

Kirkko ja tapuli sijaitsevat laajahkossa puisto-ympäristössä, josta osan muodostaa vanha hautausmaa. Tämän reunalla on v. 1891 rakennettu pitäjän lainajvästön rakennus. Vuonna 1911 hautausmaan viereen rakennettiin toinen makasiini, joka on myöhemmin purettu. Lainajvästön toiminta oli lakannut 1950-luvulle mennessä ja makasiini siirtynyt paikallisen maamiesseuran haltuun. Vuonna 1953 paikkakunnalla pidettiin maatalousnäyttely, jota varten perustettu museotoimikunta keräsi laajan esinekokoelman sijoitettavaksi viljamakasiiniin. Tästä lähtien makasiini on toiminut museona.

Suonenjoen rautatieasema ympäristöineen ja ratavartijan talo

Asemarakennukset v. 1887, Oulun radan tyyppipiirustukset

Valintaperuste: R, M, H

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Suonenjoen asemarakennukset rakennettiin, kuten suurin osa Savonradan (Kouvola-Kuopio välinen rata) rakennuksista, Oulun (Seinäjoki-Oulu välinen rata) rataa varten laadituilla piirustuksilla, joiden suunnittelijana oli todennäköisesti tällöin Valtionrautateiden rataosaston arkkitehtina ollut Knut Nylander. Oulun rata vihittiin käyttöön v. 1887, vuotta ennen Savon ratatöiden alkamista.

Suunnitelmat edustivat aiempaa Vaasan radan tyyppi-piirustuksia selvemmin uusrenessanssia tyypillisenä piirteenä julkisivujen jako vaakalistoituksin vyöhykkeisiin, jotka täytettiin erilaisin laudoituksin. Peilialueita käytettiin pilastereissa ja ikkunoiden alla. Aiemmissa tyyppi-piirustuksissa käytetyt kivistit ja rakennuksen keskellä suosittu poikkipääty oli usein sulautettu yhteen.

Suonenjoen asemarakennus on Oulun radan IV-luokan asematyyppi. Rakennuksen länsiosaan tuli erilliset odotushuoneet ykkös- ja kakkosluokan matkustajille, luoteiskulmaan kahvila ja itäpuolelle asunnot asemavirkailijoille. Vuosina 1899 ja 1915 rakennusta laajennettiin ja muutettiin jonkin verran. Tämän jälkeen aseman julkisivut ovat ovien muutoksia lukuun ottamatta säilyneet hyvin, mm. valurautakello on jäljellä. Ulkoasun tyypillinen uusrenessanssiväriyty, tummat listat vaaleampaa seinäpintaa vasten, on myöhemmin vaihdettu toisinpäin. Sisätilojen ilmettä muuttaa voimakkaasti seinien levytyt ja muovimatot.

Asemarakennuksen takana on punaiseksi maalattu piharakennus, jota on pidennetty 1900-luvun alussa. Asema-alue jatkuu pohjoiseen Rakkaudenkujalle ja etelään asemapuiston suuntaan, jonka ilme tosin on muuttunut paljon, kun vanhat rakennukset on purettu ja suuret havupuut kaadettu. Puistossa sijaitsee paikalle v. 1887 huvimajaksi siirretty entinen kaivon katos. Kaivo oli aikoinaan kirkonkyläläisten yleisessä käytössä.

Rakkaudenkujaksi nykyään kutsuttu toiselta puolen rautatiehen rajoittuva tie oli aiemmin yksi taajaman valtakauduista. Sen varren rautatieläisten pihat rakennuksineen muodostavat edelleen hyvin viihtyisän kokonaisuuden. Rakentamiselle antaa harvinaisen kaupunkimaisen ja värikkään ilmeen Asemakadun vierivieressä sijaitsevien rakennusten sisäpihojen puoleiset julkisivut.

Rakkaudenkujan varrella on kaksi asuinrakennusta ja pieni toimistorakennus sekä ulkorakennuksia; lähimpänä asemaa sijaitsee asemapäällikön talo ja pohjoisempana ratamestarin eli VR:n rakennusmestarin asunto, tämän vieressä on pieni mökki, jota rakennusmestari on käyttänyt toimistonaan. Rakennukset on maalattu 1970-luvulla kellertävin ja vihrein sävyin aiemmin asuinalueen rakennukset olivat punaisia.

Rautatien länsipuolella sijaitsee tiilipintainen veturitalli, joka on ilmeisesti rakennettu asemarakennuksen kanssa samoihin aikoihin. Erillään keskustan asema-alueesta Rittomäessä, lähellä uutta hautausmaata sijaitsee ratavartijan talo piharakennuksineen, joka on yksityiskäyttöön siirtymisestä huolimatta säilyttänyt hyvin ominaispiirteensä.

Suonenjoen asema, kuva: Jussi Jäppinen

Asemakatu

Valintaperuste: R, M, H

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Suonenjoen liike-elämän keskipiste alkoi 1920-luvulta lähtien siirtyä Pihlajakadulta sen länsipuolelle rakennetulle Asemakadulle, joka oli tätä ennen peltomaata lukuun ottamatta sen eteläpäähän vuonna 1887 rakennettua Tannisen liike- ja asuintaloa. Katu on yksi harvoja O.I. Meurmanin Suonenjoelle v. 1922 laatiman asemakaavan toteutuneista kokonaisuuksista. Katu rakentui pääpiirteissään v. 1924-1957 ja oli tuolloin taajaväkisessä yhdyskunnassa nähtävyys kahta puolen katua vieriviereen rakennettuine kerrostaloineen. Katu säästyi tyypilliseltä 1960-luvulla alkaneelta taajamien keskus- tojen uudelleen rakentamiselta ja on siksi nykyisinkin uudelleen nähtävyys poikkeuksellisen yhtenäisyytensä ja tiiveytensä säilyttäneenä katuna, jossa on myös mielenkiintoisesti nähtävissä liiketaloarkkitehtuurin kehitys runsaan 50 vuoden ajalta suomalaisessa pienehkössä taajaväkisessä yhdyskunnassa.

Tannisen talo

Rakennettu v. 1887

Valintaperuste: (R, M)

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Kauppias Albert Tanninen oli vaurastunut ensimmäisen kauppaliikkeensä pidolla Kruununsillan kupeessa, mutta rakennutti uuden liikkeen asuintiloineen ja monine piharakennuksineen lähemmäs rautatieasemaa, josta oli muodostumassa uusi kylän keskuspaikka. Tämä Asemakadun liikerakentamisen ensimmäistä vaihetta edustava, rakennus on edelleen pystyssä mutta tyhjillään asema-aukion ja Asemakadun kulmassa. Asema-aukion puolen ikkunat on suurennettu näyteikkunakokoon, mutta muutoin rakennus edustaa 1800-luvun lopun nikkarityyliä.

Kutvosen liiketalo

Rakennettu v. 1933-1934

Valintaperuste: R, M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Kutvosen liiketalo

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Julius Kutvonen oli v. 1918 perustanut Suonenjoelle pienen puusepäneräverstaan. Vuosikymmeniä myöhemmin yritys kuului Suomen viiden suurimman huonekalutehtaan joukkoon. Vuosina 1933-1934 huonekalutehtailija Kutvonen rakennutti asuin- ja liiketalon Rautalammin- tien ja Asekadun kulmaan. Kellarikerrokseen tuli tilat pankille, elokuvateatterille ja pannuhuonetilat, ensimmäiseen kerrokseen apteekki ja apteekkarin asunto, toiseen kerrokseen kaksia asuntoa. Myöhemmin liike- tiloihin tuli Kutvosen huonekalumyymälä. Asemakadun pintaa laskettiin vuosina 1948-1949. Tällöin talon kellarikerros tuli näkyviin ja siihen tehtiin isot ikkunat.

Rakennuksessa on vielä havaittavissa kansanomaisen klassismin piirteitä kuten ikkuna-aukotuksen symmetria ja aumakatto. Kadunkulmaan rajautuvan nurkan komea pyöritys puolestaan kuuluu jo funktionalismiin. Kulmauksessa on säilynyt paikkakunnan huonekaluteollisuuden voimahahmosta kertovan liikemiehen tyylikäs mainoskirjoitus.

Yhdyslinna

Arkkitehti Jaakko Tähtinen, rakennettu v. 1954

Yhdyslinna, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Entinen Yhdyspankin toimitalo, Yhdyslinna rakennettiin v. 1954 Yhdyspankin arkkitehtina toimineen Jaakko Tähtisen piirustuksilla. Yhdyspankki rakennutti samantyyppisiä liike- ja asuinrakennuksia ympäri Suomea, jossa nämä ovat helposti tunnistettavissa. Näissä toistuvina piirteinä on mm. symmetriaan perustuva julkisivusommittelu ja korkea aumakatto. Pohjois-Savossa Kiuruveden taajamassa on säilynyt samalla vuosikymmenellä rakennettu Yhdyspankin talo, joka on Suonenjoen taloa kerrosta matalampi. Tähtisen muotokieli näkyy myös hänen yksityistalosuunnitelmissa, joita Pohjois-Savossa on toteutettu mm. Varkauteen.

Suonenjoen entisen Yhdyspankin talon julkisivut ovat, yksittäistä katusivun oven uusimista lukuun ottamatta, poikkeuksellisen hyvin säilyneet, mikä tekee siitä ehdottomasti yhden hienoimmista maakunnan 1940-luvun jälkeisistä liiketaloista. Detaljit ja materiaalivalinnat, kuten sisäänkäyntikatokset ja kiillotetun graniitin käyttö sekä tammiset ikkunarakenteet edustavat aikakauden arvokkaimpana pidettyä rakentamista.

Talo on rakennettu katulinjasta hieman tontin sisäpuolelle, jolloin rakennuksen eteen muodostui muista katulinjaan kiinni rakennetuista taloista poikkeavan, juhla-vautta tavoittelevan katutilan.

Erälä

Rakennettu v. 1939-1943

Valintaperuste: R, M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Apteekkari Jaakko Erälä piti aluksi apteekkia Kutvosen liiketalossa ennen oman talon rakennuttamista kadun yläpäähän v. 1939-1943. Katutasossa toimi apteekki ja Yhdyspankki, ylemmissä kahdessa kerroksessa asuntoja. Päätyyn Pihlajakatua vasten rakennettiin yksikerroksinen apteekin henkilökunnalle tarkoitettu kahden pienen huoneiston käsittävä rakennus, jonka kellariin tuli saunatilat.

Talo oli aikoinaan paikkakunnalla tyyliltään edistyksellinen edustaen funktionalismia puhtaimmillaan. Rakennukseen oli tulossa paikkakunnan ensimmäinen hissi, mutta sodan aikana koneistoa ei saatu hankittua.

Asemakadun muut rakennukset

Valintaperuste: M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Muut kadun rakennukset eivät ole yksittäisinä rakennuksina valtakunnallisesti merkittäviä, mutta kuuluvat olennaisina osina katukokonaisuuteen. Näitä rakennuksia ovat entiset Kuutin sekä puuseppä Niskanen talot.

Kuutin talo oli ensimmäinen uudelle kadulle rakennetuista taloista. Kuultuaan O.I. Meurmanin asemakaavaan perustuvasta katusuunnitelmasta, leipuri Onni O. Kuutti rakennutti liiketalonsa v. 1924-1925 Tannisen talon pohjoispuolelle. Rakennus oli aikoinaan kaupungin suurimpia hirsirakennuksia. Tämän pohjoispuolelle rakennutti v. 1925 puuseppä Niskanen hirsirakenteisen jugendtyylisen ja mansardikattoisen liiketalonsa, joka on tosin täysin muutettu myöhemmin. Talon alakerrassa oli liiketilat ja 1950-luvulle asti yhteislyseo.

Erälän pohjoispäätyyn kiinni rakennettu aikoinaan ehkä vaatimattomana pidetty rakennus (ei inventointitietoja) edustaa puurakenteisena ja asiallisuudessaan aikakauden kirkonkylien tavallista asuin- ja liikerakentamista. Samantyylinen, joskin mittasuhteiltaan ja materiaaleiltaan kaupunkimaisempi talo on Kuutin talon eteläpäätyyn kiinni rakennettu kivitilo.

Kirkkolanniemi

Asuinalueet rakennettu pääasiassa 1950-60-luvuilla

Valintaperuste: R, M

Suonenjoen kaupungissa on säilynyt useita v. 1940-1950 luvun pientaloalueita, joista Kirkkolanniemi on laajuudessaan ja rakennusten säilyneisyydessään huomattavin.

Rakentamisen erona on nähtävissä muihin tämän aikakauden tyyppillisinä pidettyihin taloihin verrattuna enemmän yksilöllisiä piirteitä. Alueella on paljon asiallisista tyyppitaloista poikkeavia rakennuksia, joiden massoitelu ja detaljit kertovat selkeästi esteettisyyden tavoittelusta ja hieman varakkaammista keskiluokan rakennuttajista. Tyyppillisiä piirteitä on mm. monien talojen roiskerapatut julkisivut, arvokkaiksi suunnitellut sisäänkäynnit, katto- tuolien koristeellisen muotoilu ja liuskekeiven käyttö pihoissa ja ulkoportaissa.

Alueella on muutamia pihapiirejä 1920-luvulta, kuten Soitonlahden rannassa sijaitseva pihapiiri sekä taitekattoinen talo Rantakadulla. Myös muutamia vanhempia rakennuksia on säilynyt. Satamakatu 2:n hirsirunkoinen talo on ollut paikalla 1800-luvun lopulta.

Siioninsillankadun luoteispuolella on 1960-luvulla rakennettujen yksikerroksisten puutalojen alue. Koko alueen miljöörävoa lisää vuosikymmenien aikana vehreytensä saaneet puutarhat ja sen selkeä rajoittuminen kolmelta ilmansuunnalta vesialueeseen. Rantalinja on pääasiassa vihervyöhykkeenä. Sillä on säilynyt idyllisiä venevajoja.

Kirkkolanniemi kuului 1800-luvulla talollinen Juho Markkaselle, joka vuonna 1865 oli luovuttanut osan maista kirkon rakennusmaaksi. 1900-luvun alussa nykyisen seurakuntatalon paikkeilla toimi saha sekä puunjalostukseen liittyvää pienteollisuutta.

Kirkkolanniemi, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vuonna 1922 O. I. Meurman kaavoitti alueen sahaa ja Soitonlahden rantaa lukuun ottamatta pientaloasutukselle. Mutta aluetta alettiin rakentaa vasta 1951 Meurmanin ja tämän oppilaan Ahti Korhosen uudelleen laatiman asemakaavan mukaan.

Kotitanhut

Rakennettu 1950-luvulla
Valintaperuste: M

Kotitanhut on eheä, vaikkakin hyvin pienialainen jälleenrakennusajan pientaloalue, joka on ainoita Meurmanin vuoden 1922 asemakaavan mukaan toteutuneita kokonaisuuksia.

Kotitanhut, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Ovaalin muotoinen puistikko, jonka ympärille talot rakennettiin, oli yksi asemakaavan monista aukioista. Vuoteen 1946 mennessä oli alueelle rakennettu kuitenkin vasta yksi talo.

O.I. Meurmanin ja Ahti Korhosen uudessa 1950-luvun asemakaavassa aukiosomitelmaa muutettiin poistamalla sen avoin liittyminen Rautalammintiehen.

Asuintaloja on 8 kpl, kaikki tyypiltään toistensa kaltaisia puolitoistakerroksisia "rintamamiestaloja".

Alueen keskelle jää nurmipintainen pieni suojainen puistikko, jossa riviin istutetut korkeat koivut luovat yhdessä säännölliseen kaareen rakennettujen talojen kanssa yllättävän vahvan ja poikkeuksellisen tilantunnon aivan taajaman keskustassa. Vuosisadan vaihteessa, kirkonkylän keskustan sijaitessa rautatien itäpuolella, alue oli peltoa ja vain Rautalammintien varressa oli taloja.

Kruununsillan eteläpuolen ranta-alue

Rakennettu 1900-luvun alussa
Valintaperuste: R, M

Kruununsillan eteläpuolen ranta-alueella on kaksi puistomaista maisemaa kauniisti rakentavaa 1900-luvun alkupuolella rakennettua pihapiiriä, joiden hoidetut vanhat puutarhat liittyvät Kirkkolanniemeen jatkuvaan rannan vihervyöhykkeeseen luontevasti. Näiden miljöö-arvo korostuu kontrastina viereiselle Pihlajatie kerrostalorakentamiselle.

Maakunnallisesti merkittäväksi kohteet on valittu myös esimerkillisesti hoidettujen rakennustensa ja pihojensa takia.

Rautalammintie 1 on rakennettu huvilaksi v. 1919-20 ja tämän eteläpuolen rakennusryhmä 1900-luvun vaihteessa.

Kruununsillan eteläpuolen ranta-alue, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Uuden keskustan maamerkit

Valintaperuste: R, M

Suonenjoen uusi keskusta alkoi siirtyä v. 1940-50-luvuilla rautatien länsipuolelle. Tästä vaiheesta on säilynyt keskustan katumiljöölle persoonallisen luonteensa antavat kaksi komeaa liikerakennusta sekä rautatiesillan komeat rakenteet, jotka toimivat eräänlaisena porttina saavuttaessa keskustaan vanhaa pääkatua pitkin idästä.

Rautalammintien kivirakenteet

Rautatiehallitus, rakennettu v. 1939-1944

Valintaperuste: R, M

1930-luvulla liikenne Jyväskylä-Kuopio tiellä oli niin vilkasta, että Suonenjoen keskustan kohdalla Savon radan tasoliittymä oli korvattava alikulkukäytävällä. Siihen asti radan turvallisuudesta huolehdittiin käsikäyttöisellä sulkupuomilla. Rautatiehallituksen teettämä alikulku kaivettiin ensin lapiolla ja kuljetettiin hevoskyydillä täytömaille, mikä työllisti paljon seudun hevosmiehiä. Alikulun pohjoisreuna jouduttiin sen jyrkkyyden takia rakentamaan kivimuurina. Kivet sovittivat paikoilleen VR:n vanhat kivimiehet, koska nuoret olivat tuolloin sodassa. Muuri on tehty ns. verkkomuuriladoksena monikulmaisista erikokoisista kivistä. Raiteita kannattava silta valettiin sodan loppuvaiheessa betonista.

Entinen suojeluskuntatalo ja Rautalammintie 9, liiketalo

Entinen suojeluskuntatalo rakennettu v. 1939-1944, Rautalammintie 9 rakennettu 1940

Valintaperuste: R, M

Entinen suojeluskuntatalo

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Rautatiesillan länsipuolen Rautalammintien alkupää on muotoutunut selkeästi nykyisen liikekeskuksen ytimeksi. Pääväylien risteyksessä on säilynyt vieretysten kaksi nykyisin liiketiloina toimivaa 1940-luvun rakennusta, joiden sijainti perinteiseen tapaan katulinjassa luo paikalle vahvan kaupunkitilallisen ilmeen. Pinnoiltaan vaaleaksi rapattuja, funktionalismia edustavia taloja on vuosikymmenien aikana muutettu melko paljon, mutta niiden miljööarvo on kiistaton.

Lähempänä rautatiesiltaa on pohjakaavaltaan U-mallinen kaksikerroksinen liiketila rakennettu talo, joka rakennustyyliltään on viereistä liiketaloa paljon maltillisempi ja heijastelee funktionalismin ohella aikakauden asiallista ja konstailematonta liikerakentamista.

Viereinen talo on alun perin valmistunut suojeluskuntataloksi v. 1944. Rakentaminen oli alkanut v. 1939, mutta sota hidasti talon valmistumista. Koska suojeluskunnat lakkautettiin sodan päättyttyä, talo ei ehtinyt toimia alkuperäisessä tarkoituksessaan kauankaan. Se jäikin maakunnan nuorimmaksi suojeluskuntataloksi. Talon funktionalismi on Pohjois-Savon suojeluskuntataloissa kuten muissakin yhdistysten taloissa hyvin harvinaista, tyypillisimmin ne rakennettiin klassismin henkeen.

Sodan jälkeen talolle muodostettiin Juhlatalo Oy niminen taloyhtiö ja se vuokrattiin ensin evakkoon tulleelle rautatiehallitukselle. Ennen 1980-lukua talossa oli ravintola- ja hotellitoimintaa, minkä jälkeen rakennus remontoitiin toimisto-, pankki- ja liiketiloiksi.

Suonenjoen taajaman yksittäiset kohteet

Entinen Sammelselän koulu, nyk. Sammaltalo

Kansakoulujen piirustustoimisto, v. 1924

Valintaperuste: R, M

Sammelselän klassismia edustava koulu rakennettiin v. 1924 joen itäpuolelle, josta siihen asti oli puuttunut oma koulurakennus. Näihin aikoihin taajaman väestömäärä kasvoi ja laitamille rakentui uusia asuinalueita, kuten joen koillispuolelle Mannilanpelto. Myös uusi oppivelvollisuuslaki vaikutti koko maassa 1920-1930-lukujen suureen koulurakentamisen määrään. Sammelselän kouluun tuli luokahuoneet ensimmäiseen kerrokseen ja toiseen kerrokseen veistosali, joka jo 1930-luvulla lapsimäärän kasvaessa muutettiin luokahuoneeksi. Tällöin rakennettiin myös toisen päädyn lasiveranta. Mielenkiintoinen sisäporras lienee myös tältä ajalta.

Koulu lakkautettiin v. 1988, minkä jälkeen rakennus on muutettu kunnan ylläpitämäksi harrastetila. Koulu on julkisivultaan säilyttänyt alkuperäisen ilmeensä ikkunoiden vaihtoa lukuun ottamatta. Sisätiloja on muutettu enemmän.

Onnela

Rakennettu 1800-luvulla, rakennusajasta ei tarkkaa tietoa

Valintaperuste: R, M

Joen itäpuolen rantamaisemassa sijaitsevan Onnelan päärakennus lienee rakennettu 1800-luvun loppupuolella, jolloin paikan omisti suuria metsäalueita alueelta hankkinut Kymi Oy. 1900-luvun vaihteessa tietävästi Belgiasta Suomeen muuttanut eläinlääkäri Debryn-Ou-bootter osti talon toimiessaan Suonenjoella virassa.

Onnela, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Tämä joutui kuitenkin luopumaan tilasta, kun Suomen itsenäistyttyä säädettiin laki, joka kielsi ulkomaalaisten maanomistuksen.

Pitkä ja suhteellisen leveä, yksikerroksinen päärakennus edustaa mittasuhteiltaan 1800-luvun lopun vaurasta savolaistaloa. Talo oli aikaisemmin hirsipintainen, punamullattu ja katettu päreellä. Lautavuoraus ja tiilikate ovat ilmeisesti 1900-luvun alkupuolelta. Talossa on kaksi kuistia pihalle ja lasikuisti. Rakennukseen on tehty viimeisin peruskorjaus v. 2007. Korjaus vaikuttaa tehdyn asiantuntevasti.

Pihapiiri oli aikoinaan kaikilta sivuiltaan rakennusten rajaama. Jäljellä on mm. seudulle hyvin tyypillinen riviaitta koristeellisine etukatoksen pilarien tukikonsoleineen. Vaikka osa rakennuksista, kuten puinen navetta on purettu, hahmottuu piha edelleen suojausana mm pihaa kehystävien ja maisemaan kauniisti piirtyvien suurten kuusien ansiosta.

Entisen Länsi-Savon maamieskoulun 1920-luvun rakennukset

Kerttu Rytkönen, (hirsirakennus rakennettu v. 1924, siivurakennukset v. 1928)

Valintaperuste: R, M

Sisältyy valtion omistamien, asetuksella suojeltuihin kohteisiin

Entinen maamieskoulu, jonka tiloissa toimii nykyään Savon ammatti- ja aikuisopisto, perustettiin Pohjois-Savon maamiesseurojen aloitteesta. Rakennukset suunnitteli monia muitakin maatalouskouluja suunnitellut arkkitehti Kerttu Rytkönen.

Päärakennuksen valmistumisen (v. 1924) jälkeen aloitti myös emäntäkoulu samoissa tiloissa, minkä aiheuttaman tilantarpeen takia pystytettiin v. 1928 pihaan kaksi uutta rakennusta, talo emäntäkoululle ja toinen maamieskoulun asuntolaksi. Kokonaisuuteen tällöin kuuluneet muut rakennukset on myöhemmin purettu.

Maamieskoulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Piha oli tällöin täysin symmetrinen ja kaikilta sivuiltaan rakennuksilla rajattu. Pihalle tultiin puurakenteisten aittojen muodostaman portin läpi. Sommitelmaan tuolloin kuulunut pihaan johtava koivukuja on jäljellä. Sommitelman ja rakennusten aiheet heijastelivat tuon ajan klassisiin kuulunutta talonpoikausrakentamisen ihailua.

Rakennukset edustavat 1920-luvun klassismia, jonka edustajana Kerttu Rytkönen parhaiten tunnetaan. Rytkönen oli tehnyt 1920-luvun alussa opintomatkan Norjaan, mikä näyttää vaikuttaneen ainakin päärakennuksen julkisivuihin. Päätyihin tuli mm. norjalaistyyppiset kuistit, joita tosin on myöhemmin paljon muutettu. Rakennus vuorattiin rimalaudoituksella 1930-luvulla ja on myöhemmin maalattu keltaiseksi valkoisin listoin. Vuonna 1979 rakennukseen tehtiin sisätiloihin vaikuttanut peruskorjaus.

Sivurakennukset ovat julkisivuiltaan hyvin pelkistetyt. Seinäpinnat ovat sileäksi rapatut ilman ikkunoita ja rakennuksen nurkkia korostavia listoja, mikä oli tyyppillistä klassismin loppuvaiheessa. Emäntäkoulu on muutettu myöhemmin asuntolaksi, jolloin siihen on tehty melko paljon muutoksia sisätiloihin. Toisen rakennuksen ikkunat on vaihdettu uusiin.

Myöhemmin koulun alueelle on rakennettu useita uusia rakennuksia ilman yhtenäistä suunnitelmaa. Uusi koulurakennus on rakennettu kuitenkin suunnittelukilpailun 1980-luvulla voittaneen arkkitehtitoimisto Hyvämäki-Karhunen-Parkkisen laatiman ehdotuksen perusteella.

Harjun pappila

Päärakennus rakennettu oletettavasti 1890-luvulla
Valintaperuste: R, M

Harjun pappila, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Suonenjoella oli 1800-luvun lopulla kirkkoherran ja pitäjänapulaisen virat. Muutaman kilometrin päässä sijainneen Harjuniemen tilan seurakunta oli hankkinut v. 1869 pitäjänapulaiselle, joka käytti ensin paikalla olleita maatilan rakennuksia ennen uuden asuinrakennuksen rakentamista 1890-luvulla. Päärakennus edustaa 1800-luvun lopun nikkarityyliä, joskin suorakaiteen mallinen rakennus on ilmeeltään melko maltillinen.

Päärakennus on julkisivuiltaan parhaiten vanhan ulkoasunsa säilyttäneistä 1800-luvun maakunnan pappiloista. Suorakaiteen mallinen rakennus on ilmeeltään melko maltillinen 1800-luvun lopun nikkarityylin edustaja. Julkisivut on vuorattu leveällä vaakalaudoituksella. Kuistien laudoituksena on kuitenkin kapeammilla laudoilla tehty, rakennusajalle tyyppinen vaaka- ja pystyvuoraus. Länsisivua lukuun ottamatta räystäslinjassa on säilynyt säätyläisten taloissa ja kirkoissa 1800-luvun jälkipuoliskolla muodissa ollut lehdykkänauha.

Viimeisenä tilalla asuneen rovastin jäätyä eläkkeelle Harjun pappila jäi tyhjilleen 1970-luvulla, minkä jälkeen paikka on ollut vuokrattuna Suonenjoen sotaveteraaneille. Tilaan kuuluneet väentupa, navetta-lato, toinen kahdesta aitasta, sauna ja riihi purettiin 1960-1970-luvuilla. Jäljellä jäi vain toinen aitoista. Pihaa suoja kuitenkin kahdella sivulla kuusiaita, joka näkyy pitkälle Suonteen järven itärannan loivapiirteisessä peltomaisemassa.

Entisen kunnalliskodin päärakennus, (nyk. Vanhamäki)

Päärakennus v. 1932, suunnittelija Elias Paalanen
v. 1930

Valintaperuste: R

Entisen kunnalliskodin päärakennus,
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kunta oli perustanut Jauhojärven rannalle muutaman kilometrin päässä Suonenjoen keskustasta kunnalliskodin, johon 1930-luvulla kuului maata noin 1500 ha. Tila tuotti rehua, maitoa ja lihaa sekä omiin tarpeisiin että myytäväksi. Käyttö vanhainkotina päättyi v. 1995, minkä jälkeen kunta lahjoitti tilan 10 ha:n kokoisena Mannerheimin lastensuojeluliiton Pohjois-Savon piiriin käyttöön.

50 huoneen kaksikerroksinen päärakennus on rakennettu v. 1932 tiilestä muuraamalla entisen tuhouduttua tulipalossa samana vuonna. Rakennuksen suunnitteli arkkitehti Elias Paalanen.

Pihaan kuului tämän lisäksi kymmenhuoneinen hoidokkien rakennus ja 13 huoneen mielitautisairaala, jotka on myöhemmin purettu. Päärakennus edustaa maakunnan säilyneistä kunnalliskodeista tyyliään puhtaimmin 1920-luvun klassismia, jonka selkeitä tunnuspiirteitä Vanhamäen päärakennuksessa on mm. loiva kattokulma, suhteiltaan kapea runko, rapattujen seinäornamenttien käyttö muuten lähes täysin sileillä julkisivuilla.

ja räystäään alustojen neliöornamenttikoristelu. (vrt. esim. Varkauden ja Iisalmen Koljonvirran entiset kunnalliskotien rakennukset, joissa tyyli on huomattavasti raskaampi).

Uudet omistajat ovat tehneet rakennukseen perusteellisen putkiremontin ja muita talotekniikkaan liittyviä korjauksia. Julkisivuihin ja sisätilojen huonejakoihin ei ole tarvinnut tehdä muutoksia.

Lepomäen siunauskappeli

Arkkitehti Kaj Michael v. 1970

Valintaperuste: R, M

*Lepomäen siunauskappeli
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy*

Vajaan kilometrin päässä Suonenjoen kirkolta lounaassa sijaitsevalle Lepomäen hautausmaalle rakennettiin siunauskappeli v. 1965.

Vuonna 1870 perustetulla hautausmaalla oli tätä ennen pieni ruumiskellari ja siunaustilaisuudet pidettiin kirkossa. Kuopiolaisen arkkitehti Kaj Michaelin suunnittelema kappeli edustaa rakennusaikansa konstruktivistista modernismia: tasakattoa kannattelee ulko- ja sisätiloihin näkyviin jätetyt korkeat liimapuupalkit tuettuina betonipilareilla, jotka sisäänkäynnin puoleisella rakennuksen sivulla muodostavat arkadikatoksen.

Tilasommittelu perustuu tuolloin kirkollisessa rakentamisessa yleistyneeseen teemaan sisätilan jatkumisesta suurten lasipintojen avulla ympäröivään luontoon, joka usein, kuten Lepomäenkin kappelissa, korvasi alttaritaulun (vrt. Kaija ja Heikki Sirenin v. 1957 suunnittelema Otaniemen kappeli ja Aarno Ruusuvuoren Tapiolan kirkko).

Lepomäen kappeli sijoittuu hienovaraisesti hieman hautausmaalle johtavan kulkutien sivuun jyrkkään rinneeseen, jota kehystää luonnontilaisena pidetty metsä. Rakennuksen sisätiloja on korjattu 1990-luvulla. Pääsisäänkäynnin ulko-ovet on vaihdettu.

Suonenjoen kauppatalo (nykyinen kaupungintalo)

Arkkitehdit Hyvämäki-Karhunen-Parkkinen-Heino, valmistunut v. 1971

Suonenjoen nykyinen kaupungintalo valmistui v. 1971 silloisen kauppalan virastotaloksi, jonka suunnittelusta oli v. 1968 järjestetty yleinen arkkitehtikilpailu. Rakennus toteutettiin toiseksi tulleen ehdotuksen perusteella, jonka olivat laatineet työryhmä Eero Hyvämäki, Jukka Karhunen, Risto Parkkinen ja Pentti Heino.

Rakennus edustaa arkkitehtuuriltaan uutta kunnantalon rakennustyyppiä, jossa on tyypillistä rationaalisuus ja toimistotyöympäristön toimivuuden korostaminen monumentaalisuuden sijaan. Seuraavina vuosikymmeninä rakennustyyppistä kehkeytyi näyttävämpi taajaman julkinen rakennus (vrt. esim. Kiuruveden kunnantalo).

Muiden suunnitteluehdotusten tavoin rakennus muodostuu laatikkomaisista tasakattoisista massoista, poikkeuksena muihin kärkipään ehdotuksiin verrattuna rakennuksen sommiteltu silloisen Viistokadun, nykyisen Olavi Leskisen kadun mukaan. Suunnitteluohjelmaan kuului myös kauppatalon ympäristön kuten torin ja toisessa vaiheessa rakennettavien vuokrattavien tilojen ideointi.

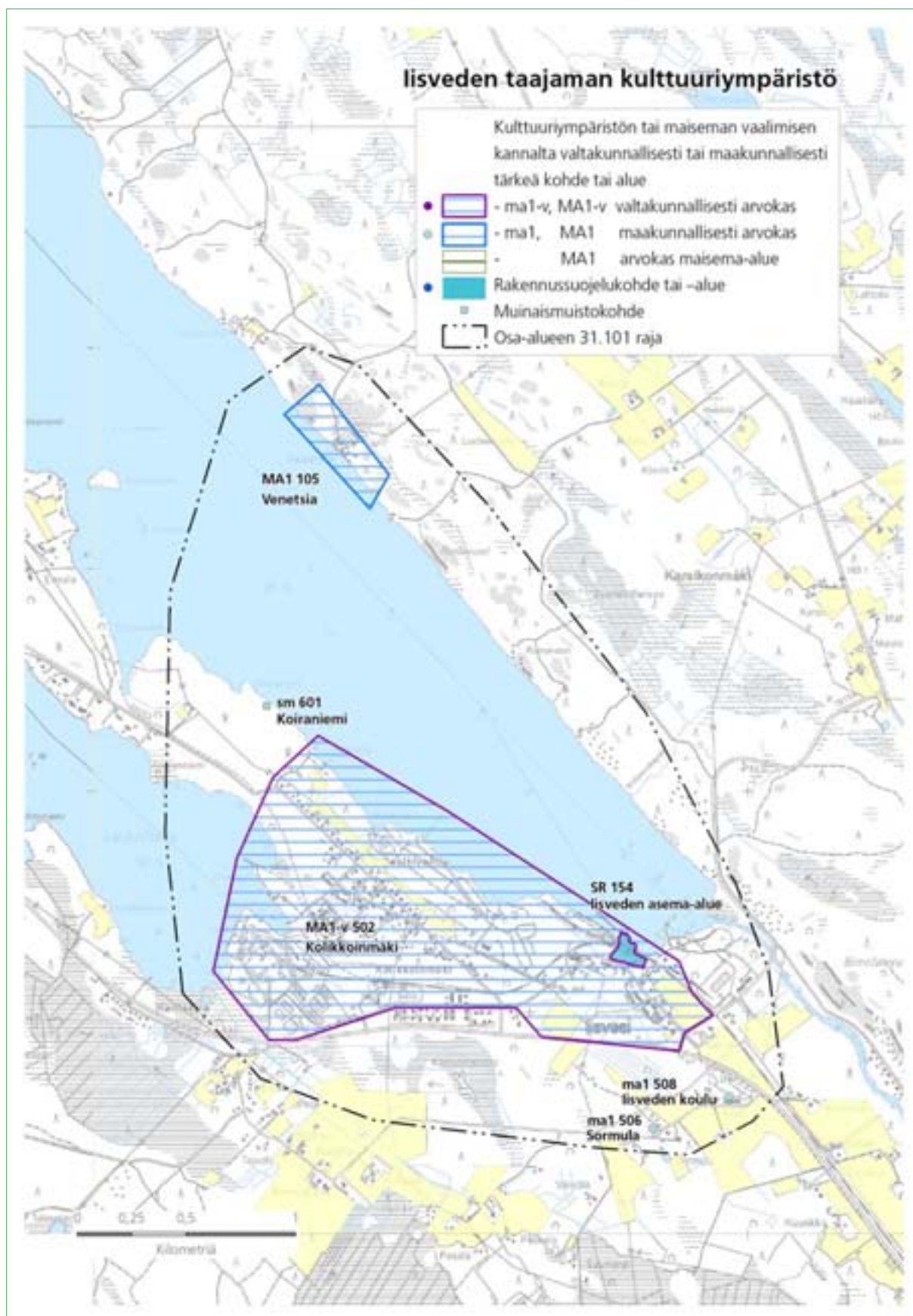
Arvostelulautakunta ja monet suunnitteluehdotukset ehdottivat tällöin autokorjaamona toimineen Rautalammentie 9 purkamista, jotta kauppatalo ja tori olisivat näkyvämmän yhteydessä keskeiseen Rautalammentien liikekeskustaan.

Alkuperäiset ratkaisut ovat pysyneet ennallaan, ainut suurempi muutos on vesikatolle lisätty ilmastointikonehuone.

Ortodoksinen rukoushuone kirkko

Ilmari Ahonen (v. 1958) muutettu kirkoksi v. 1970, tällöin myös sisätiloja muutettu

Rakennusta muutettu tyyliin sopimattomasti (ikkunan ympäryslistat, ulko-ovet, tiilikuvioimitaatiopeltikate).

Lisveden aseman ympäristöä, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Lisveden tehdas- ja rautatieaseman ympäristö

Valintaperuste: R, M, H

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Asema-alue kuuluu v. 1998 laadittuun sopimukseen valtakunnallisista merkittävistä asema-alueista

Kuvaus

Lisveden tehdas- ja rautatieasemaympäristö on sisävesisataman ja rautatieaseman ympärille kasvanut puunjälöstusteollisuuden ja puutavarakuljetusten ympäristö. Lisveden saha on yksi parhaiten säilyneistä höyrysahakauden sahalaiteksista. Liikennehistoriallisesti merkittäviä ovat Lisveden satama, joka on ollut maamme tärkeimpiä sisävesiliikenteen satamia, sekä rautatieaseman alue. Lisveden puuteollisuus- ja liikenneympäristöön kuuluu sahatyöväen omaehtoisesti rakentamat asuinalueet. Hyvin säilynyt, tiiviisti kaavoittamattomalle maalle ilman valvontaa rakentunut Kolikkoinmäki on sahojen ympärille syntyneistä mökkikylistä omaleimaisimpia.

Monipuolinen ja hyvin säilynyt Lisveden saha- ja liikenneympäristö on muodostunut Lisveden eteläpohjukkaan paikkaan, jossa kohtaavat Pielaveden laajat uittoyhteydet sekä Kouvolan ja Kuopion välisen Savon radan haararata. Jauholahden rannalla olevan Lisveden sahan eli Metsä Oy:n sahan rakennuskanta palautuu poikkeuksellisen vahvasti ja yhtenäisesti höyrysahakauteen. Höyrysahan rakennuskanta on säilynyt ja täydentynyt sopusuhtaisesti.

Teollisuushistoriallista arvoa lisää vanhan voima-aseman höyrykone. Sahan alueen ilmeessä keskeisiä ovat tiilinen savupiippu sekä kaarikattoiset tuotantorakennukset.

Savon Pispalaksi kutsuttu Kolikkoinmäen tiivis asuinalue on sahojen työläisten pääosin 1919-1927 rakentama. Kolikkoinmäellä on kaikkiaan viitisenkymmentä asuinrakennusta, mökkiä, jotka on pystytetty vapaasti mäkiin maastoon Saastamoinen Oy:ltä ostetuille tonteille. Yksi- tai puolitoistakerroksiset, pääosin lautarakenteiset rakennukset on sijoitettu paikoin vain 3-4 metrin päähän toisistaan kapean kujan molemmin puolin. Etenkin myöhemmin rakennettu pohjoisosa on tiivis ja sen palsat ovat muita pienempiä. Suonenjoen Kotiseutumuseo esittelee yhtä pihapiiriä Kolikkoinmäen työläiskotimuseona muiden talojen ollessa edelleen asuttuja. Lisveden itärannalla, jyrkässä rinteessä, on 1900-luvun alkupuolella samaan tapaan rakennettu pienempi asuinalue Venetsia.

Lisveden rannalla on 1920-1930-luvulla kolmen sahan toimintoja varten rakennettu satama lukuisine pistoraitteineen ja lastausalueineen. Satamaan johtaa Savonradalta rakennettu seitsemän kilometriä pitkä haararaide. Asemarakennuksen lisäksi tiiviillä asema-alueella on kaksi asuinrakennusta, kaksoisvahtitupa vuodelta 1887 ja toinen asunto vuodelta 1930, niiden talousrakennuksia sekä laiva- ja rautierahdin varastoinnissa toiminut rantamakasiini aseman perustamisajalta.

Kolikkoinmäki, kuva: Jussi Jäppinen

Historia

lisveden tehdas- ja rautatieasemaympäristö muodostui Pielaveden sisävesiliikennereitin ja rautatien yhteyteen, joka takasi puunjalostusteollisuudelle hyvät kuljetusolosuhteet. lisveden satamaan johtava rautatien haararata rakennettiin Kouvolan ja Kuopion välisen Savonradan rakentamisen yhteydessä 1887-1889. Asemarakennus valmistui 1889 Bruno Granholmin Oulun radalle laatimien tyyppipiirustusten mukaisesti. Sitä jouduttiin laajentamaan jo 1900-1905, samoin Granholmin suunnitelmin. Päijänteen pohjoispuolella olevien suurten vesistöjen kanavoiminen 1890-1920-luvulla liittyi rautatiehankkeisiin ja rakennettiin puunjalostusteollisuuden tarpeita silmälläpitäen. lisvesi-Pielavesi -reitti avattiin 1895.

Puutavaraliikemies ja suurtalallinen Heikki Peura perusti lisvedelle sahan 1896. Sahan lisäksi Peuran toimialaan kuuluivat lisvedellä mylly, lankarullatehdas, tiilitehdas, hiilipolttimo ja liikennöinti höyrylaivoilla. lisveden sahateollisuus laajeni kaikkiaan neljän sahan sekä vilkkaan sataman ja rautatieaseman yhdyskunnaksi kylätaajamiineen. lisveden satamasta suuntautui puutavaraliikennettä myös raiteille ja alueella toimi useita puutavara-likkeitä.

lisveden sahaustoiminta vilkastui ja oli kukoistavimmillaan 1920-luvulla. lisveden Metsä Oy:n höyrysaha valmistui 1924 paikallisten metsänomistajien osuuskuntapohjaisena laitoksena. Sahateollisuus alkoi supistua 1950-luvulla, jolloin yksi lisveden sahoista, Kymi, lopetti toimintansa. Rauma-Repolalle siirtynyt Peuran saha suljettiin 1983. lisveden Metsä Oy:n saha on toiminut näihin päiviin asti.

Sahan ympäristön kasvusta huolestuneena Suonenjoen kunnanvaltuusto hyväksyi lisveden 1926 taajaväkiseksi yhdyskunnaksi alueen kaavoittamiseksi. Yleisten rakennusten ylihallituksen laatima kaava saatiin laadittua sahajoen vastustuksen vuoksi vasta 1938, jolloin suuri osa alueesta oli jo rakennettu.

Aluerajaukseen kuuluu kolmen sahan toimintoja varten rakennettu satama lukuisine pistoraiteineen ja lastausalueineen, rautatieaseman alue sekä lisvedenraitti. Työväestön asuinalueet Kolikkoinmäki ja Venetsia on käsitelty omina kokonaisuuksina. Ennen rautatien tuloa lisvedellä oli muutamia kantatiloja, joista vanha Sormula tunnetaan vanhimpana (tietoja 1560-luvulta lähtien). Asemalahden seudulla sijaitsevaa kylää sivusivat myös vanhat asutus- ja kauppareitit.

Heikki Peura kuului vuosisadan vaihteen maakunnan monipuolisiin liikemiehin, joiden toimialojen kirjoon kuului maanviljelyksen, kaupan ja teollisuuden harjoittaminen (vrt. Pekka Kansanen Leppävirralla, P.K. Lappalainen Kiuruvedellä). Kun myöhemmin alueelle perustettiin kaksi muuta sahaa, kehittyi teollisuustaa-ajamasta 1920-luvulla yksi Suomen suurimmista sisävesisatamista. Sahateollisuus alkoi supistua 1950-luvulla. Asema-alueen rakennukset on myyty yksityisille 1990-luvun lopulla.

lisveden vanha kylänraitti oli vuosisadan alkupuolella vilkas liikekatu. Uitto- ja sahateollisuuden tuoman väestön takia lisvedellä oli enemmän asukkaita kuin keskustaa-ajamassa. lisvedenraitilla on säilynyt muutamia näiden vuosikymmenien liike- ja asuinrakennuksia.

Kolikkoinmäki

Suurin osa rakennuksista rakennettu v. 1924-1927

Valintaperuste: (R, M, H)

Valtakunnallisesti merkittävä v. 2009

Sahoille hakeutui joukoittain työväkeä, mikä synnytti kovan kysynnän tonttimaasta. Sahoja ympäröivät maat kuuluivat pääosin maanomistajalle, joka ei halunnut luovuttaa maitaan tonttimaaksi vaan säilyttää viljelymaana. Ainut oli viljelykelvoton Kolikkoinmäki, jonka maa-alueita nimiinsä hankkinut Saastamoinen Oy:n metsänhoitaja saattoi paaluttaa ja myydä asuintonteiksi. Kiivain rakentaminen ajoittui vuosien 1924-1927 välille. Rakentamisen ensimmäisinä vuosina tontit olivat suurempia (noin 800 m²), mutta myöhemmin kysynnän ollessa edelleen suuri tonttien kokoa pienennettiin (n. 200-300 m²), mikä näkyy alueen jakautumisessa harvempaan ja tiiviimpään. Aiemmin rakennetussa eteläosassa talot sijoittuvat tonteilla vapaammin kuin tiiviimmässä, myöhemmin rakennetussa osassa, jossa ne rakennettiin lähes suoraan linjaan mäen poikki kulkevien kujien varteen.

Omin voimin rakennetut yksikerrokset mökit käsittävät yleensä huoneen ja keittiön. Matalat ullakot olivat vain harvoin asuttuja. Hyvin tavallista oli alivuokralaisten pitäminen. Ahtautta helpotti vuorotyö, jolloin asukkaiden taloissa vietettyä aikaa voitiin limittää.

Mäellä on kaikkiaan noin 50 asuinrakennusta. Vaikka rakentamisen sijoittumista ohjasi lähinnä vain tonttijako ja talot rakennettiin ilman piirustuksia, alue muodostaa ehjän kokonaisuuden, koska rakennusten mittakaava ja materiaali tonttijaon lailla on yhtenäinen.

Tarvikkeita saatiin sahoilta työtä vastaan. Suurin osa taloista on rankorakenteisia ja satulakattoisia, perustuksena on betonilla vahvistettu luonnonkivisokkeli.

Vuonna 1977 seutukaavan alueelle antaman suojelupäätöksen jälkeen alkoi rakennusten vilkas perus-korjaus. 1980-luvulla alueelle saatiin kunnallistekniikka. Kaupunki on 1980-luvulla hankkinut alueelta talon, jonka se on korjannut työläisasumista esitteleväksi museoksi.

Venetsia

Valintaperuste: R, M, H

Mainitaan osana lisveden tehdas- ja rautatieympäristöä

Venetsia, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kuten Kolikkoinmäki, Venetsian alue lisveden järven itäpuolella rakentui vuosisadan alkupuolella. Venetsian on alueeltaan paljon Kolikkoinmäkeä pienempi, käsittäen nykyään vain seitsemän asunnon ryhmän. Nimensä alue on saanut sijoittumisestaan tiiviinä ryhmänä jyrkästi rantaan laskevaan rinteeseen.

Yksittäiset kohteet lisveden alueella

Sormula

Arkkitehti Jalmary Peltonen, Heikki Peuran rakennuttama päärakennus rakennettu V. 1937

Valintaperuste: R, M, H

Laukaalta Rautalamille tullut kauppaneuvos Heikki Peura osti 1900-luvun alussa Sormulan tilan läheltä aiemmin rakennuttamaansa lisveden sahaa. Peura omisti tällöin Rautalammin Korholan tilan lisäksi useita muitakin tiloja mm. Haminanlahden kartanon Kuopiossa. Heikki Peura rakennutti juuri ennen kuolemaansa Sormulan tilalle uuden komean päärakennuksen, jota hän ei kuitenkaan ennättänyt nähdä ennen sen valmistumista.

Sormulan tilasta on tietoja 1600-luvulta. Ennen uutta päärakennusta tilalla oli v. 1928 rakennettu navetta ja tätä vanhempi asuinrakennus, jotka ovat edelleen hyväkuntoisina alkuperäisessä käytössä. Uuden asuinrakennuksen suunnitteli arkkitehti Jalmary Peltonen, joka

myös suunnitteli v. 1939 valmistuneen ja hyvin paljon Sormulaa muistuttavan Laakkolan tilan uuden päärakennuksen Rautalamille.

Sormula, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Sormula on keittiösiipeä lukuun ottamatta lähes symmetrinen. Molemmissa kerroksissa rakennuksen keskellä on läpi talon ulottuva aula, jonka jatkeina on alakerrassa graniittipilareiden kannattamat avokistit altaaniparvekkeineen. Ensimmäisen kerroksen itäpääty toimi Peuran sahan konttorina vuoteen 1954, jolloin saha-alueelle rakennettiin varsinainen konttori.

Tyyliltään talo edustaa klassismin 1930-luvun pelkistynyttä vaihetta tunnusomaisimpana piirteensä sileät rapatut seinäpinnat ilman nurkka- ja ikkunakehyksirappauksia. Talon detaljien ja materiaalien käytön laatutaso on merkittävä. Rakennus on myös säilynyt hyvin alkuperäisessä asussaan.

Talo on rakennettu metsätontille eikä näy maisemassa. Rakennuksen ympärille istutettiin ensin nurmikenttä ja tammia, myöhemmin istutettiin perennoja. Lounaiskolkkaan kaivettiin tekolampi.

lisveden koulu ja opettajan asuinkerrostalo

(ei inventointitietoa) valmistuneet v. 1954

Valintaperuste: R, M, H

lisveden koulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Sormulan ja lisveden taajaman välissä sijaitsevat lisveden koulurakennukset kuuluvat maakunnan parhaihin esimerkkeihin 1950-luvun koulurakentamisesta säilyneisyytensä ja ajalle tyypillisten detaljiensa takia. Pienehkön taajaman koulutyyppiä edustava kokonaisuus on massoiteltu herkkäilmeiseksi rakennuksen eri osia korostavien seinärappauksen heleiden värien avulla (vrt. Kiuruveden Nivan koulun opettajien asunnot). Julkisivujen sommiteluelementteinä ovat erityyppiset ikkunat ja suosittu ranskalainen parveke metallipinnakaiteineen. Materiaaleja ovat sokkelin liuskekivi, julkisivujen rappaus ja katon tiili tyypillisine räystäädetaljeineen. Pääsisäänkäyntejä on korostettu tiiliverhoilulla ja persoonallisella muotoilulla.

Kohteet haja-asutusalueilla

Kuivataipaleen kanava

Hackman Oy:n rakennuttama, valmistunut 1860-luvulla, kanavan puurakenteet uusittu viimeksi v. 2007

Viipurilainen Hackman yhtiö rakennutti kanavan omistamalleen maa-alueelle Kuivataipaleen kannaksen poikki 1860-luvulla voidakseen uittaa tukkeja Kymijoen vesistöä Vuoksen vesistöön kuuluvaan Kuvansiin, josta oli vesitie yhtiön omistamalle Sorsakosken tehtaalle. Myöhemmin, Savon rautatien valmistuttua kanava helpotti tehtaan tuotteiden kuljetusta Suonenjoelle sieltä rautateitse edelleen markkinoitavaksi.

300 metriä pitkään kanavaan rakennettiin sulkuportit v. 1890. Kanavaa käytti 1800-luvun lopulla myös Suontee-laiva, jolla kuljetettiin matkustajien lisäksi mm. maitoa Paasiveden puolella Mäntyniemessä sijaitsevaan meijeriin.

Kanava lopetti toimintansa v. 1959. Vuonna 1976 kannaksen kautta rakennettiin tie ja siinä yhteydessä kanava tukittiin. Vuonna 1996 kanava on osin rekonstruoimalla korjattu käyttökelpoiseksi museokanavaksi. Sulkuportit ja puisia kanavarakenteita on viimeksi uusittu v. 2007. Vanhat kanavanvartijan rakennukset, kamarin ja tuvan kokoinen mökki sekä pieni navetta on purettu, mutta näiden kivijalkojen tienoille on siirretty vanha hirsirunko, johon on sijoitettu alueen informaatiopiste.

Kanava on yksi merenkulkulaitoksen ylläpitämästä kuudesta alueellisesta kanavamuseosta, jotka sijaitsevat historiallisesti ja matkailullisesti arvokkaissa kanavakiinteistöissä. Kanavamuseot toimivat Taipaleen, Saimaan, Varistaipaleen, Ämmäkosken, Herrakosken, Jakokosken, Möhkön ja Kuivataipaleen kanavilla. Museot ovat Järvi-Suomen merenkulkupiirin hoidossa.

Elkkula ja Heikkilä

Heikkilän ja Elkkulan tilat ovat jäljellä neljän talon ryhmästä pienen Jauhojärven länsipuolella sijaitsevalla Jauhomaella, jonka sivuitse kulki 1700-luvulta asti Pieksämäeltä ja Rautalammita Kuopioon johtava tie.

Kuivataipaleen kanava, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Mäen ja järven välistä kulkee myös nykyinen valtatie, joskin sille avautuu kulttuurimaisema enää vain Heikkilän tilan itäpuolella. Tämän vieressä sijaitsevan Elkkulan tilaa ympäröivät pellot ovat metsittyneet.

Elkkula

Vanhimmat aitat 1700-luvun lopulta, muut rakennukset 1800-luvulta

Valintaperuste: R

Elkkula, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Perimätiedon mukaan Elkkulan rakennusryhmän rakensi 1800-luvun alussa pohjalainen kirvesmiesporukka, rakennuttajanaan naapuritalon, Jussilan omistanut Vesteristen suku. Elkkula oli asuttuna 1970-luvulle asti, minkä jälkeen se pääsi vuosikymmenien aikana hiljalleen rappeutumaan. Moni kokonaisuuteen kuulunut rakennus on ehtinyt hävitä ennen 2000-luvun alussa aloitettuja korjauksia. Pihapiirin rakennukset muodostavat kuitenkin edelleen harvinaisen kokonaisuuden, jossa rakennuksiin ei ole tehty paljoakaan muutoksia koko 1900-luvun aikana.

Rakennukset rajaavat nurkistaan avoimen neliöpihan, jonka ympärillä sijaitsee mm. kivenavetan raunio, riihi aittoja ym. Päärakennus on aikaisemmin ollut paritupa. Toinen tuvista on salvottu omana kehänään ja mustuneista sisäpinnoista päätellen se on ollut savutupa. 1880-luvulla toinen pää talosta on jaettu kahdeksi kamariksi.

Pohjalaisten rakentajien merkinä ovat ympäri talon räystäitä kiertävät profiloidut listat eli riimalaudat (vrt. Kiuruveden rakennuskanta). Myös pihanpäärakennuksen räystäslistat ovat samaa tyyppiä, joskin vaatimatommammat. Vuonna 1895 särkykivistä rakennetusta navetasta ja päärakennusta vastapäätä sijaitsevasta hirsitalista on jäljellä enää vain seinät. Kivenavetan takana sijaitseva v. 1761 rakennettu pieni aitta on pihan vanhin rakennus.

Heikkilä

Heikkilän asuinrakennus, navetta ja riviaitta 1880-luvulta

Valintaperuste: R, M

Heikkilän hevoslaidun kuuluu paikallisesti merkittäviin perinnemaisemiin luetteloinnissa v. 2000

Heikkilän tila on ollut samalla suvulla ainakin jo 1600-luvulla, omistajien sukunimi on tosin vaihdellut aina kun uusi vävy on tullut taloon.

Heikkilän nykyiset rakennukset ovat pääasiassa 1800-luvun lopulta ja muodostavat edelleen kahdelta nurkaltaan rakennuksilla suljetun neliöpihan. Mäen laella sijaitsevaa pihaa kehystää viehättävästi hyvin hoidetut laajahkot hevoslaitumet.

Päärakennuksen tupa lieene ollut edellisen asuinrakennuksen tupana. Peruskorjauksessa 1950-luvulla ullakolle tehtiin asuintiloja, ikkunat ulkovuoraus ja kuistit uusittiin. Pihapiiristä valtatielle näkyvä matala ja pitkä hirsirakennus on 1880-luvulla rakennettu ja mahdollisesti maakunnan vanhimpia puurakenteisia navetoita. Tätä vastapäätä on seudulle tyypillinen riviaitta (vrt. taajamassa Onnelan aitta). Pihan lähellä sijaitsee aitta 1700-luvulta. Sen seinässä näkyy Suomen sodan aikaisia tykin kuulan jättämiä jälkiä.

Heikkilä, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Nuutilan kylä

Asutettu 1600-1700-lukujen vaihteessa

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Nuutilan kylä kuuluu maisemamaakunnallisesti ns. Savonselän vedenjakaja-alueeseen, joka on pinnanmuodoiltaan loivinta maakunnan aluetta. Savonselkä on maaperältään moreenivaltaista, karua, suovaltaista vedenjakajaseutua. Viljelyskelpoisinta maa on yleensä mäkien lakiosissa, jonne perinteinen, tyypillisimmin yksittäisten tai muutamien talojen muodostama asutus on hakeutunut. Nuutilan kylä sijaitsee kahdella samansuuntaisella moreeniselänteellä, jotka rajautuvat suurehkoihin ojitettuihin suoalueisiin.

Kylään kuuluu viisi vanhaa pihapiiriä, joista Lamminselkä ja Harju lounaisella selänteellä, Nuuti, Pietula ja Nuutilan Pekkala (Poikientalo) koillisella.

Nuutila, Pietula, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

1600-1700-lukujen vaihteesta asti asuttuna olleen kylän kantatilana on Harju, josta on myöhemmin muodostettu muut tilat. Kaikissa pihoiissa on vanhoja rakennuksia, joskin asutuilla tiloilla rakennuskantaa on paljon uusittu. Parhaiten rakennukset ovat säilyneet peltojen keskellä näkyvällä paikalla sijaitsevassa Pietulassa. Tämän pihakokonaisuutta täydentää suuret perinteiset maatilojen pihapuut kuten Pohjois-Savossa harvinaiset tammets.

Kuvaus

Nuutilan Pekkalan (Poikientalo) päärakennus on rakennettu v. 1885 ja 1910-luvulla. Harjun ja Lamminselän pihapiireissä on vanhoja talousrakennuksia. Lamminselän päärakennus on 1890-luvulta. Nuutin tilalla on poikkeuksellisen vanha v. 1806 rakennettu navetta.

Hirvolan peltoja, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Pellot ovat talojen yhteydessä ja ne noudattelevat harjanteen suuntaa. Kylän rungon muodostava Suonenjoelta kulkeva maantie on rakennettu v. 1905.

Historia

Nuutilan kylän alue oli takamaata, jota kaskesivat 1500-luvulla Virtasalmen Längelmäen kylän Hurskaiset. Ensimmäinen maininta Nuutilan kylästä on v. 1635 maakirjassa, jossa Nuutti Nuutisen ilmoitetaan asuneen Jäpinahontausrannalla. Kaskeaminen säilyi pitkään elinkeinona kuivalla, etupäässä moreenia ja kalliota sisältäneellä harjanteella. Nuutilan kylässä oli v. 1775 edelleen vain yksi talo. Kylän nykyiset tilat ovat syntyneet ilmeisesti 1800-luvulla talojen jakamisen mahdollistaneen isonjaon jälkeen.

Suonenjoki–Pieksämäki maantien kulttuurimaisema

Valintaperuste: R, M

Maakunnallinen (valtioneuvoston periaatepäätös 1995)

Suonenjoen ja Pieksämäen välille 1780-luvulla rakennettu maantie kulki Pörolänmäen ja Kutumäen kylien läpi 1990-luvulle asti, jolloin tie oikaistiin. Kylien maisemat muodostuvat useista toisistaan erillään olevista maisema-alueista, joista mikään ei enää näy uudelle tielinjalle. Vanhojen vielä toimivien maatilojen pihapiirien päärakennukset ovat maakunnalle tyypillisesti yleensä uudelleen rakennettu tai saneerattu. Pihojen aitat ovat vanhimpia säilyneitä rakennuksia.

Kylistä vanhin tila on Hirvola, jonka piha-alue piirtyy erityisen hienosti laajan peltoalueen yli saavuttaessa kylätietä pitkin idästä. Nykyinen päärakennus on rakennettu v. 1909, mutta kolme aittaa tätä ennen, vanhin v. 1778.

Salmisen asema-alue, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Hirvolan tilan naapureina sijaitsevat Koskelan tilan kaunis pihapiiri ja vuonna 1900 rakennettu Hirvolan mylly maantiesillan kupeessa luoden tiemiljölle viehättävää kylämäisyyttä.

Pörölänmäen vanhimpia tiloja on komealla paikalla peltojen ja metsän reunassa sijaitseva Lehtola. Tästä on 1920-luvulla lohkottu samalla peltoaukealla sijaitseva Uusi-Lehtola, jonka navetta, kookas päärakennus ja ulkorakennus muodostavat erittäin edustavan 1920-luvun maatila-arkkitehtuurikonaisuuden sembramäntyineen ja pihtakuusineen.

Salmisen asema-alue

Asemarakennus valmistui samoihin aikoihin kuin Savon rata v. 1889. Oulun radan tyyppipiirustukset
Valintaperuste: R, M

Salmisen asemarakennus, piharakennukset ja sen pohjoispuolella oleva asuinrakennus rakennettiin, kuten suurin osa Savon radan (Kouvola-Kuopio välinen rata) rakennuksista, Oulun (Seinäjoki-Oulu välinen rata) rataa varten laadituilla piirustuksilla, joiden suunnittelijana oli todennäköisesti tällöin valtionrautateiden rataosaston arkkitehtina ollut Knut Nylander. Asemarakennuksen julkisivut ovat säilyttäneet alkuperäisen uusrenessanssityyppisen, vaaka- ja pystysuuntaisen laudoituksilla elävöitetyn vuorauksen.

Asemarakennuksen piharakennus on rakennettu v. 1902 ja virkailijoille tarkoitettu asuinrakennus alueen pohjoispuolella on valmistunut 1900-luvun alussa.

Alueen eteläpuolella on kaksi nuorempaa asuinrakennusta piharakennuksineen, jotka ovat viime vuosikymmenien muutoksista huolimatta räystäsrakenteittensa ja mittasuhteittensa perusteella tunnistettavissa rautatiehallituksen piirustuksilla rakennetuiksi.

Mustolanmäki

Valintaperuste: M, edustava Rautalammin reitin eteläinen mäkikylä
Maisemainventointi 2009

Mustolanmäki sijaitsee Vuoksen ja Kymijoen vesistöalueiden välisellä vedenjakajaselänteellä kumpuilevassa drumliinimaastossa. Maisema on suurmuodoissaan selvästi luode-kaakkosuuntautunutta kallioperän ruhjelinjojen mukaan. Huomattavin kallioperän siirros on Suonenjoen murtumalaakso, joka on kahden järven, lisveden ja Suonteenselän täyttämä.

Mustolanmäen kohdalla jyrkkämuotoinen siirros seuraa lisveden itärantaa. Mustolanmäki kohoaa lisveden itärannalta lähes 80 metriä. Mäen viljava huuhtoutumaton lakialue, loivat luoteisrinteet sekä Sormulanpuron ja Ruunanpuron ympäristön hiekka- ja hietamaat ovat viljelyksessä.

Mustolanmäen kylään kuuluu muutama tila, joista vanhimmat ovat Autio ja Mäkelä. Mäkelän tilan vanha pihapiiri on purettu paikaltaan Mustolanmäen luoteisrinteestä. Muut tilakeskukset sijaitsevat maisemarakenteessa perinteisillä paikoilla, komeasti omien peltojensa keskellä mäen lakipaikoilla tai luoteen puoleisella ylärinteellä.

Mustolanmäki on tunnettu näköalapaikka Suonenjoelta Karttulaan vievän tien varrella. Mäeltä aukeaa laajoja näkymiä lisvedelle ja ympäröivään Savonseudun kumpuilevaan metsäiseen maisemaan.

Komein näköalapaikka on Mäkelän tilan entisen pihapiirin paikalla. Aution tilan pihapiiri on maisemassa hallitsevalla paikalla, mäen laella. Kylän pohjoispään maisemakuvaan vaikuttaa marjanviljely. Pihojen, pelto-osaarekkeiden ja reunavyöhykkeiden kasvillisuus on rehevää ja lehtevää.

Rajaukseen sisältyy Mustolanmäen lakialue sekä Sormulanpuron ja Ruunanpuron ympäristöt. Mustolanmäen kaukomaisemaan ja näkymiin vaikuttaa laaja alue, jota ei kuitenkaan ole mahdollista ottaa kokonaisena mukaan maisema-alueen rajaukseen.

Mustolanmäki, kuva: Mervi Koskinen

Tervon kulttuuriympäristö

Tervon keskustan kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta valtakunnallisesti tai maakunnallisesti tärkeä kohde tai alue

- ma1-v, MA1-v valtakunnallisesti arvokas
- ma1, MA1 maakunnallisesti arvokas
- MA1 arvokas maisema-alue
- Rakennussuojelukohde tai -alue
- Muinaismuistokohde
- Osa-alueen 34,100 raja

sm 581 Mäntyranta
ma1 103 Uudisharju
MA1 001
sm 582 Keskikoulu
sm 509 Huttula
ma1 102 Pappila
ma1 101 Eerikkälä

Tervonsalmen kulttuurimaisema
TERVO

0 0,25 0,5
Kilometriä

Tervonsalmen kulttuurimaisema, kuva: Kari Jämsen

15 TERVO

Tervonsalmen kulttuurimaisema

Valintaperuste: R, M, H

Kirkonkylän asuttaminen alkoi 1890-luvun alussa, jolloin rakennettiin ensimmäinen silta salmen yli ja sitä varten siltavahdin mökki. Vanhin osa Tervon kirkonkylää sijaitsee Tervonsalmen länsirannan hiekkaharjanteen läpi Vesannolle ja Karttulaan 1880-luvulla rakennetun maantien varrella, jonka Riitlammen idästä kiertävä osa muotoutui keskusraitiksi sille rakennettujen liike- ja asuintalojen myötä. Ensimmäisinä rakennettiin 1920-luvulla pankkirakennus ja Osuusliike Savon varasto, keskuskiinteistö ja asuinrakennus, 1930-luvulla leipomo ja varasto. Varsinainen osuusliikkeen myymälä oli Tervonsalmen itärannalla vuoteen 1928, jolloin rakennus myytiin Tervon kunnantaloksi. Osuusliike rakensi rannalle myös laivalaiturin, koska tavarat kuljetettiin aluksi vesiteitse.

Tervo oli puunuiton tärkeä keskus v. 1930-1940-luvuilla, jolloin metsäyhtiöt rakensivat myös kannakselle Lehmissalmen molemmin puolen talojaan.

Keskusraitin rakennuksia on osuusliikkeen rapattua varasto- ja liiketaloa lukuun ottamatta muutettu hyvin paljon ja liiketoiminnot ovat muuttaneet taajaman läpikulkutien eteläpuolelle Kirkkotielle.

Tervonsalmen itäpuolen merkittävään rakennuskantaan kuuluvat punatiilisen meijerin lisäksi 1950-1960-luvun yhtenäinen rakennusryhmä Leikunniemessä, jonka muodostaa uusia kirkonkyläisten rakennustyyppien edustava, v. 1950 rakennettu entinen terveystalo, v. 1952 valmistuneet paloasema ja Tervon osuuspankin rakennuttama "Sillankorva" sekä kahdessa vaiheessa, vuosina 1962 ja 1964, rakennettu kunnantalo.

Sillan eteläpuolella harjualue on matalaa hiekkakankasta, johon Kirkkotien kummallakin puolen on sijoittunut kirkon ja kunnan julkisia rakennuksia, kirkot, koulu ja museorakennuksia laajahkolla puistometsävyöhykkeellä. Kirkkotielle antaa erityistä viehättävyyttä ja arvokkuutta puoliavoimet näkymät rantaan Kirkkotieltä mäntypuuvallaisen hautausmaa-alueen yli.

Entinen siltavahdin mökki

Valmistui v. 1893

Valintaperuste: R, M

Siltavahdin mökki, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

1890-luvulla rakennettiin ensimmäinen silta Tervonsalmen yli. Aiemmin salmi oli ylitetty lossilla. Vuonna 1893 sillan kupeeseen valmistui mökki siltavahdille, jonka tehtävänä oli kääntää silta auki salmen läpikulkeville laivoille ja valvoa liikennettä sillalla. Vuosina 1930-1931 aiempi puusilta korvattiin teräs- ja kivirakenteisella. Samalla myös siltavahdin mökkiä laajennettiin ja kunnostettiin. Nykyinen silta on rakennettu v. 1977, jolloin siltaa samalla korotettiin siten, että laivat mahtuvat kulkemaan sen ali.

Samalla siltavahdin toimi päättyi ja mökistä tehtiin aluksi kahvila- ja näyttelytila. Vuosina 1985-1986 TVH peruskorjasi rakennuksen luotsiasemaksi.

Meijeri

Vanhin osa valmistui v. 1904, myllyosa 1920-1930-luvun vaihde

Valintaperuste: (R, M)

Tervoon v. 1900 perustettu osuusmeijeri aloitti toimintansa Salmen itärannalla pienessä asuinrakennuksessa, jossa voi kirnuttiin hevoskierron voimalla ennen tiilirakenteisen meijerirakennuksen valmistumista v. 1904. Kaksi vuotta myöhemmin meijeriä laajennettiin jää- ja laboratoriohuoneilla. Vuonna 1918 rakennettiin meijerin yhteyteen puurakenteinen mylly, joka myöhemmin 1920-1930-lukujen vaihteessa paloi ja tilalle rakennettiin tiilinen. Rakennus on maakunnan vanhimpia säilyneitä meijereitä.

Myllyn edustalla sijaisi osuusmeijerin v. 1918 rakennuttama konttori/kokoushuone ja työntekijöiden asuinrakennus, jossa seurakunta ja kunta myös pitivät tilaisuuksiaan ennen omien tilojensa valmistumista. Talo purettiin nykyisen kaupan tieltä 1970-luvulla. Meijerin toiminta lopetettiin v. 1956 ja myllyn v. 1967, minkä jälkeen kiinteistö myytiin yksityisomistukseen.

Kirkko, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kirkko ja hautausmaa

Arkkithehti Ilmari Launis, valmistui v. 1925
Valintaperuste: R, M

Tervon seurakunta itsenäistyi v. 1922 Karttulasta, minkä jälkeen kirkollisia tilaisuuksia pidettiin muutama vuosi osuusmeijerin tiloissa ennen kirkkorakennuksen valmistumista v. 1925. Suunnitelmat pyydettiin lukuisia kirkkorakennuksia suunnitelleelta arkkithehti Ilmari Launikselta ja rakennusmestariksi saatiin Stenbäckin kirkkotyömailta uransa aloittanut K.A. Honkavaara.

Kirkko on Launiken omiin ja tuon ajan muihinkin kirkkosuunnitelmiin verrattuna poikkeuksellisesti lyhytsakarainen ristikirkko. Suomessa 1920-luvun kirkkoista ylivoimaisesti yleisin oli pohjaltaan suorakaiteen muotoinen päätytornillinen pitkäkirkko (vrt. maakunnan muut kirkot, esim. Syväniemen kirkko Karttussa). Kirkon hahmossa ja ornamentikassa näkyy viitteitä keskiajan kivikirkkoihin, kuten korkea katto ja tiilien käyttö päätykolmioiden koristeaiheissa. Julkisivuissa voi havaita myös piirteitä Italian ja keskiaikaisten hansakaupunkien kirkkoista, kuten päätyrästyslinjan porrastus.

Kirkko on julkisivultaan säilynyt alkuperäisessä asussa. Sisätiloja remontoitiin v. 1969-1970, jolloin seinät maalattiin, uusittiin alttari, saarnastuoli ja penkit sekä lisättiin sivusaliin lasiovet. Kamiinalämmitys vaihdettiin sähköön. Vuonna 1982 kirkon viereen rakennettiin huolto- ja ruumishuonerakennus.

Kirkkoa ympäröi v. 1924 käyttöön vihitty hautausmaa, joka on myös Ilmari Launiken suunnittelema.

Ortodoksinen rukoushuone

Arkkithehti Ilmari Launis, valmistui v. 1954
Valintaperuste: R, M

Ortodoksinen rukoushuone
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Karjalaisten evakot pyrittiin asuttamaan Suomen paikkakunnille siten, että saman alueen asukkaat voisivat asettua samoille seuduille. Tervon siirtolaisista suurin osa on lähtöisin Salmin Mantsinsaaresta. Suuri osa asutettavista oli ortodokseja, joita varten valtio ohjelmoi 1950-luvulla kirkkojen ja rukoushuoneiden rakentamisen.

Samalla rakennusten tyylikysymys herätti keskustelua ja kysymyksiä. Ortodoksitradition mukaista ja ortodoksiväestön toivomaa aiempien rakennusten "kopioimista" ei valtion jälleenrakennustoimikunta suositunut.

Tervon rukoushuoneen suunnittelu ja toteutus on Piela-veden ortodoksikirkon tavoin poikkeuksellinen maakunnan muihin ortodoksirakennuksiin verrattuna. Kun lähes kaikki muut suunnitelmat on laadittu 1950-luvun arkkithetuurikäsitteitä ortodoksitraditioon soveltaen, Tervon ortodoksirukoushuone rakennettiin Suomen itärajan taakse jääneen Mantsinsaaren Työnpäisen kylän rukoushuoneen mukaan. Piirustukset laati Salmista Suomeen tullut entinen rakennusmestari Johannes Brocke. Rukoushuone ja siihen liittyvä hautausmaa sijaitsee evankelis-luterilaista hautausmaata vastapäätä kirkkotien toisella puolella.

Tien eteläpuolelle on viime vuosina siirretty seudulta vanhoja hirsiaittoja museoalueeksi (tiedot museorakennuksista puuttuvat).

Tervon kirkonkylän yksittäiset kohteet

Uudisharju

Tilan päärakennus 1910-1920-luvulta, navetta 1920-luvulta
Valintaperuste: R, H

Uudisharju, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Tervon seurakunta oli perustettaessa melko varaton, joten uuden pappilan rakentamisen sijasta ostettiin Uudisharju v. 1925 tarkoituksena rakentaa pappila myöhemmin. Kirkonkylän laidalla sijaitseva Uudisharju oli liikemies Kalle Tuhkasen rakennuttama 1910- ja 1920-lukujen vaihteessa.

Seurakunta muutti talon papin asunto- ja virkatiloiksi. Vintille rakennettiin asuinhuone, pihalle rakennettiin uusi navettarakennus sekä sauna-renkituparakennus. Käyttö pappilana päättyi uuden valmistuttua kirkon eteläpuolelle. Vuonna 1982 tila myytiin yksityisomistukseen.

Manttu

Suunnittelija rakennusmestari Esko Puranen, rakennettu v. 1935, peruskorjaus v. 1986
Valintaperuste: R, M

Tervoon valmistui paikkakuntalaisen rakennusmestari Esko Purasen suunnittelema suojeluskuntatalo v. 1935. Taloa kutsuttiin tällöin Suojaksi, kunnes se suojeluskuntalaitoksen lakkauttamisen jälkeen v. 1944 siirtyi manttaalikunnan omistukseen, jolloin nimi muuttui Manttuksi.

Suojeluskuntalaitos perustettiin Suomeen vastaamaan maan puolustuksesta itsenäistymisen jälkeen, koska tällöin valtiolla ei ollut vielä omaa sotaväkeä. Vain harvat suojeluskunnat omistivat oman seurantalonsa vielä 1920-luvulla, poikkeuksena maakunnassa ovat Iisalmeen v. 1923 ja Kangaslammin v. 1925 valmistuneet talot. Yleisempää oli, että suojeluskunta osti tai rakensi yhteisen talon nuorisoseuran, maamiesseuran tai urheiluseuran kanssa. Valtion myöntämät rakennusavustukset suojeluskuntajärjestöille lisääntyivät vuoden 1935 jälkeen, jolloin talojen rakentaminen pääsi vauhtiin.

Suojeluskunnan talot olivat tyypillisimmin hahmoltaan näyttäviä ja tyyliltään klassistisia, kuten Tervon talo leveine nurkkalaidoituksineen ja aumakattoineen. Talokootin rakennettuun Tervon Suojan ensimmäiseen kerrokseen tuli juhlasali, keittiö, ravintolahuone ja talonmiehen asunto. Toiseen kerrokseen tuli alakaskurssilaisten majoitustiloja, suojeluskunnan kanslia ja asunto aluepäällikölle.

Manttu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Manttaalikunnan omistuksessa sodan jälkeen talo pääsi rapistumaan. Vuonna 1979 rakennus siirtyi kunnan omistukseen, jolloin se remontoitiin mm. nuorisotiloiksi, kunnan toimistotiloiksi ja yhdistysten käyttöön.

Eerikkala

ei inventointitietoja
Valintaperuste: M

Eerikkala on kirkonkylän uudemman rakenteen laidassa säilynyt vanha tila, jonka pihapiiri suurine puineen antaa vaihtelua taajamarakenteelle. Pihapiiriin kuuluu kaksi vanhempaa asuinrakennusta ja aitta sekä pihatien varrella autotalliksi muutettu riihi. Pihaan saavutaan vanhasta pihasta kertovaa kuusikujaa pitkin. Lounaispuolella olleet pellot ovat edelleen avoimia (muutettu golfkentäksi), jolloin tilan hahmottuminen maisemassa on säilynyt.

Eerikkala, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Pappila

Arkkitehtitoimisto Salmio-Toiviainen & Toiviainen, päärakennus on valmistunut v. 1951, sauna- ja ulkorakennus ovat valmistuneet v. 1952

Valintaperuste: (R)

Tervoon rakennettiin ensimmäinen pappila v. 1951. Tätä ennen pappilana oli toiminut v. 1925 tilapäiseksi pappilaksi hankittu Uudisharju, joka kuitenkin sijaitti sivussa kirkolta. Uudelle pappilalle ostettiin tontti Tervonsalmen rannasta kirkon ja hautausmaan läheisyydessä. Pappila on yksi harvoista edelleen alkuperäisessä käytössä olevista maakunnassa.

Asuinrakennus edustaa 1950-luvun varakkaamman väestön pientalosuunnittelua, josta kertovat mm. rakennuksen koko, erkkeritila ja huonetojen järjestys. Ensimmäisen kerroksen huoneet on ryhmitelty juhlaan edustustilojen huonekokonaisuuteen ja tästä vielä 1950-luvulla käytetyllä tarjoiluväliköllä erotettuun keittiöpuoleen omine sisäänkäynteineen ja palvelijahuoneineen. Pappilan maakunnallinen arvo tulee pihapiirin muodostamasta kokonaisuudesta, johon kuuluvat tultien koivukuja ja v. 1952 rakennetut piharakennus ja sauna viehättävine 1950-luvusta kertovine detaljeineen (ikkuna- ja ovilistojen leikkaukset). Itse asuinrakennuksen rakennushistoriallista arvoa laskee keittiön ja pääsisäänkäyntien päälle myöhemmin lisätyt kömpelöhköt katokset ja ikkunoiden ja ovien vaihtaminen 1980-1990-luvuilla.

Pappila, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kohteet haja-asutusalueilla

Pellonpää

Maatilan pihapiiri 1800-luvulta
valintaperuste: R, M

Pellonpään tila on lohkottu v. 1842 muutaman sadan metrin päässä sijaitsevasta Mamanahosta, jolla on vanhasta rakennuskannasta jäljellä muutamia aittoja. Pellonpään nykyinen päärakennus rakennettiin v. 1863 ensimmäisen tilalle, joka tuhoutui v. 1860 tulipalossa.

Päärakennus edustaa seudulla (Tervo, Karttula, Pielavesi) säilynyttä talonpoikaisempireä, jolle oli tyypillistä mm. säätyläisiltä periytynyt aumakatto. Pohjaltaan rakennus

poikkeaa vinkkeliratkaisun takia perinteisestä talonpoikaistalosta, vaikkakin muistuttaa perusratkaisultaan rakennuksen kummissakin päissä olevien tupiensa takia paritupaa.

Rakennus vuorattiin ulkoa v. 1911 ja v. 1971 siihen tehtiin suurehko peruskorjaus, jolloin rakennettiin peräkamarin paikalle sauna- ja pesutilat sekä suureen tupaan pannuhuonetila keskuslämmitystä varten. Tällöin tuvan sisäkattoja jouduttiin osin madaltamaan. Myös kaikki ikkunat on vaihdettu.

Maakunnallisesti kohteen arvoa nostaa kauniisti hoidetun pihapiirin muodostama kokonaisuus, johon kuuluu monia 1800-luvun rakennuksia. Tiiviissä, kaikilta sivuiltaan rakennuksilla suljetussa asuinpihassa on päärakennuksen toisella sivulla säilynyt suuri tallirakennus, jonka toisessa päädyssä on ollut meijeriosa. Toisella sivulla on kymmenen aittahuoneen, balusteripylväinen ja ristikko-kaiteinen luhtiaitta, joka tyypiltään lukeutuu keskusmaalaiseen rakennusperinteeseen.

Asuinrakennusta vastapäätä on suuri ja hirsinavetaksi harvinaisen vanha (vanhimmat osat v. 1885) navetta, jossa erityispiirteinä on hirsikerrosten väliin, mahdollisesti kosteushaittoja ehkäisemään asetetut koivutuo-

Pellonpää, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Neliöpihan ulkopuolella sijaitsee suuri, aumakattoinen kahdesta eri puintitilasta muodostettu riihirakennus. Voimanlähteeksi riiheen hankittiin jo v. 1908 höyrykone, johon idea oli saatu Kuopiossa v. 1906 pidetystä maatalousnäyttelystä. Pihan ympärillä, puistomaisella pihalueella on säilynyt muutamia yksittäisiä aittoja ja lato. Pihapiiriä ja tilalle peltojen läpi johtavaa tietä kehystävät maisemaa komistavat suuret puut.

Kunnalliskoti

Rakennusmestari Eino Sorri, päärakennus valmistui v. 1932, mielisairaalarakennus v. 1933
Valintaperuste: R, M

Kunnalliskoti, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Sosiaalilainsäädännön kehittyminen aiheutti kunnille velvoitteen vanhusten ja mielisairaanhoidon järjestämiseen. Tätä varten kunnissa yleensä perustettiin maaseutuympäristöön kunnalliskoteja. Tervon kunnan itsenäistyttyä 1920-luvulla tuli kunnalliskodin rakentaminen ajankohtaiseksi. Tätä varten Tervon kunta osti v. 1928 muutaman kilometrin päästä kirkonkylältä Honkamäen tilan.

Ensimmäiset piirustukset kunnalliskotia varten laati helsinkiläisarkkitehti O. Vuorio. Koska Vuorion ehdottama rakennus katsottiin liian kalliiksi, pyydettiin Kuopion maanviljelysseuran rakennusmestari Eino Sorria laatimaan piirustukset halvemmalle rakennukselle. Tämä laati suunnitelmat 35 vuodepaikkaa käsittävälle rakennukselle, joka hirsirakenteisena on harvinainen maakunnassa säilyneistä, tyyppillisemmin kivirakenteisten kunnalliskotien joukossa. Seinärunkoon käytettiin tilalta purettujen vanhojen rakennusten hirsiiä.

Vuonna 1932 valmistuneen rakennukseen tuli kolmeen kerrokseen potilashuoneita, josta alin oli ikkunoilla varustettu, kivirakenteinen kellari. Pohjaltaan ja klassistisella rakennustyyllillään rakennus muistuttaa ajalle tyyppisiä kunnalliskoteja, joissa huoneet on sijoitettu keskuskäytävien kahta puolen ja porrassyöksyt suoraan kaiteen muotoisen rakennuksen pätyihin.

Rakennus vuorattiin v. 1948 sodan jälkeen yleistyneellä viistovuorilaudoituksella, minkä jälkeen julkisivuihin ei ole tehty merkittäviä muutoksia.

Päärakennuksen viereen rakennettiin v. 1933 mielisairaalaosasto, puhtaaksimuurattu aumakattoinen yksikerroksinen tiilirakennus, jota julkisivuiltaan on päärakennusta enemmän remontoitu.

Tila toimi vuodesta 1982 jonkin aikaa vanhainkotina ennen sen myyntiä kokonaan yksityisomistukseen.

Pirttimäki

Päärakennus v. 1860, aitta v. 1817
Valintaperuste: R, M

Pielavedeltä Karttulaan kulkevan maantien varrella sijaitseva Pirttimäen tila on perustettu 1700-luvulla. Tila toimi maatilana 1970-luvulle, mutta rakennuskantaa ei kuitenkaan ole vanhan navetan paikalle v. 1952 rakennetun uuden tiilinavetan jälkeen uusittu. Pihan vanhasta rakennuskannasta on säilynyt vain aitta ja asuinrakennus, kummankin harvinaiset tyylipiirteet ja 1800-luvun asun säilyneisyys nostaa kohteen rakennushistoriallista arvoa.

Pirttimäki, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vuonna 1860 rakennettu asuinrakennus on yksi seudulla säilyneistä talonpoikaisempirakennuksista Riutalan talonpoikaismuseon, Pielaveden Hemmolan ja Tervon Pellonpään asuinrakennusten lisäksi. Näissä rakennusaikainen säätyläisrakentamisen esikuvien mukainen aumakatto on säilynyt, vaikkakin taloihin on tehty myöhempiä muutoksia. Pirttimäen aitassa ja Pellonpään riihessä kattomuotoa on myös käytetty talousrakennuksiin. Pirttimäen taloon on nähtävästi myöhemmin tehty muutoksia, josta kertovat eteläpään ikkunoiden poikkeavuus tupaosan vanhemman mallisista, ilman kittiä kiinnitetystä, sekä koristeellinen nikkarityylinen viisikulmainen kuisti.

Muutoksia on ehkä tehty tilan toimiessa kestikievarina 1900-luvun vaihteessa. Myös eteläpään takimmaisesta kamarin hirsiseinässä näkyy rakennuksen levitys samaan linjaan muun rakennuksen ulkoseinälinjan kanssa.

Vuonna 1817 rakennettu aitta on Keski-Suomen aittaperinteen vaikutuksesta kertova avosolainen luhtikäytävätyyppi. Aitta on maakunnan lankkurakenteisista rakennuksista vanhin tiedossa olevista. Sahalankkujen käyttöä hirsien sijaan voidaan pitää Sisä-Savon kansanrakentamisen seudullisena piirteenä, syyksi on arveltu vesisahoilta saatavissa ollut puutavara.

Ikälä

Päärakennuksen vanhin osa v. 1821, pihanpäärakennus 1800-luvulta, navetta on rakennettu v. 1917, aittoja ja vanha talli 1800-luvulta
Valintaperuste: R, M

Ikälä, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Ikälän eri rakennustyyppien muodostama kokonaisuus on Riuttalan talomuseon ohella maakunnan merkittävimpiä talonpoikaisesta rakennusperinteestä kertovia pihapiirejä. Maakunnallista arvoa lisää rakennusten säilyneisyys, ainoastaan asuinrakennuksen toiseen päättyyn on tehty 1950-luvun jälkeen merkittäviä muutoksia.

Kaikilta sivuiltaan rakennuksilla ympäröidyn asuinpuhan eteläsivun sulkee koko pituudeltaan asuinrakennus, jonka vanhin osa on rakennettu v. 1821. Myöhemmin taloa on jatkettu kahdesti ja se onkin nykyisin nähtävästi maakunnan pisin talonpoikaistalo.

Julkisivut vuorattiin v. 1918. Laudoitusta on elävöitetty räystäään alle tehdyin uusrenessanssista periytyvin peilinauhoin, johon malli on mahdollisesti saatu lähistölle v. 1895 valmistuneesta Kolun kanavan kasöörintalosta. 1960-luvulla eteläpäädyn ikkunat on muutettu ja seinä levytetty kyseisen aikakauden tyyliin. Vuonna 1992 Eteläpäädyn rakennettiin uusi kuisti sauna- ja pesutiloineen.

Kulmittain asuinrakennusta eteläpäädyn sivulla on 1800-luvulla rakennettu pihanpäärakennus, rakennustyyppi, jota valtiovalta oli jo 1600-luvulla kehottanut rakentamaan suurempiin taloihin.

Hirsipintainen vuoraamaton rakennus sai päärakennuksen vuorauksen yhteydessä v. 1918 viistokulmaisen kuistin, joka on malliltaan ja tyyliään maakunnassa muihin säilyneisiin kuisteihin verrattuna hyvin harvinainen. Rakennusta käytettiin vierastupana 1950-luvulle, jonka jälkeen se on ollut varastona.

Vierastuvan vieressä on varasto ja 10 hevosen tallirakennus. Näitä vastapäätä pihan länsisivulla on pitkä kahdesta erityyppisestä 1800-luvun luhtiaitasta yhdistetty kokonaisuus. Asuinrakennusta vastapäätä on v. 1917 rakennettu puurakenteinen navetta, jota on myöhemmin laajennettu kivirakenteisella siivellä.

Pihapiiriin ja sen läheisyyteen kuuluu näiden lisäksi muita eri tarkoituksiin käytettyjä aittoja ja latoja.

Taipale

Päärakennuksen vanhin osa v. 1821, pihanpäärakennus 1800-luvulta, navetta on rakennettu v. 1917, aittoja ja vanha talli 1800-luvulta
Valintaperuste: R

Taipale, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kasöörintalo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Paikalla on ollut Huttulan tilaan kuulunut yksihuoneinen mökki 1800-luvulla. Tilan itsenäistyttyä 1900-luvun vaihteessa mökki vuorattiin päreillä ja laajennettiin päätykamarilla, johon hirsikehikko saatiin Rautalammin Maukolan tilan vanhasta vilja-aitasta. Samoihin aikoihin porstuan taakse on lisätty pieni kamari, jonka seinäkehikko ulottuu kamarin ja tuvan seinälinjasta toista metriä ulommas. Rakennuspuut saatiin metsäfirmojen metsään jättämistä latvapuista. Koska taloon ei ole tehty vuosien kuluessa suuria muutoksia, rakennus edustaa lähes täysin maakunnasta hävinnyttä tai alkuperäisestä asustaan muutettua vuosisadan vaihteen tyyppillistä pientila- tai torppariasumusta. Poikkeuksellista muuhun säilyneisiin mökkeihin verrattuna on vaihteittain rakentamisesta aiheutunut rakennusten päätyjen epäsymmetrisyys.

Talon sivulla on kaksihuoneinen aittarakennus maidon ja viljan säilytykseen sekä pihan ulkopuolella pieni ruumisaitta. Asuinrakennusta vastapäätä sijainneesta karjarakennuksesta on enää vain heinälato ja pieni talli jäljellä. Asuinpihasta kauempana on 1950-luvulla paikalle rakennettu puimala ja paikalle samoihin aikoihin siirretty riihi.

Kolun kanavan kasöörintalo

Valmistunut v. 1895 tai v. 1896,
Kolun kanava rakennettiin v. 1892-1895
Valintaperuste: R, M

Rautalammin reitti sen latvavesiltä asti avautui purjehduskelpoiseksi Pielaveden Säviän ja Tervon Kolun kanavien valmistuttua 1890-luvulla. Kolun kanava uusittiin v. 1973-1976, mutta vanhasta miljööstä on jäljellä komea kanavakasöörin eli kanavan maksujen kerääjän asuintalo, joka valmistui samoihin aikoihin kanavan kanssa.

Talon toiseen päähän tuli asunto ns. kanavamiehelle ja toiseen kasöörille ja tämän toimistolle. Talon pääjulkisivu on sijoitettu kohti kanavaa. Jyhkeät graniittiportaot johtavat koristeelliselle avokuistille, jossa on säilynyt kasöörin toimistoon avautuva maksuluukku. Taloon tehtiin peruskorjaus v. 1977, jolloin sisäpintoja verhoiltiin lastulevyillä ja toinen takasivun kuisti poistettiin, muuten ulkopinnat ovat säilyneet alkuperäisessä runsaasti koristellussa asussa. Kasöörin virka lakkasi v. 1963, kun kanavamaksu poistettiin, minkä jälkeen kasöörintalo on ollut vuokralla uittoyhdistyksille, yksityisille ja Tervon kunnalle sekä osin käyttämättä.

Talon lisäksi kanava-alueen rakennuksiin kuuluivat ulkohuone, varastoja, paja, sauna sekä kanavamiehen ja kasöörin navetat, jotka kaikki on purettu viimeistään v. 1975 uuden kanavan rakentamisen myötä.

Arkkitehtuuriltaan Kolun kanava edustaa puurakentamiseen sovellettua uusrenessanssia, jonka tyypillisimpiä piirteitä on julkisivujen jaottelu vaakalistoin erisuuntaisiin ja -tyyppisiin laudoituskenttiin. Kanavarakenteet rakennuksineen suunniteltiin keskusjohtoisesti rautateiden tapaan. Vuonna 1890 perustettu Tie- ja vesikululaitosten ylihallitus vastasi Suomessa maa-, vesi- ja rautateiden rakentamisesta. Kanava- ja rautatieasema-alueilla rakennusten suunnittelijoina toimivat samat insinöörit tai arkkitehdit mikä selittääkin kyseisten rakennustyyppien samantyyllisyyden. Pohjois-Savossa toinen säilynyt kanavakasöörintalo sijaitsee Maaningan Ruokovirralla, joka on valmistunut v. 1878. Rakennukset ovat masoiltaan ja pohjaratkaisultaan samankaltaiset, Ruokovirran kasöörintalon julkisivut ovat runsain lehtisahalla tehdyin puuleikkauksin koristellut, kun Kolun kanavan julkisivuissa nämä ovat kuistin puuleikkauksia lukuun ottamatta vaihtuneet sorvattuihin.

Harju

Paritupatyyppinen päärakennus, asumattomana vuodesta 1970, seinät olleet kauttaaltaan vuorattu päreillä.

On paikallisesti merkittävä, mutta ei maakunnallisesti, koska ei enää jäljellä muita rakennuksia pihasta kuin asuinrakennus, jolla ei yksittäisenä ole maakunnallista arvoa.

”Harjun laitumet” kuuluu Pohjois-Savon maakunnallisesti merkittäviin perinnemaisemiin (perinnebiotooppien luettelo v. 2007)

Haapamäen alue

Valintaperuste: R, M

Haapamäki sijaitsee kunnan lounaisosassa Rautalamille johtavan tien varrella. Yksittäisten maatilojen ja komean mäenharjanteen muodostama kulttuurimaisema-alue hahmottuu parhaiten Haapamäen entisen koululle johtavan tien päässä mäen laelta, josta maisema avautuu kaakkoon yli Eljakselan pihapiirin ja mäkipeltojen. Aron piha laitumineen näkyy mäenharjan koillisrinteellä, jossa maaston topografia on luonut asumiselle suojaisan vyöhykkeen.

Aron ja Eljakselan tilan päärakennukset edustavat mielenkiintoisena parina maakunnassa harvinaista, suursuuntaista ja yksilöllisesti suunniteltua 1950-luvun maatalo-asuinrakentamista.

Aro

Päärakennus valmistunut v. 1952, navetta
Valintaperuste: R, M

Aro, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Paikka on ollut asuttuna 1500-luvulta. Piha ja sitä ympäröivät laitumet sijaitsevat metsäisen Haapamäen ylärinteen tasaisella kynnysvyöhykkeellä, jota lounaassa suojaa jyrkkäseinäinen Haapamäen lakialue. Talouskeskus muodostaa eri-ikäisten ja tyyppisten rakennusten tasapainoisen kokonaisuuden.

Nykyinen puurakenteinen päärakennus valmistui v. 1952 vanhan päärakennuksen tuhouduttua tulipalossa. Talo on arkkitehtuuriltaan mielenkiintoinen ja näyttävyydeltään aikakaudelle harvinainen maatilapäärakennus, aiempien vuosikymmenien klassistista kartanorakentamisen ja 1950-luvun puolitoistakerroksisen pientalorakentamisen yhdistelmä. Viitteinä klassismiin ovat mm rakennuksen symmetria ja etujulkisivun pylväiköt sekä keskeisten oleskelutilojen avautuminen puutarhaan laajan avoterassin yli.

Vuonna 1991 pihan lounaissivulle siirrettiin vanha hirsinen asuinrakennus, joka täydentää erittäin onnistuneesti pihapiiriä. Asuinrakennusten ulkosivuille jää 1800-luvulla perustettu puutarha.

Päärakennusta vastapäätä on v. 1904 lohkokivistä rakennettu navetta 60 lehmälle ja talli hevosille. Rakennuksen etusivulle on rakennettu karjakeittiö 1930-luvulla ja 2000-luvun vaihteessa se on muutettu kokonaan taliksi.

Pihan vanhaan rakennuskantaan kuuluu myös avosolatyypinen 1800-luvulla rakennettu luhtikäytäväaitta.

Eljaksela

Päärakennus valmistunut v. 1957, navetta 1900-luvun alku

Valintaperuste: R, M

Eljaksela, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kuten Aron tilalla, Eljakselassa on asuttu jo 1500-luvulla. Tilan vanhat maatalousrakennukset ja v. 1957 rakennettu päärakennus muodostavat väljän pihapiirin, jonka luoteissivua suojaa korkea kuusialta. Tilan vanha päärakennus paloi 1920-luvulla. Nykyinen päärakennus on vuodelta 1957, suunnittelijanaan arkkitehti Kaj Michael. Tämän nuoruudentöihin lukeutuva rakennus edustaa tyyliltään, toisin kuin Aron päärakennus, selkeästi va-

rakasta pientaloarkkitehtuuria, mitä tuolloin pääasiassa rakennettiin taajamien äveriäimmille alueille. Rakennuksen raskaanoloisen massoittelemakattoineen ja parvekkeellisine poikkipäätyineen muistuttaa tosin paljon myöhempien vuosikymmenien pientalosuunnittelua.

Tien varressa pihaa rajaa alun perin 60 lehmälle rakennettu navetta (vrt. Aron navetta) 1900-luvun alusta, myöhemmin tätä on lyhennetty kymmenkunta metriä.

Haapamäen entinen koulu

v. 1921, lasikuisti rakennettu 1980-luvulla

Valintaperuste: R, M

Koulu on rakennettu v. 1921, jolloin Haapamäki kuului Karttulaan. Koulun tontti erotettiin Puralan kantatilasta.

Jyrkkäkattoinen rakennus on hirsirunkoinen ja verhottu vaakalaudoituksella. Länsisivulla on leveä poikkipääty. Rakennus käsitti alkujaan luokkahuoneen ja veistosalin sekä kaksi huonetta ja keittiön käsittävän opettajan asunnon. Luokkien suuret ikkunat ovat itään ja etelään. Ullakon eteläpäätyyn tehtiin 1930-luvun alussa toinen asunto.

Haapamäen entinen koulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Talluskylän kyläkeskustaa, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Koulu lakkautettiin v. 1971, sen jälkeen luokat olivat kylälaisten harrastustilana ja asunnot osin vuokralla. Yksityisomistukseen kesäasunnoksi rakennus siirtyi v. 1978. Tämän jälkeen eteläpään sisäänkäynnin yhteyteen on tehty lasikuisti ja talon itäisvulle pesuhuoneen, saunan ja käymälätilan sisältävä kylkiäinen.

Talluskylä

Valintaperuste: R, M

Saimaan ja Päijänteen vedenjakajaylängön kulttuurimaisema

Talluskylä sijaitsee Saimaan ja Päijänteen erottavan vedenjakajaylängön reunamilla. Maasto on metsäistä mäkimaata, jolle antaa ominaiskuvan karuhkolle vedenjakajaseudulle tyypillinen kasvillisuus. Kallioperän ruhjeisiin on syntynyt polveilevia vesireittejä, joiden rannoille asutus ja viljelykset ovat keskittyneet. Talluskylä sijoittuu maisemarakenteen solmukohtaan Tallusjärven ja Liesjärven väliselle leveälle kannakselle.

Talluskylä sijaitsee Tervon kunnan pohjoisosissa, ”takamailla”. Vesireitit ovat historiallisesti tärkeitä kulkureittejä, joita pitkin asutus vakiintui vanhoille eräsijoille. Suuret järvet, niiden viljavat rantamaat ja laajat metsät ovat olleet elämisen perustana.

Maisemakuvan kannalta merkittävin elinkeino on edelleen maatalous. Vanhimpia asuinpaikkoja ovat Tallusjärven ja Liesjärven viettävät rantamaat. Kylämaiseman rungon muodostavat kaksi tietä, jotka risteävät kylän keskellä.

Kylätiet kulkevat luontevilla paikoillaan avoimessa peltomaisemassa. Kylän ydinaluetta on Tallusjärven ja Liesjärven välinen kannas. Peltujen yli aukeaa vaihtelevia näkymiä Liesjärvelle. Vanhimmat tilat ovat hallitsevilla paikoilla maisemassa, kumpareilla tasaisten peltujen keskellä. Kylän keskus teiden risteyskseen tuntumassa hahmottuu selkeästi, mikä on savolaisille rantakylille melko poikkeuksellista. Kylän keskustassa maisemaa hallitsevat komea koulurakennus ja entinen kauppa. Talluskylä on aktiivinen kylä, jonka elävänä säilymiseen on vaikuttanut osaltaan vireä kyläyhdistystoiminta.

Rajaus sisältää yhtenäiseksi hahmottuvan kylän keskusalueen Tallusjärven ja Liesjärven välisellä kannaksella ja kylän hajanaisemat reuna-alueet Tallusjärven ympäristössä. Rajaus seuraa peltoaukeita rajaavia metsäisiä vyöhykkeitä.

Tuusniemen kulttuuriympäristö

[illegible]

Kirkko, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

16 TUUSNIEMI

Tuusniemen kirkonkylä

Luettelointiperuste: R, M

Tuusniemi on syntynyt kapealle Juojärveä koillisesta rajaavalle harjulle, jota pitkin vanha Joensuun ja Kuopion välinen maantie on aiemmin kulkenut, mutta tie on siirretty myöhemmin harjun ja järven väliselle pellolle. Vanha tie on säilynyt kuitenkin kirkonkylän pääraittina ja sen varrelle, harjun korkeimmalle kohdalle rakennettu kirkko kylän keskuspisteenä.

Erityisesti kirkon koillispuolen rakentaminen pääraitilla edustaa maakunnallisesti poikkeuksellista kirkonkyläraittimiljöötä 1930-1950-lukujen liike- ja asuintaloineen. Tällä osuudella vanhat rakennukset sijoittuvat lähelle katulinjaa, mikä luo ryhdikkään ja mittakaavaltaan miellyttävän raittimiljöön. Kirkonkylän uudet liiketoiminnot sijaitsevat kirkon lounaispuolella Jokitien ja Keskitien risteyksen läheisyydessä, jossa maakunnallisesti merkittäviä kohteita sijaitsee yksittäisinä uudemman rakentamisen seassa.

Näitä ovat entinen kansakoulu, vanha apteekintalo ja vanha nimismiehen talo. Keskusraitin toisen pään kohteet, ortodoksikirkko ja kaksi vanhaa maatilaa muodostavat eheän miljöökokonaisuuden rakennushistoriallisten arvojensa lisäksi.

Valtatien toisella puolen on yrityskeskukseksi muutettu meijerialue vanhoine rakennuksineen, joka maisemallisesti tukee onnistuneesti virkistysalueena kehitettävää kirkonkylän satama-aluetta.

Kirkko

August Boman, yli-intendentti Ernst. Lohrman/Yleisten rakennusten ylihallitus, rakennettu v. 1867-1869

Luettelointiperuste: R, H, M
Kirkkolain suojelema

Tuusniemi itsenäistyi Kuopion emäseurakunnasta v. 1855. Nykyinen kirkko rakennettiin Lautaanharjulle v. 1867-1869 tätä edeltäneen pitäjän ensimmäisen kirkon paikalle, joka oli tuhoutunut tulipalossa v. 1857. Suunnitelmat oli laadittu Yleisten rakennusten ylihallituksessa arkkitehti Ernst Lohrmanin allekirjoittamina.

Rakennusmestarina toimi kirkonrakentaja Mikko Karjalahti Haapajärveltä, joka oli Pohjois-Savossa ennen Tuusniemen kirkkoa rakentanut Vesannon kirkon v. 1856-1857. Pohjakaavaltaan Tuusniemen kirkko on pitkäkirkko, jossa on kaksi poikkisakaraa.

Kirkon runkona on harvinainen, rakennusmestari Karjalahden ehdotuksesta valittu pystyhirsirakenne. Tällä pyrittiin ratkaisemaan kirkonrakentajien ongelmana ollut hirsiseiniä painuminen. Muut Suomen tunnetut pystyhirsirakennukset ovat yleisemmin 1900-luvun vaiheen vuosikymmeniltä. Pystyhirsitekniikka ei kuitenkaan yleistynyt, tällä tekniikalla toteutetuista kirkkoista tunnetaan vain Vieremän (v. 1919), Joensuun Utran (v. 1895) ja Porin Reposaaressa kirkko.

Vuonna 1875 kirkko laudoitettiin (ulkopuolelta) ja ”tapseerattiin” (maininta säilyneistä rakennusasiakirjoista) eli sisäverhouksena on ennen nykyistä laudoitusta ollut jonkinlainen paperointi. Vuonna 1922 kirkkoon asennettiin lämmityskamiinat, jotka myöhemmin (v. 1987/1988) on vaihdettu sähkölämmitykseen. Vuosina 1960-1964 kirkko peruskorjattiin arkkitehti Veikko Larkaksen suunnitelmien mukaan. Ulkoväritys on alkuperäisen kaltainen. Kirkkoa ympäröi ensimmäisen kirkon aikana perustettu hautausmaa.

Tapuli

Rakennettu v. 1811 tai v. 1818

Luettelointiperuste: R, H, M

Kirkkolain suojelema. Tapulin inventointitiedot puutteelliset

Tuusniemen kellotapuli on rakennettu ensimmäisen kirkon aikana v. 1811 tai v. 1818. Malliltaan tapuli on kolminivelinen ns. renessanssitapuli maakunnan vanhimpien säilyneiden tapulien (vrt. Iisalmi, Kiuruvesi, Pielavesi, Rautalampi). Tapuli on nähtävästi säilynyt julkisivultaan kattopellitystä ja betoniporrasta lukuun ottamatta alkuperäisenä. Joitain palovaurioita jouduttiin korjaamaan vieressä olleen vanhan kirkon palamisen jälkeen.

Pitäjänmakasiini (nykyinen kotiseutumuseo)

Oletettu rakennusaika v. 1860 (lukkolaitteen vuosiluku)

Luettelointiperuste: R, H, M

Pitäjänmakasiinin pitäminen oli Ruotsinvaltion ajoilta seurakuntien velvollisuus. Vuonna 1855 itsenäistyneeseen Tuusniemen kirkkoherrankuntaan rakennettiin pitäjänmakasiini kirkon viereen luultavasti v. 1860, mikä on arvioitu oven lukkoon kaiverretusta vuosiluvusta. Makasiineissa yritettiin monin keinoin estää mahdolliset varkaudet. Tästä kertoo Tuusniemenkin makasiinissa se, että hirsiseinät ovat kaksinkertaiset, sisäseiniä ja lattiaraikoja on pellitetty ja oveen asennettu kolme eri avainta vaativa lukko.

Sotien jälkeen jyvähinkalat poistettiin ja makasiini muutettiin virallisesti museoksi v. 1964. Jo sitä ennen 1950-luvulla makasiiniin oli kerätty museoesineitä. Virallisesti rakennus muutettiin museoksi v. 1964.

Makasiini sijaitsee aivan kiinni kirkonkylän keskusraitin katulinjassa.

Happola

Asuinrakennus v. 1900, talousrakennukset

v. 1926 ja v. 1920

Luettelointiperuste: R, M

Happola, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Happola edustaa Kankaalan ja Lautalan ohella pääraitin (Keskitien) vanhaa talonpoikaisasutusta. Aivan keskustassa pääraitin varrella oleva Happolan tila on ollut saman suvun hallussa ainakin vuodesta 1721. Pitkän katulinjaa rajaavan päärakennuksen tupa on aikaisemmin ollut savutupana nykyisen valtatie toisella puolella, josta se on siirretty v. 1900. Talossa on pidetty kestäkievaria ja kärejä 1920-1930-luvuilla. 1950-luvulla paikallisliikenteen linja-autokuskit asuivat päärakennuksessa ja pihalla rakennettiin linja-autotalli (purettu myöhemmin).

Asuinrakennuksen sisätiloihin on tehty jonkin verran muutoksia mm. rakennettu saunatilat. Julkisivut ovat säilyttäneet pääosin vanhan asunsa. Suuret säilyneet piharakennukset, karjarakennus vuodelta 1926 ja aittarakennus vuodelta 1920, rajaavat pihaa kahdelta sivulta ja luovat rauhallisine, selkeine muotoineen pihalle hyvin harmonisen ilmeen.

Hietikko

Rakennettu v. 1951

Luettelointiperuste: R, M

Raitin varrella Happolasta seuraavat kolme rakennusta edustavat 1950-luvun asuin- ja liiketalotyyppiä rapattuine vaaleine julkisivuineen. Näistä Hietikko, entinen pankkirakennus, on suunniteltu kahta muuta selvästi juhlavammaksi.

Tuusniemen Osuuskassa perustettiin v. 1907, mutta oman toimitalon se sai vasta v. 1951, sitä ennen pankki toimi meijerin tiloissa ja Happolan talossa.

Vuonna 1973 Osuuspankille valmistui uusi liikerakennus ja vanha rakennus myytiin kunnalle, joka myöhemmin on myynyt sen yksityisomistukseen.

Arkkitehtuuriltaan rakennus on yhdistelmä edeltäneiden vuosikymmenten valkoista funktionalismia (kaareva päätykatos ja parveke, lippakatokset) ja klassismia (sisäänkäynnin pilasteriaihe ja symmetrisyys) yhdistettynä 1950-luvun melko eleettömään, mutta ryhdikkääseen perushahmoon.

Osuusliike Uurtajan konttorirakennus

Rakennettu v. 1936

Luettelointiperuste: R, M

Osuusliike Uurtaja perustettiin v. 1919 ja varsinainen kauppalike rakennettiin v. 1925 ja maakunnallisesti merkittävä konttorirakennus v. 1936, johon tuli konttoritilojen lisäksi asuin- ja varastotiloja.

Osuusliike Uurtaja

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Konttorirakennus kuuluu ns. osuusliikefunkikseen, jota Pohjois-Savossa on säilynyt yllättävän vähän (vrt. Kiuveden Osula ja Suonenjoen Asemakatu, Talluskylän kaupparakennus). Uusi rohkea ja iloinen tyyli ajoittuu 1930-luvulle heijastellen samalla maailmanlaajuisen laman jälkeistä ilmapiiriä. Aikakausi merkitsi samalla liike-rakentamisen muuttumista keskusjohtoiseksi.

Uurtajan konttorirakennuksen arkkitehtuurin olennaiset detaljit on edelleen nähtävissä, vaikkakin rapistunut maalipinta hämää yleisvaikutelmaa: vinoponttilaudoituksella vuoratut ja ilman näkyviä räystäitä sommitellut pääjulkisivut ja takasivun pieni varastosiipi, alkuperäiset ikkunat ja ulko-ovet sekä varastojulkisivun lastauslaituri lippakatoksineen. Kahdella erilaisella ikkunatyypillä, kaksiosaisella huoneikkunalla ja pienellä vaakasuuntaisen ikkunayksiköllä (nauhaikkunan osana ja yksittäin) on luotu varsin ilmeikäs kokonaisuus.

Entinen kansakoulu (nykyinen ala-aste)

Arkkitehti Eino Pitkänen, valmistunut v. 1935

Luettelointiperuste: R, M

Vuonna 1935 Tuusniemelle valmistunut rapattua klassismia edustava kaksikerroksinen kansakoulu kuuluu myöhemmin funktionalismistaan tunnetuksi tulleen arkkitehti Eino Pitkäsen nuoruuden töihin ja vaiheeseen, jossa hän oli jo muissa rakennustyypeissä siirtymässä

funktionalismin muotokieleeseen (vrt. Iisalmen Pyhän Ristin kirkko v. 1932, Iisalmen uimarannan rantapaviljonki v. 1934). Rakennuksen muodostaa kaksikerroksinen päämassa ja sitä pihanpuolelta rajaavat symmetrisesti siipiosat. Koulun rakennusosia kuten ovia ja ikkunoita ym. on paljon muutettu.

Entinen kansakoulu

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vanha nimismiehen talo

1800-luvun runko, siirretty paikalle v. 1936

Luettelointiperuste: R

Rakennus siirrettiin nimismiehen taloksi nykyiselle paikalleen v. 1936 kirkonkylän kansakoulun tontilta. Alkuperäisellä paikalla rakennus oli kunnan 1920-luvulla ostaman maatilan päärakennus, joka palveli koulutalona vuoteen 1935. Nykyisin talossa on kunnan vuokra-asuntoja. Rakennus on julkisivuiltaan säilynyt erittäin hyvin vuoden 1936 aikaisessa asussa. Tällöin siirron yhteydessä rakennus korjattiin perusteellisesti, nähtävästi ulko-ovet ja ikkunat uusittiin. Ikkunoiden ”ylösalaisin käännettyä t-karmia” muistuttava puutejako oli suosittu 1930-luvulla. Julkisivun neljää sisäänkäyntiä suojaa mielenkiintoiset, hyvin loivaharjaiset katokset, jotka muistuttavat samoihin aikoihin funktiorakennuksissa suosittuja lippakatoksia.

Säilyneet detaljit kuten räystäslaudoitus, ikkunat ja ovet sekä sisäänkäyntikuistit vaikuttavat kohteeseen rakennushistorialliseen arvoon ja tulisi säilyttää (tai korjata säilyttäneen) mahdollisissa korjauksissa.

Entinen apteekin talo

v. 1925

Luettelointiperuste: R

Tuusniemen apteekintalona tunnettu mansardikattoinen rakennus kuuluu kirkonkylälle 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmeninä syntyneitä virkamiesten ja porvariston asuin- ja toimitalorakentamista, jota Pohjois-Savon kun-

nissa on säilynyt jonkin verran yksittäisinä rakennuksina (vrt. Rautavaaran nimismiehen talo). Kirkonkylien rakennustaiteellisten arvojen lisäksi näiden, kauppiaiden, nimismiehen ja apteekkarien talojen merkitys arvokkaine julkisivuineen oli maaseudun rakentamisen esikuvina huomattava.

Tuusniemen apteekin talo oli alun perin paikkakunnan nimismiehen itselleen vanhasta riihestä rakentama asuintalo, joka 1930-luvun alusta vuoteen 1971 oli apteekkarien asuin- ja toimitiloina. Hirsirunkoinen rimauloituksella vuorattu klassismia edustava rakennus on säilyttänyt melko hyvin 1920-luvun asunsa.

Ortodoksinen rukoushuone

v. 1961

Luettelointiperuste: R, M

Kyläraitin toisessa päässä sijaitseva Tuusniemen ortodoksinen rukoushuone valmistui v. 1961 Ilmari Ahosen suunnitelmin. Kirkon ja sen yhteydessä sijaitsevan hautausmaan alue saatiin lahjoituksena naapuritilojen, Kankaalan ja Lautalan maista.

Rakennus on yksi Ilmari Ahosen Pohjois-Savoon suunnittelema kymmenestä rukoushuoneesta, jotka jyrkkine satulakattoineen, koruttomine julkisivuineen ja harkituine ikkunasommitelmineen erottuvat arkkitehtuurillaan omaksi ryhmäkseen. Tuusniemen rukoushuoneen detaljeissa näkyy muiden suunnitelmia paremmin 1950-luku, kuten esim. sisääntulokatoksen sommittelussa.

Tuusniemen kirkon pohjakaava vastaa lähinnä Vierevän Salahmille rakennettua tyyppiä, jossa kellotapuli on yhdistetty päärakennukseen sisääntulokatoksen ja eteisen välityksellä. Tuusniemen rukoushuoneessa on nähtävissä myös rakennustyyppissä suosittu alkuperäinen väritys, johon kuuluu mm. yksityiskohdissa kirkkaansinisen käyttö.

Ortodoksinen rukoushuone

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kankaala ja Lautala

Kankaalan asuinrakennus vanhin osa 1870-luvulla, navetta v. 1904

Lautalan asuinrakennus 1900-luvun alku

Luettelointiperuste: R, M

Kahden vanhan, hyvin valtatielle näkyvän maatilan, Lautalan ja Kankaalan pihapiirien edessä säilyneet pellot rajaavat nauhamaisen kirkonkylän Kuopion puoleista päätä. Tilojen hyvin hoidetut maatilapihiirit ja vanhat rakennukset luovat kirkonkylän miljöölle ja viheralueille vaihtelevuutta.

Maatilojen tarinat liittyvät kirkonkylän historiaan monella tavalla; Kankaalassa on 1930-luvulla pidetty apteekkia ja nimismiehen toimistoa ja putkaa, Lautalan tiloja on samoin vuokrattu putkaksi ja talo on ollut 1910-1930-luvuilla kestiekievarina.

Lautala, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kohteet haja-asutusalueella

Tuusjärven koulu

Jaakko Pohjolainen, valmistunut v. 1961
Luettelointiperuste: R

Tuusjärvi sai v. 1961 uuden koulurakennuksen vanhaan koulupihaan Kuopio–Joensuu valtatie varteen. Samalla aiempi v. 1893 rakennettu koulu purettiin. Pihassa on säilynyt samoihin aikoihin rakennettu ulkorakennus, jossa on käymälä-liiteri ja pieni navettaosa.

Rankorakenteinen, vinoponttilaudoituksella vuorattu kansakoulurakennus kuuluu arkkitehtuuriltaan rationaaliseen 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa yleistyneeseen kansakoulurakentamiseen. Aiempien vuosien romanttisista piirteistä on luovuttu, kun rakennussuunnittelua ohjasi tarkoituksenmukaisuus. Rakennusdetaljointia leimasi kuitenkin edelleen käsityönomaisuus. Koulutoiminta jatkuu edelleen.

Hiidenlahden entinen kansakoulu

Valmistunut v. 1930
Luettelointiperuste: R, M

Ennen omaa koulurakennusta Hiidenlahden koulua pidettiin seudun maataloissa, mm. Rautaharjulla. Vuonna 1930 valmistui kylälle oma koulutalo, joka edustaa rapattuna tiilirunkoisena maakunnan kyläkouluille harvinaisempaa, varsinaisesti 1930-luvulla yleistynyttä kivirakennustapaa. Koulun julkisivuissa näkyy vielä viitteitä 1920-luvun klassismiin, kuten räystäslinjojen ja joidenkin ikkunoiden koristeprofiloinnit. Rakennuksen sisäänkäyntinä on poikkeuksellisesti rapattu umpikuisti kouluissa 1920–1930-luvuilla tyypillisemmän avokuistin sijaan.

Hiidenlahden entinen koulu
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Koulu lakkautettiin v. 1980. Tämän jälkeen rakennuksessa toimi mekaanisen musiikin museo vuoteen v. 1988 ennen siirtymistään Varkauteen. Nykyisin rakennus on yksityisomistuksessa ja asuinkäytössä. Rakennusta on 1980-luvulla jatkettu harkkorakenteisella lisäsiivellä, mutta muuten se on julkisivuiltaan hyvin säilyttänyt alkuperäiset piirteensä.

Koivulahden mylly

Valmistunut v. 1949
Luettelointiperuste: R, M

Aiemmin koivulahden mylly sijaitsi nykyisestä paikasta puron yläjuoksulle päin, jossa on vielä myllyn perustuksen kiviä näkyvillä. Nykyinen, edelleen käytössä oleva mylly, sijaitsee aivan Tuusjärven tien varressa puronotkelmassa. Vuonna 1949 rakennettu komea 3 1/2 kerroksinen maamerkkimäinen mylly kertoo Suomessa sodanjälkeen vielä pitkään jatkuneesta paikallisesta myllytoiminnasta (vrt. Rautalammin kirkonkylän mylly).

Rautaharju

v. 1919
Luettelointiperuste: R

Rautaharju on v. 1928 Rautararjun (aiemmin Zittig) suvun omistukseen siirtynyt tila. Pihapiiristä on säilynyt vanhan puutarhan keskellä sijaitseva 12 huonetta käsittävä, v. 1919 osin vankityövoiman avulla rakennettu kartanotyylinen maatilapäärakennus.

Rautaharju, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Taitekattoinen rakennus edustaa ulkohahmoltaan myöhäisjugendia ja kuuluu seudulla (Juankoski, Riistavesi, Tuusniemi, Vehmersalmi) 1900-luvun alussa rakennettuihin suuriin maatilapäärakennuksiin. Päärakennus muistuttaa paljon saman suvun v. 1917 riistaveden Ritonniemeen rakennuttamaa tilan päärakennusta.

Taloon on ennen 2000-lukua tehty hyvin vähän muutoksia. Sisätiloissa on säilynyt mm. jugendtyylisiä kaakeliuuneja ja sisäovia. Piharakennuksista on säilynyt muutamia. Rakennusta vastapäätä ollut tiilinen, neljäkymmenen lehmän tiilinautoma on purettu.

Paimensaaren perinneympäristö

Asutusmaisema 1920-luvulta

Luettelointiperuste: M

Tuusniemen eteläosassa Suvasvedessä sijaitsevassa Paimensaarella on säilynyt pääasiassa 1920-luvulla rakennettu pihapiiri, jolla asuttiin omavaraisesti v. 1987 asti. Vuonna 1994 valtio osti saaren rantojensuojeluohjelma-alueeksi, minkä jälkeen perinneympäristöä on hoidettu kunnostamalla rakennuksia ja raivaamalla vanhoja peltoja laitumiksi. Paimensaareen on perustettu yksi valtion ylläpitämistä perinnetiloista, joista toinen Pohjois-Savossa sijaitsevista on Kaavin Telkkämäki.

Saaren keskivaiheilla sijaitsee melko vapaamuotoisesti maaston mukaan muotoutunut pihapiiri. Paimensaaren asuinrakennus on rakennettu saareen muualta tuoduista puista 1920-luvulla, koska tuolloin saaren puusto oli hakattu edellisten omistajien jäljiltä.

Runsaslukuinen omatoimisesti rakennettujen talousrakennusten määrä ja niiden nerokkaat detaljit kertovat monipuolisesti saarella eletystä omavaraistaloudesta ja sen neuvokkaista asukkaista. Tilan rakennuksista on säilynyt aitta, kellari, savusauna, kanala, navetta, talli, riihi, kuivaamo ja pyykkitupa.

Ohtaansalmen kulttuurimaisema

Asutusmaisema 1920-luvulta

Luettelointiperuste: (M, H)

Rajamerkit ovat muinaismuistolaila suojeltuja

Savon ja Karjalan rajaseudulla sijaitseva Ohtaansalmi on maisemapiirteitään jylhää, kalliorantaista ja karua. Maisemalle antaa ajallista syvyyttä rantakallioon hakatut, marjastajien v. 1938 sammalien alta löytämät Täyssinän rauhan rajamerkit vuodelta 1595.

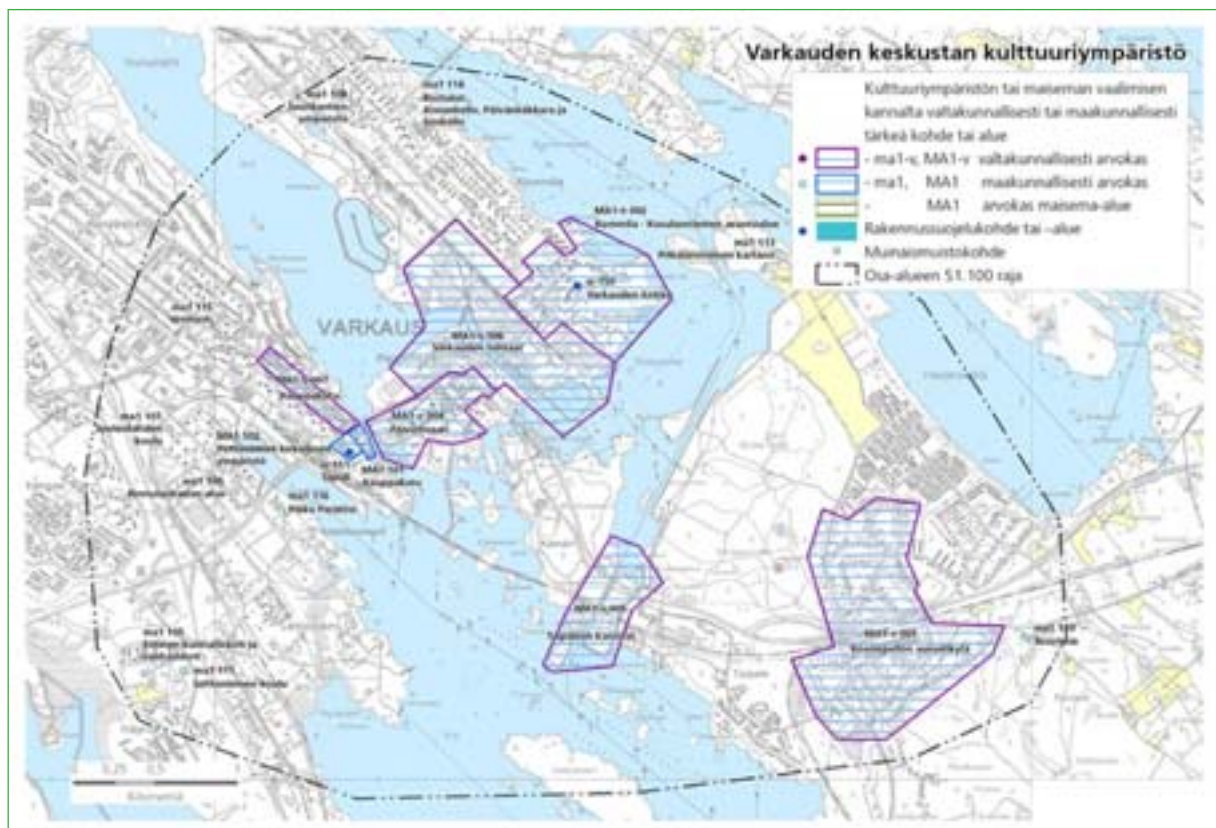
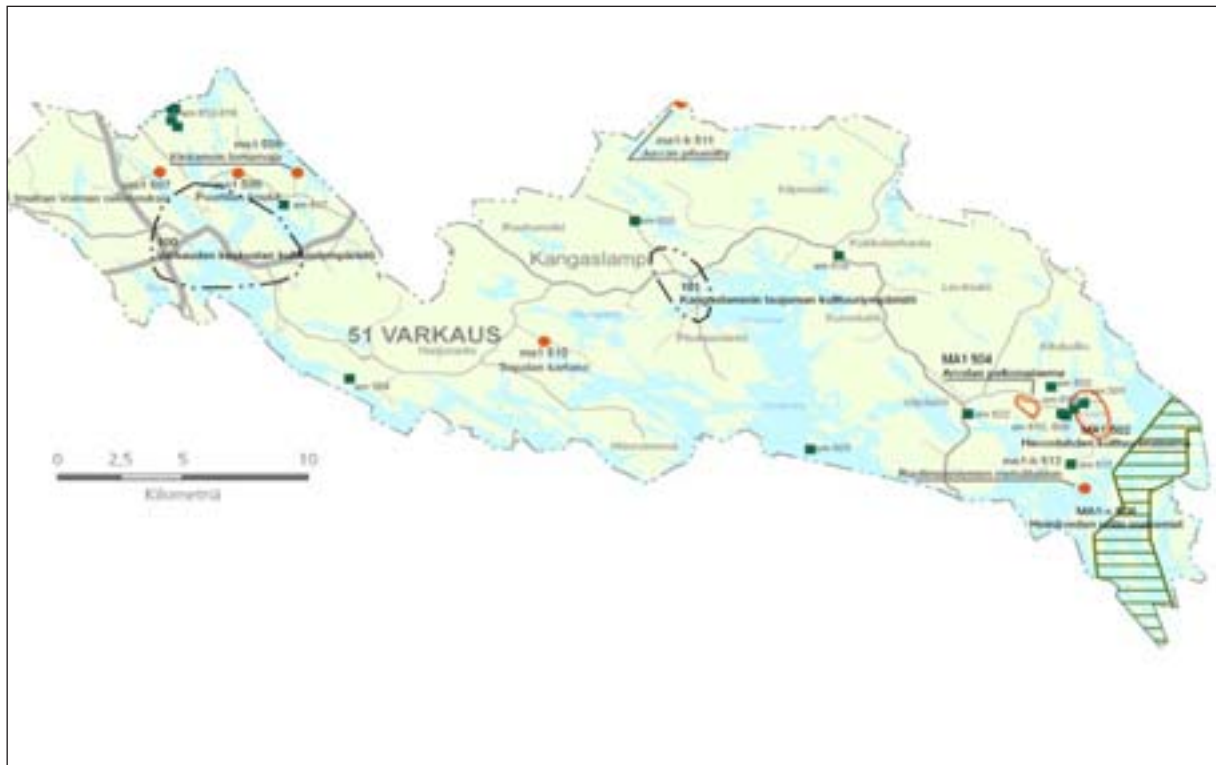
Lähellä nykyistä salmen ylittävää siltaa kallioon on hakattu rajameriksi vuosiluku, kolme kruunua ja nimikirjaimia. Rauha päätti 25 vuotta jatkuneen sotajakson Ruotsi-Suomen ja Venäjän välillä. Raja oli ollut epäselvä Pähkinänsaaren rauhasta v. 1323 lähtien eikä jatkuvien rajaselkkausten takia rajaseuduille uskallettu asettua asumaan.

Melko pian Täyssinän rauhan jälkeen eli vuoden 1617 Stolbovan rauhassa raja siirtyi Savon itäpuolelle. Juojärven ja Rikkaveden yhdistävän salmen yli kulkee kaksi siltaa, joista uudessa 1990-luvulla tehdyssä sillassa on pisin Suomessa toteutettu laattapalkkijänne (96 m). anhempi v. 1952 rakennettu silta on säilytetty sivutien siltana.

Ohtaansalmen kulttuurimaisema, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Varkauden kulttuuriympäristö

Taipaleen kanava, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

17 VARKAUS

Taipaleen kanavat

Kolme eri kanavaa rakennettu v. 1835-1840, v. 1867-1871, v. 1962-1967

Valintaperuste: R, H, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Kuvaus

Taipaleen v. 1840 valmistunut kanava on ensimmäinen valtion varoin Suomeen rakennettu sulkukanava.

Kanava yhdistää Haukiveden ja Unnukan. Kanava ja sen sulkupaikat on muurattu suurista luonnonkivilohkareista. Vanhasta kanavasta on nähtävissä n. 300 m:n matkalla osittain raunioituneet kiviseinämät. Kanavan pohja ja sulkujen kynnysrakenteet ovat edelleen heikosti virtaavan veden peitossa. Vanhan kanavan länsipuolella noin 200 m:n etäisyydellä on v. 1871 avattu uusi kanava. Vanhan kanavan varrella on liikenteen loputtua ollut muun muassa vesimylly, saha ja kuivatelakka.

Historia

Taipaleen kanavan rakentaminen oli osa laajaa Saimaan vesireitin parantamishanketta ja se ennakoi v. 1845-1856 rakennettavaa Saimaan kanavaa. Lisäksi haluttiin luoda sujuva vesitieyhteys Savonlinnasta Iisalmeen, joka toteutui 1860-luvulla.

Ensimmäinen Taipaleen sulkukanava valmistui v. 1840 ja se palveli aina vuoteen 1871, jonka jälkeen sen varrelle rakennettiin kuivatelakka, saha ja mylly.

Ensimmäinen kanava rappeutui ja jäi pieneksi laivojen koon kasvaessa. Vanhan kanavan korjaamisen sijasta aloitettiin v. 1867 uuden sulkukanavan rakentaminen vanhan länsipuolelle hätäaputöinä. Uusi sulkukanava valmistui v. 1871 ja se vastasi laivojen koon suhteen Saimaan kanavan mittoja. Nälkävuosina rakennetun kanavan rakennustöissä menehtyi useita satoja ihmisiä. Läheiselle Varkausmäelle perustetulle hautausmaalle haudattiin 281 kanavan rakennustöissä menehtynyttä. 1930-luvulla vanhan kanavan yli rakennettiin rautatiesilta ja 1960-luvulla kanavan pohjoispään rakenteet peittyivät uuden maantien maapenkereen alle. 1960-luvulla kanava kunnostettiin syväväyläkanavaksi.

Taipaleen ensimmäinen kanava rakennettiin v. 1835-1840. Työn tekivät talonpojat päivätyöläisinä. Kanava rakennettiin maaston matalimpaan kohtaan, johon jo 1700-luvulla oli venekulun helpottamiseksi kaivettu uoma. Kanava oli laivaliikenteen käytössä 31 vuotta toisen kanavan valmistumiseen asti. Saimaan alueen kanavaverkosto uusittiin alkaneen höyrylaivaliikenteen tarpeisiin 1860-1870-luvuilla pääosin työttömyystöinä. Taipaleen vanhan kanavan viereen rakennettiin kokonaan uusi kanava hätäaputöinä v. 1867-1871.

Vanhalle kanavalle sijoittui tämän jälkeen vesivoimaa ja sulkukammioita hyväksi käyttävää teollisuutta. Kanavalla toimi Lehtoniemen konepajan omistajan insinööri Albert Krankin v. 1889 perustama saha 1910-luvulle saakka sekä ohitusallasta hyödyntävä kuivatelakka vuoteen 1917. Sahan jätteistä poltettiin puuhiiltä hiilimiiluissa, jotka sijaitsivat kanavan itärannalla alasulun lähellä. Alueella sijainneet työntekijöiden asuinrakennukset purettiin v. 1928 rakennetun keskuskorjaamon ja v. 1936 tehdyn uuden rautatien tieltä. 1940-luvulla alue oli palautunut kokonaan valtion hallintaan.

Vuosina 1962-1967 rakennettiin uusi, Saimaan kanavan syväväylää vastaava kanava v. 1871 valmistuneen kanavan paikalle. Samalla koko kanava-alueen liikennejärjestelyt uusittiin siten, että vanhan kanavan yläkanava peitettiin uuden tien alle. Myös vanhat rakennukset purettiin lukuun ottamatta v. 1928 valmistunutta keskuskorjaamoa, joka 1980-luvulla kunnostettiin kanavamuseoksi.

Entinen varikkorakennus

Arkkitehti Thure Hellström, v. 1928

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY 2009

Entinen varikkorakennus
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Nykyisin kanavamuseona toimiva, arkkitehti Thure Hellströmin suunnittelema makasiini rakennettiin alun perin varikkorakennukseksi v. 1928

Luotsiasema

1800-luku

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY 2009

Luotsiasema, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vuonna 1872 valmistunut luotsiasema on ainoa Taipaleen kanavan 1800-luvulta säilynyt rakennus. Valtio lunasti rakennuksen A. Ahlströmiltä satamakonttoriksi ja luotsiasemaksi. Alun perin rakennus oli luultavasti Paul Wahlin & Co:n kuljetusosaston Varkauden konttori.

Rakennus on säilynyt ulkoasultaan kuistia lukuun ottamatta alkuperäisenä. Sisätiloihin on tehty peruskorjauksessa muutoksia v. 1991. Pihapiirissä on 1900-luvun alkupuolella rakennettu sauna.

Varkauden tehtaat

Valintaperuste: R, M, H

Valtakunnallisesti merkittävä alue RKY v. 2009.

Kuvaus

Varkauden teollisuusalueen ja koko alueen muotoutuminen liittyy ennen muuta Suomen puunjalostusteollisuuden voimakkaaseen nousuun 1900-luvun alussa. Teollisuus synnytti ympärilleen yhdyskunnan, sen hierarkkiset asuma-alueet, kirkon, puistot ja palvelulaitokset.

Tehdasalueen ydin on voimakanava ja sen äärelle 1910-luvulla rakennetut tehtaan ensivaiheeseen kuuluvat tuotantolaitokset. Näiden joukossa ovat jo päättäneen sulfiittiselluloosatuotannon muistomerkeinä selluloosakeittämö ja happotornit. Sisempänä sijaitsee mm. entinen talotehdas, joka tuotti Alvar Aallon suunnittelemaa valmistalosarjoja. Uusi v. 1978 valmistunut paperitehdas (arkkitehtitoimisto Gullichsen-Kairamo-Vormala) jälkikäsitteilyosastoineen on modernin teollisuusarkkitehtuurin tunnetuimpia töitä.

Historia

Vapaaherra Gustaf Wreden perustama Varkauden järvimalmiruukki aloitti toimintansa 1800-luvun alussa. Konepaja ja valimo käynnistyivät 1852 ruukin tultua kauppaliike Paul Wahl & Co:n omistukseen. Ruukin toiminta päättyi 1909, ja alue siirtyi A. Ahlström Oy:lle.

Yhtiön myötä tuotantosuunta vaihtui puunjalostusteollisuudeksi. Enso-Gutzeitin (Stora Enso Oyj) omistuksessa tehtaat ovat olleet vuodesta 1986 lähtien.

Varkauden tehtaiden suunnittelijoina on ollut perustamisesta lähtien maamme teollisuusrakentamisen tunnetuimmat arkkitehdit: varhaisvaiheessa Karl Lindahl, Valter ja Ivar Thomé ja myöhemmin Alvar Aalto, Gunnar Aspelin, Erkki Kairamo (Arkkitehtitoimisto Gullichsen, Kairamo, Vormala) ja Keijo Ström (K. Ström & O. Tuomisto).

Entinen keskuskonttori

1840-luku, G. Aspelin korotus v. 1942

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Entinen keskuskonttori
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Paul Wahlin konepajayrityksen Varkauden tehtailleen rakennuttama keskuskonttorirakennus on yksi kaupungin vanhimpia rakennuksia. Konttorin yhteydessä oli konepajatuotteiden myymälä vuodesta 1861 1910-luvulle. Rakennusta korotettiin 1940-luvulla kaksikerroksiseksi.

Puunjalostustehta

Eri vaiheissa vuodesta 1912

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Tehtaiden ensimmäinen Ahlströmin aikainen rakennus ja laajennuskausi oli vuosina 1912-1926, jolloin mm Huruskoskeen rakennettiin arkkitehtitoimisto Fagerholm & Nordmanin suunnittelema voimakanava ja -keskus. Valter ja Ivar Thomen suunnittelemana valmistui puuhiomo (v. 1914-1916) ja selluloosatehdas (v. 1916-1918). Puuhiomo ja voimakanavan ylle rakennettu vesivoimalaitos vesitorneineen muodostavat edelleen päätehdasalueen arkkitehtonisen ja maisemallisen ytimen. Ennen kauppalaan vesitornin rakentamista tehtaalla vesitorneista hyötyi myös ympäröivä asutus.

Uusi saha valmistui v. 1921 ja vaneritehdas v. 1926.

Toinen laajentamisaalto oli toisen maailmansodan aikana. Talvisodan jälkeen v. 1940 oli perustettu talotehdas sahatavaran jatkojalostamiseksi ja talo-tuotannon tehostamiseksi. Jatkosodan aikana v. 1941 perustettiin spriitehdas ja etyylialkoholitehdas.

Kolmas voimakkaan kehittämisen aalto oli 1970-luvulla, jolloin rakennettiin uusi saha, toinen lämpövoimalaitos ja jätevesien puhdistuslaitos sekä toinen paperitehdas. Aiempiin rakennuksiin tehtiin muutoksia.

Puunjalostustehta
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Könönpellon asevelikylä
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Könönpellon asevelikylä

Rakennettu 1940-1950 luvuilla

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Könönpelto on tärkeä esimerkki teollisuusyhtiön pyrkimyksestä luoda paikkakunnalle korkeatasoisia tyyppitalosuunnitelmiin perustuvia yhtenäisiä ja säädellysti rakennettuja työväestön asuinalueita.

Könönpelto muodostuu radan erottamasta eteläisestä ja pohjoisesta Könönpellosta, jonne Alvar Aalto Ahlström Oy. n toimeksiannosta laati asemakaavat (Eteläinen Könönpelto v. 1942 ja Pohjoinen Könönpelto v. 1944).

Alueen rakentaminen alkoi, kun Luttilan omakotialue oli jo täyteen rakennettu ja Savonmäen asutusta haittasi veden puute. Yhtiö lahjoitti tontit työntekijöilleen. Könönpellon rakennusjärjestyksessä oli määrätty, mitä talotyyppiä milläkin tontilla sai käyttää. Aluetta varten oli v. 1943 tehtaan suunnittelukonttorissa kehitelty viisi talotyyppiä eli ns. Aalto-mallisto. Talotyyppeihin liittyi myös omat piharakennuksensa. Vaikka rakennukset olivat ilmeeltään vaatimattomia, alue edusti aikoinaan ns. romanttista funktionalismia.

Osaa eteläisen Könönpellon alueesta kutsutaan invalidikyläksi, koska yhtiö rakensi alueelle v. 1942 kymmenen sotainvalideille lahjoittamaansa tyyppitaloa, jossa satulakaton mallina oli Aallon joillekin muillekin paikkakunnille suunnittelema epäsymmetrinen kattokulma.

1960-luvun lopulla ja 1970-luvun vaihteessa aluetta lisärakennettiin arkkitehti Kauko Heikkisen suunnittelemissa tiilisillä tyyppitaloilla.

Alueelle rakennettiin Kalevi Väyräsen suunnittelemana kolmikerroksinen koulu v. 1953 ja opettajien asuinrakennus v. 1954.

Pohjoisen Könönpellon talot ovat jyrkkäkattoisempia, suurempia ja harjaltaan symmetrisiä.

Könönpellon rakennusten pintamateriaaleja rakennusosia (ikkunat ja ovet) on vuosien kuluessa muutettu melko paljon.

Kommila-Kosulanniemi

Rakennettu 1940-1950 luvuilla

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Kuvaus

Kommila-Kosulanniemen asuinalue on osa Varkauden tehtaiden ympärilleen synnyttämää yhdyskuntaa. Puutarhakaupunki-ihanteiden mukaan rakennetulla asuinalueella sijaitsee myös yhdyskunnan moderni kirkko.

Historia

Kosulanniemi on saanut nimensä niemen 1500-luvulla omistaneiden Paavo ja Heikki Kososen mukaan. Huvila-alueen rakentaminen aloitettiin 1912, jolloin suunnitelluina olivat Thomén arkkitehtiveljekset, 1920-luvulla suunnittelua jatkoi arkkitehti Karl Lindahl. 1940-luvulla teki arkkitehti Alvar Aalto muutossuunnitelmia rakennuskannan korjaamiseksi.

Leppävirran pitäjään v. 1861 perustettu Varkauden tehdasseurakunta itsenäistyi v. 1932. Sen ensimmäinen kirkko oli muiden tehdaspaikkakuntien tavoin yhdistetty kirkko- ja kansakoulurakennus, johon sisältyi myös papin asunto. Uuden eli nykyisen kirkon paikka Ahlströminkadun päätteenä sisältyi jo Thomén veljesten v. 1913 tekemään ensimmäiseen asemakaavaehdotukseen.

Kirkko oheistiloineen on rakennettu 1935 järjestetyssä arkkitehtikilpailussa toisen palkinnon saaneen arkkitehti Martti Paalasen laatiman ehdotuksen mukaan ja se vihittiin käyttöön marraskuussa 1939.

Kosulanniemen tehtaan johdon talot

Asemakaava ja osa rakennuksista Valter ja Ivar Thome, rakennusten suunnittelijoita arkkitehti Birger Federley ja Karl Lindahl, Rantalán peruskorjaukset Gunnar Aspelin ja Alvar Aalto

Rakennettu 1910-1920 luvulla

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Puutarhakaupungin ideaalin mukaan rakennettu Kosulanniemen alue sijaitsee Varkauden kirkon itäpuolelle työntyvällä niemellä. Alueen rakenne perustuu Valter ja Ivar Thome'n laatimaan asema-kaavaan. Asunnot oli tarkoitettu tehtaan johtajistolle. Koska johtajien asunnoissa ei ollut saunoja, rakennettiin Niskaselän rannalla ensin saunatilat puusta ja myöhemmin nykyinen, v. 1925 rakennettu tiilipinnalle jätetty sauna- ja pesutupa-rakennus.

Kosulanniemen virkamiestalon

Arkkitehti A.H. Gunnar Aspelin, v. 1933-1941

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

A. Ahlström Oy jatkoi rakennustuotantoaan 1930-luvulla rakentamalla ylemmille virkamiehille yhden perheen omakotitaloja Komminselän rannalle.

Viisi taloa valmistui v. 1933 ja kuudes v. 1938. Talot saivat nimensä kasveilta.

Kaksi Varkauden talotehtaalla elementeistä valmistettua taloa rakennettiin vuosina 1940 ja 1941 (Voikukka ja Jalovalko).

Kosulanniemen talojen arkkitehtuurissa näkyy siirtyminen Valter ja Ivar Thome'n suunnittelemissa barokin sävyttämistä klassistisista taloista Karl Lindahlin klassististen töiden kautta tämän talotehtaalle suunnittelemiin, sodanjälkeistä talotyyppiä ennakoiwaan rakentamiseen.

Onnela

Arkkitehti A.H. Gunnar Aspelin, valmistunut v. 1935

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Alueen kirkon puoleisessa laidassa on A.H. Gunnar Aspelinin 1930-luvulla suunnittelema, funkissävytteinen virkailijatalo Onnela. Rivitalo oli yksi asuntoreformiyhdistyksen uusista keinoista ratkaista kaupungin asuntopuutaa. Aikaisemmin toimihenkilöiden asunnoiksi oli rakennettu yhden tai kahden perheen taloja.

Arkkitehti A.H. Gunnar Aspelin oli saanut ajatuksen rivitalosta Ruotsista, jossa talotyyppi oli yleinen. 1940-luvulla A. Aalto, Viljo Rewell ja Yrjö Lindegren laativat toteuttamatta jääneitä asemakaavaehdotuksia, joiden mukaan kirkon ympäristöön olisi rakennettu lisää Onnelan tyyppisiä rivitaloja, mutta suunnitelma ei toteutunut.

Kirkon lounaispuolen asuintalot

Arkkitehdit Valter ja Ivar Thome, rakennettu 1910-1920-luvulla

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Kirkon luoteispuolella on yhtenäinen työväenasunto-alue, jonka viisi mansardikattoista Niittylä-nimistä vuokrataloa ja Korpela niminen kasarmi rakennettiin 1910-luvulla Thome'n veljesten piirustusten mukaan.

Tehdasalueen vieressä on säilynyt neljä 1910-luvulla rakennettua alempien virkamiesten ja mestarien, 5-6 huoneistoa käsittävää asuintaloa (Koivula I, II, III ja IV), jotka oli alun perin tarkoitettu työväenasunnoiksi. Kolme neljästä rakennuksesta paloi v. 1923, jonka jälkeen ne rakennettiin uudelleen.

Näiden lounaispuolella sijaitsevat Thome'n veljesten suunnittelemat tehtaan virkailijoiden asunnot Tienkorva I, Tienhaara I ja II ja Peltola I, jotka ovat kaikki mitoiltaan ja pohjamalliltaan lähes samankaltaiset. Parittain toisiinsa vasten sijoitetut rakennukset muodostavat kookkaat neliömäiset pihat.

Entinen Varkauden Suomalainen yhteiskoulu (nyk. Savontien kerhotalo)

Arkkitehdit Valter ja Ivar Thome, rakennettu v. 1921
Valintaperuste: R, M
Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Vuonna 1921 valmistui Kosulanniemeen Varkauden Suomalainen Yhteiskoulu Thome'n veljesten asema-kaavassa varaamalle paikalle.

Kun v. 1956 valmistui uusi yhteiskoulurakennus (nykyinen Päiviönsaaren, yläaste), Savontien kiinteistö muutettiin keskikouluksi ja myöhemmin (1990-luvulla) kaupungin kerhotiloiksi.

Kuten Thome'n veljesten tehtaalle suunnittelemissa asuintaloissa, koulussa on taitekatto, jonka etuna oli mahdollisuus hyödyntää paremmin ullakkokerros.

Entinen Tehtaan kansakoulu

Arkkitehti Karl Lindahl, rakennettu v. 1924
Valintaperuste: R, M

Tehtaan johtokunta päätti v. 1920 rakentaa kasvavan oppilasmäärän vuoksi oman koulutalon kansakoululle. Kaksikerroksinen klassistinen koulurakennus valmistui v. 1924, mutta laajennettiin jo vuosina 1930-1932, jolloin rakennus kasvoi 2,5-kertaiseksi aiemmasta.

Karl Lindahlin suunnitelmien mukaan v. 1924 valmistunut, julkisivuiltaan punatiilinen puhtaaksimuurattu koulurakennus edustaa tuolloin etenkin kaupunkien koulurakentamisessa muotiin tullutta tyyliä. Varkauden koulu on kuitenkin yksi harvoista 1920-luvun säilyneistä tiilipintaisista rakennuksista.

Kouluun tehtiin huomattava (2,5-kertainen) laajennus vuosina 1930-1931. Nykyisin rakennus ei enää toimi kouluna.

Varkauden luterilainen kirkko ja pappila

Arkkitehti Matti Paalanen, rakennettu v. 1937-1939
Valintaperuste: R, M
Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Varkauden luterilainen kirkko ja pappila rakennettiin v. 1937-1939 arkkitehtuurikilpailun tuloksena Matti Paalasan toiselle sijalle tulleen suunnitelmin. Kirkko torneineen muodostaa vaikuttavan Ahlströminkadun päätteen paikassa, joka oli esitetty jo Thome'n veljesten asema-kaavassa.

Kirkko, seurakuntasali ja pappilatilat kiertyvät terassimaisesti muotoillun, juhlallisen sisäpihan ympärille. Kirkkorakennukseen kuuluu kirkkosali ja sakaristo sekä näihin liittyvä seurakuntasalin oheistiloineen. Kellotorni on seurakuntatalon etusivulla. Pappilassa oli kirkkoherranviraston lisäksi vihki- ja kastekappeli sekä asunnot kirkkoherralle, kappalaiselle, kanttorille ja vahtimestarille.

Kirkko on maakunnan ainoa funktionalistinen kirkkorakennus. Liian modernina pidettyä tyyliä ei hyväksytty kuin poikkeustapauksissa Suomessa kirkkorakentamiseen. Varkauden kirkon detaljoinnissa on myös nähtävissä seuraavien vuosikymmenien romanttisia piirteitä: luonnonkiven käyttö sisäänkäyntien alueilla ja sokkelissa, pääsisäänkäynnin kolmijakoinen lähes romaaninen graniittiportaali ja korkean kellotornin alaosan kivimuuraus.

Kirkko peruskorjattiin v. 1990-1991 ja pappila v. 1988-1989, jolloin mm. pappilan ikkunat on valitettavasti vaihdettu.

Kommila

Kaavoitettu 1930-luvulla
Valintaperuste: R, M
Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Puutarhayhtiöt hankkivat 1900-luvun alkupuolella maatiloja metsineen ja peltoineen puuraaka-aineen saannin turvatakseen. A. Ahlströmin hankki omistukseensa Varkaudessa mm Kopolanniemen (v. 1923), Pitkälänniemen (v. 1909) ja Kommilan (v. 1925) maatilat.

Varkauden kauppalan kaavoittamisen myötä 1930-luvulla Kommilan maatilaa alueelle Multniemenrantaan alettiin rakentaa ylemmälle keskiluokalle tarkoitettua omakotialuetta. Talot alueella ovat kookkaita, puoli-toista- tai kaksikerroksisia. Tyylillään muista poikkeuksena on tehtaan koulun johtajan perheelleen v. 1939 rakennuttama rapattu funkisasuintalo (Multniemenranta 4), jonka suunnitteli klassistisista töistään paremmin tunnettu Kuopion kaupunginarkkitehti Juho Nykänen.

Asuinalueen keskelle on jäänyt Kommilan tilan maatilarakennuksista A. Ahlströmin Kommilan tilalle 1920-luvulla rakennuttama Pehtoorin asunto.

Savontien varsi on paikoin säilyttänyt kaupunkimaisen liikekadun ilmeen. Sen merkittävimmät rakennukset ovat Hankkijan rakennusosastolla suunniteltu ja v. 1940 valmistunut Leppävirran osuusmeijerirakennus ja v. 1930 valmistunut Osuuskunta Työvoiman liiketalo.

Yksittäisiä kohteita Kommilan alueen läheisyydessä

Männikkö

Arkkitehti Kalevi Väyrynen, talotehtaan mallistoja soveltaen, rakennettu v. 1947
Valintaperuste: R

Männikkö on v. 1947 valmistunut lääkärin asuinrakennus. Talon rakentamisessa käytettiin hyväksi Varkauden talotehtaan valmistaloratkaisuja ja se on esimerkki tehtaan mallistojen soveltamisesta edustustarkoituksiin. Rakennuksen aikakaudelle tyypillisiä piirteitä ovat mm avokuitien tukeminen kimpumaisesti ryhmitetyillä vinopylväillä sekä luonnonkivenkäyttö sokkeleissa.

Männikkö, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Ensimmäiset luonnokset tehtaanlääkäri Erik Sältin asuntoa varten teki Alvar Aalto 1940-luvun alussa. Tämän luonnosten perusteella talotehtaan palveluksessa ollut Paul Bernoulli-Vesteri teki oman ehdotuksensa ja näistä edelleen kauppalanarkkitehti Kalevi Väyrynen laati lopullisen suunnitelman. 1990-luvulla rakennusta on remontoitu terveyskeskuksen päiväsairaalaaksi.

Kissankello, Päivänkakkara, Sinikello

Paul Bernoulli-Vesterä, rakennettu v. 1945-46
Valintaperuste: R, M

Kissankello, Päivänkakkara ja Sinikello ovat arkkitehti Paul Bernoulli-Vesterän Varkauden talotehtaalle suunnittelemat rivitalot, jotka Ahlström Oy:n rakennutti ylempiä toimihenkilöitä varten. Kauniisti maaston muotoja mukailevat rivitalot kuvastavat Varkauden talotehtaan elementtien käyttömahdollisuuksia.

Kissankello, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Rakennusten julkisivut ovat säilyttäneet rakennusaikakaudelle tyypilliset piirteensä, kuten alkuperäiset ovet ja ikkunat sekä katetut sisäänkäynnit, joita kannattavat vinot pylväät ja erilaiset sälerakenteet.

Juurikantien pientalot ja Satakunnankadun kytketyt pientalot

Omakotialue Puutalo Oy:n talotyyppinä v. 1961-1963, Kristian Gullichsen ja Ilmari Sare'n kytkettyjä omakotitaloja v. 1967-1972
Valintaperuste: R, M

Alue edustaa 1960-luvun asuinalue suunnittelua, jonka alkuperäinen yhtenäinen ilme on säilynyt varsin hyvin. Katu- ja piha-alueet liittyvät kauniisti ympäristöönsä ja muodostavat viehättävän, puistomaisen miljöön. Omakotitalot on tehty Ahlström Oy:n hyväksymien tyyppi- ja rakennuspiirustusten mukaan, rivitaloja ovat suunnitelleet mm. arkkitehdit Kristian Gullichsen ja Ilmari Sare'n.

Tontteja alueelta myi A. Ahlström Oy työntekijöilleen sillä ehdolla, että rakennukset tehdään tyyppipiirustusten mukaisesti. Juurikantien taloilla lisäehtona oli myös, että puutavara tuli ostaa Ahlströmin talotehtaalta.

Stesula

Satakunnankatu 5
Suunnitellut mahdollisesti Werner H. Öhring, v. 1923
Valintaperuste: R, M

Stesula, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Rakennuttajansa mukaan nimensä saanut Stesula on kaksikerroksinen hirsirunkoinen asuintalo, jonka apteekari Stenberg rakennutti asunnokseen v. 1923. Apteekkitilat sijaitsivat kuitenkin keskustassa Pirtinvirralla. Talo edustaa klassismia on hyvä esimerkki varakkaamman porvariston asumisesta. Julkisivuiltaan se on hyvin säilynyt. Rakennuksessa on mm. alkuperäiset kiviharkotusta jäljittelevät nurkkalistoitukset ja vanhat ikkunat.

Vuonna 1982 kaupunki osti rakennuksen ja peruskorjasi sen eri yhdistysten kerhotiloiksi. Myöhemmin rakennus on myyty yksityiskäyttöön.

Päiviönsaari

Vanhin rakennuskanta ruukin ajalta

Valintaperuste: R, M, H

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Varkauden kaupunki alkoi muotoutua Päiviönsaarella v. 1820 toimintansa aloittaneen ruukin myötä. Tätä ennen saarella oli ollut valtion v. 1792 perustama laivastotukikohta. Ennen Suomen Venäjään liittämistä saaren läpi kulkenut Kuopio-Mikkeli -välinen maantie lisäsi alueen sotilaallista merkitystä. Koska laivastotukikohtaa ei enää tarvittu vuoden v. 1808 jälkeen, everstiluutnantti Gustaf Wrede sai alueen ruukkitoimintaansa varten.

Wreden perikunnalta ruukki siirtyi Paul Wahl vanhemman omistukseen. 1900-luvun alussa valtiovalta tukahdutti politiikallaan konepajateollisuuden, jonka seurauksena konkurssin partaalle joutuneet Varkauden tehtaat siirtyi A. Ahlström Ab:n omistukseen.

Päiviönsaaren rakennuskanta on uusiutunut useaan kertaan. Sotilastarkoituksiin syntyneet rakennukset purettiin 1860-1870-luvuilla ruukin työntekijöiden ja virkailijoiden asuntojen tieltä. Myös tämän aikakauden rakennukset ovat 1900-luvulla korvautuneet uudemmilla muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, joita ovat nykyisin Varkauden kotiseutukeskuksena toimiva, v. 1859 rakennettu lääkärin talo ja v. 1876 Terijoelta ruukinpatruunan asunnoksi siirretty huvila. Tämä muutettiin v. 1947 virkamiesklubiksi kaupunginarkkitehti Kalevi Väyrysen suunnitelmin. Vuonna 1862 rakennettu, ruukinkirkkoon kuulunut kellotapuli on siirretty Pirttiniemen hautausmaalle.

Ahlström Oy:n pääomistaja Walter Ahlström aloitti saaren voimakkaan kehittämisen 1910-luvulla. Tätä ennen

alue oli muovautunut ”orgaanisesti” ilman suunnitelmia. Metsäteollisuuslaitosten lisäksi rakennettiin asuntoja ja erilaisia tiloja työläisiä ja virkailijoita varten.

Laajan rakennusohjelman yhtenäiseksi toteuttamiseksi Walter Ahlström tilasi Walter ja Ivar Thome’ita v. 1913 Varkauden ensimmäinen asemakaavan. Otteeltaan väljä ja selkeä kaava antoi kehityslinjat Varkauden keskustalle: teollisuusrakennukset oli sijoitettu Huruskosken varrelle ja Pirttiniemeen, hallinto ja palvelut Päiviönsaarelle sekä asutus hierarkkisesti ympäröiville alueille Kommilaan ja Kosulanniemeen. Alueita yhdisti yhdyskunnan keskusakselinaleveä, lehmusrivistöin istutettu puistokatu Ahlströminkatu, joka antoi alueelle urbaanin leiman. Ahlströminkatu alkaa kaupunginarkkitehti Kalevi Väyrysen v. 1947 suunnittelemana kaupungintalon edustalta ja päättyy Varkauden kirkkoon.

Kadun varrella on mm. tehdasyhdyskunnan ajalta olevia Thomen veljesten suunnittelema Waltterin puisto. Tältä ajalta (v. 1910-1920) Päiviönsaarella on jäljellä poikamiesvirkamiehille rakennettu Veikkola, Thome’n veljesten suunnittelema hotelli vuodelta 1914 (nykyisin Varkauden museona) ja tämän takana tehtaan virkailijoiden asuntola Väinölä (nykyisin kaupungin kulttuuritoimiston käytössä).

Thomen veljesten kuoltua kansalaissodan selkkauksissa eniten suunnitelmia Varkauteen laati samassa arkkitehtitoimistossa aloittanut Karl Lindahl. Tämän suurisuuntaisimmat suunnitelmat esittivät Ahlströmin kadun rakentamista 8-7 kerroksisilla umpikortteleilla, jotka olivat hengeltään suoraan Euroopan metropoleista. Tehdas- ja asuinalueiden monipuolisissa suunnitelmissa näkyi Walter Ahlströmin halu luoda Savoan uusi todellinen kaupunki, mahdollisimman täydellinen yhdyskunta.

Entinen piirilääkärin talo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Suurimman kaavatyön sai tehdäkseen Arkkitehti Bertel Jung, jolta Walter Ahlström tilasi asemakaavan perustettavaa Varkauden kauppala varten. Tämän, aiempaa Karl Lindahlin kaavaa mukailevan kaavan valmistuttua v. 1927 Varkaudesta tuli kauppalaksi, mutta valtioneuvosto ei vahvistanut Jungin suunnitelmaa. Vuoden 1932 asemakaavalain voimaan tultua kauppalaan asemakaavoja laati arkkitehti Carolus Lindberg ja tehtiin alueen ja keskusta-alueiden kaavoja Ahlström osakeyhtiön arkkitehdiksi ottama Alvar Aalto. Ahlströmin kadulle laatimassa kaavassa A. Aalto esitti aiempia kaavoja väljempää rakentamista. Alueiden rakentaminen alkoi kuitenkin varsinaisesti vasta toisen maailmansodan jälkeen, jolloin saarelle alettiin rakentaa asuinkerrostaloja. Tällöin Ahlströmin kadun akselisommitelma sai toisen päätteensä, kaupungintalon, jonka suunnitteli Varkauden kaupunkikuvaan epäilemättä merkittävimmin sodanjälkeen vaikuttanut arkkitehti Kalevi Väyrynen. Päiviönsaari oli Varkauden liikekeskus 1970-luvulle saakka, jolloin se siirtyi Pirtinvirran länsipuolelle Kauppakadulle.

Entinen piirilääkärin talo (nyk. kotiseutukeskus)

Asuinrakennus, valmistunut v. 1859

Valintaperuste: R, M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Varkauden ruukintoiminnan aikaisesta rakentamisesta on jäljellä Tyyskänniemeen v. 1859 tehtaan toimesta rakennettu lääkärintalo ja väentuparakennus. Tehtaan rakentama lääkärintalo kertoo koulujen ja kirkon ohella 1800-luvun tehdasyhdyskuntien monipuolisesta sosiaalityöstä.

Lääkärit asuivat Tyyskänniemen asunnossa vuoteen 1947, jolloin valmistui sairaalan alueelle Männikkö (uusi lääkärintalo). Tämän jälkeen vuoteen 1975 kiinteistö oli A. Ahlströmin johtajien asuntona ennen kuin se 1980-luvulla siirtyi kaupungin omistukseen. Vuonna

1992 kaupunki lahjoitti ja peruskorjasi kiinteistön kotiseutukeskusta varten. Arkkitehti Erkki Helasvuon ja rakennusmestari Kauko Heikkisen suunnitteleman korjauksen tavoitteena oli rakennuksen palauttaminen alkuperäiseen hahmoonsa. Nykyisin rakennus on merkittävä osa Päiviönsaaren puistoaluetta.

Entinen ruukinpatruunan asunto (nyk. virkamiesklubi)

Siirretty paikalle v. 1876, peruskorjaus ja korotus Kalevi Väyrynen v. 1947

Valintaperuste: R, M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Nykyisin virkamiesklubina toimiva suuri puurakennus Paul Wahl & Co:n v. 1876 Terijoelta ruukin patruunoiden asunnoksi siirrättämä huvila. Rakennus säilyi tehtaan paikallisjohtajan asuntona myös tehtaan omistuksen muutoksen jälkeen aina vuoteen 1947, jolloin se muutettiin kauppalan arkkitehti Kalevi Väyrysen suunnitelmien mukaan virkamiesklubiksi. Tällöin huvilasta tuli kokonaan kaksikerroksinen, lounaspäädystä ollut torni purettiin, yläkertaan tuli vierashuoneita ja tilat palvelijoita varten. Piha-aluetta rajaa useampi piharakennus. Rakennus on merkittävä osa Päiviönsaaren puistoaluetta.

Väinölä (nyk. kulttuuritoimisto)

Rakennettu v. 1913

Valintaperuste: R, M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Väinölä rakennettiin alun perin tehtaan virkailijoiden asuntopaikaksi. Vuonna 1984 se muutettiin kulttuuritoimistoksi. Rakennuksen muista nykyisistä naapuritaloista poikkeava suuntaus kertoo aiemmasta Joroisten tien linjasta, jonka suuntaisesti rakennus entisen tehtaan hotellin tapaan oli sijoitettu.

Entinen ruukinpatruunan asunto, kuva: Hanna Oijala

Entinen tehtaan hotelli (nyk. museo)

Rakennettu v. 1914

Valintaperuste: R, M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

A. Ahlströmin Oy rakennutti v. 1914 yrityksen vieraita varten hotellin Valter ja Ivar Thome'n suunnitelmin. Kun Varkauden keskuhotelli valmistui v. 1937, entisen hotellin tilat muutettiin yhtiön virkailijoiden asunnoiksi. Vuodesta 1985 rakennus on toiminut Varkauden kulttuurihistoriallisena museona.

Veikkola

Rakennettu v. 1919

Valintaperuste: R, M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Veikkola, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Veikkola on rakennettu v. 1919 A. Ahlströmin poikamiesvirkailijoiden asuntolaksi, jona se toimi vuoteen 1991 asti. Tämän jälkeen rakennus on siirtynyt yksityisomistukseen ja peruskorjattu toimisto- ja majoitusloiksi. Veikkolan suunnitteli Ivar Thome aiemmin veljensä kanssa laatiman asemakaavan osoittamalle paikalle.

Entinen postikonttori

Rakennettu v. 1930-1931

Valintaperuste: R, M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Veikkolan viereen valmistui v. 1931 Yleisten rakennusten ylihallituksessa suunniteltu (arkkitehti Yrjö Sadeniemi) postikonttori ja edustaa koulujen ja kirkollisen rakentamisen ohella Varkauden vanhinta julkista rakentamista. Postikonttoreita oli alettu rakentaa sotien välisenä aikana vuoden 1927 jälkeen, jolloin maahan oli perustettu posti- ja lennätinlaitos. Alkuvaiheessa postitalojen arkkitehtuuri edusti Varkauden ja Nilsin postirakennusten tapaan klassismia, mutta melko pian siirryttiin funktionalismiin (vrt. Kuopion posti).

Varkauden kaksikerroksinen rakennus on rakenteeltaan harvinainen, julkisivuiltaan rapattu puutalo. Uutuutena talossa sovellettiin ensimmäisen kerran Suomessa ns.

avokonttorijärjestelmää, jonka malli oli saatu Saksasta. Tällä pyrittiin avoimempaan kontaktiin asiakkaiden kanssa aiempien luukkujen sijaan.

Waltterinpuisto ympäristöineen

Entinen kansankeittiö v. 1914 ja entinen teollisuuskoulu v. 1934, puisto v. 1923

Valintaperuste: R, M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Ahlströminkadun varrelle sijoitettu Waltterinpuisto on maakunnassa hyvin harvinainen historiallinen kaupunkipuisto, joka on säilyttänyt paljon alkuperäisyydestään. Jo Thome'n veljesten asemakaavoissa teollisuusalueen viereen oli osoitettu yhdyskunnan keskeisin puistoaukiosommitelma, jonka ympärille oli tarkoitus rakentaa suurin osa julkisista rakennuksista. Puisto symmetrisine käytävä- ja istutussommitelmineen toteutettiin Karl Lindahlin asemakaavan mukaan 1920-luvulla. Puistoon tuotiin Saksasta v. 1923 lehmuksia ja puiston reunaan rakennettiin edelleen olemassa olevat pergolat suihkulahteineen, jonka "leijonanpään" suunnitteli insinööri Sven Björklund ja kivityöt teki Ilmari Thure.

Waltterinpuisto ympäristöineen
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Puisto on varhainen 1900-luvun vaihteessa Saksassa ja Englannissa muotiin tulleen ns. arkkitehtonisen puutarhatyylin edustaja. Tyylilyleisti Suomessa ensimmäisen maailmansodan jälkeen ja 1920-luvulla. Muotopuutarhasuuntaus piti aiemman romanttisen "maisemapuutarhatyylin" muotokieltä keinotekoisena mm tarpeettomasti mutkittelevine käytävineen. Uuden tyylin esikuvana oli renessanssipuutarhojen symmetriset parterrit ja barokin suosimat akselit. Rakennusten ja puistoalueen sommittelu kuului yhteen tarkoituksena luoda kokonaistaideteos, jota täydennettiin puiston rakennetuilla aiheilla kuten muureilla, terasseilla ja pergoloilla.

Waltterinpuistoa ympäröivistä rakennuksista toteutui vain yksi eli Thome'n veljesten suunnittelema ja tehtaan rakennuttama kansankeittiö, johon tuli ruokala, kahvio, leipomo ja sikala. Myöhemmin rakennuksessa on toiminut yhteiskoulu ja kauppalan kirjasto ennen kuin se 1990-luvulla muutettiin toimisto- ja työtiloiksi. Käyttötarkoituksen muutosten yhteydessä sisätiloja on muutettu, mutta julkisivut ovat säilyneet.

Kansankeittiön viereen rakennettiin v. 1934 paikallisen teollisuuden tarpeisiin Teollisuuskoulun ja Varkauden tehtaiden ammattikoulun talo, joka v. 1985 siirtyi kaupungin omistukseen ja muutettiin Kotiteollisuuskouluksi. Tyyliltään rakennus heijastelee vielä klassismia mutta myös aikakauden teollisuusrakennuksille ominaista rationaalisuutta funktionalistisine piirteineen (mm. suuret lasitetut portaitot).

Ahlströminkadun liikerakentaminen

Keskushotelli Jaakko Tähtinen, valmistunut v. 1937
Valintaperuste: R, M
Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Ahlströminkadun rakennustyöt Varkauden boulevardimaiseksi keskuskaduksi aloitettiin v. 1922. Kadulla on säilynyt useita hienoja liikerakennuksia seuraavilta vuosikymmeniltä. Näistä merkittävimpiä ovat arkkitehti Jaakko Tähtisen suunnittelema Keskushotelli (valm. v. 1937). Sen rakennushistoriallista arvoa lisää erityisesti hyvin säilynyt julkisivudetaljoini: tyylikkäät parvekkeet ja sisääntulokatokset sekä katukerroksen vanhat tammitetut ikkunat ja ovet.

Vanhimpia kadun liikerakennuksista on entinen Pohjoismaiden Yhdyspankin konttorirakennus, joka valmistui v. 1931. Rakennus edustaa selkeästi 1920-luvun klassismia kuten saman pankin lisaimeen v. 1929 rakennuttama toimitalo. Katu säilyi kaupungin keskeisenä liikekatuna 1970-luvulle, jolloin Taipaleentien valmistuttua liikekeskusta siirtyi Taulumäelle. Kasvaneen liikenteen siirto pois Ahlströminkadulta on osin auttanut säilyttämään kaupunkimaisen tiiviin katutilan.

Kaupungintalon vanha osa

Kalevi Väyrynen, rakennettu v. 1949-51, laajennus v. 1983
Valintaperuste: R, M
Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Toisen maailmansodan jälkeinen kauppalan kasvu näkyi kerrostalojen rakentamisen lisäksi oman kauppala-talon rakentamisena, jonka suunnittelun sai ensimmäiseksi työkseen kauppalanarkkitehti Kalevi Väyrynen v. 1947. Aiemmin kauppalan hallintotilat oli hajasijoitettu ympäri kaupunkia mm. työväenopiston tiloihin. Vaikka rakennus on hahmoltaan arvokas ja mahtipontinen julkisivujen detaljoinnissa ja materiaalikäytössä näkyy 1940-luvun romanttisia piirteitä. Mm talon päädyssä on julkisivurappaukseen tehty suuri Rahapuureliefi. Arvokaiden talojen julkisivujen koristaminen kuva-aiheilla oli yksi aikakaudelle tyypillinen piirre. Taloa laajennettiin v. 1983 kaupungin talosuunnitteluosaston suunnitelmin. Maallista hallintoa edustava kaupungintalo ja kirkollista hallintoa edustava kirkko muodostavat Ahlströminkadun päihin visuaalisesti ja hierarkkisesti arvokkaat ja ko-meat päätteet.

Ahlströminkadun liikerakentaminen, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kaupungintalon vanha osa, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Sodanjälkeinen kerrostalorakentaminen

Arkkitehdit Kalevi Väyrynen, Yrjö Lindegren ym.
Valintaperuste: R, M
Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Päiviönsaaren rakennettiin 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla useita näyttäviä kerrostaloja. Sodanjälkeinen asuntopula pyrittiin Varkaudessa monien teollisuuspaikkakuntien tapaan ratkaisemaan mm aloittamalla kerrostalorakentaminen, mihin samalla vaikutti uusi valtakunnallinen aravalainojärjestelmä. Suurin osa taloista on kauppalanarkkitehti Kalevi Väyrysen suunnittelema, mutta joukossa on myös muutama arkkitehti Yrjö Lindegrenin suunnittelema.

*Sodanjälkeinen kerrostalorakentaminen
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy*

Entinen yhteislyseo (nyk. Päiviönsaaren yläaste)

Arkkitehti Elsa Arokallio, 1956, Jyrki Salmi laajennus v. 1979
Valintaperuste: R, M
Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Yhteislyseo sai uudet tilat v. 1956. Koulu oli aloittanut Varkauden Suomalaisena Yhteiskouluna Savontielle v. 1921 valmistuneessa rakennuksessa.

Arkkitehti Elsa Arokallion rakennushallituksessa laatimat suunnitelmat edustivat sekä julkisivuiltaan että huonetiloiltaan uutta 1960-luvulla yleistynyttä koulu-suunnittelua: yleisilmeeltään aiempaa rationaalisemmissa julkisivuissa alettiin käyttää yhä enemmän puhtaaksimuurattuja pintoja ja ikkunasommitelu muuttui nauhamaisemmaksi, sisätilat noudattivat aineluokkajärjestelmää. Koulun keskeiseksi tilaksi suunniteltiin suuri eteisaula, mistä syystä koulutyyppiä kutsutaan hallikouluksi.

Pikku Paratiisi

Rakennettu v. 1942-1943
Valintaperuste: R, M

Pikku Paratiisi on esimerkki 1940-luvulla Suomessa alkavasta rivitalorakentamisesta. Puurakenteinen, kaksikerroksinen talo on yksi viidestä ja ainoa toteutetuista

Pikku Paratiisi, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

talotyypistä, jotka A. Aalto suunnitteli Lehtoniemeen. Myös Varkauden Savonmäkeen rakennettiin viisi koeomakotitaloa, jotka Aalto suunnitteli Varkauden talotehtaalalle ja joiden avulla haettiin talotuotantoon sopivia ratkaisuja. Pikku Paratiisi on peruskorjattu v. 1989, jolloin mm. ikkunat ja ulko-ovet vaihdettiin ja sisätiloissa olleet puuliiteri ja perunakellari korvattiin pyykkituvalla ja varastolla.

Kinnulankadun aravatalot ja Joutenlahden entinen terveystalo

Kinnulankadun aravatalot, v. 1947-1948
Joutenlahden terveystalo, valmistunut v. 1949
Valintaperuste: R, M

Kauppalanhallituksen rakennuttama, neljän asuintalon rivistö oli Varkauden ensimmäinen kerrostalorakennuskohde. Myös Iisalmen kaupungin kerrostalorakentaminen alkoi samantyyppisellä rakentamisella (vrt. Sankarinkatu 19, Iisalmi). Talot rakennettiin uuden aravarahoituksen turvin, jonka valtio loi lievittämään sodan jälkeistä asuntopulaa. Arkkitehtuuriltaan talot jatkavat aiempaa työväestön kasarmityyppisistä taloista periytyvää linjaa (vrt. Lahtoniemen Isotalo).

Kaksikerroksiset omistusasunnot käsittävät rakennukset ovat säilyttäneet hyvin alkuperäisen ilmeensä. Hyvin hoidettuina (maalipinnat ym.) taloryhmä on esimerkki sodanjälkeisestä varsin harmonisesta taajamien pienkerrostaloympäristöstä, jonka yleinen mielipide turhaan leimaa vaatimattomaksi.

Joutenlahden terveystalo valmistui samoihin aikoihin Kinnulanlahden aravatalojen kanssa v. 1949. Talo on rakennustyyppinä tunnistettavissa myös muutamista muista maakunnan kunnista (esim. Lapinlahti, Tervo). Talot rakennettiin neuvolaa ym. ennakoiivan terveydenhuollon palveluja varten, mikä samalla kertoo Suomen terveydenhuollon kehitymisestä. Rakennukset oli tyypillisesti massoiteltu harjakattoisiin yksi- ja kaksikerroksiin päämassoihin, jotka sijoitettiin kulmittain toisiaan vasten. Rakennukset olivat joko rapattuja tai lautavuorattuja tai kuten Joutenlahden terveystalossa, molempien rakennusmateriaalien yhdistelmä. Detaljeiltaan rakennukset poikkesivat toisistaan; esim. Joutenlahden terveystalossa on persoonalliset koristeellisesti veistetyt räystäitä tukevat kattotuolin päät. Joutenlahden terveystalo on myöhemmin myyty yksityiskäyttöön ja kaksikerroksiseen asunto-osaan on tällöin tehty jonkin verran muutoksia. Puurakenteinen siipiosa on säilyttänyt alkuperäiset piirteensä.

Kinnulanlahden aravatalot, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Yhdessä Kinnulankadun aravatalojen ja Kinnulankadun toiselle puolelle rakennettujen pientalojen kanssa entinen terveystalo muodostavat monipuolisen ja miljöötään kodikkaan sodanjälkeisen ympäristökokonaisuuden.

Kauppakatu

Rakentaminen pääasiassa 1940-luvun jälkeen

Valintaperuste: R, M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Kuvaus

Varkauden Kauppakatu on mittakaavaltaan sekä kaupunki- ja katukuvaltaan yhtenäinen, pääosin 1940-50-luvun liike- ja asuinrakennusten reunustama katumiljöö kaupungin keskustassa. Se on edustava esimerkki aktiivisen kaupunginarkkitehdin suunnittelun vaikutuksesta kaupunkikuvaan.

Sotien jälkeen Varkauden toiseksi keskuksesi Päiviönsaaren ohella kehittyi Taulumäen kaupunginosa ja sen pääkatu Kauppakatu. Sen katutilassa on yhtenäinen rakennusten mittakaava ja sijoittelu sekä erityisesti eteläpäässä myös arkkitehtuuri. Pääosa kolmikerroksisten rakennusten suunnittelijoista on tunnustettuja arkkitehteja, monet talot ovat kaupunginarkkitehti Kalevi Väyrysen töitä. Kauppakadun päässä näkyy Väyrysen suunnittelema korkea vesitorni, jossa on myös asuntoja. Väyrysen 1940-50-luvulla kaupunginarkkitehtina muovaama Varkauden kaupunkikuvaa arvostetaan esteettisesti ja teknisesti kestävässä.

Päiviönsaaresta Taulumäelle kulki aikoinaan vanha Mikkelin tie, jonka varrella ensin asuttivat 1800-luvulla konepajateollisuuden työntekijät. 1940-luvulla siirtoväki perusti tienvarseen liikkeitään ja liike-elämä vilkastui vähitellen. Alueesta kehkeytyi vähitellen Varkauden kaupallinen keskus, mihin vaikutti merkittävästi 1970-luvulla rakennettu Taipaleentie, joka myös katkaisi kadun eteläpäästä siten, että kauppatoiminnot keskittyivät Taipaleenkadun pohjoispuolelle.

Useat rakennukset ovat kaupunginarkkitehti Kalevi Väyrysen tai muiden tunnettujen arkkitehtien suunnittelema, pääosin kolmikerroksisia, toisiinsa hyvin sopivia taloja. Taloissa oli aiempien vuosikymmenien kauppatalojen tapaan katukerroksissa liike- ja toimitiloja ja yläkerroksissa asuinhuoneistoja. Yleisilmeeltään katu edustaa 1950-luvun rakentamista, jonka mittasuhteita uudempi rakentaminen noudattaa.

Yksittäisistä rakennuksista merkittävimpiä ovat kuitenkin 1940-1950-lukujen rakennukset huolellisesti ja tyylikkäästi toteutettuine detaljeineen. Tyylipiirteiltään mielenkiintoinen on mm. Kalevi Väyrysen suunnittelema ja v. 1954 valmistunut Kauppakatu 16, jonka funktionalistinen ilme tuo mieleen 1930-luvun lopulla Eino Pitkäsén suunnittelema liikekatalot Iisalmessa ja Kuopiossa. Mielenkiintoinen on myös Kesko Oy:n rakennus-toimistossa Seppo Hytösen suunnittelema Leunankulma 1950-luvun muodikkaisiin uutuuksiin kuuluvine viistoine erkkeri-ikkunoineen.

Alueen asemakaavan suunnitteli Olli Kivinen. Asemakaavalle on leimallista kadun varteen sijoitetut aukiot, jotka ovat lähes täydellisesti toteutuneet. Varkauden vesitorni luo kadulle visuaalisen päättteen (ei kuulu RKY v. 2009 aluerajaukseen).

Maakunnallisesti merkittäväksi kadun tekee sen esimerkillinen ja edelleen kaupunkisuunnittelussa tavoitteellisenä pidettävä jalankulun mittakaavaan miellyttävä ja houkutteleva liikekatumiljö, joka on muissa maakunnan taajamissa uudemman liikerakentamisen myötä yleensä hävinnyt.

Entisen talouskoulun vanha osa

Kauppalanarkkitehti Kalevi Väyrynen, rakennettu v. 1951
Valintaperuste: R, M

Kauppakadun viereisellä kadulla sijaitseva v. 1951 valmistunut entinen talouskoulu kuuluu Kalevi Väyrysen laajaan ja arkkitehtuuriltaan laadukkaaseen tuotantoon. Etenkin koulujen suunnittelussa näkyi tämän herkkä ja yksityiskohtia myöten tarkka työtap. Tämä tulee esille hyvin erityisesti talouskoulun valoisassa ja kauniissa sisäntulotiloissa ja -hallissa portaikkoineen.

Talouskoulua laajennettiin v. 1962 arkkitehtitoimisto Heliövaaran suunnitelmin (ei maakunnallisesti merkittävä). Talouskoulun vanha osa on julkisivudetaljeiltaan säilynyt muutoksilta.

Entinen KOP:n liikerakennus (nyk. toimistorakennus)

Erkki Huttunen, v. 1938
Valintaperuste: R, M

Kauppakatu kulki ennen Taipaleentien valmistumista 1970-luvulla entisen Kansallis-Osake-Pankin ohi Päiviönsaareen. Pankin suunnitteli funktionalistisista töistään, erityisesti SOK:n varasto- ja liikerakennuksista tunnettu arkkitehti Erkki Huttunen. Varkauden KOP:n omien liiketilojen lisäksi taloon tuli muita liiketiloja ja asuntoja. Pankkirakennus myytiin 1970-luvulla A. Ahlströmille toimistokäyttöön. Talon peruskorjauksessa vuonna 1980 rakennus on menettänyt aiempia hienoja detaljeja (ikkunamuutokset).

Entinen työväenopisto (nyk. kansalaisopisto)

v. 1940, korotettu v. 1960
Valintaperuste: R, M

Kuten entinen KOP:n talo sijaitsee v. 1940 valmistunut kansalaisopistokin Taipaleentien erottamassa Kauppakadun vanhassa eteläosassa. Talo rakennettiin Varkauden työväenopistolle, joka oli aloittanut toimintansa v. 1919 ja toiminut mm. eri koulujen ja työväentalon tiloissa. Taloon tuli alun perin opintotilojen lisäksi asuinhuoneistoja, joiden määrää lisättiin v. 1960 korotusosalla. Opistotiloissa toimi kaupunginkirjasto vuoteen 1969 ja musiikkikoulu vuoteen 1983.

Kauppalan funktionalistisiin rakennuksiin kuuluvan opiston rakennustaiteellista arvoa nostaa erityisesti säilyneet alkuperäiset rakennusosat kuten ulko-ovet aikakauden "designia" edustavine lasituksineen ja alkuperäisine vetimineen. Pääsisäänkäynnistä on onnistuttu luomaan persoonallisen tyylikäs muutamilla hyvin harkituilla keinoilla. Myös alkuperäiset ikkunat on säilytetty.

Entinen KOP:n liikerakennus, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vesitorni

kaupunginarkkitehti Kalevi Väyrynen
rakennettu v. 1951
Valintaperuste: R,M
Kaupunginarkkitehti Kalevi Väyrynen,
valmistunut v. 1956

Varkauden maamerkki Taulumäen vesitorni valmistui v. 1956. Asuntopulan vallitessa rakennukseen sijoitettiin myös vuokra-asuntoja. Tätä poikkeuksellista yhdistelmää on sanottu suunnittelijansa kauppalanarkkitehti Kalevi Väyrysen persoonallisimmaksi työksi. Vesitornin näköalatasanne oli aikoinaan kaupungin suosituin matkailukohde.

Osa tornin tiloista oli museotiloina 1990-luvun alkuun asti, minkä jälkeen tilat muutettiin asunnoiksi. Ikkunat uusittiin vuoden 2000 jälkeen, jolloin vesitorni menetti osan alkuperäisyytään.

Ortodoksikirkko, Pirtinniemen hautausmaa, tapuli

Hautausmaa perustettu v. 1847, Tapuli siirretty
Ortodoksikirkko kaupunginarkkitehti Kalevi Väyrynen,
rakennettu v. 1951
Valintaperuste: R, M

Pirtinniemen hautausmaa ja sillä sijaitseva tapuli sekä Ortodoksikirkko muodostavat pienehkön puistomaisen kirkollisen, rakennushistoriallisesti merkittävän kokonaisuuden Taipaleentien varrelle. Varkauden vanhin hautausmaa Pirtinniemessä otettiin virallisesti käyttöön v. 1847, mutta sitä oli käytetty jo 1790-luvulta alueelle sijoitetun Laivalinnan laivastotukikohdan ajoilta. Myös Varkauden v. 1820 perustetun ruukin työntekijöitä haudattiin Pirtinniemeen.

Vesitorni, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Ortodoksikirkko, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Osa hautaristeistä ja muistomerkeistä on valmistettu Varkauden ruukissa. Hautausmaa on maa-alueeltaan suhteellisen pieni, koska jo v. 1888 perustettiin uusi hautausmaa Kankunharjulle.

Hautausmaalle siirretty tapuli kuului alun perin Päiviönsaaren keskivaiheilla sijainneeseen tehtaankirkkoon, joka purettiin ja tapuli siirrettiin nykyiselle paikalleen uuden kirkon valmistuttua v. 1939. Päiviönsaarelle kaksinivelinen tapuli oli valmistunut v. 1862. Tapuli on yksi harvoista ruukinajalta säilyneistä rakennuksista.

Varkauden ortodoksiselle seurakunnalle rakennettiin v. 1958 kirkko kaupunginarkkitehti Kalevi Väyrysen suunnitelmien. Kirkon yhteyteen rakennettiin v. 1983 seurakuntasalin, kirkkoherranviraston ja toimistotiloja käsittävä laajennus, jonka suunnitteli arkkitehti Seppo Mykrä. Rakennuksen arkkitehtuuri ja tilaohjelma on muotoiltu lähinnä ortodoksisen perinteen ja jumalanpalveluskäytäntöjen mukaan. Koska myös rakennusosia (ikkunoita ym.) on paljon uusittu, on rakennuksen hahmosta vaikea päätellä sen rakennusaikaa saati suunnittelijaa.

Imatran Voiman rakennuksia

Arkkitehti Aarne Ervi, teollisuus- ja asuinrakennuksia
v. 1934, 1950-luku
Valintaperuste: R

A. Ahlströmin tehtaiden laajetessa ja siirtyessä yhä enemmän sähköenergian varassa toimivaksi perustettiin Luttilaan Imatran Voiman muuntoasema v. 1934 täyttämään kasvavaa sähköntarvetta. Ympäri Suomea Imatran Voimalle suunnitelmia laatineen arkkitehti Aarne Ervin hahmottelema kokonaisuus edustaa 1930-luvun teollisuusrakentamista, johon liittyi työntekijöiden asuinrakennukset. 1930-luvulla koko muuntoaseman vakinainen henkilökunta asui alueella.

Muuntoasema

Arkkitehti Aarne Ervi, v. 1934

Julkisivuiltaan puhtaaksimuurattu muuntoasema rakennettiin v. 1934 ja laajennettiin 1950-luvulla

Hirsirunkoiset asuinrakennukset

Arkkitehti Aarne Ervi v. 1934

Valintaperuste: R

Muuntoasema, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Muuntoaseman viereen rakennettiin samana v. 1934 kaksi kahden perheen asuinrakennusta muuntoaseman vakinaiselle henkilökunnalle, johon kuului mestari ja kolme päivystäjää. Hirsirunkoiset rakennukset enteilevät hahmoltaan sodanjälkeistä puolitoistakerroksista pien-
talorakentamista, mutta joiltain, kuten avokuistien detaljeiltaan talot muistuttavat vielä klassismista.

Konttori

Arkkitehti Aarne Ervi v. 1948

Valintaperuste: R

Jonkin matkan päähän muuntoasemasta ja asuintaloista IVO rakensi vuonna 1948 konttorirakennuksen, jonka toiseen kerrokseen tuli myös asuntoja. 1960-luvulla asunnot on muutettu kokonaan toimistotiloiksi. Kauniisti maaston massoiteltu rakennus on ilmeisen laadukkaasti rakennettu eikä rakennuksen julkisivuihin ole tarvinnut tehdä muutoksia.

Rivitalo

Arkkitehti Aarne Ervi v. 1958

Valintaperuste: R

Kasvaneelle henkilökunnalle valmistui v. 1958 rivitalo. Arkkitehtuuriltaan rivitalo on hyvä esimerkki Ervin asun-
tosuunnittelutöistä, joille tunnusomaista oli rakennuksen taitava maisemaan sijoittaminen ja elegantti detaljointi: mm. rivitalon oleskelupihanpuoleisten huoneistojen olohuoneet aukeavat pihoille suurehkojen modernien kulmaikkunoiden välityksellä, joissa on poikkeuksellisen siro ikkunan kulmaratkaisu. Rakennusta jatkettiin toisesta päästään v. 1983 saunaosastolla.

Yksittäiset kohteet taajaman alueella

Entinen Joutenlahden koulun

(vanhempi koulurakennus)

Arkkitehti Toivo Salervo, v. 1923,

toinen rakennus v. 1936

Valintaperuste: R, M

Joroisten kuntaan kuuluneen Taulumäen alueelle oli puuhattu omaa kansakoulua jo 1910-luvulla, mutta koulua päästiin rakentamaan vasta sodan jälkeen. Kouluhallituksen arkkitehdin Toivo Salervon suunnittelema, kaksikerroksinen "koululinnaksi" kutsuttu rakennus valmistui v. 1923.

Nimensä veroisen rakennuksen väheeleinen, mutta hyvin varmaotteinen julkisivusommitelma, luo koululle kunnioitusta herättävän ilmeen, mitä lisää myös arvokkaat materiaalivalinnat ja -käsittelyt, kuten graniitti ja pohjakerroksen terastirappaus. Taloon on tehty joitain muutoksia 1950-luvulla, mutta se on säilynyt rakennuksen arvoa laskevilta muutoksilta.

Oppilasmäärän kasvaessa pihaan rakennettiin v. 1936 toinen koulurakennus, joka tyyliltään edusti vielä 1930-luvulla koulutalojen rakentamisessa suosittua klassismia. Julkisivut on kuitenkin maalauskouluihin verrattuna detaljoidummat. Rakennuksen sisätilojen ilme on nähtävästi 1950-luvun alun remontista. Ikkunat ja ulko-ovet on vaihdettu 1990-luvun alussa.

Lehtoniemen koulu

Kalevi Väyrynen, rakennettu v. 1949-1951

Valintaperuste: R, M

Lehtoniemen koulu

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Lehtoniemen koulua edelsivät Insinööri A. Krankin Taipaleen kanavalle laivatelakan työväestön lapsille v. 1890 perustama kansakoulu ja tämän jälkeen Lehtoniemeen v. 1900 valmistunut kansakoulu.

Betonirunkoinen ja julkisivuiltaan pääosin roiskerapattu Lehtoniemen koulu valmistui v. 1951 ja kuuluu kauppala-
arkkitehti Kalevi Väyrysen ensimmäisten virkavuosien suunnittelutöihin.

Kokonaishahmoltaan tyypillinen 1950-Luvun koulu on sommiteltu vaihtelevin massoin ja julkisivuin kuvastaan sisätilojen eri toimintoja. Sodanjälkeiselle 1950-luvun vaihteen koulurakentamiselle oli tyypillistä myös funktionalismista periytynyt monumentaalisuus, mikä erityisen hyvin näkyy Lehtoniemen koulun korkeassa itäpäädyssä, jonka tornimaista korkeutta korostaa dramaattisena vertikaalialueena koko talon läpi kulkeva porraskäytävälasitus. Koulun kokonaishahmoa pehmentää sodanjälkeiselle ajalle tyypilliset piirteet kuten liuskekiven ja koristeellisten parvekekaiteiden käyttö.

Puurtilan koulut

Puukoulu valmistunut v. 1926

Rapattu koulu, arkkitehti Carolus Lindberg, valmistunut v. 1939

Valintaperuste: R, M

Puurtilan kaksi, runsaan kymmenen vuoden aikana rakennettua koulua kertovat alueen nopeasta sotienvälisen aikakauden väestönkasvusta. Pihakokonaisuutta täydentää toisen maailmansodan jälkeen rakennettu tiilipintainen ns. terveystalo (vrt. Joutenlahden terveystalo).

Puukoulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vuonna 1926 valmistunut kaksikerroksinen koulurakennus kuuluu Suomeen v. 1921 säädetyn oppivelvollisuuslain aiheuttamaan vilkkaaseen koulurakentamisen aikakauteen, jota teollisuuspaikkakunnalla, kuten Varkaudessa kiihdytti väestön muuttaminen taajamiin.

Puurtilan klassistinen koulurakennus muistuttaa kouluhallituksessa koulusuunnittelukilpailujen tuloksena vuoden 1921 jälkeen kehitettyjä koulutyyppejä (Puurtilan koulun suunnittelijaa ei mainittu inventoinneissa), joista monet olivat arkkitehtitoimisto Borg, Siren, Ågergin suunnittelemia. Uudet koulumallit poikkesivat monin piirtein aiemmista Yrjö Sadeniemen 1900-luvun alun suurikattoisista ja usein vinkkelimallisista rakennuksista.

Myös 1920-luvun taloudellisuusnäkökulma näkyi koulujen kuten Puurtilan julkisivuissa. Eräs näkyvin aiemmista kouluista poikkeava piirre oli ikkunakoon huomattava pieneneminen.

Alkuperäiset piirteensä (mm. ikkunat, ulko-ovet) säilyttänyt puukoulu on vuokrattu työtiloiksi.

Puukoulun viereisen rapatun kolmikerroksien tiilirakenteisen koulun suunnitteli arkkitehti Carolus Lindberg, joka paremmin tunnetaan Suomen ja Pohjoismaiden rakennustaiteen ja ornamentiikan professorina ja restaurointi- ja kaavoitustöistään. Hän oli saattanut saada koulun suunnittelutyön juuri Varkauden kauppalaan 1930-luvulla tekemänsä asemakaavoitustyön yhteydessä.

Koulu valmistui vuonna 1939, vaikkakin tyyliltään sen voisi ajoittaa 1920-luvulle. Juhlava klassistinen rakennus muistuttaa taajamiin rakennettuja ns. keskuskansakouluja. 1930-luvun maaseudun kivioulu olivat tyylipiirteiltään Puurtilan koulua huomattavasti pelkistetympiä.

Koulu toimi valmistuttuaan ensin ammustehtaana (v. 1939-40) ja sotilassairaalaan (v. 1941-1945). Vuonna 1952 kouluun tehtiin perusteellinen korjaus. Myöhemmissä korjauksissa myös ikkunat on vaihdettu.

Entinen kunnallis- ja vanhainkoti (nykyisin mekaanisen musiikin museo)

Arkkitehti Aksel Mörne, valmistunut v. 1933

Valintaperuste: R, M

Varkauteen valmistui v. 1933 kunnallis- ja vanhainkodin rakennukset Lehtoniemeen Harjulan tilalle sairaala-arkkitehtina tunnetun Axel Möرنen suunnittelemana. Puistomaiseen ympäristössä sijaitsevat kaksi klassismia edustavaa rapattua rakennusta ovat esimerkki aikakauden sosiaalihuollon rakentamisesta. Vuonna 1922 säädetyssä köyhäinhuoltoaissa jokainen kunta oli velvoitettu kymmenen vuoden kuluessa lain voimaantulosta perustamaan oma tai toisen kunnan kanssa yhdessä köyhäinhuoltolaitos, kunnalliskoti, erillinen mielisairasosasto ja työlaitos.

Aiemmin kuntia oli kyllä kehoitettu rakentamaan vaivastaloja, mutta lainsäädännöllisesti köyhäinhuolto perustui vapaaehtoisuuteen. Lainsäädäntö johti 1920-1930-luvuilla useissa Pohjois-Savon kunnissa kunnalliskotien rakentamiseen. Tänä aikana rakennetuista säilyneitä ovat kunnalliskodit Kiuruveden Heinäkylässä, Tervossa, Leppävirralla, Vanhamäki Suonenjoella ja Iisalmen Koljonvirralla.

Viimeksi mainitun suunnitteli Varkauden kunnalliskotirakennusten tavoin Axel Mörne. Tämän arkkitehtuurille oli leimallista mahtipontisuus ja barokin sävyttämä klassismi.

Kunnalliskodin toiminta siirtyi v. 1979 uusiin tiloihin Käpykankaalle, jolloin Lehtoniemen tiloihin sijoitettiin kotiteollisuuskoulu. Vuonna 1987 kunnalliskodin tiloihin muutti mekaanisen musiikin museo ja v. 1988 pienempään rakennukseen ravintola.

Entinen kunnallis- ja vanhainkoti, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kinkamon lomamaja

Alvar Aalto, valmistunut v. 1938

Valintaperuste: R

Ahlströmin virkamiehille v. 1938 rakennettu ns. Kinkamon lomamaja oli ensimmäinen Alvar Aallon Varkauden toteutettu rakennus. Se on samalla yksi esimerkki Aallon pyrkimyksestä sopeuttaa rakennus luontoon, rakennus sijaitsee rantamaisemassa metsän siimeksessä eikä näy kauemmas järvelle.

Taloon tuli järvelle avautuva, Aallolle tyypillisten vinojen pylväiden tukema avokuisti, tupa, neljä "makuukojaa" miehille ja kolme naisille. Majan sisustus oli myös Aallon suunnittelema.

Talo remontoitiin v. 1995, jolloin keittiötä laajennettiin ja rakennettiin kaksi WC:tä, muutoin rakennuksen sisustus säilytettiin alkuperäisessä asussaan.

Vuonna 1994 rakennus siirtyi Enso Gutzeit Oy:n edustuskäyttöön.

Pitkälänniemen kartano

Päärakennus v. 1848, navetta v. 1903

Valintaperuste: R, M

Tilaa on viljelty ilmeisesti 1600-luvulta. 1700-luvun alussa tilan omistajana oli Pitkänen niminen henkilö, josta tila lienee saanut nimensä. Vuodesta 1858 tilan omisti Paul Wahl & Co, jolta se yrityskaupan yhteydessä siirtyi v. 1909 A. Ahlströmille. Myöhemmin pihapiiri on siirtynyt yksityiskäyttöön. Osa pelloista on kaavoitettu ja rakennettu pientaloalueeksi, osa on vuokrattu ja viljelyksessä.

Nykyään pihapiiriin kuuluvat päärakennus, väentupa, talli, kalustorakennus, navetta ja sauna. Vuonna 1848 rakennettu päärakennus lienee alun perin ollut kaksikerroksinen, mutta v. 1930 aikaisissa valokuvissa se on jo yksikerroksinen. 1860-luvulla päärakennus palveli Taipaleen kanavatyömaan sairaalana. Vuonna 1967 rakennukseen saneerattiin kolme vuokrahuoneistoa. Myöhemmin käytön muututtua hoitokodiksi sisätiloja on remontoitu vastaavasti.

Karjarakennuksessa vuodelta 1903 on ollut 76 lehmän navetta- ja 12 hevosen talliosia. Rakennus on ikäisekseen punatiilinavetaksi maakunnassa melko harvinainen.

Kinkamon lomamaja, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Punatiiltä käytettiin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä talousrakentamiseen vain varakkaimmilla tiloilla. Navettaa on laajennettu 1950-luvulla. Pihassa on myös väentupa ja puurakenteinen vanhempi tallirakennus.

Kivirinne

Arkkitehti Elias Paalanen, rakennettu v. 1937

Luettelointiperuste: R, M

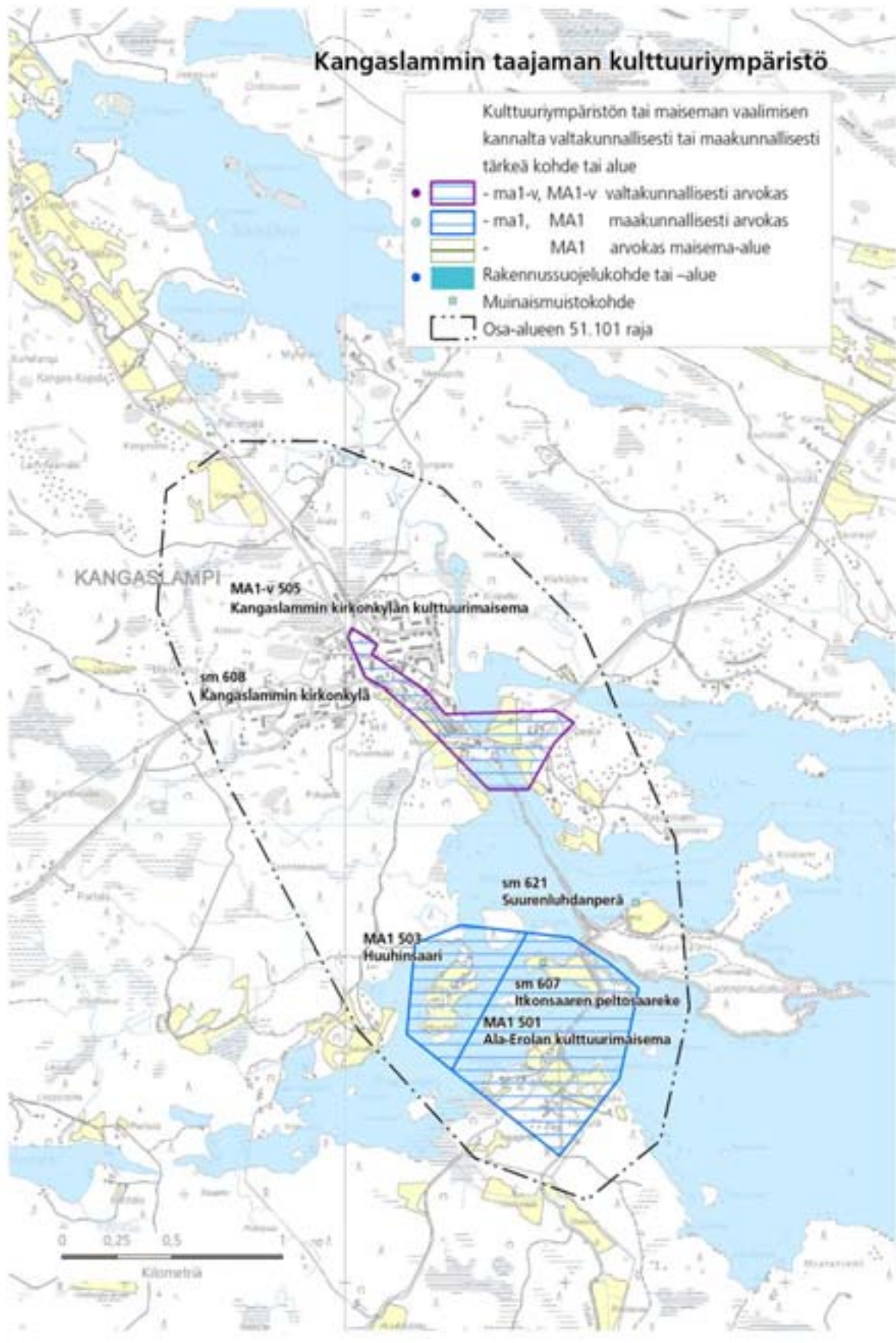
Tyypitalopiirustuksin pystytetty omakotitalo on harvinaisuus ajalta ennen varsinaista tyypitalojen rakentamisen aikaa. Vaneritehtaan työntekijä Uuno Kaukonen päätyi Elias Paalasan talotyyppiin, koska siinä oli isot ikkunat ja keskuslämmitys. Elias Paalanen tunnetaan erityisesti suunnittelemistaan, 1920-luvun klassismia edustavista rakennuksista. Tyylistä säilyi piirteitä vielä hänen v. 1936 suunnittelemaan tyypitalomallistoon. Julkisivun erityispiirteenä on räystäiden alapuolen laudoitus, joka muistuttaa talonpoikaistalojen räystäitä.

Talon sievä ulkonäkö on säilynyt ennallaan, vaikkakin kattomateriaali on nykyään muovipinnoitettua poimulevyä.

Kangaslammin taajaman kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta valtakunnallisesti tai maakunnallisesti tärkeä kohde tai alue

- - ma1-v, MA1-v valtakunnallisesti arvokas
- - ma1, MA1 maakunnallisesti arvokas
- - MA1 arvokas maisema-alue
- Rakennussuojelukohde tai -alue
- Muinaismuistokohde
- Osa-alueen 51.101 raja

Kangaslammin Kirkonkylä

Valintaperuste: R, H ,M

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Kuvaus

Kangaslammin kirkonkylässä on säilynyt 1900-luvun alun kirkonkylän rakennetta. Rungon muodostaa vanhaa linjausta noudatteleva maantie, jonka varrella ovat taajaman julkiset rakennukset. Niistä ns. Manttaalisäätiön talo on poikkeuksellisen edustava ja hyvin säilynyt esimerkki suojeluskuntajärjestön arkkitehtuurista.

Raittiin liittyy mm. pitäjätupa sekä kirkonkylän koulu, joista vanhempi on kunnan ensimmäinen kansakoulu vuodelta 1883, uudempi koulu on otettu käyttöön 1940.

Korkealla harjanteella kohoaa huomiota herättävä Kangaslammin suojeluskunnan ja Lotta Svärd -yhdistyksen taloksi rakennettu kaksikerroksinen, tornillinen ns. Manttaalisäätiön talo. Arkkitehti Oiva Kallion suunnittelema, 1920-luvulla valmistunut valkeaksi rapattu rakennus hallitsee kirkonkylän muuten pienimittakaavaista rakennettua ympäristöä ja maisemaa. Kallion suunnittelemat sisätilat huonejärjestelyineen ja kalusteineen korostavat talon historiallista arvoa. Edustavin sisätila on tuomarin huone kokouspöytineen, tuoleineen, arkkupenkkeineen ja kaappeineen.

Kylän laidalla on pappila ja kahden kirkonkylän kantatilan talouskeskukset vanhoine asuin- ja talousrakennuksineen. Kangaslammin 1972 palaneen puukirkon tilalle rakennetun uuden kirkon ympäristössä on säilynyt perinteistä kirkonkylää.

Historia

Rantasalmen pohjoisosassa sijaitseva Kangaslampi muodostettiin rukoushuonekunnaksi 1862, kappeliksi 1869 ja seurakunnaksi 1894. Kylärakenteessa maamerkinä ollut 1869 valmistunut puukirkko paloi 1972. Uusi kirkko valmistui 1974 arkkitehti Kaj Michaelin piirustusten mukaan.

Kirkonkylään perustettiin seudun ensimmäinen kansakoulu 1883. Kansakoulun rakensi Olli Immonen. Uudempi koulurakennus otettiin käyttöön 1940. Koulun yhteyteen rakennettiin liikuntahalli 1994.

Pisamalahden ranta on ollut asuttuna ainakin 1500-luvulta. Se oli Rantasalmen emäpitäjän Vesikansan vanhinta pysyvän asutuksen aluetta. Muutaman talon kylä alkoi muodostua kirkonkyläksi 1860-luvulla, jolloin kylään asettui kaksi maakauppiasta ja rakennettiin puukirkko. Tämä Theodor Mellgrenin suunnittelema kirkko paloi v. 1972, jonka jälkeen paikalle rakennettiin uusi Kaj Mikaelin suunnittelema kivikirkko.

Kirkonkylän vaiheet on nähtävissä kyläkuvassa: vanhinta osaa hallitsevat vanhat maatalot ja palvelurakennukset lahden reunoilla, uudempi maantieajan asutus leviää ydinosaan pohjois- ja länsipuolella.

Koko kylän ja maiseman keskipiste on v. 1926 valmistunut manttaalisäätiön talo. Pisamaniemen ympäristö on kaunis esimerkki suomalaisesta kirkonkylästä vakiintuneena ympäristötyyppinä.” (teksti kirjasta Etelä-Savon rakennusperintö).

Rakentaminen ja kulttuurimaisema eroavat luonnollisesti eteläisemmän sijaintinsa vuoksi muusta maakunnasta, mutta seudullisiin rakentamisen erityispiirteiden syntymiseen on aikoinaan vaikuttanut merkittävästi myös alueen eristyisyys, pitkät tai vaivalloiset yhteydet kaupunkeihin ym. uusia vaikutteita levittäneisiin paikkoihin.

Erityisesti Kangaslammin talonpoikaisessa rakentamisessa näkyy seudullisia erityispiirteitä, kuten navettojen seinärakenne (vrt. Lumpeelan, Huuhansaaren, Viljolahden Kiiskan navetat ja riviaittatyyppi).

Manttaalisäätiön talo

Oiva Kallio, v. 1922-1925, v. 1926

Valintaperuste: R, M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Manttaalisäätiön talo

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kirkonkylän maisemaa hallitseva Manttaalisäätiön talo on rakennettu suojeluskunnan ja Lotta Svärd -yhdistyksen yhteiseksi taloksi v. 1925. Se paloi kuitenkin heti valmistuttuaan, mutta rakennettiin heti uudelleen. Rakennus sijaitsee maisemallisesti erittäin merkittävällä paikalla Pajamäen harjanteella Varkaus-Savonlinna tien varressa. Talo on mahtipontisuudellaan suojeluskuntataloksi tyypillinen, mutta tyyliään poikkeaa (vrt. Pielaveden Suojala, lisälmen entinen suojeluskuntatalo).

Rakennuksen suunnitteli klassistisista töistään tunnettu arkkitehti Oiva Kallio, joka oli saanut luultavasti työtehtäväkseen Sopalan kartanoon tekemiensä korjaussuunnitelmien yhteydessä. Rakennus muistuttaa paljon Oiva Kallion v. 1913 suunnittelemaa Karkun kirkkoa. Oiva Kallio kuului välisukupolveen, joka on jäänyt vanhemman jugendin ja nuorempien funkiksen rakentajien varjoon. Hän ihaili rakentamisen perinteitä, mutta edistysellisenä kokeilijana omaksui nopeasti tyylien ja tekniikan uutuuksia.

Ote Oiva Kalliosta tehdystä lisensiaattityöstä (Pekka Leskelä ja Timo Jeskanen): ”Kirkkomainen kokonaisuus ei ole erityisen klassistinen, vaan edustaa 1920-luvun epäsymmetristä pittoreskia linjaa, joka on kaukana klassismin kubismista ja symmetrisistä rakennusmassoista. Valkoiseksi slammatussa suojeluskuntatalossa on selvää vaasarenanssin vaikutusta, ja myöhemmin linnaksikin kutsuttu rakennus henkii keskieuropalaista feodaalia romantiikkaa”.

Rakennus on palvellut monia eri käyttötarkoituksia mutta säilyttänyt paljon alkuperäisyydestään. Suurimmat muutokset on tehty kellaritiloissa.

Välirauhasopimuksen nojalla v. 1944 lakkautetun Suojeluskuntajärjestön omistama rakennus siirtyi Manttaalikunnan omistukseen lahjoituksena, minkä jälkeen tiloja käytettiin mm. siirtoväen väliaikasmajoitukseen.

Vuonna 1969 tilat oli vuokrattuna paikalliselle urheiluseuralle, jolloin juhlasalista tehtiin urheilutila ja purkamalla Oiva Kallion suunnittelema parvi. Kangaslammin kunta osti talon v. 1988, minkä jälkeen rakennukseen tehtiin korjauksia. Pihaan kuuluu v. 1930 luvulla rakennettu piharakennus.

Pajaharju (nyk. museo)

Rakennettu 1890-luvulla

Valintaperuste: R, M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Rakennus sijaitsee Manttaalisäätiön talon alapuolella aivan kylätien kupeella.

1890-luvulla alun perin asuinrakennukseksi rakennetussa Palaharjussa on 1900-luvun alussa toiminut sekatavarakauppa. 1920-luvulla talossa asui kättilö ja hänen jälkeä poliisi.

Kunnantoimisto siirtyi taloon Manttaalisäätiön talolta v. 1937-1970. Nykyisin rakennuksessa on Kangaslampiseuran ylläpitämä kotiseutumuseo. Nelihuoneisen yksikerroksisen talon tienpuoleinen lasitettu sisääkäynti on runko-osaa nuorempi.

Pajaharju, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kirkonkylän koulu "Valistus"

Vanhempi rakennus valmistunut v. 1883,
nuorempi v. 1939
Valintaperuste: M
Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Vanhempi edelleen kouluna toimiva koulurakennus on kunnan ensimmäinen kansakoulurakennus. Alkuaikoina hirsipintaisen rakennuksen seinät olivat maalattu punaisiksi valkoisin nurkkalaudoin. Rakennukseen tehtiin v. 1979-1982 laajahko sisäremontti, jolloin asennettiin koneellinen ilmanvaihto sekä lattiat ja seinät lisäeristettiin. Julkisivujen ilmeeseen on vaikuttanut ikkunoiden ja ovien uusimisen sekä sokkelin betonointi ja sisääntulokuihin rakentaminen.

Uudempi koulurakennus on valmistunut v. 1939. Pitkä piharakennus korvattiin v. 1994 rakennetulla liikuntahallilla.

Lumpeela

päärakennus oletettavasti v. 1832, navetta v. 1937,
aittoja
Valintaperuste: R, M
Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Lumpeela kuuluu kirkonkylän maiseman vanhoihin maatiloihin.

1800-luvun, julkisivuiltaan hyvin piirteensä säilyttäneet neliömäisen pihan muodostava pihapiiri sijaitsee mäen kumpareella Varkaus-Savonlinna tien varrella. Asuinrakennuksen ikä on päätelty siitä löytyneen vuosiluvun 1832 mukaan. Siihen on lisätty 1960-luvun alussa saniteettitilat ja uusittu ikkunoita. Vuonna 1937 rakennettu navetta on seinän alaosaan kiveä ja yläosaan hirttä, mikä näyttää olleen alueella yleinen navettatyyppi. Pihaan kuuluvat kaksi seudulle tyypillistä riviaittaa. Rakennusten arvoa nostaa erityisesti säilynyt kansanomaisen detaljointi (aittojen ovien taiteelliset lukkokiilvet ym. heiloitukset).

Kivenlahti

Päärakennus v. 1790, navetta v. 1926, aittoja
Valintaperuste: R, M
Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen

Kivenlahti on Lumpeelan tapaan vanha maatilapihapiiri Varkaus-Savonlinna tien varrella. Pihapiiri sijaitsee Manttaalisäätiön talon ja museon itäpuolella Pajamäen ja Lumpeelan välisellä kannaksella, josta aukeaa kauniit näkymät Kirkonkylän rantamille. Pihapiiri on kokonaisuudessaan (pihakasvillisuus, rakennusten korjaukset) kauniisti ja asiantuntemuksella hoidettu.

Päärakennus on vuodelta 1790 ja sitä on remontoitu v. 1975-1977 (tuvan uuni purettu, ikkunat vaihdettu, rakennettu sisäsauna). Julkisivut on korjattu esimerkiksi hyvin, mm. julkisivudetaljit ja vanha ikkunatyyppi on säilytetty.

Lumpeela, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Seudullista rakennusdetaljointia edustaa rakennuksen erityinen nurkkalaudoitus, jota on käytetty mm. Lumpeelan päärakennuksessa.

Vuosina 1924-1925 rakennettu navetta edustaa maakunnassa melko harvinaista betonipilarinavettatyyppiä, jollainen on myös Pisamaniemessä Peltolan tilalla. Kivenlahden navettaa on lyhennetty 1960-luvulla purkamalla sikalaosa. Päärakennusta vastapäätä olevan aitan hirsi-osa on vuodelta 1832 ja rankorakenteinen osa (Alatupa) 1920-luvulta. Alatuva on toiminut mm. apteekki. Pihaan kuuluu lisäksi kaksihuoneinen aitta.

Tilan pihapiiriä on muokattu puutarhakoulun käyneen Matilda Heiskasen ohjeiden mukaan 1920-30-luvulla.

Niemelän pappila

(v. 1922-1925, v. 1926)

Valintaperuste: R, M

Kuuluu RKY v. 2009 aluerajaukseen.

Pappilan pihapiiri sijaitsee hieman sivussa kirkonkylän ydinalueen maisemasta. Paikka näkyy kuitenkin talviaikaan Heposelän poikki kulkevalle kannakselle.

Klassistisen pappilarakennuksen vanhin osa on vuodelta 1869, jota on myöhemmin jatkettu kolmella metrillä rungon levyisenä. Rakennuksen ikkunoiden ja ovien vaihto sekä ulkovooren uusiminen lisälämmöneristykseen 1980-luvulla on jonkin verran vaikuttanut rakennuksen ulkohahmoon. Kulmittain, miltei päärakennuksessa kiinni oleva matala riviaitta 1800-luvun lopulta on seudulle tyypillinen. Navetan luonnonkiviraunio on tien alapuolella. Väentupa on purettu.

Rakennus oli kesällä v. 2007 tyhjillään ja myytävänä.

Ala Erolan kulttuurimaisema

Valintaperuste: R, M

Aluerajaukseen kuuluu Pisamaniemen pohjoisosan maisema-alue, joka sijaitsee kirkonkylän eteläreunalla Heposelän rannalla. Aluetta luonnehtivat pienialaiset vesistöön rajoittuvat, hoidetut pellot ja niiden eteläpuolelle metsän reunaan sijoittuneet vanhat maatilapihapiirit Harjula, Ala-Erola, Peltola ja Harjula, joka on edelleen maatilana. Kauniisti pellonreunoja seurailevan hiekkateiden varrella on lisäksi muutama vanha pieni asuinpiha. Maisemalliset elementit; hoidetut pellot, tiet ja pihapiirit taustanaan järvi- ja metsäalueet, muodostavat erittäin tasapainoisen miljöökokonaisuuden.

Ala Erola

Päärakennuksen vanhimmat osat 1700-luvun lopulta, aitan vanhin osa v. 1865

Valintaperuste: R, M

Ala-Erolan tila on kuulunut Erosen suvulle. Päärakennuksen vanhin osa on rakennettu savutuvaksi 1700-luvulla. Sen ulkoseinissä on ollut pyöreäpäisiksi muotoilluista

päreistä tehty vuoraus. Tupa on rakennettu välikatto ja nykyinen uuni v. 1905. Myöhemmin rakennusta on laajennettu ja koko rakennus on vuorattu vaakaponttilaudoituksella. Kuisti on rakennettu vuoden 1905 jälkeen. Vuonna 1977 on tehty sisäremontti sekä uusittu ikkunat koristeellista kuistia lukuun ottamatta.

Karjarakennus on uusittu 1950-luvulla itse tehdyillä betonitiilillä ja, kuten Harjulan tilalla, todennäköisesti vanhan navetan luonnonkivisen alaosan päälle.

Kahdesta pikkuaitasta ja niiden väliin rakennetusta osasta muodostettu aittarakennuksen vanhin osa oletettavasti rakennettu v. 1865. Tyypiltään rakennus on seudulle tyypillinen matala riviaitta, jonka pitkällä sivulla on katoksena katonharjan suojaama "riima". Toinen Eerolan ja seudun aitoille ominainen piirre on ovirakenne: ovet on myös saranoitu aukeamaan ulospäin, jolloin ovia kasassa pitävät pienapuut ovat näkyvissä ulkopinnassa.

Harjula

Päärakennus 1800-luvun puolivälistä, karjarakennuksen vanhin osa 1910-luvulta, 5 erillistä aittarakennuksia ja uudempia maatarakennuksia

Valintaperuste: R, M

Harjula, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Harjulan pihapiirin muodostaa mäen päälle rakennettu asuinrakennus ja sen tuntumassa lukuisa määrä erikäisiä ja -tyyppisiä maatarakennuksia. Asuinrakennus on 1800-luvun puolivälistä. 1980-luvulla ja 2000-luvun alussa taloon on tehty muutoksia mm. rakennettu sisäsauna.

Uudempi asiallinen rakentaminen, kuten navetta täydentää vanhaa. Hoidetut piha-alueet sulautuvat luontevasti metsäiseen rinteeseen luoden puistomaisen yleisvaikutelman.

Huuhinsaari, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Huuhinsaari

(rakennukset ja alue inventoimatta)
Valintaperuste: R, M

Huuhinsaari on Heposelän länsirannan tuntumassa sijaitseva saari näkymäetäisyydellä Ala-Erolan kulttuurimaisemasta. Laidun- ja peltoalueiden luonnehtimalla saarella on kaksi vanhaa pihapiiriä. Avarissa pihapiireissä on säilynyt asuinrakennusten lisäksi 1900-luvun alun pientilallisten elämästä kertovia talousrakennuksia. Toisessa pihassa on samalla rakennustekniikalla, luultavasti 1950-luvulla, uusittu navetta kuin Harjulan ja Ala-Erolan tilalla. Saarelle johtava tie kulkee viehättävästi rantaviivan tuntumassa, myös saarella tien kulku pihoille vanhojen suurten puiden lomassa on erityisen kaunis. Pelto- ja laidunalueet rajautuvat rantalinjaan, jolla on vain tiloihin kuuluvat saunat.

Hevonlahden kulttuurimaisema

Valintaperuste: R, M

Hevonlahden maisema rakentuu monista historian kerrostumista; kuten esihistoriallisen ajan löydöt, jo satoja vuosia harjoitettu maanviljely ja siihen liittyvät rakennukset ja 1900-luvun alun laivanvarustuksen tuoma vauraus. Luostarilan ja Kuvalan pihapiirit suurine kuusineen luovat maiseman kiintopisteet, joille johtaa kumpuilevassa ja rantametsien ja pienialaisten peltöjen rajalla kauniisti kiemurteleva hiekkatie.

Luostarila

Päärakennus, leikkimökki ja meijeri/autotalli 1900-luku, aitta 1800-luvun alku
Valintaperuste: R, M

Tila on ollut Luostarisen suvulla vuodesta 1902, jolloin omistajaksi tuli Kangaslammin merkittävin laivanvarustaja ja puutavaramies Antti Luostarinen. Päärakennus on oletettavasti rakennettu vuosisadan vaihteen tienoilla ja uusittu v. 1919. Tällöin lienee rakennettu myös samaa tyyliä edustava leikkimökki. Päärakennuksen julkisivut koristeellisine kuisteineen ovat säilyneet hyvin tässä (v. 1919) asussa. Peltikatto on asennettu 1930-luvulla. Pihapiirissä olleesta luonnonkivinavetasta on jäljellä enää kiviraunio. Hevonlahden rannassa vielä 1950-luvulle sijainneet raamisaha, mylly, höyläämö ja konepajarakennus sekä muut laivanvarustukseen ja kauppaan liittyneet rakennukset on purettu. Kauppatoiminta on päättynyt 1960-luvulla ja lopullinen maaston taseus rannassa on tehty v. 2005.

Kuvala

Päärakennuksen vanhin osa siirretty 1820-luvulla, erikäisiä talousrakennuksia
Valintaperuste: R, M

Kuvalan kaunis vanha pihapiiri sijaitsee samalla peltoaukealla Luostarilan kanssa. Tilan nimi esiintyy asiakirjoissa jo 1600-luvulla. 1920-1930-luvuilla tila toimi majatalona. Nykyään tila on edelleen maatilana.

Ylä-Gerdttilä , kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Päärakennuksen tupaosa on siirretty Hevonlahden rannasta v. 1820, jonka jälkeen taloa on jatkettu toisella tupaosalla ja keskelle on jäänyt läpiajettava porstua. Yläkerran asuintilat ja frontoni on rakennettu 1920-luvulla. Vuonna 1965 taloon asenettiin keskuslämmitys ja vaihdettiin maisemaikkunat, jotka on v. 1995 korjauksessa palautettu vanhan mallisiksi. Pihapiirin muut rakennukset (sauna, aitat, paja, navetta ym.) sijaitsevat väljästi vanhoille maatiloille ominaisten pihapuiden lomassa.

Ylä-Gerdttilä (Pekkolanmäki)

Päärakennus 1800-luvun puoliväli ja aitta 1800-luku, sauna 1900-luvun alku, savusauna v. 1881

Paikka on ollut asuttu jo 1500-luvulta ja Gerdtin aatelissuvun (von Gerten) hallussa ratsutilana. Ennen vuotta 1868 rakennettu päärakennuksen oli ensin savutupa ja on 1920-luvulla muutettu uloslämpiäväksi. Tällöin myös rakennettiin ensimmäinen kuisti ja ulkoseinät rapattiin. Kuistiin on 1990-luvulla tehty wc-tilat. Tuvan lattia on edelleen multaisperustuksella. Pihapiirissä on säilynyt riviaitta, jossa näkyy monet tämän aittatyyppin seudulliset piirteet (ovirakenne, pieni ikkuna oven päällä, ”riima” katos pitkällä sivulla). Pihapiiri on ennen rantapellon istuttamista koivulle näkynyt järvelle.

Arvolan peltomaisema

Valintaperuste: R, M

Arvolan ja Kiisken vierekkäin sijaitsevat pihapiirit muodostavat ympäröivine peltoineen harmonisen ja monipuolisesti seudun talonpoikaisesta rakentamisesta kertovan kokonaisuuden. Seudun muusta maakunnasta poikkeavista luonnonpiirteistä kertoo mm tien vartta reunustavat ja maisemakuvalle arvokkuutta antavat tammet.

Arvola (Juoksula)

Päärakennus 1800-luvun puoliväli, aitat, navetta 1940-1950 -luku

Valintaperuste: R, M

Arvola on vanhojen maalaamattomien maatarakennusten muodostama pihapiiri. Päärakennuksen vanhin osa 1800-luvun puolivälistä ja on läpiajettavan porstuan kautta yhdistetty nuorempaan tupaosaan, jonka pohjoispääty on suojattu rimalaudoituksella. Muutoin seinät ovat vuoraamattomat ja paljastavat hyvin rakentamisen vaihteellisuuden.

Arvola (Juoksula), kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Talosta puuttuu myös kuisti. 1800-luvun talonpoikaisesta rakentamisesta kertovat edelleen myös säilyneet multapenkkiprakenteet.

Asuinrakennusta vastapäätä ovat vierekkäin kaksiosainen aitta ja erillinen aitta sekä sen vieressä maakellari. Näistä erillään sijaitsevat navetta ja lato. Tila sijaitsee välittömästi Kiiskin tilan vieressä, pihaja erottaa 1920-luvulla istutettu kuusiaita.

Kiiski

Päärakennus 1700-luku, navetta v. 1920, aitta v. 1918, liiteri v. 1938
Valintaperuste: R, M

Kantatila on kuulunut nykyisille omistajille 1700-luvulta saakka. Päärakennus on alkuaan ollut savutupa, jota v. 1912 silloinen isäntä Ard (Arne) Kuvaja jatkoi ja korotti. Rakennukseen tuli keittiö, kolme alakerran ja kaksi yläkerran kamaria.

Savutuvan alle on rakennettu v. 1926 betoniholvattu kellari. Tuvan seinissä on edelleen tallella peitemaalattua lantarappausta 1930-luvulta, jonka tekijäksi kerrotaan "paska-Makkonen".

Kamareiden ikkunat on uusittu v. 1938 ja kuisti 1990-luvun puolivälissä, jolloin taloon rakennettiin myös sisä-WC:t.

Aitat on siirretty pihaan v. 1917-1918 ja niiden jatkeeksi on rakennettu halkoliiteri ja kalustovaja. Vuonna 1920 rakennettu navetta on seudulle tyypillisesti ikkunan korkeudelle lkiveä ja yläosaltaan hirttä (vrt. kirkonkylän Lumpeela). Pihapiirin ulkopuolella, valoisan, puistomaisen männikön reunalla sijaitsevat ladot ja riihi, jonne johtavan tien vartta komistaa tammirivi.

Erillisinä kohteina seuraavat tilat:

Launo

Päärakennus 1800-luvun loppu, talousrakennuksia
karjarakennus v. 1953
Valintaperuste: R, M

Maatila on erotettu omaksi tilakseen isojaossa. Päärakennus on 1800-luvulta.

Taloa on kunnostettu v. 1927 ja v. 1939, jolloin yläker-
taan tehtiin lämmitetyt huoneet, asennettiin keskus-
lämmitys ja uunit purettiin. Näistä korjauksissa lie-
nee rakennettu puutarhanpuoleiset klassistiset avokuistit
balusteripylväineen. Pihaan kuuluu eri-ikäisiä ja -tyyppi-
siä talousrakennuksia.

Vuonna 1953 mansardikattoisen navetan tilalle raken-
nettiin uusi karjarakennus. Peltöjen ympäröivään piha-
piiriin johtaa komea koivukuja.

Sopalan kartano

Päärakennuksen vanhin osa 1800-luvun loppu, useam-
pia aittoja, karjarakennus 1880-luku
Oiva Kallion v. 1913 suunnittelema huvimaja, tuulimylly
1800-luku, ym.
Vaðomtaperuste: R, M

Sopalan kartano edustaa maakunnassa harvinaista säi-
lynyttä kartanokulttuuria. Tila on kuulunut nykyiselle
omistajasuvulle vuodesta 1619. Yksityisomistuksessa
edelleen olevan tilan omistajia ovat olleet mm. sahan-
omistaja, valtiopäivämies ja hovioikeuden asessori.

Päärakennuksen vanhimman osan seinähirren iäksi on
määritetty vuosi 1873. Nykyistä päärakennusta edeltä-
neen asuinrakennuksen paikkaa ei tiedetä. Rakennuk-
sen itä-länsisuuntaista ensin rakennettua osaa on laa-
jennettu 1910-luvulla navetan puoleisella siivellä.

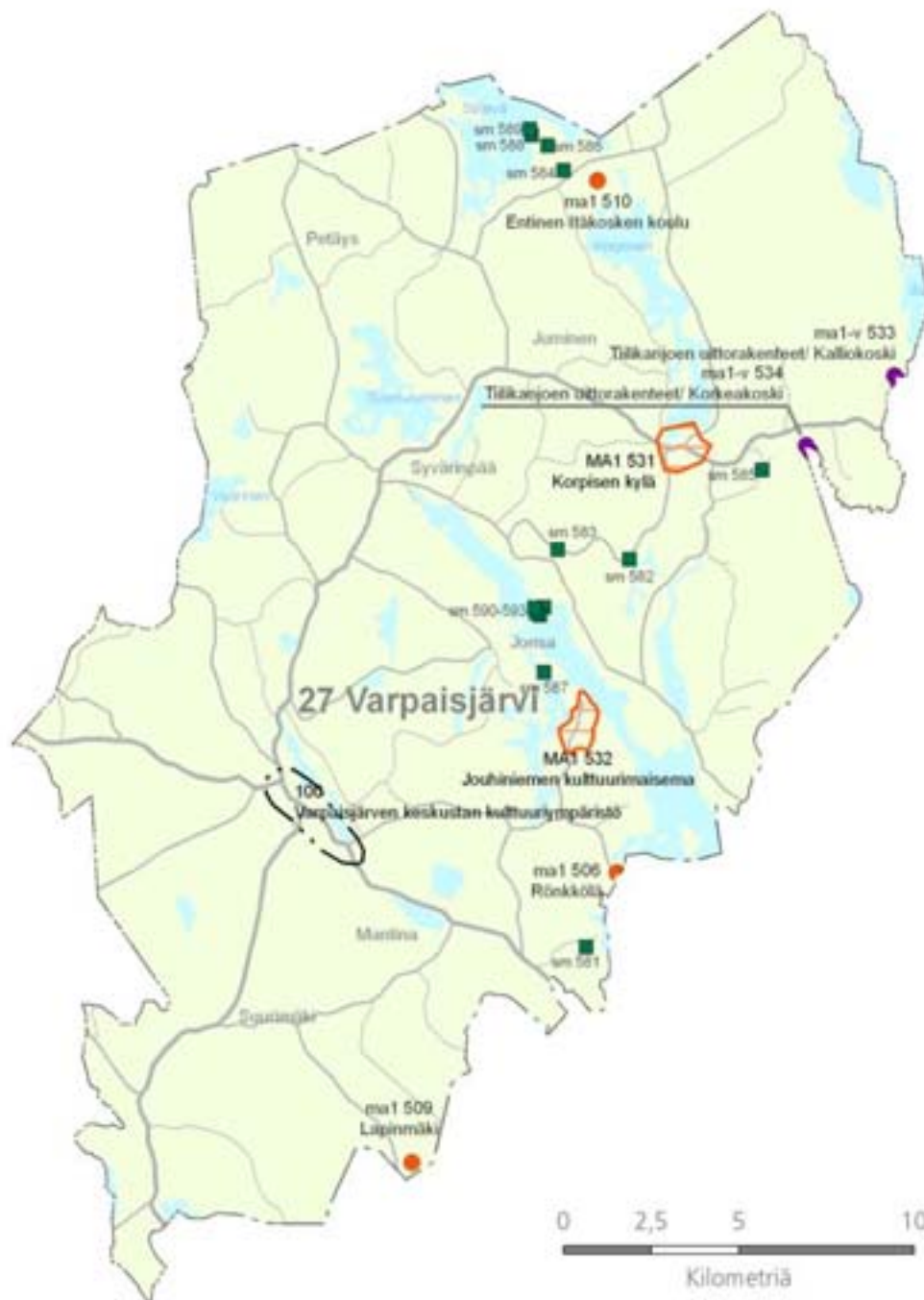
Laajennuksen suunnitteluun on osallistunut v. 1912 ark-
kitehti Oiva Kallio, jonka käsialaa on myös ruokasalin
sisustus. Tämän suunnitelmissa aiemmat nikkarityyliset
julkisivut saivat klassistisen ilmeen. 1960-luvulla raken-
nuksen pohjoispuolelle on rakennettu lämpökeskus
savupiippuineen. Sitten lämmitysjärjestelmäksi on
muutettu maalämpö.

Piha-alueisiin kuuluneista lukuisista rakennuksista on
jäljellä yli 20.

Launo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

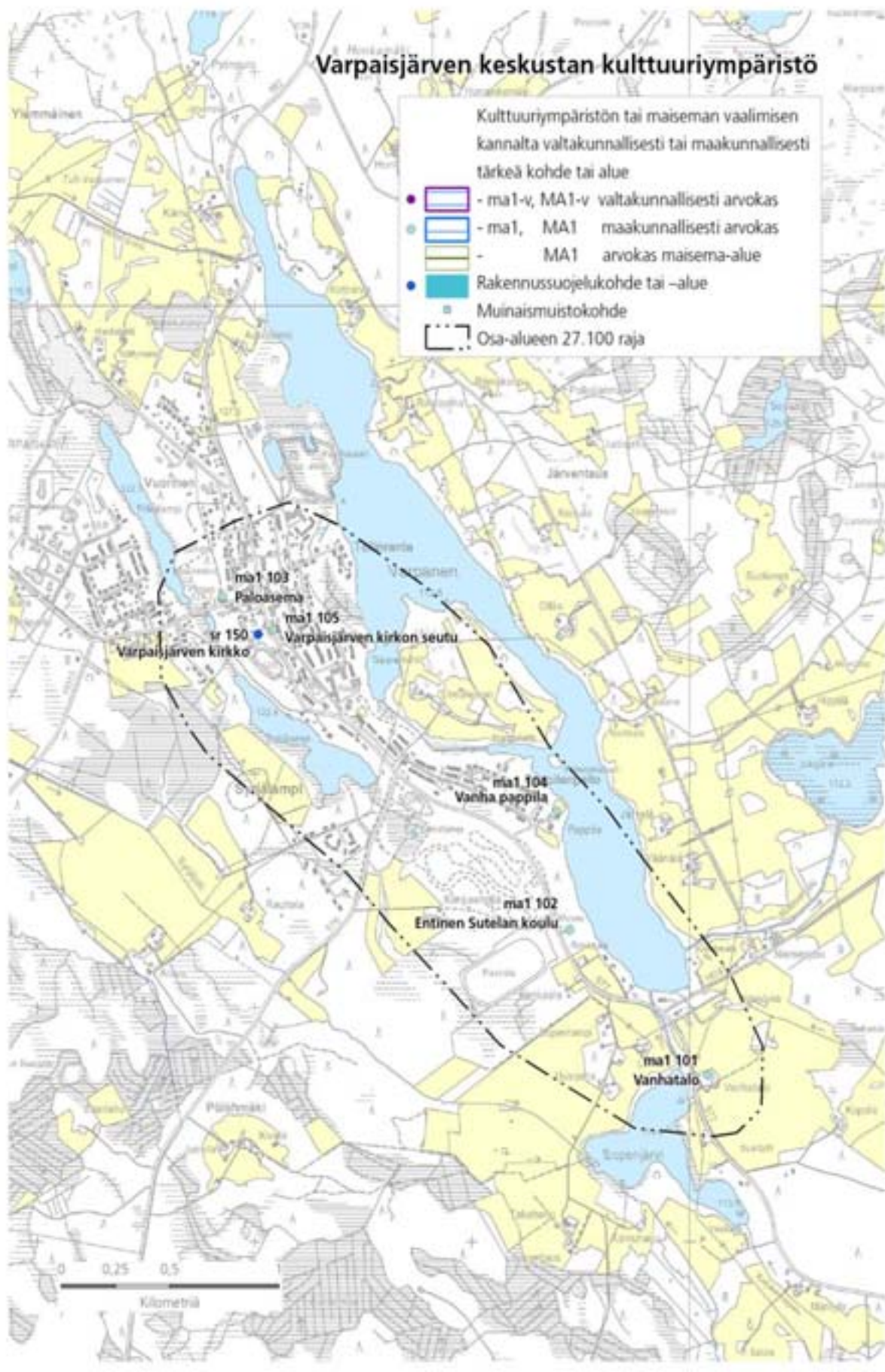

Varpaisjärven kulttuuriympäristö

Varpaisjärven keskustan kulttuuriympäristö

- Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta valtakunnallisesti tai maakunnallisesti tärkeä kohde tai alue
- ma1-v, MA1-v valtakunnallisesti arvokas
 - ma1, MA1 maakunnallisesti arvokas
 - MA1 arvokas maisema-alue
 - Rakennussuojelukohde tai -alue
 - Muinaismuistokohde
 - Osa-alueen 27.100 raja

Kirkko, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

18 VARPAISJÄRVI

Kirkonseutu

Valintaperuste: R, H, M

Varpaisjärven kirkko ympäristöineen luo kohokohdan muutoin kalseiden liiketalojen hallitsemalle keskusraitille. Aluerajaukseen kuuluu kolme kirkon ja torin välisen miljöönn kannalta merkityksellistä puutaloa. Vaikkakin jokaiseen on tehty laajoja muutoksia, luovat ne historiallista kerroksellisuutta muutoin hyvin voimakkaasti uudistetulle keskusraitille.

Maakunnallisesta näkökulmasta on myös merkittävää, että Varpaisjärvellä kaikki kolme pitäjänhallinnon varhaisinta rakentamista edustavaa rakennustyyppiä eli kirkko, entinen kunnantupa ja lainajvästö ovat säilyneet.

Kirkko

Arkkitehti Josef Stenbäck, valmistunut v. 1904

Valintaperuste: R, M

Nilsin seurakunta jaettiin v. 1899 Nilsin, Muuruveden ja Varpaisjärven kirkkoherrakuntaan, minkä jälkeen kaikkiin rakennettiin uudet kirkot arkkitehti Josef Stenbäckin suunnitelmin. Varpaisjärven kirkko valmistui v. 1904. Tämä myös urakoi ja valvoi kirkon rakentamisen. Varpaisjärven v. 1904 valmistunut kirkko kuuluu Stenbäckin 1900-luvun alun luonnonkivestä rakennettuihin kirkkoihin, joissa tavoitteena oli käyttää paikallista kiveä, jos sitä suinkin oli saatavilla. Kiven käyttö sopi uuteen 1900-luvun alun kansallisromantiikan sävyttämään arkkitehtuuriin, johon aiheet ja materiaalit haettiin Suomen historiasta. Niinpä Pohjois-Savoon rakennetut Varpaisjärven (v. 1904), Muuruveden (v. 1904), Sonkajärven (v. 1908) ja Nilsin (v. 1906) kirkot muodostavat arkkitehtuurinsa lisäksi myös mielenkiintoisen paikallisista kivityypeistä kertovan ryhmän. Myös kiven työstö poikkeaa kirkkoissa jonkin verran (kts. enemmän Stenbäckin kirkkoista Sonkajärven ja Nilsin kohdekuvauksissa).

Varpaisjärven kirkko on muodoltaan tornillinen ja pohjakaavaltaan epäsymmetrinen ristikirkko. Kuten Stenbäckin muutamissa muissa pieniin seurakuntiin suunnittelemissa kirkkoissa pohjakaava on kaksilaivainen (vrt. Sonkajärvi). Detaljit (esim. ovihoitukset) ja rakennusosien muotokieli (esim. ikkunat) heijastelevat jugendia.

Kirkkoon tuli lämmityslaitteiksi neljä kamiinaa, jotka vaihdettiin v. 1962 kuumailmalämmitykseen. Valais- tuksena olivat kynttilät 1960-luvulle asti. Aluksi ei ollut edes kynttiläkruunuja ja lampetteja, ne kirkkoon saatiin hankittua v. 1937. Sähkövalaistus asennettiin v. 1962. Kirkon sisätiloissa on tehty jonkin verran muutoksia mm. alttariin ja lehteripenkkeihin. Kirkko on peruskorjattu vuosina 1962-1963 (arkkit. Esko Laitinen) ja v. 1991-93 (Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy). 1990-luvun korjauksessa kirkon vesikatto ja julkisivut korjattiin ja sisätilat pyrittiin palauttamaan väriykseltään alkupe- räisäsuunsa. Kirkon ympärille perustettiin hautausmaa kirkon rakentamisen yhteydessä.

Seurakuntatalo

(inventoimatta)

Valintaperuste: R, M

Seurakuntatalo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

1900-luvun kansallisromantiikan ajan kirkkoa vastapäätä seurakuntatalossa näkyy myös oman aikakautensa ro- mantiikka, 1980-luvun rakennustekniikalla toteutettu arkkitehtuurissa suosittu postmodernismi. Seurakun- tatalon arkkitehtonisena ansiona on sen miellyttävä ja katukuvaa kauniisti rakentava sijoitus. Rakennusta on laajennettu myöhemmin.

Entinen Kunnantupa

Valmistunut 1900-luvun alussa

Valintaperuste: R, M

Kirkon viereinen kaksikerroksinen puutalo rakennettiin alun perin kunnantuvaksi, jona se palveli 1930-luvulle. Tällöin talo kunnostettiin kunnanlääkärin virka-asun- noksi. 1960-luvulla rakennusta käytettiin jälleen kun- nanvirastona ennen sen siirtymistä nykyisiin, kansakou- lurakennuksesta saneerattuihin virastotiloihin. Nykyisin talossa on kunnan palvelutoimintoja. Osa tiloista on vuokrattu yksityisille.

Vaikka rakennuksen sisätiloja on käyttötarkoituksien vaihtumisten myötä paljon muutettu, on se katumiljöön kannalta hyvin merkittävä.

Entinen kunnantupa

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Talo on kirkon ohella ainoa Kauppatien varrella sijaitseva 1940-lukua edeltäneessä asussa säilynyt rakennus.

Entinen lainajvästö (nyk. käsityökeskuksen talo)

Valmistunut 1900-luvun alussa

Valintaperuste: R, M

Entinen lainajvästö

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kirkon ympäristökokonaisuuteen kuuluu entinen lai- najvästö, nykyinen käsityöneuvonta-asema. Valtio oli jo ruotsinvallan aikana kehottanut seurakuntia perus- tamaan katovuosien varalle pitäjänmakasiineja, joista viljelijät saattoivat lainata siemenviljaa.

Rakentamisvelvollisuus siirtyi 1800-luvun puolivälin jäl- keisessä kirkollisen ja kunnallisen hallinnon erossa kun- nille, jolloin näitä kirkon tuntumaan rakennettuja suuria makasiineja yleensä alettiin kutsua lainajvästöiksi. Var- paisjärven entinen lainajvästö on uuden käytön myötä muutettu julkisivuiltaan täysin ja on siten menettänyt rakennustyyppin tunnistettavan hahmon.

Vanha pappila, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kirkonkylän yksittäiset kohteet

Vanha pappila

Rakennusmestari P.J. Pitkänen, asuinrakennus ja aitat rakennettu v. 1908-1909

Valintaperuste: R

Varpaisjärven vasta perustetun seurakunnan velvollisuuksiin kirkon rakentamisen ohella kuului pappilan rakentaminen kirkkoherralle. Tarkoitukseen ostettiin 390 hehtaarin Pasalan tila Varpasen rannasta, jolle rakennettavain asuin- ja talousrakennuksiin kuopiolainen rakennusmestari P.J. Pitkänen laati piirustukset. Tämä oli samoihin aikoihin suunnitellut myös Pielaveden Kirkko-osaareen uuden pappilan asuinrakennuksen. Suunnitelmien yhtäläisyyksinä on mm. ullakon ikkunoita varten tehtyjen poikkipäätyjen harjan aumaaminen.

P.J. Pitkänen suunnitteli ja urakoi Kuopioon paljon rakennuksia 1900-luvun vaihteessa. Hänen töihinsä kuului monia kouluja ja asuinrakennuksia. Hänen suunnittelemaansa olivat myös suuri osa tämän aikakauden Kuopion seudun sveitsiläistyylistä huviloista. Pitkäsen suunnittelemat pappilat, erityisesti pienen Varpaisjärven seurakunnan, olivat julkisivuiltaan kuitenkin paljon mallillisempia.

Päärakennuksen huoneohjelmaan tuli alun perin huone kirkkoherranvirastoa varten kuuden asuinhuoneen ja keittiön lisäksi. Pihassa on säilynyt asuinrakennuksen li-

säksi kaksi aittaa sekä kellari, jonka päällä ollut väentupa on purettu. Myös kahden hevosen talli, riihi ja ranta-sauna on purettu. Karjarakennuksen paikalle rakennettiin v. 1965 uusi pappila, jonka jälkeen vanha pappila oli muutaman vuoden asuntona. Vuonna 1976 rakennus on myyty yksityiskäyttöön asunnoksi. Piha-alue rakennuksineen on hyvin hoidettu, mutta pappilaympäristöihin oleellisesti kuulunut maisemallisen näkyvyyden tuoma arvokkuus on oleellisesti kärsinyt uudemman rakentamisen kasvettua aivan pihapiirin rajoille.

Entinen Sutelan kansakoulu (nyk. kotiseutumuseo)

Kansakoulu rakennettu v. 1895

Valintaperuste: R, M

Varpaisjärven vanhin säilynyt koulurakennus, Sutelan (myöhemmin perustettavan kirkonkylän) kansakoulu rakennettiin v. 1895 alueen kuullessa vielä Nilsijään. Piirustuksina käytettiin Nilsijän Sänkimäen kansakoulun rakentamisessa sovellettuja piirustuksia. Nämä kuuluivat vuodelta 1892 olevaan kouluhallituksen ensimmäiseen koulujen mallipiirustuskokoelmaan. Näillä mallipiirustuksilla onnistuttiin luomaan koko maassa edelleen helposti tunnistettava kansakoulurakennustyyppi.

Kouluhallitus oli mallipiirustusten laatimista varten järjestänyt suunnittelukilpailun ja kehitti malliston arkkitehti G.E. Aspin ja J. Stenbäckin voittaneiden ehdotusten perusteella.

Entinen Sutelan koulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Koulutyypit olivat julkisivuiltaan yhtenäisiä, mm. kaikissa oli vuoraus jaettu pysty- ja vaakalaudoituksilla vyöhykeisiin. Massoitteeltaan koulut olivat melko vaihtelevia, mutta yhtenäisenä piirteenä oli kuitenkin yksikerroksisuus. Vain muutamissa ehdotuksissa opettajan asunto oli sijoitettu ullakotilaan. Mallipiirustusten tavoitteisiin kuului myös rakennustaiteelliset ominaisuudet ja koulurakennukset nähtiin mahdollisuutena kohentaa maaseudun rakennuskulttuuria.

Kouluhallituksen ohjeisiin kuului myös ohjeet koulujen sijoittamisesta hyväkulkuisen tien varrelle ja mielellään kuivalle paikalle mäen päälle, mikä näkyy toteutuneen Sutelan koulun sijoituksessa. Koulu muutettiin 1950-luvulla kotiseutumuseoksi, jonka yhteyteen on siirretty tuulimylly ja paja. Koulu on julkisivuiltaan erittäin hyvin säilyttänyt alkuperäisen ilmeensä (mm. vanhat ikkunat, ulko-ovet, vuorilaudoitus).

Paloasema

inventoimatta

Valintaperuste: R, M

Varpaisjärven 1950-luvun alussa rakennettu paloasema hallitsee maamerkinä sisääntulonäkymää saavuttaessa kirkonkylälle Lapinlahden suunnalta. Rakennus onkin valittu maakunnallisesti merkittäväksi erityisesti miljöoarvojen takia eli taajamakuva monipuolistavana kohteena.

Suomeen oli v. 1933 säädetty ensimmäinen palolaki. Aiemmin kaupunkien ja kuntien palojärjestyksillä oli säädetty ehkäisevästä palotorjunnasta. Palolaki määräsi kunnat vastaamaan palotoimesta ja mm. nimittämään palopäällikön.

Tämä merkitsi monessa kunnassa myös paloasemien rakentamista, mikä yhdessä asemien samankaltaisen tilaohjelman kanssa letkunkuivatustorneineen loi kuntiin helposti tunnistettavan rakennustyyppin.

Rakennukseen on tehty peruskorjaus 1980-luvulla (uusi on suunnitteilla) ja se on edelleen palokunnan käytössä.

Paloasema, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Haja-asutusalueet

Vanhatalo

Vanhin osa 1700-luvun lopulta, laajennettu 1890-luvulla, eri-ikäisiä talousrakennuksia
Valintaperuste: R, M

Vanhatalon pihapiiri muodostaa hienon kokonaisuuden komeine vanhoine pihapuineen ja rakennuksineen ja on merkittävä osa erästä Nilsiantien varren komeinta kulttuurimaisemaa.

Tilaa on aiemmin kutsuttu Vanhatalon hoviksi ja sen isäntiä herroiksi. Tilan päärakennus on seudulla nykyään harvinainen aumakattoinen talonpoikaistalo ja 1700-luvulla rakennetulta osaltaan vanhin tiedossa oleva Varpaisjärven rakennus. Samantyyppinen suuri tilan päärakennus on ollut myös Urimolahden tilalla. Näitä talonpoikaisempireä edustavia asuinrakennuksia on säilynyt maakunnassa eniten Sisä-Savon seuduilla.

Taloa on jatkettu 1890-luvulla suurella tuvalla, jonka perimätiedon mukaan talon isäntä rakennutti tyttärelleen tanssisaliksi. Päärakennukseen ikkunat on uusittu ja toiseen kerrokseen on rakennettu saunatilat v. 1992.

Pihapiirissä on säilynyt v. 1925 rakennettu tiilinavetta ja muutamia aittoja, joista yhdessä toimi 1800-luvun lopulla Varpaisjärven ostomeijeri.

Entinen Itäkosken koulu "Koivikko"

Mallipiirustukset/Toivo Salervo, valmistunut v. 1937
Valintaperuste; R

Entinen Itäkosken koulu "Koivikko",
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Itäkosken entinen koulu kuuluu v. 1921 säädetyin op-pivellisuuslain jälkeiseen vilkkaaseen koulutalojen rakentamisen aikaan, jonka helpottamiseksi kouluhallituksessa suunniteltiin uudet kansakoulutyypit. Uusissa malleissa korostettiin erityisesti rakentamisen taloudellisuutta mm. luopumalla aiemmista vinkkelimallisista ratkaisuksista ja tyytymällä paneelivuorauksia huokeampaan rimalaudoitukseen tai jättämällä Itäkosken koulun tapaan seinät vuoraamatta. Koristeet on keskitetty avo-kuistisiin ja ulko-ovien yläpuolelle sijoitettuihin elegant-

teihin pieniin ikkunoihin. Näistä puolipyöreän ikkunan rinnalle tuli suorakaiteen muotoinen ikkuna jossa pienat ovat lievästi sivulle kallistuneet (vrt. Itäkosken koulun ulkorakennuksen ikkuna).

Itäkosken koulutyypin suunnitteli arkkitehti Toivo Salervo ja se näyttää olleen erityisen suosittu Rautavaaralla. Myös Sonkajärvellä ja Lapinlahdella on samaa tyyppiä edustavia kouluja. Alun perin yksiluokkaisena aloittanut koulu muutettiin kaksiluokkaiseksi ottamalla veistosali oppiluokaksi. Tällöin pienet ylhäälle sijoitetut ikkunat suurennettiin. Myöhemmin 1990-luvulla kaikki rakennuksen ikkunat on vaihdettu uusiin. Koulu on lakkautettu v. 1967 ja myyty yksityiskäyttöön.

Rönkkölä

Rakennettu v. 1924
Valintaperuste: R

Rönkkölä, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Rönkkölä on lähellä Nilsian rajaa sijaitseva pienen tilan pihapiiri, jonka päärakennuksena melko hyvin alkuperäisenä säilynyt taitekattoinen asuinrakennus. Rakennuksen tiloihin kuuluu tupa ja tämän takana kaksi pientä kamaria.

Lapinmäki

Asuinrakennus 1900-luvun vaihteessa
Valintaperuste: R, M

Lapinmäki on mäkisijaintinen maatila lähellä Nilsian rajaa. Paikka on saanut nimensä lappalaisista, joiden hallussa mäki oli pitkään. Pihapiiriin kuuluu vaihteittain rakennettu päärakennus 1900-luvun vaihteessa. Kuisti ja ulkovuoraus ovat 1920-luvulla.

Tyypiltään kuisti on koko maakunnassa harvinainen kaksikerroksinen umpikuisti. Talousrakennuksiin kuuluvat 1800-luvulla rakennetut kaksi aittaa ja v. 1943 valmistunut hirsirunkoinen navetta. Tilalla ei enää harjoiteta maataloutta, mutta pihaa ympäröivät pellot on hoidettuja ja näiden yli maisema avautuu huikeana etelään Tahkovuoren suuntaan.

Korpijärven kulttuurimaisema

Valintaperuste: R, M

Korpisen kylä muodostaa rantapeltoineen poikkeuksellisen kyläkeskittymän maakunnan hyvin harvaan asutulla Pohjois-Karjalan ja Pohjois-Savon rajamailla, jossa maisematyyppi on tyypillisesti karua vedenjakajaseutua, jossa on lähinnä yksittäisiä taloja. Kylän asutus on sijoittunut Korpisen-nimisen järven etelärannalle, josta kulkee Varpaisjärveltä Rautavaaralle johtava maantie.

Itälahti

Asuinrakennuksen vanhin osa v. 1851, navetta ja aitta 1800-luvulta
Valintaperuste: R, M

Itälahti on Korpisen järven itäpuolella sijaitseva suuri vanha maatila, jossa on säilynyt monipuolinen rakennuskanta. Tilalla on mm. aikaisempi 1700-luvulla rakennettu savutupa riiheksi muutettuna. Tilan pellolta on myös löydetty kuoppasaunan pohjarakenteet.

Asuinrakennus on rakennettu vaiheittain.

Vanhin osa rakennettiin v. 1851 ja nykyiseen kokoonsa talo tehtiin 1880-luvulla. Talo vuorattiin 1930-luvulla. Myöhemmin yksi kamari on muutettu saunatiloiksi (1960-luvulla) ja 1980-luvulla talon peruskorjauksessa mm. ikkunat on vaihdettu.

Ympäröivien peltojen vanhoille maataloille ominaisten komeiden pihapuiden ansiosta pihapiiri on arvokas osa kylämaisemaa.

Entinen Korpisen koulu (nyk. maamiesseuratalo)

rakennettu 1910
Valintaperuste: R, M

Nykyisin teatteritiloina toimiva rakennus oli alun perin rakennettu kylän kansakouluksi v. 1910 keskeemmälle kylää, mistä se siirrettiin uuden koulutalon rakentamisen tieltä v. 1955 nykyiselle paikalle maamiesseuran taloksi. Tällöin vuosisadan vaihteen tyypillinen koulutalo muutettiin pelkistetyimmäksi suorakaiteen muotoiseksi seurataloksi. Kaksi luokkaa yhdistettiin yhdeksi saliksi ja opettajan asunnon paikalle tuli näyttämö. Myös kuistit uusittiin. Vuonna 1983 jälkeen taloon on tehty uusia sisäverhouksia sekä saniteettitilat ja kuistiremontti.

Limaniemi

(inventoimatta)

Limaniemen tila on alkujaan ollut alueen omistaneen metsäyhtiön metsänvartijan asunto. Perimätiedon mukaan paikalle asetettiin 1910-luvulla, jolloin ensimmäisenä rakennuksena salvottiin savusauna. Myöhemmin tehtiin asuinrakennus, aitta, navetta, riihi ja latoja.

Alkuperäinen savusauna, jossa nurkanpäävät olivat kirveellä katkotut, oli vielä 1980-luvulla liiterinä pihapiirissä.

Tilalla asuttiin luontaistaloudessa 1990-luvulle asti. Omistajien kuoleman jälkeen Limaniemen tila siirtyi Varpaisjärven kunnan omistukseen. Rakennukset ovat autiaina, mutta niitä ja pihapiiriä pyritään hoitamaan muistona korpiseudun asuttamisesta 1900-luvun alussa.

Itälahti, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Jouhiniemi, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Pihapiirissä on säilynyt vain asuinrakennus, joka käsittää tuvan, eteisen ja pienen kamarin sekä aitta. Pihapiirin ulkopuolella ovat riihi ja rannassa 1950-luvulla tehty sauna. Kaikki muut rakennukset ovat nykyisin hävinneet.

Jouhiniemen kulttuurimaisema

Valintaperuste: M

Jouhiniemi edustaa maakunnan järvisen maisemaa tyypillisiä viehättävimmillään: korkokuvultaan jyrkkäpiirteisten pelto- ja laidunalueiden lomassa välkehtiä vesiä, joille aukeaa upeita näkymiä omilta mäenkumpareillaan sijaitsevilta talojen pihapiireiltä.

Vanhaa rakennuskantaa on kuitenkin säilynyt vähän tai se on voimakkaasti uusittu.

Jouhiniemi (Urimolahdessa)

Valintaperuste: R, M

Tilakeskus sijaitsee tien päässä omalla mäellä, josta avautuu komea järvimaisema Syvärille. Asuinrakennus on tiilirunkoisena ja maaseuturakentamisessa ennen 1960-lukua poikkeuksellinen rakennevalinta. Tiilet poltettiin omalla tilalla, mitä varten järven rantaa rakennettiin tiilenpolttouuni rakentamisen ajaksi. Sota katkaisi v. 1939 aloitetun rakentamisen, joten talo valmistui vasta v. 1944.

Rakennus edustaa samalla myös Pohjois-Savon maaseudun rakentamiseen merkittävästi vaikuttaneen, mutta suunnittelijana turhaan huomiotta jääneen rakennusmestari Eino Sorrin monipuolista tuotantoa. Sorri toimi Kuopion läänin maanviljelysseuran rakennusneuvojana vuodesta 1920 ja suunnitteli maatilojen talousrakennuksia, kouluja asuintaloja.

Tiilikanjoen uittorakenteet

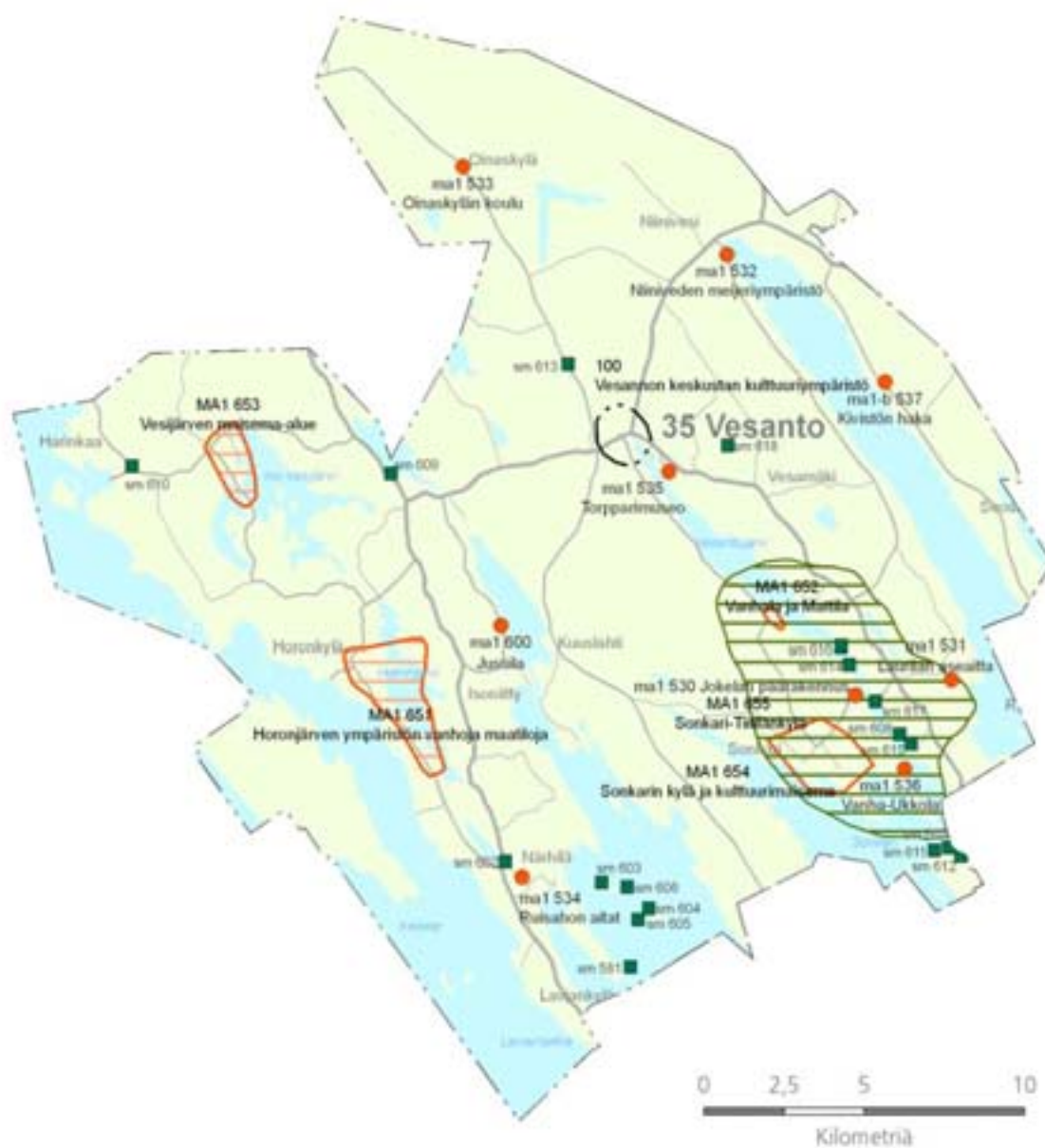
Korkeakoski

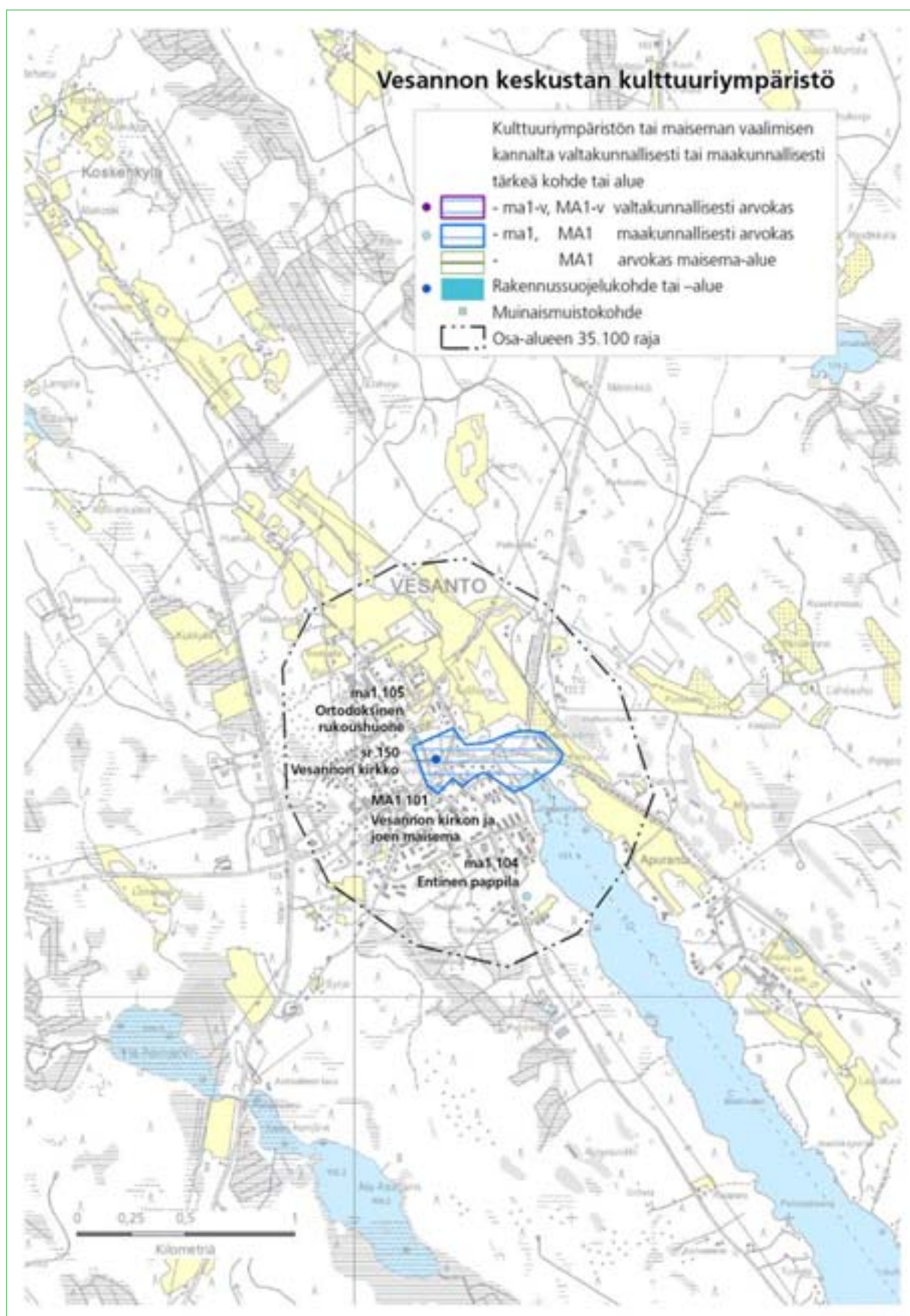
Valtakunnallisesti merkittävä, RKY 2009
(kts. teksti Rautavaaran kohdalta)

Myllykoski

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY 2009
(kts. teksti Rautavaaran kohdalta)

Vesannon kulttuuriympäristö

Kirkko, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

19 VESANTO

Vesannon kirkkoympäristö

Vesannon kirkonseutu on säilynyt maisemallisesti kirkonkylän arvokkaana keskuksena. Maakunnallisesti merkittävään aluerajaukseen kuuluu kirkko ja sen vieressä oleva hautausmaa ja tiealueet.

Kirkko

Arkkitehti Carl Ziegler, valmistunut v. 1857
Valintaperuste: R, M

Vesannon kappeliseurakunta perustettiin v. 1854 emäseurakuntanaan Rautalampi. Muutamia vuosia myöhemmin (v. 1857) kappeliseurakunnalle valmistui oma kirkko Kuopion lääninarkkitehti Carl Zieglerin suunnittelemana. Rakennusmestariksi oli kutsuttu haapajärveläinen itseoppinut kirkonrakentaja Mikko Karjalahti, jonka maineikas ura oli alkanut Kiuruveden kirkon rakennustyömaalta 1850-luvun alussa.

1800-luvun puoliväli oli Suomen kirkkoarkkitehtuurissa siirtymävaihetta ristikirkkoista pitkäkirkkoihin, mikä näkyy myös Vesannon sisäviisteisessä ristikirkossa, jossa on pitkäkirkoille tyypillinen länsitorni.

Rakennustyö tehtiin vanhan "jousiperusteen" mukaan, jolloin kukin seurakuntaan kuulunut mies oli velvollinen tekemään tietyn työpäiväluvun. Vaativimmat työt, kuten alttari, saarnastuoli, ovet ja ikkunat teetettiin urakalla.

Kirkon sisäväri on vuodelta 1980, ulkoverityksenä on alkuperäinen kellertävänpunainen sävy. Vuonna 1995 urkuparven alle rakennettiin aputiloja (morsiushuone, inva-WC, lastenhoitotila ym.).

Samana vuonna kirkon kanssa (v. 1857) vihittiin käyttöön nykyinen vanha hautausmaa.

Vesannon kirkon ja joen maisema

Valintaperuste: R, M, H

Kirkon lähistöllä on säilynyt kunnan historiasta monipuolisesti kertovaa ja nykyisen miljöön kannalta merkittävää rakennuskantaa. Kohteiden merkitystä lisää näiden sijainti kirkon maisemassa, joka avautuu Hiekkaharjun kohdalta Kuopion suunnalta taajamaan saavuttaessa.

Vanha kunnantupa (nykyinen kunnanvirasto)

Vanha osa v. 1871, laajennus v. 1956

Valintaperuste: R, M, H

Vanha kunnantupa

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kunnantuvan vanhin osa edustaa kirkonkylän iäkkäintä rakennuskantaa. Rakennus on tiettävästi maan vanhin kunnantupa, joka en edelleen alkuperäisessä käytössä. Kunnantupa rakennettiin Vesannon perustamisvuonna 1871 pappilaan kuuluneelle paikalle kirkon lähistölle seurakunnan varoilla. Rakennuksen pystytti talollinen Tohmas Turpeinen urakkatyönä.

Talon käyttö kuvaa monipuolisesti pienen maaseutupaikajän hallintoa: talossa toimi posti vuosina 1889-1931 ennen vuotta 1930 talossa toimi köyhäinhoitolautakunta, kansanhuollon toimisto, kirjasto, kunnankirjuri ja kunnanjohtajan huoneet sekä vahtimestarin asunto. Talon keskeisin tila oli suuri tupa pankkiholveineen. Tilloissa järjestettiin ennen seurakuntatalon rakentamista myös kirkollisia juhlia kuten häitä, hautajaisia ja äitienpäiväjuhlia. Pihassa oli sauna ja liiterirakennus käymälöineen.

Taloa on vuosien varrella paljon muutettu. Julkisivumuutoksista suurimpia oli luoteissivulle v. 1956 tehty yksikerroksinen laajennussiipi, johon tuli asunnot rakennusmestarille, kunnansihteerille ja talonmiehelle. Koko rakennuksen julkisivujen ilme on myös tältä ajalta.

Apteekkarin talo (nykyinen apteekki)

(inventoimatta) 1960-luku

Valintaperuste: R, M

Kunnantaloa vastapäätä sijaitsee pieni 1960-luvun apteekkarin rakennus. Suorakaiteen muotoinen satulakattoinen, yksikerroksinen talo edustaa 1960-alun asiallista ja koristeetonta arkkitehtuuria, jonka detaljeissa näkyi vielä edeltäneiden aikakausien käsityönomaisuus ja huolellisuus. Julkisivut on aikakaudelle tyypillisesti roiskerapattu sekä tyylitelty ikkunavälien tiilipinnoilla. Päätyseinässä on säilynyt hauska ja ilmeikäs "Apteekki" valokirjainnimi, joka kertoo toiminnan edelleen jatkuvan talossa.

Jokimiljö (Versta ja Pönnkälän silta)

Versta v. 1935

Valintaperuste: R, M

Kunnantalon alapuolella rinteessä olevat Gunnarintien pientalot antavat viihtyisän ilmeen jokimaisemalle saavuttaessa kirkonkylälle idästä. Maat kuuluivat seurakunnalle 1940-luvulle asti, jolloin ne maanhankintalain perusteella annettiin rintamamiehille tai myytiin, kuten Versta, vanhoille vuokralaisille.

Verstan nykyisen hirsipintaisen talon rakensi v. 1935 nahkuri Adam Korhonen. Tätä ennen paikalla oli ollut jo 1800-luvun alussa nahkurinverstaas, josta paikka on saanut nimensä.

Keskustien pohjoispuolella on säilytetty kevyenliikenteen käytössä Pönnkälän kivilta, joka luultavasti on rakennettu 1930-luvulla. Paikalla on ollut jonkinlainen silta aiemminkin, koska samalta kohdalta on kulkenut ratsupolku Kuopioon jo 1800-luvun alussa ja myöhemmin kärrytie. Uusi silta valmistui v. 1973.

Hiekka-Aho

Päärakennus v. 1881 tai v. 1884, navetta v. 1916

Valintaperuste: R, M

Hiekka-Ahon poikkeuksellisen komea maatilan päärakennus on kirkon ohella kirkonkylän maiseman tärkeimpiä maamerkkejä. Piha sijaitsee Vesannonjoen itärannalla kirkonkylälle saapuvien teiden risteyksessä. Yhdessä jokiuoman ja sillan kanssa se luo kirkonkylän selkeästi hahmotettavan ja arvokkaan sisääntulon.

Päärakennuksen rakennutti kauppias Gabriel Huttunen 1880-luvulla, mikä selittää rakennuksen näyttävyden. Huttunen kuului aikakauden nousevaan kauppiasluokkaan, joita maakunnassa olivat Leppävirran Pekka Kansanen, P. K. Lappalainen Kiuruvedellä, Gustaf Granin Kuopiossa ym. He olivat tyypillisesti myös kuntiensä kärkihahmoja hallinnossa, maataloudessa ja monipuolisessa teollisuudessa. Kaupankäyntiin liittyi oleellisesti myös tuotteiden kuljetus, joita varten kauppiailta oli omat höyrylaivansa. Gabriel Huttusen kerrotaan käyneen kauppamatoillaan mm. Pietarissa.

Hiekka-Aho, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Hiekka-Ahon päärakennuksessa on eri aikoina toiminut mm. posti ja kestikievari ja "konttuurihuoneessa" pankki. Kauppatilat olivat erillisessä rakennuksessa. Sali ja kamari toimivat kestikievarin tiloina, joissa kerrotaan yöpyneen mm. Akseli Gallen-Kallelan ja Eino Leinon.

Päärakennuksen julkisivuissa on samoja piirteitä kuin Siisä-Savon ja Leppävirran seudun muissa varakkaamman väestön rakennuksissa.

Näitä ovat mm. räystäänaaluskonsolit, mutta myös harvinainen talon runkolinjan sisäänrakennettu kuisti (vrt. Leppävirran Ukkola).

Vuonna 1973 päärakennus peruskorjattiin ja osa vanhasta tuvasta muutettiin saunan ja lämpökeskuksen tiloiksi. Viime vuosina tämän aikaisemman peruskorjauksen julkisivuihin sopimattomia ikkunamuutoksia on korjattu alkuperäisen tyyliksi.

Pihaan kuuluu aumakattoinen aitta ja hirsinavetta.

Vesannon kirkonkylän yksittäiset kohteet

Ortodoksinen rukoushuone

Arkkitehti Ilmari Ahonen, valmistunut v. 1960

Valintaperuste: R, M

*Ortodoksinen rukoushuone
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy*

Ortodoksikirkkojen ja -rukoushuoneiden rakentaminen kuului valtion toimesta ja avustuksella toteutettuun jälle rakennustyöhön, joka tapahtui asuintilojen järjestämisen jälkeen.

Vesannon kuntaan muutti 1940-luvulla siirtolaisina n. 400 ortodoksia, joita varten rakennettiin v. 1959-1960 rukoushuone evankelisluterilaisen kirkon viereen arkki-
tehti Ilmari Ahosen piirustuksin.

Kirkko on Ahoselle tyypillinen (vrt. Tuusniemen, Sukevan, Leppävirran ja Salahmin kirkot) ja se on melko hyvin säilyttänyt rakennusaikaiset piirteensä.

Ortodoksinen hautausmaa perustettiin evankelisluterilaisen hautausmaan viereen.

Pappila

Vilhelm Korhonen, valmistunut v. 1861
Valintaperuste: R, M

Pappila, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vesantojärven länsirannalla sijaitseva pappila on rakennettu v. 1861 Vilhelm Korhosen piirustusten mukaan. Taloa laajennettiin v. 1904. 1960-luvulla arkkitehti Kaj Michael suunnitteli uuden terassin ja kellariin saunatilat. Tällöin katosta poistettiin alkuperäinen poikkipääty. Myös ikkunat vaihdettiin, mutta ne palautettiin seuraavassa korjauksessa v. 1978 vanhan näköisiksi. Samoin kuistit ennallistettiin.

Pihapiirin muista rakennuksista on jäljellä yksikerroksinen aitta, asunnoksi muutettu navetta ja kellari. Tupa rakennus on purettu. Vuonna 2007 seurakunta myi 1990-luvulle asti papin virkatalona olleen pappilan yksityiskäyttöön. Päärakennukseen on tekeillä Oulun yliopiston arkkitehtiosastolla korjaussuunnitelma.

Torpparimuseo

Vanhimmat rakennukset 1860-luvulta
Valintaperuste: R, M

Kunnan ylläpitämä torpparimuseo sijaitsee kirkolta parin kilometrin päässä Vesantojärven itärannalla. Museon kymmenkunta rakennusta ja niihin kerätty esineistö kertovat paikallishistoriasta. Rakennuksista vanhimmat ovat 1860-luvulta.

Kohteet haja-asutusalueilla

Niiniveden meijeriympäristö

Osuustoiminta synnytti 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenenä Pohjois-Savoon joka kuntaan yhden tai useamman osuusmeijerin. Näiden ympärille kehittyi usein moni-ilmeinen ja vilkas kaupan, myllytoiminnan ja sahojen sekä työntekijöiden asuin- ja tuotantoympäristö edustaen samalla paikkakuntien varhaista teollista toimintaa. Keiteleen meijerillä toimi 1940-luvulla mm. viljanlajittelija, sirkkelisaha, pärehöylä, pellavaloukku ja -lihta. Koska maito kuljetettiin alkuvuosikymmeninä vesiteitse, kuului meijerikokonaisuuteen myös satama laitureineen.

Meijerirakennukset olivat ulkopuolisten asiantuntijoiden suunnittelempia ja rakennustekniikaltaan edistyskellisiä. Tämä heijastui myös maatilarakentamiseen (esim. betonin käyttö navetoissa). Meijereissä on tyypillisesti useita rakennusvaiheita, mikä samalla kuvastaa meijeriteknikan nopeaa kehitystä. Sisätiloiltaan "alkuperäistä" meijerirakennusta ei ole maakunnassa säilynyt.

Keiteleellä Niinivedenpäähän rakennetusta meijerikokonaisuudesta on maakunnallisesti merkittäviä meijerirakennuksen porakivinen osa ja tiilirunkoiset osat, Myllärin tupa sekä entinen osuuskauppa ranta-aittoineen.

Niiniveden entinen meijeri

A. Tikkanen, vanhin osa v. 1908, myllyosa v. 1909
Valintaperuste: R, M

Keiteleen meijerin suunnitteli viipurilainen A. Tikkanen.

Niiniveden entinen meijeri, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Puun sijasta rakennusmateriaalina pyrittiin meijeri-rakennuksissa käyttämään kosteutta kestävää kiveä. Luonnonkivisistä meijereistä Pohjois-Savossa on säilynyt Vesannon meijerin lisäksi Keiteleen meijeri. Suurin osan meijereistä on kuitenkin tiilirunkoisia. Rakennuksen porakivinen meijeriosa rakennettiin v. 1908 ja tiilirunkoinen myllyosa vuotta myöhemmin. Meijerin yläkerrassa oli kolme asuntoa, jotka 1960-1970-luvulla on muutettu yhdeksi.

Rakennusta laajennettiin v. 1959 matalalla siipiosalla. Samanaikaisesti rakennettiin meijerirakennuksen lähistölle uusi hallintorakennus. Matala meijerin laajennussiipi ja nykyisin asuintalona oleva entinen hallintorakennus eivät kuitenkaan ole nykyisessä asussaan rakennustaiteellisesti merkittäviä.

Meijeri lopetti toimintansa v. 1991, minkä jälkeen meijerikoneistus ja osa myllystä on purettu pois.

Kauppa

Asuinliiketalo v. 1920, varastoaitta v. 1937
Valintaperuste: R, M

Entinen kauppa, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Osuusmeijerin edustalle rannan puolelle rakennettiin v. 1920 Vesannon Osuuskaupan myymälä "Osula". Rakennus edusti 1900-luvun alkupuolen kauppatalojen rakennustyyppiä, johon sijoitettiin asuin- ja liiketila. Taitekattoineen rakennus oli myös julkisivultaan tavalisia kansan- ja talonpoikaisrakennuksia arvokkaampi. Vuonna 1973 osuuskauppa myytiin yksityisomistukseen asuinkäyttöön ja 1980-luvulla se peruskorjattiin, jolloin rakennuksen siipenä ollut varasto-osa purettiin pois.

Sonkarin-Tiitilänkylä

Valintaperuste: M

Tyypillinen Rautalammin reitin latvaosan kylä, maisemaa jakavat asutusrakenteet

Sonkarin ja Tiitilänkylän alue on kumpuilevaa moreeni-maastoa, jota kapeat kallioperän ruhjeisiin syntyneet jär-vivesistöt rytmittävät. Etelässä alue rajautuu Sonkariin,

idässä Niiniveteen. Sonkarin ja Tiitilänkylän välissä kulkee Patoveden vesikapeikko, joka yhdistää Sonkaria ja Vesantojärveä. Tiitilänkylän poikki kulkee harju, joka jatkuu pohjoiseen Patoveden ja Vesantojärven reunamalla. Harju ei juurikaan erotu maaston muodoissa.

Vesireitti Patoveden kapeikkoa Sonkarilta Vesantojärvelle on vanha kulkureitti, jonka läheisyydestä on löydetty useita kivikautisia asuinpaikkoja. Sonkarin ensimmäisen pysyvät asuinsijat, 1500-luvulla eräsijoille syntyneet Ukkolan ja Vanhan-Jokelan seudut ovat saman vesikapeikon rantamilla. Tiitilänkylän puolella vanhinta asuttua aluetta on Löytynlammen ympäristö. Asutus on perinteisesti muodostunut yksittäistiloista, jotka ovat sijainneet peltojensa ympäröiminä suotuisilla paikoilla järvien rannassa. Lohkomisten, torppariasutuksen ja sodan jälkeisen uudisasutuksen myötä kylärakenne on muodostunut tiiviimmäksi varsinkin Sonkarilla ja Patoveden rantamilla. Maisemalle on kuitenkin edelleen kuvaavaa haja-asutus.

Maisemaa hallitsee metsä, jota pienet peltoaukeat tilakeskuksineen rytmittävät. Rantametsät ovat edelleen moni paikoin valoisia ja lehtipuuvaltaisia laiduntamisen vaikutuksesta. Uudet tielinjaukset ovat jonkin verran muuttaneet ja hajauttaneet maisemakuva, kun kylätiet eivät enää kulje perinteiseen tapaan pihojen läpi.

Alueella on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokasta vanhaa rakennuskantaa. Kulttuuri- ja rakennushistoriallisesti arvokkaita alueita ovat Patoveden kapeikkoalueen ranta-asutus, Sonkarin kylän asutus viljelymaisemineen, Vanhalan ja Mattilan tilat ympäristöineen, Ukkolan tilan ympäristö, Vehkajärven ympäristö sekä Tiitilänkylä-Löytynlampi. Rajaukseen kuuluvat Sonkarin ja Tiitilänkylän peltoalueet ja niiden väliin jäävät tai niitä rajaavat metsät Patoveden kapeikon molemmin puolin.

Korkeelan aitta

Pohjalaisten rakentama aitta
Valintaperuste: R, M

Korkeelan aitta, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Korkeelan vanhan maatilan pihassa on pohjalaisten rakentama, hyvin säilynyt luhtiaitta, joka perimätiedon mukaan on pystytetty Suomen sodan aikaan v. 1808. Aitta on eräs esimerkki Pohjois-Savoon levinneestä pohjalaisesta rakentamisperinteestä. Pohjalaisten kirkonra-

kentäjien ohella rakennustyylien ja taitojen leviämiseen vaikutti sotien ja nälkävuosien aiheuttama kansan lähteminen kotiseuduiltaan nälkäpakoilaisiksi, jolloin ylläpitotaloista voitiin saada ruoka ja majapaikka työntekoa vastaan. Kuten Korkeelan aitta, pohjalaisten rakennukset Pohjois-Savossa poikkesivat paikallisista erityisesti yksityiskohdiltaan mutta usein myös hahmoltaan (vrt. Kiuruveden Paaran aitta).

Korkeelan ns. avosolaisen aitan pohjakerroksessa on aiemmin ollut keskeltä läpiajettava sola, jonka kautta tie pihaan kulki. Katteena ollut lautakatto on korvattu päreellä ja myöhemmin pellillä. Aitta oli vuoteen 1952 asti maalaamaton.

Vanhalan ja Mattilan kulttuurimaisema

Valintaeruste: R, M

Vanhalan ja Mattilan vierekkäin sijaitsevat entiset maatilapihapiirit muodostavat poikkeuksellisen hyvin säilyneen ja monipuolisesti 1800-luvun ja 1900-luvun alun talonpoikaisrakentamista edustavan kokonaisuuden. Vanha kylätie on kulkenut Vanhalan ja Mattilan pihojen lävitse, josta se 1950-luvulla muutettiin nykyiselle paikalleen.

Vanhala (Iso-Korhola)

Päärakennus 1830-luku, pihanpäärakennus v. 1792, karjarakennus v. 1932, aitta ja venekota 1800 luku
Valintaperuste: R, M

Vanhala, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vesanto oli 1500-luvulle asti hämäläisten eräaluetta. Oletettavasti Jämsän Juokslahden kylästä saapunut Pekka Ollinpoika Huuskonen perusti Vanhalan eli Iso-Korholan.

Seuraavien isäntien aikana 1600-luvulla tila todettiin veronmaksukyvyttömäksi, kun viimeinen suvun isäntä pakeni 1630-luvulla sotaväenottoja Inkeriin. Vuonna 1642 talo otettiin uudelleen viljelykseen ja 1660-luvulta 1900-luvun lopulle tilan omisti Korhosen suku. Tänä aikana tila on ollut sotilasvirkatalona ja myöhemmin talossa on ollut myös kunnan kirjasto.

Pihan vanhin rakennus on v. 1792 rakennettu, julkisivuiltaan harvinainen, empiren piirteet säilyttänyt pihanpäärakennus (leveät nurkkalistoitukset, empiren T-mallia mukailevat kuusiruutuiset ikkunat ja leveällä vaakalaudalla vuorautetut ulkoseinät). Talossa asui alkujaan palvelusväkeä ja sodan jälkeen siirtolaisia.

Nykyinen päärakennus 1830-luvulta on pihanpäärakennuksen tavoin julkisivuiltaan hyvin säilynyt. 1950-luvulla taloon rakennettiin saniteettitilat. Nykyistä edeltäneen, tulipalossa tuhoutuneen päärakennuksen kerrotaan olleen kooltaan 16x16 kyynärää (n. 100 neliötä) ja rakennuksessa olleen lisäksi porstuan ja uudemman "lasituvan", eli uloslämpivän, lasi-ikkunallisen tuvan.

1800-luvulla rakennettu talli on muutettu v. 1925 kaksikerroksiseksi aittarakennukseksi. Nykyinen karjarakennus on rakennettu 1930-luvun alussa aiempaa navettaa kauemmaksi asuinrakennuksista. Venekota rannassa on 1850-luvulta.

Mattila (Vähä-Korhola)

Valintaperuste: R, M

Mattila, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Päärakennus v. 1819, pihan päärakennus 1800-luvun puoliväli (pohjalaisten rakentama), aiemmin tallina ollut aittarakennus 1800-luvun alku, karjarakennus 1800-luku/1939, riihi 1800-luvun alku, jyvääitait 1700-1800-luku, ym. rannassa vene- ja verkkokodot.

Mattila on erotettu Vanhalan tilasta itsenäiseksi verotettavaksi tilaksi v. 1786. Erittäin viehättävän vanha pihapiiri muodostuu pääasiassa 1800-luvun rakennuksista, jota perinteiset pihapuut, pensaat ja perennat täydentävät. Yksikerroksinen päärakennus on vuodelta 1819. Tätä vastapäätä on 1800-luvun puolivälissä pohjalaisten rakentama pihanpäärakennus vellikelloineen. Kulmitain päärakennukseen nähden on hevostallina aiemmin käytetty aitta, jonka ovien sulkapanelointi näyttää olleen seudun aitoissa suosittu. Asuinpihan ulkopuolella sijaitsee pienten aittojen muodostama ryhmä, joista yksi on perimätiedon mukaan ollut ison vihan aikana piilopirttinä Luvelahdella. Riihi, kalustovaja ja latorakennukset sekä hirsinen navettarakennus rajaavat pihaa länsisivulta.

(Vanha)-Ukkola

Päärakennus 1850-luku, salitupa mahdollisesti 1800-luvun alku, navetan vanhempi osa v. 1922

Valintaperuste: R, M

”Ukkolan rantametsät ja niitty” on ympäristökeskuksen perinnemaisemaluetteloinnissa v. 2007

Ukkola on ollut verotettava tila vuodesta 1787. 1850-luvulla rakennettu, hämmästyttävän suuri päärakennus edustaa talonpoikaista empireä. Ukkolan julkisivujen tyyliin kuuluvia piirteitä ovat leveät nurkkalaudoitukset, aumakatto, ullakon haukkaikkunat ja T-mallia mukailevat kuusiruutuiset ikkunat. Talon länsipuolelta on purettu rakennuksen siipiosa ja sisäänkäynnit mahdollisesti 1900-luvun alussa, jolloin talo myös vuorattiin vaaka-ponttilaudoituksella. Vuonna 1938 rakennettiin taloon kellari ja kivijalka betonoitiin. Rakennuksen aumakatto on hiljan korjattu ja itäsvun sisäänkäyntien ylle on rakennettu katokset.

Vanha-Ukkola, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vieressä sijaitsee juuri peruskorjattu vanha ”salitupa”, joka aiemmin palveli Huttulan tilan vierastuparakennuksena ja on mahdollisesti peräisin 1800-luvun alusta. Hahmoltaan ja detaljeiltaan (vrt. kama-naikkunainen ovi-malli) rakennus muistuttaa paljon Mattilan pihan pää-rakennusta.

Päärakennuksen tuntumassa sijaitseva aumakattoinen, kahdessa vaiheessa rakennettu navetta on pää-rakennuksen tavoin poikkeuksellisen suuri. Sen vanhempi osa on rakennettu v. 1920-1922, seinien alaosa ja uudempi puoli vuoden 1944 jälkeen.

Rakennusryhmälle antaa maisemallista arvoa vanhat suuret puut, jotka kehystävät piha-alueen lisäksi läheisiä peltoalueita sekä rantavyöhykettä. ”Ukkolan rantametsät ja niitty” on myös luetteloitu Pohjois-Savon ELY-keskuksen perinnemaisemainventoinnissa.

Laurilan aseaitta

Sonkarin kylän Laurilan tilalla sijaitsee alkuperäisellä paikallaan pieni aseaitta, jossa on perimätiedon mukaan säilytetty ruotusotamiesten aseita. Aitan rakentaminen liittyi ison vihan jälkeiseen valtakunnan sotavoimien vahvistamiseen. Tuolloin vesantolaisten varustamien ruotusmiesten määrää kasvatettiin kolmesta kymmeneen ja Laurilan tilalle perustettiin näitä varten ampumatarvikeaitta.

Laurilan aseaitta, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Oven yläpuolen hirteen on veistetty vuosiluku 1732 tai 1739 (viimeinen luku epäselvä). Sisäseiniin veistetyt pystyurat kertovat aitassa olleista lankkuhinkaloista. Ovipielet ovat hirsirakentamisen läntistä tyyppiä eli seinähirsien päihin on lovettu kiilan muotoinen kolo, johon karapuuna toimiva ovipieli on upotettu. Hirsisalvoksena aitassa ja tilan pajarakennuksessa on sulkanurkka, joka kertoo myös rakennusten iästä. Aitan pärekatto ja joitain ylimpiä hirsitä on viime vuosina uusittu.

Aitta kuuluu Laurilan tilan paljon vanhoja rakennuksia käsittävään pihaan. Aitan vieressä on mm. luonnonkivistä holvattu kellari, jonka päällä olevassa hirsiaitassa on vuosiluku 1901. Tilan valkeaksi rapattu, 1930-luvulla rakennettu navetta on paljon maaseuturakennuksia Kuopion läänin alueelle suunnitelleen rakennusmestari Eino Sorrin käsialaa.

Jokelan päärakennus

Rakennettu v. 1916

Valintaperuste: R, M

Tila on perustettu 1600-luvun alkupuolella. Vuonna 1909 se siirtyi Hackman-yhtiölle, joka edelleen myi maatilan vuonna 1922 Kymi-yhtiölle. Vuonna 1945 tila siirtyi yksityisomistukseen Jokelan tilanhoitajan lunastaessa tilan Kymi-yhtiöltä. Pihan rakennukset on sijoitettu väljästi puistomaiselle piha-alueelle, jonka monipuolinen kasvisto on istutettu Kymi-yhtiön aikana.

Jokelan päärakennus, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Lajeina on mm. komeita pihta- ja lehtikuusia, vaahte-roita, lehmuksia sekä perinteisiä perenna- ja pensaskasveja. Ympäröivä maasto on kuitenkin niin rehevää metsää, ettei piha näy maisemassa.

Rakennuksista ovat säilyneet Hackmanin vuonna 1916 rakennuttamat asuinrakennus, navetta ja liiteri. Asuinrakennuksen multiaiselle rakennettu tupaosa saattaa olla vanhempi kuin muut rossipohjaiset osat. Talo vuorattiin 1920-luvun puolivälissä. Samoihin aikoihin rakennettiin talon päätyyn lasiveranta.

Jokela tila rakennuksineen kertoo puutavarayhtiöiden toiminnasta ja kukoistusajasta ennen toista maailmansotaa. Päärakennus edustaa myös aikakauden varakasta maatilarakentamista ullakkohuoneineen, kuisteineen, poikkipäätyineen, listoituksineen ym. huvilamaisine piirteineen.

Jussila (Ritvala)

Päärakennus v. 1911, luhtiaitta v. 1920

Valintaperuste: R, M

Jussilan päärakennus, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Pohjainveden länsirannan maisemassa tila on asuttu ainakin 1600-luvulta, jolloin paikan omisti Sääksmäeltä tullut Ritvasen suku. Pihassa on säilynyt v. 1911 valmistunut asuinrakennus ja aitta vuodelta 1920.

Kaksikerroksinen, julkisivuiltaan muutamia ikkuna-muutoksia lukuun ottamatta erittäin hyvin alkuperäiset piirteet säilyttäneen asuinrakennuksen suunnitteli tilan isäntä yhdessä paikallisten rakennusmestarien kanssa. Talo on esimerkki maaseuturakentamiseen persoonallisesti ja sympaattisesti sovelletuista arkkitehtuurin muotivirtauksista. Rakennuksessa on viitteitä niin jugendista kuin nikkarityylisestä huvilarakentamisesta, mikä kertoo talonpoikaisarkkitehtuurille ominaisesta piirteestä yhdistellä ja soveltaa eri tyyliuuntia. Pihaan kuuluneesta navetasta on jäljellä vain porakiviseinät.

Oinaskylän koulu

Päärakennus 1910-luvulta

Valintaperuste: R, M

Oinaskylän koulu

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Oinaskylän koulu piharakennuksineen valmistui 1910-luvulla ja toimi vuoteen 1966, jolloin se myytiin yksityiskäyttöön. Sen jälkeen taloa on käytetty varastona.

Korkeakattoinen ja poikki-päädyin sommiteltu rakennus muistuttaa kouluhallituksen 1900-luvun vaihteessa laatimia koulumalleja, joilla se todennäköisesti on rakennettu (ei ilmene inventointitiedoissa). Julkisivut edustavat pääosin nikkarityyliä (vaaka- ja pystylaudoitettut vyöhykkeet, ikkunavuorilaudat), mutta mukana on myös selviä jugendaihteita (harjakoristeet, ikkunalasitus). Koulun julkisivut ovat säilyneet poikkeuksellisen hyvin alkuperäisinä katonharjojen koristelaudoituksia myöten.

Ruisahon aitat

Vaateaitta 1770-luvulla

Valintaperuste: R, M

Vesannon eteläosassa Närhilän kylässä sijaitsevat Ruisahon vaateaitta ja eloaitta edustavat vanhinta säilynyttä seudullista rakennustapaa ja aittatyyppiä. Nämä ovat Laurilan aseaitan tavoin sulkanurkkaisia pieniä yksittäisaittoja, joissa ovi on sijoitettu päätysivulle.

Ruisahon aitta, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Oviaukon kamana ja kynnys on veistetty seinähirsiin, johon pystysivuilla yhdestä puusta veistetyt kara- ja karmipuut on kiilattu. Maakunnallisesti sulkanurkkaisia rakennuksia näyttää olevan pääasiassa Keski-Suomen rajakunnissa, kun taas maakunnan pohjoisosissa tämä nurkkatyyppi näyttää täysin puuttuvan.

Aitat seisovat peltoaukealla muistona paikalla sijainneesta pihapiiristä, josta on jäljellä näiden lisäksi vain vanhoja pihapuita.

Horonjärven ympäristön vanhoja maatiloja

Horonjärven rannoilla Horonkylän alueella on säilynyt suhteellisen paljon vanhaa, monipuolista maanviljelys- ja pihapiirirakentamista. Pihapiirit eivät kuitenkaan muodosta yhtenäistä kulttuurimaisemaa, vaan sijaitsevat pääasiassa yksittäin monet Horonjärventien varrella (Majon, Aution, lisakki-lan ja Lypskylän tilat). Kylä on saanut aikoinaan nimensä rälssimaita seudulla omistaneelta Horn-aatelissuvulta, josta se kansan suussa muotoutui Horonkyläksi.

Parikka

Asuinrakennus ja aitta v. 1918

Valintaperuste: R, M

Parikka on lohkottu virallisesti Horonjärven vastarannan Majon tilasta v. 1906, mitä ennen tila oli kuitenkin jo asuttu. Tilan neliömäisen pihapiirin muodostaneet rakennukset paloivat v. 1918 riittä, tuulimyllyä ja navettaa lukuun ottamatta. Samana vuonna rakennettiin nykyisen taitekattoinen päärakennus.

Tämä alkuperäinen vuoraus oli pysty- ja vaakalaudoituksen yhdistelmä ja ikkunamallina myöhäisjugendin suosima, ikkunan yläosasta pieniruutuihin lasitus. Myöhemmin ikkunamalli on muutettu (T-karmi) sekä julkisivut verhoiltu pystylaudoituksella. Myös järvenpuoleinen avoveranta on muutettu umpikuistiksi.

Parikka, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Pihaan kuuluu aitta, lohkokivistä v. 1892 rakennettu navetta ja hieman sivummalla tuulimylly ja latorakennuksia. Näkymäetäisyydellä pihasta Horonjärven rannalla sijaitsevat sauna ja vanha paja.

Majo

Asuinrakennus 1800-1900-luku
Valintaperuste: R, M

Majo on 1600-luvulla ollut ruotutila. Se sijaitsee Keitelejärven ja Horonjärven välisellä kannaksella kylätien varrella. Rakennukset muodostivat aiemmin neliöpihan, josta jäljellä on päärakennus aittarakennus ja navetan kiviosia.

Päärakennus on tyypillinen 1800-luvun yksikerroksinen ja monien rakennusvaiheiden talonpoikaistalo. Rakennus on hiljattain peruskorjattu.

Majo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Lypsylä

Asuinrakennus 1800-1900-luku, navetta v. 1928-29, talousrakennus 1900-luvun alku
Valintaperuste: R, M

Lypsylä, vanhalta nimeltään Lypsinaho oli ruotutila 1600-luvulla, joka ennen vuotta 1771 on ostettu perintötilaksi.

Tilan nykyiset rakennukset muodostavat 1900-luvun alun varakkaampaa maatilarakentamista edustavan kokonaisuuden. Talossa on 1900-luvun alussa harjoitettu kauppaa, mikä on saattanut osaltaan vaikuttaa rakentamisen näyttävyteen.

Taitekattoinen ja päädyistään aumattu päärakennus on vuodelta 1922, minkä jälkeen taloon on tehty kolme suurempaa remonttia. Päärakennus on erikoisuudessaan esimerkki 1900-luvun alun maatila-arkkitehtuurin värikkyyydestä.

Karjakartano, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Talousrakennuksissa näkyy hyvin aikakauden maatilarakentamisen tavoitteet koota eri toiminnat suurempiin yksiköihin. Navetta, sikala, talli ym. Kotieläintilat käsittävä karjakartano on puhdaslinjainen 1920-luvun semmenttitiilinen "karjakartano" klassistisine piirteineen.

Tämän viereiseen pitkään talousrakennukseen kuuluu kaksi erityyppistä hirsiaittaa ja rankorakenteinen varasto. Talousrakennus on karjarakennuksen tavoin katettu yhtenäisyyttä ja arvokkuutta luovalla aumakatolla.

Autio

Asuinrakennus v. 1905-1911, talousrakennuksia
Valintaperuste: R, M

Autio, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Aution tilasta on tietoja 1600-luvulta, jolloin se on ollut veronmaksukyvytön eli autio. Vuonna 1786 tila on pantu verolle ja v. 1800 se on ostettu perinnöksi.

Maalaamattomien hirsipintaisten ja alkuperäisen ilmeensä säilyttäneiden rakennusten muodostama pihapiiri on seudulla nykyään hyvin harvinainen ja siksi arvokas kertoen paikallisesta 1900-luvun vaihteen talonpoikaisrakentamisesta.

Päärakennus on rakennettu vaiheittain, vanhin osa v. 1905. Pitkä kuisti on luultavasti melko varhainen lisäosa. Maantielle näkyvä asuinrakennuksen pääjulkisivu on askeettisen kaunis ja tasapainoinen.

Nykyinen navetta on alun perin ollut kaksi erillistä taliksi ja aitaksi rakennettua hirsirakennusta, jotka on yhdistetty lautarakenteisella väliköllä. Varsinainen v. 1887 rakennettu navetta on purettu. Pihan yhdellä sivulla on sauna ja hieman kauempana sulkanurkkainen viljaitta.

Vesijärven maisema-alue

Valintaperuste: R, M

Vesijärven kylän rakennetussa maisemassa erottuu selkeästi vanhin järven rannalle syntynyt peltoalueiden ympäröimä asutusmaisema ja uudempi Harinkaantien ja Järvenpääntien risteysalueen miljöö, jossa sijaitsee mm. Pohjois-Savossa harvinainen vielä toimiva kyläkauppa.

Vesijärven länsiranta on hyvin laakeaa ja elinvoimaista peltomaisemaa, jolle syntynyt melko tiivis kyläalue muodostaa maisemaltaan maakunnassa poikkeavan kylätyypin.

Talot näkyvät samalla peltoalueella Vesijärventien yhdistäessä pihat toisiinsa. Tilat ovat vanhoja, mutta niiden rakennuskanta on pääasiassa uudistettu tai uutta. Vanhoja rakennuksia on yksittäisinä muistoina, kuten Jussilan tilalla pohjalaisten rakentama aitta.

Jussilan aitta

Valintaperuste: R, M

Jussilan tilalla säilynyt luhtiaitta on eräs esimerkki pohjalaisen rakennusperinteen vaikutuksesta Pohjois-Savossa, mikä näyttää olleen voimakasta erityisesti Vesannolla. Jussilan tilasta eli aikaisemmalta nimeltään Vesijärvestä on tietoja vuodelta 1640. Tuolloin tila oli saanut tuulimyllyn pito-oikeuden.

Tilan rakennukset tuhoutuivat tulipalossa 1880-luvulla, minkä jälkeen alun perin pohjalaisten rakentama luhtiaitta siirrettiin pihaan. Vuonna 1977 aittaa on vaihdettu lautakatto, luhtiosaa on uusittu ja kehikko on nostettu nurkkakiville.

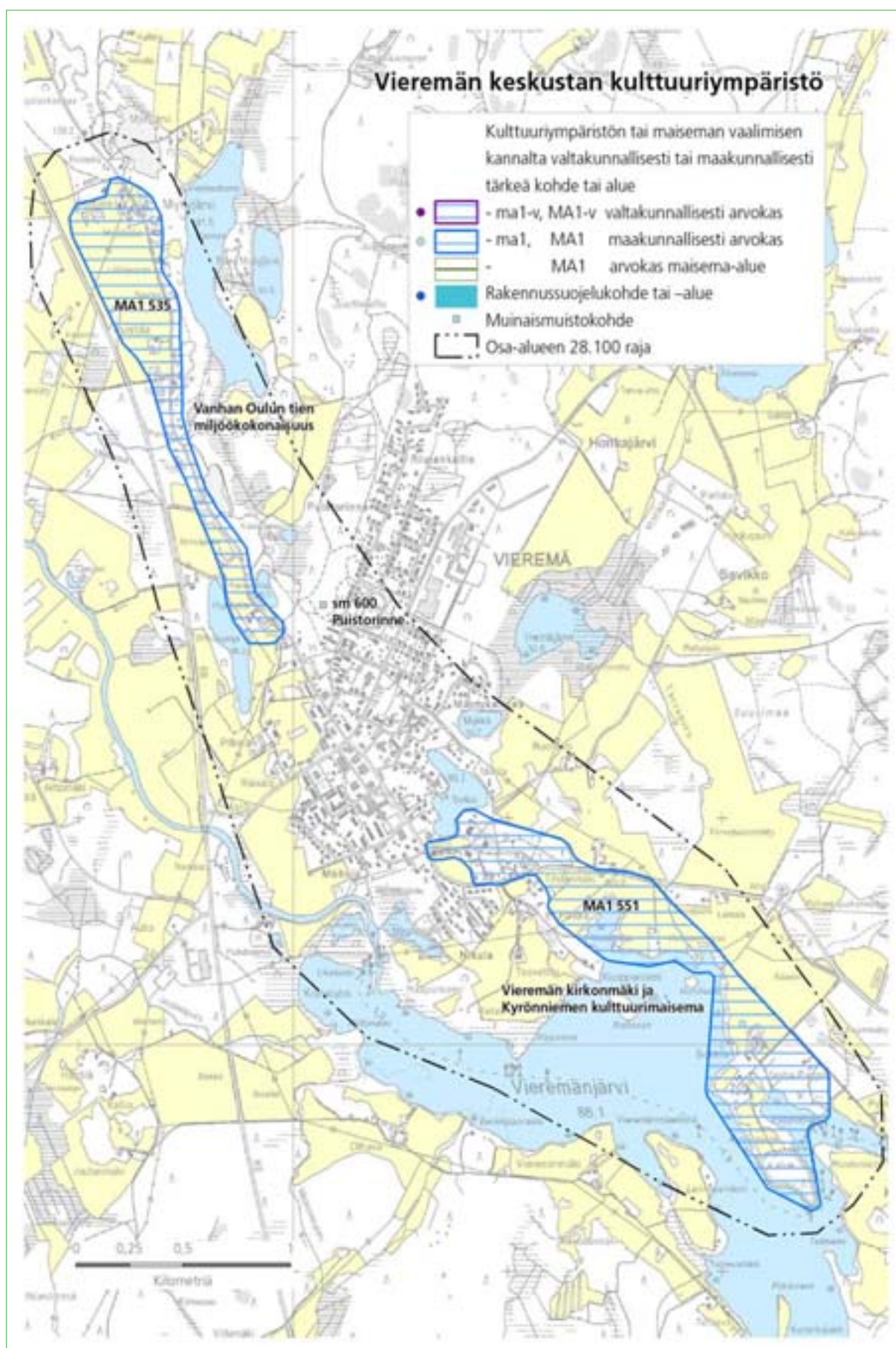
Aitta on pohjalaismallinen luhtityyppi, jossa käytävän aukkoina ovat hirsiseinään veistetyt ellipsin muotoiset aukot. Aitan alkuperäinen rakennusaika on oletettu 1800-luvun alkuun.

Vesijärven maisema-alue, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vieremän kulttuuriympäristö

Vieremän kirkko, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

20 VIEREMÄ

Kirkonmäki

Valintaperuste: R, M

Vieremän kirkonkylän rakennustaiteellisesti merkittävä rakennuskanta sijaitsee pääasiassa Sotkunlammen ja Vieremänjärven välisellä harjukankaalla, jossa se muodostaa maisemallisesti merkittävän kokonaisuuden yhdessä Vieremänjärven rantamaiseman kanssa. Peltö- ja laidunalueiden ansiosta kirkonmäki hahmottuu perinteisen selväpiirteisenä. Myös maisemallinen yhteys järven itärannalla sijaitsevaan Kyrönniemeen on säilynyt, vaikkakin itse pappilan rakennuksia ei pappilan rantapuuston takia näy.

Kirkonmäki kuuluu Vieremänharjuun, joka on kunnan vanhimpia asuinalueita. Lahdella aivan rannan tuntumassa sijaitsee Ristisaari, jota on ilmeisesti käytetty hautapaikkana Suomen sodan aikana. Sodassa haavoittuneita hoidettiin mantereen puoleisessa Taavettilan talossa.

Saari on mahdollisesti ollut aiemmin ainakin väliaikaisena hautapaikkana, sillä nimi esiintyy kirkonkylän isojakokirjoissa v. 1785.

Aluerajaukseen kuuluvat kirkko ja hautausmaa, entiset kansakoulurakennukset, museoalue sekä Tihilänmäen, Pulkan ja Taavettilan vanha rakennuskanta. Alueen läpi kulkee vanha Ouluun johtava tie (nykyinen Petterintie), jonka vanha säilynyt linjaus, tienvarsimiljö ja tieltä Kyrönniemen suuntaan avautuvat näkymät lisäävät alueen maisemallista arvoa.

Vieremän kirkko

Ilmari Launis, valmistunut v. 1919

Veikko Larkas v. 1956 (sisäkorjauksia ja maalaus)

Valintaperuste: R, M

Vieremän kirkon rakentamisen aloittamiseen vaikutti Kuopion hiippakunnan tuomiokapitulin v. 1896 tekemä päätös jakaa lisalmen kirkkopitäjä kolmeen osaan siten, että lisalmen seurakunnasta erotetaan Sonkajärven ja Vieremän kirkkoherrakunnat. Seuraavana vuonna senaatin vahvistamassa päätöksessä annettiin lupa Vieremän seurakunnan muodostamiseen pitäjän pohjoisim-

mista kylistä niin pian kuin sen kirkko oli saatu valmiiksi. Kirkon rakentamisen aloitusta pitkitti kuitenkin lähes toistakymmentä vuotta kysymys rakennusmateriaalin valinnasta. Seurakunnan anoessa lupaa toteuttaa kirkko puusta, Kuopion tuomiokapituli pitäytyi kivirakennuksen kannalla vedoten v. 1811 annettuun keisarilliseen julistukseen kivikirkkojen rakentamisesta. Kiistan ratkaisi metsähallitus, joka lupasi myydä sopivalla hinnalla alueella sijaitsevista valtion metsistä 600 rakennuspuuta ehdolla, että kirkko rakennettaisiin puusta.

Kirkon suunnitelmista kysyttiin tarjoukset useammalta rakennusmestariilta ja arkkitehdilta, mm. Josef Stenbäckiltä. Suunnittelijaksi valittiin arkkitehti Ilmari Launis, jonka piirustuksien mukaan kirkko valmistui v. 1919. Aiemmin I. Launis oli suunnitellut Kihniön kirkon. Kirkko rakennettiin harvinaisella pystyhirsirakenteella (vrt. Tuusniemen kirkko). Tosin ensin Launis esitti kustannusten säästämissyistä kirkon rakenteeksi ristikkorakennetta. Yleisten rakennusten ylihallitus vaati kuitenkin hirsistä seinärakennetta. Koska vaatimuksessa ei mainittu hirsien suuntaa, Launis muutti suunnitelman pystyhirsirakenteeksi. Tällä vältettäisiin vaakahirsirakenteen ongelma, että sisäkatto jäisi seinien ja niillä lepäävien kattotuolien laskeutuessa pelkästään pilarien varaan. Pystyhirsitekniikan soveltaminen herätti kuitenkin epäilyjä.

Mm. kirkon rakennusmestari Eetu Nieminen piti haittapuolena hirsien kokoon kuivumisen aiheuttamaa seinien hataruutta ja tilkkeiden putoamista. Rakennustekniikan luotettavuus varmistettiin lääninarkkitehti S. von Nandelstadhilta, jonka mielestä ”pystyhirsihakkaustapaa” voitiin käyttää, jos rakennuspuut olisivat verrattain kuivia ja jos seinät laudoitettaisiin vasta parin vuoden päästä.

Katteeksi tuli Launiksien ehdottamat sementtipaanut, joilla tämän mukaan olisi kiven vertainen kestävyys eivätkä ne tarvinneet mitään hoitoa. Myös palovaara vähenisi. Sementtipaanut, joilla aikaisemmin valmistunut Vehmersalmen kirkko oli myös katettu, kuuluivat aikakauden rakennusteknisiin uutuuksiin. Myöhemmin (v. 1978) Vieremän paanukate on vaihdettu konesaumattuun kuparipeltiin.

Tyypiltään kirkko on suhteellisen leveä päätytornillinen pitkäkirkko, jonka pohjoissivulla on sakaristo ja alun perin seurakuntasaliksi rakennettu siipiosa. Kirkon länsipäädyn eteishuoneesta johtaa portaat tämän päällä sijaitsevaan, kattoratsastajaa muistuttavaan kahdeksankulmaiseen kellohuoneeseen, jota kattaa kellon muotoinen ristipäätteinen torni. Kirkkosalia jäsentää kummallakin pitkällä sivulla keskiosan kattoa ja lehteitä kannattavat pyöreät pilarit. Katon lappeiden kolmiomuotoiset ikkuna-aukot luovat salille basilikamaisen valaistuksen korostaa kirkon keskiosan korkeutta. Arkkitehti Launis mainitsi suunnitelleensa kirkon ”puutyyliiseksi”, jolloin tavoitteena ei ollut jäljitellä muodoissa ja työtavoissa kalliimpaa rakennusainetta kuten kiveä.

Sisäseinät oli vuoden 1965 korjaukseen asti käsitelty lehterien holvien alkamistasolle vernissalla ja holvit maalattu valkeiksi. Lehterikaiteissa, pylväiden kapiteeleissa ja

muissa koristeissa oli käytetty pehmeitä värisävyjä. Tasaisia pintoja oli paljon ootattu. Nämä peittyivät vuoden 1986–1987 korjauksessa.

Kirkko sähköistettiin v. 1959, jolloin alkuperäiset kynttiläkruunut poistettiin.

Vuonna 1965 toteutettiin arkkitehti Veikko Larkaksen suunnittelema sisäkorjaus, jossa mm. purettiin alttarin ja saarnatuolin yhdistelmä, kuoriseinän koristeita poistettiin ja seinät maalattiin harmaaan eri sävyin sekä lämmitys muutettiin kuumailmapuhallukseksi. Vuosina 1986–1987 ylä- ja alapohja lämmöneristettiin ja kirkko maalattiin ulkoa. Kirkolle johtaa lännestä vanhalta Ouluntieltä koivukuja, joka oli alun perin istutettu v. 1922 (uusittu myöhemmin).

Entiset koulurakennukset

koulurakennukset v. 1892, v. 1914, v. 1938, piharakennus v. 1936

Valintaperuste: R, M

Entinen koulurakennus

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kirkonmäellä vanhan Ouluntien ja kirkon välissä sijaitsee maakunnallisesti mielenkiintoinen kolmen entisen koulutalon ja näihin liittyvän piharakennuksen muodostama kokonaisuus edustaen samalla kansakoulurakentamisen historiaa ennen toista maailmansotaa.

Vanhin, v. 1892 rakennettu ja hyvin alkuperäiset julkisivupiirteensä säilyttänyt kansakoulurakennus muistuttaa poikkeäytyneen, yksikerroksisen ja uusrenessanssilaudoituksineen kouluhallituksen samana vuonna julkaisemia kansakoulurakennusten mallipiirustuksien tyypejä (inventoinnissa ei selviä mistä suunnitelmat on rakennukseen saatu).

Talo onkin yksi maakunnan vanhimmista säilyneistä tyyppipiirustuksin rakennetuista kansakouluista. Rakennus on koulun lakkauttamisen jälkeen ollut lähinnä kunnan varastona.

Vuonna 1914 rakennettiin naisopettajan asunnon ja yhden luokkahuoneen käsittävä talo, jossa uusrenessanssi-tyylin lisäksi näkyy jonkin verran vuosisadan alun jugendaihteita, kuten ovikatosten tuentalaudoitus.

Museo, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vuonna 1979 talo muutettiin nuorisotaloksi. Tällöin tehdyt muutokset, kuten vanhojen sirojen ikkunoiden ja ovien vaihtaminen uusiin ja asentamalla ne syvemmälle seinäpinnasta, ovat luoneet rakennukselle vieraan ilmeen. Kolmas koulutaloista valmistui v. 1938 Kansa-koulujen piirustustoimistossa laadituin suunnitelmin.

Talon arkkitehtuurissa näkyy hyvin koulutaloissa aina 1940-luvulle suosittu klassismi, joka tosin 1930-luvun koulutaloissa oli hyvin pelkistettyä. Rakenteena on tuolloin yleistynyt rapattu tiilirunko. Rakennus muutettiin v. 1968 kirjastoksi ja myöhemmin tilat on vuokrattu yritystiloiksi. Pihakokonaisuutta täydentää v. 1936 valmistunut betonitiilinen piharakennus.

Museo

Metsäkämpä v. 1955, muut rakennukset edustavat 1800-1900-lukujen talonpoikaista rakentamista
Valintaperuste: R, M

Koulurakennusten itäpuolen museoalueeseen kuuluu kymmenkunta muualta siirrettyä paikallista rakennusperinnettä edustavaa rakennusta.

Ensimmäinen kirkonmäelle siirretyistä rakennuksista v. 1978 kotiseutumuseoksi hankittu entinen Ahlström Oy:n metsäkämpä, joka oli rakennettu v. 1955 Marttisjärven Marttismäkeen. Muut rakennukset kuuluivat aiemmin Amerikan kylään perustettuun hevosajoneuvomuseoon, jonka rakennukset irtaimistoiheen kunta osti v. 2001.

Hevosajoneuvomuseoon rakennukset oli kerätty ympäri seutua. Rakennuksiin kuuluu pieni tuparakennus, talli, lampola, lato, riihi, kaksi aittaa ja sauna.

Kyrönniemen kulttuurimaisema

Päärakennuksen vanhimmat osat mahdollisesti 1700-luvulta

Valintaperuste: R, M, H

Kyrönniemen pappilamiljöössä on säilynyt poikkeuksellisen monipuolinen rakennuskanta. Myös pihat ja ympäröivä maisema on säilyttänyt pappilamaisemille olennaisen arvokkuuden avoimine peltoineen ja pihalueen suurine puineen. Pappila on erittäin merkittävä henkilöhistoriansa vuoksi. Kyrönniemessä nuori Juhani Aho kirjoitti ensimmäiset runonsa.

Kyrönniemen pappila

Päärakennuksen vanhimmat osat mahdollisesti 1700-luvulta

Valintaperuste: R, M, H

Vieremänjärven itärannan luonnonkauniilla Kyrönniemellä on sijainnut lisälmen seurakunnan kappalaisen puustelli jo v. 1688. Nykyisestä pappilarakennuksesta on kirjallista tietoa 1830-luvulta, jolloin se mainitaan huonokuntoiseksi ja kaipaavan pikaista korjausta. Alkuperäiseksi päärakennuksen rakennusajaksi on päätelty vuotta 1734.

Tunnetuimmat Kyrönniemen asukkaista on pappilassa v. 1876-1883 asunut Theodor Brofeltin perhe, johon kuuluivat mm. myöhemmin lisalmen kirkkoherrana paremmin tunnettu ”Ukko-Brofelt” ja tämän poika Juhani Aho. Brofeltiin perheen renkinä oli myöhemmin kirjailijana tunnettu Heikki Kauppinen eli ”Kauppi-Heikki”, joka mitä ilmeisimmin sai kirjallisia herähteitä tuona aikana pappilasta.

Kappalaisen puustellia asutti kaikkiaan 15 kappalaista ennen seurakunnan itsenäistymistä v. 1921, jolloin puustellista tuli Vieremän kirkkoherran virkatalo. Tällöin rakennus sai kaksikerroksisen taitekattoisen laajennusosan, joka myöhemmässä vuoden 1988 palauttavassa korjauksessa on kuitenkin purettu, koska tavoitteena oli korjata rakennus kappalainen Theodor Brofeltin aikaiseen 1880-luvun asuun. Tässä asussa rakennuksen pohjakaava on karoliininen eli keskellä rakennusta sijaitsee sali ja eteinen ja kummassakin päädyssä kaksi huonetta.

Theodor Brofeltin aikana rakennettiin pihaan pitkä väentuparakennus, jonka toisessa päädyssä asusti perheen pojat ja toisessa rengit. Rakennusta lyhennettiin molemmista päistään 1960-luvulla ja on peruskorjattu nykyiseen käyttöön v. 1993. Väentupaa vastapäätä sijaitsee entinen talli- ja aittarakennus.

Tämän vieressä on v. 1901 rakennettu porakivinavetta, mikä on muutettu vuonna 1991 kappeliksi. Päärakennuksen lähellä on myös vilja-aitta ja sauna.

Mökki, Kyrönniemi,
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Pihapiiriä rajaa pienehköt mutta maisemallisesti tärkeät pellot. Luonnonsuojelulailla rauhoitettu niemen eteläkärki on jylhää harjumaastoa, jossa on säilynyt Brofeltin poikien rakentama pieni hirsinen mökki, jossa nuorukaiset viettivät paljon ystäviensä kanssa aikaa.

Koska Kyrönniemen sijaintia pidettiin liian etäisenä kirkolta, seurakunta rakensi Kirkonmäelle Sotkunlammen rannalle v. 1948 uuden pappilan. Tällöin Kyrönniemi jäi seurakunta-apulaisen asunnoksi. Vuodesta 1955 paikka on palvellut seurakunnan omistamana leirikeskuksena. Ennen 1980-lukua Kyrönniemeä vuokrattiin myös kunnan käyttöön.

Vanhan Ouluntien miljöökokonaisuus

Valintaperuste: R, M, H

Pohjois-Savon vanhin valtakunnallinen tie oli 1600-1700-luvulla postitieksi Savonlinnasta Kuopion kautta lisalmeen rakennettu tie. lisalmen pitäjäläiset jatkoivat tietä Pohjanmaan rajalle Nissilään. Tien syntyyn vaikutti 1600-luvulla Pietari Brahe. Tällöin reittiä pitkin kulki postiliikenne Tukholmasta Viipuriin ja muuhun Karjalaan. Kesäkulkutienä tätä ennen oli käytetty lisalmesta pohjoiseen entistä eräretkien vesireittiä, jolla pääsi Nissilän kylälle asti. Tämän jälkeen veneet oli vedettävä Saaresmäen kautta Oulunjärven Vuottolahteen asti.

Kustaa III käskystä tie korjattiin rattaila ajettavaan kuntoon 1700-luvulla. Tie kulki myös Vieremän alueiden läpi, kiertäen Vieremän järven itäpuolelta nykyiselle Kirkonmäelle ja jatkaen Vieremän harjun länsireunaa Nissilän kautta pohjoiseen. 1800-luvulla tiehen yhdistettiin uudempia teitä kuten Kiuruvedelle ja Sukevalle johtavat tiet. Tällöin Oulun tietä kutsuttiin ”vanhaksi maantiekseksi”.

Tien linjaus ja vanhaa rakennuskantaa on säilynyt parhaiten Vieremällä kirkonkylän pohjoispuolella Karjalan, Hukkalan ja Hiekkalan vanhojen pihapiirien kohdalla. Vanhaan rakennuskantaan kuuluu pääasiassa maalaa-mattomia talousrakennuksia, kuten yksittäisaittoja sekä tilojen päärakennukset.

Metsän ja peltoalueen rajaan sijoittuneet pihapiirit ja niitä yhdistävä tielinja muodostaa maisemallisesti tasapainoisen miljöökokonaisuuden. 1900-luvun lopulla pohjoiseen johtavan valtatiehen linjaus suoritettiin kulkemaan muutaman sadan metrin päässä lännempänä, mikä on osaltaan auttanut vanhan tien miljöön säilymistä.

Myös Salahminjärven itäpuolen ja Nissilän maisemissa on muistumia Vanhan Oulun tien ajoilta (vrt. Pehkolanniemi ja Nissilän kylä).

Hiekkala, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Hiekkala

(Päärakennus v. 1812), talli v. 1800

Valintaperuste: R, M

Kuuluu vanhan Oulun tien miljöökokonaisuuteen

Hiekkalan pihapiiri sijaitsee tien itäpuolella vastapäätä Karjalaa. Tilalle on rakennettu uusi navetta ja päärakennus. Vanhoista rakennuksista ovat jäljellä komea hirsinen kaksiosainen, harvinainen kujalla yhdistetty tal-lirakennus, 1700-1800-luvulla rakennettu yksittäisäittä aivan tien vieressä ja vuonna 1921 rakennetut eloitat. Vuonna 1812 rakennettu päärakennus aiotaan purkaa.

Karjala

Päärakennus vaiheittain, vanhin osa ennen 1840-lukua, navetta v. 1910 vanhimmat osat

Valintaperuste: R, M, H

Kuuluu vanhan Ouluntien miljöökokonaisuuteen

Karjalan vanha kestiekievaritalo muodostuu väljästi avaran ja puuttoman pihan ympärille, peltoalueen reunaan sijoitetuista rakennuksista. Tilan uusi asuinrakennus on pihanpiirin takana. Paikka on saanut nimensä tilalle Vuolijoen Karjalan tilalta tulleen kolmesta ruotusotamiehestä.

Karjala, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Päärakennuksen vanhimmassa osassa oli alun perin sisäänlämpiävä pirtti, porstua ja kaksi kamaria.

Kestikievariaikana 1840-luvulla taloon rakennettiin toinen sisäänlämpiävä pirtti, koska kestikievarin pitosäännot vaativat huoneluvun kasvattamista.

Vanhempi pirtti on jaettu kolmeksi huoneeksi. Nykyinen pirtti muutettiin uloslämpiväksi 1920-1930-luvulla. Sisätiloja on myöhemmin muutettu jonkin verran, mm. poistettu talon väliseinistä kaksoisseinät, jotka olivat jäänteinä vaihteittain omina kehinä rakennetuista huone-tiloista. Vuonna 1956 vanhemman päädyn alapohja valettiin betonista ja 1980-luvulla toisen päädyn pirttiin rakennettiin WC- ja saunatilat. Julkisivuiltaan talo on säilynyt 1900-luvun alun asussa. Rakennuksen huomattavan paksuista hirsistä salvotut seinät on osin vuorattu päreillä ja osa hirsipinnalla.

Asuinrakennusta vastapäätä on hirsirakenteinen navetta, jonka Salahmin työmiehet rakensivat 1910-luvulla väliaikatöinään. Tien varressa asuinpihan ulkopuolella on latorakennus, jonka seinähirret ovat aikaisemmin olleet päärakennuksen osana "keisarin kamarina". Perimätiedon mukaan kamarissa yöpyi Aleksanteri II matkustaessaan Itä-Suomessa.

Hukkala

Päärakennuksen vanhimmat osat mahdollisesti 1700-luvulta

Valintaperuste: R, M

Hukkalan kohdalla vanha Oulun tie kulkee pihapiirin läpi erottaen asuinpihasta neljä pientä yksittäisaittaa, jotka ikänsä ja tyyppinsä takia muodostavat poikkeuksellisen hienon kokonaisuuden. Aittojen iästä kertoo niiden yksikerroksisuus ja kolmen aitan oven yläpuolen hirsiseinän ulottaminen "otsaksi". Ainakin yksi aitta on 1700-luvulta ja perimätiedon mukaan se on ollut piilopirttinä Aitojalkain korvessa. Kahdessa aitassa on jäljellä kapeasta hirsikehästä muodostettu jalkarakenne.

Tätä aittarakentamisen läntisenä piirteenä pidettävää rakennustyyppiä on eri muodoissaan jonkin verran Pohjois-Savon maakunnan vanhemmissa vilja- ja jyväaitoissa. Mielenkiintoisena detaljina ja seudullisena piirteenä yhdessä aitassa on otsahirsiin tuuletusaukoksi leikattu pieni "tuulensilmä".

Pehkolanniemi

Vanhan Oulun tien läpikulkualuetta, 1800-luvun aittoja ja hollitalli

Valintaperuste: R, M

Peltolan rantalaidun on Pohjois-Savon perinnemaisemaluetteloinnissa paikallisesti merkittävä perinnebiotooppi

Pehkolanniemen alue sijaitsee Salahminjärven itäpuolella, jossa vanha Oulun tie kulkee rantaan rajoittuvan kapean pelto- ja laidunvyöhykkeen ylälinjassa.

Tienvarren edelleen toimivien maatilojen rakennuskanta on pääasiassa uusittua, mutta pihoidilla ja tien varrella on säilynyt aittoja, hollitalli ym. hirsirakennuksia.

Alueella sijaitsevan Pehkolanniemen (nykyinen Peltolan) tilalla on kaksi erittäin hyvin säilynyttä otsallista aittaa, joista vilja-aitaan on kaiverrettu vuosiluku 1806 sekä 5-sakarainen tähti. Tilan päärakennus on kunnostettu vanhasta rakennuksesta, joka sijaitsi pihassa 1800-luvulla nykyisen omistajasuvun ostaessa tilan sen valtiopäivämies Petter Kumpulaiselta.

Pohjois-Savon perinnemaisemaluetteloinnissa paikallisesti merkittäväksi perinnebiotoopiksi on osoitettu Peltolan rantalaidun.

Kohteet haja-asutusalueella

Nissilän kylä

Päärakennuksen vanhimmat osat mahdollisesti 1700-luvulta

Valintaperuste: R, M, H

Rotimojärven rannalla sijaitseva Nissilä oli erityisesti 1800-luvulla merkittävä kyläalue, joka oli syntynyt Ouluun johtavien kulkureittien varrelle. Nissilässä sijaitsi kievarin lisäksi postitalo, joita mainitaan olleen 1600-luvun lialmen pitäjässä seitsemän kappaletta, joista yksi Nissilässä.

Rotimojoen Myllykoskessa toimi myös v. 1844-1873 yksi Salahmin apuruukeista, Nissilän harkkokohty.

Kylän ja kulkureitin merkitys vähenivät 1900-luvun alkuun mennessä, jolloin valtakunnan ja maakunnan kanavat, höyrylaivaliikenne ja rautatie käänsivät liikenteen suunnan etelään. Osin tästä syystä maakunnan Pohjois-Pohjanmaahan rajoittuvat pohjoisimmat seudut jäivät 1900-luvun kehityksen takamaiksi, mikä näkyy mm. rakennuskannassa.

Kylä sijaitsee Pohjois-Pohjanmaata ja Pohjois-Savoa rajaavalla Maanselän karulla ja erittäin harvaan asutulla vedenjakaja-alueella. Loputtomalta vaikuttavalla metsäselänteellä viljelymaisemia on vain pieninä kulttuuri- maiseman saarekkeina ja henkireikinä.

Postitalon aitat

Aitat 1700-1800-luvulta

Valintaperuste: R, M, H

Talo on aikoinaan toiminut postitalona, joiden perustaminen juontaa Pietari Braheen ja tämän perustamaan Kajaanin vapaaherrakuntaan. Alkuaikoina postinkuljettusta tarvittiin pääasiassa hallinnollisten viranomaisten välisen kirjeenvaihdon välittäjäksi. Vuoden 1636 postiasetuksessa järjestettiin valtateiden varsille postinkuljettamisesta ratsain huolehtivat tilat, jotka velvollisuutta vastaan saivat vero- ja sotaväenottohelpotuksia.

Postitalon aittoja, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Nissilän postitalon vanhasta rakennuskannasta on säilynyt kolme aittaa: pärevuorattu eloaitta vuodelta 1780, otsallinen pärevuorattu pikkuaitta, joka on ollut Rotimojärven takana piilopirttinä 1700-luvulla ja kaksihuoneinen eloaitta. Aiemmin vanha maantie kulki aittojen etupuolelta. Nykyinen tie kulkee kauempana pihasta.

Entinen Nissilän koulu

Inventoimatta, oletettavasti rakennettu 1940-luvulla
Valintaperuste: R

Nissilän entinen, nyt tyhjiään oleva koulu on tyyppi-piirustuksilla toisen maailmansodan jälkeen rakennettu kaksikerroksinen rapattu maaseutukoulu, joka on julkisivultaan melko hyvin säilyttänyt alkuperäiset piirteensä. Rakennuksen yksityiskohdat kuten parvekkeikkunat ja ovet viittaavat edeltäneen aikakauden (1930-luku) koulurakentamiseen.

Piippolan tila

Päärakennus 1900-luvunvaihte, talousrakennuksia tien kahta puolta

Valintaperuste: R, M

1700-luvulla Nissilästä Ouluun johtava reitti jatkui vaihtoehtoisesti joko Pirttimäen kautta, Pukkilan kautta tai itäisempää reittiä eli Oulunjärven kautta Ouluun. Pirttimäessä maantie kulkee läpi Piippolan tilan pihan, jossa on säilynyt vanhoja aittoja ja 1900-luvun vaihteessa rakennettu vanha päärakennus. Tämä lautavuorattu rauhallinen julkisivu näkyy erityisen viehättävästi peltoalueen takana etelästä päin saavuttaessa.

Tien varressa on myös tallin ja mahdollisesti asuinhuoneen käsittänyt talousrakennus, jonka yksityiskohdat kertovat rakennuksen korkeasta iästä (pukinsarvisaranat heinäparven rombikuvioisessa luukussa).

Isomäen mäkiasutus

Valintaperuste: R, M

Isomäki on Nissilästä Kiuruveden Lapinsalon kylään joh-tavan yhdystien varrelle syntynyt melko pienialainen, mutta maisemallisesti vaikuttava mäkikylä. Tie kulkee läpi mäen lakialueen, jossa kumpuilevien peltoalueiden kumpareille rakennetut Komulan, Pikanmäen ja Väli-ahon tilat muodostavat maiseman keskeiset alueet ym-päröivine peltoineen.

Komula

Päärakennus 1900-luvunvaihte, aitat 1700-1800-luvun vaihte, navetta v. 1913

Valintaperuste: R, M

Melko hyvin alkuperäiset piirteensä säilyttänyt asuin-rakennuksen pirtti on tehty v. 1904 ja kamaripuoli v. 1939. Osa rakennuksen ikkunoista on uudempia, mutta pirtissä on vielä 6-ruutuiset ikkunat.

Pihalla on parisataa vuotta vanha aittarakennus, josta toisen päädyn rintaosaan on veistetty pohjalaistyyppiset solan aukot. Toinen puoli aittarakennuksesta muistuttaa ns. ”kokkitallia”. Alun perin aitta on ollut läpiajettava, mutta kulkuaukko on 1900-luvun alussa rakennettu umpeen. Samantyyppinen kaareva-aukkoinen hyvin vanhaksi arvioitu aittarakennus sijaitsee Lapinsalossa Kivelän ruutusotamiehen torpan pihassa. Tämän keskiosaa oli Komulan aitan tapaan läpiajettava. Kivelän torpan pihapiiriin kerrotaan olleen aikoinaan rakennuksilla sul-jettu petovaaran takia.

Pihassa on säilynyt myös 1790-1800-luvulla rakennettu eloaitta, jonka jalustana on lohenpyrstölle salvottu hirsikehikko. Aittojen välissä on osin rankorakenteinen ja osin hirsinen v. 1913 rakennettu navetta.

Pikanmäki

Päärakennus v. 1927, aitat 1800-luku

Valintaperuste: R, M

Pikanmäen pihapiiri sijaitsee Komulaa vastapäätä maan-tien toisella puolen peltokumpareen taustalla. Tila on ostettu perintötilaksi 1850-luvulla. Vaiheittain raken-netun päärakennuksen pirttiosa on 1910-luvulta, ja kamarit vuodelta 1927, jolta ajalta lieenee myös talon nykyinen suhteellisen jyrkkäharjainen ulkohahmo. Pihan vilja-aitta ja seudulle tyypillinen puotitallirakennus ovat 1800-luvulta.

Harveikon kesänavetta

Rakennettu v. 1925

Valintaperuste: R

Muutaman kilometrin päässä Isomäeltä pohjoiseen si-jaitseva Harveikon tila on aiemmin ollut Salahmin ruukin maita, jolloin se on ollut miilunpolttopaikkana. Ruukin-aikaisten asukkaiden asuntona oli tuolloin hiilisauna.

Harveikon kesänavetta

kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vuonna 1925 tila itsenäistyi ja samana vuonna tilalle rakennettiin Pohjois-Savossa harvinaisen mallinen ke-sänavetta. Mallin rakentaja oli saanut Lapin kesänave-toista, joissa mäkäräisten kiusaa poistettiin rakennuksen katon muodon aiheuttamalla ilmavirralla. Pohjakaaval-taan neliömäisessä hirsirakennuksessa on pyramidimal-linen katto, jonka keskellä lakeistorvi. Navetassa oli alun perin tuohikatto, minkä jälkeen olkikatto ennen nykyistä huopakattetta. Vuonna 1951 navetta alimmat hirret ja aumakatto uusittiin. Navetta ei ole enää alkuperäisessä käytössä, mutta sisustukset kuten lyhyet parsien välisei-nät on säilytetty.

Ala-Haajaisten kulttuurimaisema

Valintaperuste: R, M

Aivan Vieremän päässä Kiuruveden rajoilla sijaitseva Haa-jainen mainitaan ensimmäisen kerran asiakirjoissa vuo-den 1664 maantarkastuksen yhteydessä, jolloin kylässä oli kaksi taloa. Järven rantamaille syntyneen kyläalueen historiaan on osaltaan vaikuttanut seudun ensimmäinen tieyhteys Oulun tielle. Runnilla Wilhelmsdahlin tilan it-selleen hankkinut, entinen Kuopion läänin kuvernööri Simon Wilhelm Carpelan kunnosti 1700-luvun lopulla Haajaisten järven eteläpuolelta kulkeneen ratsupolun ajotieksi, joka yhdistyi Oulun tiehen Valkeiskylän koh-dalla. Kun Wilhelmsdahl siirtyi 1870-luvulla kapteeni Vilhelm Elmgrenin omistukseen, kunnostettiin tie Val-keiskylästä Runnille maantieksi.

Haajaisten kylän maisema on topografialtaan Kiuruve-den ja lisaalmen rajoille tyypillistä, melko jyrkkäpiirteistä mutta hedelmällistä, peltoalueiden täplittämää ja kult-tuuripiirteiltään hyvin pienipiirteistä mäkimaastoa. Haa-jaisten rantamaisemiin on vaikuttanut seudulla 1800-luvulla toteutetut järvenlaskut, jotka olivat Ylä-Savon seudulla hyvin yleinen keino lisätä maidontuotannon kannalta tärkeää niittyalaa. 1980-luvulla Ylä-Haajainen palautettiin järveksi, joka oli ennen tätä järvenlaskujen seurauksena kosteikkoa.

Haajaisen mäkitasutusta, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Tienvarren vanhaa rakennuskantaa edustavat aiemmin kauppana 1920-1959 toiminut Palosuon asuinrakennus ja alun perin meijeriksi rakennettu Haajaisten nuorisoseuratalo, joiden kohdalla tielinjaa on oikaistu (ennen vuotta 1959) kulkemaan hieman etelämpää. Aiemmin tielinja sivusi Haajaisten nuorisoseuran pihaa.

Palosuo on tyypillinen 1900-luvun alkupuolen kauppa-
liikkeen tunnistettava taitekattoinen asunnon ja puo-
din käsittänyt rakennus, jossa puotiliikkeen sisäänkäynti
oli ajan tavan mukaan rakennuksen ulkonurkkaan teh-
dyssä viistouksessa.

Haajaisten nuorisoseuratalo "Rantala"

Rakennettu meijeriksi v. 1906, laajennus v. 1924

Valintaperuste: R, M

Haajaisten nuorisoseuratalo on kahdesta eri-ikäisestä
siivestä muodostettu vinkkelimallinen rakennus, jonka
vanhempi siipi oli alun perin rakennettu Haajaisten
Osuusmeijerirakennukseksi v. 1906. Toisen siiven pai-
kalla meijerillä oli jäähuone. Meijeri lopetti toimintansa
v. 1919, kun noin 2/3 meijeriin maitoa toimittaneista
jäsenistä oli siirtynyt lisälmen kunnan osuusmeijerin jä-
seniksi. Lopettamisen syynä oli maailmanlaajuinen lama,
jolloin Meijeri ei pystynyt mm. uudistamaan laitteitaan ja
tekniikkaa nopeasti kehittyvän maidonjalostuksen vaa-
timusten mukaan.

Haajaisten meijerin voimanlähteenä oli hevoskierto, kun
nykyaikaisemmissa meijereissä oltiin siirrytty höyryko-
neen käyttöön.

Nuorisoseura hankki samana vuonna talon, jossa se
aloitti seuraavana vuonna toimintansa. Talo sai tällöin
nimekseen Rantala, jonka nimi veistettiin puukirjaimin v.
1924 valmistuneen talon laajennusosan päätykolmioon
(kirjaimet poistettu myöhemmin). Rakennuskustannuk-
sia maksettiin mm. järjestämällä suurarpajaiset, joissa
oli myynnissä 10 000 arpaa ja pääpalkintona lehmä.
Osa töistä tehtiin talkoilla, joissa mm. kerättiin talon
eristeeksi sammaleet. Näyttämö- ja saliosan käsittävän
laajennuksen suunnitteli rakennusmestari Kauppinen.
Talon arkkitehtuurissa näkyy mielenkiintoisesti kansanra-
kentamiselle ominainen valtakunnallisten tyylivirtausten
omaksumisen pitkä viive: rakennuksen laajennusosassa
on vielä selviä jugendin aiheita, kuten katonharjojen
lautakoristeet (nykyisestä ulkoasusta osa poistettu) ja
julkisivujen laudoitukset, kun jugend Suomessa on to-
tuttu sijoittamaan lyhyeen, jo 1910-luvulle päättyvään
ajanjaksoon.

Taloa kunnostettiin 1950-luvulla mm. korjaamalla salin
uunit ja uusimalla pärekate. Nytemmin katto on pelli-
tetty. Vuonna 1985 vaihdettiin vanhemman osan ikku-
nat tummapuitteisiin ja poikkeavamallisiin. Rakennus
on tämän jälkeen päässyt ränsistymään ja piha heinit-
ymään.

Konolanmäki, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Konolanmäki

Valintaperuste: M

Vieremän länsinurkassa sijaitseva Konolanmäki on saanut nimensä sen ensimmäisten asukkaittensa, 1600-luvulla tulleen Konosen suvun mukaan. Mäki on kartalla, että maastossa hyvin selvärajainen mäkiasutusmaisema. Pienialaisella, vain noin vajaan puolenkilometrin levyisellä ja runsaan kilometrin pituisella alueella sijaitsee kuitenkin seitsemän pihapiiriä, mikä luo kylälle maakunnassa poikkeuksellisen ryhmäkylän luonteen. Maanviljelyn ja laidunnuksen ansiosta kylämaisema on viihtyisä ja samalla mäen avarat näkymät ovat säilyneet ulospäin.

Rakennuskanta on paljon uusittua ja ennen 1940-lukua tehtyjä rakennuksia on säilynyt vähän (yksittäisiä aittoja, Konosen tilan aitta on mahdollisesti 1600-luvulta). Kuitenkin Mäkimaisema on hyvä esimerkki monenikäisten, mutta tarkoituksenmukaisesti rakennettujen maatala-rakennusten muodostamasta rytmikkästä ja elävästä kyläkuvasta.

Salahmin kulttuurimaisema

Valintaperuste: R, M, H
Maisemainventointi 2009

Salahmin kylä sijaitsee Suomenselän ja Pohjois-Savon järvisuuden välisellä maiseman vaihtumisvyöhykkeellä. Maisemassa on sekä karun metsäisen vedenjakajaseudun että lisälmen reitin viljavien savikkojen piirteitä. Maiseman selkärangana on koko Vieremän halki kulkeva pitkä harjujakso.

Salahmin kylä on syntynyt Murennosjoen Kyhiänkosken ympäristöön. Joki on kaivanut mutkittelevan uomansa hienojakoiseen maaperään.

Salahmi on Vieremän ensimmäisiä kyliä ja vanhinta viljelymaisemaa. Hyvät kulkuyhteydet vesireittejä pitkin ja kosket tarjosivat edellytykset varhaiselle teollisuudelle. Salahmin kylän kulttuurimaiseman ydin on 1800-luvulla perustettu kartano ja ruukkialue. Näiden vaikutuksesta ympärille kehittyi kylä, jonka maista alun perin suuri osa kuului kartanolle.

Salahmin kulttuurimaisemassa on sopusoinnussa monia historian kerroksia: vanhaa maatala-asutusta, ruukinkylä ja sotien jälkeistä pika-asutusta. Ruukinkartanolla pihapiireineen on hallitseva asema Murennosjoen koskimaisemassa. Maatilojen pihapiirit, rantapuisto ja kerroksellinen rakentaminen tuovat maisemaan vaihtelua. Kylän kokonaisuus ja sen sijainti metsäisellä vedenjakajavyöhykkeellä aukeaa komeimmin Kiuruvedelle johtavalta tieltä alueen länsireunalla, Tikkalan, Uudispihan ja Vanhalan talojen liepeiltä. Oulun suunnasta tultaessa Salahmin viljelymaisema on ensimmäinen laaja avoin viljelymaisema. Sen pohjoispuolella maisema muuttuu Suomenselän vedenjakajaseudun metsämaisemaksi.

Rajaukseen kuuluu Salahmin kylän viljelysaukea kokonaisuudessa. Rajaus seuraa harjun linjaa ja rajaavia seilänteitä. Rajaus on pääpiirteissään sama kuin vuoden 1993 RKY-rajaus (Salahmin kulttuurimaisema), mutta myös kylän länsiosat on otettu kokonaisuudessaan mukaan rajaukseen.

Savon järvimalmiruukit/Salahmi

Luettelointiperuste: (R, M, H)

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009

Salahmin kulttuurimaiseman vanhimmat kerrokset liittyvät Salahminjärvestä laskevan Murenusjoen Kyhiänkosken partaalle vuosina 1807-1810 perustettuun ruukkiin, joka vesimyllyineen, pajoineen, sahoineen ja masuuneineen muotoutui vähitellen kartanoalueen eteläpuolella sijaitsevalle joen varren niemekkeelle.

Ensimmäisen harkkohytin pystyttivät Ruotsista saapuneet Dahlströmin veljekset. Ruukin osti v. 1828 rikas raahelainen liikemies ja laivanrakentaja Zachris Franzen, jonka aikana ruukin ja sen ympärille syntyneen yhdyskunnan aika oli vireimmillään. Tällöin Salahmin ruukkiyritys kasvoi käsittämään Saarikosken, Nissilän ja Kauppilanjoen apukarkkohytit. Tuotteita olivat mm. laivatakeet, pulttirauta, rekirauta, hevosenkengät ja maatalouden tarvetyökalut. Raahessa oli Salahmilta tuodun raudan kauppa, mutta Pietarista tuli raudan päämarkkinakanava Saimaan kanavan valmistumisen (v. 1856) jälkeen.

Vuonna 1874 ruukin osti varkautelainen, useita raudantuotantolaitoksia Savossa omistanut Paul Wahl & Co.-yhtiö, joka oli hieman aiemmin ostanut Franzeneilta Jyrkkäkosken ruukin (vrt. Sonkajärven Jyrkän ruukki). Paul Wahl & Co:n aikana ruukin tekniikkaa ja rakennuksia alettiin kehittää englantilaisten ja skotlantilaisten eli johtavien teollisuusmaiden esikuvien mukaan.

Vuonna 1909 ruukki siirtyi Varkauden tehtaiden ohella A. Ahlströmille, joka lopetti raudansulatustoiminnan Salahmilla seuraavana vuonna. Ruukin teollisuusrakennukset on tämän jälkeen purettu ja hävitetty. 2000-luvun vaihteessa museovirasto on dokumentoinut arkeologisten kaivausten avulla ruukin aikaisia maassa säilyneitä jäänteitä.

Savon Voima Oy osti vuonna 1951 koskialueen Ahlströmeiltä ja valjasti kosken laajempaan sähköntuotantoon.

Kartanoympäristö

Kartano, C.L. Engel 1830-40-luku, navetta v. 1858, entinen ruukinkonttori,

Valintaperuste: R, M, H

Valtakunnallisesti merkittävä, RKY v. 2009.

Salahmin kartanon joen itärannalle, sillan ja aiemmin koskessa sijainneen padon pohjoispuolelle rakennutti Zachris Franzen 1830-luvulla. Keskiosaltaan kaksikerroksinen empiretyylinen rakennus on mahdollisesti C.L. Engelin (intendenttikonttori) suunnittelema. Rakennus on säilyttänyt julkisivuiltaan erittäin hyvin alkuperäisen asunsa. Sisätiloja muutettiin perusteellisesti kartanon siirryttyä Savon Voiman omistukseen 1950-luvulla. 1990-luvulla rakennukseen tehtiin palauttava peruskorjaus ja ulkomaalaus.

Kartanoympäristö, Salahmi, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kartanon talousrakennuksista on säilynyt mm. entiset navetta, sikala, viljamakasiini, kellareita kuten ruumiskellari, sekä ruukinkonttori, jotka sijaitsevat päärakennuksen taustalla nousevalla rinteellä. Kartanorakennuksen pohjoispuolella on ennen 1850-lukua ruukinkonttoriksi rakennettu L-muotoinen hirsirakennus, joka 2000-luvun alussa on peruskorjattu nykyisen yritystoiminnan käyttöön. Komein pihan talousrakennuksista on mäen päälle särkykivistä v. 1858 rakennettu luonnonkivinavetta. Tyypiltään (särkykivirakenne ja lantakellari ym.) navetta on Ylä-Savossa poikkeuksellinen. Navetta on yksityiskohdittaan (räystäslistoitukset, parvikerroksen ikkunat) rakennettu empirietyyliin.

Rakennusta ympäröivää puistoaluetta on eniten muutanut 1950-luvulla voimalaitoksen padon rakentamisesta johtunut vedenpinnan nousu, jolloin osa puistosta jäi veden alle. Rannan puolella oli ennen pelihuone keilaratoineen. Ennen voimalaitostöitä puistoalueeseen kuului myös ”Altai”-niminen saari 8-kulmaisinen huvimajoineen. Päärakennuksen etujulkisivua kohti johti pitkä koivukuja.

Franzenin omistajakaudella tämän puoliso Lovisa Franzen perusti masuunin työntekijöille oman ruukinkoulu, joka oli Ylä-Savon ensimmäinen. Koulu sijaitsi joen länsirannalla. Työväki asui kartanoa ympäröivissä työväenrakennuksissa joen kummallakin puolella. Näistä on säilynyt joen länsirannalla oleva asuinrakennus, joka nykyisellään on yksityisomistuksessa ja 1940-1950 lukujen asussa. Kiuruvedelle johtavan tien varrella on säilynyt eri-ikäistä työväestön mökkirakentamista.

Ortodoksinen rukoushuone

Ilmari Ahonen 1960

Valintaperuste: R, M

Valtatien itäpuolelle pystytetty ortodoksinen rukoushuone valmistui v. 1960 Ilmari Ahosen suunnitelmien. Kirkon sijainti on maisemallisesti varmasti yksi maakunnan ortodoksikirkkojen vaikuttavimmista.

Rakennus on yksi Ilmari Ahosen Pohjois-Savoon suunnittelema kymmenestä rukoushuoneesta, jotka jyrkkine satulakattoineen, koruttomine julkisivuineen ja harkituine ikkunasommitelmineen erottuvat arkkitehtuurilaan omaksi ryhmäkseen. Salahmin kirkon pohjakaava vastaa lähinnä Tuusniemelle rakennettua tyyppiä, jossa kellotapuli on yhdistetty päärakennukseen sisään tulokaisen ja eteisen välityksellä.

Salahmin nuorisoseuratalo ”Toukola”

v. 1922-1924

Valintaperuste: R, M

Kylän kulttuurihistoriasta kertova, kylätien varrella sijaitseva nuorisoseuratalo rakennettiin v. 1922-1924. Perushahmoltaan suhteellisen yksinkertaiseen, pohjaltaan suorakaiteen muotoiseen rakennukseen antaa persoonallista ilmettä korkea, päädyistä aumattu katto ja ruutuikkunat. Rakennus on kansanrakentajien sympaattinen sovellus vuosisadan vaihteen jugendarkkitehtuurista.

Talon julkisivuun vaikuttaneita muutoksia ovat kuistin ja ikkunoiden uusiminen alkuperäisestä poikkeaviksi (v. 1992). Alkuperäinen pärekate on vaihdettu peltiin.

Salahmin koulu

Arkkitehti K. Routio v. 1952

Luetteloitiperuste: (R, M)

Salahmin koulu, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Salahmille oli ennen pitäjän omaa koulua rakennettu Ruukin koulu työntekijöiden lapsille (perustettu ennen v. 1874). Vuonna 1890 koulua alettiin pitää myös seudun muille lapsille. Ensimmäinen kylän lapsille tarkoitettu varsinainen koulutalo rakennettiin v. 1952 aiemmin kouluna toimineen rakennuksen viereen. Tyypillinen sodanjälkeinen rapattu koulu toimii edelleen ja on siten merkittävä osakylän julkista miljöötä. Koulu on hiljan peruskorjattu.

Kauppilanmäen kylä

Valintaperuste: R, M

Mäkiasutusta eli vanhinta savolaista asutusmaisemaa tyypillistä edustava Kauppilanmäki on laajahko parikymmentä taloa käsittävä kylä. Osa taloista on ryhmittynyt mäen laelle Yläkylään ja osa lakialueen luoteispuolen laaksoon. Mäen sivuitse kulkevan maantien varrella erottuu uudempana kylärakenteen osana entinen koulu ja kauppa sekä rautatien varrella asema.

Kauppilanmäen ensimmäiset asukkaat olivat v. 1597 Leppävirralta tulleet Kauppisen veljekset. Mäki oli ollut aiemmin suvun eräalue, jossa majapaikkana pidettiin mäen päälle rakennettua korsua. Ensimmäinen talo sijaitsi luultavasti nykyisestä Rapakon tilasta luoteeseen olevien peltojen takana. 1600-luvulla toinen veljeksistä siirsi talonsa viereiseen rapakkoiseen notkoon (josta tuli Rapakon tila) ja toinen mäen päälle. Näiden jälkeen mälle on perustettu toistakymmentä maatila. Maisema on alueella säilynyt edelleen harjoitettavan maatalouden ansiosta avoimena, joskin Yläkylän alueella peltojen ja niittyjen metsittäminen sulkee näkymiä.

Rakennuskanta on maakunnan maataloilille tyypillisesti reippaasti uudistettua (talousrakennukset) tai peruskorjattua (asuinrakennukset).

Parhaiten rakennustyypeistä on säilynyt yksittäiset aitat. Maatilojen pihapiirit monine eri ikäisine rakennuksineen luovat elävän kylämaiseman, jossa erityisluonnetta luovat suuret maisemapuut laitumien ja pihojen liepeillä.

Entinen Kauppilanmäen koulu

Rakennettu v. 1919

Valintaperuste: R, M

Entinen Kauppilanmäen koulu
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Kauppilanmäen entinen kansakoulu kuuluu vuosisadan vaihteen jälkeen rakennettuihin jugendaiheisiin maalais-kansakouluihin, jotka hahmoltaan (vinkkeli-pohjaratkaisu, korkea jyrkkäkatto) kuitenkin muistuttavat paljon aiempia tyyppipiirustuksia. Nykyisin kyläseuran kylätalona toimiva koulu on julkisivuiltaan säilynyt melko hyvin, sisätiloihin on tehty enemmän muutoksia.

Mustinmäen navetta

Rakennettu 1920 luvulla

Valintaperuste: R, M, H

Maisemassa kauas näkyvä Mustinmäen navetta sijaitsee omalla mäellään muutamien kilometrien päässä Kauppilanmäen kyläalueesta. Navetta kertoo puutavara- ja metsäyhtiöiden 1900-luvun monitahoisesta vaikutuksesta maakunnan rakennuskulttuuriin. Kärkkäinen & Putkonen Oy rakennutti Mustinmäkeen rakenteeltaan että kooltaan poikkeuksellisen karjarakennuksen. Yhtiö kuului Suonenjoen Peuran sahan ohella 1900-luvun alussa syntyneisiin Pohjois-Savon suurimpiin sahavarayrityksiin. Liiketoimelle oli tyypillistä maa-alueiden hankinta puutavaran saannin turvaamiseksi.

Tästä syystä erityisesti Ylä-Savon metsäisillä vedenjakajaseuduilla huomattava määrä maatiloista siirtyi yhtiöiden omistukseen. Metsätalouden lisäksi yhtiöt harjoittivat maataloutta. Esimerkiksi v. 1929 Mustinmäen runsaasta 300 hehtaarista laidunta oli 240 hehtaaria.

Mustinmäen betonirunkoiseen, 50 metriä pitkään rakennukseen tuli mm. paikat 48 lehmälle ja 8 hevoselle. Muutamia vuosia aikaisemmin toinen yhtiön omistajista, kauppaneuvos Ambro Kärkkäinen oli rakennuttanut Kiuruveden puolelle tätäkin suuremman navetan perustamalleen Pirttipellon tilalle. Pirttipellon navetan seinät rakennettiin porakivistä, mutta parret ja välipohjan kannatinpilarit olivat betonia. Koska kauppaneuvos uskoi suoviljelykseen, Pirttipellossa pellot raivattiin suoalueille. (kts. Kauppilanmäen rautatiepysäkki/Sonkajärvi)

Karankajärvi, Kallela, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Karankajärven kulttuurimaisema

Valintaperuste: R, M

Karankajärven alue on laajahkojen loivapiirteisten rantapeltujen ja vedenselän muodostama yhtenäinen kulttuurimaisema, jossa asutus on sijoittunut peltoalueiden ylälinjaan kehystävien metsäalueiden rajaan.

Rakentaminen on pääasiassa maatilakeskusten rakennuskantaa, joka luo maisemalle yhtenäisyyttä. Viehättävempiä pihapiirejä on mm. Kallela, jonka komea vinkkelimallinen ja osin sementtitiilinen karjarakennus rajaa harmonista piha-aluetta valtatie puolelta. Laajassa maisemassa myös uudempi suurimittainen maatilarakentaminen (Karankan ja Sipolan maatilat) istuu hyvin hoidettujen peltujen taustalle.

Peltojen läpi kulkee valtatie, jonka varrella Karankajärvi on pohjoisesta saavuttaessa Salahmin jälkeen ensimmäisiä laajoja viljelymaisemia ja siksin varsin vaikuttava Pohjois-Pohjanmaan ja Pohjois-Savon erottavan vedenjakajaselänteen jälkeen. Maisema kuuluu Ylä-Savon viljaville, savikkoisille järvenrannoille syntyneeseen asutustyyppiin, joista suuri osa sijoittuu Maaningalta pohjoiseen Vieremälle kirkolle ulottuvaan vyöhykkeeseen. Karankajärven ohella samaa maisematyyppiä edustavat Lapinlahdella Lahdenperä ja Iisalmessa Kirmanjärven ja Iso-lin maisema-alueet. Yhteisenä selkärankana maisemia kehystää pohjoiseteläsuuntainen harjujakso, jota pitkin maakunnan vanhin tie eli Ouluun johtava postitie on sijoittunut.

Palosenmäki, kuva: Mervi Koskinen

Karankajärven kohdalla nykyinen valtatie kulkee peltoalueen halki, kun vanha Oulun tien linja kiertää alueen kauempaa idästä.

Palosenmäki

Valintaperuste: M

Tyypillinen vedenjakajaseudun mäkiasutus, Mervi Koskinen, Maisemainventointi 2009

Pirttimäki, Pitkämäki, Palonmäki ja Mankilanmäki muodostavat etelä-pohjoissuuntaisen moreenimäkien ketjun maanselän karulla vedenjakajaseudulla. Mäkien lakialueet ovat huuhtoutumatonta, ympäristöään viljavampaa maata. Lakialueet sekä etelä- ja luoteisrinteet ovat viljelyksessä. Kallioperä on lähes kauttaaltaan moreenin peitossa ja avokallioita on vähän. Soita on mäkien välisissä kapeissa painanteissa sekä alavilla alueilla. Osa soista on raivattu pelloksi.

Palosenmäen asutus muodostuu usean pienen mäkikylän sarjasta. Kylän eri alueet on nimetty mäkien mukaan: Pöytämäki, Pirttimäki, Pitkämäki, Palosenmäki ja Mankilanmäki. Ensimmäiset vakituiset asukkaat tulivat Mankilanmäkeen todennäköisesti 1700-luvulla. Elanto on pohjautunut kaskitalouteen, pienkarjatalouteen ja metsätalouteen. Nykyään viljely on lopetettu osalla maatiloista. Karjatalous ja metsätalous ovat kuitenkin edelleen tärkeimpiä elinkeinoja. Perinteiset pelto- ja laidunalueet mäkien päällä ovat edelleen käytössä ja kylärakenne on säilynyt ehjänä.

Tiestö seurailee asutusta mäen laelta toiselle. Suorahkon kantatien rinnalla kulkee pienempiä kyläteitä ja peltoteitä talolta toiselle. Perinnebiotooppeja, pääasiassa hakamaita, on edelleen käytössä Mankilanmäellä ja Palosenmäellä.

Jokaiselta mäeltä siintää toisen mäen viljelty laki ja pitkiä näkymiä rauhalliseen metsämaisemaan. Maisemassa vuorottelevat asutut lakialueet, karut kalliot, metsä, suot ja pienet lammet. Vanhat, hylätyt autioituneet talot ovat vastakohtana eläville pihapiireille ja moderneille maatalousrakennuksille ja perinteiset laitumet tuovat maisemakuvaan vaihtelua.

Rajaukseen sisältyy mäkikylien sarja Pirttimäeltä Mankilanmäelle ja mäkien väliin jäävät metsäalueet. Rajaus seuraa mäkien alarinteiden linjaa.

Haja-asutusalueen yksittäiset kohteet

Entinen Savimäen koulu

Maaseudun Keskusrakennustoimisto (arkkitehti Poku Salo) rakennettu v. 1953
Valintaperuste: R, M

Savimäen ala-aste
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Savimäen rapattu koulurakennus on rakennettu suunnilleen samoilla tyyppipiirustuksilla, joita on käytetty muutamissa muissa Ylä-Savon kouluissa (Varpaisjärvellä ja Sonkajärvellä). Savimäen koulu on näistä kuitenkin parhaiten alkuperäiset piirteensä säilyttänyt.

Koulun arkkitehtuurissa mielenkiintoisena piirteenä on kaarevalinjaiset, funktionalismista muistuttavat katospiilarit sekä puhtaaksimuuratun tiilipinnan käyttö muilta osin rapattujen pintojen sommitteluaiheena. Tiilipinnan käyttö yleistyi varsinaisesti vuosikymmenen lopulla.

Koulun (tyyppipiirustusnimi "Poku A") ja piharakennuksen tyyppipiirustukset on laadittu Maaseudun kesusrakennustoimistossa, jonka perusti Maalaiskuntien liitto sodan jälkeisen Suomen jälleenrakentamista varten. Alkuvuosinaan toimisto suunnitteli kunnille valtaosan niiden talonrakennuskohteista kuten kyläkouluja. Myöhemmin toimistosta kehittyi Suunnittelukeskus Oy -niminen yritys. Koulutoiminta on lakannut.

Entinen Kaarakkalan koulu

Rakennettu v. 1920
Valintaperuste: R, M

Kaarakkalan koulu
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Vuonna 1914 toimintansa aloittanut Kaarakkalan koulu sai oman rakennuksen v. 1920. Koulun suunnittelijaa ei tiedetä, eikä sen ulkonäkö viittaa tyyppipiirustuksiin. Arkkitehtuuriltaan koulun kokonaishahmo edustaa myöhäisjugendia. Detaljeina on tyylikkäästä jugendaiheista, kuten ullakkokerroksen ikkunan yläpuoliset, laudasta muotoillut koriste-kaaret ja avokuistien kaide- ja katosmuotoilu.

Myös ikkuna- ja ovikehysten laudoitus on pyörästetty jugendin mukaisesti. Julkisivujen yksityiskohtien säilyneisyys lisää koulun maakunnallista arvoa.

Pihassa on koulutalon kanssa samoihin aikoihin rakennetut ulkorakennus ja sauna, josta on osa ulkovuorausta poistettu ja ikkuna vaihdettu.

Koulu lakkautettiin v. 1966 ja myytiin yksityiselle v. 1968. Koulu on tämän jälkeen ollut pääasiassa vailla varsinaista käyttöä.

Karsikko

Valintaperuste: R
inventointi puuttuu

Karsikko, työnjohtajan asunto
kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Honkapirtti, kuva: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Karsikko on Honkapirtin läheisyyteen rakennettu metsätyönjohtajan pihapiiri, johon kuuluu 1930-1940-lukujen tienoilla rakennetut asuinrakennus ja piharakennus. Rakennus on säilynyt ilmeisen alkuperäisenä. Julkisivujen detaljoinnin huolellisuus näkyy 1930-1940-luvuille ominaisista tyylikkäästä ikkunalaudoituksista. Kohteen arvoa lisää rakennusosien kuten ikkunoiden ja ovien säilyneisyys.

Pihapiiri sijaitsee kymmenien kilometrien päässä lähimmästä asutuksesta laajojen metsäalueiden ympäröimänä. Pihalle ja tienvarteen on kuitenkin istutettu arvokkaampia pihapuita (jalokuusia, sembramäntyjä), mikä kertoo metsäyhtiöiden harjoittamasta puutarhasuunnittelusta (vrt. Jokelan tilan pihapiiri Vesannolla).

Honkapirtti

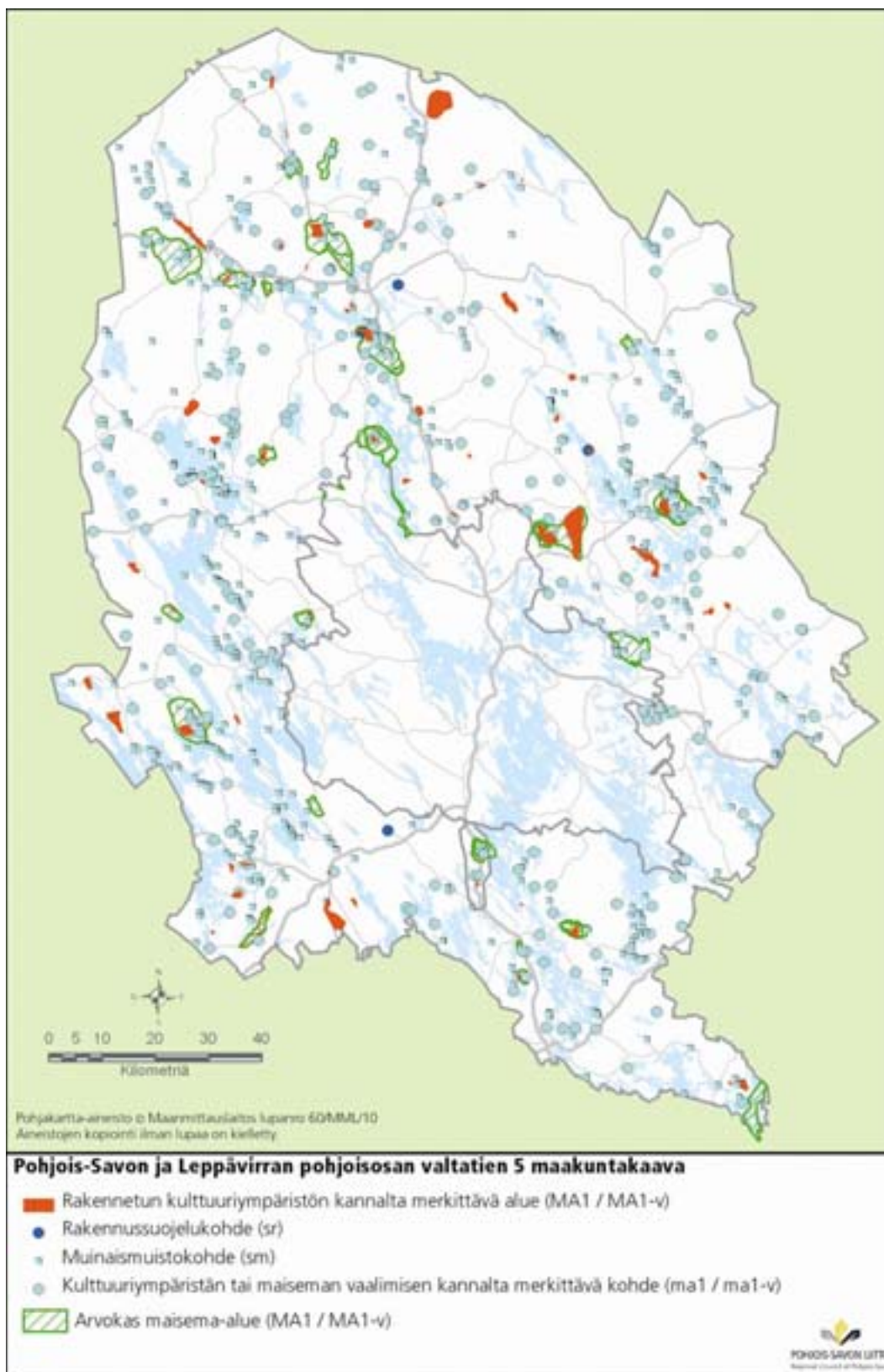
Valintaperuste: R
inventointi puuttuu

Karsikon lähistöllä sijaitsee Honkapirtin metsäkämpä, joka on rakennettu arviolta 1930-1940-luvuilla. Pihaan kuuluu yksikerroksinen kämppä rakennus, piharakennus ja ulkokuusi.

Asuinrakennus muodostuu pohjakaavaltaan L-muotoon rakennetuista kahdesta osasta, joita yhdistää takaosastaan avoin, kuistina toimiva sola. Karsikko ja Honkapirtti sijaitsevat lähekkäin, saman metsätien varrella lähellä Sonkajärven rajaa. Ulospäin arvioiden kämppäkokonaisuus on hyvin säilyttänyt alkuperäiset piirteensä. Paikka on nykyisin UPM-Kymmenen erä- ja lomapaikkana.

MAAKUNTAKAAVAMERKINNÄT JA –MÄÄRÄYKSET

Karttamerkintöjen esitystapaa (mm. värit, viivan paksuudet) on osin muutettu kuvausteknisistä syistä. Kirjaintunnukset vastaavat Pohjois-Savon maakuntakaavan 2030 kaavamerkintöjä ja –määräyksiä.

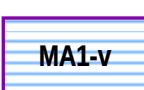
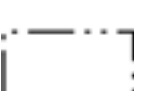

KOKO MAAKUNTAKAAVA-ALUETTA KOSKEVAT SUUNNITTELUMÄÄRÄYKSET

Kulttuuriperintö

Alueidenkäyttöä suunniteltaessa on kiinnitettävä huomiota arkeologiseen kulttuuriperintöön ja kulttuuriympäristöinventointien päivitysinventointeihin erityisesti 1960-luvun ja sitä nuoremman rakennusperinnön osalta.

ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT

 	MAISEMAN VAALIMISEN KANNALTA VALTAKUNNALLISESTI TAI MAAKUNNALLISESTI TÄRKEÄ ALUE Merkinnällä osoitetaan valtioneuvoston päätöksen mukaiset valtakunnallisesti merkittävät maisema-alueet (MA1-v) ja maakunnallisesti merkittävät maisema-alueet (MA1). <u>Suunnittelumääräys:</u> Alueen suunnittelussa on otettava huomioon maisema-alueen kokonaisuudet ja ominaislaatu. Alueen erityispiirteitä tulee vaalia. Valtakunnallisesti merkittävien alueiden (MA1-v) suunnittelussa on pyydettävä lausunto alueelliselta elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukselta ja museoviranomaisilta.
   	KULTTUURIYMPÄRISTÖN KANNALTA VALTAKUNNALLISESTI TAI MAAKUNNALLISESTI TÄRKEÄ ALUE TAI KOHDE Merkinnällä osoitetaan valtioneuvoston päätöksen mukaiset valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (MA1-v, ma1-v) ja maakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt (MA1, ma1). <u>Suunnittelumääräys:</u> Alueen tai kohteen suunnittelussa on otettava huomioon rakennetun kulttuuriympäristön kokonaisuudet ja ominaislaatu. Alueen tai kohteen erityispiirteitä tulee vaalia. Valtakunnallisesti merkittävien alueiden (MA1-v, ma1-v) suunnittelussa on pyydettävä lausunto alueelliselta elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukselta ja museoviranomaisilta.
	KULTTUURIYMPÄRISTÖN TAI MAISEMAN VAALIMISEN KANNALTA VALTAKUNNALLISESTI TAI MAAKUNNALLISESTI TÄRKEÄ PERINNEBIOTOOPPI Merkinnällä osoitetaan perinteisen maatalouden ja karjanhoidon muovaamat yksittäiset biotoopit, kuten kaskiahot ja laidunmetsät (ma1-b) eli perinnebiotoopit. <u>Suunnittelumääräys:</u> Alueen tai kohteen suunnittelussa ja käytössä tulee edistää kohteen kulttuuri- ja luonnonperintöarvojen säilymistä. Kohteisiin merkittävästi vaikuttavissa hankkeissa on varattava alueelliselle elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukselle tilaisuus antaa lausunto.
	TAAJAMAN KULTTUURIMYMPÄRISTÖ Merkinnän alueella sijaitsevat kulttuuriympäristökohteet ja -alueet, joita ei maakuntakaavan mittakaavasta johtuen voida esittää varsinaisella maakuntakaavakartalla, on esitetty maakuntakaavan osa-aluekohtaisissa liitekartoissa (liitteet 1 ja 2) tämän asiakirjan lopussa.

ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT

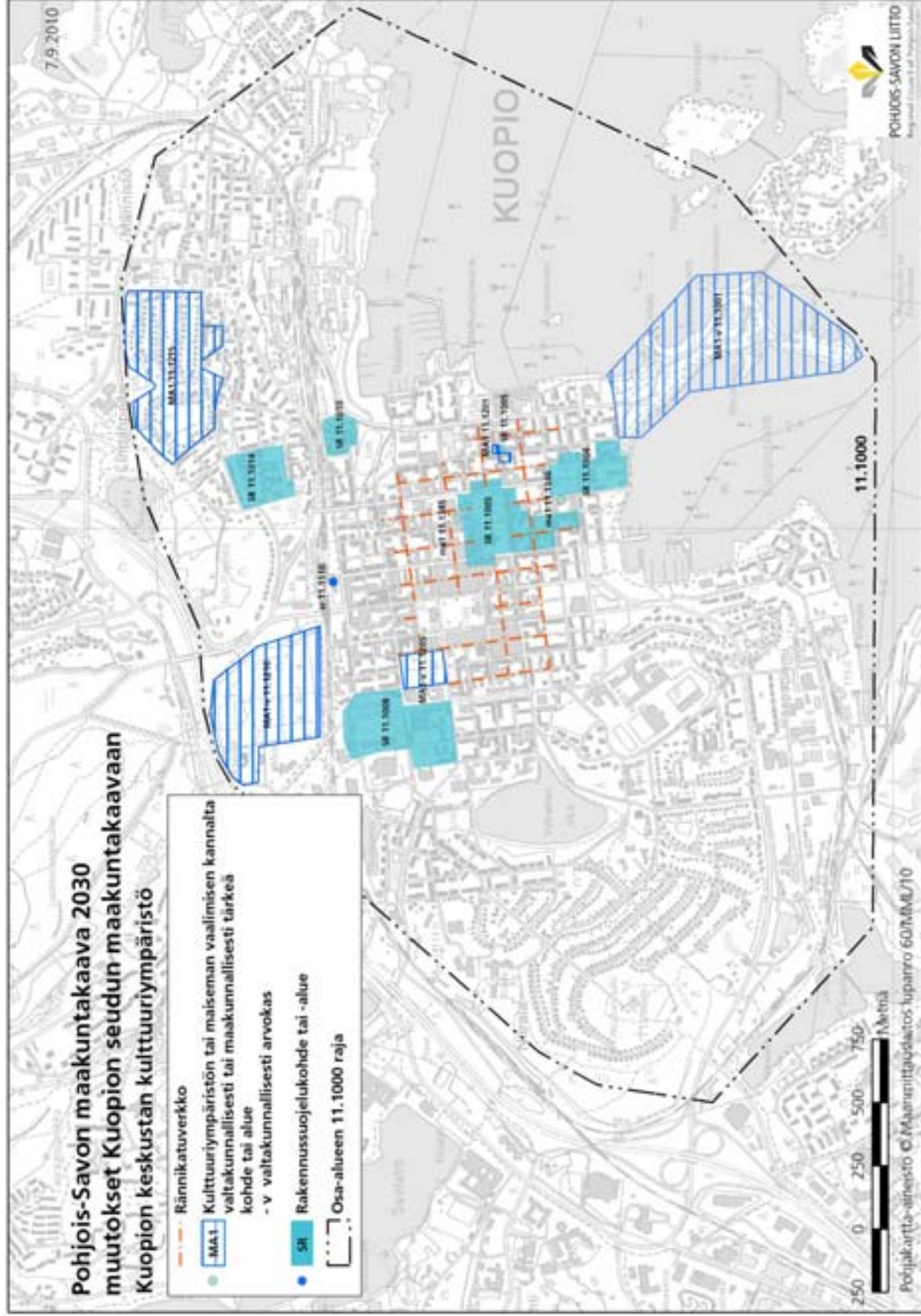
 sm	MUINAISMUISTOKOHDE Merkinnällä osoitetaan muinaismuistolain nojalla suojeltu tiedossa oleva valtakunnallisesti tai maakunnallisesti merkittävä esihistoriallinen tai historiallinen suojelukohde tai -alue Kaikki muinaismuistot on rauhoitettu muinaismuistolailla (295/1963). Rauhoitus koskee myös vielä löytämättömiä muinaismuistoja. Alueella on voimassa MRL:n 33 §:n mukainen rakentamisrajoitus.¹ <u>Suunnittelumääräys:</u> Alueen käytön suunnittelussa on otettava huomioon alueella olevat muinaismuistot. <u>Suojelumääräys:</u> Kaikista alueen muinaisjäännöksiin mahdollisesti vaikuttavista maankäyttöhankkeista on neuvoteltava museoviranomaisten kanssa. Alueen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen tai muu siihen kajoaminen on muinaismuistolain nojalla kielletty.
SR sr	RAKENNUSSUOJELUALUE TAI -KOHDE Merkinnällä osoitetaan maankäyttö- ja rakennuslain nojalla suojeltuja tai suojeltavaksi tarkoitettuja kulttuurihistoriallisesti arvokkaita valtakunnallisesti merkittäviä kohteita tai alueita, rakennussuojelulain 3 §:n 2 momentin perusteella suojeltuja rakennuksia tai rakennusryhmiä sekä asetuksessa valtion omistamien rakennusten suojelusta (480/1985) tarkoitettuja alueita ja kohteita. <u>Suunnittelumääräys:</u> Alueen tai kohteen suunnittelussa ja käytössä on otettava huomioon kulttuuriympäristön vaaliminen ja turvattava merkittävien kulttuuriarvojen ja ominaispiirteiden säilyminen. Alueen tai kohteen suunnittelussa on pyydettävä lausunto alueelliselta elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukselta ja museoviranomaisilta.

LIITTEET

1. Muutokset Kuopion keskustan kulttuuriympäristöön
2. Rauhoitusluokkaan 3 kuuluvat kiinteät muinaisjäännökset -luettelo
3. Tiedossa olevat vedenalaiset muinaisjäännökset Pohjois-Savon alueella

Pohjois-Savon maakuntaaava 2030 muutokset Kuopion seudun maakuntaaavaan Kuopion keskustan kulttuuriympäristö

- Rännikatuverkko
- MA1 Kulttuuriympäristön tai maiseman vaalimisen kannalta valtakunnallisesti tai maakunnallisesti tärkeä kohde tai alue - v valtakunnallisesti arvokas
- SR Rakennussuojelukohde tai -alue
- Osa-alueen 11.1000 raja

Rauhoitusluokkaan 3 kuuluvat muinaisjäännökset Pohjois-Savon alueella

	KUNTA	NIMI	AJATUS	TYYPI	ALATYYPPI	KKJ:n yht. koord.	
						N / lat:	E / lon:
1.	Isalmi	Piiponsuo	kivikautinen	asuinpaikat	ei määritelty	7055540	3510300
2.	Juankoski	Nuottaniemi	kivikautinen	asuinpaikat	ei määritelty	6998160	3567190
3.	Kiuruvesi	Kariaho	kivikautinen	asuinpaikat	ei määritelty	7054060	3485340
4.	Kiuruvesi	Murenos	kivikautinen	asuinpaikat	ei määritelty	7066050	3478120
5.	Kiuruvesi	Niemismäki	ajoittamaton	kivirakenteet	röykkiöt	7063400	3474350
6.	Kiuruvesi	Suoharju	kivikautinen	asuinpaikat	ei määritelty	7065570	3477660
7.	Kuopio	Jynkänlahti	kivikautinen	asuinpaikat	ei määritelty	6971960	3532180
8.	Kuopio	Kuoppamäki	kivikautinen	asuinpaikat	ei määritelty	6983460	3548330
9.	Leppävirta	Mäntyharju 2	historiallinen	hautapaikat	ei määritelty	6929630	3559360
10.	Leppävirta	Toinen talo	historiallinen	hautapaikat	hautaröykkiöt	6947260	3544740
11.	Maaninka	Myhkyri	varhaismetallikautinen	hautapaikat	lapinrauniot	7002740	3517640
12.	Maaninka	Pistekangas	kivikautinen	asuinpaikat	ei määritelty	6997900	3522620
13.	Nilsia	Kesälahti	historiallinen	häv- ja valmistuspaikat	raudanvalmistuspaikat	7009603	3567375
14.	Nilsia	Palonurmen Nuorisoseuratalo	kivikautinen	asuinpaikat	ei määritelty	7020540	3560120
15.	Rautavaara	Heinäsuu Keskitalo I	historiallinen	häv- ja valmistuspaikat	raudanvalmistuspaikat	7032201	3568619
16.	Rautavaara	Kuistinsuo Koukkelo II	historiallinen	häv- ja valmistuspaikat	raudanvalmistuspaikat	7021351	3576361
17.	Rautavaara	Suursuo Halla- alla	historiallinen	häv- ja valmistuspaikat	raudanvalmistuspaikat	7037302	3569057
18.	Siiinjärvi	Metsäkoulu	kivikautinen	asuinpaikat	ei määritelty	6989700	3536740
19.	Varkaus	Konnansalo 3	kivikautinen	asuinpaikat	ei määritelty	6917870	3545100
20.	Viermä	Hukkalanharju	kivikautinen	asuinpaikat	ei määritelty	7072400	3499640

Lähde: Museovirasto 10.5.2010

Rauhoitusluokan 3 kohteet vaativat lisätutkimuksia saadakseen muinaisjäännösstatuksen eli muinaismuistolain nojalla annetun rauhoituksen.

Ajantasainen luettelo muinaisjäännöksistä ja kohteiden paikkatiedot Museovirastosta sähköisessä muodossa (paikkatieto@nba.fi)
 Museoviraston muinaisjäännösrekisteri osoitteessa <http://kulttuuriymparisto.nba.fi>

Tiedossa olevat vedenalaiset muinaisjäännökset Pohjois-Savon alueella

KKJ:n yht. koord.

KUNTA	NIMI	TYYPPI	AJOITUS	TARKKUUS	SUUNTI SANALLISESTI	N / lat:	E / lon:
1. Iisalmi	Koljonvirta	vedenalainen rakennus	1800-luku	< 10 m	Koljonvirta, sillan eteläpuoli	7054751	3508297
2. Kuopio	Karhonsalmi 1	hylky (puu)	1800-luku	10 - 100 m	Koillis-Kallavesi, Karhonsalmen suu	6980967	3539237
3. Kuopio	Karhonsalmi 2	hylky (puu)	1800-luku	10 - 100 m	Koillis-Kallavesi, Karhonsalmen suu	6980982	3539226
4. Kuopio	Karhonsalmi 3	hylky (puu)	1800-luku	10 - 100 m	Koillis-Kallavesi, Karhonsalmen suu	6980979	3539195
5. Kuopio	Karhonsalmi 4	hylky (puu)	1800-luku	10 - 100 m	Koillis-Kallavesi, Karhonsalmen suu	6980964	3539214
6. Kuopio	Karhonsalmi 5	hylky (puu)	1800-luku	10 - 100 m	Koillis-Kallavesi, Karhonsalmen suu	6980939	3539198
7. Kuopio	Matkusjärvi 1	hylky	ei määritetty	10 - 100 m	Matkusjärvi Kuopion Hiltulanlahdessa	6968370	3530993
8. Kuopio	Peräniemi	hylky (puu)	ei määritetty	10 - 100 m	Väinölänniemi, Peräniemen ja Rönön sillan välinen vesialue	6975449	3535896
9. Kuopio	Petynsaari	hylky	ei määritetty	< 10 m	Pohjois-Kallavesi, Petynsaaren eteläkärjen edustalla	6987990	3520890
10. Maaninka	Kinnulanlahti 1	hylky (puu)	1800-luku	10 - 100 m	Kinnulanlahden kaakkoispäässä, Myhkyrinsaaren itäpuoli	7002684	3518154
11. Maaninka	Kinnulanlahti 2	hylky (puu)	1800-luku	10 - 100 m	Kinnulanlahden kaakkoispäässä, Myhkyrinsaaren itäpuoli	7002733	3518177
12. Maaninka	Ruokovirta Kanavalahti	hylky (puu)	1800-luku	10 - 100 m	Ruokovirran kanavan eteläranta, Kanavalahti	7000240	3516957

Lähde: Museovirasto 10.5.2010

Ajantasainen luettelo muinaisjäännöksistä ja kohteiden paikkatiedot Museovirastosta sähköisessä muodossa (paikkatieto@nba.fi)

Museoviraston muinaisjäännösrekisteri osoitteessa <http://kulttuuriymparisto.nba.fi>

Pohjois-Savon maakuntakaavan 2030 mukaiset kunnittaiset luettelot kulttuuriympäristöön liittyvistä kohde- ja aluemaisista merkinnöistä, tilanne 12/2010. Pohjois-Savon maakuntakaava 2030 on parhaillaan ympäristöministeriössä vahvistettavana. Lisätietoa osoitteesta www.pohjois-savo.fi/psmk

LISÄTIETO -SARAKKEEN LYHENTEIDEN SELITYKSET

Merkintä-luokka	Lisätietosarakkeessa käytettyjen lyhenteiden selitys
SR tai sr	Raksl = Rakennussuojelulaki R = rakennushistoriallinen (kulttuurihistoriallinen arvo) H = historiallinen (kulttuurihistoriallinen arvo) M = maisemallinen (kulttuurihistoriallinen arvo)

ALUEEN ERITYISOMINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT

Merkintä-luokka	Lisätietosarakkeessa käytettyjen lyhenteiden selitys
MA1-v , ma1-v, MA1 tai ma1, sm	R = rakennushistoriallinen (kulttuurihistoriallinen arvo) H = historiallinen (kulttuurihistoriallinen arvo) M = maisemallinen (kulttuurihistoriallinen arvo) RKY 2009 = valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt, 2009-luettelo, Valtioneuvosto vahvistanut 22.12.2009 UNESCO; Yhdistyneiden kansakuntien kasvatustieteiden ja kulttuurijärjestö (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
Merkintäluokka	Lisätietosarakkeessa käytettyjen lyhenteiden selitys
ma1-b	v = valtakunnallisesti merkittävä kohde m = maakunnallisesti merkittävä kohde m+ = maakunnallisesti merkittävä kohde, joka on lähes valtakunnallisesti merkittävä m- = maakunnallisesti merkittävä kohde, joka juuri ja juuri täyttää maakunnallisesti merkittävän kohteen kriteerit

Iisalmi

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 21.564	Ahmonvuori		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.565	Autioniemi		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 21.566	Kaapronmäki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.567	Käänninniemi		varhaismetallikautinen, asuinpaikat
sm 21.568	Malminranta		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 21.569	Mäkelä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.570	Nivanmäki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.571	Peltosalmen varikko 1		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 21.572	Peltosalmen varikko 2		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 21.573	Peltosalmen varikko 3		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 21.574	Peltosalmen varikko 4		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 21.575	Peltosalmen varikko 5		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 21.576	Peltosalmen varikko 6		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.577	Pieni-Kirma		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 21.578	Pienilahti		ajoittamaton, työ- ja valmistuspaikat pyyntikuopat
sm 21.579	Roimanpuro		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 21.580	Ruhankangas		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.581	Jysmä		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 21.582	Lapinsaari		pronssikautinen, hautapaikat lapinrauniot
sm 21.583	Haapakangas		pronssikautinen, asuinpaikat
sm 21.584	Siltala		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.585	Peltola		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.586	luupujoki Siltala		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.587	Venakkoniemi		pronssikautinen, hautapaikat lapinrauniot
sm 21.588	Kauppis-Heikin koulu		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.589	Ukonlahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.590	Hanhilampi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.592	Itäpää		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.593	Laitilankangas 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.594	Laitilankangas 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.595	Laitilankangas 3		kivikautinen, asuinpaikat
sm 21.596	Ilmäki		Struven ketjun kolmiomittauspiste, kts. UNESCO
sm 21.597	Pölönmäki		Struven ketjun kolmiomittauspiste, kts. UNESCO
sr 21.613	Itikan tila, päärakennus		Raksl, R, H, M
sr 21.614	Viitaan koulurakennus		Raksl, R
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAIKUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
21.100	Iisalmen keskustan kulttuuriympäristö		
MA1 21.532	Runnin kulttuurimaisema		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi

ma1 21.536	Peltosalmen kulttuurimaisema, Koivikon tila		R, H, M
MA1 21.537	Poroveden länsirannan viljelymaisema		R, M; Savikko, Sourunniemi
ma1 21.538	Peltosalmen kulttuurimaisema, viljasiilot		R, M
ma1 21.550	Ryhälänmäen koulu		R, H
ma1 21.551	Soinlahden koulu		R, H
ma1 21.552	Akkolahti		R, M
ma1 21.553	Mäkitupa		R, H
ma1 21.554	Pörsänmäen seurantalo		R, H
ma1 21.555	Joutsenjoen koulu		R
ma1 21.556	Tikkala		R, M
ma1 21.557	Kyllikinmäki		
ma1 21.558	Siltavahdin pihapiiri		
ma1 21.559	Runnin asemarakennus		R, M
ma1 21.560	Huttula		R, M; päärakennus, aitta, riipi
ma1 21.561	Pehkola		R, M; vanha maatilakeskus, asuinpihan rakennukset
ma1 21.562	Koljonvirran tila		R, H, M; savupirtti, aitta, vilja-aitta, navetta
ma1 21.563	Entinen kunnalliskoti, Koljonvirran sairaala		R, M; entinen Fredriksdalin kartano
MA1 21.605	Laasonlahti		R, H, M
MA1 21.606	Peltosalmi ja Kirmanjärvi		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
MA1 21.607	Iiranta - Karankajärvi		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
MA1 21.608	Maaningan-Lapinlahden kulttuurimaisemat		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
ma1-b 21.536	Lammasahon laitumet		v
ma1-b 21.537	Lauttalahden metsälaidun		m-
MA1-v 21.532	Saarikosken kanava		RKY 2009, R, H, M
MA1-v 21.532	Runnin kylpylä		RKY 2009, R, H, M
MA1-v 21.534	Koljonvirran historiallinen maisema		RKY 2009, R, H, M
MA-v 21.535	Peltosalmen viljelymaisema		RKY 2009, R, H, M; Itikan ja Ahmonsaaren tilat
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			
MA1 21.101	Rautatieaseman alue, pohjoisosa ja veturitallit		R, H, M
MA1 21.102	Kirkkopuistonkadun ja Otavankadun ympäristö		R, H, M; Pyhän ristin kirkko, lukio, Juhani Ahon yläaste, ala-aste, Otava I, Otava II, Lumakeskus, Seurakuntatalo, Kulttuurikeskus, Kirkkopuiston kiosk, Teatterin talo, Nuorisotalo, Kirkkopuiston päiväkot, Ortodoksinen kirkko, Korolaisen talo
MA1 21.103	Vanhan pappilan navetta		R, H

MA1 21.105	Haukiniemenkadun puutalot		R, M
MA1 21.106	Satamapuisto rakennuksi- neen		R, H, M; Ravintola Olutmestari, Rantapaviljonki, Haukinie- men vedenottamo, Satamapuiston kioski, Ratavartijan mökki
MA1 21.107	Pohjolankatu		R, H, M; Raatihuone, Naisyhdistyksen talo, Työväentalo, Villa Verte
MA1 21.108	Tori		R, H, M; Kauppahalli
MA1 21.109	Paloisvirran alue		R, H, M; Sähkölaitoksen voima-asema
MA1 21.110	Kankaan alue		R, H, M; Vanha kunnantalo, lisalmen maalaiskunnan vanha paloasema, Päivölä
MA1 21.111	Rohmula		R, M
MA1 21.112	Kihmula		R, M
MA1 21.113	Touhula		R, M
ma1 21.114	Entinen Helsingin osakepan- kintalo HOP, Savonkatu 17 b		R, H, M
ma1 21.116	Säästöpankin toimisto- ja liikerakennus		R, M
ma1 21.117	Entinen maatalousosake- pankin talo, nyk. Taikatalo		R, M
ma1 21.118	Bomanin talo		R, M
ma1 21.120	Olvin vanha konttoriraken- nus ja johtajien asuinraken- nukset		R, M
ma1 21.121	Kirkonsalmen kivikoulu		R, H, M
ma1 21.123	Rantalan pappila		R, M
MA1-v 21.002	lisalmen kirkkoaukio ja puis- toakselit		RKY 2009, R, H, M
MA1-v 21.003	Vanhan kirkon alue		RKY 2009, R, H, M; kirkko, kellotapuli, hautausmaa
SR 21.150	Rautatieaseman alue		RKY 2009, R, H, M; asemarakennus, tavaramakasiini, asuin- ja talousrakennukset
sr 21.151	Kustaa Aadolfin kirkko		Kirkkolaki, R, H, M
sr 21.152	Pyhän ristin kirkko		Kirkkohallituksen päätös, R, H, M
sr 21.153	Kotiseutumuseo		YK

Juankoski

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 41.581	Västinniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.582	Kalmoniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.584	Selkälä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.609	Ala-Siikajärvi Huosiaisniemi		historiallinen, raaka-aineen hankintap louhos
sm 41.610	Ala-Siikajärvi Kaunisniemi		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 41.611	Ala-Siikajärvi Kypäräinen		historiallinen, raaka-aineen hankintap louhos
sm 41.612	Ala-Siikajärvi Likosaari		historiallinen, raaka-aineen hankintap louhos
sm 41.613	Helvetinhaudanpuro		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.614	Hovinsalmi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.615	Kaavintie		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.616	Kaunisharju N		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.617	Kuikkalampi Kuikkalam-minkangas		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 41.618	Laajalahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.619	Likosaari Hyttikangas		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 41.620	Luukkonen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.621	Pieni-Säyneinen Lahti		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 41.622	Pieni-Säyneinen Pappilan-lahti		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 41.623	Pieni-Valkeinen Särkkä		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 41.624	Pitkälä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.625	Pitkäniemi		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 41.626	Pitkäniemi N		ajoittamaton, työ- ja valmistuspaikat
sm 41.627	Ruunasuo		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.628	Saarvonlampi Petulanmäki		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 41.629	Selkäniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.630	Sorvalampi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.631	Suuri Kalmosaari		historiallinen, hautapaikat
sm 41.632	Suuri-Säyneinen Kuikkapuro		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 41.633	Suuri-Valkeinen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.634	Suuri-Valkeinen Salpakan-gas		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 41.636	Valkeinen 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.637	Valkeinen 2		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
41.100	Juankosken keskustan kulttuuriympäristö		
41.101	Säyneisen taajaman kulttuuriympäristö		

41.102	Muuruveden taajaman kulttuuriympäristö		
MA1 41.535	Västinniemen ympäristö		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
MA1 41.536	Vuotjärven Selkälänniemen kulttuurimaisema		M
MA1 41.539	Pisanmäki		M, H
MA1 41.540	Pisa		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
ma1 41.542	Noussionmäen koulu		
ma1 41.543	Pelonniemen koulu		R, H, M
ma1 41.544	Viitaniemen ala-aste		R, M
ma1 41.545	Västinniemen ala-aste		R
ma1 41.546	Puukkomäen koulu		R, M
ma1-b 41.547	Hirvisalon kylätalon pihaniitty		m-
ma1-b 41.548	Huovilan haka		m
ma1-b 41.549	Juhalan laidunniemi		m
ma1-b 41.550	Jussilan laidunniitty/hakamaa		m
ma1-b 41.551	Mäkiharjun niitty		v
ma1-b 41.552	Paavolan laitumet		m+
ma1-b 41.553	Peltolan laidunsaaret		v
ma1-b 41.554	Saloharjun metsälaitumet		m-
MA1-v 41.538	Pisa		arvokas maisema-alue, M, H
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			
MA1 41.101	Pikontien ja Laivarannantien asuinrakennuksia		R, H, M; Puuhiomo, Kartonkitehdas, Voimalaitos, Vanha apteekki, Seurantalo, Hiiliuunit, Laivarannantien, Pikontien ja Hussolanmäen työväen asunnot, Johtajan asunto, entinen seurantalo, Kauppa (entinen)
MA1 41.102	Kissakosken mylly ympäristöineen		R, H, M
ma1 41.105	Juankosken ortodoksikirkko		
ma1 41.106	Juantehtaan koulu		
ma1 41.107	Saksala, maatala		R, M
ma1 41.108	Säyneisten entinen kansakoulu		R, M
ma1 41.109	Säyneisten kirkko ja kirkkoherran pappila		R, M
MA1 41.534	Heikkilän, Putaansaaren ja mtopp.l. kult.maisema		R, M, osin H; Heikkilä (Noussionmäki), Lossinvartijan mökki ja piharakennukset, Maatalous- ja puutarhaopilaitos, Entinen vanhainkoti, Putaansaaren uittokämpä
MA1 41.537	Muuruveden kirkonkylä		Alatalo, Seurantalo, Entinen kunnantalo, Laivaranta, Ort. rukoushuone, ent.pappila, R, M; Kirkko, Hautausmaa, Kustila

MA1-v 41.001	Juantehdas		RKY 2009, R,H,M;Vanha masuuni, Paja, Konepajarakennus, Puuverstas, Valssilaitos, Valimo, Veturitalli, Konttori, Maka-siini, Entinen tehtaan kauppa, Ruukinpytinki, Postipytinki, Ruukinkartano, Pehtorin asunto, Klubitalo
MA1-v 41.101	Juantehdas, Pikonniemi		RKY 2009, R, H, M
sm 41.583	Metsärinne		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.585	Pikonniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.635	Taivallahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 41.639	Kissakosken ruukki		historiallinen, teollisuuskohteet rautaruukit
sr 41.150	Juankosken vanha kirkko		Kirkkolaki, R, H
sr 41.608	Muuruveden kirkko		Kirkkolaki, R, H, M

Kaavi

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 42.581	Tyynelä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 42.601	Huutolahdenmäki		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 42.602	Jokilahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 42.603	Lammaslahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 42.604	Lehtosaari		kivikautinen, asuinpaikat
sm 42.605	Melttusvirta		historiallinen, hautapaikat joukkohaudat
sm 42.606	Mustalahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 42.607	Niemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 42.608	Saviniemen tyvi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 42.609	Vainoniemi		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
42.100	Kaavin keskustan kulttuuriympäristö		
MA1 42.531	Rasinmäen kulttuurimaisema		R, H, M; Mustolanmäen pihapiiri, Valoharju
ma1 42.533	Entinen Luikonlahden koulu, Onnela		R, M
ma1 42.534	Hyvärilä ja Hyvärilän laitumet		M
ma1 42.535	Juutilan valimo		R, H, M
ma1 42.536	Maarianvaaran seurantalo		R, M
ma1 42.537	Melttusvirran taistelupaikka		H
ma1-b 42.538	Ala-Potkun haka ja niitty		m
ma1-b 42.539	Hyvärilän laitumet		v
ma1-b 42.540	Kärkkäälän metsälaitumet		m-
MA1-v 42.532	Telkkämäen kaskialue		RKY 2009, R, M; talonpoikaistalo
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			
ma1 42.101	Peruskoulun ala-aste		R, M
ma1 42.102	Entinen lainajyvästö		R, M
ma1 42.103	Entinen lääkärintalo		R, M
ma1 42.104	Iso pappila		R, M
ma1 42.105	Tapuli		R, M

Keitele

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 22.581	Pekanaho		kivikautinen, asuinpaikat
sm 22.582	Pekkala		kivikautinen, asuinpaikat
sm 22.583	Uusi-Harju		kivikautinen, asuinpaikat
sm 22.584	Koskimäki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 22.585	Mäenpää		kivikautinen, asuinpaikat
sm 22.586	Viijontie		kivikautinen, asuinpaikat
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
22.100	Keiteleen keskustan kulttuuriympäristö		
MA1 22.531	Hamulan kyläraitti		R, M
MA1 22.533	Etelälahti		
MA1 22.534	Hamulan kylä		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
ma1 22.602	Pahkamäen koulu		R, M
ma1 22.603	Aholan talomuseo		R, M
ma1 22.604	Viinikkalan koulu		R, M
ma1 22.606	Seppälä		R, M
ma1 22.607	Rytkölänmäki		R, M
ma1 22.608	Pasala		R, M
ma1 22.610	Pekkala		R, H, M
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			
MA1 22.001	Keiteleen kirkonkylä		R, H, M; Kirkko, Pappila, Meijeri, Keiteleranta, Vaa-tehalli, Koulukeskus, Lintuharju, Salmela
sr 22.150	Keiteleen kirkko		Kirkkolaki, R, M

Kiuruvesi

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 23.581	Hinkusalmi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.582	Tuliniemi		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 23.583	Myllypuro		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.584	Hukkala		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.587	Yläpiha		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.588	Sirola		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.589	Lapinniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.590	Pakola		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.591	Lehmilahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.592	Koskenniska		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.593	Tuonelanharju		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.594	Jokela		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.595	Kytöniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.596	Korkeakangas		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.597	Niskala		kivi- ja/tai pronssikautinen, hautap lapinrauniot
sm 23.598	Ohenmäki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.599	Jylänkö		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.600	Pitkälä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.611	Ruuhkanlehto		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.612	Härkälampi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.613	Harjula		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.614	Tienpää		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.615	Metsäpirtti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.616	Jussila		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.617	Kivisilmä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.618	Lassila		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.619	Haahkarinsuu		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.621	Paljakka		ajottamaton, kultti- ja tarinapaikat kuppikivet
sm 23.622	Rikkilä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.623	Metsäpelto		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.624	Ruutananpuro 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.625	Ruutananpuro 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.626	Honkaranta 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.627	Honkaranta 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.628	Puopelto 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.629	Puopelto 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.630	Kippolanmäki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.631	Tirmonlampi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.632	Honkaranta 3		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.633	Immola		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.634	Joenlahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.635	Jokijärvi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.636	Kylmälahti A		kivikautinen, asuinpaikat

sm 23.637	Kylmälahti B		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.638	Lamminkangas		ajottamaton, työ- ja valmistuspaikat pyyntikuopat
sm 23.639	Mäntysuo		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.640	Palonen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.641	Rytkynniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.642	Toivaisenniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.643	Vuohensaari		kivikautinen, asuinpaikat
sm 23.644	Hautajärven vanha saha		historiallinen, kulkuväylät, sillanpaikat
sm 23.645	Kettupetäikkö		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 23.646	Kilpimäki W		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 23.647	Kyllönniemi 1		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 23.648	Kyllönniemi 2		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 23.649	Kämärälahti		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 23.650	Metsäjärvi		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat, tervahau*
sm 23.651	Pihlajamäki		Struven ketjun kolmiomittauspiste, kts. UNESCO
ALUEEN TAI KOHTEN ERITYISOMINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
23.100	Kiuruveden keskustan kulttuuriympäristö		
MA1 23.512	Ryönänjoen kulttuurimaisema		R, H, M
MA1 23.513	Lapinsaaren kulttuurimaisema		R, H, M
MA1 23.514	Niemiskylä		maisema-alueiden päivitysinventointi
MA1 23.515	Ryönänjoki ja Honkaranta		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
ma1 23.515	Lapinniemi		R, H, M
MA1 23.516	Runnin kulttuurimaisema		maisema-alueiden päivitysinventointi
ma1 23.516	Ohenmäen koulu		R
ma1 23.517	Paara, vanha maatilapiha-piiri		R, M
ma1 23.518	Tuuliaismäen navetta		R, M
ma1 23.519	Luupujoen koulu		R
ma1 23.520	Piekäälä		R, H, M
ma1 23.521	Laukkalan aitat ja puolitali		R
ma1 23.522	Hankaniemi		R, H, M
ma1-b 23.524	Martikkalan laitumet		m-
ma1-b 23.525	Paloniemen rantalaitumet		m+
MA1-v 23.531	Koskenjoen kylä		RKY 2009, R, M
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOhteet			
MA1 23.001	Osulan vanha liikekeskus		R, H, M; Vanha säästöpankki, Osula, Pankkila, Ev.lut. kirkko
MA1 23.101	Kiuruveden kaupungintalo		R, H, M
MA1 23.102	Kiuruveden tori		R, H, M

MA1 23.103	Nivan koulurakennukset ja lähiympäristö		R, H, M; Puistola, Ortodoksinen kirkko, Nivan koulu ja opettajien asunnot
MA1 23.104	Vanha hautausmaa ja kotiseutumuseo		R, H, M; Vanha hautausmaa, Kellotapuli, Kotiseutumuseo
MA1 23.105	Vanha pappila		R, H, M
ma1 23.107	Rovastin pappila ja kirkko		R, H, M
SR 23.150	Kiuruveden rautatieaseman alue		RKY 2009, R, H, M; Asemarakennus, varastomakasiini, vaihtokopit, huoltorakennus, rata-autotalli, 2 asuinrakennusta talousrakennuksineen

Lapinlahti

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 24.581	Jokiniemi		pronssikautinen, asuinpaikat
sm 24.582	Kärkkäinen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 24.583	Nykälä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 24.584	Riita-aho		kivikautinen, asuinpaikat
sm 24.585	Martikainen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 24.586	Kivimäki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 24.587	Kinttukoski		kivikautinen, asuinpaikat
sm 24.588	Ylä-Pitkä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 24.589	Rantala		kivikautinen, asuinpaikat
sm 24.590	Pyylampi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 24.591	Hemminki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 24.592	Honkaharju		kivikautinen, asuinpaikat
sm 24.593	Lummesuo		kivikautinen, asuinpaikat
sm 24.594	Ulpas		ajoittamaton, työ- ja valmistuspaikat pyyntikuopat
sm 24.595	Nerkoo-Valkeinen		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 24.596	Pieni Valkeinen		kivikautinen, asuinpaikat, asumuspainanteet
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
24.100	Lapinlahden keskustan kulttuuriympäristö		
MA1 24.532	Lahdenperä		
MA1 24.538	Alapitkän kulttuurimaisema		R, H, M; Asutism, Ortod. rukoush., Alapitkän hovi
MA1 24.539	Karvasalmen kulttuurimaisema		R, M
MA1 24.540	Koskutmäki		R, M
MA1 24.541	Peltosalmi ja Kirmanjärvi		maisema-alueiden päivitysinventointi
MA1 24.542	Maaningan-Lapinlahden kulttuurimaisemat		maisema-alueiden päivitysinventointi
ma1 24.542	Mäkikylän koulu		
ma1 24.601	Pajujärven koulu		R, M
ma1 24.605	Alapitkän asema		R, H, M
ma1 24.608	Honkaniemi		R, M
ma1 24.609	Ahmola		R, M
ma1 24.612	Valoharju		R, M
ma1-b 24.533	Länkimäen pihaniityt		v
ma1-b 24.534	Yläpitkän laitumet		m-
ma1-b 24.535	Ylä-Puurulan metsälaitumet		m
ma1-b 24.536	Ala-Puurulan laitumet		m
ma1-b 24.537	Harjun rantalaidun		m-

ma1-b 24.544	Väisälänmäen katajaketo		m
MA1-v 24.531	Väisälänmäen mäkikylä		RKY 2009, R, H, M
MA1-v 24.541	Väisälänmäen maisema		arvokas maisema-alue, R, H, M
ma1-v 24.543	Rannan Puurula		RKY 2009, R, H, M
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			
ma1 24.002	Väärnin pappila		R, H, M
MA1 24.102	Linnansalmen kulttuurimaisema		R, H, M; Linnansalmen maatilakeskus, Vanhapiha, valion tehtaas, Tervola
MA1 24.103	Meijerin ympäristö		R, H, M; Osuusmeijeri, toimisto- ja asuinrakennus, Koivupiha, Vanha kansakoulu, Rovastilan vanha rakennuskanta
ma1 24.105	Kasurisen paja		H, M
ma1 24.106	Arttula		H, M
ma1 24.107	Portaanpään kansanopisto		R, H, M
ma1 24.108	Sirenin koulu		R, H
ma1 24.109	Vesiviskuri		R, H, M
ma1 24.110	Pääskynpesä		M
ma1 24.111	Pajuniemi		M
MA1-v 24.001	Lapinlahden kirkonseutu		RKY 2009, R, H, M; kirkko, hautausmaa, lainamakasiini, talonpoikaistalo
sm 24.597	Pajuharjuntie 16		historiallinen, hautapaikat, joukkohaudat
SR 24.150	Lapinlahden rautatieasema		RKY 2009, R, H, M; Asema, navetta, liiteri, sauna, maakellari, tavaramakasiini, henkilökunnan asunto
sr 24.151	Lapinlahden kirkko		Kirkkolaki, R, H, M

Leppävirta

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 52.560	Hietaniemi		ajoittamaton, kivirakenteet röykkiöt
sm 52.561	Hietaranta		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.562	Hiisimäki 1		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 52.563	Hiisimäki 2		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 52.564	Hiisimäki 3		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 52.565	Hiisimäki NE		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat terva
sm 52.566	Hiisimäki NW		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat terva
sm 52.567	Holopainen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.568	Kaivonsaari		varhaismetallikautinen, asuinpaikat
sm 52.569	Kalmosaaret		historiallinen, kivirakenteet rajamerkit
sm 52.570	Kihlakivi		historiallinen, kultti- ja tarinapaikat uhrikivet
sm 52.571	Kolarinsaari-Soukanlahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.572	Kolarinsaari-Uitonniemi		varhaismetallikautinen, asuinpaikat
sm 52.573	Kolarinsaari-Uitonniemi 2		ajoittamaton, työ- ja valmistuspaikat pyyntikuopat
sm 52.574	Kumpusaari		varhaismetallikautinen, kivirakenteet röykkiöt
sm 52.575	Laajalahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.576	Laajalahti SW		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat terva
sm 52.577	Lamminmäki		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat terva
sm 52.578	Martinlampi		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat terva
sm 52.579	Mieskallio		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.580	Naistenniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.581	Orinnoro		historiallinen, kultti- ja tarinapaikat
sm 52.582	Harjula		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.583	Vetotaipale 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.584	Kiesinkivi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.585	Lahdenranta		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.586	Kuopaniemi		varhaismetallikautinen, kivirakenteet röykkiöt
sm 52.587	Sammalniemi		varhaismetallikautinen, kivirakenteet röykkiöt
sm 52.588	Syrjälahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.589	Vetotaipale 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.591	Turpeensalmi		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 52.592	Turpeensalmi 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.593	Osmankivi		historiallinen, kivirakenteet rajamerkit
sm 52.594	Parkkolansaari-Marjoniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.595	Pohjoinen Likosaari		varhaismetallikautinen, kivirakenteet röykkiöt
sm 52.596	Pykäläsaari		varhaismetallikautinen, muinaisjäännösryhmät
sm 52.597	Raivio		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.598	Riihijärvi		kivikautinen, asuinpaikat

sm 52.612	Riihilahti		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 52.613	Riihilahti 2		varhaismetallikautinen, asuinpaikat
sm 52.614	Riihilahti E		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat terva
sm 52.615	Ritokangas		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.616	Tervajoentie		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.617	Tervalampi		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat terva
sm 52.618	Tienpolvi		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 52.619	Tomperlahdensuo		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat terva
sm 52.621	Tyynelä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.622	Tyynelä		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat terva
sm 52.623	Ukkokangas		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.624	Valkama		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.625	Varisniemi		varhaismetallikautinen, asuinpaikat
sm 52.627	Vintilä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 52.628	Voutilainen		kivikautinen, asuinpaikat
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
52.100	Leppävirran keskustan kulttuuriympäristö		
52.101	Sorsakosken taajaman kulttuuriympäristö		
MA1 52.531	Mustinmäen mäkikyläasutus		R, M
ma1 52.536	Entinen kunnan maatila		R
ma1 52.537	Harjulan pappila		R, M
ma1 52.538	Entinen Länsisaamaisten koulu		M, R
ma1 52.540	Näädänmaan seurakuntatalo		M, H
ma1 52.541	Pehintaipale		R, M
ma1 52.542	Sarkamäen koulu		R, M
ma1 52.543	Vehkasalo		R
ma1 52.601	Konnuslahden maamiesseurantalo		R, M
ma1 52.602	Moninmäen maamiesseurantalo		R
MA1 52.609	Nikkilänmäki		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
ma1 52.610	Taipale		R, M
MA1 52.635	Takkulan kyläalue		R, M
MA1 52.636	Paukarlahti		maisema-alueiden päivitysinventointi
MA1 52.637	Mustinmäki		maisema-alueiden päivitysinventointi
MA1 52.638	Takkula		maisema-alueiden päivitysinventointi
ma1-b 52.544	Kaipolanmäen laitumet		m-
ma1-b 52.545	Karvilan laitumet		m+
ma1-b 52.546	Kilpikosken metsälaidun		m
ma1-b 52.547	Kiviahon laitumet		m-
ma1-b 52.548	Liukonpellon laitumet		v
ma1-b 52.549	Multmäen haka		m-
ma1-b 52.550	Männykön laitumet		m+
ma1-b 52.551	Niemelän hevoslaidun		m-

ma1-b 52.552	Ottolan niitty		m-
ma1-b 52.553	Pulkkisen niitty		m-
ma1-b 52.554	Rahulanniemen rantalaitu- met		m
ma1-b 52.555	Vanhamäen niitty		m
MA1-v 52.533	Mustinmäki - Tahvanala		arvokas maisema-alue, M, R
MA1-v 52.607	Konnuksen kanavat		RKY 2009, R, H, M
MA1-v 52.610	Nikkilänmäen museotie		RKY 2009, R, M
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			
MA1 52.002	Leppävirran kirkonkylän ranta-alue		RKY 1993, R, H, M; Marjola, Päiväranta, Toivola, Rantala, Ukkola, Alapihan päärakennus
MA1 52.101	Savonkadun keskusraitin rakennuksia		R, M; Neliapila, ent. Huotarlin hotelli, 1950-luvun asuin- ja liikerakennukset
MA1 52.102	Savonkadun keskusraitin rakennuksia		R, M; Kotiseutumuseo
MA1 52.103	Savonkadun keskusraitin rakennuksia		R, M
MA1 52.104	Savonkadun keskusraitin rakennuksia		R, M; Vanha Pappila
ma1 52.106	Anttola		R, M
ma1 52.107	Kallion pappila		R, M
ma1 52.108	Kalmalahden entinen koulu		R, M
ma1 52.109	Karlvikin kartano		R, M
ma1 52.110	Kotikallio		R, M
ma1 52.111	Nuorisoseurantalo		R, M
ma1 52.539	Marttila		R, M
MA1-v 52.001	Leppävirran kirkko ympäris- töineen		RKY 2009, R, H, M; Kirkko, Kanttorila, Kotiseutumuseo
MA1-v 52.534	Sorsakosken tehtaot ja teh- dasyhdyskunta		RKY 2009, R, H, M
sr 52.151	Leppävirran kirkko		Kirkkolaki, R, H, M

Nilsia

KAAVAMER- KINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA- ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 43.557	Hiekkolahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.558	Kettusaari		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.559	Kuikanlahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.560	Lehtoniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.561	Lohilahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.562	Loukkulampi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.563	Metsäharju		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.564	Nurmesniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.565	Nykälänniemi		kivikautinen, asuinpaikat

sm 43.566	Pekkala		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.567	Pirunkellari		historiallinen, raaka-aineen hankintap louhos
sm 43.568	Pisa		historiallinen, kivirakenteet rajamerkit
sm 43.569	Pisavuori E		historiallinen, raaka-aineen hankintap louhos
sm 43.570	Puntinjoensuu 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.571	Puntinjoensuu 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.572	Puntinjoensuu 3		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.573	Puntinjoensuu 4		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.574	Sänkimäki		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat hiilimiilu
sm 43.575	Tuliniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.576	Valkeisniemi		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 43.577	Valkeissalmi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.578	Vellijoki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.579	Vellijärvi 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.580	Vellijärvi 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.581	Haasianniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.582	Kuisti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.583	Lapinsaari		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.584	Kumpuharju		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.585	Pirinen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.586	Karttusensaari		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.587	Lähteenniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.588	Marjoniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.589	Hirvilahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.590	Hiekkaranta		kivikautinen, asuinpaikat
sm 43.592	Autiosaari		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 43.593	Hittiharju 1		kivikautinen, asuinpaikat, asumuspainanteet
sm 43.594	Hittiharju 2		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat, tervahau*
sm 43.595	Hyppyrinkoski 2		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.596	Hyppyrinkoski 3		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.597	Höökierinharju		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.598	Joentaus		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.599	Jokela		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.600	Jokivarsikangas		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.601	Kiviniemi		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.602	Koskenranta 1		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.603	Monganlampi		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.604	Mustalahti		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat, hiilimii*
sm 43.605	Mustaniemi 2		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.606	Myllykoski		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.607	Niemelä		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.608	Raappanansalmi		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.609	Rukaslahti		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.610	Rupalahti		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.611	Taatonpää		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritely
sm 43.612	Jouhilahti		historiallinen, raaka-aineen hankintapaikat, kaiv*
sr 43.601	Ukko-Paavon pirtti		Raksl, R, H, M
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			

43.100	Nilsin keskustan kulttuuriympäristö		
MA1 43.531	Sänkimäen mäkipyläasutus		R, M
MA1 43.532	Kinahmi		M
MA1 43.535	Pisanmäki		M, H
MA1 43.537	Vuotjärven Selkälänniemen kulttuurimaisema		M
MA1 43.538	Nilsin mäkipylät		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
ma1 43.538	Esala, maatilapihapiiri		M, R
MA1 43.539	Pisa		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
ma1 43.539	Lajula, maatilapihapiiri		R
ma1 43.540	Lastukosken kanavarakennus		R, H
ma1 43.541	Pieksänkösken, maatilapihapiiri		M, R
ma1-b 43.542	Heiskalan kaskikoivikko		m
ma1-b 43.543	Kallion laitumet		m-
ma1-b 43.544	Lapskallion laitumet		m
ma1-b 43.545	Mansikka-ahon haka		m
ma1-b 43.546	Törmälän laitumet		m
MA1-v 43.533	Pohjois-Sänkimäki - Sänkimäki		arvokas maisema-alue, R, M
MA1-v 43.534	Pisa		arvokas maisema-alue, M, H
MA1-v 43.536	Aholansaari		RKY 2009, R, H, M; Paavon pirtti, Hyvämäen huvila
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOhteet			
MA1 43.001	Kankaistenlammen ympäristö		R, H, M; Joentaka/Heikkilä, Kirkkoherran pappila, Pikku pappila
ma1 43.101	Ortodoksikirkko		R, H
ma1 43.102	Postitalo		R, H, M
sr 43.150	Nilsin kirkko		Kirkkolaki, R, H, M
sr 43.151	Tapuli ja vanha hautausmaa		Kirkkolaki, R, H, M

Pielavesi

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 25.581	Virranniska		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 25.582	Tupsulahti		ajoittamaton, kivirakenteet röykkiöt
sm 25.583	Jokiharju		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.584	Tupakkaniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.585	Hiekkakangas		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.586	Meijerinkangas		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinp asumuspainan
sm 25.587	Suottaniemen rajakivi		historiallinen, kivirakenteet rajamerkit
sm 25.588	Mikonkorpi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.589	Kiukoinen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.590	Rytkölä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.591	Vauhkola		ajoittamaton, kivirakenteet röykkiöt
sm 25.592	Kannas		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.593	Vanhapappila		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.594	Kivimäki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.595	Korvala		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.596	Kotamäki		pronssikautinen, kivirakenteet röykkiöt
sm 25.597	Metsälä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.598	Tuliniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.599	Koivumäki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.600	Pulloniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.601	Renssinkangas		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.602	Kalttonen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.603	Jatalahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.604	Kotalahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.605	Kemilänniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.606	Saarin		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.607	Tulikoski		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.608	Joensuu		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.609	Amerikankangas		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.610	Kallioharju		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.611	Halla-aho		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.612	Jatalahti 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.614	Pirttiniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.615	Kemilä		pronssikautinen, kivirakenteet röykkiöt
sm 25.616	Hiekkaharju		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.617	Jänishiekka		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.618	Yläpelto		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.619	Kivisalmi 1		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 25.620	Kivisalmi 2		varhaismetallikautinen, asuinpaikat
sm 25.621	Kivisalmi 3		varhaismetallikautinen, asuinpaikat
sm 25.622	Sikoniemi 1		varhaismetallikautinen, asuinpaikat
sm 25.623	Sikoniemi 2		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 25.624	Sikoniemi 3		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat

sm 25.625	Kärpänsaari S		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.626	Kärpänsaari N		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.627	Kokkosaari S		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.628	Haukkalahti S		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.629	Suottaniemen tyvi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.630	Karkonsaari		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.631	Multaniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.632	Syväsalmi S		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.633	Pieni Lapinsaari		varhaismetallikautinen, asuinpaikat
sm 25.634	Iso Lapinsaari 1		varhaismetallikautinen, asuinpaikat
sm 25.635	Iso Lapinsaari 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.636	Rauniosaarensalmi		varhaismetallikautinen, asuinpaikat
sm 25.637	Mustaniemi N		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.638	Mustaniemi		ajoittamaton, kivirakenteet röykkiöt
sm 25.639	Kaatiojoensuu		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 25.640	Rusalanniemen kärki		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 25.641	Pikkuhiekka N		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.642	Pikkuhiekka		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.643	Lähdekaarre N		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 25.644	Lähdekaarre		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 25.645	Rusalanlahti 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.646	Rusalanlahti 2		ajoittamaton, maarakenteet kuopat
sm 25.647	Pielavesi Kalmasaari		historiallinen, hautapaikat hautasaaret
sm 25.648	Lassila		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 25.651	Haukkalahti		historiallinen, kultti- ja tarinapaikat karsikkop
sm 25.652	Lapinsalmi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.653	Mustanpohja		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.654	Mustikkamäki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.655	Suidenlahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.656	Heinikanjärvi-Savikaarre		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 25.657	Kumpunen Pulloniemi		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 25.658	Lampareenmutka		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 25.659	Paanalahden pohjukka		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 25.660	Pitkäkangas		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 25.661	Pitkäkankaan tervahauta		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat, tervahau*
sm 25.662	Pitkälahti		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat, kaskiröy*
sm 25.663	Tilkinmäki		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 25.664	Tölväänkangas		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 25.665	Tölväänkangas 2		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 25.666	Lehtomäki		Struven ketjun kolmiomittauspiste, kts. UNESCO
sr 25.542	Kirkkosaaren tapuli ja hautausmaa		Kirkkolaki, R, H, M
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAIKUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
25.100	Pielaveden keskustan kulttuuriympäristö		
ma1 25.506	Uurave		R, M
ma1 25.507	Alatalo		M, R
ma1 25.508	Uudisharju		R

ma1 25.509	Vaaraslahden entinen mylly ja seurantalo		R, M
ma1 25.510	Lepola		R
ma1 25.511	Ylämylly		R, M
ma1 25.512	Saikkola		R, H
ma1 25.513	Tietola		R
ma1 25.514	Entinen Vaaraslahden koulu		R, M
ma1 25.515	Jokijärven entinen koulu		R
ma1 25.516	Katajamäen mäkiasutusmaisema		R, M; Viljola, Katajamäki
ma1 25.517	Saarelan kartano		R, H, M
ma1 25.518	Hemmola		R, H
ma1 25.519	Litran mökkialue		R, M
ma1 25.520	Mäkikylä		M, R
ma1 25.521	Vaaraslahden meijeri		R
ma1 25.531	Säviä		R, H, M; Siltavahdin talo, Kääntösilta
MA1 25.533	Heinämäki		R, M; Holma, Mäkelä, Ikälä
MA1 25.534	Räisälänranta		M, R; Nuutila, Räisälä, Ala-Räisälä, Kivelä
MA1 25.536	Laukkala		M, R; Kirkko, Kouluharju, Pappila, Nuorisoseurant*
MA1 25.537	Ranta-Jylhä		M
MA1 25.538	Heinämäki		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
ma1 25.538	Säviä, Meijeri ja myllyrakennus		R, M
MA1 25.539	Maaningan-Lapinlahden kulttuurimaisemat		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
ma1 25.539	Säviä, Seuralan talo		M
ma1-b 25.540	Kontumäen laitumet		m
ma1-b 25.541	Kotalan metsälaitumet/haka		m-
MA1-v 25.532	Kirkkosaari		RKY 2009, R, H, M
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			
MA1 25.001	Pielaveden kirkonkylä		R, H, M; Pielaveden kirkko, ruumishuone ja hautausmaa, Rauhaniemi
MA1 25.101	Puustellintien aluekokonaisuus		R, H, M; Puustelli, entinen paloasema, Säästölä, Rantala, Meijeri, Entinen Osuuskassan talo
MA1 25.102	Vaivaistalo, kunnanlääkärin-talo, mielisairaala		R, M; Ikälä, kunnanlääkärin virkatalo, mielisairaala
ma1 25.105	Entinen viljamakasiini ja piharakennus		R, H, M
ma1 25.106	Kotiseutumuseo		R
ma1 25.108	Lukio		R, M
ma1 25.109	Niemelä, pihapiiri ja lähipel-lot		R
ma1 25.110	Ortodoksinen kirkko ja hau-tausmaa		R, H, M
ma1 25.111	Rannankylän koulu		R, H, M

ma1 25.112	Suhola, pihapiiri ja lähipelto		R, H, M
ma1 25.113	Suojala		R, H, M
ma1 25.114	Vanha Pappila		R, M
ma1-v 25.107	Lepikon torppa		RKY 2009, R, H
sm 25.613	Hiekkaniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 25.649	Honkamäki		ajottamaton, työ- ja valmistuspaikat pyyntikuopat
sm 25.650	Kirkkoranta		kivikautinen, asuinpaikat
sr 25.150	Pielaveden kirkko		Kirkkolaki, R, H, M

Rautalampi

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 33.409	Rantala		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.410	Myhinkoski 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.411	Myhinkoski 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.412	Myhinniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.413	Myhinranta		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.415	Mäntyrinta		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.416	Murto		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.417	Lamminkangas		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.418	Lohenharju 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.419	Lohenharju 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.420	Talliniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.421	Joutenniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.555	Multaharju 1		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 33.556	Multaharju 2		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 33.557	Luodelahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.558	Loukonlampi 1		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 33.559	Loukonlampi 2		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 33.560	Aittolahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.561	Aumaharju		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 33.562	Heikinjärvenpuro		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.563	Heikinjärvi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.564	Huosiaislahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.565	Hämeenniemi		moniperiodinen, asuinpaikat
sm 33.566	Härkäniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.567	Härkäniemi 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.568	Joutenlahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.569	Kaivolammenkannas		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 33.570	Kanasaari		esihistoriallinen, asuinpaikat
sm 33.571	Kangasharju		esihistoriallinen, työ- ja valmistusp pyyntikuop
sm 33.572	Kangaslahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.573	Kangasniemi		kivikautinen, muinaisjäännösryhmät
sm 33.574	Keidas		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.575	Keskushiekka		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.576	Korpijärven leirikeskus		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.577	Korpijärvi-Honkaharju		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.578	Korsunlahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.579	Koskelokangas		esihistoriallinen, työ- ja valmistusp pyyntikuop
sm 33.580	Laajansuo		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.581	Hakala		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.582	Haapalahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.583	Säynätharju		rautakautinen, asuinpaikat
sm 33.584	Karhuniemi		varhaismetallikautinen, hautapaikat lapinrauniot
sm 33.585	Haukitaival		kivikautinen, asuinpaikat

sm 33.586	Onnela		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.587	Jokivarsipelto		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.589	Mustikainen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.590	Oikarinlampi		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 33.591	Peurasaari		esihistoriallinen, asuinpaikat
sm 33.592	Pohjoisaho		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.593	Punasaari		esihistoriallinen, asuinpaikat
sm 33.595	Sirkanlahti		esihistoriallinen, asuinpaikat
sm 33.596	Syrjänhiekkä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.597	Tahvola		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 33.598	Toussunlinna		kivikautinen, taide, muistomerkit kalliomaalaukset
sm 33.599	Tuiskulampi		esihistoriallinen, työ- ja valmistusp pyyntikuop
sm 33.600	Ukonsuo		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.601	Vaajavirta		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.602	Valkeinen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.603	Väärälampi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.604	Vääräpuro		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.605	Vääräsuu		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.606	Kilpimäki		Struven ketjun kolmiomittauspiste, kts. UNESCO
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAIKUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
33.100	Rautalammin keskustan kulttuuriympäristö		
MA1 33.501	Häkkilän kulttuurimaisema		M, R; Vanha Häkkilä, Uusi Häkkilä, Paakkola, koulu
MA1 33.502	Juhannusmäen ja Laakkolan kulttuurimaisema		M, R, H
MA1 33.503	Hanhitaipaleen kylä		M, R
MA1 33.505	Konnekoski		M; Nipuri
MA1 33.506	Sonkari-Tiitilänkylä		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
ma1 33.510	Liimattalan koulu		M, R
ma1 33.511	Kuorekosken mylly		M, R
ma1 33.512	Kerkonkosken koulu		M, R
ma1 33.513	Maukola		M, R, H
ma1-b 33.514	Hanhitaipaleen haka		m-
ma1-b 33.515	Kylmälammen niitty		m-
ma1-b 33.516	Laakkolan niitty		m-
ma1-b 33.517	Miettilän pihaketo ja haka		m+
ma1-b 33.518	Riuttaniemen laidun		m
ma1-b 33.519	Sääksjärven rantaniitty		m-
ma1-b 33.520	Vanhatalon laitumet		m
ma1-v 33.504	Keiteleen-lisveden reitin kanavat / Kerkonkoski		RKY 2009, M, R
MA1-v 33.507	Saahkarin - Myhinpään maisematie		arvokas maisema-alue, M, R
MA1-v 33.508	Saahkarin-Myhinpään mu-seotie		RKY 2009, M, R

ma1-v 33.521	Keiteleen-lisveden reitin kanavat / Kiesimä		RKY 2009
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			
MA1 33.006	Rautalammin kirkonkylän kulttuurimaisema		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
MA1 33.007	Pesturaitti ja Mantankuja		M, R; vanhat kujat
ma1 33.101	Taimela		M
ma1 33.102	Entinen apteekki		R, M
ma1 33.103	Työväentalo		R, M
ma1 33.104	Kurssilanmäki		R, M
ma1 33.105	Meijeri ja Mylly		R, M
ma1 33.106	Kauppahuone (Kansanvoiman kauppa)		R, M
MA1-v 33.001	Rautalammin kirkko ja keskusraitti		RKY 2009, R, H, M
MA1-v 33.002	Rautalammin suurtilat / Karjala		RKY 2009, R, M
MA1-v 33.003	Rautalammin suurtilat / Korhola		RKY 2009, H, R, M
MA1-v 33.004	Rautalammin suurtilat / Ropola		RKY 2009, M, R
MA1-v 33.005	Rautalammin suurtilat / Sahala		RKY 2009, M, R, H
sm 33.408	Vaalijala (Kuutinharju)		kivikautinen, asuinpaikat
sm 33.414	Eetunkuja		ajoittamaton, kultti- ja tarinapaikat kuppikivet
sm 33.594	Savijärvi		kivikautinen, asuinpaikat
sr 33.610	Rautalammin kirkko		Kirkkolaki, R, M
sr 33.611	Rautalammin kellotapuli ja hautausmaa		R, M

Rautavaara

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 44.581	Alaluosta		kivikautinen, asuinpaikat
sm 44.582	Harsulampi		ajoittamaton, kivirakenteet röykkiöt
sm 44.583	Pohjaslahti		ajoittamaton, kivirakenteet röykkiöt
sm 44.584	Koukkelo 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 44.585	Koukkelo 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 44.587	Ala-Keyrittä Pussila		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.588	Ala-luosta Väättälnniemi		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.589	Heinäsuu Heinäpuro		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.590	Heinäsuu Keskitalo II		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.591	Heinäsuu Laajala		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.592	Heinäsuu Pohjoinen		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.593	Keyritynjoki Pitkäkoski		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.594	Kuistinsuu Koukkelo		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.595	Kyntöläinen luikkopuro		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.596	Malmisuu Nälkämännikkö		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.597	Olkilammen Rajakivi		historiallinen, kivirakenteet rajamerkit
sm 44.598	Pankalampi 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 44.599	Pankalampi 3		kivikautinen, asuinpaikat
sm 44.600	Peurasuu Hyttikangas		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.601	Peurasuu Hyttipuro I		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.602	Peurasuu Hyttipuro II		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.603	Rannankylä Pajasuu		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.604	Riimaa Syrjälä		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.605	Suurisuu Hepoharju I		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.606	Suurisuu Hepoharju II		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.607	Suurisuu Mäenpää		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.608	Suurisuu Rekimäki		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.609	Tervasuu Kalmonristeys		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.610	Tervasuu Karinkoski		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.611	Tiilikan Rajakivi		historiallinen, kivirakenteet rajamerkit
sm 44.612	Tiilikka Autiojärvi		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 44.613	Tiilikka Tiilikanautio		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
44.100	Rautavaaran keskustan kulttuuriympäristö		
MA1 44.530	Karin kulttuurimaisema		R, M; Entinen Ala-Luostan koulu
MA1 44.531	Nikinmäki		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
ma1 44.531	Anttilan talomuseo		R, M

ma1 44.532	Entinen Hankamäen koulu		R
ma1 44.533	Kankaisten metsäkämpä		R, H
ma1 44.534	Kurttomäki		R
ma1 44.535	Entinen Lievisenmäen koulu		R
ma1 44.536	Metsäkartanon metsäkämpä		R, H
ma1 44.537	Tiilikanaution tila		R, H, M
ma1-b 44.538	Nurmesniemen rantalaidun		m-
ma1-v 44.520	Tiilikanjoen uittorakenteet / Kalliokoski		RKY 2009, R, M
ma1-v 44.521	Tiilikanjoen uittorakenteet / Korkeakoski		RKY 2009, R, M
ma1-v 44.522	Tiilikkajoen uittorakenteet/ Uiton kämpä		RKY 2009
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			
MA1 44.101	Kirkkotien ympäristö		R, M; Tapuli, Nimismiehen talo
MA1 44.102	Saarela ja Nahkuri Halosen paikka, sillanymp.		R, H, M; Saarela, Nahkuri Halosen paikka
ma1 44.105	Koulu		R, M
ma1 44.106	Kuusela ja Aittarinne		R, H, M
ma1 44.107	Seurakuntatalo ja pappila		R, M
sr 44.150	Kellotapuli		R, M

Sonkajärvi

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 26.581	Hiekkapakka		kivikautinen, asuinpaikat
sm 26.582	Lahnakankaan hautausmaa		kivikautinen, asuinpaikat
sm 26.583	Linja-aho		kivikautinen, asuinpaikat
sm 26.584	Kauppila		kivikautinen, asuinpaikat
sm 26.585	Venäjäjärvi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 26.586	Hirviniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 26.587	Lassila		kivikautinen, asuinpaikat
sm 26.588	Näyhälä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 26.591	Lauttalampi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 26.592	Eskelänniemi		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 26.593	Kätkyvirta		kivikautinen, asuinpaikat
sm 26.594	Levälahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 26.595	Myllykoski		kivikautinen, asuinpaikat
sm 26.596	Saarikoski		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat rauta
sm 26.597	Talasjoki		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat
sm 26.598	Viirinmäki		Struven ketjun kolmiomittauspiste, kts. UNESCO
sm 26.599	Kulvemäki		Struven ketjun kolmiomittauspiste, kts. UNESCO
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAIKUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
26.100	Sonkajärven keskustan kulttuuriympäristö		
26.101	Sukevan taajaman kulttuuriympäristö		
ma1 26.501	Kangaslammen koulurakennus		R
ma1 26.502	Entinen Paisuan koulu		R, H
ma1 26.503	Löytölänmäki		R, M
ma1 26.504	Entinen Hirvijärven koulu		R
ma1 26.505	Entinen kunnalliskoti		R, M; Ylä-Savon instituutti
ma1 26.506	Aappola		R, M
ma1 26.507	Tyynelä		R, M
MA1 26.533	Sonkakoski		R, M; vesimylly
MA1 26.534	Kauppilanmäki		R, M; Kauppilanmäen pysäkkirakennus ja makasiini
MA1 26.535	Pohjoismäki ja Teerimäki		M; Tuovila
MA1 26.536	Kulvemäen kylä		M
ma1-b 26.508	Haapamäen metsälaitumet		m-
ma1-b 26.509	Mustolan metsälaitumet		m
ma1-b 26.510	Purolan laidun		v
ma1-b 26.511	Vanhapihan haka		m-

MA1-v 26.531	Sukevan vankila-alue asun- toalueineen		RKY 2009, R, M, H
MA1-v 26.532	Jyrkän vanha ruukkialue		RKY 2009, R, M, H
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			
ma1 26.102	Entinen apteekki		H
ma1 26.103	Entinen lääkärintalo		R, M
ma1 26.104	Entinen osuuspankki		R, M
ma1 26.105	Entinen paloasema		
ma1 26.106	Hirsikangas		R
ma1 26.107	Ortodoksinen rukoushuone		R, M
ma1 26.108	Ortodoksinen rukoushuone ja hautausmaa		R, M
ma1 26.109	Pappila		R
ma1 26.110	Sukevan koulu		R, M
ma1 26.111	Vankilan paritalo		R
ma1-v 26.101	Männikön museosilta		RKY 2009, R, M
sm 26.590	Tenetti		kivikautinen, asuinpaikat
SR 26.150	Sukevan rautatieasema		R, M
sr 26.151	Sonkajärven kirkko ja hauta- usmaa		Kirkkolaki, R, M

Suonenjoki

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 31.581	Saunaniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 31.582	Pohjoisniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 31.583	Kalaranta		kivikautinen, asuinpaikat
sm 31.584	Tiikinlahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 31.585	Kutujärvi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 31.586	Rantala		kivikautinen, asuinpaikat
sm 31.587	Saunaniemi SW		kivikautinen, asuinpaikat
sm 31.588	Vesikallionniemi		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 31.589	Hepolahti		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 31.590	Hiekkaranta		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 31.591	Katsastusasema		ajoittamaton, maarakenteet, kuopat
sm 31.592	Katsastusasema		ajoittamaton, maarakenteet, kuopat
sm 31.593	Katsastusasema		ajoittamaton, maarakenteet, kuopat
sm 31.594	Katsastusasema		ajoittamaton, maarakenteet, kuopat
sm 31.595	Katsastusasema		ajoittamaton, maarakenteet, kuopat
sm 31.596	Katsastusasema		ajoittamaton, maarakenteet, kuopat
sm 31.597	Koivukuja		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat, tervahau*
sm 31.598	Lylykangas 2		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat, hiilimii*
sm 31.599	Myllykoski		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 31.600	Simolanvuori		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sr 31.604	Salmisen asema-alue		R, M
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
31.100	Suonenjoen keskustan kulttuuriympäristö		
31.101	Iisveden taajaman kulttuuriympäristö		
MA1 31.501	Elkkula ja Heikkilä		R, (M)
MA1 31.504	Suonenjoki - Pieksämäki maantien kulttuurimaisema		R, M; Pörolänmäen ja Kutumäen kylät
MA1 31.505	Mustolanmäki		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
ma1 31.507	Entinen kunnalliskodin päärakennus, Vanhamäki		
ma1 31.511	Kuivataipaleen kanava		
ma1-b 31.509	Suholan laitumet		m
ma1-b 31.510	Suurijärven laitumet		m
MA1-v 31.503	Nuutilan kylä		RKY 2009, R, M
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			
MA1 31.101	Kirkkolanniemi		R, M; hyvin säilyneitä pihapiirejä 1920-luvulta

MA1 31.102	Kotitanhut		M; 1950-luvun pientaloalue
MA1 31.103	Kruununsillan eteläpuolen ranta-alue		R, M; 1900-luvun alun pihapiirejä
MA1 31.104	Rautalammintien rakennuk- sia ja rakenteita		R, M; Rautalammintien kivirakenteet, entinen Suojeluskun- tatalo ja Rautalammintie 9 liiketalo
MA1 31.105	Venetsia		R, M, H
ma1 31.107	Entinen ratavartijan talo		R, M, H
ma1 31.109	Harjun pappila		R, M
ma1 31.110	Kaupungintalo		
ma1 31.111	Lepomäen siunauskappeli		R, M
ma1 31.112	Onnela		R, M
ma1 31.113	Sammalselän entinen koulu		R, M
ma1 31.506	Sormula		R, M, H
ma1 31.508	Iisveden koulu		R, M, H
MA1-v 31.001	Suonenjoen rautatieasema ymp. ja ratavartijan talo		RKY 2009, R, M, H; Suonenjoen kirkko, Kellotapuli, Rauta- tieasema ympäristöineen ja ratavartijan talo, Tannisen talo, Kutvosen liiketalo, Yhdyslinna, Erälä, Asemakadun raken- nuksia
MA1-v 31.502	Kolikkoinmäki		RKY 2009, R, M, H
sm 31.601	Koiraniemi		moniperiodinen, muinaisjäännösryhmät, ei määritel*
sr 31.151	Entisen Länsi-Savon maa- mieskoulun rakennuksia		R, M; asetus 480/85
sr 31.152	Kellotapuli		R, M
sr 31.153	Suonenjoen kirkko		Kirkkolaki, R, M
SR 31.154	Iisveden asema-alue		Rautatiesopimus 1998

Tervo

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 34.507	Päiväranta		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.508	Syväsalmi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.510	Jakosaari		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.511	Kolunlahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.512	Piiniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.514	Loukkuviita		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.515	Uitin		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.516	Hirvisalmi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.517	Kurikkasaari		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.518	Pitkähärju		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.519	Kanavanmökki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.520	Rakkineensalmi 3		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.521	Rakkineensalmi 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.522	Rakkineensalmi 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.583	Hiidenmaa		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.584	Haukisenkangas		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.585	Hiekkaniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.586	Hynnisenasaari		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.587	Pirtinkaarre		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.588	Harinka		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.589	Jokiharju		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.590	Katiskakaarre		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.591	Koskiselän pelto		ajoittamaton, työ- ja valmistuspaikat kaski
sm 34.592	Lietesalmi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.593	Pirttilampi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.594	Riitniemi		varhaismetallikautinen, asuinpaikat
sm 34.595	Salmenniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.596	Salo		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.597	Siltosuo		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.598	Suontaus		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.599	Kolunlahti		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 34.600	Kurvinsuo		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 34.601	Manginniemi		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 34.602	Näppälä		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat, kaskiröy*
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
34.100	Tervon keskustan kulttuuriympäristö		
ma1 34.501	Pellonpää		R, M
ma1 34.502	Kunnalliskoti		R, M
ma1 34.503	Pirttimäki		R, M
ma1 34.505	Ikälä		R, M
ma1 34.506	Taipale		R

ma1 34.508	Kolun kanavan kasöörintalo		R, M
MA1 34.530	Haapamäki		R, M; Aro, Eljaksela, ent. koulu
MA1 34.531	Talluskylä		R, M
MA1 34.532	Talluskylä		maisema-alueiden päivitysinventointi
ma1-b 34.510	Harjun laitumet		m-
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			
MA1 34.001	Tervonsalmen kulttuurimaisema		R, M, H; entinen Siltavahdin mökki, Meijeri, Kirkko ja hautausmaa, Ortodoksinen rukoushuone, Manttu
ma1 34.101	Eerikkala		M
ma1 34.102	Pappila		R
ma1 34.103	Uudisharju		R, H
sm 34.509	Huttula		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.581	Mäntyranta		kivikautinen, asuinpaikat
sm 34.582	Keskikoulu		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat

Tuusniemi

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 45.578	Emännänniemi		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 45.579	Hietajärvi N		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.580	Honkakangas		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 45.581	Laukansalo		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.582	Talvilahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.583	Multimäki		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 45.586	Isännänniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.587	Juojärvi Laitosaari		historiallinen, hautapaikat hautasaaret
sm 45.588	Kiukoonniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.589	Koiralampi E		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.590	Likolampi E		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.591	Naavanen N		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.592	Naavanen NW1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.593	Naavanen NW2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.594	Pyssynperä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.595	Riihijoensuu		kivi- ja/tai pronssikautinen, asuinpaikat
sm 45.596	Saunajärvi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.597	Tuusjärvi Kalmosaari		historiallinen, hautapaikat hautasaaret
sm 45.598	Väliniemi		ajoittamaton, kivrakenteet
sm 45.599	Älymäki		kivikautinen, asuinpaikat
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
45.100	Tuusniemen keskustan kulttuuriympäristö		
ma1 45.530	Hiidenlahden entinen koulu		R, M
ma1 45.531	Koivulahden mylly		R, M
ma1 45.532	Paimensaaren perinneympäristö		M
ma1 45.533	Rautaharju		R
ma1 45.534	Tuusjärven koulu		R
MA1 45.601	Ohtaansalmen kulttuurimaisema		M, H
MA1 45.602	Västinniemen ympäristö		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
ma1-b 45.535	Kortekaarten hevoshaka		m+
ma1-b 45.536	Lähemäen niityt		m
ma1-b 45.537	Paimensaari		m+
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			

MA1 45.001	Tuusniemen kirkonkylä		R, M; Kirkko, Tapuli, Pitäjänmakasiini, Happola, Hietikko, Osuusliike Uurtajan konttorirakennus, entinen kansakoulu, entinen apteekin talo, Vanha nimismiehen talo, Ortodoksinen rukoushuone, Kankaala ja Lautala
sm 45.568	Valkeinen S		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.569	Ritoniemen kärki 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.570	Ritoniemen kärki 2		historiallinen, asuinpaikat eräsijat
sm 45.571	Ritoniemen keskiosa		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat terva
sm 45.572	Mustonen S		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.573	Karjalanlahti A		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.574	Karjalanlahti B		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.575	Liistelahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.576	Kangasniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.577	Vedenottamo		kivikautinen, asuinpaikat asumuspainanteet
sm 45.584	Mustonen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 45.585	Ritoniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sr 45.150	Tuusniemen kirkko		Kirkkolaki, R, H, M
sr 45.151	Tuusniemen tapuli		R, H, M

Varkaus

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 51.501	Kuvala		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.502	Tervajoki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.503	Honkapellavi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.504	Autioranta		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.609	Kangaspelto A		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.610	Kangaspelto B		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.611	Koittola		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.612	Konnansalo 1		ajoittamaton, kivirakenteet röykkiöt
sm 51.613	Konnansalo 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.614	Konnansalo 3		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.615	Konnansalo 4		varhaismetallikautinen, asuinpaikat
sm 51.616	Konnansalo 5		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.617	Kopolanniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.618	Kuvalankangas		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.619	Olhavankangas		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.620	Pirttilahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.622	Viljolahti		kivikautinen, asuinpaikat
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
51.100	Varkauden keskustan kulttuuriympäristö		
51.101	Kangaslammin taajaman kulttuuriympäristö		
MA1 51.502	Hevonlahden kulttuurimaisema		R, M; Luostarila, Kuvala, Ylä-Gerdtälä
MA1 51.504	Arvolan peltomaisema		R, M; Arvola, Kiiski
ma1 51.506	Puurtilan koulut		R, M
ma1 51.507	Imatran Voiman rakennuksia		R; muuntoasema, konttori, rivitalo
ma1 51.508	Kinkamon lomamaja		R
ma1 51.510	Sopalan kartano		R, M
ma1-b 51.511	Jurvan pihaniitty		m
ma1-b 51.512	Ruotimonniemen metsälaidun		m-
MA1-v 51.506	Heinäveden reitin maisemat		arvokas maisema-alue
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			
MA1 51.101	Kauppakatu		R, M
MA1 51.102	Pirttiniemen kirkollinen ympäristö		R, M; hautausmaa, tapuli, Ortodoksikirkko

ma1 51.105	Entinen kunnalliskoti ja vanhainkoti		R, M
ma1 51.107	Joutenlahden koulu		R, M
ma1 51.108	Juurikantien ympäristö		R, M
ma1 51.109	Kinnulankadun alue		R, M
ma1 51.110	Kivirinne		
ma1 51.111	Lehtoniemen koulu		R, M
ma1 51.113	Pitkälänniemen kartano		R, M
ma1 51.114	Rivitalot: Kissankello, Päivänkakkara ja Sinikello		R, M
ma1 51.115	Vesitorni		R, M
ma1 51.116	Pikku Paratiisi		R, M
MA1 51.501	Ala-Erolan kulttuurimaisema		R, M; Ala Eerola, Harjula
MA1 51.503	Huuhinsaari		R, M
MA1-v 51.001	Könönpellon asevelikylä		RKY 2009, R, M; rakennettu 1940- 50-luvuilla
MA1-v 51.002	Kommila-Kosulanniemen asuinalue		RKY 2009, R, M; Kosulanniemen tehtaan johdon talot, Kosulanniemen virkamiestalon, Onnela, Kirkon lounaispuolen asuintalot, ent.suom.yhteiskoulu, ent.Tehtaan kansakoulu, Varkauden luterilainen kirkko ja pappila, Kommila, Stesula
MA1-v 51.004	Varkauden Päiviönsaaren keskusta		RKY 2009, R, H, M; entinen piirilääkärin talo, ent. ruukkipatruunan asunto, Väinölä, ent. tehtaan hotelli, Veikkola, ent. postikonttori, Waltterinpuisto ympäristöineen, Ahlströminkadun liikerakentaminen, kaupungintalon vanha osa, ent. Yhteislyseo
MA1-v 51.005	Taipaleen kanavat		RKY 2009, R, H, M; entinen Varikkorakennus, Luotsiasema
MA1-v 51.006	Varkauden tehtaot		RKY 2009, R, H, M; Entinen keskuskonttori, Puunjalostustehtaot
MA1-v 51.007	Varkauden Kauppakatu		RKY 2009, R, M; ent.talouskoulu, ent. KOP:n liikerakennus, ent. Työväenopisto
MA1-v 51.505	Kangaslammin kirkonkylän kulttuurimaisema		RKY 2009, R, H, M; Manttaalisäätiön talo, Pajaharju, kirkonkylän koulu, Lumpeela, Kivenlahti, Niemelän pappila
sm 51.607	Itkonsaaren peltosaareke		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.608	Kangaslammin kirkonkylä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 51.621	Suurenluhdanperä		kivikautinen, asuinpaikat
sr 51.150	Varkauden kirkko		Kirkkohallituksen päätös
sr 51.151	Tapuli		

Varpaisjärvi

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 27.581	Metsäpirtti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 27.582	Hanhikangas		kivikautinen, asuinpaikat
sm 27.583	Siikamäki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 27.584	Mäntylä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 27.585	Sahiniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 27.586	Hiekkaharju		kivikautinen, asuinpaikat
sm 27.587	Jousilahti N		kivikautinen, asuinpaikat
sm 27.588	Koskisalo 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 27.589	Koskisalo 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 27.590	Salinniemi 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 27.591	Salinniemi 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 27.592	Salinniemi 3		kivikautinen, asuinpaikat
sm 27.593	Salinniemi 4		kivikautinen, asuinpaikat
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
27.100	Varpaisjärven keskustan kulttuuriympäristö		
ma1 27.506	Rönkkölä		R
ma1 27.509	Lapinmäki		R, M
ma1 27.510	Entinen Itäkosken koulu		R
MA1 27.531	Korpisen kylä		R, M; Itälahti, maamiesseurantalo, Limaniemi
MA1 27.532	Jouhiniemen kulttuurimaisema		M, (R)
ma1-v 27.533	Tiilikanjoen uittorakenteet/ Kalliokoski		RKY 2009
ma1-v 27.534	Tiilikanjoen uittorakenteet/ Korkeakoski		RKY 2009
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			
ma1 27.101	Vanhatalo		R, M
ma1 27.102	Entinen Sutelan koulu		R, M
ma1 27.103	Paloasema		R, M
ma1 27.104	Vanha pappila		R
ma1 27.105	Varpaisjärven kirkon seutu		R, H, M; sktalo, ent.kunnantupa, ent.lainajvästö
sr 27.150	Varpaisjärven kirkko		Kirkkolaki, R, M

Vesanto

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 35.581	Itäsaari		varhaismetallikautinen, hautapaikat lapinrauniot
sm 35.602	Lääminginmäki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 35.603	Korpinen		varhaismetallikautinen, hautapaikat
sm 35.604	Iso-Runkkuu		varhaismetallikautinen, hautapaikat lapinrauniot
sm 35.605	Pieni-Runkkuu		varhaismetallikautinen, hautapaikat
sm 35.606	Vihtanen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 35.607	Joensuu		kivikautinen, asuinpaikat
sm 35.608	Iuntainen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 35.609	Hiekkala		kivikautinen, asuinpaikat
sm 35.610	Halla-aho		kivikautinen, asuinpaikat
sm 35.611	Palvaniemi		varhaismetallikautinen, hautapaikat lapinrauniot
sm 35.612	Vihtajärvi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 35.613	Koskenkylä Papinlähe		historiallinen, kultti- ja tarinapaikat lähteet
sm 35.614	Kutemainen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 35.615	Levänlahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 35.616	Päähinen		kivikautinen, asuinpaikat
sm 35.617	Uimaranta		kivikautinen, asuinpaikat
sm 35.618	Pohjoismäki		Struven ketjun kolmiomittauspiste, kts. UNESCO
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAIKUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
35.100	Vesannon keskustan kulttuurir ympäristö		
ma1 35.530	Jokelan päärakennus		R, M
ma1 35.531	Laurilan aseaitta		H
ma1 35.532	Niiniveden meijeriympäristö		R, M; ent. meijeri, kauppa
ma1 35.533	Oinaskylän koulu		R, M
ma1 35.534	Ruisahon aitat		R, M
ma1 35.535	Torpparimuseo		R, M
ma1 35.536	Vanha-Ukkola		R, M
ma1 35.600	Jussila		R, M
MA1 35.651	Horonjärven ympäristön vanhoja maatiloja		R, M; Parikka, Majo, Lypsylä, Autio
MA1 35.652	Vanhala ja Mattila		R, M
MA1 35.653	Vesijärven maisema-alue		R, M; Jussilan aitta
MA1 35.654	Sonkarin kylä ja kulttuuri-maisema		
MA1 35.655	Sonkari-Tiitilänkylä		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
ma1-b 35.537	Kivistön haka		m-
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			

MA1 35.101	Vesannon kirkon ja joen maisema		R, M, H; Kirkko, Vanha kunnantupa, apteekkarin talo, Versta ja Pönkkälän silta, Hiekka-aho
ma1 35.104	Entinen pappila		R, M
ma1 35.105	Ortodoksinen rukoushuone		R, M
sr 35.150	Vesannon kirkko		Kirkkolaki, R, M

Vieremä

KAAVAMERKINTÄ JA MERKINNÄN TUNNUS	KAAVAMERKINNÄN NIMI	PINTA-ALA (HA)	LISÄTIETO
ALUEVARAUS- JA KOHDEMERKINNÄT			
sm 28.582	Koivumäki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 28.583	Peltoniemi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 28.584	Honkalampi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 28.585	Rahkasuo 1		kivikautinen, asuinpaikat
sm 28.586	Rahkasuo 2		kivikautinen, asuinpaikat
sm 28.587	Hetteenrinne		kivikautinen, asuinpaikat
sm 28.588	Liistelampi		kivikautinen, asuinpaikat
sm 28.589	Hietaharju		kivikautinen, asuinpaikat
sm 28.590	Kissämäki		kivikautinen, asuinpaikat
sm 28.591	Luodelahti		kivikautinen, asuinpaikat
sm 28.592	Paavola		kivikautinen, asuinpaikat
sm 28.593	Talaskangas		historiallinen, työ- ja valmistuspaikat terva
sm 28.594	Valkeismäki		historiallinen, asuinpaikat talonpohjat
sm 28.595	Väisälä		kivikautinen, asuinpaikat
sm 28.596	Haukimäki		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 28.597	Karjalankangas		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 28.598	Lehminmäki		ajoittamaton, työ- ja valmistuspaikat, pyyntikuoppa
sm 28.599	Likolampi		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty
sm 28.600	Sallisenmäki		Struven ketjun kolmiomittauspiste, kts. UNESCO
ALUEEN TAI KOHTEEN ERITYISOMINAISUUTTA KUVAAVAT MERKINNÄT			
28.100	Vieremän keskustan kulttuuriympäristö		
MA1 28.533	Kauppilanmäki		R, M; Kauppilanmäen kyläkeskus
MA1 28.534	Konolanmäki		M
MA1 28.544	Ala-Haajaisten kulttuurimaisema		R, M; Palosuo, Haajaisten nuorisoseuratalo
MA1 28.545	Isomäen mäkiasutus		R, M; Komula, Pikanmäki, Harveikon kesänavetta
MA1 28.546	Karankajärven kulttuurimaisema		R, M
MA1 28.547	Pehkolanniemi		R, M
MA1 28.549	Nissilän kylä		R, M, H; Postitalon aitat, ent. koulu
MA1 28.550	Salahmi		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
MA1 28.551	Palosenmäki		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
MA1 28.552	Iiranta - Karankajärvi		maisema-alueiden/-nähtävyyksien päivitysinventointi
ma1 28.552	Entinen Kaarakkalan koulu		R, M
ma1 28.554	Entinen Savimäen koulu		R, M
ma1 28.555	Harveikon kesänavetta		R

ma1 28.556	Honkapiirtti, metsäkämpä		R
ma1 28.557	Karsikko, työnjohtajan asunto		R
ma1 28.558	Mustinmäen navetta		R, M, H
ma1 28.559	Postitalon aitat		R, M, H
ma1 28.566	Ortodoksinen rukoushuone		M
ma1 28.567	Salahmin koulu		M
ma1 28.568	Toukola		M, Salahmin Nuorisoseuran talo
ma1-b 28.560	Juutilan metsälaidun		m+
ma1-b 28.561	Niemenkosken laitumet		m+
ma1-b 28.562	Pellonpään haka		m-
ma1-b 28.563	Pellonpään niityt		m-
ma1-b 28.564	Ryhälänmäen laitumet		m
ma1-b 28.565	Vartialan kalliohaka		m
ma1-v 28.550	Savon järvimalmiruukit / Salahmi		RKY 2009, R, M, H; ruukkialue, kartanoympäristö
TAAJAMAN KULTTUURIYMPÄRISTÖÖN KUULUVAT ALUEET JA KOHTEET			
MA1 28.535	Vanhan Oulun tien miljöökokonaisuus		R, M, H; Hiekkala, Karjala, Hukkala
MA1 28.551	Vieremän kirkonmäki ja Kyrönniemen kult.maisema		R, M
sm 28.600	Puistorinne		kivikautinen, asuinpaikat, ei määritelty

Tähän julkaisuun on koottu kuvaukset kaikista Kuopion seudun ulkopuolella olevista maakunnallisesti ja valtakunnallisesti arvokkaista kulttuuriympäristöistä, maisemista, perinnetoimista ja muinaisjäännöksistä.

Kunnat ovat inventoineet 1980–1990 -luvuilla 4696 kulttuuriympäristökohdetta Pohjois-Savossa. Kuopion seudun valtakunnallinen ja maakunnallinen kulttuuriympäristö on kuvattu omassa julkaisussaan, joka syntyi osana Kuopion seudun maakuntakaavaa 2000-luvun alkupuolella. Tätä julkaisua varten on asiantuntijaselvityksen perusteella kulttuuriympäristötyöryhmä arvioinut 2876 kpl kuntien inventoimaa aluetta ja kohdetta ja valinnut n. 10 % edustamaan maakunnallisesti merkittäviä kulttuuriympäristökohteita ja alueita. Näistä 62 kpl on valtakunnallisesti merkittäviä rakennettuja alueita ja kohteita sekä maisema-alueita on 9 kpl, jotka ovat Museoviraston ja Ympäristöministeriön arvioimia ja valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaisia alueita. Työ on tehty osana Pohjois-Savon maakuntakaavaprosessia. Lisää ajankohtaista tietoa www.pohjois-savo.fi.

Etukannen kuva: Hiiliuunit, Juankoski, kuva Juha Rajahalme

Takakannen kuva: Kolikkoinmäki, Suonenjoki, kuva Jussi Jäppinen